

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

ژیانی ئەمیری باوەرداران

خەلیفە ی پێنجەم

حەسەنی کوری عەلی

(خوا لییان رازی بیټ)

نووسینی

د. علي محمد الصلابي

وەرگیرانی

عبدالله فاضل گەرمیانی

نارین

دارالمعرفة
به یرووت

ژیانی ئه میری باوهرداران

خه لیفه‌ی پینجه‌م

حه‌سه‌نی کوری عه‌لی

(خوا لییان رازی بیټ)

نووسینی

د. علي محمد الصلابي

وه‌رگیرانی

عبدالله فاضل گه‌رمیانی

پیداچوونه‌وه‌ی

لیژنه‌یه‌ک له کتیب‌خانه‌ی نارین

پېښاسی کتیب

ناوی کتیب: ژبانی ټه میری باوهر داران

خه لېفه ی پېنجه م

حه سه نی کوری عه لی

(خوا لیان رازی بیت)

نووسی نی: د. علي محمد الصلابي

وهرگی پانی: عبدالله فاضل گهرمیانی

پیداچوونه وهی: لیژنه یه ک له کتیبخانه ی نارین

دیـزاین : نورالدین عبدالله (چاپخانه ی گول)

چـاپ: یه که م - بهیروت. 2008 ز/ 1429 هـ

مافی پاریزراوه بو کتیبخانه ی نارین

کتیبخانه ی نارین

هه ولیتر - چوارپریانی شیخ مه حمودی هه فید - بازاری زانست بو کتیب و چاپه مه نی

ته له فون : 66-2511982 (00964)

ئیمیل: nareen_1@yahoo.com

پیشہ کی

بہناوی خوی گہورہ میہربان

بہو پیہی خویندنہوہی میژوو مہبہست لیّ ی شارہ زابونہ بہروداوہ کانی پابردوو لہ پیئاو پەند وەرگرتنی بۆ ئیستاو بہرچاو پروونی بۆ داہاتوہ، ئەوہ لہ ہەنگاوانمان بۆ ناسینہوہی باس و کارہسات و روداوہ کانی گرنگی زۆری ہئیہ بہو مہرجہی بہر چاو پرونیہ کی کرداری بیّت لہ ژیاغاندا و ئاوینہو تہرازووی پیوانہ کردنی کارو ہەلس وکەوتہ کامان بیّت و سنوری قسہی سەر زارہ کی تیپہرپینّ و لہ مہیدانی کاردا شوینہواری ہہبیّت و ژیاغان بہ جوانیہ کانی برازینینہوہ، بہتاییہ تی بۆ ئیمہیہ کہ ہەلگری ناسنامہی موسلماننہ تین و خۆمان بہ موسلماننیتی ناساندووہ، سہرباری ئەوہی حەقیقەت و ناوہرۆکی ئاینہ کەمان کردارین زیاتر لہوہی قسہ بیّت، قسہو ووتینیش زۆر جار بۆ ناساندنی ئەو کارہ جوانانہیہ بہوہی ہەلقولای ئەو ئاینہیہ کہ بۆ کاری جوان و دروستکردنی شارستانیہ تیکی مروّثیانہ ہەنگاومان پیّ ہەلدہگریّ.

میژووی کەسہ ہەلکەوتہ کانی ئەم ئومەتہ زۆریک روبہرووی شیواندنی و لہ بیرکردن بۆتوہ، ئەو دہنگانہش کەمن کہ پینسوسی بوارہ کەیان پییہو زہرہنگەر ناساکا دوعای رەسەن و نا رەسەن لیک جیا دہکەنہوہ، ئازاری ئەو بیّ سەر و بہری و بیّ ئینسافیہی لہ خویندننی ئەکادیادا ئەکریّ دہردی زۆر خستۆتہ دلّ و دہرونی تامہرزوایی بوارمیژوو ہەرہوہا خویندکارانی میژوو کہ لہ زانکۆکاندا لہ بیّ سەرچاوہیی ونەشیارہزا بوون لہ زمانی عەرہبیدا بیرو میشکیان دہیان و سەدان پرسپاری تەمو مژاوی تەنیویتی و بہنازاری ئەو چەند لاپەرہیہ ئەتلیتہوہ کہ پر بہقسە و مہبہستی ژہہراوی و بیّ بنەما لہبەرگی لیکۆلینہوہدا دہخړیتہ بەردەست و لہ راستی بابەتہکەو لہہەندیّ حالەتدا تووشی شۆک ئەبیّ !

میژوو کەسایہتی ئیمام حەسەنی کورپی علی (علیہ السلام) وەکو پیویست لہ نیو موسلماناندا وونہ، کارہ گرینگەکانی سەردەمی خیلافەتہکە ی باسی لیّوہ ناکریّ و گرنگ نازانریّ، وەہاش خۆمان پیشان ئەدەین کہ ئەو پیاوہ گەورانہ پیشہوای ئیمەن و چاویان لیّ دہکەین، بەلام حەقیقەتی کارە کامان پیمان ئەلین بہەر ہەنگاویک ہەلیدہگرین ہەنگاویک لہو پیوانہ دوور دہکەوینہوہ!، ئەو کارہ دہگەمن و زۆر جوانانہی دکتۆر (علی محمد محمد الصلابی) پیّ ی ہەلساوە ہینادی ئاواتہ گہورہکە ی (طبری) میژوو نوس و

شهرعناس، دواى چه ندين سه دهه خه ونيكى (طبري) ديتسه دى (طبري) له نوسينه وهى ميژووه كهيدا ئەلّى ئيمه وهكو ئەمانه تيك و بۆ دهوله مه ندى كردنى ميژووى ئەم ئوممه ته هه موو راست و درۆيه كمان تومار كردووه به ناساندنى كه سه گيڤه ره وه كانيشه وه، به راستى جوانى پيكاوه ئەوهيه ئهركى ميژوو نوسى هه وهكو دكتور (صلابي) لى ي نزيك بۆته وه و به به لگه وه وهلامى ئەو هه مو درۆيه داهه ته وه كه كه سيكى ئەكادىمى له نيوه نده ئەكادىميه كاندا ئەيفرۆشى و ! ئەو موسلمان هه ژارهش كه هه ر ئەلّى ناساييه موسلمان هه له ده كات وهكو پاساوى كردارى ناشيرين بدات!

ئوميدو ئاواتى (طبري) و ميژوو نوسانى تريش پوخت كردنه وهى ئەو ميژووهيه كه ئەوان كۆيان كردۆته وه، سه لاييش پيچه وانهى ئەوانى تر كه بۆيان پوختناكرى و خوژ و خاشاكي تريشى ده خه نه سه ر هاتووه ميژوونوسانه وه سه تپاكانه حسن و پروداوه كانى سه رده مى به كه سه كاريگه ره كانيشه وه تاوتوييكات و به وهى ئيمه له ژيانماندا باوه رمان پى ي هه بى له قورئان و سوننه ت و خليفه راشيديه كان و زانا پايه به رزه كانه وه له مه سه له كان بۆ ئەوه ژيانى ئەو پيشه وا پايه به رزه ي له نيچون و ته مو مژاوى رزگار بكات و خزمه تىكى زانستيانه بكات - خوا پاداشتى بداته وه -.

گرنگى ئەو پيشه وا پايه به رزه كه مى سه رچاوه كان و به تاييه ت له كتىبخانه ي كورديدا و تامه زرۆيى ئەو خويناكارانه ي ده مناسين و له بارهيه وه ده يانپرسى و تامه زرۆي ناسيني پيشه وا حسن بوون (ﷺ) پالنه ريكى به هيژ بوون تاوه كو به شانازيه وه بۆ وه رگيڤران كتىبه عه ره بيه كه ي له كتىبخانه ي (نارين) وه رگرين، به و هيوايه ي پر كردنه وهى كه ليته كان بيت و خزمه تى نه وه تامه زرۆ كه مان بيت، خواى گه وه رهش ئەم كاره مان قبول بكات و له خويمان و باوك و دايك و هاوسه ر و دوستانمان په حم به فرموى و بۆ هه نگاوى سالتانه ريڤيشانده رمان بيت، به ئوميدى دوعاتان.

پرزگارى (صمود)

٢٠٠٨/٥/١٩ ز

عبدالله فاضل - گه رميانى

١٤٢٩/٥/١٤ هـ

جیّ باسی یه کهم

حهسه نی کورپی علی کورپی نه بوتالیب له سالی له دایک بوونیه وه
تاکاتی جیّ نشینیه کهی.

باسی یه کهم

ناو و په چهله کی نازناوی (کونیه کهی)، خهسلت و بنه ماله کهی
له سه رده می پیغه مبهردا (ﷺ).

یه کهم: ناو و په چهلک و نازناوه کهی (کونیه):

باوکی محمد هسه نی کورپی علی کورپی نه بو تالیبی کورپی عبدالمطلب کورپی هاشمی
کورپی عبد منافی هاشمی قورپه شیشه^(۱) له مه دینه شهید بووه^(۲) کچه زاو په یحانه ی دونیای
پیغه مبهردی خواو پیشه نگی لاوانی به هه شته، کورپی خاتوو فایمه ی کچی پیغه مبهردی
خوایه، باوکی نه میری نیمانداران علی و (ﷺ) نه وه ی خدیجه ی دایکی موسلمانان، پیئجه م
خه لیفه ی راشیدینه.

دووه م: له دایک بوون و ناو لیئان و نازناوی تیگه یشتنی پیغه مبهرد له ناو نانی
مندالاندا:

به پیّ ی ریوایه تیکی صحیح له مانگی په مه زانی سالی سیّ یه می کۆچی له دایک
بووه، ووتراوه له شعبان، ووتراوه دوا ی شعبان له دایک بووه، له لیثی کورپی سعد
ریوایه تکراره ده لئ: فایمه ی کچی پیغه مبهرد (ﷺ) له مانگی په مه زانی سالی سیّ یه می
کۆچی هسه نی بوو. حسین له چواری کۆچی شهو کانی دوا ی شعبان هاته دونیاوه.^(۳)

۱ - سمر اعلام النبلاء (۲/۲۴۶).

۲ - هه مان سمرچاوه.

۳ - نسب قریش (۱/۲۳) الدرجه النبویه، لا ۷۱.

به‌رقی ئەحمەدی کۆری عبدالله کۆری عبدالرحیم دەلی: حسن لەنیوێ مانگی
 ڕەمەزانی سالی سێ یەمی کۆچی لە دایک بوو^(١)، (إبن سعد) لە (طبقات) هە کەیدا
 هەروەها دەلی^(٢).

علی (عليه السلام) دەلی: کاتیک حسن هاته روی دنیا نوم لی نا(حرب)، پیغه مبه‌ر (عليه السلام) هات
 و فەرمووی: (کۆرە شیرینە کەم نیشان دەن چ ناویکتان لیناوه ؟) ووتان: ناومانناوه (حرب)
 فەرمووی: نەخێر ناوی هەسەنە، کاتیک حسین لە دایک بوو نوم نا(حرب) پیغه مبه‌ر (عليه السلام)
 هات و فەرمووی: چ ناویکتان لیناوه ؟ ووتان (حرب) فەرمووی: ناوی حسینە، بە هەمان
 شیوێ کۆری سێ یەم ناو نا(حرب) پیغه مبه‌ر (عليه السلام) ناوی نا محسن، پاشان فەرمووی: من
 وه‌ک کۆرەکانی هارون نوم نان(شیر و شیر و مشیر)،^(٣) پیغه مبه‌ر (عليه السلام) بەم نەوێ نوێی
 زۆر دلشاد و کامەران بوو، خەلک لە هەموو لایە کەوێ ڕویان لە دایک و باوکی دەکرد بۆ
 دەربرینی پیرۆز بایی و خۆشحالی خۆیان، پیشینە دلپاکەکان پیشرکێان دەکرد لە
 بلاوکردنەوێ هەوایی لە دایک بوونی ئەم منداڵە نوێ یە لە نیو خزم و خۆیشدا. هەسەنی
 بەسری دوعایەکی هەیه لە کاتی لە دایک بونی منداڵدا دەیفەرموو: (بُركَ في الموهوب و
 شكرت الواهب ورزقت برّ وبلغ أشده). لیڕەشدا دەر دەکەوێت و تیبینی دەکرێت کاتیک
 پیغه مبه‌ر خودا (عليه السلام) حسن و حسین ناوان هەموو ئەو ناوانە پیشر ئیسلامی
 ڕەتکردووە کە بۆنی کۆشتن و خۆین ڕێژیان لی دیت و شیرترین و ناسکترین و پڕ مانترین
 ناوی بۆ هەڵبژاردن^(٤).

حسن لە نیو خەلک بە گەورە (سید) ناو براوێ، ئەم نازناوێش پیغه مبه‌ر (عليه السلام) بۆی
 داناوێ، هەر وه‌ک لە فەرموودە یەکی صحیح دا هاتووێ: ((إني هذا سيد ولعل الله أن
 يصلح به بين فئتين من المسلمين))^(٥)، واتە: (کۆرە شیرینە کەم سیدە ئومیدم وایە خوا

١ - الذرية الطاهرة للدولابي، لا ٦٩.

٢ - الطبقات (١/ ٢٢٦٥).

٣ - مسند أحمد (١/ ١١٨/ ٩٨) صحيح إبن حبان (١٥/ ٤١٠) إسناده الحديث صحيح.

٤ - الحسن بن علي ودوره السياسي، فتیخان کردی، لا ١٦.

٥ - البخاري (٣٠٦/ ٢).

ناشته‌وایی نیتوان دووکۆمه‌له‌ی موسلمانان پێ بکا) لهم دیاریه‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) وانه‌یه‌کی بایه‌خدار و پر به‌ها له ژیاغاندا فێر ده‌بین، ئه‌ویش پێداگرتنه‌ له‌سه‌ر هه‌لبژاردن و دیاری کردنی جوانترین ناو بۆ پۆله‌ کاغان. ئه‌وه‌ش به‌ پله‌ یه‌ك ئاراسته‌ی دایک و باوک ده‌کریت، له هه‌لبژاردنی ناویکی جوان له‌ ماناو ده‌رپریندا له‌ چوار چێوه‌ی شه‌رعی و زمانێ عه‌ره‌بی دا، ناوه‌که‌ ده‌بی‌ت: جوان بی‌ت، شیرین بی‌ت له‌سه‌ر زمان، نه‌رم و خو‌ش بی‌ت بۆ گو‌ی، هه‌لگری واتایه‌کی پیرۆز و به‌رپێزی‌ت، پاستگۆیی لی‌ به‌دیی‌کریت، دووربی‌ت له‌و شتانه‌ی شه‌ریعت هێمای یاساغ و نا په‌سندی خستۆته‌ سه‌ر، وه‌ك: ئه‌و ناوانه‌ی خه‌وش و گه‌ردی ویکچون و واتای سستی و خاویان بۆ دا‌پراوه‌. لی‌زه‌دا ده‌رده‌که‌وی‌ت باوکی موسلمان دوا‌ی ئه‌وه‌ی ناوی‌ك بۆ پۆله‌ که‌ی دیاری ده‌کات، ده‌بی‌ت دلتیا بی‌ت له‌ دروستی ووشه‌ و واتا‌که‌ی له‌سه‌ر زانیاری و هۆشیاری و په‌ی پێ‌دردن.

پا‌وی‌ژ به‌که‌سی شاره‌زاکات له‌ پرو‌ی دروستی و نادووستی یه‌وه، ئه‌مه‌ زۆر ساغ و تۆکه‌ تره‌، ئه‌و وته‌یه‌ش که‌ زۆرب‌لا‌وه‌: مافی پۆله‌ له‌سه‌ر باوک ئه‌وه‌یه‌ دایکی رێزدار‌ی بۆ هه‌لب‌ژێری، ناویکی شیرن و جوان‌ی بۆ هه‌لب‌ژێری و خو‌ره‌وشتی‌کی باش‌ی بۆ به‌ جیب‌یلی.

زانایان رو‌نیان کردۆته‌وه‌ ناوه‌ مه‌شرعه‌کان پله‌و شو‌ینی خو‌یان هه‌یه‌، زۆر خێره‌، به‌م شی‌وا‌زه‌ی خو‌اره‌وه‌.

١- سونه‌ته‌ مندال ناو بنی به‌م دوونا‌وه‌: (عبدالله و عبدالرحمن) که‌ خو‌شه‌ویست‌رین نا‌ون له‌ لای خو‌ای په‌روه‌ردگار، هه‌روه‌ك له‌فه‌رمووده‌دا هاتووه‌، هه‌روه‌كو له‌فه‌رمووده‌دا به‌و جۆره‌ له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ) چه‌سپا‌وه‌ ئه‌و ناوانه‌یه‌ واتای به‌ندایه‌تی تۆخ ده‌که‌نه‌وه‌ له‌ ناوه‌ کان‌ی تر جیا‌وا‌زتره‌و راس‌ترین گوزارشت بۆ کرۆکی به‌ندایه‌تی مرۆ‌ و هه‌ژاری و کرۆلی بۆ خودا پێشان ده‌دن. له‌ عبدالله کو‌ری عمر رپ‌وا‌یه‌ت‌کرا‌وه‌ پێغه‌مبه‌ر فه‌رموویه‌تی: ((إِنَّ أَحَبَّ أَسْمَائِكُمْ إِلَى اللَّهِ: عبدالله و عبد الرحمن))^(١)، واته‌: (خو‌شه‌ویست‌رین نا‌و لای په‌روه‌ردگار: عبدالله و عبدالرحمن) ئه‌مه‌ش له‌به‌ر ئه‌وه‌ی گشت‌گیری به‌سه‌ر واتاو خه‌سله‌ته‌کان‌ی به‌ندایه‌تی‌دا هه‌یه‌. خو‌ای په‌روه‌ردگار له‌ قورئان به‌ندایه‌تی تایب‌ت کردوه‌ به‌م

دووناوه، جگه له هه موو ناوه جوانه کانی تری خوی و ده فەرمووی: ﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾ [الجن: ۱۹] ههروهه خوی گه وره له نایه تیکی تر فەرموویه تی: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ [الفرقان: ۶۳]

له نایه تیکی تر هه ردوو ناوی کو کردوو ته وه ده فەرمووی: ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ [الإسراء: ۱۱۰].

پێغه مبهەر (ﷺ) کورپی مامی خوی عباس ناو نابوو: عبدالله و له نیو ییاوه رانیس سی سەد کەس ناویان عبدالله بوو. یه کهم کۆرپه ی (موهاجیرین) کۆچهره کان دوا ی کۆچکردنیان بو مه دینه، ئەم ناوه یان لێنا عبدالله کورپی زوبیر بوو. ^(۱)

۲- ناو نان به ناوی په یامبهەر و پێغه مبههره کان: چونکه ئەوان گه وره ی هه موو ئاده می زاده کانی و، بهرێزترین ئاکارو ره وشتیان هه یه و ، کرداره کانیان له چله پۆه ی پاک ی دایه ، ناوانی مندا له ناوی ئەوان یاد کرد نه وه ی خه سه له ت و ره وشت و حال و باری ئەوانه زانیانیس یه کده نگن له سه ر دروستی ناوانی مندا له به ناوی پێغه مبههران، بو ئیمه ش پێغه مبههر محمد (ﷺ) سه رمه شقه و کورپه که ی خوی ناواوه ئیبراهیم. له باشتین ناوه کانی پێغه مبههرانیس پێشه واو پێغه مبههری ئیمه یه محم دی کورپی عبدالله (ﷺ) له ئەو و برا پێغه مبههره کانی به گشتی. ^(۲)

۳- ناوان به ناوی پیاو چاکانی موسلمانان و، ییاوه رانی پێغه مبههر تا رۆژی زیندوو بونه وه، هاوه لانی پێغه مبههریش (ﷺ) تیرامانیکی دلگیر و وردیان بو ئەم باسه هه بوو، ئەوه تا زوبیری کورپی عه وام هه ر نو رۆ له که ی خوی به ناوی هه ندیک له شه هیدانی به در ناوان، که ناویان: عبدالله و، المنذر، عروة، حمزة، جعفر، مُصعب، عُبید، خالید.

۴- پاشان ئەو ناوانه دین که راستگویی له مرۆف بهرجهسته ده کەن: به مه رج و ئادابه کانی، ناوی کۆرپه له سیفه تیکی شه رع ی وه رده گری هه رکاتی مه رجه کانی تیدا ره خسان، هه ندیک له مه رجه کانی ئەمانه ن: گونجانی مه بناو مانا که یه له زا راوه شه رع ی و

۱ - تسمية المولود، بكر عبدالله أبو زيد ۳۳.

۲ - هه مان سه رچاوه.

زمانه وانیدا، بهمهش هموو ناوه یاساغ یان ناپهسندەکان جیا دهکړین چ له پرووی پړاوتە یان مانا یان هەردوولاوه. گەرچی له یاسای عەرەبی وا باوه ناوان بەهەرچی کە مانای تەزکیە لێ بەدیگریت، یان لەو ناوانە نا پەسەندو جنیو ئامپژن، بەلام دەبیست ناو راست و پەوایی ببەخشیست^(۱)، هەروەک پیغەمبەر بەم کارە هەستاوە.

شەریعەتی ئیسلام ناوانی مندال بە هەر یەک لەم پړاوانگەنی خوارووە قەدەغە کردووە:

۱- هەموو موسلمانەکان کۆران لە حەرامی هەر ناویکی پەرستراو لە جیاتی خوا وەک عبدالرسول، عبدالنبی، عبد علی، عبدالحسین، عبدالامیر، - واتە فەرمان پەرەوای پڕواداری علی کوری أبوتالیب (علیه السلام)، عبدالصاحب هەموو بەدیھێنراویک (مخلوقیک) هەرچەند لە پلەو پایە یەکی بەرزیش دا بیست بەندەگەلێکی مەل کەچ و زەبوون و هەژارن بەرامبەر بەخوا. هەر خۆی (الله) بە تەنھا شیای پەرستشە، بۆیە نا بیست بەهیچ پەرستنیکی جگەلە خواناوی بەندەکان بنریت عبودیت بنریتە پال ئەوان.

۲- ناوان بە ناوی مندالی بیگانەنی کافرەکان کەتایبەت بەوانەو، موسلماننی دُنیا بە تاینی خۆی لەم جۆرە ناوانە دوور دەکەوێتەو و بەهیچ شیوەیەک پرویان لێ ناکاتەو، بە داخووە ئەم تەنگەژەییە لە چاخی ئێمەدا پەرهی سەندوو، ناوی کافر لە ئەوروپا و ئەمریکا و دۆلەتانێ تر هەڵدەگریت، ئەمەش لە بەهێزترین پیگەکانی تاوان و ھۆکارەکانی دابران و خەجالتەباریە بۆغونە: بطرس، جرجس، جۆرج، دیانا... ھتد.

ئەم لاسایی کردنەوێ بیباوەرانیشت لە ناوانی مندالان بەناوی ئەوان، ئارەزو بازی و گێلێتەتی بیست، ئەو گوناھو تاوانیکی گەورەییە^(۲) شیخ بکری کوری عبدوللا ئەبو لەکتیبە کەیدا (تسمیة المولود) بە پوختی باسی کردوو و هەر کەسێک زیاترو فراوانتری ئەوی بابگەریتەو بۆی.^(۳)

۱ - ھەمان سەرچاوە، لا ۳۹.

۲ - تسمیة المولود، بکر بن عبدالله بن زید، لا ۴۷.

۳ - تسمیة المولود، بکر بن عبدالله بن زید، لا ۴۷.

سى يەم: بانگ دانى پىغەمبەر بە گوچكە كانى حسندا

كاتىك حسن لەدايك بو پىغەمبەر(ﷺ) لە هەردوو گوچكە كانيدا بانگى دا، هەروەك
لە ئەبو رافىع^(۱) رىوايەتكراوه.

دەهلهوى دەلى: حىكمەت لەبانگدان ئەوهيه:

۱- بانگ لە دروشمەكانى ئىسلامە.

۲- راگەياندى ئاينى ئسلامە.

۳- پىويستە منداڵەكە تاييەت بکرى بە بانگ دان لە گوچكە كانيدا.

۴- يەكێك لە تاييەتیهكانى بانگ، هەتھاتن و راکردنى شەیتانە لەم شوینە، چونکە
شەیتان ئەزىهتێ منداڵ دەدات لە سەرەتای گەشە کردنى، پىغەمبەر(ﷺ)
دەفەرمووی: ((مَامِنْ مَوْلُودٍ يُولَدُ آلَ وَالشَّيْطَانِ يَمْسُهُ فَيَسْتَهْلُ صَارَ خَا مِنْ مَسِ الشَّيْطَانِ^(۲)
إِلَّا مَرِيئُو إِبْنَهَا))^(۳) واتە: (هەر کۆرپەیهك چاوی بە دنیا هەلدی، شەیتان دەستی خۆی
لێ ئەوهشی، و، کۆرپەلە خۆ پێس دەکات و، لە دەستی شەیتان ئەقیژینی، تەنیا مەریەم
و کۆرپەهەى نەبیّت)، لە فەرمودەیهکی تردا هاتوو: ((إِذَا نُوذِيَ لِلصَّلَاةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ
خِرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ التَّأْذِينَ))^(۴) واتە: (كاتیک بانگ درا بۆ نوێژ شەیتان پشت هەلدهکاو
ئەقڕی بۆ ئەوهی گوێ ی لە بانگ نەبیّت).

(إِبْنُ الْقَيْمِ)یش (بەرەحمەت بێ) چەند نەتیجەکی تری بانگدان باسەدەکات و دەفەرمووی:

۵- ئەو ووشە گەلەى بۆ یەكەم جار بە گوچكە كانى منداڵدا دەچرپینن. ئەو وشانە بن
کە گەورەیی و شکۆداری خوا دەخەنە روو، شایەتومان بیّت کە کلیلێ هاتنە نیو
ئىسلامە، ئەمە وەکو خو پێ گرتن و فیڕ کردنى دروشمەكانى ئىسلامە کاتیک دیتە روێ

۱ - سنن أبی داود (۵۱۰۵) إسناده ضعيف، فيه عاصم بن عبدالله، ضعفه ابن معين وقال البخاري منكر الحديث كما في الكاشف (۲۵۳۰).

۲ - حجة الله البالغة (۳۸۵/۲).

۳ - البخاري (۱۹۶/۵) رقم: ۴۵۴۸.

۴ - البخاري (۱۷۰/۱) رقم: ۶۰۸.

دونيأ، ههروهك به هه مان شَيوه كاتيك دونيا به جيَدِيْلَي ته لقين ده كرِيَت به يه كتا پهرستي.

۶- گه يشتني كاريگهري بانگ بَو دَلَي كُورپه له به خراپ دا نه نراوه هه رچه ند هه ستيشي پينه كات، له گه لَ نه وه شدا سوديكي تري هه يه كه بريتيه:

۷- راكردني شهيتان له ووشه كاني بانگ، كه هه ميشه خَوَي مه لاس داوه بَو له دايك بوني كُورپه يهك، نزيكي نهو تنگ و چه له مانه ي ده كاته وه، كه خوا نه خشه ي بَو كيشاون، گوِييستي شهيتانه كه ي ده بيت له لاواز كردن و كينه به سهردا رشتني له يه كه م ساتدا كه پي ده گات.

۸- مانايه كي تر دهرده خات نه وه ش بانگه واز بَو لاي خوا و ثابينه كه ي و پهرستني، كه زور له پيش بانگه وازي شهيتان سهر ي هه لداوه ههروهك سروشتي خوا كه مروقه كاني له سهر به (فطرة) په روه رده كرووه پيش گورانكاري و سرته ي شهيتان كه وتووه و لَي ي پاراستوويه تي، نه مه ش يه كيك له حيكمه ته كانه.^(۱)

له فهرموده كه ي پيغه مبه ر(ﷺ) فير ده بين وا سونه ته بانگ له گوِيچكه ي راستي دا بدرئ و قامه تي نوِيژيش له گوِيچكه ي چه پي دا بدرئ، يه كه م شتيكيش گوِيچكه كاني ههستي پيډه كهن بانگه وازه بَو پايه يكي توكمه دار له ثابندا نه وه ش له دواي يه كتاپه رستي خواي په روه ردگار.^(۲)

چواره م: شيرن كردني مه لاشوي كُورپه له:

له عائيشه وه (ره زاي خواي لَي بي) رپوايه تكراره پيغه مبه ر(ﷺ) مندالي هينراوه ته وه لاي، دوعاي بَو كردن و دهم و مه لاشوي شيرين ده كردن^(۳) كه واته حسن زور له پيش تره بَو دوعا بَو كردن و شيرن كردني دهم و مه لاشوي. نه وه وي له سهر نه م فهرموده يه ي عائيشه (ره زاي خواي لَي بي) ده فهرمووي (فيبرك عليهم) واته: دوعاي بَو كردن و دهستي

۱ - منهج التربية النبوية للطفل، محمد سويد، نقلًا عن تحفة المودود لابن القيم ص ۵۴، تحقيق فواز أحمد زمرلي.

۲ - موسوعة تربية الأجيال المسلمة، نصر العنقري، ص ۶۶.

۳ - مسلم (۲۳۷/۱) رقم: ۲۸۶.

به سهردا هيٺان، ووشه‌ي (فيحنكه‌م): زاناياني زمانه‌واني ده‌لئين: وينه‌ي خورما يان ههرشتيک له وينه‌ي نه‌و. له پاشان ده‌ستپيډاهيټان و شيرنکردني مه‌لاشوي کوربه‌له پي^(۱)، باش وايه مه‌لاشو شيرن کردن له‌دواي بانگدان بيت ته‌گهر گونجا باشت وايه ته‌گهر ره‌خسا پياو چاكي به‌م کاره هه‌ستي، خورما به‌کار بيټي ته‌گهر ده‌ست كه‌وت، ته‌گهر نا ههرشتيكي شيرين. هو‌ي ته‌مه‌ش نه‌ويه:

۱- خورما وه‌ك شيري دايك وايه، هه‌موو نه‌و فيتامينانه‌ي له‌خو گرتووه كه جه‌سته‌ي منداډل پيويستي پي‌ته‌ي.

۲- كوربه‌له به هه‌ستي چيژ له دايك ده‌بيټ، كاتيک خورماي پي‌درا نه‌م هه‌سته‌ي بي‌دارده‌بيټه‌وه. و دهم و زماني ده‌كه‌ونه جو‌له، هيژ و وزه‌شي زياتر ده‌بيټ بو هه‌لم‌ژيني شيري دايك.

۳- گه‌ده زور به‌خي‌رايي شيره‌مه‌ني هه‌رس ده‌كات و، شيرني دان به كوربه‌له هيچ مه‌ترسيه‌ك بو ريخو‌له‌كاني دروست ناكات^(۲)، دكتور فاروق مساهل - له گو‌قاري (الأمة القطرية) ژماره (۵۰) له باب‌ه‌تيكي له ژيژ ناو‌نيشاني (گرنكي داني ئيسلام به‌خوراك پي داني منداډل) له‌سهر فهرمووده‌ي مه‌لاشو شيرن کردن ده‌لي: نه‌م فهرمووده‌يه به هه‌موو پي‌وره‌كان سه‌راسيمه (معجزة) يه‌كي پينغه‌مبه‌رايه‌تبه له بواري پزيشكي‌دا، مرؤفايه‌تي چواره سه‌ده‌يه دوشداماوه له زانيني نامانج و حيكمه‌ت له‌م كاره‌دا، تاكو پزيشكه‌كان بويان پروون بووه منداډله بچوكه‌كان به تاييه‌ت تازه له دايك بوان و شيره خوره‌كان به‌ره‌نگاري مردن نه‌بنه‌وه، كه ريكه‌وتي يه‌ك له‌م دوو كارانه بوون:

- ته‌گهر ريژه‌ي شه‌كر له كاتي برسپووندا له نيو خويندا كه‌م بوو

- ته‌گهر پله‌ي گهرما له جه‌سته‌يان دابه‌زي و به‌هو‌ي روبه‌روبو‌نه‌وه‌ي كه‌شيكي ساردي ده‌وروبه‌ريان.^(۳)

۱ - شرح النووي على صحيح مسلم.

۲ - موسوعة تربية الأجيال المسلمة، ۶۸۰۷.

۳ - منهج التربية النبوية، ۶۴۷.

پینجهم: تاشینی قژی حسن (ﷺ):

جعفری کوری محمد له باوکی خوی ریوایه تیکردووه: که فاتیمه قژی حسن و حسینی له رۆژی ههوتهم تاشی و، کیشی قژهکانی کردن، پاشان هیندهی کیشی تاله مووهکان زیووی بهخشی^(۱)، فهرموودهکان لهم بارهوه هه موویان (صحیح)ن بهگشت ریگاکانیانهوه^(۲)، شیخی دههلهوی (پههمهتی خوی لی بی) لهسهر ئهم فهرموودهیه دهفهرمووی: هوی بهخشینی زیو ئهوهیه کۆریهله کاتیك له شلهوه ئهگواستریتهوه بۆ جیهانی مندالی نیعمهتیکه پتویسته سوپاسگوزاری دهر بریت و جوانترین سوپاسی گوزارش قهرهبوکردنهوهیه... وه تاییهتکردنی زیویش لهبهر ئهوهیه زیر گرانه و تهنها دهوله مهندهکان دهستیان نهکەوت، کهلوپهلهکانی تریش هیچیان هینده بایهخ دارنن قژی مندالیان پی کیش بکریت.^(۳)

شه شه م: گویزه بانه (العقیقة)

(ابن عباس) (ﷺ) ریوایه تیکردووه: پیغه مبه (ﷺ) بۆ ههریهك له حسن و حسین بهبهرا گویزه بانهی کردووه^(۴) له ریوایه تیکی تر دووبهرا دووبهرا^(۵). (ئهبو رافیع) ریوایه تیکردووه ههسهنی کوری علی کاتیك له دایک بوو، دایکی ویستی دووبهرا نی بۆ سهر بریت، پیغه مبه (ﷺ) فهرمووی: ((لَا تُعْقِي عَنْهُ، وَلَكِنْ اخْلُقِي شَعْرَ رَأْسِهِ فَتَصْطَقِي بوزنه من الورق))، (گویزه بانهی بۆ مه که، بهلام قژی بتاشه و هیندهی کیشی پاره بهخشه) بۆ له دایک بونی حسینی ههروایانکرد^(۶)، پیغه مبه له گۆزه بانه (العقیقة) لای دا بۆ هه ندیک ئارامی لهسهر گویزه بانه نهک وازهینانی یه کجاره کی. ئهم فهرموودهیهی علی (ﷺ) بهلگهیه لهسهر ئهوهی پیغه مبه (ﷺ) (گویزه بانهی بۆ حسن کرد به بنزیک یان

۱ - الطبقات، الطبقة الخامسة (۲۳۱/۱)، إسناده مرسل.

۲ - موسوعة تربية الأجيال، لا ۷۲۰.

۳ - حجة الله البالغة (۳۸۵/۲).

۴ - سنن أبي داود في الأوصاحي رقم: (۲۸۴۱)، إسناده ضعيف.

۵ - سنن النسائي (۱۶۶/۷) باب: كم يعق عن الجارية، إسناده صحيح.

۶ - مسند أحمد (۳۶۶/۶).

مهريك، پيغهمبەر(ﷺ) به فاتيمه‌ی فهرموو: ((يافاطمة احلقي شعر رأسه فتصدقي بوزنه من الفضة)) ئەى فاتيمه قژى بتاشه و کيشى بکه به‌زيوو له پاشان زيوه‌که بيه‌خشه، فاتيمه ده‌لئى کيشمانکرد و نزیکه‌ی دره‌مه‌يک يان که‌متر ده‌رچوو.^(١)

(ابن عباس) له ريوايه‌تيکى تردا له فاتيمه ريوايه‌تيکردووه، که گويزه‌بانەى بۆ(حسن و حسين)کردوه و، ديناريک و پانه‌مه‌ريکى به مامان به‌خشيووه، به‌م شيوه فاتيمه به‌راوردی به‌خشى کردووه، پيغهمبەر(ﷺ) دوو ته‌گه‌ی له يه‌ک رۆژدا بۆ حسن سه‌ر برپيووه، سه‌رى تاشيوه و کيشى کردوه دواى بارته‌قاي کيشى قژى خيىرى کردوه به‌ده‌ستى موباره‌کى سه‌رى بۆنخۆشکردوو بۆيه‌يکرد پاشان فهرموو: ((ياأسماء، الدم من فعل الجاهلية))^(٢)، واته: (ئەى ئەسماعه‌ خوئين بۆيه‌کردن کرده‌وى نافامه‌کان بووه) له گويزه‌بانەى کۆمه‌لئى سودت ده‌ست ده‌که‌ويت له‌وانه: قوربانى کردنته بۆ منداڵ له‌سه‌ره‌تاي هاتنى بۆ دونيا و سوپاسگوزارى ده‌رده‌بريى له‌سه‌ر ئەو نازونيمه‌تانەى خواى گه‌وره دايرپژاون به‌سه‌رت دا، جگه له‌مانه‌ش سودى زۆر له خۆ ده‌گرى شيخى ده‌هله‌وى(به‌ره‌مه‌ت بى) ده‌فه‌رموى: سونه‌ته هه‌رکه‌سى دوومه‌رى ده‌ست که‌وى بابۆ کوپى سه‌ربه‌رى ئەمه‌ش له‌به‌ره‌وه‌يه کوپ له‌لاى خه‌لك سودبه‌خشته له کچ بۆيه ده‌بى زۆرترو زياتر سوپاسى خواى له‌سه‌ربه‌که‌ن. هۆى فهرمان دانيش به گويزه‌بانە ده‌گه‌رپيته‌وه بۆ ميژووى عه‌ره‌ب کاتيک منداڵيان ده‌بوون گويزه‌بانەيان بۆ ده‌کرد، گويزه‌بانە کارىکى پيويست و گرنگ و سونه‌تيکى خيىردار بوو لای ئەوان، وه کۆمه‌لئى به‌رژه‌وه‌ندى ئابورى و شارستانى و ده‌روونى له خۆ گرتبوو، بۆيه پيغهمبەر(ﷺ) هيشتيه‌وه و کارى پى ي کرد، خه‌لکيش تامه‌زرويان بۆ کردنى به‌لا دروست بوو، به‌لام پيغهمبەر(ﷺ) هيئسديک له نه‌ريت‌ه‌کانى گۆرى، له(بريده)وه(ﷺ)ريوايه‌تيکردوو ده‌فه‌رموى: له زه‌مه‌نى نه‌فامى دا ئەگه‌ر منداڵيکمان له داىک بووبايه مه‌ريکمان بۆ سه‌رده‌برى و قژمان ده‌تاشى و سه‌ريان به‌خوين ده‌کرد،

١ - سنن الترمذى رقم: ١٥١٩.

٢ - ذخائر العقبى في مناقب ذوى القربى لأبي العباس، ٢٠٧٧.

به لّام له سهرده می ئیسلام کاتیك مندالیک له دایك ده بوو مه پیکمان بۆ سهرده پری و سهریان ده تاشی و، سهریان ده خسته ناو زه عفران. ^(۱)

ئه مه له فیهو تیگه یشتنی پیغه مبه ره (ﷺ) کاتیك بینى نه ریتیکی سود به خش تیگه له به هه ندیک خورافه و لاری و - سهری مندال ده خوین نان بووه به ره هایى حه لالی نه کرد به پاساوی پیویستی خه لک، هاوکات به ره هایش قه ده غه ی نه کرد به بیانوی هه ندیک لادان و لاری تیدا. وه لی پاریزگاری کرد له وه ی بۆ مروژ له م نه ریته ریشه داره دیته به ره م و جه ختیشی له سهر کرده وه وه جله و گیریشی کرد له نه ریتی نه فامانه وقه ده غه ی کرد، ئه مه ش حیکمه تی پیغه مبه رایه تیه و شیای گرنگی پیدان و تیرامانه .

حه وته م: خه ته نه کردنی ^(۲) حه سه نی کوری علی (ﷺ):

جابر (رضی الله عنه) ده لی: پیغه مبه ره (ﷺ) گۆزه بانه ی بۆ حسن و حسین کردو له پۆژی حه وته میش خه ته نه ی کردن، ^(۳) محمدی کوری مونکه دیر ده لی: پیغه مبه ره (ﷺ) حسین له حه وته م پۆژیدا خه ته نه کرد ^(۴)، خه ته نه کردن یه کیکه له شته (الفطرة) یه کان. أبوهریره (رضی الله عنه) ده لی: پیغه مبه ره (ﷺ) فه رموی: خورسک (فطرة) و سروشتیه کان پینجن: ((الفطرة خمس: الختان، والاستحداد، و قص الشارب، وتقليم الأظفار، ونتف الإبط)) خه ته نه کردن، تاشیتی بهر (عه ورت تاشین)، کورت کردنی سمیل، قرتاندنی نینوک، سافکردنی بن هه نگل. ^(۵)

خه ته نه کردن چه شن و په نگی راستاییه، بۆ پاكان هیما ی گۆرانکاریه، وه ک خۆشوردن به ئاوی قه داسه ت وایه لای خاچه رستان و، واگومان ده بن منداله کانیا ن پاکده بنه وه به بۆیه کردن و شۆردنیا ن به ناوی (باوک و کوپ و پۆحی قودس) وه. ده لئین ئیستا بوو به گاوریکی کامل، خوی گه وره ش پربازی یه کتا په رستی (حنيفية) هی بۆ یه کتا په رستان

۱ - المستدرک للحاکم (۲۳۸/۴).

۲ - خه ته نه: واته: برینی پیستی سهری زه که ر.

۳ - سنن البیهقی (۳۲۴/۸)، إسناده ضعیف.

۴ - البخاری (۱۸۴/۷) رقم: ۶۲۹۷.

۵ - مسلم رقم: ۲۵۷.

داناو خهته نهی سروشت کرد^(۱)، ههروهك بۆ خۆی دهفرمووی: ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنْ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾ [البقرة: ۱۳۸].

سروشتی خوا ئهو راستیه یه دل و دهر و نمان پهنگین دهکات به ناسین و خو شه ویستی و دلسوزی نواندن و به ندایه تی بۆ کردن و بریار نه دانی هاویه شی بۆی. پهنگ ریژ کردنی جهسته به خهسلته خوړسکی (فطرة) و سروشتی (الطبیعی) هکان، خهته نه کردن و تاشینی مووی بهر و کورت کردنی سیل و قرتاندنی نینۆک و سافکردنی بن ههنگل و ناو له دهم و لووت و هردان تاروت کردن و سیواک کردن مروژ جوان و پازاوه دهکهن و له ونیوه نه ده دا سروشتی خوا تروسکه ده دات له سهر دل و جهسته ی راسته رییان^(۲)، یه کیك له (لطیفه) ه خو شه کانی فقهی له باسی خهته نه کردن هیه، خهطابی باسی کردوه و ده لئ: خهته نه کردن ههر چند له نیو پرشته ی سونه ته کان ناو ده بری، به لام له لای زۆربه ی زانایان واجبه، چونکه دروشمی ناینه، موسلمان له گهل کافر به مه جیا ده کریتته وه، نه گهر که سیکی خهته نه کراو له گهل کۆمه له کورژاویکی خهته نه نه کراو تی که ل بوو، نویژی له سهر ده کری و له گورستانی موسلمانانیش به خاک ده سپێردری^(۳).

هه شتم: (أم الفضل) دایه نی حسن بوو.

(أم الفضل) ده لئ: و وتم نهی پیغه مبهری خوا له خه ودا بینیم یه کیك له نه ندامه کانت له ماله که ی مندا بوو، پیغه مبهر (ﷺ) فهرمووی: ((تلد فاطمة غلاماً إن شاء الله فتکلفینه))، واته: (فاتیمه مندالیکی ده بیته تو ده بیته دایه ن و چاودیری) ده لئ: پوژیکی چووم بۆ لای پیغه مبهر (ﷺ) حسنم بینی میزی له سهر پشتی پیغه مبهر کرد، منیش توند گوشیم، پیغه مبهر فهرمووی: (واز بیته په هه تی خوات لی بیته کور که مت نه زیه تدا)

۱ - هه مان سه رچاوه، ۱۵۳۰ ل.

۲ - موسوعة التربية الاجيال، ۷۵ ل.

۳ - منهج التربية للطفل، ۶۹ ل.

منیش و وتم: په شته ماله که ت بینه بیشوم. فهرمووی: (نا، به ئاو بی پرژینه، چونکه میزی کور ئاو پرژین ده کړی).^(۱)

أم الفضل هاوسه ری (عباسی کورې عبد المطلب) ه ناوی لوبابه ی کچی جارسى هیلایه و لوبابه ی گه وره یه، پيش کؤچکردن بؤ مه دینه ئیسلام بووه^(۲)، ابن سعد ده لئى: (أم الفضل یه که م ثافره ت بووه له دواى خدیجه برپاى هیئاوه.^(۳) أم الفضل فهرمووده ی له پیغه مبه ر(ﷺ) پړیوایه تکراره، عبدالله و ته مامی کورې و عومه یری کورې حاریسه و عبدالله کورې حاریس و زوری تر فهرمووده یان له أم الفضل پړیوایه تکر دووه. عبدالله کورې عه بباس ووتی: پیغه مبه ر(ﷺ) فهرمووی: (ثم چوار خوشکه بروادارن: أم الفضل، (میمونه)، که خوشکی أم الفضله ته سماء سملی خوشکی نه وانن له باوکیانه وه، کچی عومه یسی خوسعین^(۴)، (عمیس الخنعمية) أم الفضل پوری خالیدی کورې وه لیده^(۵)، دایکی خالد ناوی لوبابه ی بچوک (لبابة الصغرى) بوو کچی حارسى هیلایه^(۶) و و تراویشه به دایکی أم الفضل ریزدارترین و خوشه ویستړین که سی بنه ماله ی ژن و ژنخوازی (میمونه) ی خیزانی پیغه مبه ر(ﷺ) بووه. عباس لوبابه ی (أم الفضل) ی ماره بری، حمزه سملای خوشکی (أم الفضل) ی ماره کرد، جعفری نه بو تالیبیش به هه مان شیوه نه سمای خوشکی دایک و باوکی ماره کردوه، پاشان نه بو بکری صدیق ماره ی کردووه، دواتر علی کورې نه بو طالب^(۷)، عبدالله کورې عمر ده فهرمووی: (أم الفضل) له خاتوونه هه ره خانه دانه کان بوو، پیغه مبه ر هاموشوی ده کرد.^(۸)

۱ - المستدرک (۱۶۶/۱) وصححه ووافقه الذهبی، وهناك من ضعفه.

۲ - الطبقات لابن سعد (۲۷۷/۸).

۳ - هه مان سرچاره.

۴ - موسوعة عظماء حول الرسول، خالد العك (۲۱۶/۳).

۵ - سيرة آل بيت النبي ص الله الأطهار، عدى فتحي، لا ۳۱.

۶ - الاستيعاب رقم الترجمة: ۶۱.

۷ - الإصابة في تميز الصحابة (۸/ ۴۵۰).

۸ - الاستيعاب في معرفة الأصحاب (۴/ ۱۹۰۸).

- له فەرموودەییەکی سەحیحدا ھاتووە خەڵک منجە منجیان دەکرد لەسەر بەرپۆژوو
 بونی پێغەمبەر (ﷺ) لە پۆژی عەرەفە تا (أم الفضل) یان بە فنجائیک شیرەوہ بۆ لای
 نارد، پێغەمبەر (ﷺ) شیرەکەمی خواردەوہ، ئەو سازانیان بە پۆژوو نیە^(۱)، أم الفضل
 قسەمان بۆ دەکات و دەفەرموی: کۆتا سورەت، کە گویم لە پێغەمبەر (ﷺ) بوو لە نوێژی
 مەغریب دا دەی خویند (والمسئلت عرفاً) [المسئلت: ۱] بوو، بۆیە بە کورکەمی خۆی دەووت:
 ئەم کورپی شیرینم بە خویندنی ئەم سورەتە یادگارێت بیرخستەوہ، ئەمە دواین سورەت
 بوو لە نوێژی مەغریب خویندنیەوہ.^(۲) أم الفضل لە ھەرسێ خەلافەتەکانی ئەبو بکر و
 عمر و عثمان دا ژیاوہ، بە کەمێک پێش عباسی ھاوسەری کۆچی دواپی کردوہ^(۳)، شەش
 مەندالیان بووہ، مەندالی عباس لە (أم الفضل). شەش کەلە پیاو، کە ھیچ دایکێک وێنە
 نەدیوون ئەوانیش: الفضل، کە ناز ناوی دایک و باوکی بوو (أم الفضل)، أبو الفضل،
 عبدالله فەقیہ، عیبدالله فەقیہ، مەبەد، قوسەم (قثم)، عبدالرحمن. دایکی حەبیبە
 حەوتە میان بوو.

عبدالله کورپی یەزیدی ھیلالیش لە گەورەیی و دایکی الفضلدا دەلی:

مَا وَلَدَتْ نَجِيبَةً مِنْ فَحْلٍ   بِحَبْلٍ نَعْلَمُهُ وَسَهْلٍ

كَسْتُهُ مِنْ بَطْنِ أُمِّ الْفَضْلِ   أَكْرَمَ بِهَا مِنْ كَهْلَةٍ وَكَهْلٍ

عَمَ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى ذِي الْفَضْلِ   وَخَاتَمَ الرِّسْلِ وَخَيْرَ الرِّسْلِ^(۴)

نۆیەم: ھاوسەرگیری حسن و، خێزانەکانی، ئەو رێوایاتانەش کە لە بارەیانەوہ

ھاتووہ:

میژوو نوسان باس لە خێزانەکانی حسن دەکەن و، دەلێن: ھەندیک لە خێزانەکانی
 ناویان: خەولە فەزاریہ، جەعدە کچی ئەشعەس، عائیشە خوسەعمیہ، (أم إسحاق) ی

۱ - البخاری، کتاب: الحج رقم ۱۶۶۱.

۲ - البخاری، رقم: ۷۶۷.

۳ - الإصابة في تمييز الصحابة (۸/ ۴۵۱).

۴ - الإستيعاب في معرفة الأصحاب (۱۹۰۸/۴).

کچی ته لحه ی کورپی عبیدالله ی ته میمی، أم بشیری کچی نه بو مسعودی نه نصاری، هیندی کچی عبدالرحمنی کورپی نه بو بکر، (أم عبدالله) ی کچی شه لیلی کورپی عبدالله برای (جریر البجلي) و، ژنیک له تیره ی سه قیف و ژنیک له هۆزی عمری کورپی أهیم المنقری و، ژنیک له وهجه ی شهبای بنه ماله ی (همام بن مرة)، له وانه یه ئهم ژماره یه که میك زیاده رهوی تیدابی، ههروهك ده بینری سه رکیشی نیه بو زۆریکی گومان لیکرا و له نه ریتی چاخ ی ئه واند، به لام ئه وه ی ریوایه ت کراوه ئه سه ره کانی باسیان کردوه، که حسن هفتا ژنی ماره کردووه، یان له هه ندی ریوایه تی تردا نه وت و له هه ندیکی تر دووسه د، له هه ندیکی تر سی سه د، له مهش زیاتر باسکراوه، هه موو ئه و ریوایانهش به ریز په ر(شاذ) داده نرین، ئه و زۆری ماره برینهش گومانای و هه لبه ستراوه:

ریوایه ته کان به م شیوازانه ی خواره وه ن.

۱- ریوایه تی یه که م: (ابن أبي الحديد) و چهند که سیکی تر باسیان کردوو^(۱)، له علی کورپی عبدالله به سری ناودار (به مه دئینی به ناوبانگ) وه رگرتووه، که له ۲۲۵ کۆچی کۆچی دواپی کردوه، ئه ویش یه کیک له وه که سانه ی له بهر لاوازی پشت به فه رموده کانی نابه ستری، بۆیه مسلیم له سه حیه که ی توخنی ریوایه ته کانی نه که وتوه.^(۲) (ابن عدی) یش له (الکامل) به لاوازی نازده ده کات و ده لئ: که سیکی به هیز نیه له روی فه رموده ی ناسیدا، خاوه نی (أخبار) وه زۆر که م ریوایه تی هه یه ئیسناد درابیت.^(۳)

۲- ریوایه تی دووه م: فه رموده ی (المسل)، (مرسل) یش جۆری که له فه رموده ی لاواز^(۴)

۳- ریوایه تی سی یه م و چواره م: خاوه نی (قوت القلوب) نه بو تالیپی مه کی باسی کردوو، هه رچه ند ئهم کتیبهش ناخریته پال خاوه نه که ی، به لام به هه ر حال ژماره ی پیوه ری

۱ - حياة الإمام الحسن بن علي (۲/ ۴۴۵ - ۴۶۰).

۲ - میزان الاعتدال (۳/ ۱۳۸).

۳ - لسان المیزان (۴/ ۲۵۲).

۴ - مرسل: نه و فه رموده یه له رسته ی گێژانه وهیدا خاوه نی فه رموده ی تیداباس نه کراوه.

بۆ زۆرى خىزانەكانى پىشەۋاى بىرۋاداران حسن، لە ۋەزىرگىرىنى قەرزىمۇدەكاندا ئامازە بە
 أبوتالیب دەكردى. ھەرچەندە أبوتالیبى مەكى بەخا پەرست و ئامۇزگار و زاهید ناۋداربوو،
 ئەۋە لە (القولت)چەند شىئىكى دىزىۋو ئاشىرىنى باس كىردو. ^(۱)

ھەندىك قەرزىمۇدەى ناۋھىناۋە كە ھىچ بىچىنەىە كىان نىە. ^(۲) لە پەرتووكە كەيدا
 (قولت القلوب) دا ھاتوۋە، ھەسەنى كۆرى على دووسەدو پەنجا ژنى مارەپىو، ووتراۋىشە
 سى سەد، على بەم كارە ھەراسان و دلى نارەھەت بوو لە شەرم و شكۆى ئافرەتى
 ئەھلەكەى، كە تەلاق دەدرىن. قەرزىمۇوى ژن لە حسن مارە مەپىن، چونكە تەلاقىان
 دەدات، پىاۋىكى ھەمەدانىش پى ووت: سۆيىند بەخا ئەى پىشەۋاى بىرۋاداران ئەۋەى
 ئارەزوۋى لى يەتى لى مارە ئەپىن، ئەگەر ھەزى كىرد لای بى و ئەۋەى ھەزى نەكرد بالى
 جىياپىتەۋە بەم ووتە على خەندە گىرتى و ووتى:

لو كنتُ بواباً على باب جنّةٍ لقلتُ لهما أن ادخلا سلام

واتە: ئەگەر دەرگەۋانى بەھەشت بوامە، بەھەمەدانىەكانم دەۋوت بە ئاشتەۋاى بۆ
 بەھەشت بەرىكەۋن.

كۆمەلە چىرۆكىك لە بارەى ژن ھىنانى ھەسەنەۋە (ﷺ) ھاتوۋە، ئىسنادەكانى زۆر
 لاۋازن، لەۋانە:

۱. لە (الھذلى)يەۋە، ئەۋىش لە (ابن سىرىن) رىۋايەتكىردوۋە دەلى: ھندى كچى سەھىلى
 كۆرى عەمر ژنى عبدالرحمن كۆرى عتابەى كۆرى ئوسەيد بوو ^(۳) و بەكچى مارەى
 كىردبوو، تەلاقىداۋ ئىنجا عبدالله عامرى كۆرى كىرىز ^(۴)، مارەيكىرد، پاشان ئەۋىش

۱ - لسان الميزان (۲۵۲/۴).

۲ - البداية والنهاية (۳۴۱ / ۱۱).

۳ - عبد الرحمن بن عتاب بن أسيد باوكى والى مەككە بوو بۆ پىغەمبەرى خوا (ﷺ) و عبدالرحمن لەرژى (جمل) دا لەگەل عەلیدابوو و لەو
 جەنگەدا كۆزراۋە، پروانە ئانساب قىرىش، لا ۱۹۳

۴ - عبدالله بن عامر بن كرىز بن رىبەى ئەۋەى عبدالشمس كۆرى خالى عثمانى كۆرى عىقان، لەسەردەمى پىغەمبەر (ﷺ) لەدايك بوو، ابن
 حىاننىش دەلى: كە پىغەمبەر (ﷺ) بىنىۋە لەكتىبەكەمىشدا عىمانى كۆرى عىقان لا ۳۱۹ ژياننامەى باسكىردوۋە.

ته‌لاقیدا، معاویه‌ش نامه‌ی بۆ أبو هریره نوسی که بۆ یه‌زید داوای بکات، حه‌سه‌نی کورپی علی به‌ أبوهریره گه‌یشته و ووتی: بۆ کوی ده‌چی؟ ووتی: هیندی کچی سه‌لی عه‌مر بۆ یه‌زیدی کورپی معاویه داوا ده‌که‌م، حه‌سه‌نیش ووتی: باسی منی بۆ بکه، ئەبو هورهیره چولای هیند و باسه‌که‌ی پی ووت: هیندیش ووتی: تۆ بۆ منی دیاری بکه، ئەبو هورهیره‌ش ووتی: حه‌سه‌نی کورپی عه‌لیم بۆ هه‌لبژاردووی، ئەویش ماره‌یکرد، عبدالله کورپی عامر هاته مه‌دینه‌و به‌ حه‌سه‌نی ووت: راسپاردیه‌کم لای هینده‌ بۆیه حه‌سه‌نیش له‌گه‌لی چووه لای هیند و ابن عامر دلێ توند بوو، حه‌سه‌نیش ووتی: ئەته‌وی ده‌ستی لی هه‌لگرم بۆت بی؟ ابن عامریش ووتی: راسپاردیه‌کم هیندیش دوو قوتووی ده‌ره‌ینا که گه‌وه‌ری تیدا بوو، ابن عامر قوتویکی هه‌لگرت و ئەوه‌ی تری وازییه‌انه، هیندیش ووتی: حسن گه‌وره‌ی گشتیان و ابن عامریش سه‌خت‌نریان و خوشه‌ویستری له‌هه‌موویان بۆم و عبدالرحمنی کورپی عه‌تابه^(۱) له‌ ئیسنادی ئەم چیرۆک و باسه‌ش (الهذلي) ده‌لی: کۆ ده‌نگ و کۆرپی زانیان له‌لاوازی ئەو پیاوه هه‌یه^(۲).

۲. له‌ (سحيم بن حفص الأنصاري) ئەویش له‌ (عیسی بن ابی هارون المزني)یه‌وه، که ده‌لی: حه‌سه‌نی کورپی علی(عليه السلام) حفصه‌ی کچی عبدالرحمن کورپی ئەبو بکری ماره‌ی کرد^(۳)، مونزیری کورپی زوبه‌یریش هه‌زی پی ده‌کرد و شه‌یدا بوو بوو، ئەو هه‌ز پیکردنه‌ش به‌حسن(عليه السلام) گه‌یشته‌وه حه‌سه‌نیش ته‌لاقی داوه، مونزیر هاتۆته‌ خوازیینی کردنی، حفصه‌ش په‌تی کردۆته‌وه شوی پی بکات و ده‌لی: ناو بانگم بزپینه ئینجا عاصمی کورپی عمری کورپی خه‌تاب^(۴)، دیسان مونزیر دلێ بۆ توند بوو بۆیه عاصمیش ته‌لاقیدا و، پاشان مونز خوازیینی کرد بۆیه به‌حه‌فسه ووتراوه: شوی پی بکه، چونکه خه‌لکی ده‌زانن درۆ و بوختانی بۆ هه‌لبه‌ستووی، ماره‌ی کردوو خه‌لکیش زانیان درۆی له‌باره‌ی کردووه، ئینجا

۱ - الطبقات الكبرى، الطبقة الخامسة من الصحابة (۳۰۳/۱).

۲ - دیوان المتروکین والضعفاء، ۳۵۲.

۳ - حه‌فسه‌ی کچی عبدالرحمنی کورپی ئەبو بکر له‌ پوره‌کانی عانیشه (خوشکی باوک) أم سلمه (خوشکی دایک) بووه فەرمووده‌ی ریاویه‌ت‌کردووه له‌ عانیشه‌ی پوری و (أم سلمه).

۴ - عاصم بن عمر بن خطاب تابیعه‌کی خه‌لکی مه‌دینه و سالی ۷۰ ک مردووه، تقریب التهذیب (۳۵۸/۱).

حسن به عاصمی کورپی عمری ووت: بابروین و مؤلّه تی له مونزیر بخوازین و برۆینه لای حه فسه، رۆیشتنه لای حه فسه و حه فسه ش له زیارت له حه سه نی ئه پروانیه عاصم و قسه ی بو نهرم و خوشت بوو، حسن به مونزیری ووت: دهستی بگره، ئه ویش دهستی گرت و حسن و عاصمیش ههستان و رۆیشتن، حسن شهیدای حفصه بوو، به لام له بهر دل پیوه بوونه کهی (مونذر) ته لاقیدا. حسن رۆژیک به (ابن ابی عتیق) که عبدالله کورپی محمدی کورپی عبدالرحمانه، که حفصه پووری بووه ووتوه: حه ز ده کهی سهردانی عه قیق بکهین^(۱) ووتی: به لئی، به لای مائی حفصه دا تی پهرین امامی حسن چوو بۆلای دوا ی گفتوگۆیه کی زۆر پاشان ده رچوو. رۆیشتنه لای و زۆر قسه یان کردو پاشان ده رچوو، بۆ جارێکی تر حسن به (ابن ابی عتیق) ی ووت: حه زده کهی برۆینه عه قیق، ئه ویش ووتی: ئهی (ابن أم) بۆ نالئی حه زده کهی بچینه لای حه فسه^(۲)، له ئیسنادی ئهم باسه شدا پیاوانیک هه ن له کتیبه کانی (الجرح والتعدیل) دا باسنه کراون و به لاوه ی زۆر لاوازه.^(۳)

۳. حاته می کورپی ئیسماعیلی کورپی جعفری کورپی محمد، له باوکیه وه ریوایه تی کردووه و ده لئی: علی (علیه السلام) فهرمووی حسن به رده وام خه ریکی ژن هیئان و ته لاقدان بوو، تا کو مه ترسی ئه وه م لیئیش دهرژمنداری و ته نگه ژه مان له نیوان هۆز و تیره کاندا بۆ دروست کات^(۴)، ئه مه ش ئه سه ریکی دا براو لاوازه.^(۵)

هه موو ئه و ریوایه ته میژویانه ی ئاماژه به و ژماره خه یالیه ی ژن هیئانی حه سه نی کورپی علی (علیه السلام) ده که ن، له پوری ئیسناده و نه چه سپاون؟ بۆ پشت پی به ستیسیش گونجاو نین، به تیژمان له و هه موو دژواری تا ئه و تۆمه تانه ی له ده ورو به ریانه خول ده خوات، ئه وه ش ئه م باسه به جۆش ده کات چه ند باسیکه:

۱ - (العقیق): دۆلێکه له شانێ مه دینه و باخ و بیستانی تێدایه.

۲ - الطبقات الکبری الطبقة الخامسة و باخ و بیستانی تێدایه.

۳ - هه مان سه رچاوه (۳۰۵/۱)

۴ - الطبقات الکبری الطبقة الخامسة الصحابة (۳۰۷/۱)، هه مان سه رچاوه.

۵ - هه مان سه رچاوه (۳۰۵/۱).

۱. ئەگەر ئەو رېۋايەتە راست بېت، ئەو ھەسەنى كۆپى (ﷺ) زۆرىك مىندالى ھەبۈۋە نەگوڭجاۋ بوۋە بەو ھالەى كەباسى دەكرى بەۋەى بېست و دوو كۆپى ھەبۈۋە، ئەو ژمارەيەش سەبارەت بەو سەردەمە بە سورشتى دادەنرى، بەلام ھاۋدژ دەبېت و لەگەل ئەم ھەموو ژىغوازيە يەك ناگريتهۋە.

۲. ئەۋەى لەسەر ھەلبەستراۋى و ناساغى ئەو تۆمەتانه دەبنە بەلگە ئەۋەيە، كە رېۋايەتكراۋە على (ﷺ) كاتىك دەچۈۋە سەر مېنبەر دەيفەرموو: ژن مەدەن بە حسن (ﷺ)، چونكە تەلاقيان دەدات، ھەرۋەك خاۋەنى كىتېبى (قوت القلوب) باسى كىردو^(۱)، ئيمانداران لەسەر مېنبەر رېڭىرى لە نىۋ خەلكى كىردوۋە بۆ ژن دان بە حسن (ﷺ)، يان دەبى بە نەينى پى ووتبېت و، حسن (ﷺ) گوپرايەلى نەبوۋ بى، بۆيە بە ناچارى لە نىۋ خەلگ رايدهگەينى، كە ژن لە حسن (ﷺ) مارە مەپىن، ياخود دەبېت ئەم قەدەغە كىردنە سەرەتا بېت و ھېشتا حسن (ﷺ) بە تورەيى و پى ناخۆشبوۋنى باۋكى ناشنا نەبوۋ بېت. ھەر يەك لەم دوو بۆچۈنەش زۆر لە واقع دوورن، بۆ چۈۋنى يەكەم، نابەجى و دوورە، لەبەرئەۋەى حسن (ﷺ) زۆر چاكە كارىۋو لەگەل باۋكى و ھەرگىز سەرىپچى فەرمانەكانى نەكردوۋە، بۆچۈۋنى دوۋەمىش، بە ھەمان شىۋە بى بنەمايە، چونكە باشتەر و أبوۋ على بە گرژبوۋن و پىناخۆشبوۋنى كۆرەكەى ناشنا بوۋ بايەۋ لەسەر مېنبەر لەبەرئامبەر ئەو ھەموو خەلگە رايەگەياندبايە، كەدواتر دەبېتە ھۆى دلە خورپە و دلە راۋكى لە پەيۋندى خىزانى لە نىۋان كۆر و باۋكدا، ئەمەى باسكرا يان دەبېت لە روانگەى شەرع راست و دروست بېت، يان بە پىچەۋانەۋە ئەگەر دروست بېت، مانەى ئەم قەدەغە كىردنەى على (ﷺ) چى بوۋ؟ ئەگەر دروستىش نەبوۋبېت چۆن حسن ئەنجامى دەدات. ئىمەش گوماغان نىە جۆشدان و ھەلبەستى ئەو تۆمەتانه لەلايەن پكاۋەر و دوژمنانى ھەسەنەۋە بەمەبەستى زىراندنى ژيان و سەربورده پاكەكەى^(۲)، كە ژيانى خستە گەر لەپىناۋ يەكخستنى ئومەتدا، نەرىتى لە مېژىنەى راۋيە درۆزنەكان ھەرۋاۋەۋە لە ناشىرىن كىردنى ژياننامەى پياۋ چاك و مېژۋى ئومەتە، لىرەدا رۆل وگىرنگى زانستى

۱ - قوت القلوب (۲/۲۴۶).

۲ - حيا الإمام الحسن (۲/۴۵۱).

((جرح والتعديل)) و بریاردان له ریوایه ته کان پرونده بیته وه ، ههروه ها نهو رۆله پریایه خه ی که زانیانی فهرموده ناس گپراویانه له بهرچاو پروندکردنه وه ی ئهم جوړه ههلبه ستره وانه . بویه ناموژگاران لیکۆله وه رانی میژووی سه ره تای ئیسلام نه کهین، که گرنگی به ره خه گرتنی ئهم ریوایه تانه بدهن تاوه کو چاک و خراب له یه که جیابکه نه وه وه خزمه تیکی پپروژ بو ئهم ئوممه ته پیش کهش بکه ن و له ورپوایه تانه نه گلێن ههروه که هه ندیک له گه و رانه تیوه ی گلاون و ئیمه ش هیچ گومان له سه رنیازی گلاویان ناکهین به هۆی نه وه ی توژی نه وه کانیان به ریوایه تی لاوازو ههلبه ستره و پشت نه به ستن .

۳. نه وه ش که به لگه گه و ره کردنه وه ی زۆری خیزانه کانی بی نه وه یه ریوایه تی که راه به وه ی سه سه نی کورپی علی (علیه السلام) کۆمه لێ ئافره تی به پی په تی و خه فه ته که و تونه ته دوا ی ته ره مه که و حسن (علیه السلام) و ووتیانه ئیمه هاوسه رانی ئیمام سه سه نین (علیه السلام) نهو گه و ره کردنه ش پروون و راشکا وانه یه ، چونکه تیپروانی پاشاوی ئهم ئافره تانه ناکهین به پی خاوسی و خه مه وه به رامبه ر جه ماوهر هاوار بکه ن که نه وان هاوسه رانی حسنن، گه رچی له ده رجونیان ده رخستنی ئازارو ناخۆشیه و نه ویش پیویست نه کات، که وات پیویست چیه له و خۆناسندن و رۆیشتن له ته که ئهم که ژاوه یه قه ره بالغد له پیوان له کاتی که دا فرمانی ده رنه چوون له ماله کانیان و خۆ دا پۆشینیان پی دراوه ؟

نهو (أثر) وه هاوشیوه کانی به راست دانانریت و له پرووی (إسناد) یشه وه ناسه لمیت، لهو هه واله دروستکرا وانه ش (الأخبار الموضوعة) که هاوشیوه ی نهو باسه یه ، نهو پرودا ویه که محمدي کورپی سیرین ریوایه تکه راه ، که حسن (علیه السلام) ئافره تیکی ماره کردوه سه د جارییه ی کردۆته ماره یی له گه ل هه ر جارییه که هه زارد ره مه ی بو ناردووه ^(۱)، بویه زۆر دووره ، سه سه نی کورپی علی (علیه السلام) ئهم سه و ره ته گه و ره یه بداته ماره یی یه کی که له ژنه کانی، چونکه جوړیکه له جوړه کانی ئیسرائ و به فیروژدان که له ئیسلامدا ریگری لی که راه ، که له ماره یی فرمانی که م ماره یی دانانی کردووه و هیوکاری نه وه ش ئاسانکارییه له کاروباری هاوسه ری دا تاوه کو خیزان دروستکردن به لای خه لکیه وه سه خت و نا ره حه ت

نه بى، دلنياييېوه حهسه نى كورې على كورې ئه بو تاليب (عليه السلام) پيچېه وانې سوننه تى باپىرى (عليه السلام) ناكات و، هيچ ريگه هيكيش ناگريته بهر دژ و پيچېه وانې پيغه مېره كې بى (عليه السلام)، ئه و باسه و هاوشيوه كانيش له (موضوعات) بو دوپا تكدردنه هاوسه ردايه زوركې زوركوره كردنه وې تيا دايه.

جگه له گيړانه وانې به لگه ك نيه زوري هاوسه نى كورې على (عليه السلام) بسه لميئى له بهر ئه وهش كه وهك ئه وانې بو سه لماندنې به لگه يه ^(۱)، بو زانينى ئه وهش، كه چوډ دوژمنان له و رپوايه ته واز پوچانه بو زانينى ئه وهش كه چوډ دوژمنان له و رپوايه ته لاواز پوچانه سود ده بينن ئه وه تان بو باس ئه كمين و ئه گوازينه وه كه (لامنس) ي روزه لاتناس له باره ي خيزانه كانى حهسه نى كورې على (عليه السلام) ده لئى: تومه تى خستوته پال و تانه ي خيزانه كانى حهسه نى كورې على (عليه السلام) ده لئى و خستوته پال و تانه ي له پياوان و پاريزه ر وشوينه كه وتوانى داوه له باره ي هاوسه ركه كانى حهسه نى كورې عه ليشه وه (عليه السلام) به م شيويه نوسيويه تى: حسن كاتى گه نجينى تپه راند، ساله كانى گه نجيتى خوى له هاوسه رى و ته لا قدا به خشى و نزيكه ي سه د ژنى هه بووه و نازناوى ته لا قده رى پيوه لكاه و عه ليش كه وتوته دوژمنايه تى و رق گه ليكي سه خته وه و حه سه نيش سه لماندوويه تى كه زور زياده رپه و بووه و بو هه موو خيزانه انيشى خانو خزمه تكارى گرتووه پاريزه رى ته رخان كردووه، به و جوړه ش ئه بين و چوډ له و روزه گارى خيلافه ته كې عه ليده كه هه ژارى سه خت بووه سه روه ت و سامانى خه رج و بينراوه. ^(۲)

روژه لاتناسى ئينگليزى (لامنس) له باره ي ژن هينان و تگلاق دان له لايه ن حسن پشتى به ستوه به چهنه رپوايه ت و ئه سه ريكي لاوازو بى بنه ما (لامنس) بوختان و دروى زياترو خه سستر كردووه كه هيچ كه س وهك ئه وى نه كردوه.

۱ - حياة الإمام الحسن بن علي (۲/۴۵۲).

۲ - دائرة المعارف (۷/۴۰۰).

(لامنس) ده‌لئ:

أ- إمامی حسن له گه‌ل باوکی که وتوتته کینرکیی دژواره وه سه‌بارهت به‌وه مووژن هینان وته‌لاقدانانه، هیچ کهس له‌ژیان نوسانی علی و حسن ئامازه‌یان بو‌ئهم کیشه‌چروپرانه نه‌کردوه، هه‌روه (لامنس) واگو‌مان ده‌بات.

ب- لامنس ده‌لئ: پیشه‌وای برواداران هه‌سه‌نی کوری علی (ﷺ) بو‌هه‌ریه‌ک له‌ژنه‌کانی خانویه‌کی به‌خزمه‌تکارو ده‌ست و پیوه‌نده‌وه دابین کردوه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی هیچ میژونووسیک که من ئاشنام پینان لهم باره‌وه نه‌دواون، له‌راستیدا ئه‌مه‌ش دروکی پوون و بوختانیکی پووته.

رێکخواه به‌گاور کردنه‌کانی مه‌سیحی که دژ به‌ئیسلا‌م جه‌نگاون له‌ یاخی بووندان بو‌ی، ئه‌وانن ئهم قه‌له‌مانه هانده‌ده‌ن و پا‌داشت ده‌که‌ن و وه به‌نه‌رمی دانه‌یان ده‌ده‌ن بو‌ گه‌یشتن به‌ ئیسلا‌م، بو‌روشاندن و زپاندنی واقیعه‌که‌ی، بو‌پوکاندنه‌وه‌ی به‌های که‌له‌ پیاو و ناوداره‌کانی، ئه‌وانه‌ی بو‌قافله‌ی مرو‌ثایه‌تی رینگه‌یان رو‌شه‌نکرده‌وه و، به‌یداخی شارستانیان له‌ جیهاندا به‌رزکرده‌وه.^(۱)

ده‌یه‌م: مندا‌له‌کانی

وه‌چه‌ی شه‌ریفی ئه‌مانه‌ن: حسن، زه‌ید، ته‌له، قاسم، ئه‌بو بکر، عبدا‌لله، ئهم شه‌ش کوره‌ی له‌ که‌ربه‌لا له‌گه‌ل مامی شه‌هیدیاندا حسین (ﷺ) کو‌ژران. عه‌مر، عبدا‌لرحمن، حسین، محمد، یعقوب، ئیسماعیل، حمزه، جعفر، عه‌قیل، داکی حسین، له‌ وه‌چه‌ی پیرو‌زی ته‌نها حسن و زه‌یدی بو‌ماون. هه‌سه‌نیش پینچ مندا‌لی هه‌بووه دواتر باسیان ده‌که‌ین. داکیشی خوله‌ی کچی مه‌نزوری فه‌زریه، زه‌یدیش ته‌نها کوریکی بو‌ژیاوه به‌ناوی حسن. داکی زه‌ید (أم بشیر) کچی أبو مسعودی ئه‌نصاری به‌دریه. هه‌سه‌نی کوری زه‌ید مشوریمه‌دینه‌ی به‌ أبو جعفری منصورکه باوکی خاتووه (نه‌فیه) به‌چه‌ند کوریکی بووه به‌ناوی قاسم، عبدا‌لله، ابراهیم، زه‌ید، ئیسه‌حاق، علی، ره‌زای خوا له‌ هه‌موویان بیت^(۱).

۱ - حیاة الامام الحسن بن علي (۴۵۵/۲).

ئەمەى خوارەوەش سەربوردەيەكى كورتەى لەژياننامەى ھەندىك لەكوپرانى
حەسەنە... (ﷺ)

١. زەيدى كوپرى حەسەنى كوپرى على كوپرى أبوتاليبە (ﷺ):

دايكى زەيد (أم بشر)ە كچى أبومسعودە كەناوى (عقبەى) كوپرى عەمرى كوپرى
سەعلەبەى خەزەرەجىە، زەيد كوپرىكى بوو بەناوى محمد نەژاوە، دايكى (أم الولد)ى
ناوبوو، كوپرى دووہەى بەناوى حسن بوو، وەك باسماں كرد فەرمان و مشورى مەدينەى
بۆ جعفرى مەنصور ھەلسوپاندوو، دايكى بەناوى (أم ولد) ناوژەد دەكرا، خاتوو
نەفيسەش كچى زەيد بوو و ھەلىدى كوپرى عبدالملك كوپرى مەروان مارەى كردوو و ھەر
لەلای ئەو كۆچى دوايى كردو، دايكى ناوى لوبابەى كچى عبدالله كوپرى عباسى كوپرى
عبدالمطلبى كوپرى ھاشمە.

محمدى كوپرى عمر دەلى: عبدالرحمانى كوپرى أبو موال ووتى: خەلكم دەبينى تەماشای
زەيد يان دەكرد، سەرسام بوون بە ئاكار و پەوشتە بەرزەكەى، دەيانووت: پيغەمبەر (ﷺ)
باپيرەيەتى. دووبارە محمدى كوپرى عمر دەلىت: عبدالله كوپرى عوبيدە پيى ووتم: لە دواى
باوكم دەپرويشتم لەو پوژەى زەيدى كوپرى حسن (ﷺ) كۆچى دوايى كرد بوو، ھەر ئەو
پوژەش لە (بطحاء) ابن ئەزھەر بە چەند ميليك. دوورلە مەدينە وەفاتى كرد بوو، ھەليان
گرتبوو بۆ مەدينە دەيان ھيئاو، ھيشتا بەژدارى سەرتاى پرسەمان نەكرد بوو، لە پرىكا
لە نيوان دوو ئالادا لاشەى زەيدى كوپرى حسن لەنيو كەژاوەيەكدا لەسەر ووشتەر دەرکەوت،
عبدالله كوپرى حەسەنیش سەر قافلە ئەپرويشت و بەپەشتە مالىك نيتوەندى خۆى پيچابوو،
پشتى پرووت بوو، باوكم پيى ووتم: ئەى كوپرى شيرينم من دائەبەزم و جلەوى ولاخەكە
دەگرم، سویتند بەخوا گەرمەن بە سواری و عبدالله ش بەپيادە پروا تا لە ژيان ماوم لای ئەو
خەجالت بار ئەبم. باوكم دابەزى و منيش سواری گوى دريژبووم، باوكم ھەر بەردەوام بوو

له پښه بړين تاكو لاشه زهيديان ته تسليم به ماله كهى خوځيان كرده وه له هوزى (حذيلة) دواى شورنده وهى بو گوړستاني به قيعيان به پركرد.^(۱)

۲- حهسه نى كورى حهسه نى كورى على كورى ته بو تاليب.

دايكى ناوى خهولهى كچى مه نرورى فزاريه، حسن كورپكى به ناوى محمد هه بو دايكيشى ناوى پهملهى كچى سعيدى كورى عه مرى كورى نوفه يلى كورى عبدالعزاي يه، هه ريه كه له عبدالله ئيراهيمى كورانى امامى حسن له به نديخانهى جعفرى مه نصور له گهل يه كه وه فاتيآن كرد. زهينه بى كچيشى شوى به وه ليدى كورى مه روان كردو دواتر ته لاقيدا، كچيكى ترى ناوى (ام كلثوم) بو، دايكى هه موويان فاتيমেى كچى حسيني كورى على كورى ته بو تاليبه. دايكى نه ویش (ام إسحاق) كچى ته لحهى كورى عبيدالله به نى ته يمه يه وه، منداله كانى ناويان، جعفر و داود و فاتيمه و دايكى قاسم كه (قسيمه) يه وه موله يكه بوون و، دايكيان به حه بيبهى فارسى بانگ ده كرا كه له تيرهى ابو اوسى جوديله بو، وهك ئاشكرايه (ام كلثوم) كچى حسن بووه له (ام ولد).^(۲)

له هه لويسته كانى حهسه نى كورى حسن ته و قسه يه ي به رامبه ر پياوړى كرد، كه زيده رويى ده كرد له خوځ و يستنى ئال و بهيت، پيى ووت: (نه گهرله ناو بچن ئيوه بو خوا ئيمه تان خوځ بوى، گهر گوړپرايه لى خوامان كرد خوځمانتان بوى و، گهر سه ريچيشمان كرد ته و رقتان ليتمان ببيته وه، پياوه كesh ووتى: ئيوه له نزيكانى پيغه مبه ر (ﷺ) و ئال و بهيتى ته ون. حسن پيووت: له نيو بچى ته گهر خزم و نزيكايه تى به بى گوړپرايه لى و فه رمانبه ردارى خوا سودى هه بوايه ته وه پيغه مبه ر (ﷺ) سودى بو دايك و باوكى خوى ده بو كه زور له ئيمه بوى نزيكتر بوون. سويند به خوا من ده ترسم سزاي سه ريپچى كارمان گونا هو سزاي دوو چه ندادن بكرىت، به ئوميديشم پاداشتى چا كه خوا زمان به دوو پاداشت هه ژمار بكرىت، دژوارى بو ئيوه له خوا بترسن به راستى له بواى ئيمه وه بدوين.

۱ - طبقات ابن سعد (۳۱۸/۵، ۳۱۹).

۲ - سيرة آل بيت النبى (ﷺ) الاطهار - مجدي فتحى السيد، لا ۳۱۲.

هەر ئه‌وه باشت‌ه بۆ نیاز مه‌ندیتان و ئیمه‌ش به‌وه لییان په‌زامه‌ند ده‌بین. له پاشان حسن فهرمووی: ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی ئیوه ده‌یلێن له به‌رامبه‌ر دینی خوا راست بێت که‌واته باپیرانمان خراپه‌یان له‌گه‌ڵ ئیمه‌ دا نواندوه که ئیمه‌یان له‌م چه‌شنه کارانه ناگادار نه‌کردوه‌ته‌وه و تامه‌زرۆیان بۆ دروست نه‌کردوین. کابرای رافیزی هاته گۆ ووتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ علی (ﷺ) نه‌فه‌رمووه: (من کنتُ مولاہ فعلی مولاہ)؟: حسن فهرمووی: سویند به‌ په‌روه‌ردگار ئه‌گه‌ر مه‌به‌ست کار روایی و فهرمان‌روایی بێت ئه‌وه ئه‌وپه‌ری دلسۆزیان بۆ ده‌ر ده‌برم، به‌ هه‌مان شیوه له‌ نوێژ و پۆژ و زه‌کات و حج ئه‌نجامدانا، ئه‌و ووته‌ی خه‌لکیش که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فهرموو یه‌تی: (له‌ دوای من علی فهرمان په‌واتانه) گومان نیه له هه‌موو که‌س دلسۆز تر و نامۆزگارتر بۆ خه‌لک پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بووه ئه‌گه‌ر وابیست وه‌ک نه‌وان ده‌یلێن خوا و پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) عه‌لیان هه‌لبژاردوه بۆ فهرمان په‌روایی دوای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، که‌وابی علی که‌وتوه‌ته هه‌له‌یه‌کی گه‌وره، چونکه گوێراپه‌له‌ی فهرمانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌بووه هه‌ر وه‌ک فهرمانی پێداوه هیچ پۆزشیکیشی بۆ خه‌لک نه‌ هێناوه‌ته‌وه^(۱). به‌وجۆره‌ش هه‌لویستی ئالوبه‌یت روون ده‌بیته‌وه له‌دژایه‌ تیکردنی زیده‌ روویی.

یازده‌هه‌م: براو خوشکه‌کانی

سه‌ره‌تا کورته‌یه‌ک له ژياننامه‌ی خوشک و براکانی و له خاتوو فاتیمه (پزای خوای لی بچ) ده‌خه‌ینه‌ روو.

۱- حسینی کورپی علی (ﷺ):

ئهبو عبدالله حسینی کورپی علی کورپی ئهبو طالبه، نه‌وه‌و که‌چه‌زای پیغه‌مبه‌ره (ﷺ) خۆشه‌ویست و په‌یمان به‌ بۆن خۆشه‌که‌یه‌تی کورپی که‌چه‌که‌یه‌تی، فاتیمه (په‌زای خوای لی بچ)، له‌ چواری کۆچی له‌ دایک بووه، ووتراوه سالیکی تر بووه، به‌ شه‌هیدش وه‌فاتی کردووه. له‌ روژی عاشورای مانگی موحه‌ره‌می سالی شه‌ست و یه‌کی کۆچی له‌ شاری که‌ربه‌لای سه‌ر

۱ - طبقات ابن سعد (۳۱۹/۵، ۳۲۰).

زەمینی عیپراق - پەزای خۆی لیبیت^(۱) لە باسی گەورەیی و جوامیری حوسەنیش
فەرموودە ی زۆر هاتوو لەوانە:

أ- ئەحمەد رېوایەتی کردوو بە پشت بەستن بە یەعلای عامری (ع)^(۲) (جاریک حسین
لە گەڵ پیغەمبەر بۆ سەر دەعوەتیک چوو، دەلیت پیغەمبەر (ع)^(۳)): لە پیش خەلک
وە ستابوو، حسینیش لە گەڵ منداڵان یاری دەکرد، پیغەمبەر (ع)^(۴) ویستی بیگریت، بەلام
حسین خۆی راپسکاند و لەو شوین بۆ ئەو شوین راپدەکرد، پیغەمبەر (ع)^(۵) بەدەمی
پیکەنینهو بەشوینیهو بوو تاکو ووتی: ئەوسا پیغەمبەر (ع)^(۶) دەستیکی لە پشتەمل و
دەستەکە ی تری لە ژێر چەناگەدانا و ماچی کرد، ئینجا فەرمووی: (حسین لە منەو منیش
لە حسینم خودایە هەر کەسێک حسینی خۆشویست تۆش خۆشت بووی حسین یەکیکە لە
نەو کانی من)^(۷) بەمە شکۆ و گەورەیی حسین دەرە کەوێ. بە پێداگرتن لە سەر
خۆشویستنی، هەر وەك دەلیتی: پیغەمبەر (ع)^(۸) ناگادار بوو بە نوری سروش، کە مەودوا
چ ئازاویەك لە نیوان حسین و گەلەکە ی پروو دەدات، دژایەتی کردن و بە پودا هەلشاخانی
بە حەرەم و تاوان رەتدە کاتەو، بە فەرموودە ی خۆی: (أحب الله من أحب حسينا)
خۆشویستنی ئەو راکیشەر و وەدی هیـنەری بۆ خۆشویستنی پیغەمبەر (ع)^(۹)
خۆشویستنی پیغەمبەریش (ع)^(۱۰) بەرەو خۆشویستنی خوا راکیشمان دەکات.^(۱۱)

ب- لە فەرموودە یەکی تر بوخاری بە ئیسناد لە ئەنەسی کۆری مالیک (ع)^(۱۲)
رېوایەتی کردوو دەلیت: عوبیدولای کۆری زیاد^(۱۳) هات و، سەری حسینی هەلگرتبو لەنیو
تەشتیک دایناو سێلەیی و بێ وەفایی دەنواند و دەییووت: دەلین کەمێک جوان بوو،
ئەنەسیش ووتی: شیوەی لە پیغەمبەرمان (ع)^(۱۴) دەچوو، سەری بە وەسمە بۆیە کرابوو.^(۱۵)

ت- لە رېوایەتیکی تری ئەنەس دا: کاتیک (عبیدالله کۆری زیاد) لە نیو دەفریکدا
سەری حسینی هیـنا بێ ئەمە کانه لقە درەختیکی لە نیو ددانەکانی ورەدەدا، ئینجا دە ی

۱ - البداية والنهاية (۱۵۲/۸) الإصابة (۳۳۱/۱)، (۳۳۴).

۲ - فضائل الصحابة رقم: ۱۳۶۱ إسناده حسن.

۳ - تحفة الأحوذی (۲۷۹/۱۰).

۴ - عبیدالله له سالی ۷۶۰ هـ کوژراوه - الأعلام (۱۹۳/۴).

۵ - الوسمة: درەختیکە لە یەمەن بە گەلاکانی قۆ بۆیە دەکەن البخاری رقم: ۳۷۴۸.

ووت: وا گومان ده بهم ووتویانه حسین جوانه، منیش ووتم: سویند به خوا به دکاریت کردوه من بهم چاونه پیغه مبهری خوام (ﷺ) بینى ئەو شوینەى ماچ ده کرد که تو ئەم لقە دره ختەت له سەر داناوه، ووتى: دواتر له سەرى هەلگرت.^(۱)

۲- مُحسن ی کورى على ئەبو تالیب:

هیچ له بارهیهوه نازانین ته نهها ئەو فهرموودهى هانى کورى هانى نه بیته که له على (ﷺ) رپوایه تکراره و ده لیت: کاتیک حسن له دایک بوو پیغه مبهر (ﷺ) هات و فهرمووی: (کورپه کهم پیشان دهن بزانم چ ناویکتان لیناوه؟) منیش ووتم: ناومان ناوه (حرب)، فهرمووی: با ناوی (حسن) بیت، کاتیک حسین له دایک بوو فهرمووی: (کورپه کهم پیشان دهن ناخۆ چ ناویکتان لیناوه؟) منیش ووتم: (حرب)، فهرمووی: با ناوی (حسین) بیت، کاتیک مندالی سى يه میشمان له دایک بوو پیغه مبهر هات فهرمووی (کورپه کهم پیشان بدهن چ ناویکتان ناوه؟) ووتم: (حرب)، فهرمووی: با ناوی (موحسن) بیت دواىی فهرمووی: (من به وینهى ناوه کانی کورانی هارون ناوم ناون) که (شیر و شُبیر و مشیر بوون)^(۲)، وا ده رده که ویت موحسن به مندالی وه فاتى کردیته^(۳)، لهم رپوایه ته صحیح ده فامریته وه که موحسین هەر له زهمەنى پیغه مبهر (ﷺ) کۆچى دواىی کردووه به مهش گومانی درۆزن و زیاده روهان پوچ ده بیته وه له رپوایه ته درۆ نامیزه کانیان که گوايه عمر له فاتیمه ی داوه و کۆرپه له کهى له بار بردووه.

۳- أم کلثوم کچی على کورى ئەبو تالیب (ﷺ):

على کورى ئەبو تالیب (ﷺ) أم کلثومی کچی که له فاتیمه بوو، له عمر ماره بپری کاتیک خوازیینی کرد، ئەمهش له بهر متمانهى زۆر و داننان به گه وهیى و جوامیرییه کهى عمر، په ی بردن به چاکه و جوانی سیره ته کهى، بۆ راگه یاندنى ئەو په یوستیه به هیز و پاکه ی له نیوانیان دا به رجهسته بوو بوو، ئەو په یوه ندیه به فهر و توکمه داریه ی دلی دوژمنه هه سود و چاو چنۆکه کانی ئومه تی ئیسلامی ئاگر دا و ده میان به نیو خۆلدا

۱ - فضائل الصحابة (۹۸۲/۲) رقم ۱۱۹۶، إسناده حسن.

۲ - مسند أحمد (۹۸/۱)، إسناده صحيح.

۳ - التبيين في أنساب القرشيين لابن قدامة المقدسي ۱۳۳.

دهكات و دهيدا له بهرد. ^(۱) (أم كلثوم) كچیكى له عمر بوو به ناوی (پوقیه) و کورپکی بوو به ناوی (زید)، ریوایه تکراره که زهیدی کورپی عمر له شه ویځدا ثامادهی تیکه له پښانیک ده بیټ له هۆزی عدی کورپی که عب، به مه به سستی ناشتکړدنه وه ده چیت بۆ لایان گورزیکی تیده سره ویتن و سهری ده پیکن، راسته و خو ده مریت، دایکیشی که بهم هه وال له ده زانی خه م و په ژاره دای ده پوښی و له تاوی زهید هه ر نه و کات وه فات ده کات، له یه ک کاتدا کور و دایک به خاک نه سپیږد رین عبدالله کورپی عمریش نوژی له سهر کړدن، که هه سهری کورپی علی پیښی خست و له دواي عبدالله وه نوژی کړد. ^(۲) له کتیبه که م له سهر ژيانی عمر دریژهی زیاترم داوه له سهر ژيانامه ی (أم کلثوم).

۴ - زهینه بی کچی علی کورپی نه بو تالیب (عليه السلام):

له زه مه نی پیغه مبه ر (عليه السلام) له دایک بوو و کچیکی هوشیار و ژیر و زرینگ بووه و باوکی دای به برازاکی که عبدالله کورپی جعفر بووه، چهند مندالیکیان بووه، کاتیک کوزرا له گه ل براکی بوو، ئینجا بۆ دیمه شق به ریکخرا. ^(۳)

۵ - محمدی کورپی هه نه فیه:

دایکی له سوبایه ی هۆزی هه نه فیه یه و خه وله ی کچی جعفره (عليه السلام) محمد زانایه کی ریزدارو دیندارو خوا په رست بوو، خاوه ن زانستو عبادت بوو، ئازا و به هیز بوو، هه کیم بوو، ده گپ نه وه له و ته کانی، فهرموویه تی: نه و که سه هه کیم نیه، که مامه له ی جوان نه نوینی یان په یوه ست نه بیټ به هه ل سوکه وتی باش تا کو خوا ی گه و ره ده رگایه کی خیری بۆ ده کاته وه. ده فهرمووی: خوا ی په و ره دگار به هه شتی کردو وه به نرخ ی ئیوه، به هه یچ نرخیکی تر خوتان نه فروشن، هه رکه سینک خوی به و یقار و ریزدار کرد دونیا له لای بی بایه خ ده بیټ، هه رشتیک بۆ ره زامه ندی خوا نه بیټ مایه پوچ ده بیټ، محمد سالی ۹۳ ی کۆچی وه فات ی کردو وه. ^(۴)

۱ - الشیعة و أهل البيت، لا ۱۰۵.

۲ - أسد الغابة (۴۲۵/۷) و نساء أهل البيت منصور عبدالحکیم، لا ۱۸۵.

۳ - الإصابة في تمييز الصحابة (۱۶۷/۸).

۴ - التبيين في أنساب القرشيين، لا ۱۳۶.

دوازدهم: مام و پوره کانی

۱- تالیبی کوری أبوتالیب:

دوای جهنگی بهدر به (موشریک)ی له نیو چوو، ووتراره: پویشته و نه گه پراوه ته وه، هیچ شوین و هه والیکیشی نه زانراوه، یه کیك بوو له مده هوشانی سهر زه مین، پیغه مبه (ﷺ) خوش دهویست، خاوه نی چهند هه لبه سستیکه، به دل ناخوشی و به زور بو جهنگی بهدر دهرچوو، له کاتی دهرچوونی له گهل قوره شیش وتویژیان کرد- ووتیان: نهی وه چهی هاشیم به راستی نیمه زانیومانه - ههر چهند له گهل نیمه ش هاتوون - ههز و نیازتان له گهل عمده (ﷺ) نه وسا تالیب له گهل نهو خه لکانه ی گه پانه وه له بهدر بو مه ککه گه پراوه، شعر و هه لبه سستیکی به شان و بالی پیغه مبه ردا ووتوه: هاوه لانی قوله یی بهدر دهستیان به گریان کرد.^(۱)

۲- عه قیلی کوری أبوتالیب:

کونیه که ی نه بو زهید بوو، موسلمان بوونه ی دوا کهوت تا کو (عام الفتح)، ووتراره له دوای جهنگی خودیبه موسلمان بووه، له سهره تای هه شته می کۆچی کۆچی کردووه، له جهنگی بهدر به دلیل گیراوه، عباسی مامی نازادی کرد، له سه حیچی موسلیمدا ناوی له زور شوین هاتووه، ناماده ی جهنگی مؤته بووه، به لام نه بیستراوه له فه تحی مه ککه و حونه ن به ژدار بوویت، ابن سعد ناماژه بو نه خوشی نهو ده کات، به لام زوبیری کوری بکار به سه نه دیک ده گه پیتته وه له حسینی کوری علی: ده لیت: عه قیل یه کیك بوو له به ژدارانی جهنگی حونه ن، له خیلافه تی معاویه شدا وه فاتی کردوه، له (تاریخ البخاری الأصغر) دا هاتوه به سه نه دیکی صحیح و ساغ له خیلافه تی یه زید له ته مه ن نه وه دو شه ش سالی کۆچی دوا یی کردووه.

۱- الجوهره فی نسب النبی و اصحابه من المرتضى للندوی، ۲۳.

۳ - جعفری کور ئه بو تالیب:

یه کی بوو له زوو موسلمان بووه کان، هه ژار و نه دارانی خوڤ ده ویست و لایان دانه نیشته و خزمه تی نه کردن و خزمه تیان نه کرد. له گه یه گفتو گویان ده کرد، به رهو حه به شهش کۆچی کرد، نه جاشی و ده ست و په یوه نده که شی له سه ر دهستی نهو موسلمان بوون، له کتیبی (السیره النبویه) هکه مدا - باسم کردوه، جعفر له جهنگی موئته له شام له پی شهوه شه هید کرا و پشتی له جهنگ نه کرد.^(۱)

۴ - أم هانی کچی ئه بو تالیب:

کچه مامی پیغه مبه ره (ﷺ)، ووتراوه ناوی فاخسته بووه - ووتراوه ناوی فاتیمه یه هه ندیك ده لێن: ناوی هیند بووه و ناوی یه که میش ناودارتره، هوبه یری کوری عه مه ری کوری عائیزی مه خزومی ماره ی کردوه، کوریکیان بووه ناویان ناوه عه مر باوکی بهو ناوه وه بانگکراوه، له فه تحی مه که که أم هانی په نای دوو پیای بهی مه خزومی ده دات و، پیغه مبه ره (ﷺ) پیتی ده فره مووی: (په نامان دا نه وه ی تو په ناتدا نه ی أم هانی) چه ند فره مووده یه کی له پیغه مبه ره (ﷺ) ریوایه ت کراوه له شه ش په رتوو که که (الکتب الستة) و چه ند شوینیکی تر داهه ن^(۲)، ترمذی و هه ندیکی تر ده لێن: تا کو دوا ی علی ژیاوه.^(۳)

۵ - جومانه ی کچی ئه بو تالیب:

دایکی عبدالله کوری ئه بو سوفیانی کوری حارسی کوری عه بدولموته لیبه . ابن سعد ژیا نی دایکی فاتیمه ی کچی نه سه د باسی کردوه و، له ژیا ننامه ی کچه مامه کانی پیغه مبه ره (ﷺ) به ته نها له سه ری دواوه و ده لێ: بو ئه بو سوفیانی کوری حارس، کچی

۱ - المرتضی، لا ۲۴.

۲ - المرتضی، لا ۲۵.

۳ - الإصابة في تميز الصحابة (۳۱۷/۹ - ۳۱۸).

جعفری کوری ئەبو سوفیانی کوری ئەبو تالب لێ دایک بوو، پێغه‌مبەری خۆای باری خورمای خەیبەری پێ بەخشی. ^(۱)

سێزدهم: خال و پوره‌کانی:

خاله‌کانی هه‌موویان له‌ ته‌مه‌نیکي بچوکدا مردوونه و هه‌یچیان نه‌گه‌یشتونه ته‌مه‌نی بالغ بوون، ناویان: قاسم و ئیبراهیمه، زویری کوری بکار - (عبدالله‌)شی زیاد کردوه که ناوبراوه به‌ ته‌یب و تاهیر، چونکه له‌ دواي پێغه‌مبهرایه‌تی له‌ دایک بووه ^(۲)، زۆریه‌ی زانایانی ره‌چه‌له‌کناسیش له‌سه‌ر ئەم رایه‌ن هه‌یه، ووتراوه: ته‌یب و تاهیر دوو کوری ترن. به‌ کۆ رای زانایان عبدالله‌ و ته‌یب و تاهیر له‌ مه‌که وه‌فاتیان‌کردوه ^(۳)، گشت منداله‌کانی پێغه‌مبهر (ﷺ) له‌ خدیجیه‌ی کچی خوه‌یلیدن، ته‌نها ئیبراهیم نه‌بی که له‌ (ماریا القطبیة) که مقه‌وقه‌سی مصر پێشکه‌شی پێغه‌مبهری (ﷺ) کرد، کاتی که له‌ سالی شه‌شی کۆچی بو ئیسلام بوون بانگه‌یشتی کرد، پێغه‌مبهر (ﷺ) به‌ باوکی ناو ئەه‌را، ووتراویشه له‌ هه‌موو منداله‌کانی گه‌وره‌تر بووه‌و پێش هه‌مووشیان مردوه، له‌ مه‌که‌که پێش پێغه‌مبهرایه‌تی له‌ دایک بووه و هه‌ر له‌ ته‌مه‌نی بچوکی دا کۆچی دوايی کردوه، ووتراوه تا ئەو سائه‌ی فامی کردوه‌و ژیاوه، ووتراوه: به‌ پێ ده‌رۆشت ^(۴)، ووتراوه سواری ولاغ و به‌چه‌که و شتر بووه ^(۵)، پوره‌کانیشی زه‌ینه‌ب و روقیه و (أم کلثوم) بوون.

۱- زه‌ینه‌بی کچی پێغه‌مبهری خوا (ﷺ):

زه‌ینه‌ب گه‌وره‌ترین پوری هه‌سه‌نی کوری علی کوری ئەبو تالبه‌ (ﷺ)، موسلمان بووه‌و کۆچی کردوه له‌ مه‌که‌که بۆ مه‌دینه، پێغه‌مبهر (ﷺ) زۆری خوشیستوه، یه‌که‌مین کچی بووه به‌ شوی داوه، عائیشه ده‌فه‌رمووی: أبوالعاصی کوری ره‌بیعی یه‌ک بووه له‌ پیاوه ژمێریاره‌کانی - سه‌رمایه و بازرگانی و سپارده - له‌ مه‌که‌که، کوره خوشکی خدیجه

۱ - الإصابة (۴/۲۵۹/۲۶۰)، المرتضی، لا ۲۷.

۲ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۳۱.

۳ - الإستیعا ب (۴/۲۸۱).

۴ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۳۱ الذرية الطاهرة للدوالیبی، لا ۴۲.

۵ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۳۱.

بووه، دایکیشی (هالته)ی کچی خوهیلیدی خوشکی خدیجه بوو، له دایک و باوکهوه، خدیجه له پیغهمبه(ﷺ)ی داوا کردووه، پیغهمبه(ﷺ) سهریچی نه کردووه، ثمه له کاتیک بوو هیشتا وه حی دانه به زیبوو، خدیجه وه ک مندا له کانی خوی سهری ده کرد، کاتیک خوی گه وره پیغهمبه(ﷺ)ی ریزی لینا به (وحی) خدیجه و کچه کانی تیکرا مسولمان بوون، کاتیک پیغهمبه(ﷺ) بانگه وازی خوی به قورهش راگه یاند. رویان له عاسی کوری ره بیع کرد و پتا ن ووت: ئیوه محمدتان له په ژاره دور خستوه، برۆن کچه کانی به سهر دا بده نه وه و جه نجالی کهن وتیان: ئهی (أبو العاص) له ژنه کهت جابه وه، چ ژنیکت له قوریش ئه ویت ئیمه پیت نه دهین. أبو عاصیش ووتی: نا، نه خیر من له خیزانی خوم جیا نابه وه و ژنی خوشم به ژنیکی قوریش ناگورمه وه. پیغهمبه(ﷺ) دوعای خیری بو زواکه ی کرده^(۱). أبو عاص کاتیک له شام له بازرگانی نه گهریته وه زهینه بی بیر نه که ویتته وه و ده لی: ^(۲)

ذکرت زینب لما ورکت إرما فقلت: سقياً لشخص يسكن الحرما
بنت الأمين جزاها الله صالحة و كل بعل یشنی بالذی علما^(۳)

ا- نه مکداری (وه فای) زهینه ب بو هاوسه ره که ی:

چۆن أبو عاصی کوری ره بیع دلسوز و به وه فا بوو بو زهینه بی خیزانی، زهینه بیش به هه مان شیوه بو أبو عاص وه فا داربووه، أبو عاص له مه که که هزی نه یویست موسلمان بیت، خیزانه که شی به موسلمان له گه لی مایه وه. تا کو جه نگی به در هه لگیرسا أبو عاص له ریزی کافره کان به شداری شه ره که ی کرد و به دیل گیرا، خه لکی مه که که بو نازاد کردنی دیله کانیان شتیان هیئا، زهینه بیش له بری نازاد بونی أبو عاصدا سه روه ت و سامانی هیئا، له نیتو نه و شتانه شدا که خدیجه ی دایکی پیدابوو له رۆژی هاوسه ر گیریدا له گه ل أبو عاص - ویستی بو نازاد کردنی میژده که ی بیخاته روو، عائیشه ی دایکی

۱ - سیره ابن هشام (۲/۲۹۶).

۲ - طبقات ابن سعد (۸/۳۲)، مستدرک الحاکم (۴/۴۴).

۳ - الدوحة النبویه الشریفة، لا ۳۱.

برواداران ده‌لئ: کاتیځ پیځه‌مبهر ته‌ماشه‌ی زهینه‌بی کرد زۆر به‌زه‌بی پید‌ا هاته‌وه به
 موسلمانانی فهرموو: (ته‌گهر پیتان باشه گیراوه‌که‌ی ئازاد که‌ن و ماله‌که‌ی بۆ ر‌ه‌ت
 که‌نه‌وه) ووتیان: به‌لئ ئه‌ی پیځه‌مبهری خوا ئازادی ده‌که‌ین و سه‌رمایه‌که‌شی بۆ
 نه‌گیرینه‌وه. ^(١)

جیځه‌ی خۆیه‌تی لی‌ره‌دا هه‌ل‌ئ‌یسته‌یه‌ک به‌که‌ین و له‌و ووته بایه‌خ‌داره‌ی پیځه‌مبهر ^(ﷺ)
 رامینین بۆ ئه‌و هه‌موو گوزارشته‌ جوانه و هونه‌ر به‌رزه‌ی له‌ خۆ گرتوه‌و ژیا‌نی خۆمانی پ‌ی
 جوان به‌که‌ین. پیځه‌مبهر ^(ﷺ) په‌یانی له‌ أبو عاص وه‌رگرت: بۆ کاتئ له‌ زهینه‌ب
 جابیتته‌وه و بۆ لای ئه‌وی بنی‌ریتته‌وه، چۆن زهینه‌ب له‌ مه‌که‌که‌ چه‌وساوه، پیځه‌مبهر ئه‌م
 نه‌هینیه‌ی پاراست و له‌ په‌یمانه‌که‌ی راست گۆ بوو، أبو عاص زهینه‌بی هه‌نارد‌وه بۆ مه‌دینه
 و زه‌نه‌بیش له‌ ر‌یگادا توشی تاقی‌کردنه‌وه‌ی‌کی گه‌وره‌ بوو. ^(٢)

ب- موسلمان بوونی هاوسه‌ری زهینه‌ب و ئه‌مانه‌ت پارێزی:

أبو عاصی کورپی ره‌بیع له‌ مه‌که‌که‌ نیشته‌جئ بوو، زهینه‌بیش له‌ لای پیځه‌مبهر ^(ﷺ)
 له‌ مه‌دینه بوو، له‌و ساته‌ی ئیسلام له‌ یه‌کتری جیا‌کردنه‌وه، تا‌کو که‌میځ پ‌یش فه‌ت‌ح‌ی
 مه‌که‌که‌ أبو عاص بۆ بازرگانی ده‌رچوو بۆ شام، له‌ناو خه‌ل‌ک‌دا پیا‌وی‌کی ئه‌مین بوو، بۆیه
 قور‌ه‌یش که‌ل و په‌ل و سه‌رمایه‌ی خۆیان ده‌دایه‌ ده‌ست. کاتیځ کاروباری بازرگانی له‌و
 سه‌فه‌ره‌دا ته‌واو کرد و کاروانی به‌رپ‌ی کرد، له‌ ر‌یگادا که‌وته بۆسه‌ی تاقمه‌ سه‌ربازی‌کی
 پیځه‌مبهر ^(ﷺ) و ده‌ستیان به‌سه‌رداگرت، ناچاریان کرد ر‌اب‌ک‌ا، کاتیځ بین‌ی تاقمه‌که‌
 به‌ره‌و پ‌یش که‌وتوته ر‌ی به‌ سه‌رمایه‌که‌وه، له‌ ژیر تاریکی شه‌و خۆی گه‌یانده‌ م‌ال‌ی
 زهینه‌بی کچ‌ی پیځه‌مبهری خوا دا‌وای دا‌ل‌ده‌دانی لئ خواست ئه‌ویش دا‌ل‌ده‌ی دا. بۆ دا‌وای
 سامانه‌که‌ی هات‌بوو، کاتیځ پیځه‌مبهر بۆ نو‌یژی به‌یانی ده‌رچوو خه‌ل‌ک له‌ دا‌وای ده‌ستیان
 کرد به‌ (الله اک‌بر) زهینه‌ب له‌ ر‌یزی ژنان ها‌واریکرد و ووتی: ئه‌ی خه‌ل‌کینه‌ من أبو
 عاصم دا‌ل‌ده‌ داوه، دا‌وای ئه‌وه‌ی پیځه‌مبهر سه‌لام‌ی نو‌یژی دایه‌وه ر‌وی له‌ خه‌ل‌ک کرد و

١ - سیر أعلام النبلاء (٤٧٢).

٢ - التاريخ الإسلام للذهبي، المغازی، لا ٦٩.

فهرمووی: (ئەي خەلکینه ئەري بیستان ئەوهی من بیستم) ووتیان بەلّی: (فهرمووی سویند بەو زاتەي گیانی منی بە دەستە من لەو بارەوه هیچم نەدەزانی تاکو ئیستا) پاشان چوو بۆلای زەینەب و پیتی ووت: (ئەي کچه شیرنەکم پیزی بگره، بەلام با توخت نەکەویت، چونکە تۆ بۆ ئەو حەلال نیت)، ئینجا بەدوای ئەو کۆمەلەیدا دا نارد کە دەستیان بەسەر کەل و پەلەکانی أبو عاص دا گرتبوو. فهرمووی (ئەو پیاوہ لە ئیمەیه وەک زانیوتانە دەستان بە سەر کەل و پەلەکەیدا گرتووه، ئەگەر پیتان باشە کەل و پەلەکانی بۆ پەتکەنەوه ئیمە ئەوهمان پێ خۆشە، ئەگەر حەزیش ناکەن ئەوه دەسکەوتی خودایی یەو ئیوہ شایەنن پێ ی) وتیان ئەي پیغەمبەري خوا (ﷺ) بەلکو سامانەکەي رەتدەکەینەوه، هەموویان بۆ گەراندەوه، هەتا پیاو هەبوو دۆلکەي دەهینا، یەکی تر کۆنە مەشکە و مەتارەي بۆ دەهینا، ئەوسا أبو عاص بۆ مەککە بەرپیکەوت و، مالتی هەموو ئەو کەسانەي داوه، کە لای ئەو سپاردەیان کردبوو. ئەوسا فهرمووی: ئەي کۆمەلەي قورپەش ئایە کەس ماوہ مالتی لای من بیت نەمداییتەوه؟ ووتیان: نەخیر، خوا پاداشت بداتەوه، بە راستی پیاویکی دلسۆز و وفادار بووی بۆ ئیمە، فهرمووی: کەواتە من: ((أشهد أن لا إله الا الله و أشهد أن محمداً رسول الله))، سویند بە خوا هیچ شتیک نە دەبووہ بەر پەچ لەرێ پروا هینانم تەنھا ترسی ئەوہم هەبوو ئیوہ بلین بەو موسلمان بوونەي ویستی مالمان کەل و پەلمان بخوات دوای ئەوهي هەموو کەل و پەل و مالتەکم پیدانەوه دەرەفت پەخسا بۆ موسلمان بوون، ئینجا بۆ لای پیغەمبەر (ﷺ) کەوتە پێ^(١).

عامری شەعبی و هەندیکی تر ووتیانە: کاتیک أبو عاصی کوپی پەبیع لە گەل مال و سامانی (موشریکین) ریکەوت بۆ شام پێ ووترا: بۆچی موسلمان نابیت و دەستیش بەسەر ئەو مال و سامانەدا ناگریت، چونکە ئەوه سەرمايەي هاوبەش پەیداکەرانە؟ أبو عاص ووتی: ئەوه دزیوترین کارە بیمە نیو ئیسلام ئەگەر خیانت لە سپاردەم دا بکەم.^(٢)

١ - التاريخ الإسلامی للذهبی، المغازی، لا ٧٠.

٢ - دلائل النبوة للبيهقي (١/١٥٤).

له ووتەکانی أبو عاص (رضی اللہ عنہ) فیری وانەیه کی مەزن دەبین، سپاردە پاراستن و خو
 رازاندنەو بە ئاکاری بەرز و هەلسوکهوتی جوان نواندن هەتا لە گەڵ بی دین و
 موشریکانیش بی، ناگوخی موسلمان خیانت لە سپاردە کەیدا بکات بە هەر هۆیه ک بیست.
 کاتیک أبو عاصی کۆری رەبیع گەرایەو بە لای پیغەمبەر (ﷺ)، بە مسوڵمانی، لە سەر
 مارە برینی یە کەم زەینەبی هاوسەری پێداو، هیچ گریبەستیکی تریان نە کرد (ماریەکی
 نوێر)^(۱)، ووتەو رپوایەتی زۆر ووتراو لە سەر گەیشتنی أبو عاص و زەینەب بە
 پیغەمبەر (ﷺ) لە مەدینە، بە لām هەموویان یە کەدەنگ لە سەر دڵسۆزی و وەفای أبو
 عاصی کۆری رەبیع بو پیغەمبەر (ﷺ) وە یە کەدەنگ لە سەر تازار دانی زەینەب لە لایەن
 هاوبەش پەیدا کەرانەو لە کاتی دەرچونی لە مەککەو بە مەدینە.^(۲)

ج - کۆچی دوایی زەینەب و وەچەکانی:

لە عۆرەوی کۆری زوپیروە هاتوو: پیاویک لە پیشوازی زەینەبی کچی پیغەمبەر بوو
 دوو پیاو هاتن و کوشتیان و هیرشیان بو سەر زەینەب برد، بە پالە پەستۆ بە سەر
 بەردیکیاندا بەرداوه، زەینەب کەوتو خوینی لی چۆرا، بو لای ئەبو سوفیانیان هیئا، ژنانی
 بەنی هاشم بو لای خوێیان برد، پاشان بە (موهاجیر)ی هاتە مەدینە، زەینەب هەر بەو
 برینە ئەتلایهو تاکو بەهۆی ئەم برینەو وەفاتی کرد، هەوالان بە شەهیدیان ژماردە
 دە کرد. وەفاتیشی لە سەرەتای هەشتی کۆچی بوو.^(۳)

پیغەمبەر (ﷺ) لە سەر ئامادە کردنە کە ی راوەستابوو (رپوشۆنی شۆردن و ناشتنی) أم
 عەطیە دەلی: کاتی زەینەبی کچی پیغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کرد، پیغەمبەر (ﷺ) بە ئیمە
 ووت: ((اغسلها وتراً، ثلاثاً أو خمساً، واجعلن في الخامسة كافوراً، أو شيئاً من كافور، فإن
 غسلتها فأعْمِلْنِي))، واتە: (بە ویتەر بیشۆن، سی جار یان پینج جار، لە جاری پینجەم
 بە کافور، یان بە شتیکی وە کافور بیشۆن، کە تەواویش بوون پیم بلین)، ووتی:

۱ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ٤١.

۲ - هەمان سەرچاوە.

۳ - جمع الزوائد للهيثمی (٢١٦/٩)

شانیه کی پیداین فرمووی: (بەم شانیه سەری شانە بکەن)^(۱)، بەم جوۆرە قەبارە ی ئەو بەلاو تەنگەژەکان ئەیینن کە پیڤەمبەر و کچەکانی ئارامیان لە سەر گرتوو و بەردەوام بوون لەسەر ڕێگای بانگەواز خوازی بە پشوێکی درێژ. لەووەو شکو دار کردنی ئیسلام پیویستی بە ئارامی و فیداکاری ھەیە.

زەینەب لە أبو عاصی کوپی ڕەبیع بە دوو منداڵ بوو، بە ناوی ئەمامە و، علی، علی ھەر لە منداڵیدا مردوو، ووتراو: لە زەمەنی پیڤەمبەردا وەفاتی کردوو، گەییو تەمەنی پێ گەشت(البلوغ)، کاتیک پیڤەمبەر بە سواری ووشترەکی بەرەو مەککە بەرێکەوت، علی لە پشتی پیڤەمبەر(ﷺ) سوار بوو، کچەکەشی ئەمامە. لە لای پیڤەمبەر(ﷺ) پینگەییەکی پێرۆز و گەورە ی ھەبوو، پیڤەمبەر(ﷺ) کاتی ئیمامەتی نوێژی دەکرد بۆ خەڵک ئومامە لە سەر شانی خۆی دائەنا، ئەبو قەتادە ی ئەنصاری دەفرمووی: پیڤەمبەر(ﷺ)م بینی لە نوێژ دا ئەمامە ی کچی أبو عاص و کچەزای خۆی بە سەر شانیدا ھێنابوو کاتیک دائەچماو داينەنا و کاتیک ھەلئەستاو ھەلئە گرتەو^(۲) لەعائیشە ڕیوایەتکراو کە ئەلقەکی زیوینی بۆ پیڤەمبەر(ﷺ) بەدیاری ناردبوو پیڤەمبەریش(ﷺ) بۆ کچەکە ی زەینەبی کچی نارد، نەجاشی پاشای حەبەشی بوو، فرمووی (بەمە خۆت ڕازینەو ئە ی کچەکەم)^(۳) لە گیرانەو ھەییەکی تر پیڤەمبەر(ﷺ) ھات بە نیو ئەھل و خۆشی خۆی گوارەییەکی خەرز ی مانی پێ بوو فرمووی: (دەیدەم بەو کەسە ی خۆشەویستە لام) ئیمەش ووتان: ئەیدا بە کچی(أبو بکر)، پیڤەمبەرکچی عاصی بانگ کرد، بە دەستی پێرۆزی خۆی لەبەری کرد،^(۴) لەسەر چاویدا تارمايیک ھەبوو، پیڤەمبەر(ﷺ) بە دەستی خۆی ڕایمايی، ئەمامە ژیا، علی کوپی ئەبو تالیب دوای مردنی فاتیمە مارە ی کرد، أبو عاص ئەمامە ی کچی ڕینوینی کرد بۆ زوبیری کوپی عەوام، وعلی کوپی ئەبو تالیب کردی بە ھاوسەری ژیا، تاکو شەھید بوونی علی(ﷺ)

۱ - مسلم، کتاب: الجنائز (۶۴۸/۲) طبقات ابن سعد (۳۴/۸).

۲ - مسلم رقم: ۵۴۳.

۳ - مسند أحمد (۱۰۱/۶)، سنه ضعيف، الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۳.

۴ - طبقات ابن سعد (۲۶۱/۸)، الإستيعاب لابن عبد البر (۲۴۵/۴)، الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۳.

هەر له لای ئەو بوو، دواتر شوی بە موغەپەرە کۆری نەوفەلی کۆری حارسی کۆر ئەبو تالیب کرد هەر له لای ئەویش کۆچی دوایی کرد، خاتوو ئەمامە نە لە علی و نە لە موغەپەرە هیچ منداڵێکی نەبوو، هەرچەندە ووتراوه لە موغەپەرە منداڵێکی بوو بە ناوی یەحیا و مردووە، بەوێش پەرچەلەکی خاتوو زەینەب (خوا لێ پازی بێ) پراوێتەو.

٢. ڕوقیە ی کچی پێغەمبەر (ﷺ):

بەبۆچوونی راست لە داوی خاتوو زەینەب لە سی و سی سالی تەمەنی پێغەمبەر (ﷺ) لە دایک بوو، لە گەڵ خدیجی دایکی موسلمان بوو، لە گەڵ خەلیدا بەیعدتی بە پێغەمبەری خوا داوه، عۆتبهی کۆری أبو لهب خوازیینی کردووه، کاتیکیش نایهتی (تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ) دابهزی باوکی پیتی ووت: سەری من لە سەری توو حەرام بیت گەر کچەکە ی محمد تەلاق نەدهیت، پێغەمبەر داوی لە عۆتبه کرد تەلاقى بدا. کچەکەش بەهەمان شیوه داوی جیابوونەوی کرد. ئەمە لە کاتی کدأبوو هیشتا عۆتبه لە گەڵی جووت نەبوو دایکی عۆتبه (أم جميل) — هەل گری دیک و دال — ووتی ڕۆڵە تەلاقى بدە ئەمە بوو ئە بوو، ئەوسا لێی جیابوو، خواى گەوره لە چنگی عۆتبهی دەرھینا وەك ڕێز نانێك لە ڕوقیە و، ڕیسوايهك بۆ عۆتبه، عثمانی کۆری عەفان لە مەككە ماری کرد، دواتر کۆچی پێ کرد بۆ حەبەشه دواتر بۆ مەدینە، خاتوو ڕوقیە یەکیکە لەوانەى که دوو جار کۆچیان کردووە^(١)، لە داوی جەنگی بەدر لە مەدینە کۆچی دوایی کردووە — ئین و شەهابی زوهری دەلی: عثمان لە جەنگی بەدر بە هۆی ڕوقیەى خێزانیوه که سوریژەى لێهاتبوو دواکەوت، زەیدی کۆری حاریسه موژدەى سەرکەوتنى بەدری دەدا، عثمانیش لەسەر گوۆی ڕوقیە بوو، ئەبو عەمری کۆری عبداللێر دەلی: هیچ خیلافێك لە نێو زانایانی ژيانامه نووساندا (أهل السير) نیه که عثمانی کۆری عەفان تەنها لەبەر ڕوقیە لەبەدر دوا کەوتووه و بە فرمانی پێغەمبەر بۆیه بەش و پشکی بۆ

١ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ٤٤، تفسير القرطبي (٢٤٢/٤).

دیاری کرد^(۱)، روقیه له حبه شه مندالئیکی له عثمان بو، ناوی نا عبدالله، بۆیه کونیهی عثمان واته: (أبو عبدالله) بانگ ده کرا عبدالله دوو سال ژیاوه، ووتراوه: شەش سال ژیاوه که له شیریک به دهنوک چاوی هه لده کۆلئ و پوخساری هه لده تاوسی ئەوسا نه خوڤ ده که ویت و نه مریت. ووتراوه: مندالئیکی له عثمان له بارچوو دواتر عبدالله هاته نیو ژیان و مرد، هیچ مندالئیکی تری نه بو^(۲) ابن سعدیش: له کتیبی (الطبقات) دا ده لیت: عثمان دوو جار کۆچی له گه ل کردوه بۆ ئهرزی حبه شه، له کۆچره وی یه که مدا سکیکی له عثمان له بار ده چی و، دواتر کورپکیان ده بیت به ناوی عبدالله، عثمانیش به ناو دار ده کرا له نیسلامدا^(۳)، بهم جوړهش روقیه په چه له کی ده بریته وه.^(۴)

۳- (أم کلثوم) ی کچی پیغه مبهەر (ﷺ):

پوری سی یه می حسن (ﷺ) أم که ل سومه، به کونیه کهی خوئی ناسراوه، نه زانراوه ناویکی تری هه بیت، ته نها حاکم له موسعه بی کوری زوبیر ده گیریته وه که ناوی (أمیة)ه بووه، (أم کلثوم) له فاتیمه گه وره تر بووه^(۵)، عوته ییه ی برای عوتبه ی کوری نه بو له هه ب ماره ی کردبوو، هیشتا له گه لئ جووت نه بوو بو دایک و باوکی داوایان کرد ته لاقی دات هه ر وه ک پیشت داوایان له عوتبه کرد له روقیه جیا بیته وه، عوته ییه هات بۆ لای پیغه مبهەر (ﷺ) ووتی: باوه ریم به ثاینت نی یه، له گه ل کچیش جیا بوومه وه، نه تۆ منت خوڤبووی نه منیش تۆم خوڤ ده ویت، پاشان په لاماری پیغه مبهری (ﷺ) داو کراسه کهی دراند، له کاتی که دا عوته ییه خه ریکی خو ریختن بو بۆ شام، پیغه مبهەر (ﷺ) دوعای لی کرد و فهرمووی: ((أما إني أسأل الله أن يسلط عليك كلباً من كلابه)) واته: (من داوا له په روه ردگار ده که م یه کینک له سه گه کانی به سه ر تۆ دا زاکات) عوته ییه

۱ - الإستيعاب (۱۹۵۲/۴).

۲ - الذرية الطاهرة للدوا النبی ص ۵۳۰، الدوحة النبوة الشريفة، لا ۴۵.

۳ - الطبقات (۳۶/۸).

۴ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۵.

۵ - هه مان سه رچاوه، لا ۴۶.

له گهڻ ڪارواني بازرگاني به رهو شام ڪهوتہ پڙ له پڙگا له شويتڻڪ پشوياندا ڪه ناو ئه برا به (زرقاء) لهه شهوه دا شير به دهورياندا خولي ده خوارد و دهورياندا بسو به شير، عوته ييههش دهيووت: (ئاي لهو دژواريه دا يڪه، سويند به خوا ئهه شهو گورگ هه لم ده پاچي هه وهك محمد دوعاي لي ڪردم) شير له ناو هه موويان هيڙشي بو ئه وهينا و پر به دم قهبي له سهري گرت و ڪوشي^(۱)، دواي جيابونه وهي (أم ڪلثوم) يش له عوته ييهي ڪوري ئه بو له هه ب، له مه ڪه لاي پيغه مبهه (ﷺ) مايه وه له گهڻ پيغه مبهه ڪوچيان ڪرد بو مه دينه له گهڻ مال و مندالي پيغه مبهه (ﷺ).^(۲)

أ - شوو ڪردني:

سعیدی ڪوري موسهيب ده فهرمويت: عثمان دواي روقيه ي ڪچي پيغه مبهه (ﷺ) ربهن مايه وه، هه فسه ي ڪچي عمر بي هاوسه ر بو، عومهر به لاي عثماندا تيپهري فهرمووي: دهتهوي هه فسه ت لي ماره بڪهه؟ عثمانيش له پيغه مبهه (ﷺ) سه بارهت به هه فسه بيستبوي، بويه هيچ وه لاميكي عمري نه دايه وه، عمر ئه مه ي له لاي پيغه مبهه (ﷺ) باسي ڪرد پيغه مبهه ريش (ﷺ) فهرمووي: تهتهويت ڪاريكي له مه خير ترت بو بڪهه. من هه فسه ي ڪچت ماره ئه ڪهه و بو عثمانيش باشتر له هه فسه (أم ڪلثوم) ي خومي پيشڪهش ده ڪهه^(۳)، ماره بريني (أم ڪلثوم) له عثمان ي ڪوري عه فان (ﷺ) له ربه يي يه ڪهه سالي سي يه مي ڪوچي دابو له، له (جماد الآخر) يش زه ماوهندي له گهڻ ساز دا.^(۴) باسي ڪيش هه يه ڪه پيغه مبهه (ﷺ) جاريڪ بو لاي ڪجهه ڪه ي (أم ڪلثوم) هاتووه بيني

۱ - المعجم الكبير للطبراني (۲۲/۴۳۵، ۴۳۶). وزهيري ڪوري عه لاني تيادايه و (ضعيف) الذرية للدوالي، رقم: ۷۶.

۲ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۶.

۳ - مستدرک الحاكم (۴/۴۹)، صحيح.

۴ - سنن ابن ماجه رقم: ۱۱۵ فيه ضعيف، الدوحة النبوية، لا ۴۷.

سهری عثمان دهشوا فەرمووی: ئەی کچە کەم چاکە لە گەڵ (أبو عبدالله) دا بنوێنە، چونکە هاوێشکە بەرزترین خوڕەوشتی هەیه. ^(۱)

ب- کۆچی دوایی أم کلثوم:

(أم کلثوم) هەر لای عثمان (رضی اللہ عنہ) مایەوێ تا کو کۆچی دوایی کرد لە مانگی شەعبانی سالی نوێ کۆچی، پیغەمبەر (ﷺ) بە خودی خۆی نوێژی لە سەر کرد و لە سەر لیواری گۆڕەکەیی دانیشت و ئەنەسی کوڕی مالک ووتی: پیغەمبەر (ﷺ) بینی لە کەناری گۆڕەکەیی (أم کلثوم) دانیشتبوو هەردوو چاوی فرمیسکیان دەڕشت فەرمووی: ((ئایە کێ لە ئێوە ئەم شەو گوناھو تاوانی نە کردووە)) ئەبو تەلحە ووتی من ئەی پیغەمبەری خوا فەرمووی: دابەزە نیو گۆڕی (أم کلثوم). ^(۲) ئەسمای کچی عمریش شوستنی، صفیەیی کچی عبدالمتلبیش بینی، کە (أم عطیة) م بینی غسلی لی دەر کرد، فەرمودەکەیی پیغەمبەری خوا (ﷺ) بۆ باسکردبە سی جار، یان پینج جار، یان زیاتر بەمە بیشۆن. ^(۳) لە (ابن سعد) هاتوو، علی کوڕی ئەبو تالیب و فەزلی کوڕی عباس و ئوسامەیی کوڕی زەید لە گەڵ تەلحە دابەزین بۆ نیو گۆڕەکە. ئەوانەیی شوستیشیان ئەسمای کچی عومەیس و صفیەیی کچی عەبدولوتەلیب بوون. ^(۴)

ج- مندالەکانی:

زانایان لە سەر یە کدەنگ ئەوێ (أم کلثوم) هیچ مندالیکی نەبوو ^(۵)، ئەوێ جینگەیی سەر سورمانە هەندیک لە شیعەکان تانەو تەشەر لە دروستی رەچەلەکی کچەکانی

۱ - مجمع الزوائد و منبع الفوائد (۸۱/۹). الهاشمی دەلی: موحەمەدی کوڕی عبدالله تێدایە کە لە (المطلب) دەو رێبایەتیکردووە نایناسم و

پیادەکانی تریش متمانەدارن (ثقات)ن.

۲ - البخاری، کتاب الجنائز (۲۰۸/۳) رقم: ۱۲۸۵.

۳ - البخاری رقم: ۱۲۵۳ الاستيعاب رقم: ۳۰۶۳.

۴ - طبقات ابن سعد (۳۸، ۳۹/۸)، الاستيعاب رقم: ۳۵۶۳.

۵ - طبقات ابن سعد (۳۸/۸) الاستيعاب لابن عبد البر (۴۸۷/۴). الإصابة (۴۸۹/۴)، مجمع الزوائد (۲۱۷/۹)، عیون الاثر لابن سید

الناس (۲/ ۳۸۰)، الدوحة النبوية الشريفة (۴۹).

پیغمبر (ﷺ) ددهن له گهل نه وه شدا خه یال دهبه ن و که پیغمبر یان (ﷺ) خوش
 دهویت، نازانن بهم بهد په فتاریه پیچه وانه ی قورثانی پیروژ و سونه تی ریزدار و میژووی
 نیسلام ده وه ستنه وه. بۆ بهر په چ دانه وه شیان وته ی خوی پروه ردگار بهسه که ده فهرمووی
 ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ
 أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ [الأحزاب: ۵۹].

باسی دووهم

دایکی حهسه نی کورې علی خاتوو فاتیمه ی زههرا (پرهزای خوی لی

بی):

فاتیمه ی کچی پیښه نگی له خواترسان و گه وړه ی وه چه ی ئا دهم پیغه مبه ری خوا به (ﷺ) دایکیشی خدیجه ی کچی خوه یلیده، که به دایکی باوکی ناودار ده کرا^(۱)، خاتوو فاتیمه پیش پیغه مبه رایه تی له سی و پینج سالی ته مه نی باوکی له دایک ده بیت. ^(۲) پیغه مبه ر (ﷺ) سالی ۲ ی کچی دوی جه نگی به در له کورې اوتالیبی ماره کرد، چند منالیکیان ده بیت به نیوی حسن و حسین و (أم کلثوم) و، زهینه ب و مُحَسَّن، شهش مانگ دوی کچی پیغه مبه ر (ﷺ) نه ویش کچی دوی کرد. خوی گه وړه لی پیازی بیت. ^(۳)

یه که م: ماره یی و ئاماده کرنی:

علی کورې نه بو تالیب (ﷺ) ده فهرموویت: فاتیمه خوازیینی ده کرا له لای پیغه مبه ر (ﷺ) خرمته کاره که م پی ی و وتم: ئه ری زانیوته فاتیمه خوازیینی ده کری له پیغه مبه ر (ﷺ) منیش و وتم: نه خیر و وتی: به لی خوازیینی ده کری هیچ گرفتیک هیه له ریگای چونت بو لای پیغه مبه ر بو ئه وه ی پیشکه شت کات - و وتم: جامن چیم هیه بو ماره برینی، و وتی: گه ر تو بچی بو لای پیغه مبه ر (ﷺ) لیّت ماره ده کات. علی ده فهرمووی: ئه و ژنه به رده وام تکای لی کردم تا کو له پیغه مبه ر (ﷺ)، کاتیک له بهر ده ستی پیغه مبه ر (ﷺ) دانیستم زمانم گیرا، سویند به خوا نه مئه توانی قسه به ته وای

۱ - أسد الغایة (۵/۵۲۰)، الإصابة (۴/۳۶۵).

۲ - الطبقات لابن سعد (۸/۲۶).

۳ - حلیة الاولیاء (۲/۳۹، ۴۳) سیر أعلام النبلاء (۲/۱۱۸).

دهربرم له بهر سام و شکوی پیغه مبهەر (ﷺ)، پیغه مبهەر (ﷺ) فهرمووی: ((لعلک جنت تختب فاطمة؟))، واته: (نومید وایه بۆ خوازیینی فاتیمه هاتبی) و وتم: به لئی فهرمووی: (هیچ شتیکت هیهه پیی له خۆتی حه لال کیهت؟) و وتم: نه خیر نهی پیغه مبههری خوا (ﷺ) فهرمووی: (نهی زری پۆشه که چی لیها ت؟ سویند بهو خوایهی گیانی علی به دهسته نهو زری یه هی (الخطیمة) به هاکی چوارسه دره مه) و وتم: به لئی لامه، فهرمووی: (من فاتیمه ماره بری لیت، بنیره بۆ زریکه بۆ بنید، بۆ نه وهی له خۆتی حه لال کیهت)، ماره ی فاتیمه کچی پیغه مبههر (ﷺ) ته نها نهو زری یه بوو،^(۱) پیغه مبههر (ﷺ) فاتیمه له ناو قوماشی قه دیفه و ناماده ی کرد، له گه ل گلاسیک و سه رینیکی پیست، که نیوه خنه کی گیا و گول بوو.^(۲)

له ریوایه ته کانی شیعه کاندایه باس له به شداری عثمانی کوری عه ففان ده کات (ﷺ) له و هاوسه رگریه مه یون له و رووه وه ده لئی: پیرۆزه، گوایه علی (ﷺ) فهرموویه تی: زریکه م هه لگرت و له بازار به چوار سه دره مه به عثمانی کوری عه ففانم فرۆشت، کاتی که پاره که م وه رگرت و زر یکه م دایه ده ست عثمان پیی و وتم: نهی باوکی حسن، زریکه به من شایه نتر نیه، پاره که ش بۆ تۆ باشتر نیه؟ و وتم به لئی: فهرمووی: (زریکه ش له منه وه دیاری بۆ تۆ بیست) منیش زریپۆشه که و پاره که م هه لگرت و بۆ لای پیغه مبههر (ﷺ) ریگه م گرت بهر، پاره و زری یه که م له بهر دهسته کانی دانا، باس و خواسی عثمانم پیی راگه یاند، پیغه مبه ریش دوعای خیری بۆ عثمان له خوا کرد.^(۳)

دووه م: زه ماوه ندی

ئه سمای کچی عومه یس ده لیت: له زه ماوه ندی فاتیمه ی کچی پیغه مبهردا (ﷺ) به شدار بووم، کاتی که به یانیمان کرده وه پیغه مبههر (ﷺ) هات بۆ لای ده رگا و فهرمووی: (نهی أم ئه یمن دوعای خیر بکه بۆ برا که م) ئه ویش و وتی: چۆن که چه که ت ده ده ییت به

* الخطیمة/ زریپۆشیکی قورس و پانه ششیر نه شکینی (و - کوردی).

۱ - دلائل النبوة للبيهقي (۳/ ۱۶۰)، إسناده حسن.

۲ - صحيح السيرة النبوية، لا ۶۶۷.

۳ - كشف الغمة للأربلي (۳۵۹/۱) نقلا عن الشيعة وأهل البيت، لا (۱۳۷، ۱۳۸).

براکەت ؟ فەرمووی: (بەلێ ئەو ئام ئەینەن)، دەلێت: علی ھات و پیغەمبەر(ﷺ) ئاو پرژینی کردو دوغای بۆ کرد، دوای فەرمووی: (فاتیمە بانگ کەن) فاتیمە ھات لە شەرمان نسکە نسکی دەکرد، پیغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموو: (بێ دەنگ بە تۆم لە خۆشەویستەین ئەھل و بەیتی خۆم مارە بریوو) ووتی: ئینجا ئاوی بەسەردا پرژاند و دوغای بۆ کرد، پیغەمبەر(ﷺ) خەریکبوو دەگەڕایەو پەشایەکی بینی لە پیش خۆی فەرمووی: (ئەمە کێ یە؟) و وتم: منم، فەرمووی: تۆ (ئەسمای؟) و وتم: بەلێ، فەرموو: (ئەسمای کچی عومەیس) و وتم بەلێ فەرموو (ھاتوی - بۆ زەماوەندی فاتیمە وەک پرژ نائیک لە من) و وتم بەلێ: دەلێ ئینجا دوغای بۆ کردم^(۱)، لەم چیرۆکە بەھائیکی بەرزێ کۆمەڵاتی گەورە ھەییە ئەویش کۆمەک و ھاوکاری تاکەکانی کۆمەڵگایە بۆ یەکتەر لە بۆنە کۆمەڵایەتیە ھەمەچەشنەکان.

سێ یەم: خواردنی زەماوەند(ولیمە)

بۆرەیدە دەلێ: کە علی فاتیمە خواست پیغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (زەماوەند پێویستی بە زیافەتە وەلیمە) سعد ووتی: بەرائیک لە سەر من، کۆمەلێک لە ئەنصارییەکانیش چەند (صاع)ی خۆراکیان بۆ کۆکردەو، کاتیک شەوی زاوا ھات پیغەمبەر(ﷺ) بە علی فەرموو: (ئەو علی هیچ شتێک نەکەیت تەبە من دەگەیت... .) پیغەمبەر دوغای بۆ لە ئاو خویند پاشان پیغەمبەر و علی دەست نوێژی پێ شۆشت، ئینجا فەرمووی: (خوایە فەرۆبەرە کەت بچە نێوانیان فەرۆبەرە کەت بچە وەچەیان).^(۲)

چوارەم: باری گوزەرانی علی و فاتیمە(ﷺ):

گوزەرانی ژبانی علی و فاتیمە - خۆشەویستەین کەسانی پیغەمبەر(ﷺ) - گوزەرانیکی زاهیدانەو دوور لە دنیای پەفاهەتە، ئارامی و پەنج کێشان بوو. ھەنناد لە (عطاء) ھو دەگێریتەو دەلێت: ھەواییان پێدام کە علی دەلێ: چەند پوژیکمان بەسەر برد بەبێ هیچ پێخۆرێک، لای پیغەمبەر(ﷺ) هیچ دەست نە دەکەوت، دەرچووم بینیم دیناریک لەسەر پێگا فرێدراو، دۆشدامام لە ھەلگرتنەو و واز لێھێنانی دواتر لە برسێەتی

۱ - فضائل الصحابة (۹۵۵/۲) رقم: ۳۴۲ إسناده صحيح.

۲ - المعجم الكبير للطبرانی ۱۱۵۳ فضائل الصحابة (۸۵۸/۲)، إسناده صحيح.

و شه که تی هه لمگرت هوه دام به حه ماله کان و هه ندیک ئاردم پیکری، پاشان چووم بۆ لای فاتیمه و و وتم: بيشيله و بیکه به نان، فاتیمه کاتیک هه ویری ده شیللا په رچه می به رۆخی پینلوه کان ده کهوت به هۆی ئه و ماند و بوون و شه که تیه ی که چه شت بوی. پاش ته و او کردنی نانه که - رۆیشتم بۆ لای پیغه مبه ر (ﷺ) و ئه م به بۆ باسکرد - فه رمووی (بیخۆن ئه مه رۆزیه که خوا به ئیوه ی به خشیوه).^(۱)

شه عبی ده لێ: علی (ﷺ) فه رمووی: من فاتیمه ی کچی پیغه مبه رم (ﷺ) هیئا، نه من و نه ئه و هیچ رایه خیکمان نه بوو جگه له پیسته به رانیك نه بیت به شه و فاتیمه له سه ری نه نوست و، ئه مان کرد به خوان به رۆژیش ئاو کیشمان بوو، هیچ خزمه ت کاریکم نه بوو جگه له خاتوو فاتیمه^(۲)، موجهید و وتی: علی فه رمووی: جاریك له مه دینه زۆر برسی بووم، ده رچووم و داوای کارم کرد، بینیم ژنیك قورپکی وشکی کۆکردوه ته وه، گومانم وا پێبرد که داوای ئاو ده کات، چووم بۆ لایوو سه باره ت به کریه که له گه لێ ریکه وتم: هه ر دۆلکه ئاوێك به دانه خورماتیک، شازده دۆلکه م بۆ هه لکیشا، به ری ده سته کام هه لاوسان چوومه وه بۆ لای و و وتم: ئه وه ی نیو ده سته کانت به سه ئه و شازده دانه خورمایه ی بۆ ژماردم. چووم بۆ لای پیغه مبه ر (ﷺ) و حالێ خۆم لا گیرایه وه، له گه لمن ده ستی کرد به خورما خواردن.^(۳)

ئهم باسه شایه تی ئه دات له سه ر حال و گوزه رانیکی ناخۆش که باوکی حسن له مه دینه به سه ری برده، لیڤه دا وینه یه کی رقتار ئامیز و په واه و ده ده گرین له به ره نگار بوونه وه ی ته نگه ژه کانی ژیان - ها ئه وه ته علی به ده سته کانی خۆی کریکاری ده کات. بۆ وه ده سته یانی بژیویکی شه رعی، ده ست له ئه ژنۆ چاوی له ده ستی خه لکی خیر خواز نه. وینه یه کی تر هیزی ئارام گرتیه تی له سه ر ئه م کاره قورس و به ئیشه له کاتی که دایه تی برسیه تی ئه چه شت و هیزی جه سته ی ده پوکایه وه. وینه یه کی تر قوربانی و به خشینیه تی له پیناو خۆشه و یستانی، سه رباری ئه و هه موو برسیه تی و ئازاره ی به کاره وه ده بیینی،

۱ - کنز العمال (۳۲۸/۷) المرتضی للندوی ۴۱.

۲ - کنز العمال (۱۳۳/۷) المرتضی للندوی ۴۱.

۳ - صفحا لصفوة: (۳۲۰/۱)، الموسوعة الحديثية مسند أحمد ۱۱۳۵. إسناده ضعيف لإتقطاع.

له گهڻ ٿيو هندا دانه خورمايه کان ده پاريزي و له گهڻ پيغه مبهري (ﷺ) ده باغوات^(۱)، له هه مو وانهي هه گرن گ تر كه له م چيرؤ كه وهر ده گيري هه ژاري و ده و له مهندي ماددي هيچيان گوزارشت له خو شه ويستي و ناخو شه ويستي خودا ناڪن بؤ به نده كاني، چونكه پيو هري راست و حقيقي ته نها ته قواي خوايه جيگهي خويه تي ٿيمهش بؤ هه لسه نگاندي خه لڪي له سر ٿم بنه مايه كار بڪهين.

پيئجه م: خواناسي و (زه د) و ٿارام گرتني فاتي مه (خودا لي پازي بيت).

ڙياني باوڪي حسن (ﷺ) لهو پهري ساده و ساڪاري و دوور له خوشگوزراني بووه، باري ڙياني فاتي مه سه خت بووه. ٿم چيرؤ كه ي خواره وهش حالي و بووني فاتي مه مان بؤ وينا ده كات و، هه لو يستي پيغه مبهريش (ﷺ) له مهر ٿم كار هه خاته روو، كاتيڪ فاتي مه داواي لي ده كات خزمه تڪاريان پي بيه خشي، علي (ﷺ) روڙيڪ به فاتي مه ي خيڙاني ووت: سويند به خوا هيئده له سر پشت ڀاڪشام تاكو سڪالاي سينگم كرد، ها ٿه وه ته خواي گه وره باوڪتي هه نارد له گهڻ خزمه ت كاريڪ ده ي پرو داواي خزمه ت كاري لي بڪه فاتي مه (په زاي خواي لي بي) ووتي: سويند به خوا منيش ده سته كانم هيئده خوراڪم پي هاريوون هه لاوساون، بويه چووم بؤ لاي پيغه مبهري (ﷺ) فهرموي: ((ها ڪچه خوشه ويسته ڪم بؤ چي هاتووي)) ووتم: بؤ سلاو لي كردنت هاتووم، شهرم كرد داواي لي بڪم گه ڀامه وه، علي ووتي: چيت كرد؟ ووتم شهرم كرد داواي لي بڪم. بيه ڪه وه به ري ڪه وتين بؤ لاي پيغه مبهري (ﷺ) علي ووتي: ٿي پيغه مبهري خوا هيئده له سر پشت ڀاڪشام تاكو گازنده ي سينم كرد. فاتي مه ووتي: منيش ده سته كانم هه لاوساون هيئده شتيان پي بهارم.^(۲) خواي گه وره تو ي له گهڻ ديليڪي خزمه تڪاريڪي بؤ ٿيمه نارد تو ش پيمان بيه خشه پيغه مبهري (ﷺ) فهرموي: (سويند به خوا ناتان ده مي، چوئن ٿه هلي (الصفة) فهرامو شڪم ڪه ورغيان قوره ي دي ت له برسان، گهرچي هيچم نيه بيه خشم، به لام پيان ٿه فروشم و نرخه ڪه يان به سرده دا دابهش ده ڪم)، گه ڀانه وه ٿينجا پيغه مبهري (ﷺ) هات

۱ - التاريخ الإسلامي للحميدى (۱۹/۴۹، ۵۰).

۲ - مسلم رقم: ۲۷۲۷، السيرة النبوية للصلاحي (۲/۹۹).

بۆ لایان بینی هەردووکیان لە ژێر یەک پارچە قوماشی قەدیفە دانە کاتیەک سەری خۆیان
 دائەپۆشن قاچەکانیان دەردەکەوی، کە قاچەکانیشیان دادەپۆشن سەریان دەردەکەویت،
 راجلەکان، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئەمە جینگەتانە)، ئینجا فەرمووی: (پێتان بلیم
 باشتەر لەوەی داواتان لێ کردم) ووتمان: بەلێ فەرمووی: جبریل چەند وشەییەکی فێرکردم
 (لە دواى هەموو نوێژتیک دە سبحان الله، دە الحمدالله، دە الله أكبر) بکەن کاتیکیش چوون
 بۆ سەر جینگەى خەوتنتان سى و سى جار سبحان الله، سى و سى جار الحمدالله، سى و
 چوار جار الله أكبر بکەن).^(١)

لەم چیرۆکەى رابردوو چەند بەهایەک لەخۆ دەگرێ، لەوانە، ئەو رووداوە بۆمان
 ڕۆژدەکاتەوێ پێغەمبەر (ﷺ) چۆن مامەلەى لەگەڵ تەنگەژەى ئابووری دا کردووە کە
 دەوڵەتى پێغەمبەر (ﷺ) لە مەدینە پێیدا تێپەر بوو، ئەمەش لەئەنجامى ئەو ڕێز
 بەندیە بوو سەرەتایەکان، بۆ ئەو لەو یانەکان، کارە یەكجار گرنگەکانى شکاندنى تاسەى
 برسیتی ئەهلى (الصفة) زۆر گرنگ و داخوازکراو، وەلى پێداویستى على و فاتیمە بۆ
 خزمەتکار بە ئەندازەى پێویستى و گرنگی ئەهلى (الصفة) نیە. بۆیە پێغەمبەر (ﷺ)
 ئەهلى (الصفة) لەسەر ئەوان پێش دەخات. لای پێغەمبەر (ﷺ) هۆکارەکانى چارەسەرى
 تەنگەژەى ئابوورى هەمە جۆر بوون، هەر بۆیە باوکی حسن لە ژێر ئەم پەرەردە
 پێغەمبەرێە کاریگەر بوو هەروەها زەمەن گوزەرى کرد و، ژيان تێپەرى بەسەر على تاكو
 رۆژێك دیت و دەبیته خەلیفەى موسلمانان، هەر لەژێر شۆینەوارى ئەم پەرەردەییە پشت
 لە خۆشى دنیا دەکات، لە کاتیکیدا هەموو گەنجینەو بەروبوومەکانى زەوى لە ژێر دەستى
 ئەو دایە، بەلام خوا ناسى دلى ئاخنیو و ژيانى داپۆشیو، ئەو وەسیەتەى پێغەمبەریشى
 پاراست و بۆ هەمیشە لە بیرى نەکرد وەك بۆ خۆى دەفەرمووی: سویند بەخوا ئەم زکرانەم
 فەرامۆش نەکردووە لەو ساتەى فێریان بووم، یەك لە هەواوەلان پێى ووت:
 لەشەوى (صفین) شدا ووتی: بەلێ لەشەوى (صفین) شدا.^(٢)

١ - البخاری رقم: ٣٧٠٥، مسلم رقم: ٢٧٢٧.

٢ - مسلم (٢٠٩٢/٤).

شه شه: خوشه ويستی و جگر سۆزی پیغه مبه‌ر (ﷺ) بۆ خاتوو فاتیمه:

سه و بان ده‌لی: کاتیك پیغه مبه‌ر (ﷺ) بۆ سه‌فه‌ر ده‌رده‌چوو کۆتا سه‌ردانی فاتیمه‌ی ده‌کرد، کاتیكیش ده‌گه‌رايه‌وه سه‌ره‌تا سه‌ردانی فاتیمه‌ی ده‌کرد. ^(۱) له‌ ریوايه‌تی‌کدا ئه‌بو سه‌عله‌به‌ی خه‌شینه‌وه که ده‌لی: پیغه مبه‌ر (ﷺ) نه‌ریتی و أبوو کاتیك له‌ سه‌فه‌ر یاخود جه‌نگیك ده‌گه‌رايه‌وه سه‌ره‌تا له‌ مزگه‌وت دوو رکعات نویژی ده‌کرد، نه‌وسا ده‌چوو بۆ لای فاتیمه ئینجا بۆلای خیزانه‌کانی ^(۲)، عایشه (ره‌زای خوای لیبت) ده‌فه‌رموی: (هه‌رگیز که سیکم نه‌دیوه هینده‌ی فاتیمه هاوشیوه‌ی دۆخ و حالی پیغه مبه‌ر (ﷺ) بیت له‌ هه‌لسان و دانیشندا، هه‌رکاتیك فاتیمه ده‌چوو بۆ لای پیغه مبه‌ر (ﷺ)، پیغه مبه‌ر (ﷺ) له‌به‌ری هه‌لده‌ستا و ماچی ده‌کردو دواتر له‌ کۆری خۆی دایه‌نیشاندا، ئه‌گه‌ر پیغه مبه‌ریش بریشتابایه بۆ لای فاتیمه له‌ مه‌جلیس هه‌لده‌ستا و پیغه مبه‌ری ماچ ده‌کرد و پیغه مبه‌ری لای خۆی دای ده‌نیشاندا، ^(۳) له‌ ریوايه‌تیکی تر هاتوه، فاتیمه ده‌سته‌کانی پیغه مبه‌ری (ﷺ) ماچ ده‌کرد. ^(۴) ئوسامه‌ی کوری زه‌ید ووتی: پیغه مبه‌ر فه‌رمووی: (خوشه‌ویست ترين که‌سی ئال و به‌یتی من فاتیمه‌یه). ^(۵)

علی (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) ویستی کچی ئه‌بو جه‌هل به‌سه‌ر فاتیمه بی‌نیت، بۆیه پیغه مبه‌ر (ﷺ) وتاری بۆ خه‌لک دا، ئه‌و ریوايه‌ته‌ی خاتو عایشه له‌ فه‌رمووده‌ی پیشت‌ر دا به‌لگه‌یه له‌سه‌ر حه‌قیقه‌ته‌ی خوشه‌ویستی پیغه مبه‌ر بۆ هه‌ردوو خاتوون - واته‌ فاتیمه و عایشه - نه‌ک وه‌ک هه‌ندیك کین له‌ دل بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌که‌ن ^(۶)، پیغه مبه‌ر (ﷺ) له‌ وتاره‌که‌یدا فه‌رمووی: ((فاطمة بضعة مني فمن أغضبها أغضبني)) واته‌: (فاتیمه پارچه‌ گۆشتی‌که له‌ من هه‌رکه‌سیک رقی لی دابگری ئه‌وه رقی له‌من داده‌گری). ^(۷)

۱ - مسند احمد (۲۷۵/۵) الدوحة النبوية، لا ۵۶.

۲ - الإستيعاب (۳۷۶/۴) لتسعة كتیدا (أبو فروة الرازي) هقية و لاواخره‌ا. الدوحة النبوية، لا ۵۶۰.

۳ - مسلم رقم: ۲۴۵۰ صحيح سنن أبي داود رقم: ۵۲۱۷

۴ - سنن أبي داود رقم: ۵۲۱۷، و صححه‌ الالباني في صحيح سنن أبي داود (۹۷۹/۳).

۵ - مسند الطيالسي (۲۵/۲) حسن صحيح.

۶ - أسمى المطالب في سيرة أمير المؤمنين على بن أبي طالب (۱۳۶/۱).

۷ - البخاري رقم: ۴۱۷۳.

مەنسورى كورپى مەخرەمە (ﷺ) دەلى: گويم لە پيغەمبەر بوو (ﷺ) لەسەر مېنبەر
 فەرمووى: (تيرەى ھاشمى كورپى موعەيرە مۆلەتم لى داوا دەكەن بۆ ماره بېرىنى كچى
 خۆيان لە على، نەخىر مۆلەتيان نادەم، مۆلەتيان نادەم، مۆلەتيان نادەم، مەگەر كورپى
 ئەبو تاليب كچەكەى من تەلاق بدا و كچەكەى ئەوان بخوازيّت، كچەشیرنەكەم
 پارچەگۆشتيەكە لە من ھەركەسيەك دەلى راگرت ئەو دەلى منى راگرت، ھەركەسيەك نازارى
 دا ئەو ئەسازارى منى داو) (۱)، (ترمذ) يەش بەسەنەديك لە عبدالله كورپى زوبىرى
 دەگيرپتەو، على (ﷺ) باسى كچى ئەبو جەھلى كرد، ئەم ھەوالە گەيشتە
 پيغەمبەر (ﷺ) بۆيە - فەرمووى: (فاتيمە پارچەيەكە لە من، نازارى من دەدات ئەو ھى
 نازارى ئەو بدات منى شەكەت كرد ھەركەس ئەو شەكەت بكات) (۲)، يەكيكى تر لە
 شانازيەكانى خاتوو فاتيمە گيرانەو ھەكەى حاكمە بە ئيسنادى لە بورپەيدە
 دەفەرمووى: خۆشەويستىرەين كەس لە ئافرەتان لای پيغەمبەر (ﷺ) خاتوو فاتيمە بوو، لە
 پياوانيش على بوو. (۳)

ليژەدا ھىچ ھاودژيەك لە گەل فەرموودەى صحيح و دامەزراوى عەمىرى كورپى عاص
 نافامريتەو، كاتيەك پرسیار لە پيغەمبەر (ﷺ) دەكریت كى خۆشەويستىرەين كەسە لای تۆ؟
 دەفەرمووى: (عائيشە) لە پياوانيش (باوكى). (۴) مەبەست لەم فەرموودەيە (والله أعلم)
 فاتيمە و على خۆشەويستىرەين ژن و پياوى ئال و بەيتن لای پيغەمبەر ھەر سەبارەت بەم
 باسەشە (ابن العربى) لە راقەى ئەم فەرموودەيە دەليّت: (خۆشەويستىرەين كەس لە لای
 پيغەمبەر (ﷺ) أبو بكر، لە خيزانەكانيشى عائيشەيە)، وە خۆشەويستىرەين ژن و پياوى
 ئال و بەيتيش فاتيمە و على يە: بەم پۆلين كردنەش فەرموودەكان ئاويّتەى يەك دەكرين و
 ھاو دژيەكەكان دەپوكينەو. (۵)

۱ - البخارى رقم: ۵۲۳.

۲ - فضائل الصحابة (۷۵۶/۲) رقم: ۷ إسناده صحيح.

۳ - المستدرک، کتاب معرفة الصحابة (۱۵۵/۳) صحيح الإسناد.

۴ - البخارى رقم: ۴۳۵۸.

۵ - عارضة الأحوذى (۲۴۷/۱۳)، العقيدة في اهل البيت، لا ۱۲۷.

هه وته م: راستگویی زمان و قسه کردنی:

حاکم ده گپرتته وه عائشه هه رکاتیک فاتیمة ی کچی پیغه مبهه ر(ﷺ) ی یاد ده که وته وه ده ی فره موو: که سیکم نه بین ی له فاتیمة راست گو بیّت، مه گهر کوره که ی نه بیّت. ^(۱) به مه شانازیکی ناشکرا بۆ فاتیمة تو مار ده کری، عائشه ی دایکی بر واداران وه سفی فاتیمة ده کات به وه ی: فاتیمة هاوشیوه ی پیغه مبهه ر(ﷺ) بو وه، له شیوه و روخسار و پتره و جوانی و، هه ره وهک پابه ندیشی به راستگویی وه هه ره له شیوه ی نه وه ده چوو. ^(۲)

هه شته م: گه وره یی فاتیمة له دونیا و دواړوژدا

چه ند فره مووده یه ک له پیغه مبهه ر(ﷺ) راست گو هاتوون و به لگه نه له سه ره پایه ی به رزی فاتیمة له دونیا و دواړوژدا، ترمذی له نه نس ی کور ی مالک ریوایه تیکردو وه — پیغه مبهه ر(ﷺ) فره موویه تی: ((حسبک من نساء العالمین مریم بنت آل عمران و خدیجة بنت خویلد و فاطمة بنت محمد و آسیا امرأة فرعون))، واته: (نه ی فاتیمة به سه به بۆ تو یه کیکی له نیو ژنانی جیهان دا وه کو، مه ریه می کچی عیمران، خدیجه ی کچی خوه یلیده، فاتیمة ی کچی محمد، ناسیای خیزانی فیره وه ن). ^(۳)

حاکم به پشت به ستن به أبو سعیدی خودی ریوایه تیکردو وه ده لیت پیغه مبهه ر(ﷺ) فره مووی: ((فاطمة سيدة نساء أهل الجنة إلا من كان سيدة نساء أهل الجنة))، واته: (فاتیمة گه وره ی ژنانی به هه شته ته نیا مه ریم ی کچی عیمران نه بی ^(۴))، بخاری له باسی (شانازیه کانی فاتیمة) ده فره موویت پیغه مبهه ر(ﷺ) ده فره مووی: (فاطمة سيدة نساء أهل الجنة)، واته: (فاتیمة گه وره ی ژنانی به هه شته). ^(۵)

۱ - المستدرک (۱۶۰/۳)، ۱۶۱، صحیح علی شرط مسلم و وافقه الذهبی.

۲ - العقيدة في اهل البيت، لا ۱۳۶.

۳ - فضائل الصحابة (۲۵۵/۲) رقم ۱۳۲۵، صححه الالباني المشكاة (۳/ ۷۴۵).

۴ - فضائل الصحابة رقم: ۱۳۳۲ - إسناده حسن لغیره.

۵ البخاری کتاب: فضل الصحابة (۴/ ۲۵۲).

نۆیه‌م: أبو بکر و فاتیمه له باسی میراتی پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ):

عائیشه ده‌فرمووی: فاتیمه و عه‌باس (ﷺ) بۆ داواکاری به‌شه میراتی خو‌یان له پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بۆ لای أبو بکر هاتن، داوای زه‌ویه‌که‌یان له (فدک) و به‌ش و پشکه‌که‌یان له (خیر) ده‌کرد، أبو بکر (ﷺ) پی‌ فرموو: به‌لام من له پیغه‌مبه‌رم (ﷺ) بیستوه ده‌یفه‌رموو: ((لا نورث ماترکنا صدقه، إنما يأکل آل محمد (ﷺ) من هذا المال)) واته: (میرات ناگرین له‌و خیر و سه‌ده‌قه‌ی له‌ دوا‌ی خو‌مان به‌ جی ده‌هیلن، به‌لکو ئال و به‌یتی محمد (ﷺ) له‌و مال‌ه‌ ده‌خون)^(۱)، له‌ گ‌یرانه‌ویه‌کی تر أبو بکر ده‌فرمووی: هیچ کاریکم پشت گوی نه‌خستوه که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) کردییتی من کردم‌وه نه‌ترسم گ‌ر فه‌رمانیکی فه‌رامۆش که‌م لاری بم^(۲)، دووباره‌ عائیشه (ره‌زای خ‌وای لی بی‌ت) ده‌فرمووی: دوا‌ی کۆچی دوا‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هاوسه‌ره‌کانی و یستیان عثمانی کوری عه‌فان بۆ لای أبو بکر بنی‌رن سه‌باره‌ت به‌ میراتی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، عائیشه پی‌ ی فه‌رمووی نه‌ی له پیغه‌مبه‌رتان (ﷺ) نه‌بیستوه ده‌یفه‌رموو: (لأنورث ماترکنا صدقه)،^(۳) نه‌بو هو‌ره‌یه‌ ده‌لیت: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: (وه‌ره‌سه‌ی من به‌ پاره و پول دابه‌ش نا‌کری، نه‌وه‌ی من جیده‌هیل‌م بۆتوی هاوسه‌ره‌کانم و خه‌رجی کریکارانه‌، ئانه‌مه‌یه سه‌ده‌قه)^(۴)، به‌م شیویه أبو بکر (ﷺ) مامه‌له‌ی له‌ گ‌ه‌ل فاتیمه‌ کرد به‌ پابه‌ند بوون به‌ فه‌رمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ه‌ر بۆیه أبو بکر ده‌ی فه‌رموو: (سو‌یند به‌ خوا کاریکم فه‌رامۆش نه‌کردوه که پیغه‌مبه‌رم بینیی‌ت نه‌غامی دابی)^(۵)، دایکی حه‌سه‌نیش وازی له‌م کی‌شمه کی‌شمه ه‌ینا دوا‌ی نه‌وه‌ی أبو بکر فه‌رمووده‌ی به‌ به‌لگه‌ بۆ ه‌ینایه‌وه و نه‌م باسه‌ی بۆ پروون کردوه، نه‌وه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی فاتیمه‌ راستی قه‌بول کردوه و ملکه‌چی فره‌مانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بووه، شیعه‌کان له‌ چیرۆکی میراتی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) زیاده‌ره‌ویکی زۆریان

۱ - البخاری رقم: ۶۷۲۶.

۲ - مسلم رقم: ۱۷۵۹.

۳ - البخاری رقم ۶۷۳۰، مسلم رقم: ۱۷۵۸.

۴ - البخاری رقم: ۶۷۲۹.

۵ - البخاری رقم: ۶۷۲۶.

کردوه، ئەم باسەم لە کتیبە کەمدا (أسمى المطالب في سيرة أمير المؤمنين على بن ابي طالب) گفتوگۆی کردوو بە جوانی کێشە میراتم لە نیوان أبو بکر و خاتو فاتیمەدا پروون کردوه تەوه. ^(۱)

دەیهەم: دل نەرمی و چاو پۆشی فاتیمە لە گەل أبو بکر (ﷺ):

چەسپاو و سەلماوه کە فاتیمە لە دواى مەسەلەى میرات لە أبو بکر پازیبوو، وەفاتى کرد و لە أبو بکر پازى بوو. لە شەعبى رىوايه تیکردوه دەلى: کاتى فاتیمە (پەزای خواى لى بیت) نەخۆش کەوت أبو بکر هات بۆ سەردانى فاتیمە و داواى مۆلەتى کرد، على فەرمووی: ئەى فاتیمە أبو بکر داواى مۆلەت لى دەکات، فاتیمە ووتى: تۆ حەز دەکەى بیت ؟ على ووتى: بەلى، فاتیمە پێگەى پێدا و هاتە ژوورەوه و زۆر خۆشحال بوو لە فاتیمە، ئینجا فەرمووی: سوێند بەخوا دەست بەردارى مال و سامان و ئەهل و عەشیرەت بووم، تەنیا بۆ پەزەمانەندى خوا و پێغەمبەر و قايل بوونى ئال و بەیت و ئێوهى پێزدار، فاتیمە هیئەندە خۆشحال بوو منیشى شادومان کرد ^(۲)، ئین و کەسیر دەلى: ئەم سەنەد زۆر باش و بەهێزە بۆ پشت پێ بەستن و دیارە عامرى شەعبى خۆى لە على بیستویهتى یان لە کەسیکی بیستوه لە على بیستویهتى ^(۳)، بەوەش تۆمەت و تانەى شیعەکان پوچەل دەبێتەوه کە لە سەر أبو بکر یان هەلبەستووێ گوايه فاتیمە کینەى لى داگرتووێ وە تۆراوێ. گەر واشمان دانا فاتیمە لە سەرەتای کارەکەدا تۆرا بووبیت خو لە دواى دا توپەیی و گرژى سەبارەت بە أبو بکر دەرەوێتەوه و بە دلێکی پازیبونە لە أبو بکر سەر دەنێتەوه، ناشى و ناکرێ کەسیکی راستگۆ لە خۆشەویستى فاتیمە پازى نەبیت لى ^(۴)، ئەمەش لە گەل فەرموودەکەى عائیشە تیک ناگیرى (تەنیا ئالى محمد لەم سەرمايه دەخۆن، من هیچ گۆرانیك لە خیراتى پێغەمبەر دا ناکەم، چۆن هاتووێ هەروا دەیهەم بەرپۆه. من هاوسەرەکانى پێغەمبەرم بەم شیوه فیژ کردن بۆیه أبو بکر پێگای نەدا هیچ بدرى بە

۱ - أسمى المطالب في سيرة أمير المؤمنين على بن ابي طالب (۱/۱۹۹).

۲ - سنن الکبرى للبيهقي (۳۰۱/۶).

۳ - البداية والنهاية (۲۵۳/۵).

۴ - الانتصار للصحب و الأهل، لا ۴۳۴.

فاتیمه، سه‌بارت بهم کاره فاتیمه تورِه بوو تاكو مردن قسه‌ی له گه‌لْ أبو بكر نه‌کرد^(۱)،
 ئه‌مه به گویره‌ی زانیاری عائیشه ریوایه‌تی شه‌عبی زانیاری زیاتر ده‌دات، چونكه أبو بكر
 دواتر قسه‌ی له گه‌لْ کردوه و فاتیمه خوْش‌حالی خوی بۆ أبو بكر ده‌برپوه، عائیشه ئه‌م
 کاره په‌تده‌کاته‌وه شه‌عبی چه‌سپاوی ده‌کات، شتیکی به‌لگه نه‌ویسته له لای زانیان
 ووته‌ی چه‌سپاو له پیش ووته‌ی په‌تکارو دایه له‌بهر ئه‌وه‌ی نیشانه‌ی چه‌سپاو ده‌سته‌بهر
 ده‌ییت، به‌بی زانیاری په‌تکار، به تاییه‌ت له‌م باسه‌دا، سهردانی أبو بكر بۆ لای فاتیمه له
 کاتی نه‌خوْشی دا پرووداویکی هینده گرنه‌گ و گه‌وره نیه تاكو له نیو خه‌لْ ته‌شه‌نه بکات
 و هه‌موو کهس پیوه ئاگادار بن، به‌لکو کاریکی ساده‌و ساکاره و کهسیکیش نه‌ی بینیت
 لی بی ئاگا ده‌ییت، بویه زۆر گرنه‌گی نه‌دراوه به هینان و بردنی ئه‌م باسه له نیو خه‌لْ،
 ئه‌وه‌ی زانیان باسیانکردوه ئه‌وه‌یه فاتیمه خودا لی رازیییت له‌گه‌لْ أبو بكر (ﷺ) به هیچ
 شیوه‌یه‌ک قسه‌ی نه‌برپوه، چونكه نه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له باره‌ی دروست نه‌بوونی زیاتر
 له سی رۆژ قسه نه‌کردنی موسلمانان له‌گه‌لْ یه‌کدا دیار و به‌رچاوه، به‌لام ئه‌و ماوه‌یه‌ی
 قسه‌ی له‌گه‌لْ نه‌کردوه له‌بهر بی پیوستی بووه.^(۲)

قورتوبی له باره‌ی راقه‌ی فهرمووده‌که‌ی عائیشه وه ده‌لی: فاتیمه (خودا لی رازیییت)
 به أبو بكر (ﷺ) نه‌ده گه‌شت له به‌ر سه‌ر قالی به کوچی دواپی باوکی و هۆگر بووی به
 گوْشه‌ی ماله‌وه، که‌چی راوی ئه‌مه‌ی به عاجز بوون لیکداوه‌ته‌وه. پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)
 ده‌فه‌رمووی: (لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ)، واته: (دورست نیه له سی رۆژان
 زیاتر قسه له‌گه‌لْ یه‌کدی نه‌که‌ن) له کاتی‌که‌دا فاتیمه له هه‌موو کهس زیاتر شاره‌زایی
 هه‌لāl و هه‌رام بووه، دوور ترین کهس بوو له سه‌ر پیچی فهرمانه‌کانی
 پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌کردوو، چۆن وانابیت که پارچه‌یه‌که له پیغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ)، که
 خاتوون و گه‌وره‌ی هه‌موو ژنانی ئه‌هلی به‌هه‌شته^(۳).

۱ - البخاری رقم: ۴۲۴، رقم: ۱۷۵.

۲ - الانتصار للصب والال، ۴۳۴.

۳ - المفهم (۷۳/۱۲).

فاتیمه خەریکی حوزن ھەلکێشان بوو بە لە دەستدانی ڕێژدار ترین دروستکراوی خوا، ئەو ناخۆشیە کوشندەییە کە ھەموو ناخۆشیەکان لە بەرامبەری بچوک دەبنەو، ھەرۆک فاتیمە سەرقاتی نەخۆشیەکە بوو لە نیو پێخەفەکە ھەلکۆرمابوو کە لە ھەموو کار و باریکی دەرەو بە ئاگای کردبوو. ھەتا لە دیداری أبو بکریش بۆ بەش بوو. ئەمیش خەلیفە موسلمانانە و ھەموو چرکە ساتیک بە مشوری ئومەت و جەنگی ھەلگەراوەکان و کار و باری ترەو سەر قالە، ھەرۆک فاتیمە دەرکی بە نزیکە و پەییوەستی کردبوو بە پێغەمبەری خوا پێغەمبەریش ھەوالتی ئەوێ پێدا بوو کەتۆیە کەم کەسی لە ئەھلی من بە من دەگە^(۱)، توخودا کەس بەوینە ھەوالتی پێدرا بۆ چۆن بیر لە کاری دنیا دەکاتەو، ئای چەندە جوانە ووتە (ملہب) کە لە عەینی گواستۆتەو دەلی: ھیچ کەسێک ڕیوایەتی نەکردوو ھەردووکیان بە یەک گەشتن و سەلامیان لەیە کتر نەکرد بۆ، بەلکو قسە راست فاتیمە ھۆگری مائەوہ بوو ڕاویش بە تورەبوون و ترازانی ڕاڤەکردوو^(۲) ئەوێ ئەم باسە ڕوون دەکاتەو زیارەتی أبو بکرە بۆ لای فاتیمە و دلخۆشی ڕەزامەندی دەرپرینیەتی بۆ. وەک لە پێشەوہ ڕابورد.

یازدەم: کۆچی دوایی خاتوو فاتیمە (ڕەزای خوای لی بیّت):

ئەوێ کەبەلگەییە بۆ ئەو پەییوەندیە گەرم و گۆر و تۆکمەییە نیوان خاتوو فاتیمە و ئەبو بکرێ سدیق، ئەسمای کچی عومسی ھاوسەری أبو بکرێ سدیقە کە دەبیئتە پەرستاری خاتوو فاتیمە لە نەخۆشی گیانەلادا، ھەر لەگەڵی دا ئەمینیتەو تا دوا ھەناسە ھەلکێشانی و دواتر بەشداری شۆردن و بەخاک سپاردنی لە دوا مەنزڵگە دەکات، علی خۆی چاودێری نەخۆشیەکە فاتیمە دەکرد و ھەر خۆشی ئەسمای بە پەرستار دەست نیشان کرد، فاتیمە لەسەرە مەرگ بۆ چۆنیەتی کفن و دفن و ناشتنی ئەسمای ڕاسپارد و ئەسماش بە ئەرکی ڕاسپاردە ھەستا.^(۳)

۱ - مسلم رقم: ۲۴۵.

۲ - أبی طیل یب ان تمعی من التاريخ، ۱۰۸.

۳ - الشيعة و اهل البيت، ۷۷.

خاتوو فاتیمه به ئەسمای ووت: من پێم ناخۆشه که ئافرهت ده‌خه‌رتیه دوتویی پۆشاکێک و به‌مه‌ش ده‌پێچری ئەسما ووتی: ئەه‌ی کچی پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) ئەته‌وێت شتیکت نیشان بده‌م من له‌ حه‌به‌شه بینوومه‌ چه‌ند لقه‌ دره‌ختیکی ته‌ر لار ده‌که‌نه‌وه‌ پاشان به‌رگێکی به‌سه‌ردا دێنن، فاتیمه‌ ووتی: ئای چه‌نده‌ جوان و نه‌خشه‌ سازه‌ ئەه‌وکاره‌، ژن و پیا و به‌م هۆیه‌ لێک جیا‌ده‌کریته‌وه‌ و ده‌ناسریت. ^(١)

له‌ ابن و عه‌بدولبه‌ره‌وه‌ ده‌لێ: فاتیمه‌ (په‌زای خوای لی بی‌ت) یه‌که‌م که‌سه‌بوو له‌ ئیسلام به‌ تآبوت داپۆشرا، پاشان زه‌ینه‌بی کچی جه‌حش. أبو بکریش هه‌میشه‌ له‌ په‌یوه‌ندی بوو له‌ گه‌ڵ علی بۆ پرسینی نه‌خۆشیه‌که‌ی فاتیمه‌ (په‌زای خوای لی بی‌ت)، به‌ پێچه‌وانه‌ی گومانی هه‌ندێ خه‌لک، دوا‌ی ئەوه‌ی فاتیمه‌ نه‌خۆش که‌وت علی سه‌رقاڵی ئەنجامدانی نوێژه‌ فه‌رزه‌کانی بوو له‌ مزگه‌وت دوا‌ی ته‌واو بوون أبو بکر و عمر له‌ باره‌ی نه‌خۆشیه‌که‌ی فاتیمه‌یان له‌ علی (ﷺ) پرسى، له‌ لایه‌کی تر أبو بکر (ﷺ) له‌ ئەسمای هاوسه‌ری ده‌پرسی که‌پاریزگارو په‌رستاری حه‌قیقی فاتیمه‌ بوو. ئەم پۆژه‌ی فاتیمه‌ به‌خاک سپاردرا مه‌دینه‌ پڕ بوو له‌ شیوه‌ن و گریانى پیاو و ژن، خه‌لک هه‌مووی مه‌د هۆش مابوو، ئەتوت پۆژی ناشتنی پێغه‌مبه‌ره‌ (ﷺ)، أبو بکر و عمر د‌ئاوایی عه‌لیان (ﷺ) ئەدایه‌وه‌ پێیان ده‌ووت: ئەه‌ی باوکی حسن له‌ پێش ئیمه‌ نوێژ له‌سه‌ر کچه‌ نازداره‌که‌ی پێغه‌مبه‌ر مه‌که‌ و به‌نوێژ پێشمان مه‌که‌وه‌. ^(٢)

وه‌فاتى فاتیمه‌ له‌ شه‌وى سێ شه‌مه‌ بوو که‌ هاوکاتبوو له‌گه‌ڵ سێ یه‌م پۆژی په‌مه‌زان ساڵی یازده‌می کۆچی، له‌ مالیکی کورپی جعفری کورپی محمد له‌ باوکی و ئەویش له‌ باپیری علی کورپی حوسه‌ین ر‌یوایه‌تی‌کردوه‌ ده‌لێ: فاتیمه‌ (په‌زای خوای لی بی‌ت) له‌ ماوه‌ی نێوان مه‌غریب و عیشا کۆچی دوا‌یی کرد أبو بکرو عمر و عثمان و زوبه‌یر و عبدالرحمنی کورپی عه‌وف ئاماده‌ی گیان سپاردنه‌که‌ی بوون - فاتیمه‌ (په‌زای خوای لی بی‌ت) ئاماده‌کرا بۆ نوێژ له‌سه‌ر کردن - علی (ﷺ) ووتی: ئەه‌ی أبو بکر فه‌رموو پێش که‌وه‌ أبو بکر فه‌رموو تۆ

١ - الإستیعاب (٣٧٨/٤).

٢ - الشيعة و أهل البيت ص. ٧٧، کتاب: سلیم بن قیس، لا ٢٥٥.

پیش کوه نهی باوکی حسن دواتر علی فرمووی سویند به خوا نهی أبو بکر غهیری تو
 کهس نویژی له سهر ناکات، بویه أبو بکر نویژی له سهر کرد و به شهو به خاکیان سپارد، له
 ریوایه تیکی تردها هاتووه أبو بکر نویژی له سهر فاتیمه کرد چوار الله اکبری
 (ته کبیره) کرد^(۱)، له ریوایه تی موسلیم هاتووه، که علی نویژی له سهر کردووه نه مهش
 ریوایه تیکی راست و راجیحه^(۲).

نه وهش له هه ندیک په راوی شیعه کان دا هاتووه گوایه فاتیمه وهسیه تی به علی کرد که
 هیچ کهسی لهو که سانهی سته میان لی کرده و مافیان پیشیل کرده به هیچ شیوهیه که
 له سهر گۆری رانه وهستن، چونکه نه وانه دوژمنی خوئی و باو کین، نه مهش یه کی که له
 هه لبه ستراوه پوچه له کان و، جیگه ی راستی و متمانه نین، هه روه که خواوهن کتیبی
 ژیا نامه ی هه سنی کوری علی (حیة الإمام الحسن بن علی) باسی کردون^(۳).

(محمد إقبال) یش کۆمه له هه لبه ستیکی شیرین و ناسکی له سهر خاتوو فاتیمه (په زای
 خوای لی بیت) ووتوه:

نسبُ المسيح بنی لمريم سيرة	بقیت علی طول المدی ذکراها
والجد يشرف في ثلاث مطالع	في مهد فاطمة فما أعلاها
هي بنت من هي زوج من هي أم من	من ذا يداني في الفخار أباهـا
هي ومضة من نور عين المصطفى	هادي الشعوب إذا تروم هداها
من أيقظ الفطر النيام بروحه	وكانه بعد البلى أحياءها
وأعاد تأريخ الحياة جديـدة	مثل العرائس في جديد حلاها
هي أسوة للأمهات وقـدوة	يت رسم القمر المنير خطاهـا
جعلت من الصير الجميل غذاها	ورأت رضا الزوج الكريم رضاها

۱ - المختصر من كتاب الموافقة، لا ۶۸ في سنده ضعف.

۲ - مسلم رقم: ۱۷۵۹.

۳ - حیاة الإمام الحسن بن علی، باقر القرشی (۱/۱۶۴).

واته: په چهله کی مه سیحی کورې مهربم ژياننامه يه کی دروست کرد به دريژايي
 سهرده مه کانی باسی هديت، شکوی له سې شوينه وه هلدي، که له لانکه ی فاتيमे دايه،
 که کچی پيغه مبه (ﷺ) و خيزانی علی (ﷺ) و دايکی حسن و حوسه يني خاوه ن شانازين،
 دلوييکی روناکی چاوی پيغه مبه (ﷺ) رپنیشاندري گهلان و هيدايهت دهريتي،
 پيغه مبه ري به گيانی خوی جيهانی له خه و راپه راند و له دوی ماندوبوون و نزيکی له نيو
 جوون زيندوی کرده وه، ميژويه کی نوی ی بؤ ژيان هيتايه وه وه کو چوون بوک له مانگی
 ههنگوینی و شهوی تامه زرويسدا بې، به راستی فاتيमे پيشه وا و پيشه نگی دايکانه و
 مانگی روناکيش ههنگاوه کانی ده کيشی، فاتيमे نارامگری و جوانی کرده خوراک
 په زامه ندي ميړده به ريزه که شی به چاو بينی.

تا ده لني:

لولا وقوفي عند شرع المصطفى   وحدود شرعته ونحن فداها
 لمضيت للتطواف حول ضريحها   وغمرت بالقبلات طيب ثراها

واته: گهرسنوری شهرعی نیسلام و په یامه که ی پيغه مبه (ﷺ) نه ده بو که خؤمانی
 له پيناودا فیدا ده که ين، نه وه به ده وری گلکو که پیدا نه سورپينه وه له ماچی خؤله که پیدا
 خؤم نقوم ده کرد.

باسی سی یه م

پله و پایه ی حسن له لای باپیری خوشه ویستی مصطفی (ﷺ):

موژده پیدانی پيغه مبه (ﷺ) به له دايک بوونی حسن زور گه وره بو، پيغه مبه (ﷺ)
 له باوه شی نه کرد و یاری و گهمه ی له ته که نه کرد، بانگی ده کرد بؤ نه وه ی به سر سینگ
 هه لژنی و یاری له گهل بکات، حسن له مال و پيغه مبه (ﷺ) گه شه و نمای کرد، له ساتی
 بوونیه وه تا نيو جهوانی پيغه مبه (ﷺ) چاودیری ده کرد، تاییهت حسن شیوه ی
 پيغه مبه (ﷺ) ده کرد له پهنګ و پوخساری، حسن له و پله و پایه گه وره و ریز و نوازشه
 به رزه ی باپیری (ﷺ) چیژی وهر ده گرت، نه مه ته نیا له بهر نه بو که نه وه ی

پیغمبر (ﷺ) بوو بهس، به لکو حسن کومه لای خه سله تی جوان و ناکاری بهرز و ملکه چی و به خشنده ی تیدا هه لکه وتبوو^(۱)، ئه مه ی خواره وش هه ندیک له و فرموده و هه لویستانه ن که پله و پایه ی حسن له لایه ن باپیریوه (ﷺ) دهرده که وی.

یه که م: خوشه ویستی و به زه یی پیغمبر (ﷺ) بو حسن و گالته کردن له که لیدا:

۱- ئه بو هوپه رپه وه ده لای: پیغمبر (ﷺ) فرموی: ((مَنْ أَحَبَّ الْحَسْنَ وَالْحُسَيْنَ فَقَدْ أَحْبَبَنِي وَمَنْ أَبْغَضَهَا فَقَدْ أَبْغَضَنِي))، واته: (هه ر که سیك حسن و حسینی خوشیسته ئه وه منی خوشیست، وه هه ر که سی رقی لیان بووه، ئه وه رقی له من بوته وه).^(۲)

۲- عبدالله کوری مه سعود ده لایت: پیغمبر (ﷺ) نویژی ده کرد، حسن و حسین له سه ر پشتی دانیشتبوون، خه لک دووریان خستنه وه پیغمبر (ﷺ) فرموی: (وازیان لی بینن به دایک و باوکه وه به فیدایان بم، هه رکه سی منی خوشده ویت با ئه و دوو منداله ی خوشبو).^(۳)

۳- ئه بو هوپه رپه ده لایت: پیغمبر (ﷺ) به حه سه نی فرموو: ((اللهم إني أحبه، فأحبه وأحب من محبه)) واته: (ئه ی پهروه دگاره من خوشم ده ویت توش خوشت بویت، وه ئه و که سه شتم خوش ئه ویت که خوشی ده ویت)^(۴) ئه بو هوپه رپه ده لایت: هه رکاتی ده مدیت چاوه کام فرمیسیکیان ده باراند.^(۵)

۴- له به رایی کوری عازبه وه ده لایت: حه سه نی کوری عه لیم بینی له سه ر شانی پیغمبر (ﷺ)، ده یفه رموو (خوایه من خوشم ده ویت توش خوشت بووی).^(۶)

۱ - الحسن بن علی سیره دوره السياسي والإداري، فتیخان کردی، لا ۴۵، الدوحة النبوية الشريفة ۷۲.

۲ - سنن النسائي رقم: ۸۱۶۸ قام الشيخ عثمان الحميسي بتخريج الحديث و حكم درجته بأنه حسن لذاته في رسالته أحاديث شان السبطين لا ۳۱۲.

۳ - أحاديث بشأن السبطين، ص ۲۹۳ عثمان الحميسي، حديث حسن.

۴ - مسند أحمد (۲/۲۴۹/۳۳۱) سنه صحيح.

۵ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۷۴.

۶ - مسلم رقم: ۲۴۲۲.

۵- له علي (عليه السلام) رپوايهت كراوه، پيغهمبر (صلى الله عليه وسلم) حسن و حسيني له نيو دهست گرتبون دهيفهرموو: ((من أحب هذين وأباهما وأمهما كان معي درجتي في يوم القيامة)) واته: (هر كهسّ من و شهو دوو كوره و دايكي و باوكي شهو دوو كورهی خوشدهويت شهو له رږڅي قيامت له پلهی من دايه) تهحمد و ترمذي شهو فهرموودهيان رپوايهتكروده ووتی: (له گهل منه له بههشت) فهرموودهيه كي غريبه. ^(۱)

۶- يه علای كوري مهړه دهليت: حسن و حسين پيش بركيان ده كرد بو لای پيغهمبر (صلى الله عليه وسلم) يه كيان پيش شهو تر كهوت و، دهستی خسته گهردهن و بهزگيهوه گوشي، جاريك شهو ماچ ده كرد و جاريكي تر شهووتر، پاشان فهرمووی: (من شهو دوو رږلهم خوشدهويت دهی شهووش خوشتان بووی - شهی خه لكينه: (مندال ترسنوك و چاو چنوكه ره)). ^(۲)

۷- له نيسراييلهوه رپوايهتكراره دهليت: له پيغهمبر (صلى الله عليه وسلم) بيست دهيفهرموو: هر كهسيك حسن و حسيني خوشبووی شهو منی خوش دهويت، وه هر كهسي رقيان لي دابگريت رقي له من داگرتوه. ^(۳)

۸- زوهيري كوري شهقهړ دهليت: پياويكي (أزدس) ووتی: گويم له پيغهمبر بوو (صلى الله عليه وسلم) به حهسني دهفهرموو: (هر كهسي دهيهويت منی خوش بوويت با حهسني خوش بووی، شه قسهيه با (حاضر) به (غائب) ي رابگهيئي) شهگر له بهر شكوي پيغهمبر نه بوايه بوم باس نه ده كردن. ^(۴)

۱ - مسند أحمد (۷۷/۱) سنن الترمذي رقم: ۳۷۳۴، سير أعلام النبلاء (۳/ ۲۵۴)، پاشان ودهلن: نيسنده كهي (ضعيف)، مهتده كهي (منكر) وه له ميزان هيناويه تي (۱۱۷/۳).

۲ - مسند أحمد (۱۷۲/۴) سنن ابن ماجه رقم: (۳۶۶۶) في الأدب، (البوصيري) يش له (الزوائد) دهلن: نيسنده كهي (صحيح)، رابويه كانيش (نقات)، برآوانه: سير أعلام النبلاء (۳/ ۲۵۵).

۳ - ذخائر العقب في مناقب ذوى القربى، لا ۲۱۵ المسند (۲۸۸/۵).

۴ - للمستدرک (۱۷۳/۳-۱۷۴)، سير أعلام النبلاء (۳/ ۲۵۳، ۲۵۴)، إسناده صحيح.

۹- ئوسامەى كورى زەيد دەلىت: پىغەمبەر (ﷺ) گرمى لەسەر پانىكى خۆى دايىنام و ھەسەنىشى لەسەر پانەكەى تر دانا فەرمووى: ((اللهم أرحمهما فرحهما)) واتە: (خوایە من بەزەيم بەھەردوکیان دیتەو تۆش بەزىيان پىبکە).^(۱)

۱۰- ئەبو ھورەیرە دەلىت: ئەقرەعى كورى ھابىس ھاتە لای پىغەمبەر (ﷺ) بىنى حسن ماچ دەكات ووتى: ئەو ماچى دەكەى، دنا من دەمندالم ھەيە ھىچىشیانم ماچ نەکردو پىغەمبەر (ﷺ) فەرمووى: (ھەر كەسى بەزەيى بە خەلك دا نیتەو بەزەيى پىناكریت).^(۲)

۱۱- معاویەى كورى ئەبو سوڤیان دەلىت: پىغەمبەر (ﷺ) زمانى و لیوہكانى ھەسەنى دەمژى، ئازار و سزا بەزمان و لیوانىك ناگەن، كە پىغەمبەر (ﷺ) ھەلىمژىوون،^(۳) رىوايەتى معاویە بۆ ئەم فەرموودەيە بەلگەيە لەسەر خۆشويستنى حسن.

۱۲- ئەبو ھورەیرە: لە پىنگاۋ بانەكانى مەدینە چەند جارێك بە حسن گەيشتوۋە پىى ووتوۋە زگت پوتكەوۋە - بەدايك و باوكەوۋە بە فیدات بم - تاكو ئەو شوینە ماچ كەم كە پىغەمبەر م بینوۋە ماچى كردوۋە. ھەسەنىش زگى خۆى پوتدەكردوۋە، ئەبو ھورەیرەش ناوكى ماچ دەكرد.^(۴)

۱۳- عىكرمە لە ئىبن عباس رىوايەتى كردوۋە دەلىت: پىغەمبەر (ﷺ) ھەسەنى كورى على لەسەر شانى ھەلگرتبوو پىاوێك ووتى: باشتىن سوارت ھەيە پىغەمبەر (ﷺ) فەرموو: (ئەویش باشتىن سوارچاكە).^(۵)

۱۴- لە (أبى الزبير) ھەو ئەویش لەجابر ھەو دەلى: چووم بۆ لای پىغەمبەر (ﷺ) بىنىم لەسەر دەست و چۆكەكانى ھەستابوو. حسن و حسين لەسەر پىشتى خشكە خشكيان دەكرد - پىغەمبەریش دەيفەر موو: (باشتىن وشتى وشتى ئىوہيە باشتىن سارىش ئىوہيەن).^(۱)

۱ - الإحسان في تقريب صحيح ابن حبان (٤١٥/١٥)، ذخائر العقب في مناقب ذوى القربى ص ٢١٦.

۲ - مسلم رقم: ٢٣١٨.

۳ - مسند أحمد (٩٣/٤)، إسناده صحيح، سير أعلام النبلاء (٢٥٩/٣).

۴ - المستدرک (١٦٣/٣) و صححه الحاكم و وافقه الذهبى.

۵ - الشريعة للأجري (٥٢١٦٠) إسناده ضعيف.

۱۵- ئەبو ھورەيرە دەلىت: ئىمە لەگەل پىغەمبەر (ﷺ) نوڭرمان دەکرد، كاتىك كېرەنوشى دەبرد حسن و حسين دەچونە سەر پىشتى، كاتىك بەرز دەبۆۋە لەسەر زەوى دای دەنان، كاتىك دەگەراپەۋە بۆ كېرەنوش بەھەمان شىۋە دەگەرانەۋە بۆسەر پىشتى تاكو نوڭۋەكەى تەۋاۋ دەکرد. (۲)

۱۶- ابن بەرىدە لەباۋكى يەۋە رىۋايەتكراۋە دەلىت: پىغەمبەر ووتارى دەدا لە پىك حسن و حسين دەرکەۋتن دوو كراسى سۆريان پۆشى بوو، ھەنسكىيان دەبرد، پىغەمبەر لەسەر مېنبەرەكەى دابەزى بەرزى كىرەنەۋە بۆ لای خۆى، فەرموۋى: خواگەرە دەفەرموۋى: ﴿إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾ [التغابن: ۱۵]، كاتىك تەماشەى ئەو دوو مىندالەم كىرەپۆن و ھەلدە بەزن ئارامى نەماۋ قىسم بېرى و بۆلای خۆم ھىنان. (۳)

۱۷- ئەبو ھورەيرە رىۋايەتى كىرەۋە دەلى: لەگەل پىغەمبەر (ﷺ) پۆڭىك دەرچۈۋىن قىسمان لەگەل يەكتىرە نەكرد تاكو گەشىتىنە بازارى — بەنوقەىنىقاع لە وىشەۋە بۆ مالى فاتىمە ووتى: (كوا مىندالە بچكۆلانەكە كوا مىندالە بچكۆلانەكە) واتە (حسن) وامزانى فاتىمە پەنھانى كىرەۋە بۆ ئەۋەى بېشۋاۋ ملوانكەكەى لەمىل كات زۆرى پىنەچۈۋە بە غاردان ھات و ئەو دوو دۆستە يەكتىرەن بەسۆزەۋە گوشى. (۴)

۱۸- سلمەى كورپى ئەكەۋە دەلىت: جەۋى ئىستىرە گەرەكەى پىغەمبەرم (ﷺ) پائەكىشا تاكو مالى پىغەمبەر (ﷺ) يەكىان لە پىش و ئەۋىترىش لە پىشتەۋە بوو. (۵)

لەم پەۋشتە جوانەۋە باۋك و دايك با فېرى خۆشەۋىستى بىن و سۆز و مېھرەبانى بۆ پۆلەكانىيان دەپرن، لە فەر موۋدەكانى پىغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بە خۆشەۋىستى حسن و بەزەبى پىداھاتنى گەمەۋ گالەئە ئەنجام دان لەتەكى چەند شتى: مان بۆ پروون دەبىئەتەۋە.

۱ - الشريعة للأجري - (۵۲۱۶۰) فەرموۋەكەى (ضعيف)، إسنادہ ضعيف فيه مسروح أبو شهاب: تكلم فيه، قال العقيلي: لا يتابع عليه - أي على هذا الحديث - وقال: ابن أبي حاتم: سألت أبي عن مسروح و عرضت عليه بعض حديثه فقال: يحتاج إلى التوبة من حديث باطل رواه عن الثوري. وقال ابن حبان: لا يجوز الإحتجاج بمجره لمخالفته للإثبات في كل ما يروى. المروحي (۱۹/۳)، الميزان (۹۷/۴).

۲ - الشريعة (۲۱۶۱/۵) إسناد ضعيف، سيد محمد بن عيسى ابن حيان المدائني قال: الدار المتروك قطني ضعيف.

۳ - الشريعة لأجري (۲۱۶۲/۵).

۴ - مسلم (۱۸۸۲-۱۸۸۳/۴).

۵ - مسلم رقم: (۲۴۲۳).

ئەمە ئاماژەيەكى پۈنىشە بە پۈنىۈنى پۈغەمبەر(ﷺ) بۇ مۇسلمانان لە چۈنىەتى دروستکردن و بنیادنانى دەرۈنى مندال. ھەرۈھا ۋا مدانەۋى پرسىارىكى گرنگىشە ئايە چۈن بنیادی سۆزى مندال بنىن؟ چۈن مافەكانى بۇ دەستەبەر كەين بۇ ئەۋى بىتتە مۇۋتتىكى خاۋەن داھاتوۋە ؟ فەرمۇدەكانى پۈغەمبەر(ﷺ) ئاماژە بە كۆمەللى بنچىنەو بنەمايان كرده كە لە ئەغامى پىادە كەرنىان لەسەر پۇشنايى و چاۋ ساغى رىگە دەگرىن.

أ- يەكەم بنچىنەى سۆزدارى: ماچكرن و بەزەيى ھاتنەۋە بە مندال.

بىگومان ماچ كەرن پۇللىكى كارا دەبىنىت لە جولاندنى ھەستو سۆزى مندال، ھەرۈەك پۇللى بالا دەبىنىت لە دامركانەۋە و ھىۋر كەرنەۋى تەۋمى گریان، پەيۈندىەكى بەھىز و تۆكەش دروست دەكات لە نىۋان بچوك و گەرۈ، بەلگەشە بۇ بەزەيى نواندىن دل و دەرۈن بۇ منداللى تازە پىگەىشتو، بى فیزی گەرۈش دەردەخات بۇ بچوك، پۇشنايىكى پېشنگ دارىشە ھەست و نەستى مندال جوان و قەشەنگ دەكات، دللى خۇش دەكات و ھەلسوكەۋتى لەگەل دەرۈبەرى زىاتر دەكات ئائەمەيە پىبازى چەسپاۋى سەرەتاۋ و كۇتايى پۈغەمبەر(ﷺ) لەگەل مندالندا^(۱)، بەزەيى و مېھربانى نواندىن خەسلەتتىكى پۈغەمبەرەيەتى محمدە(ﷺ)، دەرۈزەيەكىشە بۇ چوۋن بۇ بەھەشت و ھەساۋە بوۋن بە رەزامەندى خوا.

ب- بنچىنەى دوۋەم: گالتە و يارى لەگەل مندال.

ھەندى فەرمۇدەمان پوۋن كەردەۋە بەلگە بوۋن لەسەريارىكدنى پۈغەمبەر(ﷺ) لەگەل مندالان، كۆمەلە ۋانە و ئامۇزگارىەك لەم فەرمۇدانەى پۈغەمبەر(ﷺ) ۋەردەگرىن كەلەسەر گەمە و گەپ لەگەل مندالندا ھاتوۋن، جارىك بە ھەلگرتن و جارىكى تر بە خەندە و پىكەنن لە گەلئاندا... بۇيە ھاۋەلان پىبازى پۈغەمبەرەيان گرتبوۋ پىشپركيان دەكرد لەسەر گەمەۋ گالتە لەگەل مندالەكانيان و دانانيان لە مەنزللى خۇيان، ھەلزنن و خلىسكانيان پى كەردوۋن، عمر دەفەرمۇۋى: پىۋىستە پىاۋ لە نىۋ كەس و كارىدا ۋەك

مندال بڑیت، واتہ: لہ ہۆگری و دلخۆشی و ساکاری و یاری لہ گہل مندالہ کانیدا. وەك
 ئاشکراشہ پیغہ مہر گالتہی لہ گہل حسن و حسین دا کردوہ. بہم گہمہ و گہپہ پیغہ مہر
 (ﷺ) ھەلسوکەوتی لہ گہل مندالاندا کردوہ و بہو سۆزہ راست و پاکہ گیان و دەر وونی
 خۆراک داوون. دوور لہ ھەموو وشکی و دلرہقی و ماف پیشتیل کردنیک. ^(۱)

ج- بنچینہ سی یم: دیاری و بەخشین

بہ گشتی دیاری شوینہ واریکی و بہہیز لہ دلی مرؤفدا جیدہ ھیلّی، لہ دلی مندالاندا
 کاریگہری زیاتر دہکات. پیغہ مہر (ﷺ) کاریگہری ئەو پایہ بہ ھیزہ مان بۆ
 پرووندہ کاتوہ سہبارہت بہ دروست کردنی سۆزی مندال و جولاندن و ئاراستہ کردن و
 پاکردنہوہی لہ ھەموو ناتہواویہک. بہر لہ ئیستا ناماژہ مان بہو کارہی پیغہ مہر (ﷺ)
 کرد، لہ گہل کچہ پوری حسندا کردی، دہکاتہ ئەمامہی کچی عاص و زہینہب، عائیشہ
 دہلّی: نہ جاشی خشلّیکی بہخشی بہ پیغہ مہر (ﷺ)، گوستیلہیہکی زیری تیدا بوو،
 پیغہ مہر (ﷺ) وەری گرت و بہ دیاری نارد بۆ ئەمامہی کچی زہینہب ئینجا فہرمووی:
 (ئەی کچہ کەم بہ مە خۆت برازینہوہ). ^(۲)

ح- بنچینہی چوارہم: دەست ھینان بہ سەری مندالدا:

پیغہ مہر (ﷺ) بہ دەست ھینان بہ سەری مندالدا ھەست و سۆزی دەرکێدن، بہ مەش
 ھەستیان بہ خۆشی رەحم و میھرەبانی و خۆشەویستی دەرکرد و دەرکیان بہ بوونی خۆیان
 دەرکرد و خۆشەویستی و گرنگی گەورەکانیشیان پەی پیدەبرد. موسعەبی کورپی عبداللہ
 دہلّی: عبداللہ کورپی سەعلەبہ چوار سال پیس کۆچی لہ دایک بوو ھینایان بۆ لای
 پیغہ مہر (ﷺ) دەستی پیروزی ھینا بہ سەر دہم و چاوی و لہ فەتھی مەککەش دوعای
 بۆ کرد، پیغہ مہر (ﷺ) وەفاتی کرد ئەو چواردە سالانہ بوو. ^(۳)

۱ - منهج التربية النبوية لا ۱۸۴.

۲ - سنن ابن ماجہ رقم: ۳۶۴۴، الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۲.

۳ - مستدرک الحاکم (۳/۳۷۹).

ج- بنچینه‌ی پینجه‌م: جوان پیشوازی کردنی مندال:

سازدانی لبقا له گه‌ل مندال پر بایه‌خه، به تایبەت چرکه ساته‌کانی لبقای یه‌که‌م، نه‌گەر لبقای جوان و به‌هادر بوو، مندال هه‌ولێ قسه و ولا‌مت له گه‌ل ده‌دات، دلی خۆی والا ده‌کات و هه‌سته‌کانی ده‌ر ده‌خات، قه‌یران و ته‌نگه‌ژه‌کانی ده‌خاته‌ ڤوو، خه‌ون و خولیاکانی ده‌درکێنیت، نه‌مانه‌ش به‌ دلخۆشی پیشوازی کردنی مندال و ده‌رپرینی سۆزو شادمانی و یاری کردن له‌گه‌لێ هه‌موو فه‌راهه‌م دیت،^(۱) عبدالله کو‌ری جعفر ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ر کاتیک له‌ سه‌فه‌ر ده‌گه‌رپایه‌وه سه‌ره‌تا خۆی ده‌گه‌یانده مندالانی ئال و به‌یت، جارێک له‌ سه‌فه‌ر ده‌گه‌رپایه‌وه به‌من گه‌شت و له‌ نیو هه‌ردوو ده‌ستی گرتم، پاشان یه‌که له‌ کو‌ره‌کانی فاتیمه‌ی له‌ پشت خۆی سوار کرد، سی که‌س به‌ سواری یه‌که ولاغ چووین بۆ نیو مه‌دینه.^(۲)

س- بنچینه‌ی شه‌شه‌م: پرسیار کردن و به‌ سه‌رکردنه‌وه‌ی مندال و پرسیار.

زۆر جار مندال له‌ کوچه و کۆلانی و یل و سه‌ر گه‌ردان ده‌بی‌ت، نه‌گەر دایک و باوک گرنگی به‌ کاروباری مندال بده‌ن و هۆشیاری خێرا له‌ سه‌ر ناله‌باریه‌کانی ده‌رکه‌ن، نه‌وه زوو به‌ زوو شوین هه‌نگاوه‌کانی مندال هه‌لده‌ گرین و به‌دۆخی ئاگا ده‌بین - به‌پیچه‌وانه‌ش کاری سلبی لی ده‌که‌وێته‌وه - نه‌و خێرا به‌ دوا‌دا‌چوونه‌ ڤۆلێکی گه‌وره ده‌گی‌رێ له‌سه‌ر ده‌روونی مندال، که‌مه‌تر خه‌میش مه‌ینه‌ت و ئازار و گریانه‌کانی خه‌ست تر ده‌کات و سزا و نه‌ خۆشیه‌کانی ده‌رونیش توند و به‌ هی‌ز تر ده‌بن له‌ سه‌ری، هه‌ر له‌ به‌ر نه‌وه‌یه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌ست و بردی ده‌کرد له‌ مباره و فه‌رمانیشی به‌ هاوه‌لان ده‌کرد هاوکاری بکه‌ن له‌ به‌دوا‌دا‌چوون و گه‌رێان به‌ دوا‌ی حسن و حسین دا.^(۳)

(الطبري) له‌ سه‌لمان ڤیوايه‌تیکردوه‌و ده‌لێت: ئیمه له‌ ده‌وری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) گرد بووبووین له‌ پریک (أم أیمن) ده‌رکه‌وت و ووتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا حسن و حسین وونبون

۱ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۱۸۵.

۲ - مسلم رقم: ۲۴۲۸، سير أعلام النبلاء (۴۵۸/۳).

۳ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۱۸۶.

کاتی ئیواره بوو پیغهمبه‌ر (ﷺ) فرمووی: ((هه‌ستن به دوی کوره‌کانم دا بگه‌پښ)) هه‌ر یه‌که‌و ریځگایه‌کی گرتنه به‌ر منیش به‌ره‌و پیری پیغهمبه‌ر (ﷺ) چووم پیغهمبه‌ر (ﷺ) هه‌ر خه‌ریکی گه‌ران بوو تا‌کو گه‌یشت به‌قه‌دبالی کی‌تونک بیني حسن و حسین له‌یکه‌وه ئالاون، له‌م لاشه‌وه ماریک له‌سه‌ر کلکی وه‌ستاوه پرشکی ئاگر له‌ده‌میه‌وه ده‌رده‌چیت، پیغهمبه‌ره په‌له‌بۆ لای چوو و هه‌ندیک به‌ردی تی‌گرت، قسه‌ی له‌گه‌ل کردو ماره‌که‌ش پش‌تی هه‌ل‌کرد و رۆی، پاشان چوو بۆ لای حسن و حسین و له‌یه‌کتري کردنه‌وه ئینجا ده‌ستی موباره‌کی به‌سه‌ر دهم و چاویانداهینا، فرمووی (به‌دایک و باوکه‌وه به‌فیداتان بم) نای ئیوه‌چهنده‌رێز دارن لای په‌روه‌رگار نه‌وسا یه‌کی‌کيانی خسته‌سه‌ر شانی راست و نه‌ویت‌ریش سه‌ر شانی چه‌پ، منیش و وتم: خو‌شی بۆ خو‌تان باشت‌رین سواری‌تان هه‌یه، پیغهمبه‌ریش (ﷺ) فرمووی: ((نعم الراكب هما، وأبوهما خير منهما))، واته: (نه‌وانیش باشت‌رین سوار چاکن، باوکیشیان چاک‌تره‌له‌وان)^(۱)، تۆ نه‌م ترسه‌تییینی بکه‌که‌له‌نیوان حسن و حسین دروست بوو بوو هه‌ردووکیان به‌یه‌که‌وه له‌کابون له‌به‌ر ترسی ماره‌که، تی‌بینی خیرایی پیغهمبه‌ر (ﷺ) بۆ له‌لادانی نه‌م ترسه‌و جیا‌کردنه‌وه‌یان له‌یه‌کتري و - ده‌سته‌هینان به‌سه‌ر دهم و چاویاندا - پاشان دوعا بۆ کردن و رێز لێ‌نایان به‌هه‌ل‌گرتیان له‌سه‌ر شانه‌کانی و ستایش کردیان به‌فرموده‌ی: (و نعم الراكبان هما) ته‌نیا له‌خو‌شه‌ویستی زۆری پیغهمبه‌ر (ﷺ) بۆ حسن و حسین و له‌گرنگی دان پی‌یان سه‌ر چاوه‌ده‌گریت.^(۲)

ش - بنچینه‌ی هه‌وته‌م: یاری کردنی گه‌وره‌له‌گه‌ل مندالی بچوکدا.

پیغهمبه‌ر (ﷺ) - پێشه‌وا و سه‌رکرده‌مان - یاری له‌گه‌ل حسن و حسین دا کردوه هه‌روه‌ک باس‌مان کرد، نه‌مه‌ش ته‌نها به‌مه‌به‌ستی په‌روه‌رده‌کردنی دایک و باوک و گه‌وره‌کانه، هه‌روه‌ها بۆ نه‌وه‌ی پابه‌ند بن به‌ریځا و خه‌تی نه‌و له‌گه‌مه‌و گالته‌کردن له‌گه‌ل منداله‌کانیان دا. رپوات کراوه پیغهمبه‌ر (ﷺ) هه‌سه‌نی دنه‌ده‌دا به‌سه‌ر حسین،

۱ - معجم الطبرانی (۶۵/۳) رقم: ۲۶۷۷، في مجمع (۱۸۲/۲) وفيه أحمد بن راشد الهلالي وهو ضعيف، ضعفه الذهبي في المغني.

۲ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۱۸۷.

هه‌ڵ ده‌شاخان له‌لای پێغه‌مبه‌ر ئه‌ویش ده‌یفه‌رموو: (ده‌ی ئه‌ی حسن، بگه‌ره ئه‌ی حسین) عائیشه ووتی: گه‌وره‌که‌ت ده‌ست نیشان کرد؟ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: (جبریل ده‌لێت: بگه‌ره تۆ ئه‌ی حسین)^(۱) له‌ رێوایه‌تێکی تر (چعیف) دا هاتوه، که جعفری کورێ محمد له‌ باوکیه‌وه رێوایه‌تیکردوه‌و ده‌لێت: پێغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌ شوێن جه‌نازه‌یه‌ک دانیشتبوو، حسن و حسین به‌یه‌که‌تر هه‌ڵ شاخانه‌وه ده‌رکه‌وتن، پێغه‌مبه‌ر فه‌رمووی: (ده‌ی تۆ ئه‌ی حسن) علی ووتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا به‌سه‌ر حسینیدا سه‌ر ده‌خه‌ی؟ فه‌رمووی (ئه‌وه‌ته جبریلیش ده‌لێ: تۆ ده‌ی حسین).^(۲)

تۆ بنواړه بۆ ئه‌و هه‌موو یاری هه‌مه‌ چه‌شنه‌ی پێغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌گه‌ڵ حسن و حسیندا، ئه‌مه‌ ته‌نها رێنویینی کردنی تۆیه‌ بۆ ئه‌نجامدانی یاری هه‌مه‌ جوړ له‌گه‌ڵ منداڵاندا، به‌هه‌مان شێوه‌ تییینی وه‌سف و مه‌دحی پێغه‌مبه‌رت کرد که له‌کاتی یاری بۆ حسن و حسینیدا ده‌رده‌بری بۆ ئه‌وه‌ی هیژ و چالاکی ده‌رونیان زیاد بکات و راگیراویشیان کات له‌سه‌ر یاری، تا خه‌م و نیگه‌رانیش دایانه‌گری و، به‌دلی پر له‌ سۆزه‌وه به‌ دوا‌ی یاری دا ب‌روژن، تاکو له‌ یه‌ک کاتدا بیه‌تته‌ خۆراکی جه‌سته‌و رۆحیان.^(۳)

گه‌ر له‌ گۆشه‌یه‌کی تر بروانین ده‌بینین یاری کردن له‌گه‌ڵ منداڵ کۆمه‌لێ سود و به‌های گه‌وره‌ی تێدايه‌ وه‌ک سودی: جه‌سته‌یی، په‌روه‌رده، کۆمه‌لایه‌تی، ره‌وشتی، خودییتی، چاره‌سه‌ری... تاد.^(۴)

دووهم: حسن هاوشیوه‌ی پێغه‌مبه‌ر بوو (ﷺ):

۱- ئه‌بو خالید ده‌لێت: به‌ (أبو جحيفة) م ووت: ئایا پێغه‌مبه‌رت(ﷺ) بینیه‌؟ ووتی: به‌لێ: له‌ هه‌موو که‌سێ زیاتر به‌ جه‌سه‌نی کورێ علی ده‌چوو.^(۵)

۱ - سير أعلام النبلاء (۲۶۶/۳) إسناده حسن.

۲ - سير أعلام النبلاء فيه إنقطاع ضعيف جداً (۲۸۴/۳)، فرموده‌که واتای هه‌لتان و چاک و جوانکردنی تێدايو (أصل)یش بۆ وازه‌یتانه، پروانه سير أعلام النبلاء (۲۸۴/۳).

۳ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۲۰۹ الى ۲۱۶.

۴ - هه‌مان سه‌رچاوه. ۲۱۶.

۵ - الطبقات الكبرى الطبقة الخامسة من الصحابة (۲۴۵/۱)، أخرجه البخاري، رقم: ۳۵۴۴ إسناده صحيح.

۲- عقبه‌ی کوری حارس ده‌ئی: من له گه‌لّ أبو بکر به‌لای حسن دا رۆیشتین، أبو بکر حه‌سه‌نی له‌سه‌ر سنگی دانا ئه‌وسا فه‌رمووی به‌ باوک‌ه‌وه به‌ قوربانت بـم تۆ هاوشیوه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌ك علی. علی (ﷺ) ده‌ستی کرد به‌ پیکه‌نین^(۱). له‌ ریوایه‌تیکه‌ی تردا عوقبه‌ی کوری حارس، ده‌ئی‌ت: له‌گه‌لّ أبو بکر دوا‌ی نو‌یژی عه‌سر ده‌رچووین هاوکات چه‌ند شه‌ویک به‌سه‌ر وه‌فاتی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تیپه‌ری کردبوو - علی به‌ ته‌نیشدا ده‌رژی حسینیش له‌گه‌لّ مندا‌ل‌اندا یاری ده‌کرد، أبو بکریش خسته‌ی سه‌ر سنگ و گه‌ردنی خو‌ی و فه‌رمووی: به‌ باوک‌ه‌وه به‌ قوربانت بـم تۆ شیوه‌ی پیغه‌مبه‌ر ده‌که‌ی نه‌ك شیوه‌ی علی، به‌م قسه‌ی علی که‌وته پیکه‌نین.^(۲)

لیره‌دا حقیقه‌تی خو‌شه‌ویستی و جۆش و خرۆشی نیوان أبو بکر و علی ده‌رده‌که‌وی‌ت، هه‌روه‌ك ئه‌م ریوایه‌ته‌ صحیح و به‌راشکاوی ئه‌مه‌ پشت راست ده‌کاته‌وه، نه‌ك وه‌ك هه‌ندیك خه‌لک بانگه‌ شە‌ی بۆده‌که‌ن.

۳- له‌هانی‌ی کوری هانی‌ه‌وه ئه‌ویش، له‌ علی (ﷺ) ریوایه‌تیکردوه ده‌ئی‌ت: حسن له‌ سینگه‌وه تا‌کو سه‌ر شیوه‌ی پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) ده‌کرد حسینیش له‌ سینگه‌وه به‌ره‌و خوار له‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌چوو.^(۳)

۴- عاصمی کوری کوله‌یب، ده‌ئی‌ت: باوکم بو‌ی باسکردم که‌ له‌ أبو هوریره بیستوو‌یه‌تی ووتی: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: ((مَنْ رَأَى فِي النُّومِ فَقْدَ رَأَى فِي الشَّيْطَانِ لَا يَنْتَحِلْنِي)) واته: (هه‌ر که‌س منی له‌ خه‌و بین‌ی ئه‌وه منی بین‌یوه، چونکه‌ شه‌یتان ناچیه‌ته‌ سه‌ر شیوه‌ی من). باوکم ووتی: به‌ (ابن عباس) م ووت: من پیغه‌مبه‌رم له‌ خه‌ودا بین‌ی، فه‌رمووی: پیغه‌مبه‌رت بین‌ی؟ ووتی: به‌لّی سو‌یند به‌ خوا بین‌یم، ووتی: حه‌سه‌نی کوری عه‌لی بیر که‌وته‌وه ؟ ووتم به‌لّی سو‌یند به‌خوا تا‌کو شیوه‌ی جوله‌ی راست و چه‌پ و

۱ - البخاری رقم: ۳۷۵۰

۲ - الطبقات، الطبقة الخامسة من الصحابة (۲۴۷/۱) إسناده ضعيف.

۳ - الطبقات، الطبقة الخامسة (۲۴۷/۱) إسناده ضعيف.

جۆرى رۆيشتنه كەشم كەوتەو ياد (ئىبن عەبارى) فەرمووى زۆر پاستە حسن ھاوشىوھى پىڭغەمبەر بووى. ^(۱)

۵- بەھى مەولاي زوبىر دەلىت: يادى ھاوشىوھى تىن كەسمان دەكردەو لەشىوھى پىڭغەمبەر (ﷺ) بى. لەنىو خزم و خويشاندا، عبدالله كورى زوبىر دەرکەوت و ووتى: من پىتان دەلىم كى لەھەموو كەس و كارى زياتر شىوھى پىڭغەمبەرى كىردەو (ﷺ) خوشەويستىن كەسش بوو لاي ئەو، ئەويش ھەسەنى كورى على يە، بەچاوى خۆم بىنىم حسن ھات پىڭغەمبەرىش (ﷺ) كىرئوشى دەر د خۆى خستە سەر شانى ياخود سەر پىشتى پىڭغەمبەر (ﷺ)، نەھاتە خوار تاكو پىڭغەمبەر (ﷺ) خۆى ھىنايە خوارەو، سويند بەخوا بەچاوى خۆم بىنىم ھاتو پىڭغەمبەرىش لە ركوع دابوو لە نىوان قاچەكانى بۆشايى يەكى كىردەو بۆئەوھى تىدا تىپەرىت. ^(۲)

۶- عبدالرزاق دەلىت: معمر ئەويش لە (الزھرى) يەوھ پىنى راگەياندىن كە ئەنەس رىوايەتكىردەو ووتى: ھىچ كەسى ھەندەى حسن لە پىڭغەمبەر نەچوھ ^(۳) وە ووتى: حسن لەپروى دەم و چاويەوھ زۆرتەر لەپىڭغەمبەر دەرچوو. ^(۴)

۷- فاتىمەى كچى پىڭغەمبەر (ﷺ) حسن و حسينى ھىنا بۆ لاي پىڭغەمبەر (ﷺ) لە كاتىكدا پىڭغەمبەر (ﷺ) لە لەسەر مەرگدا بوو، فاتىمە ووتى: ئەى پىڭغەمبەرى خوا (ﷺ) ئەمانە جوتە كورى تۆن بەشتىك بەھرەمەنديان بكە فەرمووى: حسن ھەيىبەت و شكۆمەندى منى وەرگرتوھ، حسينش بوئىرى و سەخاوەتى منى ھەلگرتوھ. ^(۵)

۸- أبو (ملىكە) ووتى: فاتىمە بە دواى حسندا دەرگەرا و دەيفەرموو كورەكەم شىوھى پىڭغەمبەر (ﷺ) دەدات ئەك شىوھى على. ^(۶)

۱ - المصدر السابق (۲۴۸/۱) إسناده حسن.

۲ - همان سرچاوه. (۲۴۹/۱) إسناده ضعيف.

۳ - الصحيح المسند من فضائل الصحابة للحدادی، لا ۲۶۳.

۴ - ذخائر ذی القربی، لا ۲۲۱.

۵ - الأحاديث الواردة بشأن السبطین، لا ۲۸۷، شیخ عیمان الحمیس ووتى: لە ژێر رۆشناى لىكۆلینەوھى نىساندى نەم فەرمودەدا دەرەكەوت كە زۆر لاوازە، ئەويش لەبەر بوونى محمد بن حمید و إبراهيم بن علی، لا ۲۸۹.

۶ - مجمع الزوائد (۹۱۷۶) مرسل، وفيه زمعه بن صالح وهولين.

۹- ئەوانەى شىۋەى پىڭغەمبەريان دەکرد: جەفرى كۆرى ئەبو تالىب، حەسەنى كۆرى
 ەلى(ﷺ)، ئەبو سۇفيانى كۆرى حارس، قىسمى كۆرى عباس، سائىبى كۆرى ەبد، يىزىدى
 كۆرى ھاشم كۆرى ەبدالمطلب.^(۱)

۱۰- لە ئەبو ئىسحاق ەو ەلە (ھىبىرە)ى كۆرى (بەرىم) ئەوئش لە ەلى بىستۋە و
 دەئىت: ەركەسىك ەزەكات بۆ ھاوشىۋەترىن كەسى پىڭغەمبەر(ﷺ) بىروانى لە نىۋان
 گەردن و دەم و چاۋ و قىز بابۆ حەسەنى كۆرى بىروانى، ە ەركەسىك ھاوشىۋەترىن كەسى
 پىڭغەمبەرى(ﷺ) دەوئىت لە گەردنەۋە بۆ ئەئىز لىروۋى پىككەتەۋە با بۆ حوسەنى كۆرى
 ەلى بىروانىت.^(۲)

سى يەم: حسن و حسين گەۋرەى گەنجانى بەھەشت:

۱- لە حوزەفەۋە پىۋاىەتكرائە ووتى: دايكەم پىى ووتەم لەكەىەۋە پەىمانت بە
 پىڭغەمبەر(ﷺ) داۋە؟ ووتەم: لە ەتەى ئەۋەندەى ئەۋەندە. خۆى گەىاندەمى و جنىۋى پىدام
 ووتەم: دايە وازەم لىبىنە مەن دەپۆم بۆلاى پىڭغەمبەر(ﷺ) و نوئىزى مەغرىبى لەگەل دەكەم،
 پاشان لىى جىئانامەۋە تاكو داۋاى لىخۆشبون بۆ مەن و تۆ نەكات. ئەۋسا دەئى چووم بۆلاى
 پىڭغەمبەر(ﷺ) و نوئىزى مەغرىبىم لەگەل ئەنجامدا، داۋاى ئەۋەى نوئىزى عىشاشى كىرد
 دەرکەۋت مەنىش بەداۋاى كەۋتەم لەپىگادا كەسىكى ەاتە پىش و ووت و وئىزى لەگەل كىرد،
 داۋاى پۆى مەنىش ەەر بەداۋاىەۋە بووم دەنگى مەنى بىست: فەرموۋى (ئەمە كى يە؟)
 ووتەم: حوزەفەمە فەرموۋى: (جىت دەوئىت؟) مەنىش كارەكەم بۆ باس كىرد، فەرموۋى
 (خۋاى گەۋرە لە تۆ و دايكت خۆش بى) ئىنجا فەرموۋى: (ئەى ئەۋ كەسەت بىنى
 كەمىك بەر لەئىستا لەپىگادا پەيدا بو؟) ووتەم بەئى: فەرموۋى: ئەمە فرىشتەىەك بوو
 دابەزى بوو كە جگەلەم شەۋە نەھاتوۋە بۆ روۋى زەمىن. سلاۋى لەلاى خۇدا بۆ ەئىابووم.

۱ - التبيين فى أنساب القرشيين، ۱۰۲.

۲ - الشريعة للأجرى (۲۱۴۶/۵).

مژده‌شی پیدام که حسن و حسین گه‌وره‌ی گه‌نجانی به‌ه‌شتن. فاتیمه‌ش گه‌وره‌ی ژنانی به‌ه‌شته.^(۱)

۲- له أبو سعیدی خودری یهوه فرمووی: پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمووی: (حسن و حسین گه‌وره گه‌نجانی به‌ه‌شتن).^(۲)

۳- له حه‌که‌می کوری عبدالرحمن له باوکیه‌وه ئه‌ویش له أبو سعیدی خودریه‌وه ده‌گیرِ پته‌وه ده‌لِیت: پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) فرموویه‌تی: ((الحسن والحسين سیدا شباب أهل الجنة إلا ابني الحالة عيسى و يحيى بن زكريا عليها السلام) واته: (حسن وحسين گه‌وره‌ی هه‌موو گه‌نجانی به‌ه‌شتن ته‌نها هه‌ردوو کوره پوره‌که یه‌کترئ نه‌بی عیساو یحیا کوری زه‌که‌ریا سه‌لامی خودایان لی‌بی)^(۳) هه‌روه‌ها شیخ عثمان الحهمیس هه‌ستاوه به‌توئینه‌وه‌ی ریگا‌کانی ئه‌م فرمووده، روه‌ی کردۆته‌وه، که به‌وه‌ی ئه‌م فرمووده له شازده هاوه‌له‌ ریوايه‌تکراوه^(۴)، ده‌لِی: سه‌باره‌ت به‌م فرمووده له ئه‌حه‌دی کوری حه‌نبه‌ل پرسیار کراوه فرموویه‌تی صحیحه و^(۵)، ابن کثیر له (البدایةوالنهاية) باسی کردوه و ده‌لِی (سه‌نه‌ده‌کانی هه‌موو ضعیفن)^(۶)، ذهبی ده‌لِیت: له‌چه‌ند روانگه‌یه‌که‌وه گیردراوه‌ته‌وه که یه‌کتر به‌هیز ده‌که‌ن^(۷)، پاشان عثمان الحهمیس ده‌لِی: له‌وه‌ی بۆم ده‌رکه‌وت ئه‌شی ووته‌ی ئه‌م پی‌شه‌وايانه (جمع) که‌ین، هه‌روه‌ک حافزی ابن کثیر: ده‌لِیت: له هه‌موو سه‌نه‌ده‌کانی ئه‌م فرمووده لاوازی هه‌یه. هه‌ندیکیان (حسن)نن و هه‌ندیکی تر (حسن لغیره)، که‌واته هیز

---

۱ - مسند أحمد (۳۹۱/۵)، ئه‌م فرمووده‌یه (منهال بن عمرو)ی تێدایه و هه‌ندئ له زانا‌یانیش له‌باره‌یه‌وه شتیان ووتوه، به‌لام ب (صحیح)

ئه‌م فرمووده‌یه قبوله‌و پاشان له‌لایه‌ن عدی بن پابت و عاصمه‌وه هاتوه گه‌رچی قسه‌یان له‌باره‌وه هه‌یه، به‌لام ده‌کرت یه‌کتر به‌هیز بکه‌ن.

۲ - (الأحاديث الواردة بشأن البسطين)، لا ۱۷۶.

۳ - الشريعة للأجری (۲۱۴/۵) إسناده حسن.

۴ - الأحاديث الواردة بشأن البسطين، لا ۲۱۱.

۵ - السؤال رقم: ۱۲۴ المنتخب من اللؤلؤ للخلال، لابن المقدسي.

۶ - البدایة والنهاية (۲۰۸/۸)

۷ - سير أعلام النبلاء (۲۸۳/۳)

بهیه کتر دهبه خشن حافیزی زهه بیهش ههروای ووتوه، ئیمام ئهحه دیش ههه پئی صحیح بوو، بهلام (حسن لغیره)^(۱)، (والله أعلم).

چوارهم: حسن و حسین دوو ریحانه بوغوشه که ی پیغه مبهه له دوونیا دا:

أبو نهیم ده لیت: گوئیستی عبدالله کوری عمر بووم پرسیاریان لی کرد له باره ی نهو که سه ی بهرگی إحرامی له بهره (شعبة) ده لی: پیم وایه له سهه کوشتنی میش بوو، عبدالله فهرمووی خه لکی عیراق سه باره ت به میش پرسیارده که نه له کاتی کدا کوری که چه که ی پیغه مبهه ریان شهید کردوه، پیغه مبهه ریش ده فهرمووی: ((هما ریحانتانی من الدنيا)) واته: (ئه مانه ریحانه ی منن له دوونیا دا).^(۲)

أبو بکر ده لیت: حسن و حسین له سهه پشتی پیغه مبهه (ﷺ) یاری ده کرد له کاتی کدا پیغه مبهه (ﷺ) له نیو نوژی بوو توند به دهسته کانی دهیگرتن تا کو له سهه زهوی ئارامی ده گرت نه و سا وازی لیده هیئان، دای ته و او بوونی نوژی ش له نیو کوشی خوی دای نه نشانندن. ئینجا دهستی به سهه سه ریاندا ئه هیئا پاشان دهیغه رموو: (ئه م دوو کوره ی من ریحانه ی منن له دوونیا) پرووی له خه لک ده کرد و، دهیغه رموو: (به راستی کوره که م گه وره یه، ئومید ده خوازم ئاشته وایی بخاته نیوان دوو کومه لی گه وره وه له کوتایی زه ماندا)^(۳)، محمدی کوری حسینی ئاجری ده لی: مه بهستی حسن بووه^(۴)، له (أبی بکره) ریوایه ت کراوه ده فهرمووی: (پیغه مبهه (ﷺ) نوژی ده کرد کاتیک کړنوشی ده برد، حسن ده چووه سهه پشتی، کاتیک هه لده ستاوه دهیگرت و به هیواشی له سهه زهوی دای ده نا، کاتیک کړنوشی ده برده وه هه مان شیوه ی دووباره ده کردوه، که نوژی ش ئه نجام ده دا له ناو کوشی خوی دای ده ناو ماچی ئه کرد پیاو یسک ووتی: تو له گه ل ئه م مندا له واده که ی؟

۱ - الأحادیث الواردة بشأن السبطین، لا ۲۱۲.

۲ - البخاری رقم: ۳۷۵۳

۳ - صحیح ابن حبان رقم: ۶۹۶۴.

۴ - الشریعة للأجری، لا ۲۱۵۷.

فهرمووی: (حسن و حسن جوتہ پریحانہی منن، تکا خوازم له خواہی گهوره به هوی ئه مه وه ناشته وایی بخاته نیوان دوو کۆمه لئی موسلمانانه وه).^(۱)

پینجه م: گه وره یی و شکۆداریه ی حسن له دنیا و ئاخیره تدا:

پینغه مبه ر(ﷺ) به راشکاوی باسی له پله و پایه ی حسن کردووه و به ئاشکرا له بهر چا و گوینچکە ی ئاپۆره ی خەڵک پێزو مه نزلێ به یانکردووه، پریوايه ته کان کۆ دهنگن له سه ر ووته ی پینغه مبه ر(ﷺ) بۆ (حسن) به راستی کۆره که م شکۆداره، (ابن عبدالبر)، ده لیت: پریوايه ته کانی (صیحاح) کۆ دهنگن سه باره ت به وه ی پینغه مبه ر به حه سه نی کۆری علی ووتوو: ((إن ابني هذا سيد و عسى الله أن یبقره حتی یصلح بین فیئتين عظیمتين من المسلمین))، واته: (کۆره که م گه وره و شکۆداره له خوا ده خوازم بیهیلتی تا کو ناشته وایی ده خاته نیوان دوو دهسته ی گه وره ی موسلمانانه وه)^(۲)، کۆمه لیک له هاوه لآن پریوايه تیان کردوه، له فهرمووده ی أبو بکره سه باره ت به (أنه ریحانتی من الدنيا) واته: (حسن پریحانہ ی منه له دوونیا) هیچ گومان نیه که پینغه مبه ر(ﷺ) حه سه نی به گه وره ناوزده کردووه.^(۳)

(أبو بکر) گێڕاویه ته وه ده لێ: گوینبستی پینغه مبه ر بووم، که له سه ر مینه ر، حسن له ته نه یشتیه وه بوو، جاریک بۆ خه لکی ده روانی جاریک تریش بۆ (حسن) و ده یفه رموو: (به راستی رۆله که م گه وره و شکۆداره ئومیده خوازم له خوا به هوییه وه ناشتی بخاته نیوان دوو کۆمه لئی موسلمانان)^(۴)، ئه م فهرمووده یه جوانی و جوامیریکی گه وره بۆ حسن تۆمار ده کات. ئه مه ش به هه ولدانی پینغه مبه ر(ﷺ) به گه وره یی ئه و (ابن الاثیر) ده لێ: ووتراوه (السید) مه به ست پیتی نه رم و نیانیه (الحلیم) چون پینغه مبه ر له (تمامه) فهرمووی: (وإن الله یصلح به بین فئتين عظیمتين من المسلمین).^(۵)

۱ - الشریعة للأجری، لا ۲۱۵۷، إسناده حسن.

۲ - مسند أحمد (۵/۵) والبخاری بنحوه (۲۴۴/۳).

۳ - الاستیعاب (۴۳۷/۱).

۴ - البخاری - فضائل الصحابة رقم: ۳۷۴۶.

۵ - النهاية في غريب الحديث (۴۱۷/۳).

له (تحفة الأحوذی) دا هاتووه (السیادة) (گهورهیی تاییهت نیه به‌باشترین کهس به‌لکو به‌مانای سه‌رکردی گهل دیت و کوی (ساده) یه له‌ووشه‌ی (السؤدد) ووتراوه (السواد) وه‌رگیراوه، چونکه مشور و ده‌سه‌لاتی خه‌لکیکی زۆر ده‌گریته ده‌ست نهم فه‌رمووده‌ی (ده‌خوازم له‌ خوا ناشته‌وایی بخاته نیوان دوو کۆمه‌لئی موسلمانان).^(۱)

پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌ دوو کۆمه‌لئی گه‌وره وه‌سفی کردووه هه‌روه‌ک له‌ رپوایه‌تی بوخاری هاتووه^(۲)، چونکه موسلمانان له‌م کاته‌دا بوونه دوو ده‌سته ده‌سته‌یه‌ک له‌گه‌ل ئیمام (حسن) و ده‌سته‌یه‌کیش له‌گه‌ل (معاویه)، نهمه‌ش (معجزة) یه‌کی گه‌وره‌ی پیغه‌مبه‌ره(ﷺ) به‌م شیوه‌ی هه‌والی داوه واقع بووه بنچینه‌ی کیشه‌که نه‌وه‌یه علی کوری نه‌بو تالیب له‌و کاته‌ی عبدالرحمن کوری ملجم ی مرادی پیکای که هاوکاتبوو له‌گه‌ل رۆژی هه‌ینی و شه‌وی شه‌مه، و شه‌وی یه‌کشه‌مه‌ش کۆچی دوا‌یی کرد که‌ته‌نها یازده رۆژ مابوو له‌مانگی په‌مه‌زانی سالی چلی کۆچی، دوا‌ی نه‌و له‌ مانگی په‌مه‌زانی نهم ساله‌دا په‌یانی خیلافه‌ت درا به‌ هه‌سه‌نی کوری، حسن چهند رۆژێک هه‌ر خه‌ریکی بیر کردنه‌وه و مشوری ده‌سه‌لات بوو، پاشان هه‌ستی به‌ ناکوکی و خه‌لکی دووبه‌ره‌کی کرد کۆمه‌لێک لایه‌نگیری نه‌ون، کۆمه‌لێکیش لایه‌نگیری (معاویه)، بۆیه کاره‌که به‌پاستی به‌ریوه نه‌ده‌چوو، دوا‌ی نه‌وه‌ی روانی ناشته‌وایی له‌ نیوان خه‌لک و نه‌رشتنی خوینیان باشته له‌ مافی خۆی بۆیه له‌ پینجی ره‌بیع الاول له‌ سالی چل و یه‌کی کۆچی خیلافه‌تی ته‌سلیم به‌ معاویه کرده‌وه، ووتراوه (ربیع الاول) بوو، ووتراوه له‌ نیو (جماد الاولی) بوو، خیلافه‌ته‌که‌ی (معاویه) له‌ شه‌ش مانگ چهند رۆژێک که‌م بوو، نه‌و ساله له‌ (عام الجماعه) ناوزه‌د کرا، نه‌وه‌یه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هه‌والی پێداوه و ده‌فه‌رمووی: (له‌ خوا ده‌خوازم حسن ناشته‌وایی بخاته نیوان دوو کۆمه‌لئی گه‌وره).^(۳)

نهم فه‌رمووده نیشانه‌یه‌کی دره‌وشاوه‌یه له‌ نیشانه‌کانی پیغه‌مبه‌رایه‌تی، ریز و جومیرێکیشه‌ بۆ حسن - که‌ مولک و دارایی واز لیه‌ینا و هوکاره‌که‌ی له‌به‌ر که‌می و

۱ - تحفة الأحوذی (۲۷۷/۱).

۲ - البخاری، فضائل الصحابة رقم: ۳۷۴۶.

۳ - فتح الباری (۶۶/۱۳).

زهبوونی نه‌بووه، به‌لکو ته‌نھا بۆ دڵسۆزی و تامه‌زۆری پێگهی خودا به‌ری خوین پشته‌نی
موسلمانانی گرت و... په‌چاوی په‌وشی ئاین و به‌رژوه‌ندی ئومه‌تی کرد.

له‌ سعیدی کۆری أبو سعید روایه‌تکراوه ده‌فه‌رمووی: له‌گه‌ڵ ئه‌بو هوریره
دانیشتبوین، هه‌سەنی کۆری علی (عليه السلام) هات و سه‌لامی لێکردین، ئیمه‌ش سلامان
وه‌رگرتوه، ئه‌بو هوریره‌ پێ ووتی: ئه‌وه هه‌سەنی کۆری علی یه‌ سه‌لامی له‌ ئیمه‌ کرد، به
خیرایی خۆی گه‌یاندی و فه‌رمووی ئه‌ی گه‌وره‌م منیش وۆتم: ده‌لیت: گه‌وره‌م؟ فه‌رمووی
من له‌ پێغه‌مبه‌رم بیست فه‌رمووی: ((إِنَّهُ لَسَيِّدٌ)) واته‌: (به‌راستی حسن گه‌وره‌یه).^(۱)

جابر ده‌لیت: پێغه‌مبه‌ر (عليه السلام) فه‌رمووی هه‌ر که‌س هه‌زده‌کات بۆ گه‌وره‌ی گه‌نجانی
به‌هه‌شت بڕوانی با ته‌ماشای هه‌سەنی کۆری علی بکات^(۲). گه‌وره‌یی حسن و حسین
له‌به‌هه‌شت دا له‌ پێگای کۆمه‌له‌ هاوه‌لیکی زۆر بۆ ئیمه‌ باسکراوه، ئه‌مه‌ش راگه‌یانندی
پێغه‌مبه‌ر بووه (عليه السلام) بۆ گه‌وره‌ی حسن و حسین جار له‌ دوا‌ی جار، له‌ مزگه‌وت و شوینه
گه‌شتیه‌کان ئه‌و هاوه‌لانه‌ی لیان پیاوه‌تکراوه له‌م باره‌وه عبدالله‌ی کۆری عمر و عبدالله
کۆری مسعود، جابری کۆری عبدالله، عمری کۆری خه‌تتاب (عليه السلام)، علی کۆری ئه‌بو
تالیب (عليه السلام)، ئوسامه‌ی کۆری زه‌ید، قه‌ری کۆری ئیاس، مالک‌ی کۆری حویریث و، براء
ی کۆری عازب، ئه‌بو هوریره‌ و چه‌ندانی تر.^(۳)

شه‌شه‌م: خۆم په‌نا ده‌ده‌م به‌ هه‌موو وشه‌ تۆکه‌م و ته‌واوه‌کانی خوا له‌ هه‌موو
شه‌یتان و زینده‌وه‌ریکی ژه‌هراوی و چاویکی سه‌ر زه‌نشتکار:

إبن عباس ده‌فه‌رمووی: پێغه‌مبه‌ری خوا (عليه السلام) حسن و حسینی په‌نا ده‌دان و
ده‌یفه‌رموو (باوکتان) واته‌: ئیبراهیم به‌م دوعایه‌ په‌نای ئیسماعیل و ئیسحاق‌ی ده‌ دا
(أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَةٍ)، إبن عباس ده‌لیت:
کاتیک پێغه‌مبه‌ر (عليه السلام) په‌نای حسن و حسینی ده‌ دا ده‌یفه‌رموو (په‌ناتان ده‌ده‌م به‌ ووشه‌

۱ - مستدرک الحاکم (۱۶۹/۳) صحیح، وأقره‌ الذهبی والطبرانی رقم: ۲۵۹۶ وقال الهیثمی فی المجمع (۱۷۸/۹) رجاله‌ ثقات.

۲ - صحیح إبن حبان (۴۲۱/۱۵)، ۴۲۲ مناقب الحسن. وذكره إبن کثیر فی البدایة والنه‌ایة و ذکر إسناده‌ وقال لأب‌س به‌.

۳ - روایات هذه‌ الأحادیث فی م‌جمع الزوائد (۱۸۳/۹)، والمعجم الکبیر (۲۴/۳) الدوحة‌ النبویه‌ الشریفة، لا ۸۱.

تهواوه کانی خوا له هه موو شهیتان و زینده وهریکی ژههراوی وه له هه موو چاویکی خراپه کار^(۱)، ئەوسا دهیغه فرموو: (هه ر بهم شیوه ئیبراهیم - سه لامی خوی لی بیّت - ئیسهاق و ئیسماعیلی په نا ده دا).

ئهمهش چاره سه ریکی ناوازه (ده گمه نه) له ده رماخانه ی پیغه مبه ر بۆ مندلان، پایه یه که له پایه پارێزگاره کانی ته ندروستی مندال له لایه ن پیغه مبه ری خوا (ﷺ) - هه ر بهم چه شهش له گه ل حسن و حسین جولا وه ته وه.^(۲)

له م فرمووده یه دا به هاییکی گه و ره به رچا و ده که ویت که پیغه مبه ری خوا گرنگی دوعا و پارانه وه ی دایک و باوکی بۆ پۆله کانیان به یان کردووه، وه له م هه موو سووده گه ورا نه ی له پارانه وه دا به دیده کریت - له وانه - دهسته به رکردنی حه سانه وه و دلیایی، پاراستن و که و تنه وه ی فەر و به ره که ت له نیوان دایک و باوکان له لایه ک و لادانی شه ر به فرمانی خوا له سه ریان له چاوی ئیره ی به رو (الحاسد) و شهیتانه کان و جانه وه ره کانی ژههراوی له سه ر زهوی له لایکی تر. له سه روو هه موو ئه مانهش دوعا و پارانه وه کرۆکی به ندایه تییه هه ر وه ک پیغه مبه ر (ﷺ) فرموویه تی: ((الدعاء مخ العبادة)) ئهمهش هه ست کردنه به بی توانایی خۆمان به رامبه ر به خوا و گه رانه وه یه بۆ لای خوا، هه روه ها ئه مه له یه کی که له گرنگترین ناما خه کانی اسلام.

حه وته م: ئەو فرموودانه ی حه سه نی کوری علی له پیغه مبه ر (ﷺ) ریوایه تی کردووه:

ئهو ی که مو سلمانان له سه ری کۆکن، بنچینه کانی زانست و زانیاری که مرو ف به ده گه ی نیته خوی مه زن، قورئانی پیرو ز و ره فتار و کردار و هه ل سو که وته کانی پیغه مبه رن (ﷺ) که به سونه تی پیغه مبه ر ناسراون، به هو ی نه وه و ده چه کانی ئاشنا له گه لدا دروست نابیت، ته نها به هو ی (النقل) گواسته نه وه وه (والروایه) گێرانه وه (الأخبار) هه و الدانه نه بیت، بۆیه ئه هلی زانست و زانیاری ریگای پاراستن و ری که خستنی نا وه کانی

۱ - سنن الترمذی رقم: ۲۰۶۰ حدیث حسن صحیح.

۲ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۲۴۸.

فهرمووده‌یان لی گَیْراونه‌ته‌وه (الرواة) گرتووته بهر، پاشان گه‌ران به‌داوی سهر گوزشته و بارودۆخی ژبیانان، بۆ دَلْنیابوون لهم بواره، بۆ دیاری کردن و سه‌نگ و پیژی راوی دوو پیوه‌ریان داناوه:

۱- دادپه‌روه‌ری (العدالة)، سه‌برده‌یکی راست و پَیک بارودۆخیکی گونجاو و دامه‌زراوییه، ده‌ست هه‌لگرتن له قه‌ده‌غه کراوه‌کان و هه‌ستان به کاره واجییه‌کان، خۆجوانکردن به پیاهوته‌ی و پۆشینێ پۆشاکێ مه‌ردایه‌تی.

۲- نه‌زبه‌رکردن (الضبط) و دَلْنیابوون، له فهرمووده‌ی ریوایه‌تکراو و ده‌قی گَیْردراوه، هۆشیاری پی هه‌بوون و توانا به‌سه‌ر داشکان چ له رووی له‌به‌رکردن بی‌ت یاخود له‌رووی نو‌سین یان هه‌ردوو به‌یه‌که‌وه، نه‌مه‌ی پابورد حوکمیکی گشتی و یه بۆ هه‌موو فهرمووده گَیْروه‌کان (الروایة) و سونه‌تی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، جگه له هاوه‌لان نه‌بی‌ت، چونکه نه‌وان هه‌لگری په‌یامی پرشکۆی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوون، به چاوی خۆی په‌روه‌رده‌ی کردوون، به چاودێری خۆی پارێزگاری کردن.

پیشه‌وایانی و ته‌هل و به‌یتی به‌پَیژ (په‌زای خویان لی‌بی‌ت) جی‌گه‌ی پَیژ و شانازی زانایانی فهرمووده و ریوایه‌تکاره‌کانن له وه‌ر گرتنی فهرمووده له‌وکه‌سانه‌ی له پیغه‌مبه‌ریان ریوایه‌تکردووه، له کاتیکدا له چله‌ پۆیه‌ی داد و کامل بووندا بوون. پی‌شه‌وای موسلمانان علی و کوره‌کانی حسن و حسین له یاه‌ره به‌پَیژ و شکۆداره‌کان بوون نه‌وان له سه‌روی هه‌موارکردن (التعديل) و پرسیار کردن (السؤال) بوون، له هاوه‌له و گه‌وره‌کان بوون، باوکی حسن پی‌شه‌وای پرواداران علی، (بقی کوری مَحْمد الاندلسی) که له سالی ۲۷۶هـ کۆچی دوا‌یی کردووه له (مسند)ه که‌ی فهرمووده‌ی لی ریوایه‌تکردووه که فراوانترین موسنده له ئیسلام - پَی‌نج سه‌ت و هه‌شتاو شه‌ش (۵۸۶) فهرمووده‌ی ریوایه‌تکردووه.^(۱)

۱ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۱۳۹. مقدمة مسند بقي بن خالد، لا ۸۰.

ئەحمەدى كۆرى ھەنبەل كەلە سالى (۸۱۹)^(۱) ھ.ك. ۋە فاتى كىردوۋە ھەرموودەى لى رىۋايەت كىردوۋە لە (مىسند) ھ بە دانىقە كەى ژىر دەستمان كە ھەشەت و نۆزدە (۸۱۹) ھەرموودەى بە دووبارە بوونە ۋەى رىچكەكان لەخۇ گىرتوۋە^(۲). خاۋەن شەش پەرتوۋەكە (أصحاب الكتب الستة)، كە توون لە: بخارى، مىسلم، أبو داود، النسائى، ترمىذى، ابن ماجه، ژمارەى ھەرموودەكانى (۳۲۲) سى سەد و بىست و دوو،^(۳) ھەرموودەى. بخارى و مىسلم لەسەر بىست ھەرموودە يەككىان گىرتوۋە، بخارى نۆ ھەرموودەى تەنيا و موسلىمىش پازدەى بە خودى خۆى رىۋايەت كىردوۋە، مانا و مەغزاي نەو ھەرموودانە پەيوەستىن بە ھەمو ھۆكارەكانى ژيان: بىر و باۋەر و رىساكان و پاقەى قورپان ۋ. . . تاد.^(۴)

پىشەۋاى موسلمانان على (ﷺ) لە خەلىفە راشىدەكان و لە ھەمويان زۆرتر ھەرموودەى لى رىۋايەت كىراۋە، ئەۋەش دەگەرپىتتەۋە بۆ درەنگ ۋە فات كىردى بە بەراۋرد لەگەل خەلىفەكانى تر، بۆيە پاۋىەكان زۆر ھەرموودەيان لى رىۋايەت كىردوۋە، قوتابىەكانى زۆريان و بەر چاۋ بوون لە شۆيىن كەوتوان (التابعين) بوون، زۆريان پىرسىار دەكرد، چەند تەنگەژەۋ رۇداۋىك رۇويان دەدا پىۋىستىان گەياندن (البلاغ) و گىزانەۋە (الرواية) ھەبو، ئەم زانىستانەيان لە على (ﷺ) بەۋ پەرى دەست پاكى و ئەمانەتەۋە دەگواستەۋە،^(۵) ھەسەنى كۆرى على سۇدىكى زۆرى لە باۋكى بىنى، بەلام بەھۆى بچوكىۋە نەيتوانى بەھرەمەند بىت لە پىغەمبەر باپىرى (ﷺ) حسن مىندال بوۋە كاتىك پىغەمبەر (ﷺ) كۆچى دواى كىردوۋە، ھەروەك ئاشكرايە ژىرى لە باپىرىۋە (ﷺ) ۋەرگىرتوۋە، كۆمەلەك ھەرموودە ووتراۋە بۆلاى پىغەمبەر پالدىراۋن، حسن رىۋايەتى كىردوۋن، ھەروەك ھاۋەلە بچوكەكانى تر، ابن عباس و محمود الرىبع، ھەسەنىش گۆى

۱ - مىسند أحمد (۱/۱۶۴).

۲ - مىسند أحمد (۱/۱۶۴).

۳ - تحفة الإشراف بمعرفة الأطراف للمزي (۷/۳۴۶).

۴ - الدوحة النبوية الشريفة ص. (۱۴۰).

۵ - ھەمان سەرچاۋە.

گرتوه و له باپير و دايك و باوكی له بهری كردوون، كورپه كەشی كه شهویش ناوی حسن بووه باسی كردوون، ههروهها سویدی كورپی غهفله و أبو (حوراء) سعدی و، شهعبی و، هبیره كورپی بریم، (أصبغ) كورپی نوباتهو، موسیه بی كورپی نجبه لییان ریوایه تكدرووه^(۱)، بقی كورپی مخلدیش له موسندهكهی له پیغه مبهری خوا سیانزه (۱۳) فهرمودهی لی ریوایه تكدرووه^(۲)، ئیمام ئهحمدهدیش له (مسند)هكهی ده (۱۰) فهرمودهی لهو هیئاوه له (سنن الأربعة) شهش فهرمودهی لی ریوایه تكدراوه^(۳)، ئه مهش هه ندیک له فهرموده كانن:

۱- له أبو حوراء ئهویش له حهسهنی كورپی علی كه فهرمووی: پیغه مبهری خودا (ﷺ) چهند وشهیه کی فیركردم له قنوتی ویتربیان خوینم (اللهم إهدني فيمن هدیت و عافني فمن عافیت، وتولني فيمن تولیت و بارك لي فيما أعطیت و قنی شر ما قضیت، فإنك تقضي ولا يقضي عليك، إنه لا یذل من والیت تبارکت ربنا و تعالیت)^(۴). لییره دا رائه بینین چۆن پیغه مبهر (ﷺ) سهرداری مرۆفایه تی - حهسهنی هه لئاوه بۆ خوشه ویستی خوا و په رستش بۆ كردن و دوعا و پارانهوه لی، په یوه ست بوون به خوای ته نها بهو كه تاك و ته نیا، ئانه وهش حهقیقه ت و ناوه رۆکی یه كتا په رستی بی گهرد، (التوحید الخالص) كه پیویسته موسلمان له ژیا نی رۆژانه ی دا په یه روه ی بكات و رۆله كانی له سه ر په روه رده بكات.

۲- له (هبیره) وه ووتی: حهسهنی كورپی علی وتاری بۆ ده دا یین و فهرمووی: دوینی ئیواره پیاوێك مالتاوا یی كرد، پێشینه كان نه یان توانیوه و له زانست پێشی بكه ون، پاشینه كانیش پێی ناگهن، پیغه مبهر (ﷺ) به ئالاوه ناردی، جبرائیل له لای راستی و میکائیل له لای چه پی بوو، وچانی نه دا تاكو سهر كه وتنی بۆ به ده ست هیئا.^(۵)

۱ - سیر أعلام النبلاء (۲/۲۴۶).

۲ - تلقیح أهل الأثر فی عیون التاریخ والسير لابن الجوزي ۳۶۹.

۳ - مسند أحمد (۱۶۷/۳) تحقیق أحمد شاکر، مسند أهل البيت تحقیق عبداللّه اللیثی الأنصار ۲۵، الدوحة النبویه الشریفه ۱۴۲.

۴ - مسند أحمد (۱۶۸/۳) قال أحمد شاکر: إسناده صحیح.

۵ - تلقیح أهل الأثر فی عیون التاریخ والسير لابن الجوزي، لا ۳۶۹.

۳- عه مری کورپی حه به شی فهرمووی: دواي کوژرانی علی، حسن وتاریکی بو داین و فهرمووی: دوینی پیاوێک مالتاواپی لیکردن، نه پیشینه کان له زانیاری کیپرکیان له گهڵ ئەو دا پیکرا، نه پاشینه کانیش پیشی ده کهون، پیغه مبه‌ر (ﷺ) هه ناردی ئالا که ی دایه دهست، وچانی نه‌دا تا کو سه‌رکه‌وتنی به‌دهست هی‌نا، هیچ شتیکی دواي خۆی جی نه‌هیشت ته‌نها حه‌فسه‌ت دره‌م نه‌بی‌ت، که هه‌لیگرتبوو بو‌ پۆژی ته‌نگانه بو‌ مال و منداله‌ که ی. (۱)

۴- له محمدی کورپی علی ته‌ویش له حه‌سه‌نی کورپی عه‌لیه‌وه: ته‌رمی‌کیان به‌لای ئیمه‌دا تی‌په‌راند خه‌لک هه‌موو هه‌ستا حسن هه‌لنه‌ستا، ووتی: ئه‌ی خه‌لکینه ئه‌وه چیتان کرد؟ پیغه مبه‌ر (ﷺ) له‌به‌ر ئه‌وه هه‌لسا ئازاری به‌ بۆنی جوله‌که ده‌چه‌شت. (۲)

۵- أبو حوراء سعديه‌وه ده‌فهرمووی: به‌حه‌سنی کورپی عه‌لیم ووت: چیت دیته‌وه یاد له پیغه مبه‌ری خوا (ﷺ)? ته‌ویش ووتی: دیته‌وه یادم پۆژێک ده‌نکه خورمایه‌کی سه‌ده‌قه‌م هه‌لگرته‌وه و خسته‌مه ده‌مه‌وه، پیغه مبه‌ر (ﷺ) هی‌نایه‌وه ده‌روه خسته‌یه ناو خورماکان، پیاوێک ووتی: چی أبوو گه‌ر ئەو خورمایه‌ی خواردبا؟ فهرمووی: ((إنا لَنَأكُلُ الصَّدَقَةَ)) واته‌: (ئیمه‌ خیرات ناخوین) ئینجا ووتی: پیغه مبه‌ر (ﷺ) ده‌یفه‌رموو: (واز بی‌نه له کاری دودلی و گومان، بو‌ کاری دل‌نایی برۆ، چونکه بی‌گومان راستگویی دل‌ناییه، درۆش گومان و دودلیه‌وه هه‌روه‌ها ئەم دوعایه‌شی فی‌ر ده‌کردین (اللهم إهدنی فیمن هَدیت و عافنی فیمن عافیت، و تولنی فیمن تولیت و بارک لی، فیما أعطیت، و قنی شر ما قضیت إنه لا یزل من والیت)، هه‌نده‌ک جار ده‌یفه‌رموو: ((تبارکت ربنا و تعالیت)). (۳)

له دووتوی فهرمووده‌ی پیغه مبه‌ر (ﷺ) پۆشن ده‌بی‌ته‌وه که (آل و بیت) پیغه مبه‌ر خیر و سه‌ده‌قه‌یان پی‌ ناشی، سه‌ده‌قه دوو جو‌ری هه‌یه، سه‌ده‌قه‌ی پی‌ویست که زه‌کاته، وه سه‌ده‌قه‌ی به‌خشش، خواي گه‌وره ده‌فهرمووی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَ تَزَكِّهِمْ

۱ - مسند أحمد (۱۶۷/۳) إسناده صحيح.

۲ - مسند أحمد (۱۶۸/۳) إسناده ضعيف لإقطاعه.

۳ - مسلم رقم: ۱۰۷۲

بها﴾ [التوبة: ۱۰۳] راقه کارانی قورئان ده لَئین: مه به ست زه کاته، واته: (سه ده قه ی پیوستکراو، هیچ ناکوکتیک له نیو زانایان نی یه، که سه ده قه به هر دوو جوړه که یه وه حرپامه بۆ پیغه مبر(ﷺ) سه ده قه ی (فرض) کراوه به هه مان شیوه ش حرپامه له سهر ئال و بهیتی پیغه مبر(ﷺ)، به لّام له حرپامی سه ده قه ی به خشش (صدقة التطوع) جیاوازی ههیه له نیو زانایان، شافیعی دوو قسه ی له باره وه ههیه، قسه ی راست و په وانی ئه وه یه: حرپامه، هو ی حرپامبوونی سه ده قه و زه کات له سهر ئال و بهیتی فرموده که ی پیغه مبره(ﷺ) که له فرمایشتیکی دریز به جوانی رونی کردوه ته وه که هندیك له فرموده که وهرده گرین: ((ان الصدقة لا تنبغي لآل محمد، إنما هي أوساخ الناس))،^(۱) نه وه ی له راقه ی فرموده که ده لَئ: واتای (أوساخ الناس) پاککردنه وه ی مال و دل و دهرونیانه ههروه ک خوی گه وه له نایه تی: ﴿حُذِّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾ [التوبة: ۱۰۳] نامازه ی پیداه، ههروه ک شوستنی چلک وایه. ئه مه ش پاکی ئه وان ده رده خات، پایه و گه وره بیان نیشان ددهات، هیما یه بۆ پاکیان^(۲)، بۆیه ئال و بهیت هیچ شتیکیان له سه ده قه وهر نه ده گرت نه له چه رخی پیغه مبر دا، نه له دوا ی ئه ویش، ته نه ا پینجیکی خویان له ده ست که وت وهر ده گرت و خوی گه وه ده فرمووی: ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسُهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى﴾ [الأنفال: ۴۱].

زانایانیش اختلافیان ههیه له سهر زه کات دان به به ئال و بهیت و ده ستنیشان کردنیان له دوو قسه دایه:

أ- أبو حنیفه و مالک و أحمد له ریوایه تی کدا پیان وایه ئال و بهیت تیره ی هاشمه و به س ئه وانیش به ثالی علی و ثالی عباس، و ثالی جعفر و، ثالی عقیل و، ثالی حارسی کوری عبدالمطلب هه ژمار ده کرین، أبو لهب ناکه ویتته نیو باز نه که، که واته دروسته زه کاتیان پی بدری به منداله که ی (أبو لهب)، به لّام حرپام بوونی سه ده قه و خیر و خیرات بۆ تیره ی هاشم ریز لینانیکی خویای یه بۆ ئه وان و په چه له کیان، چونکه ئه وان هاوکار و

۱ - مسلم رقم: ۱۰۷۲.

۲ - شرح النووي علی صحیح مسلم (۱۸۳/۷ - ۱۸۷).

کۆمه کی پیغه مبهریان کرد بۆ سه رکه وتن له سه رده می نه فامی و موسلمان بوونیان دا، به لام (أبو لهب) هر سور بوو له سه ر ئازاردانی پیغه مبهر (ﷺ) بۆیه نه وه کانی شایه ن به م پایه یه نین. ^(۱)

هیندیك له زانایانی هه نبه لی ده لێن: أبو لهبیش ده که ویتته نیو بازنه که، چونکه ئه وانیش له زنجیره ی تیره ی هاشم ^(۲) چۆن ناکه ونه نیو ئه و بازنه یه که له کوره کانی (أبو لهب) (عتبه) و (معتب) له رۆژی (فتح) ی مه که که موسلمان بوون، پیغه مبه ریش (ﷺ) دلخۆش به بوونه موسلمان بوونیان، هه ردووکیان له گه ل پیغه مبه ر به ژداری جهنگی (حنین) و (طائف) یان کرد و کوره کانی أبو لهب به شیکیان هه یه له لای ره چه ک ناس. ^(۳)

ب- إمامی شافیهی، وای بۆ ده چی ئال و بهیت تیره ی هاشم و به نو موته لیب بن: به لگه ش به مه ی خواره وه ده هیئتته وه: پیغه مبه ر (ﷺ) له پینجیک (خمس) به شی بۆ تیره ی هاشم و هۆزی موته لیب داناوه، جگه له م دوو تیره یه به هیه تیره یه کی تری قوره شی نه به خشیوه، هه روه ک بوخاری رپوایه تی کردوه له فه رموده ی جویری کوری مطعم که ده لێ: من و عثمانی کوری عه ففان به رێ که وتین بۆ لای پیغه مبه ری خودا (ﷺ) ووتیان: ئه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) له پینجیکی خه بیهر ده ده ییت به تیره ی عبدالمطلب ئیمه ش فه رامۆش ده که ی، له کاتی که دا ئیمه و ئه وان له یه ک ئاستداین، پیغه مبه (ﷺ) فه رمووی: ((إنا بنو هاشم وبنو المطلب شي واحد))، واته: (تیره ی هاشم و تیره ی موته لیب له یه ک ئاستدان) ^(۴)، و له م فه رموده ده فامریتته وه تیره ی هاشم و موته لیب له پشک و به شدا به ئال و بهیت حیساب ده کرین، که وابوو هۆز و تیره ی موته لیب به هه مان شیوه ی تیره ی هاشم به ئال و بهیت داده نرین، هه روه ها زه کات له سه ر ئه وان هه رام ده کری، ئه م به خششه ش وه ک قه ره بوویه که بۆ ئه و بیبه شکردنه ی ئه وان له سه ده قه و زه کات. هه روه ها ئه م ریسایه ش (قه ده غه کردنی زه کات) په یوه سته به خزمه نزیکه کانی پیغه مبه ر (ﷺ)،

۱ - شرح فتح القدير لابن همام (۲/۲۷۲-۲۷۴).

۲ - الإنصاف للمرداوي (۳/۲۵۵ - ۲۵۶).

۳ - التبیین فی أنساب القرشیین، ۱۴۳.

۴ - البخاری کتاب فرض الخمس رقم: ۳۱۴۰.

بۆ شایه‌نی پینجیك كه‌واته: پیوسته هاشمی و موله‌لیبی له یه‌ك ناستداین ویه‌كسان بن^(۱)، ئیمام ئه‌حه‌دیش له باره‌ی به‌نی موله‌لیب دوو ریوایه‌تی هه‌ن:

یه‌كه‌م: زه‌كاتیان پێ ناشی‌ت له‌به‌ر فه‌رمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ): (ئیمه و به‌نی موله‌لیب له نه‌قامی و ئیسلام دا له یه‌كتر نه‌ترازاوین و ئیمه یه‌ك شتین)^(۲)، له ووتیه‌كه شافعی كه‌له (مسنده) كه‌یدا ریوایه‌تی‌كردوه ((به‌نی هاشم و موله‌لیب یه‌ك چه‌شن)) په‌نجه‌كانی به یه‌كدا بژاند.^(۳)

دووهم: به پێ مه‌زه‌به‌ی أبو حنیفه و مالك بۆیان هه‌یه زه‌كات وه‌ریگرن، چونكه ده‌چنه نیو مانای گشتی فه‌رمووده‌ی خوا ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَ الْمَسْكِينِ﴾ [التوبه: ۱۶۰]، به‌لام به‌نی هاشم له‌م بازه‌یه ده‌ر چوینه له‌به‌ر فه‌رمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، (أَنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لِمُحَمَّدٍ وَلَا لِأَلِّهِ مُحَمَّدٍ)^(۴)، قه‌ده‌غه‌كه تابه‌ت كراوه به‌وان^(۵)، هه‌ر بۆیه ده‌لێن: قیاسی به‌نی موله‌لیب له‌سه‌ر تیره‌ی هاشم (صحیح) نی یه، چونكه به‌نی هاشم له پینجیه‌ك به‌هۆی خزمایه‌تیه‌وه نیه و به‌س، به‌لكو به هۆی هاوكاری و كۆمه‌کیانه بۆ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) كۆمه‌ك و سه‌رخستنی پیغه‌مبه‌ریش مانای قه‌ده‌غه‌ی زه‌كات ناگه‌یه‌نیت^(۶).

زانایان باسی حوكمی زه‌كاتیان كردوه بۆ ئال و به‌یت له‌ حالێكدا كه پینجیكیان پینه‌دری له‌به‌ر خالی بوونی (بی‌ت المال) له هه‌موو سه‌رمایه و ده‌سكه‌وتی‌كی جه‌نگ یاخود له‌به‌ر ده‌ست به‌سه‌ر داگرتنی سته‌مكاران و چه‌وساندنه‌وه‌ی ئال و به‌یت به‌م چه‌شنه حالاله، هی‌ندێك له زانایانی پیشین و پاشین ره‌ئیان وایه زه‌كاتیان كه پێ ده‌دری، له ئیمام أبو حنیفه ریوایه‌ت‌كراوه كه درووسته زه‌كات بدری به به‌نی هاشم له چه‌رخ‌ی خۆیاندا، چونكه پینجیكیان پێ نه‌گه‌یه‌وه، هه‌ركاتی‌كیش پینجیكیان پێ نه‌گه‌یشته درووسته له قه‌ره‌بوودا

۱ - معالم السنن للخطابی (۷۱/۲) الإمام للشافعی (۶۹/۲)، المجموع للنووی (۲۴۴/۶) العقیده فی أهل البيت، لا ۱۸۱.

۲ - سنن أبی داود الإمارة رقم: ۲۹۸۰.

۳ - سنن النسائی رقم: ۴۱۳۷.

۴ - مسلم رقم: ۱۰۷۲.

۵ - العقیده فی أهل البيت، لا ۱۸۱.

۶ - المغنی لابن قدامة (۱۱۲/۴).

زهکات وهریگر^(۱)، ههندیك له مالیکیهکان دهلّین: کاتیک بێ بهش کران له دهست مایه‌ی (البیت المال) دهبن به هه‌ژار و نه‌دار که‌واته دروسته زه‌کاتیان پێ بدریت^(۲)، هه‌ر له‌م سۆنگه‌یه‌وه أبو بکری ته‌به‌ری^(۳)، ده‌لّی: سه‌ده‌قه و خیراتی واجب و سونه‌تیان بۆ هه‌لّاله^(۴). (أبو سعید الأصبخري) که‌له سه‌ر مه‌زه‌به‌ی شافیعیه‌کانه ده‌لّی: کاتیک له پینجیک قه‌ده‌غه‌کران زه‌کاتیان بۆ دروسته، چونکه له زه‌کات بێ بهش کراون، چونکه پینجیکیان هه‌یه‌و که پینجیکیان نه‌ما واجبه زه‌کاتیان پێ بدری^(۵)، بۆیه له فه‌رموده‌دا هاتوه: ((إِنَّ لَكُمْ فِي خَمْسِ الْخَمْسِ مَا يَكْفِيكُمْ، أَوْ يُغْنِيكُمْ)) واته: (ئێوه یه‌کتان بۆ هه‌یه نه‌وه‌نده به‌ستانه، یان پێ ده‌وله‌مه‌ند ده‌بن)،^(۶) بۆیه به پینجیک پیوستیان به‌زه‌کات نابێ، به‌لام نه‌گه‌ر نه‌م سه‌رمایه نه‌ما که هه‌بوو بۆ پیوستیان و مه‌رج بوو بۆ وه‌رنه‌گرتنی زه‌کاتیان، که‌وابوو مه‌رجه‌که لاده‌جیت و قه‌ده‌غه‌یان لی‌ کرا، هه‌ندیك له زانایانی حه‌نبه‌لی ده‌لّین: دروسته ئال و به‌یت زه‌کات وهریگر گه‌ر له پینجیک قه‌ده‌غه‌کران، چونکه پینجیک شوینی پیوستی یه.^(۷) ابن ته‌یمیه‌ش ئه‌و په‌نیه‌ی هه‌لبژاردوه^(۸).

۶. (ربیع‌ه‌ی کوری شیبان) بۆمانی په‌یوایه‌تکردوه: ده‌لّی: حه‌سه‌نی کوری علی هیچت له یاده له‌باره‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)? فه‌رموی: پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) منی برده ژووری خیرات(الصدقه) منیش ده‌نکه خورمایه‌کم هه‌لگرت و خسته ده‌مم پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پێ فه‌رموم: ((أَلْقِهَا فَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِلرَّسُولِ اللَّهِ وَلَا لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ))^(۹)، واته: (نه‌م ده‌نکه خورمایه‌ فریدا، چونکه نه‌ بۆ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) نه‌ بۆ که‌سی آل بیت هه‌لّاله).

۱ - حاشیه ابن عابدین (۹۱/۲).

۲ - بلغة السالك (۲۳۲/۱)، حاشیه الدسوقي (۴۵۲، ۴۵۳).

۳ - عملي کوری عبدالله کوری عملي صالحی ته‌بو بکری ته‌میه‌یه شیخی مالیکیه‌کان بوو له عێراق له ۳۷۵ ک وه‌فاتی کرد. بروهانه (شفرات الذهب)، (۸۶۸۵/۳).

۴ - المنتقى للباقي (۱۵۳/۲).

۵ - المجموع للنووي (۲۴۴/۶ - ۲۴۶).

۶ - تفسير ابن کثير (۳۱۳/۲) قال ابن کثير حديث حسن لإسناد.

۷ - الإنحاف للمرداوي (۲۵۵/۳) و كشف القناع للبهوني (۲۹۱/۲).

۸ - الإختيارات (۱۰۴) العقيدة في أهل البيت، لا (۱۸۶).

۹ - مسند أحمد (۱۷۰/۳) إسناد صحیح قاله أحمد شاکر.

۷. بُریده کورئ أبو مریم له أبی حوراء بۆمان ریوایه تی ئەکا ئیمه لای حی کورئ علی بوین پرسیری لیّ کرا چیت له یاده له باره ی پیغه مبهری خوا (ﷺ) فهرمووی: له گهڵ پیاه مبهری خوا ده پۆیشتم به لای خورمایه کی صدقه تی په ڕیم ده نکه خورمایه کهم هه لگرت، خستمه ده مم، پیغه مبهرله ده می ده رهینا، هه ندی له خه لکه ووتیان: چی ده بوو ئەگه ر بیخواردبا؟ فهرمووی: ئیمه ی ئال محمد (صدقه) مان بۆ حه لّال نی یه، پینج نوێژه کهم له یاده. (۱)

۸. له ئه یوبی کورئ محمده وه ریوایه تکراره له حوسه یینی کورئ علی (إبن عباس) جنازه یه کی بینی یه کیان هه لستاوه ئه وه ی تریان دانیش، ئه وه ی هه ستاوه ووتی: ئایا پیغه مبهر (ﷺ) هه لئه ستاوه ته وه؟ ئه وه ی دانیشتبوو ووتی: به لیّ پیغه مبهر (ﷺ) دانیشتبوو. (۲)

ئه وه هه ندی له وه فهرموودانه یه حه سنی کورئ علی له باپیری وه ریوایه تی کردوه حه سن به یه کیك له زانایانی صحابه دائه نرئ ئه وانە ی که فتوایان داوه، یان بۆ سئ چین سیّه می صحابه بووه فهرمووده ناسان زانایانی (صحابه) یان بۆ سئ چین دابه شکردوه ئه مه ش به ده گه رپێته وه بۆ که می و زۆری فتواکانیان (إبن القیم) هاوه لانی دابه شکردوه بۆ سئ چین هه ندیکیان زۆریان فتوا داوه هه ندیکیان که م هه ندیکیان مام ناوه ندی.

أ- ئه وه هاوه لانه ی فتوای زۆریان داوه:

ئه وه هاوه لانه ی که فه تواکانیان پاریزراوه له هاوه لانی پیغه مبهر (ﷺ) سه دوسی پیاوو ژن زیاترن، به تایبه ت هه وت که س له وان زۆتر فه تواویان داوه عمری کورئ خه تاب: علی کورئ ئه بو تالیب، عبدالله کورئ مسعود، عایشه ی دایکی بڕواداران، زه یدی کورئ سابت، عبدالله کورئ عمر، عبدالله کورئ عه بباس (ﷺ)، أبو محمد ده لیّ: ده شی فه توای هه ریه ك له مانه په رتوکیکی قه باره گه وه پیکینن. وه ده لیّت: أبو بکر محمد کورئ موسای کورئ یه عقوب ی کورئ پێشه وای موسلمانان مه ئمون، فه تواکانی إبن عباسی له بیست

۱ - هه مان سه رچاوه.

۲ - هه مان سه رچاوه (۱۷۱/۳).

کتیب کۆکردووه تهوه، جینگهی باسه أبو بکری ناوبراو یه کینکه له پیشه واکانی ئیسلام له زانستی فهرمووده ناسیدا.

ب- مامناوهندی له فتوا دهره کان: أبو محمد ده لیت: مامناوهنده کان که فتویان لی رپوایه تکراره أبو بکری سدیق، أم سلمة نه نسی کوری مالک، أبو سعیدی خدری، نه بو هورهیره، عثمانی کوری عه فان، عبدالله کوری عه مری کوری عاص، عبدالله کوری زوبیر... تاد.

ج- نه هاوه لانهی فتویان کهم داوه: نهوانی تر، که به کهم فتوا دهر ناوزه ده کرین، که تهنه باسیک یاخود دوو باس و که میک زیاتر له مه لییا نه وه رپوایه تکراره... نهوانیش بریتین له: نه بو دهر داء، نه بو الیه سیر، نه بو سه لهی مه خزومی، نه بو عوبیدهی کوری جهراح، (حسن حسین)ی جووته کورانی علی کوری نه بو تالیب، نه عمانی کوری به شیر، ثوبه ی کوری کعب، نه بو نه یوب، نه بو ته لحه، أبو ذر، أم عه تییه، سه فیهو، دایکی ئیمانداران هه فسه، نه م هه بیبه (ره زای خویان لی بیت).^(۱)

هه شته م: هه سه له ته کانی پیغه مبه ر (ﷺ) وه ک هه سه نی کوری علی (ﷺ)
رپوایه تی کردووه:

۱- له هه سه نی کوری عه لیسه وه له خالی هه سه نه وه هیندی کوری أبو هاله حسن (ﷺ) ووتی: پیغه مبه ر (ﷺ) به رده وام غه مبار بوو هه میسه له بیر کردنه وه دابوو، هیچ کات پشوی نه بوو، زۆر بیده نگ ده بوو تهنه به گویره ی پیویست قسه ی ده کرد، زمان و زاری خۆی ته واو به کار ده هینا بو قسه کردن، به ووشه ی کهم و پر مانا ده دوا، قسه کانی نیوانیان هه بوو، ووته کانی نه درێژوو نه کورت بوو، سروشتی رهق و توند نه بوو، مام ناوه ند بوو له جهسته دا نیعمه ته کانی به گه وره داده نا ته گهر که میش بوایه، باسی هیچ شتیکی به خراپ نه ده رکرد، ره خنه ی له هیچ خواردن خواردنه وه یک نه ده دا ته گهر به دلێشی نه بوایه، به لام په یوه ندیشی له گه ل نه بوو گهر ماف پیشیل بکرایه هیچ شتیکی نهیده توانی

۱ - إعلام الموقعين (۱/۱۲، ۱۳)، سيرة عائشة سليمان الندوي، لا ۳۲۷.

له ږنگای کینه‌ی راوه‌ستې تاكو سهری ده‌خست، له پټناو خوی توره نه‌ده‌بوو، هیچ ه‌ولیشی بۆ سهر خستنی نه‌فس نه‌ئ‌دا، گهر ئاماژه‌ی کردبایه‌به له‌په‌ی ده‌ستی ئاماژه‌ی کرد، کاتی سهرسورمان وه‌رش‌ی ده‌گیرا، له قسه‌کردن ده‌ستی ده‌قوچاند و ده‌ستی راستی ده‌خسته ژیر ده‌ستی چه‌پ، ساتی توره‌بوون په‌له‌ی ده‌کرد بۆ پشت ه‌ل‌کردن، له دل‌خوشیدا چاوه‌کانی نه‌نوقاند، زۆربه‌ی پټکه‌نینی خه‌نده‌بوو، ددانه‌کانی وه‌ك دنکه تهرزه ده‌رده‌که‌وتن، گه‌وره‌بوو، له چاو خه‌لکی ده‌دره‌وشایه‌وه، ده‌موو چاوی وه‌ك مانگی چوارده جوان بوو، پټیه‌کانی نه‌رم و لوس بوون ئاو لیان دوورده‌که‌وته‌وه، له ږویشن قاچه‌کانی له یه‌کتر دوور ده‌خسته‌وه‌به‌پټ پیویست ده‌ږوشت، به‌ یقار و خیرا ده‌ږوی، کاتې ده‌ستی ده‌کرد به‌ ږوشت وه‌ك به‌ره‌و لیژ ب‌راوت و‌آبوو، کاتی ئاوړی ده‌دایه‌وه به‌ته‌واوی خوی ده‌سورانه‌وه، چاوه‌کانی بۆ خواره‌وه راڼه‌مان، روانینی بۆ زه‌وی زیاتر بوو له ئاسمان، زۆربه‌ی تپرامانی سهرنج‌دان بوو، مشوری هاوه‌لانی ده‌خوارد، به‌هر که‌سې ده‌گشت سل‌وی لیده‌کرد.^(۱)

۲- وه‌سفې پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌م شیوه له ده‌می حسن و حسینی کوپانی علی بیستراوه: پیغه‌مبه‌ر ده‌مشرو جنیو دهر نه‌بووه، دهم به‌هاوارو قیژه نه‌بوو له کوچه‌و بازاردا، خراپه‌ی به‌خراپ پاداشت نه‌ده‌دایه‌وه، به‌لکو لی‌بوردن و چاوپو‌شی ده‌نواند. ه‌هرگیز به‌ده‌سته‌کانی له هیچ که‌سې نه‌داوه تنه‌ها گهر جیهادی پټ‌کردبې، نازاری خادم و ده‌ست و پټوه‌ندی نه‌ئ‌دا، نه‌زیه‌تی ئافره‌تی نه‌ئ‌دا، ه‌هرگیز نه‌مبینیوه یارمه‌تی ده‌ری سته‌مکاریت، کاتیکیش مافی خوا پټ‌شیل ده‌کرا له ه‌هموو که‌س کینه‌ی زیاتر ه‌ل‌ده‌گرت، سهر پشک کرابا له نیوان دووکار ئاسانه‌که‌ی ه‌ل‌ده‌بژارد، که ده‌چویه مالی ده‌بوو پو‌شاک‌ی خوی بست به‌بست پاک ده‌کرده‌وه، مه‌ړو بزنی خوی ده‌دو‌شی، خزمه‌تی خوی ده‌کرد، زوبانی خوی گو‌شه‌گیری ده‌کرد، تنه‌ها بۆ شتی په‌یوه‌ندی دار ده‌دوا، هاوه‌لانی ه‌وگرده‌کر، به‌ ترس و بیم دووری نه‌ده‌خسته‌وه، ږیزی له سهره‌ور و سهرکرده‌ی ه‌هموو گه‌لې ده‌گرت، مشوری کاری ده‌خواردن، به‌ وریایی و خو‌پاریزی مامه‌له‌ی له‌گه‌ل خه‌لك

۱ - مختارات من أدب العرب لابن الحسن النوي، ۱۳۶.

ده کرد، بئ ئه وهی پرووی خۆی گرژ بکات و، رهفتاری خۆی بگۆریت هاشمۆی یاوه رانی ده کرد، پرسپاری له کاروباری خه لک ده کرد، جوانی تۆخ ده کرده وه و به هیزی ده کرد، دزیوی ناشیرن ده کرد و به ره وه لاوازی ده برد، راسته کار بوو، نهک ناکوک و ناله بار، بئ ئاگا نه ده بوو نه بادا کهم ته رخه م و بئ تاقهت بیئت. بۆ هه موو رهوشتی که ئاماده باشی هه بوو، درێغی له حه قیقه ت نه ده کرد و، لی تیپه ر نه ده کرد، هه لبژاردهی خه لک دۆستایه تیان ده کرد باشتیرین خه لک لای ئه وه که سی بوو ئاموژگاریه کانی بۆ هه بوو، مه زنتریان ئه وه که سه بوو ناشتیخواز و هاوکار بیئت. به ده می به زیکرو یادی خوا داده نیشت، مه جلیس کام شوین کۆتایی بوو لییه وه داده نیشت و فه رمانیشی به مه ده کرد. هه ریه ک له نه ندامانی مه جلیس وایه زانی ئه وه له وی تر به رپژ تره لای پیغه مبه ر (ﷺ). هه ر که سی که له گه لی دائه نیشت یاخود داوای پیداویستی لی ئه کرد له گه لی به رده وام ده بوو تاکو که سه که وازی نه هینا. پیداویستی خه لکی به که سی تر نه ئه داوه مه گه ر جیگه ی متمانه بوايه. بالی میه ره بانی بۆ خه لک رانه خست و وه ک باوک مامه له ی له گه ل ده کردن. له مافدا هه موو وه ک یه ک بوون، مه جلیسی ئه وه مه جلیسی شه رم و شکۆو زانست و ئارامی و سپارده پارێزی بوو، ده نگی پیدا به رز نه ده کراوه بۆختان و سه ر زه نشتی تییدا نه ده کرا، نسکو و نه نگیه کان نه ده کرا، هه موو یان یه کسان بوون ته نها به ته قوا له یه کتر گه وه تر بوون. هه موویان متواضع و ملکه چ بوون، رپژی به سالآچوو ده گیرا به زه بیان به به چوک داده هاته وه، خه مخۆری که سی خاوه ن پیویستی بوون، پارێزگاریان له که سی نامۆ ده کرد.^(۱)

۳- له حه سه نی کورپی علی (ﷺ) ئه ویش له حوسه نیی کورپی علی کورپی کورپی
 ابی تالیب رپوایه تی کرده پیویسی به چاو پیاخشاندن هه یه، که به به شی که له کتایی (الشمال) ره وشته جوانه کانی ترمذی: پیغه مبه ر (ﷺ) ده م به مژده بووه، خۆش رهفتار بووه، نه رم و به خشنده بووه، دلرێق و قسه رێق نه بووه، ده م شرو عیه ب گرو چه توون و رژد نه بووه، خۆی له کاری که که حه زی لی نه ده کرد خۆی بی نه نگ ده کرد و وه لامی نه ئه داوه نه مه ش وه ک رپژیک بۆ به رامبه ر، خۆی له سی شت دوورگرتووه بوو، ده مه قاله، خۆ

هه‌لکێشان، کارێک که په‌یوه‌ندی به‌و نه‌بی‌ت. خه‌لکی له‌ چوار شت قه‌ده‌غه ده‌کرد، پاشه‌ مله‌ باس کردن، یه‌ کتر عه‌ییدار نه‌کردن، به‌ دوا‌ی عه‌یب و ناته‌واوی یه‌ کتر نه‌گه‌ران، ته‌نها به‌ ئومیدی پاداشت نه‌بوا‌یه قسه‌ی نه‌ده‌کرد که قسه‌ی ده‌کرد هه‌موویان بێ‌ده‌نگ ده‌بوون واته‌زانی بالنده له‌ سه‌ره‌ریان وه‌ستاوه، له‌ بێ‌ده‌نگ ده‌بوو هاوه‌لان گه‌فتو گۆیان ده‌کرد ده‌مه‌ قاله‌یان نه‌ده‌کرد، له‌ گه‌ل هاوه‌لان پێ‌ده‌که‌نی و له‌ گه‌ل نه‌وان سه‌ره‌سام ده‌بوو، له‌ سه‌ر کاری پێ‌سوار ئارامی ده‌گرت گویی بۆ شل ده‌کرد، تا‌کو هاوه‌لان گرنگی پێ‌ده‌ن فه‌رامو‌شی نه‌که‌ن و ده‌یفه‌رموو: هه‌ر کاتێک که‌سی‌کیان بینی به‌دوا‌ی پێ‌دا‌ویستی ده‌گه‌را هاوکاری بکه‌ن، پێ‌دا‌هه‌لدانی قه‌بول نه‌ده‌کرد مه‌گه‌ر پڕ به‌ خۆی نه‌بوا‌یه، قسه‌ی به‌ که‌س نه‌ده‌بێ‌ی، تا‌کو ته‌واو ده‌بوو، یان مه‌جلیس هه‌ل‌ده‌ستا، سینه‌گوشادو حه‌ق بێ‌ژ بوو، سه‌روشت نه‌رمو نیان بوو، جوان‌ترین هه‌لسو که‌وتی هه‌بوو، هه‌ر که‌سی به‌روکه‌ش ده‌ی‌بینی ترسی لی نه‌نیشت، به‌لام کاتێک لی‌ی نزیک ده‌بووه یاخود تێکه‌ل ده‌بوو له‌گه‌لی و خۆشی ده‌ویست، ده‌یووت: خوا‌زراوه هه‌یج که‌سی‌کم وه‌ک نه‌و نه‌بینیوه نه‌پێ‌شت و نه‌پاشتر. ^(۱)

نۆیه‌م: ئایه‌تی پا‌ک‌کردنه‌وه (التطهیر) و فه‌رمووده‌ی پۆشاک:

ئایه‌تی پا‌ک‌کردنه‌وه فه‌رمایشتی خوا‌ی گه‌وره‌یه: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ [الأحزاب: ۳۳]، به‌لام فه‌رمووده‌ی پۆشاک، عایشه (ره‌زای خوا‌ی لی‌بی‌ت) په‌یوا‌یه‌تی‌کردوه ده‌فه‌رمو‌یت: پێ‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌یانیه‌کی زوو ده‌رچوو عه‌با‌یه‌کی خوری به‌سه‌ریه‌وه بوو، علی و فاتیمه و حسن و حسینی خسته ژێ‌ریه‌وه. فه‌رمو‌ی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ له‌ راستیدا ئه‌م په‌یوا‌یه‌ته‌ی عایشه بۆ ئه‌م فه‌رمووده درۆی نه‌و که‌سه‌مان بۆ په‌رون ده‌کاته‌وه، که ده‌لی‌ت: هاوه‌لان گه‌ره‌یی علی یان (ﷺ) شار‌دۆته‌وه، عایشه که‌نه‌وان وه‌های بانگه‌شه ده‌که‌ن که‌رقی له‌علی (ﷺ) نه‌بینین ئه‌وا عایشه‌یه فه‌زلی علی و فاتیمه و حسن و حسین په‌یوا‌یه‌ته‌کات. ^(۲)

۱ - مختارات من أدب العرب لأبي الحسن الندوي، لا ۱۶ نقلاً عن الشامل للترمذي.

۲ - حقه من التاريخ، لا ۱۸۷.

لهم چند نایه تهی خواره وه دواندن و ناراسته کردن بۆ خیزانانی پیغه مبه ره به وان دهست پیده کات و هه ره به وانیش کۆتایی ده هیئت خوی مه زن ده فره مویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّتْهَا فَمَتَّعَلَيْنَ أُمَتَّعُكُمْ وَأَسْرَحُكُمْ سَرَّاحًا جَمِيلًا﴾ (٢٨) وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا (٢٩) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا (٣٠) وَمَن يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا (٣١) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا (٣٢) وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا (٣٣) وَأَذْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿[الأحزاب: ٢٨ - ٣٤].

دواندن هه مووی له گه ل خیزانانی پیغه مبه ره (ﷺ) له گه ل (أمر) و (نهی) له گه ل نه وان، ده لئ: کاتیک نهو سووده گشتگیر ده بیته بۆ نه وان و نه وانی تر له ئال و بهیتی پیغه مبه ره (ﷺ) لهم ساته راناو ده بیته (مذکر)، چونکه (مذکر) و (مؤنث) کاتیک کۆبوو نه وه (مذکر) زال ده بی، چونکه هه موو ئال و بهیتی پیغه مبه ره (ﷺ) ده گریتته وه علی و فاتیمه و حسن و حسینیش تایبه ترن، چونکه پیغه مبه ره (ﷺ) له دوعا کردن نه وانی تایبهت ده کرد، ههروهک ئال و بهیتی پیغه مبه ره (ﷺ) علی و حسن و حسین و فاتیمه ی جیا کردۆته وه له خه لکانی تر ههروهک له فره مووده ی زهیدی کور ی نه رقه م دا هاتووه، کاتیک پیی ده ووتری خیزانه کانی له ئال و بهیتی؟ ده فره مووی خیزانه کانی، به لام ئال و بهیتی نه وانن سه ده قه بیان لی قه ده غه یه، که بریتین له ئال (علی و جعفر و عقیل و عباس)^(١)، هه ندیک له زانایانی شیعه ی دوازه (إثنی عشریة) نایه تی پاک کردنه وه ی (التطهیر) یان پچراندوه له سیاقی قورئانی. که خوی گه وه خیزانانی پیغه مبه ره ده وینیت. نه مهش بۆ بیئاگابوون له ژنانی پیغه مبه ره له دواندن قورئاندا. دواپی

فهرموده‌ی پوښاک‌پښيان بؤ ئه‌م مه‌به‌سته پالداوه، که مسلم له صه‌حيحه‌کي له دايکي
 پرواداران عائيشه‌ی رپوايه‌تکړدوه ده‌لټت: پيغه‌مبه‌ر به‌ره به‌ياننک ده‌رچوو، به‌رگيکي
 نه‌خشداری له تاله مووی ره‌شي به‌سهره‌وه بوو، حسن و حسين و فاطيمه و علي هاتن و
 خويان خسته ژيره‌وه نه‌وسا فهرمودی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ
 وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ وه له فهرموده‌ی دايکي پرواداران (أم سلمة) دا هاتووه نه‌و کاته‌ی نه‌م
 فهرمايشته بؤ پيغه‌مبه‌ر(ﷺ).. هات أم سلمة ده‌لټت: من له گهل نه‌وام نه‌ی پيغه‌مبه‌ري
 خوا؟ فهرمودی: ((أنت على مكانك، وأنت على الخير)) واته: (تو له شويني خوت به، تو
 له‌سهر خير و بي‌ري)^(۱) نيازي شيعه‌کان لي‌رده‌ا چه‌سپاندني نه‌و مانايه‌يه که ثايه‌ته‌کيان بؤ
 به‌لگه هينايه‌وه^(۲) وه بؤ‌چونيان وايه ثايه‌تي (التطهير) پاک‌کردنه‌وه به‌لگه‌يه له‌سهر پاکي و
 بي‌گوناهي ياه‌ره‌اني پښاک (أصحاب الكساء) که پيکهاتون له علي و فاطيمه و حسن و
 حسين له‌هه‌موو هه‌له‌و گوناهيکي بچوک و گه‌وره به‌لکو له هه‌له‌و له‌بير چووني مرؤيش
 دوورو پاريزراون^(۳) بروايان وايه هه‌سه‌ني کورې علسي پيشه‌واي دووه‌می بي‌
 گونا‌هه (معصوم) ه.

پاک و بي‌گوناهي پيشه‌وايه‌تي (الإمامة) له لای شيعه‌ی إمامي مه‌رجيکه له
 مه‌رجه‌کانی پيشه‌وايه‌تي (ئيمامه‌ت) وه يه‌کيکه له بنه‌ما سه‌ره‌تايه‌کانی قه‌واره‌ی
 بي‌روباوه‌ري کيانی عقائديان، گرنگي و بايه‌خيکي به‌هاداري هه‌يه لای نه‌وان، شيعه‌کان
 دواي نه‌وي بؤ پيشه‌واکانی خويان خه‌سله‌ت و سه‌يفاتي توانا سازي و به‌ره‌ري زانستي بي‌
 سنوريان زياد کرد به‌و نه‌غما‌هه گه‌يشتن که پيشه‌وا به‌رپرسيار نيه به‌رامبه‌ر به‌خه‌لک هيچ
 نه‌گه‌ر و بواري هه‌له‌ش نيه له کرداره‌کانی هه‌ر کار و کرده‌ويه‌ک بکات. له‌گه‌ل نه‌وه‌ش
 پيويسته به‌راستگؤ دابندرټت، پرواشمان وا هه‌بيت هه‌موو نه‌و شتانه‌ی نه‌و نه‌غما‌ي ده‌دات
 هه‌مووي خير و خوشي يه‌و هيچ زيان و ناشويکي تيدا نيه، چونکه نه‌و کايه‌يکي زانباري
 هه‌يه که‌س په‌ي به‌هوشباري زانستي نه‌و نه‌بردووه، ده‌لټن: پيشه‌واکان بي‌گوناهن

۱ - سنن الترمذي، كتاب المناقب رقم: ۳۷۸۸.

۲ - ثم أبصرت الحقيقة، ۱۷۶.

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه ، ۱۷۶.

لهه موو ژياناندا و تاوانی گه وره و بچوكيان نه نجام نه داوه دروست نيه هه له سه هوشيان بخريته پال^(۱)، شيخ مفيد: يه كدهنگی شيعه كان له م باره و باس ده كات و ده ليت: پيشه و اكان (الأئمة) له جيگه ي پيغه مبه ران ياساكان پياده ده كهن، سنوره كان راده گرن، پاريزگاری له شهر و نه ده بی مړیسی ده كهن، بی خهوش و گونا هن وهك پيغه مبه ران، گونا هی بچوك و گه وره له وان نافامريته وه و، هیچ شتيك به خراب له باره ی ثاين نالين، هیچ شتیش له يادنا كهن له نه حكام و ياسادا، هه موو نيامه كان له سهر هم رپړه وهن ته نها كه ميك ريز پر بوون، هم باسه ی په يوه ست كرده به پروكه شی چهن رپوايه تيک كه ته ثویل هه لده گرن، به پيچه وانه ی گومانی خرابی له م باسه دا^(۲)، جورتيك به دريژي له باره ی هم بيروباوه رهی له كتيبه كه م (ژيانامه ی پيشه وای موسلمانان) علی كوري نه بو تاليب^(۳)، له م باره يوه شاره زايی زياتر ده وي بابگه رپينه وه بو هم په رتووكه.

به لگه ی (الشعة الإمامية) له باره ی ثايه تی پا كرده وه هه لوه شانده وه ی له چهن د رويكه وه:

أ- فهرمووده ی (أم سلمه ی) كه له پيشه وه باسمان كرد به چهن د شيوازيك هاتووه: رپوايه ت كراوه له أم سلمة فهرموويه تی: پيغه مبه ر (ﷺ) لای من بوو، فاتي مه و علی و حسن و حسينش له وي ثاماده بوون، گوشتاويكم بو ثاده كردن خوارديان و پال كه وتن پيغه مبه ر (ﷺ) په شته مال ياخود پوڅاكيكي قهديفه ی به سهر دا كي شان، نه وسا فهرمووی: (نه ی خواي ميهره بان نه مانه له خانه واده ی منن، چلك و پيسيان لي داماله و جوان پاكيان بكه وه) له رپوايه تيكي تر دا هاتووه پيغه مبه ر (ﷺ) له سهر پوڅاكيكي داينيشانن، پاشان هه رچوار ليچكي پوڅاكه كهی به ده ستي چه پ له سهر سه ريانه وه توند كرد، به ده ستي راستيش هيماي بو لای خوا كرد و فهرمووی: (نه مانه له خانه واده ی منن، پيسي و چلكيان لي داماله و پاكي بكه وه) هه ردو رپوايه ته كان متفقن له گهل رپوايه تی

۱ - درسات عن الفرق د. أحمد جلي ص ۲۰۳.

۲ - أوائل المقالات للمفيد، لا ۳۵.

۳ - أسنى المطالب سيرة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب (۳۰۲/۲).

مسلم که له عایشه ږیوایه تکراره له گرته وهی هر پینج که سه که له و نایه ده، به لام
 نه مهش مانای و انیه سته مه که سی تر بگریته وه به دهر له وان. ^(۱)

کومه لای ږیوایه له (ام سلمه) ږیوایه تکرارون به زیاده کراوه وه، ناماژه به هاوبهش
 نه بوونی (ام سلمه) ده که له لال و بهیت له فهرموده کانی پوښاک. زوربهی نه
 فهرمودانه له (ضعیفی) خالی نین، به لام له هه موویان (صحیح) تر نه ږیوایه تهی
 خواره وهی: کاتیک نایه تی ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ
 تَطْهِيرًا﴾ به سهر پیغه مبهردا دابهزی له مائی (ام سلمه) بانگی فاتیمه و حسن و حسینی
 کردو به پوښاکیک دایوښین، عه لیش له پشتیه وه بوو، نه میشی به لیباسیک پوښی نینجا
 فهرمووی: (نهی خوی گه وړه نه مانه نالو بهیتی منن پیسی و چه پهلان لای راماله و به
 جوانی پاکیان بکه وه) ام سلمه ووتی: منیش له گهل نه وائم نهی پیغه مبهری خوا؟
 فهرمووی: (تو له مه نزلای خوت، تو له سهر خیر و بیریت). ^(۲)

ږیوایه تیکی تری زور گرنګ و بایه خ دار ږیوایه تکراره به سته نه دی (حسن) ناماژه به وه
 دهکات که (ام سلمه) چوه ته ژیر په شته ماله که دوی دهرچوونی نه وان له ژیریه که
 په شته مال نومید وایه هوکاری نه چونه زژی (ام سلمه) بو ژیر په شته ماله که دروست
 نه بوونی بی له بهر علی (علیه السلام) ^(۳)، هر بویه پیغه مبهر (علیه السلام) ده خاته ژیره وه دوی
 دهرچوونی نه کومه له، شهر ده لیت: ووتی گویم له (ام سلمه) بوو له کاتی بانگهیشتنی
 خه لک بو ناشتنی حوسه نینی کوری علی نه فره تی له خه لکی عیراق ده کرد و دهیووت:
 کوشتیان خوا بیانکوژیته وه فرت و فیلیان له گهل کردو زه بوونیان کرد، یاخوا بهر نه فره تی
 خوا که ون، من پیغه مبهرم (علیه السلام) بینی فاتیمه بو لای ده هات قاپیکی هه لگرتبوو حه لوای
 تیدا بوو، له بهر ده پیغه مبهری دانا، پیغه مبهر فهرمووی: (کوره مامه که له کوئی یه؟)
 ووتی: له ماله وهی، (برو بانگی بکه و هردو کوره که شی بینه) فاتیمهش چو کوره کانی
 هر یه که و به ده ستیکه وه گرت، عه لیش به دواياندا ده هات پیغه مبهر (علیه السلام) حسن و

۱ - ثم أبصرت الحقيقة، لا ۱۷۷.

۲ - فضائل الصحابة (۷۲۷/۲) رقم: ۱۹۹۴ إسناده فيه ضعف وله طرق قوية.

۳ - ثم أبصرت الحقيقة، لا ۱۷۷.

حسینی خستنه نیو کۆشی خۆی عەلێش لەلای راستی دانێشت و فاتیمەش لەلای چەپی، (أم سلمه) ووتی: پێغه مەبر (ﷺ) بەرگێکی خەبەری پراکێشا، کە بەرگی ئێمە بوە بۆ نوستن هەمووی خستنه ژێرەوه، بەدەستی چەپی گۆشەکانی بەرە کە ی گرت و بەدەستی راستیش دوای لە خوا کردوو فەرمووی (ئەو پەروردگارە ئەمانە لە خانەوادە ی منن پیسی و چەپە لێان لێ دامالە و بە جوانی پاکیان بکەوه) منیش ووتم: ئەو پێغه مەبری خوا- ئەو منیش لە ئەهل و ئالو بەیتی تۆ نیم؟) فەرمووی (بەلێ فەرموو تۆش وەرە نێو یەوه) منیش چوو مە نێو یەوه دوا ی ئەوه ی پێغه مەبر (ﷺ) دوای بۆ علی و نەوه کانی و کچە کە ی کرد^(۱)، پێغه مەبر (ﷺ) شایەتی بۆ أم سلمه کە ئالو بەیتی ئەوه و خستیشیە ژێر بەرە کەوه دوا ی ئەوه ی دوای بۆ علی (ﷺ) و منداڵە کانی کرد.^(۲)

ب- ئەوه دلالە دەکات، کە ئەم نایەتە بەلگە نیە لە بێ گوناھی (عصمة) و پێشەوا یەتی (ئیمامەت) نارا ستە ی دواندنه لەم فەرما یشتانە ی پەروردگار بۆ خێزانە کانی پێغه مەبر (ﷺ) بەوان دەست پێ دەکات هەر بەوانیش کۆتایی دیت:

خوای گەوره دە فەرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأَسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا (۲۸) وَإِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا (۲۹) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا (۳۰) وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا (۳۱) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَحْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا (۳۲) وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا (۳۳) وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِّنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ [الأحزاب: ۲۸- ۳۴].

۱ - فضائل الصحابة (۸۵۲/۲) رقم: ۱۱۷ إسناده حسن.

۲ - ثم أبصرت الحقيقة لا. ۱۷۸.

ناراسته‌ی گوتر (خطاب) هه‌موو بۆ ژنه‌کانی پیغه‌مبه‌ره و، (أمر) و (نه‌ی) و به‌لێن و هه‌ره‌شه له‌گه‌ڵ نه‌وانه، به‌لام کاتێک ده‌رکه‌وت ئەم سودوو قازانجه گشتگیره بۆ خێزان‌ه‌کانی پیغه‌مبه‌ر و خه‌لکی تر جگه له ئال و به‌یتی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پاناوی ووشه‌ی پاککی (تطهر) به (مذکر) خۆی ده‌رخست ئاشکراشه ئه‌گه‌ر (مؤنث) و (مذکر) له‌گه‌ڵ یه‌ک کۆ بوونه‌وه (مذکر) زال ده‌کریت. لێره‌دا هه‌موو نه‌ه‌لی به‌یتێک ده‌گرێته‌وه‌ علی و فاتیمه و حسن و حسینیش تاییه‌ترن له‌وانی تر چونکه پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تاییه‌تی ده‌کردن له‌ دوعا کردن. که‌واته ژنی هه‌ر پیاوێک له ئال و به‌یتی پیاوه‌یه، ئەمه‌ش شتیکی به‌ر بلا و دیاره له نیو نه‌ه‌لی زمانه‌وانی، هه‌روه‌ک که‌سیک به‌ هاوڕێکه‌ی ده‌لێت: ئەه‌لت حاڵی چۆنه؟ واته: خێزان و ماڵو منداله‌کانت. له ولامدا ده‌لێت ئەوان باشن خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت ﴿قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهَ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ [هود: ۷۳] دویندراو له‌م ئایه‌ته پیرۆزه به‌ کۆپای زانایان سارای خێزانی ئیبراهیمه، ئەمه‌ش به‌لگه‌یه‌که خێزانی پیاو له (آل و بیت)ی ئەم پیاوه‌یه. ^(۱) خوای گه‌وره ده‌فه‌رمووی: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ [القصص: ۲۹] دویندراو لێره‌دا خێزانی گه‌وره‌مان موسایه. خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمووی ﴿وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۴) وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا﴾ [مریم: ۵۴-۵۵].

کێن نه‌وانه‌ی فه‌رمانیان پێده‌کری بۆ ئەنجامدانی نوێژ ئایه ئالوبه‌یتی ئەوانین؟ له شوینیکی تر په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمووی: ﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ [طه: ۱۳۲] بێ گومان خدیجه و هه‌موو خێزان‌ه‌کانی ده‌که‌ونه نیو بازنه‌ی ئەهل ئەمه‌ش به‌ گوێره‌ی ئەوه‌ی ئەم سوره‌ته مه‌کیه ^(۲)، له ئایه‌تیکی تردا ده‌فه‌رمووی: ﴿وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ [یوسف: ۲۵] دویندراو لێره‌دا عه‌زیزی مصره، قسه‌ی ئەو ژنه‌ی:

۱ - الإمامة والنص، فیصل نور، لا ۳۸۶.

۲ - هه‌مان سه‌رچاوه ، لا ۳۹۱

نايه پاداشتی لهو كهسه چي يه كه بهرام بهر ئه هلی تو بهد ره وشتی بنوینی؟ واته: خیزانی تو، ئه مهش پروون و ناشکرایه^(۱).

ج- لابرندی پیسی له زاروهی قورناندا واتایی بی گوناھی ناگهیه نی، راغیبی ئه سفهانی له (مفردات ألفاظ القرآن) له باسی (الرجس) واته: شتی پس و قیزه وهن، خوی گه وه ده فهرمووی: ﴿رَجَسُ مَنْ عَمَلَ الشَّيْطَانَ﴾ [المائدة: ۹۰] پیسی لیږه دا مهی و قومار کردنه له روانگهی شرع... . کافره کان پیسن، شریک بۆ خوا پهیدا کردن بۆ که سی عاقل دزیوترین کاره. خوی گه وه ده فهرمووی: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَّادَتْهُمْ رَجْسًا إِلَى رَجْسِهِمْ﴾ [التوبة: ۱۲۵] خوی گه وه ده فهرمووی: ﴿وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾ [يونس: ۱۰۰] ووتراوه (الرجس) بۆ گه نی، ووتراوه: (العذاب)، کتومت له نیو نایه تی ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ ده رده که ویت. یاخود ده فهرمووی: گوشتی به راز پیسه، به گشتی ووشه ی (الرجس) بنچه که ی قیزه ونی (القدر) مه به ست پی هاو به ش بریار دانه ههروه خوی گه وه له نایه تیکی ترده ده فهرمووی: ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ [الحج: ۳۰] هه ندیک جار بۆ پیسیه حرام کراوه کان به کاردیت: وه خواردن و خواردنه وه کان له ههروه خوی گه وه ده فهرمووی: ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ فِسْقًا﴾ [الأنعام: ۱۴۵] ﴿إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجَسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ [المائدة: ۹۰].

نه چه سپاوه له به کار هی نانی قورنانیدا ووشه ی (الرجس) به واتای گوناھی ره ها، تا کو له م لایه نه مانای بی گوناھی وهر گریت.^(۲)

د- پاکبونه وه له پیسی به مانای بی گوناھی نایه تی بۆ هیچ کهس: ههروه ووشه ی (الرجس) واتای گوناهو هه له ی ئینسان ده دا له کوشش (الاجتها) دا، به لکو مه به ست پی قیزه ونی و بۆ گه نی و پیسی ناوه کی و ده رده کیه، به هه مان شیوه پاککی (التطهير) مانای

۱- هه مان سه رچاوه ، لا ۳۹۳.

۲- شم أبصرت الحقيقة، لا ۱۸۱.

بئى گونه‌هى ناگه‌ينه‌ئى، له راستى دا خواى گه‌وره پاكبونه‌وه‌ى هه‌موو موسلمانىكى مه‌به‌سته نەك تەن‌ها ئال و به‌يت به‌تەن‌ها. گەرچى ئال و به‌يت له هه‌موو خەلك نزيكترن بۆ پاكبونه‌وه پيش هه‌موو كه‌سيكيش مافى نه‌وانه، په‌روه‌ردگار: له باره‌ى هاوه‌لانى پيغه‌مبەر (ﷺ) ده‌فرموو: ﴿وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ﴾ [المائدة: ٦] هه‌روه‌ها ده‌فرموو: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾ [التوبة: ١٠٣] خواى گه‌وره چۆن هه‌وال ده‌دات به پاكبونه‌وه‌ى ئال و به‌يت، به‌هه‌مان شيوه هه‌وال به‌سه‌رجه‌م موسلمانان ده‌دات، گەر پاك‌كرده‌وه واتاى عيصمه‌ت و بئى گوناھى بدات، ئەمه بۆ هه‌موو هاوه‌لان موسلمانان فه‌راهه‌م ده‌بوو، كه كۆمه‌له ده‌قيكى قورئانى بۆ پاكبونه‌وه‌يان له‌سه‌ر خواستى په‌روه‌ردگار هاتوه خواى گه‌وره له‌باره‌ى نه‌ويندارانى مزگه‌وتى (قبا) له ياه‌ورنى پيغه‌مبەر (ﷺ) ده‌فرموو: ﴿فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ﴾ [التوبة: ١٠٨].

به كۆپاي زانايان ئەمانه بئى گوناھ نه‌بون، خواى گه‌وره سه‌باره‌ت به ئەهلى به‌در كه ژماره‌يان سئ سه‌ت و سيزده كه‌س بوون ده‌فرموو: ﴿وَيُنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ﴾ [الأنفال: ١١].

لي‌رده‌دا هيج به‌لگه‌يه‌ك بۆ بئى گوناھى نه‌وان نيه هاوكات هيج جياوازش هه‌ست پئى ناكريت له فرموده‌كانى خواى گه‌وره له‌سه‌ر ئال و به‌يت: له نيوان ئايه‌تى: ﴿لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ [الأحزاب: ٣٣]، له‌گه‌ل ئايه‌تى: ﴿وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْزَ الشَّيْطَانِ﴾ (رجز) و (رجس) دوو وشه‌ى ليك نزيكن و (يطهركم) له هه‌ردوو ئايه‌تى رابردوو وه‌ك يه‌ك هاتوه، به‌لكو ئاره‌زوو بازى له ئايه‌تى يه‌كه‌مى كردوه‌ته به‌لگه له‌سه‌ر بئى گوناھى و ئايه‌تى دووه‌ميشى ترازاندوه، سه‌ر سوپمانى له‌وه دايه زانايانى شيعه پشت به‌م ئايه‌ته ده‌به‌ستن و بۆ (أصحاب الكساء) ي پال ده‌دهن، له پاشان له‌ماناى پاك‌كرده‌وه (التطهر) لاي نه‌دهن بۆ چه‌سپاندنى بئى گوناھى (أصحاب الكساء)، هه‌مان كاتيش كۆمه‌له ئايه‌تيك له بير ده‌كه‌ن له‌سه‌ر خواستى په‌روه‌ردگار بۆ پاك‌كرده‌وه‌ى هاوه‌لان. به‌مه‌ش ناوه‌ستن تانه‌و ته‌شه‌ره‌يان لى ده‌دهن، ده‌لين: به‌ره‌و دواوه پاشگه‌ز بوونه‌ته‌وه كه‌چى خواى په‌روه‌ردگار ده‌قى پيدا هه‌ناوه له‌سه‌ر خواستى خوى بۆ

پاکبونه وهیان^(۱)، ﴿وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُّورٍ﴾ [النور: ۴۰]، خواستی (الإرادة) لهم نایه ته خواستیکی شهرعیه، به پیچه وانهی خواستی قهدهری. واته: خوای گهوره حهز دهکات پیسی و چهپه لیتان لیّ دامالیت، زانایانی (اهل السنة) لهسه رهم دوو خواسته دواون، خوستی شهرعی دینی، خواستی قهدهری گهردوونی ده لیتن:

- خواستی شهرعی دینی: واتای خو شه ویستی و خو شنودی له خو ده گریت، وهك خوای گهوره فهرموویه تی: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ [البقرة: ۱۸۵] وه نایه تی ﴿وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مِيلًا عَظِيمًا﴾ (۲۷) يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾ [النساء: ۲۷-۲۸].

- خواستی قهدهری گهردوونی: واته: خواستی گشتگیری پهروهردگار بو هه موو دروستکراوه کانی، وهك (إرادة) خواست له فهرموودهی خوای گهوره: ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ [البقرة: ۲۵۳] ههروهه نایه تی: ﴿وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ﴾ [هود: ۳۴]، گوناوه تاوان خواستیکی گهردوونی و قهدهری یه خوا حهزی پیناکات و پیمان رازی ناییت (النهی) لیّ دهکات، وه توره ده بیّت به نه نجامدانی. نه مه قسهی براوهی پیشین و پیشه واکانه ناماژیهان کردووه خواستی نه وه خو شه ویستی و ره زامه ندی خوا له خو ده گریت، وه نه خواستهی سه بارهت به قهدهری و گهردوویه که ره زامه ندی و خو شه ویستی تیدا درناکه ویت^(۲)، بیگومان پهروهردگار پیسی له فاتیمه و حسن و حسین و علی خیزانه کانی پیغه مبه ر(ﷺ) دامالیوه، به لام خواستی خوا لیره دا خواستیکی شهرعیه، هه ر بویه له فهرمووده که دا هاتووه پیغه مبه ر کاتیک به عهبا داییوشین فهرمووی: (اللهم هؤلاء اهل بيتي اللهم اذهب عنهم الرجس).^(۳)

۱ - ثم أبصرت الحقيقة، لا ۱۸۲.

۲ - وسطية أهل السنة بين الفرق، محمد بن عبدالله، لا ۳۸۷.

۳ - سنن الترمذي، كتاب: مناقب أهل البيت رقم: ۳۷۸۷.

ه- دوعای پیغمبر (ﷺ) باسه که بنبر ده کات:

ئه گهر ئایه تی پاککردنه وه (التطهير) به لگه بوايه بۆ پاکبوونه وهی (أهل الكساء) پیغمبر به عهبا داینه ده پۆشین و دوعاشی بۆ نه ده کردن بهم دوعایه: (اللهم إن هؤلاء اهل بيتي اللهم اذهب عنهم الرجس)^(۱)، ئه مه به لگه یه کی پون و ئاشکرایه به وهی ئایه تی پهروه دگار سه بارهت به خیزانه کانی پیغمبر دابه زیوه پیغمبر (ﷺ) هزی کرد ئه مه خه لات ه خوای یه به (أصحاب الكساء) ش بگه یئێ که پاکبو بوونه وهیه بۆیه گردیان ده کاته وه و به عهبا دایانده پۆشی و دوعای خیریان بۆ ده خوینی و، خوای گه وره ش دوعایان بۆ قبول ده کات^(۲)، خوای گه وره پاکیان ده کاته وه ههروه که خیزانه کانی پیغمبر پاککردنه وه به دهقی ئایهت^(۳).

و- بهر پهڕچ دانده وهی ئه وه به لگانه ی له سه ر ئیمامهت و بێ گوناھی ئیمام:

به گومانی ئه وان ئه وهی تایبهت کراوه بۆ پیشه وای موسلمانان علی و حسن و حسین له ئایه تی قورئاندا به هه مان شیوه بۆ خاتوو فاتیمه ش چه سپاوه، له یه کیك له تایبه تمه ندیه کانی پیشه وایه تی بۆ ئافرهت نابێ، گهر ئه م ئایه ته به لگه بی، که واته هه ر که سیك ئایه ته که وه سفی بکات شیای ئیمامهت و شایه نی بێ گوناھی و ئیمامه تی، به م جوړه خه ملاندنه فاتیمه ش ده که ویتته باز نه ی ئیمامهت و بێ گوناھی، که وایت ئه م ئایه ته مه به ست پێ ئیمامهت و بێ گوناھی نیه، ههروه ها نو له پیشه واکانیش هه لاوێر ده کریت که ئه وان به بێ گوناهیان له قه له م ده دن چونکه ئه م ئایه ته هه مه گیر نیه بۆ هه موو یان ته نه ئایه ته به سی که س که بریتین له: ^(۴)

- علی کوری أبوتالیب (ﷺ).

۱ - سنن الترمذی، کتاب: مناقب أهل البيت رقم: ۳۷۸۷ (صححه الألبانی).

۲ - ثم أبصرت الحقيقة، لا (۱۸۲).

۳ - اسمی المطالب فی سیره امیر المؤمنین علی بن أبی طالب (۳۱۴/۲).

۴ - الإمامة و النص. ۲۸۷.

- حەسەنى كورپى ەلى(ﷺ).

- حەسەنى كورپى ەلى(ﷺ).

دەيەم: ئايەتى نەفرەتكارى و ۋەفدى گاورەكانى نەجران.

ۋەفدىكى نەجران ھات بۆ لاي پىغەمبەر(ﷺ) ووتيان: ئىمە مۇسلمانين پىش ئىۋە، پىغەمبەر(ﷺ) فەرموۋى: سى شت رىڭاي ئىسلامەتيمان لىدەگرىت: (پەرسىستان بۆ خاچ، خواردنى گۆشتى بەراز، بىر ياردانى رۆلە بۆ خوا)^(۱) دەمە قالپەكى زۆريان لەگەل پىغەمبەر(ﷺ) دا كرد، بەلام پىغەمبەرى خوا(ﷺ) قورشانى بەسەردا خويندەنەۋە، پىرو پوچەكانى ئەۋانى بەر تىشكى بەلگە دەدا، ئەۋانىش قەسيان دەبزركاند و دەيانگوت: چى يە بۆچى جىنۋ بە پىغەمبەر كەمان(ﷺ) دەدەيت؟ دەشلى ي بەندەى خودايە، فەرموۋى بەلى: پىغەمبەرە (كلمة الله) يە خۋاي گەۋرە خستويەتپە نىۋ مەريەمى عەزرائى بە تول، ئەۋانىش رىق و قىنەيان لى داگرت و ووتيان: نەرى ھەرگىز مەۋئىكتان دىۋە بى باوك، گەر راست دەكەى وىنەى ئەۋمان پىشانە؟ خۋاي گەۋرە بۆ بەرپەچ دانەۋە ئەم ئايەتەى ھەنارد ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ (۵۹) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿[آل عمران: ۵۹-۶۰].

ئەمە بەلگەيەكى بە ھىزە سەرنجى نامۆ بۆ شتىكى نامۆتر پادەكىشى.^(۲) كاتىك پىغەمبەر(ﷺ) زانى دەمە قالە بە ھىكمەت و نامۆزگارى كردن ھىچ بەرھەمىكى ناپىت بانگى كردن بۆ نەفرەتكارى بە پشت بەستن بە (آيەى پەروەردگار: ﴿فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَإِبْنَاءَكُمُ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمُ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾ [آل عمران: ۶۱].

پىغەمبەر(ﷺ) لەگەل حسن و حسين و فاتىمە (پەزاي خۋاي لى بى) دەرچوو و فەرموۋى: گەر من دوام كرد بلىن: ئامىن،^(۳) ئەۋان پايۋىيان لەنىۋان خۋيان كرد،

۱ - زاد المعاد (۶۳۳/۳) سندە فيہ ضعيف.

۲ - زاد المعاد (۶۲۹/۳) - ۶۳۸.

۳ - ھەمان سەرچاۋە. (۵۴۷/۲).

مهترسی له ناو چوونیان لی نیشته، چونکه زانیاریان هه‌بوو، که ئه‌مه به‌هه‌ق پێغه‌مبه‌ره (ﷺ)، هه‌ر گه‌لێکیش پێغه‌مبه‌ریان نه‌فره‌تبار کردبێ به‌شیان ته‌نها له‌ نیو چوون بووه، بۆیه جله‌و گیریان کرد له‌ نه‌فره‌تکردنی پێغه‌مبه‌ر و ووتیان: هوکمان له‌سه‌ر بکه‌ چۆن هه‌ز ده‌کیت. پێغه‌مبه‌ریش ئاشته‌وایی له‌گه‌ڵ کردن به‌ دانی دوو هه‌زاری زه‌میله‌ خوارده‌مه‌نی هه‌زار له‌مانگی په‌جه‌ب، هه‌زاریش له‌مانگی سه‌فه‌ر^(١)، به‌م چه‌شنه‌ مه‌غزاو مانای ئه‌م ئایه‌ته‌ ره‌وشه‌ن ده‌بیته‌وه به‌هۆی دابه‌زینی، که‌واته‌ نه‌دوور نه‌زیک په‌یوه‌ندی به‌ بانگه‌شه‌ی شیع‌ه‌کانه‌وه نیه‌ بۆ پێشه‌وایه‌تی علی کورپی ئه‌بو تالیب به‌ ده‌قی قورئانی به‌ر په‌چی گومانه‌کانم داونه‌ته‌وه له‌ په‌رتوکه‌که‌م (أسمى المطالب في سيرة أمير المؤمنين على بن أبي طالب)^(٢) هه‌ر که‌سیک ده‌یه‌وێ له‌م په‌رتوکه‌ شاره‌زایی هه‌بێ بابگه‌رپێته‌وه بۆ ئه‌م په‌رتوکه‌.

یازده‌هه‌م: شوینه‌واری په‌روه‌رده‌ی خێزانی له‌سه‌ر هه‌سه‌نی کورپی علی:

هه‌سه‌نی کورپی له‌ مالتی پێغه‌مبه‌رایه‌تی گه‌وره‌ بوو، له‌سه‌ر ده‌ستی باپه‌ره‌و دایه‌و باب‌ه‌ علی و فاتیمه‌ په‌روه‌رده‌ی کرا، له‌ باپه‌ر و دایک و باوکی چه‌مکه‌کانی ئیسلام فێربوو، ئه‌م نه‌شه‌ته‌، کاریگه‌ری گه‌وره‌ی دروست کرد له‌ بنیاتنان و رێکخه‌ستنی که‌سایه‌تیکی به‌هێز که‌ پابه‌ند بیت ئیسلام و، پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌فه‌رمووی: مرۆڤه‌کان کاناگان وه‌ک کاناگانێ زی‌و و زیو، هه‌لبه‌ژارده‌تان له‌ نه‌فامی هه‌لبه‌ژارده‌تانه‌ له‌ ئیسلام^(٣)، کاناگه‌ی هه‌سه‌نی کورپی علی ده‌گه‌مه‌نه‌، حسن له‌ نه‌فامیه‌وه له‌دایک نه‌بوو، به‌لکو له‌ مالتی پێغه‌مبه‌رایه‌تی له‌ دایک بوو، ئه‌مه‌ش کردیه‌ (سید) که‌ واتایه‌کی پر بایه‌خ ده‌دات، کۆمه‌لێ خه‌سله‌ت له‌ حسن کۆبونه‌ته‌وه وه‌ک، په‌سه‌نی په‌چه‌له‌ک و په‌روه‌رده‌ی خێزانی که‌له‌ خه‌لکانی تر ئه‌م جو‌ره‌ خه‌سله‌تانه‌ نین.

١ - السيرة النبوية لأبي شيبة (٥٤٧/٢)

٢ - أسمى المطالب في سيرة أمير المؤمنين على بن أبي طالب (٢/ ٣٣٤ - ٣٣٦)

٣ - البخاري، رقم: ٣٣٨٣.

باپیری پیغممبهر (ﷺ) بوو.

باوکی علی کوری ابوتالیبه (ﷺ).

دایکی فاتیمه زه هرایه (پره زای خوی لی بیت).

داپیری خدیجه ی کچی خویلده (پره زای خوی لی بیت)، له دوا ی کوچی دوا یی پیغممبهر (ﷺ) علی مشوری پهرورده ی حسن و حسینی ده گریته ده ست و به شیوه یه کی ریک و پیک سه ربه رشتیان ده کات، جیگه ی باسه که سایه تی نه میری موسلمانان مه رجه کانی باوکیکی پهرورده کاری تیدا ده سته بهر بوون. بیگومان ده رک ی وهر گرتنی مانای وشه ی خوی پهرورده کار کرد بوو که ده فهرمو ی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ [التحریم: ۶۶].

هه ندی لهو مه رجه نه ی که پیویسته له باوکی پهرورده کار دا هه بیت:

۱- دلسو زی و هه ست کردن و بایه خ دان پیی:

پیشه وای موسلمانان علی بایه خیکی ته وای داوه به پهرورده و فیترکردنی زانیاری بو حسن و حسینی کوری و نهوپه ری کوششی له گه ل نواندون، په یانی چاودیری و گرنگی پیدانی پیداون، نامانجیش له مه دا پره زامه ندی و پاداشت و نزیك بونه وه بووه له خوا به هو ی پهرورده کردنیان له سهر گوپراهی لی خوداو سونه تی پیغممبهر (ﷺ).

۲- به خشینی پیشه وایه تی و پیشه نگی چاکخوازی بهرؤ له کان:

پیشه وایه تی به یه کیك له گرنگترین هوکاری پهرورده ده ژمی ردریت. نه مه ش له بهر بوونی غه ریزه یه کی سروشتی و خوازیار له قه واره و گیانی مروؤ دا که هانی ده دات بو لاسایی کردنه وه و گیرانه وه ی قسه، به تاییه ت مندالی بچوک^(۱)، ابن خلدون ده لی: لاسایی کر نه وه له ته مه نی پینج ساله یا شش ساله ده رده که ویت هه ربه رده وام ده بیت تا کو تای

۱ - مسؤولية الاب، عدنان بن حارث، لا ۶۵.

مندالتی^(۱)، پیشه‌وای موسلمانان علی^(علیه السلام) پیشه‌نگیزی گه‌وره بوو بۆ رۆله‌که‌ی حسن^(علیه السلام)، له‌گه‌وره هاوه‌له‌کانی پیغه‌مبه‌ر^(علیه السلام) بوو، یه‌کێک بوو له‌ خه‌لیفه‌کانی راشیدین، بۆیه حسن لاسایی دایک و باوکی ده‌کرده‌وه له‌ له‌ خۆشه‌ویسته‌یه‌کی قوله‌وه.

۳- علی کوری أبوتالب:

پیشه‌وای موسلمانان به‌خشنده‌و نهرم و نیان بوو له‌ په‌روه‌رده‌کردنی دا:

علی کوری أبوتالب نه‌خشا بوو به‌ په‌حم و نارامی، نهرم و نیان بوو له‌گه‌ل حسن و حسین له‌ پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کریاندا، ناشنای پله‌و گه‌ره‌ی ئەوان بوو لای پیغه‌مبه‌ر^(صلی الله علیه و آله و سلم) و فاطمه (خوا لێی رازی بیت).

۴- مامناوه‌ندی له‌ هه‌لس و کهوت و دادوه‌ری له‌ نیوان رۆله‌کاندا:

ئهم په‌فتاره به‌ته‌واوی له‌په‌ه‌شتی علی له‌کاتی پاسپارده‌که‌ی بۆ حسن و حسین و مالتاوی له‌ هاوه‌لان و نۆشینی باده‌ی مردن په‌نگی دابۆوه، پیشه‌وای موسلمانان شوین کهوته‌ی قورئان که‌وتبوو له‌و په‌روه‌رده‌و فیر کاری و ئاراسته‌ کردنی منداله‌کانی وه‌کو خوای گه‌وره ده‌فرمووی: ﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۳) وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ﴾ [لقمان: ۱۳، ۱۴].

مه‌به‌ست ئەوه‌یه قورئانی پیرۆز بایه‌خیزی زۆری داوه یادکردنه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ران (علیهم لصلاة والسلام) له‌په‌روه‌رده‌کردنی منداله‌کانیان ژيانی عه‌لیش^(علیه السلام) پیاده‌کردنی فه‌رمانه‌کانی خوداو دوور که‌وته‌وه‌یه له‌ نه‌هیه‌کانی، ئەمانه هیندیک خه‌سله‌تی گرنگی که‌سایه‌تی پیشه‌وای موسلمانان علی^(علیه السلام) بوون که‌ هاوکاریان کردووه گرتووه له‌ په‌روه‌رده‌کردنی هه‌ردوو رۆله‌کانی (حسن و حسین)ی کوری.

۱ - مقدمة ابن خلدون نقلًا عن موسوعة تربية الأجيال المسلمة، النصر بن محمد العنقري، لا ۸۶.

دوازدهههم: شوینه‌واری کۆمه‌لایه‌تی له‌په‌روه‌رده‌ی حسن (ﷺ):

بێگومان ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی ده‌ورو به‌ری مرۆڤ پۆلێکی کاریگه‌ر ده‌گێڕن له‌ دروستکردنی پیاوان و بنیاتنانی که‌سایه‌تیان، که‌سه‌نی کۆری علی له‌ زه‌مه‌نێک دا ژیا هاوه‌لان پێشه‌نگ و سه‌ردار بوون. له‌ کۆمه‌لای و یه‌که‌م بوو که‌ په‌روه‌رده‌یان له‌سه‌ر ده‌ستی پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) وه‌ر گرتبوو، فه‌زیله‌و خواناسی و چاکسازی باڵی خۆیان کێش‌أبوو به‌سه‌ر ئەم کۆمه‌لگه‌ ده‌گمه‌نه‌دا، خه‌لک به‌گرو جۆشه‌وه‌ پێشوازیان له‌ زانسته‌ ده‌کرد، و کرداریان به‌ قورئان و سونه‌ت ده‌کرد ئەم په‌وشه‌ که‌سه‌نی کۆری علی پالدا بۆ سود وه‌رگرتن و پابه‌ند به‌وون به‌م کۆمه‌لگایه‌ی تێدا ده‌ژیته‌، ژماره‌ی هاوه‌لانی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) که‌ نیشته‌جێی شاری مه‌دینه‌ بوون ئای چه‌نده‌ زۆر بوون! ژماره‌یه‌کی زۆریان له‌ دوا‌ی وه‌فاتی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) هه‌ر له‌ مه‌دینه‌ به‌رده‌وام بوون، ئەو کۆمه‌لگایه‌ی پێغه‌مبه‌ر تێدا ژیاوه‌ و به‌ده‌ستی موباره‌کی په‌روه‌رده‌ی کردوون، باشت‌ترین ئومه‌تن خوا‌ی گه‌وره‌ ده‌سته‌ به‌ری کردون، هه‌یچ کۆمه‌لگه‌یه‌ک کێ بێرکی ئەوانی پێ ناکریت، ئەم کۆمه‌لگایه‌ هاو زه‌مه‌نی وه‌حی و خاوه‌نی بانگه‌وازی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوون، هاو‌پێی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوون، بێگومان ئەم هاوده‌می و هاو ژیا‌نیه‌ شوینه‌واری ده‌رونی و مانای ئیمانی و په‌یوه‌ست بوونه‌ پۆحی جێ ده‌هیلت^(۱)، ئەم کۆمه‌لگایه‌ شوینه‌گی پراکێش کردنی خه‌لک و کاریگه‌ر بوو بۆ سه‌ر په‌فتار و گو‌فتاریان، ئا ئەم کۆمه‌لگایه‌ کاریگه‌ریکی به‌هێزی هه‌بوو له‌ دروست کردنی که‌سایه‌تی که‌سه‌نی کۆری علی.

جی بایسی چواره م

حه سه نی کوری علی له سه رده می خوله فای راشیدین

یه که م: پله و پایه ی هه سه نی کوری علی له سه رده می أبوبکری سدیق

حسن و حسین پله و پایه یه کی بهر چاویان هه بو له لایان أبو بکری سدیق و عمر و عثمان و علی (رضی الله عنه)، خوشیانان ده ویستن و به شیوه یه کی تاییه ت هه لسه وکه وتیان له گه لدا ده کردن، أبوبکری سدیق و علی کوری أبوتالیب له دوا ی نویژی عه سر به پیکه وتن و أبوبکر بینی حسن یاری له گه ل مندالان ده کات، أبوبکر (رضی الله عنه) گرتی و خسته سه رسینگی. نه وسا فهرمو ی:

بأبی شبیه النبی   لیس شبیهاً بعلي

واته: به باو که وه به فیدات بم تو هاوشیوه ی پیغه مبه ری نه ک هاوشیوه ی علی (رضی الله عنه).

علی خنده گرتی^(۱). حسن (رضی الله عنه) کاریگر بو به ژیا نی أبوبکری سدیق هه ره له به ره نه وه ش بو یه کی که له کوره کانی ناونا أبوبکر، هیچ که سیک له خه لکی ناوی که سانیکی تر هه لئا بژی ریت ته نها نه نجامی خوشه ویستی زانیاریکی زور نه بیت به سه ر گوزه شته ی نه وه که سه ی ناوه که ی بومندالی خوی و ه رده گری، حسن فیری زانیاری بو له سه رده می أبوبکر چ له ژیا نی دا یا خود له دوا ی نه بو بکر فیری چندد وانه یه ک بو له وانه:

۱- کاره ساتی جه رگبری کۆچی دوا یی پیغه مبه ر (رضی الله عنه) و هه لویستی أبوبکر له م

باره وه:

ابن رجب ده لئ: کاتیک پیغه مبه ر (رضی الله عنه) کۆچی دوا یی کرد موسلمانان تاسان، هه یان بوو مده ووش و سه رگه ردان بوو، هه بوو پالکه و تبه و توانای هه ستانی نه مابوو، زمانی پاراو قسه که و تبه و، هه ندیک نکولی مردنیا ن ده کرد^(۲). ابن إسحاق ده لئ: کات

۱ - نسب قریش (۲۳/۱)، البخاری (۹۳/۵).

۲ - لطائف المعارف، لا ۱۱۴.

پيښه مبهري خوا (ﷺ) وه فاتي کرد کۆستي مسولمانان به وه فاته کهي گه وره بوو، عايشه (ره زاي خوي لي بي) وه کو بوي باسکردوين و ده لي: عه رب پاشه کشه يان کردو جوله که و گا وره کانيش به رهو پيش هاتن، دوو پرووي پهره ي سهند، له شهوي دووهم به له دستداني پيښه مبهري (ﷺ) مسولمانان وه رانه مهري ياخي يان لي هات،^(۱) قازي ابوبکر ده لي: ره وشه که ئالوز بوو... مردني پيښه مبهري (ﷺ) پشت شكين بوو، به لاي زه من و ته من بوو، علي (عليه السلام) له مالي فاتيمه خوي حه شار دابوو، عثمان (عليه السلام) کړو کپ بوو، عمر (عليه السلام) توره داي گرتبوو دهيووت: پيښه مبهري (ﷺ) نه مردوو، به لکو خوي گه وره په ياني پيداوه هه روک په ياني به موسا دابوو، بيگومان ده گه رپته وه، ده ست و قاچي به د ره فتاران ده برپت^(۲)، کاتيک ابوبکر ثم هه والهي بيست، له شويني نيسته جيبيوني خوي له (السُّنْح) به سواري نه سپيک به ريکه وت، کاتي له نه سپه کهي دابهزي و چوو بؤ مزگه وت قسه ي له گه ل کهس نه کرد تا کو چوو بؤ لاي عايشه، ده ستی به سهر پيښه مبهري (ﷺ) هينا که به عه بايک داپوشرابوو عه باکه ي له سهر دم و چاوي رامالي و ماچي کرد، نينجا ده ستی کرد به گريان و ووتی: به دايک و باوکه وه به فيدات بم، سويند به خوا په روه ردگار دوو مردني له سهر دانه ناويت نه و مردنه ي که پيويست بوو بيبيني نه وه بينيت^(۳)، دواتر ابو بکر له ژووري ده رچوو بيني عمر قسه بؤ خه لک ده کات، ووتی: نه ي عمر (عليه السلام) دانيشه عمر (عليه السلام) هه ر به رده وام بوو له قسه کردن و ته وژمي تورې نه و دانه مرکاوه، ابوبکر هه لسا بؤ ووتار، دواي سوپاس و ستايشي خودا ووتی: هه ر که سيک محمدي ده په رست نه وه محمد مرد، هه ر که سيکيش خوا ده په رستی نه وه خوا زيندوه و هه رگيز نامریت، پاشان نه م نايه ته ي خويندوه: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ [آل عمران: ۱۴۴]. هه موو خه لک دايانه پر مه ي گريان. به م چهند ووته به نرخ و به هايانه و پشت به ستني به قورثاني پيروز، خه لکی له پيچي سه رگه رداني و مه دهوشي

۱ - سيرة ابن هشام (۳۲۳/۴).

۲ - القواصم من العواصم، لا ۳۸.

۳ - البخاري، كتاب: المغازي - رقم: ۴۴۵۲.

دەر هیڤا، بۆ تیڭیشتنی راست و په‌وانی و ساغی قورثانی گه‌راندنه‌وه، به‌ گویدا چریانندن ته‌ن‌ها خودایه نه‌مره، هەر خۆشی شیاوی په‌رسته‌نه‌ کردنه، به‌رنامه‌ی ئیسلام په‌ره‌وه‌ی هەر به‌رده‌وام ده‌بیټ^(۱)، هه‌روه‌ك له‌ گێڤانه‌وه‌ی ووت‌ه‌ی أبوبکر سدیق دا هاته‌وه: دینی خوا هەر پاوه‌ستاو ده‌بیټ، ووت‌ه‌کانی په‌روه‌ردگار کامل و ته‌واون، خوا سه‌ر خه‌ری که‌سی‌که‌ که‌سه‌رخه‌ری دینه، کتابی خوا له‌ ژیر ده‌ستمان دایه‌ رۆشنایی به‌خش و ساپیژ کاره، خ‌وای گه‌وره هەر به‌م په‌رت‌و‌و‌که پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) رپنما کردوه، تپیدا (حه‌لال و حه‌رام)ی پروون کردۆته‌وه، سویند به‌ خوا که‌مه‌ترخه‌می نانوینین له‌ که‌سی‌ک ده‌ستدریژی بکاته سه‌ر مه‌خلوقه‌کانی خوا، شمشیری خوا هه‌لک‌یشراوه تا ئه‌به‌د دای نانین، خه‌بات ده‌که‌ین دژ به‌ به‌ره‌ه‌لستکارانمان هه‌روه‌ك له‌ گه‌ل پیغه‌مبه‌ر ئه‌نجاماندا، که‌س بۆی نیه‌ سته‌م له‌ که‌سی‌کی تر بکات.^(۲)

مردنی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) کاره‌ساتی‌کی گه‌وره و تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی به‌هێژ بوو، له‌م نپوه‌ندو دوایه‌دا که‌سایه‌تی أبوبکر (رضی‌الله‌ت‌ه‌ی‌عن‌ه) ده‌رده‌که‌ویټ وه‌ك سه‌رکرده‌یه‌کی ناواز که‌وینه‌ی نیه^(۳)، دلنایی له‌ دلپه‌وه هه‌لده‌قولی، له‌ راستیه‌ ره‌گ کوتراوه‌کان دا ده‌رده‌وشایه‌وه، ته‌واو ئاشنا بوو به‌ حقیقه‌تی به‌ندایه‌تی و، پیغه‌مبه‌رایه‌تی، مردن له‌م کاته‌ دژواره‌دا حیکمه‌تی ئه‌و ده‌رکه‌وت، که‌ خه‌لك بانگ ده‌کات بۆ یه‌کتا په‌رستی: ﴿مَنْ كَانَ يَعْبدُ اللهَ فَإِنَّ اللهَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ﴾^(۴) یاوه‌ران به‌به‌رده‌وام ئه‌م یه‌کتا په‌رستیه‌یه‌یان به‌ ناسکی له‌ دلدا مایه‌وه تا گه‌رانه‌وه بۆ حق^(۵)، عایشه ده‌فه‌رمووی: سویند به‌خوا هەر ده‌لێ خه‌لك ئاگاداری دابه‌زینی ئه‌م ئایه‌ته نه‌بوون له‌ پیشت‌ر تا‌کو أبوبکر خویندیه‌وه و خه‌لک‌یش لییان وه‌رگرت، هه‌رکه‌س گوئیستی بوایه ده‌بخوینده‌وه^(۶)، بینگومان ئه‌م کاره‌ساته‌ شوینی سروشتی خۆی جیه‌یشت له‌ بیرى حه‌سه‌نی کورپی علی دا، ئه‌مه‌ش کایه‌ی مه‌عریفه‌و روناک‌بیری ئه‌وی زیاد کرد،

۱ - إسنخلاف أبوبکر الصديق - جمال عبدالمهدي، لا ۱۶۰.

۲ - دلائل النبوة للبيهقي (۲۱۸/۷).

۳ - دولة - مجدي حمدي، لا ۲۵، ۲۶.

۴ - إسنخلاف أبوبکر الصديق، لا ۱۶۰.

۵ - البخاري، رقم: ۱۲۴۱، ۲۴۲.

تەمەنى حسن ئەو ساتەى پېغەمبەر(ﷺ) كۆچى دواىى كرد لى نىوان حەوت و ەشت سالى دابوو، لىم قۇناغەدا ەست و ئىدراكى مىندال گەشە دەكات، بىرى مىندال وەك كامىرايەكى داندراو وايە، زۆرىەى دياردەو وىنەو پروداوەكان بۆ (ذاكرە) دەگوازىتەو، حسن خۆى لى مىندالە زىنگ و زىرەكەكان بوو، ئامادەىى تەواوى ەبوو بۆ وەرگرتنى ئەم پروداو گەلەى گوزەريان دەكرد لىم چاخذە لى مەبەستە ئامانجدارەكانىان دەگەشت و لى كردارە گەورەكان كەلكى وەرەگرت، ەروەها لى ەموو ئەو ەلئوىستە بەرچاوانەو ئاكارە بەرزانىەى أبو بكر سۇدى وەرەگرت، ئەم كردار و ەلئوىستە گران بەهايانە كارىگەرى دەرونىان جىيەشت لىسەر حسن، خۇشەوىستى أبوبكر دلى داگرت، ەم بۆىە كورپىكى بەناوى ئەوى ناونا. گەورەترىن وانە حسن لى كۆچى دواىى پېغەمبەر وەرى گرتبى، ئەوئەىە كە ەمىشەىى بۆ بنەماكانە (المبادى) ە نەك بۆ كەسەكان ەروەها گرنگى وابەستە بوون بە خواى تاك و تەنھا و، كەسۇد و زىان لىدەستى ئەو و بەسەر ەموو شتىك دا بە توانايە.

۲- سقىفەى بەنى ساعىدە:

كاتىك ھاوەلان ەواللى كۆچى دواىى پېغەمبەريان زانى (الأنصار) يەكان لى ەمان پۆژ كە ئەكاتە پۆژى دووشەمەى دوازەى پەبىع و لىئەولى يازدى كۆچى كۆبونەو، بىر و بۆچوونى خۆيان لىمەر ەلئىزاردنى خەلىفەىەكى نوى ئالو گۆر كرد^(۱)، (أنصارىە) ەكان لى دەورى سەركرەدى خەزرج سەدى كورپى عوبادە گرد بووبوون كاتىك ەواللى كۆبونەوى (أنصار) لى سەقىفەى بەنى ساعىدە بە كۆچەرەكان (موهاجرىن) گەشت كە ئەوانىش لى گەل أبوبكر كۆبونەو بۆ ەلئىزاردنى كەسىك بۆ خىلافەت^(۲)، ەندىك لى (موهاجرىن) ەكان بە ەندىكى ترىان ووت: دەى با بەرىكەوین بۆ لای برايانمان لى يارىدە دەران چوونكە ئەوان لىم باسەدا بەشيان ەمەى^(۳)، ئىمەش پىگامان گرتە بەر تاكو پىيان گەشتىن لى سەقىفەى بەنى ساعىدە پىاوتىكمان بىنى داپۇشرابوو لى نىوانىاندا، مىنىش

۱ - التاريخ الإسلامى (۲۱/۹).

۲ - عصر الخلافة الراشدة للعمرى، لا ۴۰.

۳ - ەمان سەرچارە، لا ۴۰.

ووتم: ئەم پياوھ كىيە؟ ووتيان: سعدى كورى عوبادەيە، ووتم: چى يەتى: ووتيان شەكەت و ماندووه، كەمىك دانىشتىن وتار يېژەكەيان شاھەتومانى ھېناو ستايشى خىواي كرد، ئەوسا فەرمووى: ئىمەين (أنصار) يانى دىنى خوا، ئىمەين كەرتى ئىسلام، ئىوھ ئەى (موھاجىرىن) دەستەيەكى كەم بوون، ئىستاش لە كاروبارى خىلافەت دەماخەنە دەرەوھ، دواى بېدەنگ بوون ويستم قسە بكەم - بابەتېكم پازاوه كردبوو خۆم پېيەوھ سەرسام بووم ھەزم دەكرد پېشكەش بە أبوبكرى بكەم - كاتىك ويستم دەست بە قسە بكەم أبوبكر ووتى: ھىواش لەسەر خۆبە. منىش پېم ناخۆش بوو كىنەى لى دابگرم أبوبكر دەستى بەقسە كرد، زۆر لەمن نەرمتر و بە وىقار تر بوو، سۆيىد بە خوا ھەر قسەيەك من لە بابەتەكەم پى سەرسام بووم ئەو ھەك ھى من دەيكرد ياخود جوانتر و گەورەتر دەيدركاند.

پاش بېدەنگىك فەرمووى: ئەوان نىوھندى عەرەبن ھەم لەپرووى پەچەلەك ھەم لەپرووى مالەكانيان، من خۆشحالېم خۆ بۆ ئەم دوو پياوھ دوو پاتدەكەمەوھ - ئىوھش كىتان لەم دوانە بەدلە پەيمانان لەگەل بەستىن - دەستى من و أبو عوبيدەى جەراھى گرت لەگەلمان دانىشتبوو، ئەگەر بەس ئەم كارە نەبوايە من پېم ناخۆش نەدەبوو، سۆيى بەخوا گەردەنى خۆم والا بكەم بۆ شمشىر لى بەدى لام خۆشترە لە نىو گەلىك فەرمانم پى بكەى ئەمىرى بكەم كەتۆ تىدابی. بەخوا مەگەر لەكاتى سەرە مەرگ نەفس بۆم برازىنیتەوھ ئىستانم خوازىارى نىم. يەكىك لە (أنصار) يەكان ووتى: من بە بۆچوونى خۆم ئەم كىپر كەيە كۆتايى دەھىنم ئىمە پېشەوايەكمان ھەيەو ئىوھش پېشەوايەك ئەى كۆمەلەى قورەيش، ورتە ورت پەيدا بوو، دەنگ بەرز بۆوھ تاكو وایلېتھات ناكۆكى كەوتە نىوانيان منىش ووتم: دەستت درىژ بكەوھ ئەى أبوبكر، ئەویش دەستەكانى درىژە كرد، من پەيمانم لەگەل بەست و ئەو جا (موھاجىرىنە) كان، ئەوسا (أنصارىيە) كان^(۱)، لە گىرپانەوھەيەكى ئىمام ئەھمەد، أبو بكرى سدىق (رضي الله عنه) دەستى كرد بە قسە كردن ھەر شتېك پېغەمبەر (ﷺ) لەبارەى (أنصارە) كان ووتبىتى ئەو باسى كرد ووتى: من زانىومە پېغەمبەر (ﷺ) فەرموويەتى: ئەگەر خەلك بە دۆلى: دابروون (أنصارىيە) كان بە دۆلىكى تردا بىروئم ئەوا من بەو دۆلە دا دەپروم، كە

(أنصاریه) کان پيدا ده پښ، ههروهه زانیوته نهی سعد،^(۱) پیغه مبهه (ﷺ) فهرمووی: توش دانشتبووی: قورهش مشور خوری نه م کاره، ووتی: سعد پیی فهرموو راست ده که ی نیمه وه زیر و نیوهش نه میر.^(۲)

أبو بکری سدیق (رضی الله عنه) زاهید بوو له باسی فهرمانه وایی نه مهش له ووتاره که ی ده رکه وت، که بیانو پاساوی هینایه وه بۆ وهرنه گرتنی خیلافهت کاتیک فهرمووی: سویند به په روره دگار هیچ کات تامه زرووی فهرمانه وایی نه بووم ته نانهت بۆ یه ک پوژ یا خود شه ویکیش، هه رگیز ثاره زوو مه ندی نه بووم و داواشم بۆی له خوا نه کردوه نه به ناشکراو نه به نهین، به لکو له ناشوب نه ترسم، دلنیام له فهرمانه وایی ناسوده و پشونی، به لام خوم خسته ژیر نه م باره گه وروه هیچ توانایه کم له سه ر نیه مه گه ر به پشتیوانی هیزی خوا نه بیت، گه رچی هه ز ده که م به هیترین که س له شوینی مندا بیت^(۳)، به م هه لو یسته ی دلی موسلمانانی پاکت کرده وه له هه رچی به ره له ستکاریه ک هه بوو بۆ خیلافه تی وی. بۆ نه م مه به سته ش سویندیان ده دات و ده فهرمووی: نه ی خه لکینه یادی په روره دگارتان بکه ن، کئ له نیوه له سه ر بیه عه تدان دان به من په شیمانه. علی هه ستاوه له گه ل شم شیر که ی له أبو بکر نزیک که و ته وه، قاچیکی له سه ر کو سپه ی مینه به ر دانا و قاچیکی تریش له ورده به رد نیمه ده ستت پی له کار ناکیشینه وه و له فهرمانه وایت ناخهین پیغه مبهه (ﷺ) بۆ نه م کاره ی پیشی خسته ی، کئ پاشگه زت ده کاته وه^(۴)، ئا نه مه یه نه م حه قیقه تانه ی حه سه نی کوری علی له رووداوی سه قیفه وه ری گرتوون، نه ک وه ک ساخته کاری میژوو بانگه شه ی بۆ ده که ن، بیگومان أبو بکر ته نها له کاری خیلافهت زاهید و خواناس نه بوو، به لکو پوچی عه سر بوو - نه کړئ بگه رپته وه بۆ نه م ده قانه ی به فراوانی باس کراون له په رتوکه که م - (الإنشراح و رفع الضيق بسيرة أبي البکر الصديق)^(۵). ده شی بووتری: نه و

۱ - سعدی کوری عبادهی خه زره چی خوا لئی پاازی بیت.

۲ - مسند أحمد (۵/۱) صحیح لغره.

۳ - المستدرک (۶۶/۳): حاکم ده لن: فهرمووده کی صحیح و درسته زه هه بیش دانی پيدا ناوه.

۴ - الأنصار فی العصر الراشدی، لا ۱۰۸، الرياض النظرة (۲۱۶/۱).

۵ - الإنشراح و رفع الضيق بسيرة أبي البکر الصديق، لا ۱۳۶ إلى ۱۸۷.

وتووژدهی له سه قیفه‌ی به‌نی ساعیده هاته کایه‌وه ئاراسته‌ی خۆی به‌رنه‌دا، به‌لکو جه‌ختی له‌سه‌ر هاندانی (أنصار) ده‌کرده‌وه بۆ داهاتووی بانگه‌وازی ئیسلامی، وه‌ خۆ ئاماده‌کردنی هه‌میشه‌یان بۆ قوریانی دان، هه‌ر بۆیه‌ دل ئارام نه‌بوون تاکو به‌ختیایی وه‌لامی أبوبکریان دایه‌وه بۆ به‌یعت، أبوبکریش له‌به‌ر ئه‌م هۆکارانه‌ قه‌بوڵی کرد، به‌لام روانینی هاوه‌لان جیابو له‌ روثیای ئه‌وانه‌ی دواتر هاتن و پێچه‌وانه‌ی پرۆگرامی زانستی و لیکۆلینه‌وه‌ی بابته‌تی - وه‌ستان، لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌وان هاودژبوو له‌گه‌ڵ پۆحی عسر و خواست و خولیاکانی هاوه‌لانی پێغه‌مبه‌ر له‌ (أنصاره) کان و ئه‌وانی تر. ئه‌گه‌ر گوايه‌ کۆبونه‌وی سه‌قیفه‌ی بووه‌ مایه‌ی په‌رته‌وازه‌ی نیوان (أنصارو موهاجیرین) ه‌کان هه‌روه‌ک هیندی‌ک که‌س گومان ده‌بن^(۱)، ئایه‌ چۆن (أنصار) یه‌کان ئه‌م ئه‌نجامه‌یان قه‌بوڵ کرد که‌ ئه‌وان خاوه‌ن مال و ژماره‌ و ئه‌سلیحه‌ بوون؟ ملکه‌چی خیلافه‌تی أبوبکر بوون و له‌گه‌ڵ هی‌زی خیلافه‌ت بۆ پۆژه‌ه‌لات و پۆژئاوا چوو بوون بۆ چه‌سپاندنی پایه‌کانی خیلافه‌ت؟ بۆچی هی‌نده‌ گه‌رم و گوربوون بۆ سه‌ر خستنی؟ رۆن ده‌بیته‌وه‌ له‌ سوربوونی ئه‌نصاره‌کانیش بۆ پیاده‌کردنی سیاسه‌تی خیلافه‌ت و خۆساز دان بۆ به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی هه‌لگه‌راوه‌کان، تاقه‌ که‌سیکی (موهاجیره) کانیش نا‌کۆک نه‌بوون بۆ په‌یمان دان به‌ أبوبکری سدیق (رضی‌الله‌تعالیه‌). نه‌خاسه‌مه‌ موسلمانانی تری جگه‌ له‌ (أنصاره‌کان). براهه‌تی کۆچه‌ر و (أنصاره‌کان) زۆر گه‌وره‌ تره‌ له‌ خه‌یاڵ پلاوی ئه‌و که‌سانه‌ی نا‌کۆکیان دروست کردووه‌ له‌ نیوان ئه‌نصارو موهاجیره‌کان به‌هۆی رپوایه‌ته‌ کینه‌ داره‌کانیان^(۲)، هه‌روه‌ها ئه‌و که‌سانه‌ی وای بۆ ده‌چن پووداوی سه‌قیفه‌ شوینه‌وا‌ری خۆی جیه‌ه‌شت له‌سه‌ر ده‌روونی هه‌سه‌نی کورپی علی کاتیک ئه‌و پلان و فڕو فی‌لانه‌ی بینین هه‌روه‌ک خاوه‌نی کتیبی (حیاه‌ الإمام الحسن بن علی) وای گومان بردووه‌^(۳) هه‌سه‌نی کورپی علی ئاشنای ئه‌و حه‌قیقه‌ته‌ بوو که‌ هی‌چ قه‌یرانیکی ساده‌ و مه‌ترسی داری دروست نه‌کرد وه‌ هی‌چ دابه‌شبوون و په‌رته‌وازیکی نه‌خولقاند. به‌لکو بۆ هه‌ر یه‌ک موهاجیره‌کان هه‌لبژاردراویک هه‌بوو بۆ خیلافه‌ت نه‌ک وه‌ک هه‌ندی‌ک له‌

۱ - بروانه: الإسلام وأصول الحكم، عمدة عمارة ص. ۱۷ بۆ ۷۴

۲ - الأنصار في العصر الراشدي.

۳ - بروانه: حياة الحسن بن علی، باقر شریف القرشي (۱۲۳/۱-۱۳۹).

میژوو نوسان پشتیان به چهند ریوایه تیکی هه لبه ستر و چهند په رتوکیکی شه ده بی درۆ گه لیک میژووی به ستووه، له کاتیک دا هیچ نه قلیکی صحیح نه چه سپاوه، که هیچ پلان و گرفتیک که وتبیته نیون ابوبکر و عمرو ابوعوبیده به قورغکردنی حوکم له دوی کۆچی دواپی پیغه مبه ر(ﷺ)^(۱) شه وان زور خوپاریز تر و له خوا تر ستر بون له وهی شه کاره شه نجام بدهن.

ناشه وه ته حسن(ﷺ) بۆمان ریوایه ده کات، هوشیاری له سه ر پینج نویژه کان له زه مه نی پیغه مبه ر(ﷺ) وه رگرتووه، هاموشۆی مزگه وتی پیغه مبه ری خوی (ﷺ) کردووه، بیگومان پیغه مبه ریشی بینیه له جگه له کاتی نه خوشیه کهیدا ابو بکر(ﷺ) پیش خه لکانی تر خستووه، زانیاریشی له سه ر په یمان به ستنی موسلمانان به ابوبکر له دوی باپیری هه بووه، که واته بیرو باوه ری حه سه نی کوری علی له سه ر خیلافه تی ابوبکر(ﷺ) هه مان بیرو باوه ری شه لی سونه و جه ماعه ته که دانیان ناوه به دروستی و شه رعیه تی خیلافه تی ابوبکر(ﷺ) سدیق له دوی پیغه مبه ر(ﷺ) به هۆی گه وره بی و پیشکه وتویی له ئیسلام دا و پیشخستنی پیغه مبه ر(ﷺ) له نویژه کاندایه سه ر هه موو هاوه لاندایه، یاوه ران جوان له مه به ستی پیغه مبه ر(ﷺ) گه یشتون له پیشخستنی ابوبکر(ﷺ) بۆ نویژ، بۆیه هه مووشیان کۆک بون له سه ر پیشخستنی بۆ خیلافه ت و شوین که وتنی، تاکه که سیکیش ناره زایی ده رنه بری. خوی گه وره ش شه کۆمه له له سه ر گومرایی کۆناکاته وه، به یعه تیان پیداو فرمان به رداری بون و بۆ فرمانی خواو ملکچه بون ته نها که سیکیش نه یاری پیشخستنی نه بوو^(۲)، کاتیک پرسیار له سه عیدی کوری زهید کرا که ی به یعه ت به ابوبکر درا؟ وتی: شه رۆژه ی پیغه مبه ر(ﷺ) کۆچی دواپی کرد: هاوه لان پیمان ناخۆش بوو نیمچه رۆژیکیش دوور له کۆمه ل بمینه وه^(۳)، زانای باوه ر پیکراو إجماعی صحابه تابعینان نقل کردووه ابو بکر(ﷺ) له گشت که سی شایه نتر بووه

۱ - إستخلاف أبوبکر، جمال عبدالهادي، لا (۵۰، ۵۱، ۵۳)

۲ - عقيدة أهل السنة في الصحابة (۵۵۰/۲).

۳ - تاريخ الطبري (۲۰۷/۳).

بۆ خىلافەت^(۱)، ۋەك: خەتیبى بەغدادى و^(۲)، ئەبوحەسەنى ئەشعەرى،^(۳) عبدالملىك جوھىنى^(۴)، أبوبكرى باقلانى^(۵)، حەسەنى كوپرى على(ﷺ) بنچىنەكانى خىلافەتى ئىسلامى جوان لەبەر كرد بوو، كە دەبىت لەسەر پاۋىژو، بەيەت بەرپۆە بچى، موسلمانان ھەموويان كۆكن لەسەر واجبونى خىلافەتوھ ديارى كردنى خەلىفە قەرزە لەسەر موسلمانان بۆ بەرپۆە بردنى كاروبارى ئومەت بە پرەچاوكردنى سنورەكان (الحدود) و كار كردن بۆ بلاوكرنەوھى بانگەوازى ئىسلامى و پارىزگارى لە ئاين و ئومەت بەھۆى جىھاد و پىادە كردنى شەرىعەت و بەرگرى كردن لە مافى خەلكى و لەبار بردنى جەور و سەتم و دەستە بەركردنى پىداوويستىيە گرنگىيەكان بۆ ھەموو تاكىك^(۶)، ئاشكراشە ئەھلى (حل و عقد) لە سەقىفەى بەنى ساعىدە بەيەتەتيان بە أبوبكرى سديق دا — بە تايبەت دواتر لەنىو ئاپۆرەى خەلك لە پۆژى دووھم دايانە دەنگ دانەوھ، ئەوسا ئومەت لە مزگەوت بەيەتەتي گشتيان پىدا^(۷). حەسەنى كوپرى على لەوھى پرووى دا لە سەقىفەى بەنى ساعىدە دا گوزەرى كرد كۆمەلنى بنەما فيربو لەوانە: سەركرەدە دەبى تەنھا بە ئارەزومەندى ديارى بكرى، بەيەتەتەش يەككە لە بنچىنەكانى ئارەزومەندى و شەرىعەتدان بەسەركرەدە، بەرپۆەبردنى خىلافەتەش تەنھا بۆ كەسيكە لە ئاين بەھىز تر و لە مشور خواردن شياو ترين بىت. ديارى كردنى خەلىفەش بە گويرەى بنەماكانى ئىسلامى و كەسايەتى و ئەخلاقيەت دەبىت... ئەو گەتوگۆيەى لە سەقىفە پرويدا لەسەر بنەماى ئارامى دەروونى لەنىو موسلمانان بەر پابو بەشيوھىك ھىچ پاشا گەردانىك پرونەدات و ھىچ درۆ و دەلەسەو پلان بۆ لەبەين بردنى نەدرى، ھىچ ھەولنىك ھەلوھەشاندەوھى ئەو پىكەوتن نەدرا،

۱ - عقيدة أهل السنة والجماعة في الصحابة (۵۵۰/۲)

۲ - تاريخ بغداد (۱۳۰/۱۳۱)

۳ - الإبانة عن أصول الديانة ص ۶۶.

۴ - كتاب الإرشاد، لا ۳۶۱.

۵ - الإنصاف فيما يجب اعتقاده ولا يجوز الجهل به، لا ۶۵.

۶ - الخلافة والخلفاء الراشدون، لا ۱۶۳.

۷ - الخلافة والخلفاء الراشدون، لا ۶۶، ۶۷.

بهلام ملکهچی بوئو دهقانهی، که حوکم دهکهن(مرجع)ن له گفتو گودا بو گهپانهوه بو دهقه شهرعیهکان.^(۱)

۳- بهشیك له شیوهکانی حوکمرانی له زهمهنی أبوبکری سدیق:

حهسهنی کوری علی(علیه السلام) تهواو سودی له پیغه مبه(علیه السلام) و خولهفای راشیدینهکان وهرگرتبوو، ههربویه کاتیك بو معاویه دهسته بهرداری خیلافهت دهکات مهرجی پاپه ندبونی به قورئان و سونه تهکانی پیغه مبه(علیه السلام) و پهیرهوی خولهفای راشیدینهکان لهسهر داده نیئت، ئه مهش ئاشنایه تی حسن ده رده خات به زهمهنی أبوبکری سدیقه وه.

وتاری أبوبکری سدیق له کاتی گرتنه دهستی جلهوهی دهسهلات به سهرچاوهی وتاره ئیسلامیه کان ههژمارده کری له رهوانبیژی و پوختیدا، تییدا بریاری بنه ماکانی دادپهروهی و بهزهیی له شیوازی ههلسو کهوت له نیوان حاکم و مه حکومدا ده رکرد. جهختی له وه کرده وه که گوێزایه لی ئه میر په یوهسته به گوێزایه لی خوا و پیغه مبه(علیه السلام). جیهادی به کاریکی گرنه له قهله مدا بو شکودار کردنی ئومه تی ئیسلامی، بو ریشه کیش کردنی به دره وشتی و پاریزگاری کردن له داروخان و گهنده لی کومه لگا^(۲)، له میانه ی وتاره که ی أبوبکر و ئه و روداو گه له ی له دوا ی کوچی دوا ی پیغه مبه(علیه السلام) ده بارین.

حهسه نی کوری علی کومه لی شیوه ی سیسته می حوکمرانی. له سه ره تای زهمه نی خیلافه تی راشیدیندا فیڕ بوو گرنه گرتینیان ئه مانه بوو:

أ- قورئانی پیروۆز سونه تی پیغه مبه(علیه السلام) سه رچاوه ی هه ره بالبوون له ده ولته تی أبو بکری سدیق(علیه السلام). أبوبکر له وتاره کهیدا فه رمووی: گوێزایه لیم بکه ن به و ئه ندازه ی، که گوێزایه لی خوا و پیغه مبه(علیه السلام) کرده وه، ئه گه ر سه ره پیچی گوێزایه لیه کانیا م کرد سه ره پیچیم، و مافی گوێزایه لیتان نی یه بۆم.^(۳)

۱ - دراسات في عهد النبوة والخلافة الراشدة، للشجاع، ۲۵۶.

۲ - التاريخ الإسلامي (۲۸/۹).

۳ - البداية والنهاية (۳۰۶/۶).

ب- مافی گهل له چاودیری کردنی حاکم و لیپرسیینه وهیی: له وتاره کیدا هاتووه و،
ئه گهر پیکام هاوکارم بن ئه گهر خراپم کرد راستم بکه نه وه^(۱)

ت- دانان به بنه ماکانی داد پهروه ری و یه کسانى له نیوخه لک: دووباره له وتاره کیدا
هاتووه: لاوازتان به هیزه لای من تا کومافی بو ده سه مه وه، به هیزتان لای من بی
هیزه تا مافی بولی ئه سه نریته وه إنشا لله.^(۲)

پ- راستگویی بنچینه ی هه لسه که وت کردنه له نیوان حاکم و مه حکومدا:
له وتاره کیدا هاتووه: راستگویی سپارده یه (أمانة) دروش ناپاکی کردنه^(۳)، راستگویی
له نیوان حاکم و ئومه تتدا سه رچاوه ی هه لسوکه وته له سه رده می راشیدیندا.

ج- ناشکرادنی په یوه ستی به جیهاد و سازدانی ئومه ت بۆی:
أبو بکر (رضی الله عنه) ده فهرمووی: هه ر گه لی وازی له جیهاد هی نابی خوی گه وه ره ریسواوزه بونی
کردوون.^(۴) ئابهم شیویه أبو بکر له فهرمووده ی پیغه مبه ر (عليه السلام) تیگه یشتبوو
که ده فهرمووی: ئه گهر به یعه تتان به سهروه ت و سامانی دنیادا، ده ستان به کلکی مانگاوه
گرت، ره زامه ند بوون به کشتوکال و، پشتتان له جیهاد کرد، خوی گه وه ره ریسوایتان
به سه ردازال ده کات، یه خه تان به رناده تا کو بۆ ئاینه که تان نه گهریتنه وه.^(۵)

ح- پاککردنه وه ی کۆمه لگه له به دره وه شتی:
أبو بکر (رضی الله عنه) ده فهرمووی: به دره وه شتی له هه رشوینیك بلاؤبییتنه وه خوی گه وه ره به گشتی
ئه یاخاته ژیر ته نگه ژه وه قهیرانه وه^(۶)، أبو بکر لی ره دا ئومه تی ئه که ویتنه وه یاد به م
فهرمووده ی پیغه مبه ر: ((لم تظهر الفاحیشة فی قوم قط حتی یعلموا بها، إلفشا فیهم

۱ - البداية والنهاية (۳۰۶/۱).

۲ - البداية والنهاية (۳۰۶/۱).

۳ - البداية والنهاية (۳۰۵/۶).

۴ - البداية والنهاية (۳۰۵/۶).

۵ - سنن ابی داود رقم: ۳۴۶۲ صححه الالبانی.

۶ - البداية والنهاية (۳۰۵/۶).

الطاعون والأوجاع التي لم تكن مضت في أسلافهم الذين مضوا))، واته: (به دره وشتی له هەرگه لێك دهركه ویت وئاشكرا بكریت، په تاو درم و برسیه تی له نیویان بلاو ده بیته وه، كه هیچ كه سی له پیشینان نه بیینیوه) ^(۱)، ئه مه هه ندیک له م ئاما نجه گرن گانه بوون، كه أبوبكر له وتاره كه ی دوا ی په یمان به ستنی گشتی به یانی كهر د، نه خشه ی سیاسه تی ده وله تی كیشا، ده ستنیشانی سنوری بهر پر سیاریه تی حا كمی كرد له نیوان خو ی و ژیر ده سته كانی، جگه له مانه ش چه ند بنچینه و بنه مایه کی گرنگی دارشت بۆ نیات نانی ده ولت و په روه رده ی گه لان. ^(۲)

۴ - په یمان به ستنی باو کی حسن له گه ل أبوبكر (ﷺ):

له چه ند رپوا یه تی کی صه حیح هاتو وه، كه علی وزو بیر هه ر له سه ره تا وه به یعه تیان به أبوبكر دا وه، من به در یژی با سم كرده له كتیبه كه م (اسمى الطالب فى سيرة امير المؤمنين على بن أبي طالب) * بیگومان حسن باو کی خو ی بینوه له هه لویسته كۆمه كخوازه كانی بۆ أبوبكر، علی بۆ ساتی كیش له ساتان لی جیانه ده بو وه بۆ جار یكیش له كۆمه ل لی دانه برا، هه می شه هاویه شی بوو له راویژ كردن و مشور خواردنی موسلمانان، وهك زار بینیک بوو پر له ئاموژ گاری بۆ بهر ژه وه ندی ئیسلام و موسلمانان له هه موو شتیک له وه به لگه رۆ شه نانه ی دلسۆزی علی ده رده خات بهرام بهر به أبوبكر بهر خودانی بۆ ئیسلام و سور بوونی له سه ر پار یز گاری مانه وه ی خیلافه ت كۆ كرده وه ی موسلمانان. هه لویسته كه یه تی بۆ ئا راس ته كردنی أبوبكر بۆ خو ودی خو ی، وه بهر ز كرده وه یه تی بۆ به گژ دا چونی هه لگه را وه كان هه ر وه ها خو دی خو ی سه ر كرده یه تی بزوتنه وه سه ربازیه كانی ده كات له دژی هه لگه را وه كان، ئه مه ش ه یچ مه تر سیکی بۆ کیانی ئیسلام نه بوو ^(۳)، ابن عمر ده لی: كا تیک أبوبكر بۆ (ذی القصة) دهركه وت، له سه ر ولا غه كه ی وه ستا، علی كوړی

۱ - صحیح ابن ماجه للالبانی رقم: ۴۰۱۹ .

۲ - الإشراف و رفع الضيق في سيرة أبي بكر الصديق، ۱۸۳ ۶.

* - اسمى الطالب في سيرة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب (۱/ ۱۸۷).

۳ - المرتضى للنووي، ۹۷ ۶.

أبو تاليب ووتى: من ثم فمرمايشتهت بؤ ده گيڙمه وه، كه پيغهمبر (ﷺ) له پوڙى (أحد) فهرمووى: ((لَمْ سَيْفِكَ وَلَا تَفْجَعْنَا بِنَفْسِكَ وَإِرْجِعْ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَوَاللَّهِ لَنْ فَجْعْنَا بِكَ لَا يَكُونُ لِلْإِسْلَامِ نِظَامٌ أَبَدًا)) واته: (شمشيره كهت بخهروه كالان وبؤ مه دينه بگهريوه بهووى خوته وه توشى نازارمان مه كه. سويند به خوا گهر بهووى تۆ توشى كار هسات بين، ئيسلام قهت پڙيم و ده سولات و پيكي به خوويه وه نابينيته وه) نهوسا گه پاره. ^(۱)

نه گهر على (ﷺ) سنگى خوى بؤ ابوبكر (رضي الله عنه) والا نه كردبا، پر به دلى خوى به يعه تى پى نه دابايه، ليږدها هليكي زيږين بؤ على هله ده كه ويټ، بؤ نه وهى دڙ به ابوبكر بيقوزيته وه و وازى ليږينى، به ئوميدى نه وهى كار هساتيكي به سه ريټ و على تيډا ئاسوده بيت و، جلهوى حوكرمانيشى بؤ بره خسي، ياخود نه گهر كيشه كه له مه گه ورتره - حاشالله - له رقه به رايه تى وله نيورديندا بؤى، نه وه كه سيكي ته فره ده دا بؤ تيروركر دنى ههروهك سياسي هكان به رامبه ر به بهر هه لستكاران و دوژمنانيان نه نجامى ده دن ^(۲)، على جهنگا دڙ به هه لگه پاره كان بينى كاتيكي ابوبكر ده لى: چى ده لى له م باره وه ده لى: نهى باوكى حسن؟ على ووتى: ده ليم: تۆ نه گهر واز له شتى بينى كه پيغهمبر (ﷺ) له وانى وه رگرتوه، كه واته پيچه وانهى سونه تى پيغهمبر وه ستاوى، ابوبكر ووتى ماده م نه مه ره ئى تويه له گه ليان ده جهنگيم ده كه م گهر له سه ر په تيكيش ريگرم بن ^(۳)، بيگومان حسن گوى له باوكى بووه له وه سف و مه دحى ابوبكر و عمر كه ده لى: هه ر كه س فه زلم به سه ر ابوبكر و عمر دا بدا نه وه به هه دى بوختان چى جه لى ليده ده م ^(۴)، پيتان بليم كى باشتري كه سه؟ دواى پيغهمبر (ﷺ) فهرمووى: ابوبكر و عمر ^(۵)، ياخود فهرموويه تى: چاكتري مرؤف دواى پيغهمبر (ﷺ) ابوبكر و عمرن، نه مه ريوايهت كراوه له على له كزمه ليك

۱ - البداية والنهاية (۶/۳۱۴ - ۳۱۵).

۲ - المرتضى للندوي، لا ۹۷.

۳ - المختصر من كتاب: الموافقة بين اهل البيت والصحابة للزمخشوى، لا ۴۸.

۴ - فضائل الصحابة (۸۳/۱) فى سنده ضعف.

۵ - مسند احمد (۱/۱۰۸، ۱۱۰، ۱۲۷) تحقيق احمد شاكِر.

ڀڳاوه ووتراوه ڪه ده گاته هه شتا ڀڳا^(۱)، له صيله ڪوري زوفهري عه به سي
 ڀوايه تڪراوه، ڪاتيڪ لاي علي باسي ابوبڪر ده ڪرا ده يفهرموو: سويند بهو زاته ڪي گياني
 مني به ده سته هه ڪاتيڪ ڪي ڀر ڪي مان ڪر دبي بؤ خير هه ردهم ابوبڪر پيشمان ڪه ووتوه^(۲)،
 علي فرمانه ڪاني ابوبڪري له خويدا به رجه سته ده ڪرد، ڪاتيڪ ده سته يه ڪ له ڪافره ڪاني
 هاتن بؤ مه دينه، شله ژاوي و بيهي ته يه ڪيان له نيومووسولمان به دي ڪردو له بهر سه رقال
 بونيان به جهاد ڪردن له ڇهنڊ روانگه يه ڪه وه بؤ له ڀرگ و پيشال هه لڪيشاني
 هه لگه ڀاوه ڪان. ابوبڪر هه ستي بهم ترسه گه ورهيه ڪرد بؤ سهر پايته ختي ئي سلام
 وموسولمانان، هه بؤ يه فرمانيدا به پاريزگاري مه دينه وه سه ربازي به هه موو ده وردها
 بلاو ڪرده وه. هه روه ها فرماني دا به علي و زوير و طلحه و عبدالله ڪوري مه سعود
 مشوري ثم سه ربازو پاريزگارانه بڪيشن، بهم شيويه به ردهوام بوون تا ڪو ته واو لييان
 دلنيابوون^(۳)، له بهر بووني هه لسو ڪهوتي به رجه سته ڪراو سوزو خوشه ويستي و ناشته وايي
 گشتگير له نيوانياندا علي^(ﷺ) هه ديهو به خشيشي وهرده گرت وه ڪ نه ريتي ڪي شيرين له
 نيوانيان. هائه وه ته (صهبا) ڪه نيزه ڪه له جهنگي (عين التمر) به ديل ده گيري به ديار
 وهرده گريٽ، دواتر دوو مندالي ده بيت به نيوي عمر و روقيه^(۴)، هه روه ها ابوبڪري سديق
 خه وله ڪچي جعفري ڪوري قيسي به علي به خشيشي ڪه يه ڪيٽ بوو له ديله ڪاني جهنگي
 يه مامه، له دواي حسن و حسين چا ڪترين مندالي لي ده بيت به نيوي حمدي ڪوري حنيفه،
 (خوله) ده ست ڪهوتي هه لگه ڀاوه ڪان بوو، حمدي ڪوري حنيفه ش له ڀر ڇه له ڪدا بؤ (خوله)
 پال نه دري^(۵)، جوهيني له باره ي پيماني هاوه لان به ابوبڪر^(ﷺ) ده لي: هه موو هاوه لان له
 ژير گوڙپايه لي ابوبڪردا^(ﷺ) بوون، علي^(ﷺ) گوڙپايه لي فرماني بوو، پيماني به
 ابوبڪردا به بهر چاوي ڪومه لي ڪه له ڪ به شداري، جهنگي بهني حنيفه شي ڪرد له ژير

۱ - منهاج السنة (۱۶۲/۳).

۲ - الطبراني في الاوسط (۷/ ۲۰۷ - ۲۰۸) إسناده ضعيف.

۳ - تاريخ الطبري (۶۴/۴) الشيعة وأهل البيت، لا ۷۱.

۴ - الطبقات (۲۰/۳).

۵ - الطبقات (۲۰/۳).

چاودیری ئەودابوو^(۱)، ژماره‌یه‌ك پیاویەت هاتووە لەبارەى قەبول كەردنى عەلى و منداڵەكانى بۆ ديارى و بەخشیشى دەست كەوتى جەنگ لە أبوبكرى سديق (رضي الله عنه) وەك ناشكرايه عەلى دابەشكەرو مشورخۆرى دەست كەوتى جەنگ بوو و پينجيه كى بەركەوتووە لە سەر دەمى أبوبكر، ئەم سامانە لە دەستى ئەو دابوو، دواتر دەكەوتتە دەستى حسن، نينجا حسين. ئەوسا حەسەنى كورپى حسن دواتریش زەيدى كورپى حسن^(۲)، عەلى نوێژەكانى لەمژگەوت لەدوای أبوبكر دەكرد حەزى بەئىمامەتى ئەو پازى بوو، هەما هەنگى و ناشتەواى خۆى لەگەڵ أبوبكر پايئەگەياندا بە خەلك^(۳)، حەسەنى كورپى عەلى بەم پتوهنديه زۆر چاك ناشابوو جگە لەم پتوهنديهى بەهۆى ژغوازی لەنيوان أبوبكر و ئەهلى بيت دا هەبوو، وە ناوانانى هەندىك لە ئال و بەيتى پيغەمبەر (ﷺ) بە أبوبكر (رضي الله عنه)، ئەم وابەستە بوونەى أبوبكرى سديق (رضي الله عنه) بە خانەوادەى پيغەمبەر (ﷺ)، پەيوەستى خۆشەويستى و ريزبوو، كە شياوى خودى خۆى ئەوان بوون، ئو سۆزو متمانەش بەشيۆەى ئالوگۆر بوو لەنيوانياندا بەرەنگيەك چاوەروانى پەرتەوازهى و لە يەكتر دووركەوتنەوهى هەرگيز لى ناكريت، هەرچەند ئەفسانە خوازو پوچگەراكەن پلانى بۆ دادە ريزن، عايشەى راستگۆى كچى راستگۆى خيزانى باپرى حەسەنى كورپى عەلى (رضي الله عنه) بوو، خۆشەويستين كەس بوو لای، بابەمەش ئيرهى بەرەكان بسوتين و نەيارەكانيش رق و كينه دەرھاويزن. ئەمەش حەقيقەتيكى چەسپاوه عايشە پاكو و خاوينە بەشايەتى قورئان، با ناكەس بەچەكانيش نكۆلى بكەن و كەللە پوتەكانيش لە دژى بوەستن، دواى ئەويش ئەسمای كچى عەيس كە خيزانى جعفرى كورپى أبى تاليب بوو، دواى مردنى أبوبكرى سديق مارەى دەكاتەوهو منداڵيكى لى دەبيت بە ناوى محمد دەيكاتە والى مصر. دواى كۆچى دواى إمامى أبوبكر عەلى مارەى دەكا و منداڵيكى لى دەبيت بەناوى يەحيا^(۴)، لەبەر بوونى خۆشەويستى و سۆز لەنيوان أبوبكر و ئەهلى بەيت - كۆرپەكانى خويان ناو ئەبرد بە أبوبكر، ئەمەش

۱ - الإرشاد للجرىنى ۷ ۴۲۸، نقلًا عن أصول مذهب الشيعة للغفاري.

۲ - الشيعة وأهل البيت ۷۲.

۳ - الشيعة وأهل البيت ۷۲.

۴ - خلافة عەلى بن أبى طالب: ترتيب و تهذيب، كتاب: البداية والنهاية للسلمى، ۷ ۲۲.

به‌لگه‌یه بۆ برابیه‌تی و دانانی علی (علیه‌السلام) بۆ أبوبکر سدیق. شایه‌نی باسه‌ دوای نه‌وه‌ی أبوبکر پکیفی ده‌سه‌لات ده‌گریته‌ ده‌ست، علی کورپکی ناو نه‌نیت أبوبکر، یاخود دوای کۆچی دوای أبوبکر هه‌روه‌ک پون و ئاشکرایه. علی کورپه‌که‌ی خۆی ناوبردوه‌ به‌ أبوبکر ته‌نها له‌بهر فەرپو به‌ره‌که‌ت و ده‌رخستنی خۆشه‌ویستی و وه‌فا بۆ نه‌و بوو، پێش علی (علیه‌السلام) پیاویک ده‌ست ناکه‌وێت له‌به‌نی هاشم کورپه‌که‌ی به‌م ناوه‌ نابێت، علی به‌م خۆشه‌ویستی هاوڕێیه‌تیه‌ش نه‌وه‌ستا که بۆ أبوبکر ده‌ریده‌برێ، به‌لکو موو به‌ موو هه‌نگاوه‌کانی نه‌وی هه‌لگرت و په‌یره‌وی رێبازه‌که‌ی کرد، هه‌ریه‌ک له‌ حسن و حسینیش یه‌ک له‌ کورپه‌کانی خۆیان ناونا أبوبکر، (یعقوبی) و (مسعودی) ش که له‌ میژو نووسه‌کانی شیعه‌نه‌ نه‌مه‌یان باس کردوه^(۱)، ئالویه‌تی پیغه‌مبه‌ر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) هه‌ر به‌رده‌وام بوون له‌ناونانی کۆرپه‌کانیان به‌ أبوبکر (علیه‌السلام)، بێ گومان نه‌م په‌یوه‌ندیه‌ به‌ هیژو تۆکه‌یه‌ له‌ نیوان أبوبکر و علی (علیه‌السلام) به‌دی ده‌کرا، شوینه‌واریکی کاریگه‌ری به‌جێ هیشت له‌دل و ده‌رونی حه‌سه‌نی کورپ علی (علیه‌السلام) دا، بۆ ریزو نه‌وازش نواندن بۆ أبوبکر و ئاشنا بوون به‌گه‌وره‌یی پله‌و پایه‌که‌ی نه‌و له‌ ئیسلامدا.

۵- ئاماده‌کردنی جه‌یشی ئوسامه‌ له‌لایه‌ن أبوبکر سدیقه‌وه (علیه‌السلام):

یه‌کیک له‌ رووداوه‌ به‌ ناوبانگه‌کان که له‌ سه‌رده‌می أبوبکر روویدا و کاریگه‌ری تایبه‌تی له‌ سه‌ر رۆشنیری حسن و نه‌وه‌کانی جه‌یه‌شت. ئاماده‌کردنی جه‌یشی ئوسامه‌ بووله‌ دوای کۆچی دوای پیغه‌مبه‌ر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) وه‌ سوربوونی بوو له‌سه‌ر پیاده‌کردنی راسپارده‌ی پیغه‌مبه‌ر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) هه‌ندێ له‌ هاوه‌لان پێشنیاریان بۆ أبوبکر کرد جه‌یش له‌ شوینی خۆی به‌هه‌ستی: ووتیان: نه‌مانه‌ زۆرینه‌ی موسلمانان، هه‌ر وه‌ک چاوه‌پوان ده‌کری به‌ هۆی تۆوه‌ په‌رته‌وازه‌ بن و پێویست ناکات کۆمه‌لی مووسلمانان له‌ تۆوه‌ جیا ببنه‌وه^(۲)، له‌ولاشه‌وه‌ ئوسامه‌ هه‌ندیک سه‌ربازه‌کانی له‌ قه‌د پالێ عمری په‌وانه‌ی لای أبوبکر کرد بۆ نه‌وه‌ی مۆله‌تی گه‌رانه‌وه‌ی نه‌م سه‌ربازانه‌ی لیۆه‌ر بگرن، ووتی: زۆرینه‌ی مووسلمانان له‌گه‌ڵ من دان، خه‌لیفه‌ی مووسلمانانیش ئاسایشی بۆ ئاماده‌ نه‌کراوه‌، یاساغ و نا‌په‌واشه‌ هاوبه‌ش

۱- تاریخ یعقوبی (۲/۲۲۸).

۲- البداية والنهاية (۶/۳۰۸).

پهیدا که ران پیغه مبه‌ر و موسلمانان بر پیئن^(۱)، دواي گفتوگو و ده مه‌قاله‌یه کی زور ابوبکر کوتایی به دانیشتنی یه که م هیئا داواي دانیشتن و کو بونه ویه کی تری کرد بو سالی داهاتو له مزگوت، له م کو بونه ویه داواي له یاهو ران کرد واز له جیبه جینه کردنی پرژه یه ک بیئن که پیغه مبه‌ر (ﷺ) به خودی خوئی دایر شتووه، پی راگه یانندن که نه م پرژه یه پیاده ده کات نه گهر بیته هوئی داگیر کردنی مه دینه ش له لایه ن عه ره به هه لگه راوه کانه وه. دهستی کرد به وتاردان و دواندنی یاهو ران^(۲) ووتی: سویند به و زاته ی گیانی منی به دهسته، نه گهر وا گومان به م درنده یه ک ده مرفیتی ناردنی ئوسامه پیاده ده که م هه ر وه ک پیغه مبه‌ر (ﷺ) فرمانی داوه، خو نه گهر جگه له منیش که س نه مینیت به دلنیا ییه وه هه ر جیبه جی ده که م.^(۳)

(الانصاریه) کان داوایان له پیاویکی به ته مه نتر کرد له ئوسامه بو نه وه ی مشوری جهیش بخوا بو نه م مه به سته عمری کورپی خه تتا بیان هه نارد بو لای ابوبکر سه باره ت به مه قسه له گه ل ابوبکر بکات عمر ده مه رموی: (الانصار) داواي پیاویکی به ته مه نتر له ئوسامه ده که ن. ابوبکر له دانیشتنه که ی راست بووه ریشی عمری گرت و ووتی: دایکت پرژه ت بو بکات نه ی کورپی خه تاب: پیغه مبه‌ر (ﷺ) دیاری کردوه فرمانم پی ده که ی له م کاره لای ده م^(۴)، پاشان ابوبکر (ﷺ) ده رچوو بو لایان و دیاری کردن و کو مه کیاریان بوو، ابو بکر (ﷺ) به پیاده رژی و عبدالرحمانی کورپی عه وفیش جله وی وولاغه که ی را ده کی ش، ئوسامه پی ووت: نه ی خه لیفه ی پیغه مبه‌ری خودا (ﷺ) سویند به خوا یان سواری وولاغ ده بیت یا خود دا ده به زم. ابوبکر (ﷺ) ووتی: سویند به خوا دانا به زیت و منیش سواری وولاغ نام چی یه؟ نه گهر قاچه کانی من له پیناو خوا غوبار بگرن^(۵)، نه سا روی له سه ر بازگه کرد و فه مووی: نه ی خه لکینه بوه ستن غه در له که س مه که ن و سنور مه شکینن و دیمه نی شته کان مه شیوینن، دره ختی به ردار مه برن، مانگا و مه رو بز و و شتر مه کوژن ته نها بو خواردن نه بیت، به لای هه ندیک له گه لان تیپه رده بن کاتی خو یان له نیو

۱ - الکامل لابن الاثیر (۲/۲۲۶).

۲ - الشوری بین الإصالة والمعاصرة، لا ۸۳.

۳ - تاریخ الطبری (۴/۴۵).

۴ - تاریخ الطبری (۴/۴۶).

۵ - هه مان سه رچاوه.

پەرستگاكان(الصوامع) بەسەر دەبەن بانگەوازی پێگای حەقیان بکەن، بەگەلێك گوزەر دەکەن قاپێکی پازاوه بەجۆرەها خواردنتان بۆ دینن، ئەگەر شتیکتان لەم خواردنە خوارد ناوی خواى لەسەر بکەن، بەگەلانیك دەگەن ناوەندی سەری خۆیان تاشیوهو دەورو بەریشیان هیشتووهتووه ئیوه بە هیژی ملیان پێ کەچ کەن. بەناوی خودا ناویان بەرن. ^(۱)

ئامۆژگاری ئوسامەشی کرد ئەو کارە ئەنجامبدات کە پیغەمبەر(ﷺ) فرمانی پێ کردووە لە(قضاة) دەست پێ بکە ئینجا لە(أبل) ^(۲)، هیچ خاوی و کەم تەرخەمی مەکە لە فەرمانی پیغەمبەر(ﷺ) وە پەلەش مەکە بە پاساوی ئەوەی لەسەردەمی ئەودا دواکەوتوو. ^(۳) ئوسامە بەردەوام بوو لەگەڵ جەیشەکەى بۆ ناردنی سوارچاک لە تیرەکانی(قضاة)و هێرش کردن بۆ سەر(أبل) تاكو خۆیان دا بەدەستەو بەو شیوەی پیغەمبەر(ﷺ) فرمانی بە ئوسامە داوو کاروانی جەیشی هەر سازو ئامادە باش بوو تا چل رۆژی تەواو. ^(۴)

هەوالی کۆچی دواى پیغەمبەر(ﷺ) لە لایەك و هێرشى. ئوسامە بۆ سەر بەشیك لە نیشتمانی لەلایكى ترەو بە(هیرقل) گەشتن، رۆمەكان ووتیان: چیه ئەمانە خواوەنەکیان دەمری و هێرش بۆ سەر زەوی ئیمە دینن ^(۵)، عەرەب ووتیان: گەر هیژیان نەبیئت ئەم هیژەشیان نەئەهاورد ^(۶)، بەسە لەم بارە کەزۆرینەى ئەوان ئەیانەویت شەر بەرپابکەن. ^(۷)

هەندیک لە شیعهکان فەرموودهیهکیان هەلبەستوووە پالیان داوہ بۆ لای پیغەمبەر(ﷺ) کە هیچ اصلیکی نیە لە پەرتووکیەکانى سونەدا. دەلێن: پیغەمبەر(ﷺ) نەفرەتى کردووە لەو کەسانەى لە جیشی ئوسامە دواکەوتن، جینگەى باسە ئەم فەرمووده ناپەسەندەو هیچ بنەمایکی نیە. شیعهکانیش بەلگە بەم فەرمووده دەهیننەو تەنھا بۆ

۱ - هەمان سەرچاوە.

۲ - أبل: ناوچەیەکە لە باشوری ئوردنی ئیستا.

۳ - تاریخ الطبری (۴/۴۷).

۴ - تاریخ الطبری (۴/۳۷) تاریخ خلیفە بن خیاط، لا ۱۰۱.

۵ - عهد الخلفاء الراشدين للذهبی لا ۲۰.

۶ - قصة بعث أبی بکر جيش أسامة د. فضل إلی لا ۱۴.

۷ - الكامل لابن الأثير (۲/۲۲۷).

ئەوئى كە أبوبكر و عمر بىخەنە ژيئر يەكەم نەفرەتلىكراوان. دەلىين: أبوبكر و عمر لە جەيشى ئوسامە دواكەوتن، كەچى هيچ سەنەديك بۆ ئەم فەرمودە دەست ناكەويت مەگەر لە ريگاي ناپەسەندو ناديار نەبيت لەلای شيعەكان و سونەكان، بيگومان حەسەنى كورى على و گەنجەكاني ئەونەوئەيه سودو وانەيهكى زۆر لە سەر گوزەشتەي ئامادەکردنى جەيشى ئوسامە وەرەگرن. لەم وانە و ئامۆژگاريانە:

أ- باردۆخەكان ئالگوگۆردەبن، بەلام بە تەنگەژەكان پىروا داران لە ئاين بى ئاگا نابن: أبوبكر (رضي الله عنه) ئۆمەتى فيرى خۆراگرى و ئارامى دەكات، لەكاتى تەنگەژە ناخۆشەكاندا، چونكە ئاشكرايە سەرکەوتن لەگەڵ خۆگرى و ئارامى دا، فيريان دەكات هيو بى نەبن لە بەزەي خوا: ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ [الاعراف: ٥٦] پيويستە موسلمان هەميشە بىر لەو بەكاتەو، بەلام هەر چەندە گەورە بيت، تاقى كەردنەو هەرچەند بەتين و گەورە بيت، ئەو پيروي چەسپاوى پەروەردگارە: ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ (٥) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا [الشرع: ٥-٦] سەيرە كاروبارى موسلمان لە دونيادا هەموو لە خيىر سەرچاوە دەگرى، ئەو تە پيغەمبەر (ﷺ) جوانتر پىروانى دەكاتەو و دەفەرموئى: ((عَجَبًا لِّأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ كَانَ أَمْرُهُ كُلُّهُ خَيْرًا، وَلَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ، إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَاءٌ شَكَرَ، فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَاءٌ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ))^(١) واتە: (سەيرە پىروادار هەموو كاروبارەكاني خيىرە، ئەمەش تەنها بۆ پىروادارەو بەس ئەگەر خۆشى هاتە ريگاي سوپاس گوزار دەبيت و دەبيتە خيىر بۆي، ئەگەر دووچارى ناخۆشيش بوو ئارام دەگرى، ئەمەش دەبيتە خيىر بۆي) ئاشوب و تەنگ و چەلەمە گەر بەتين سەختيش بن موسلمان لە ئاين بى ئاگاناكەن، كۆچى دواي پيغەمبەر (ﷺ) أبوبكرى سديقى لە كاروبارى ئاين دانەبراند ها ئەو تە فەرمان بەناردنى ئوسامە دەدات لەم پەوشە ئالۆزو تيگەه لگژاوە لەنيو موسلماناندا، چونكە ئەوئى أبوبكر فيرپووە لە پيغەمبەرى خوا كە گرنگى دان بە كاروبارى ئاين پيش هەموو شتيكە. هەر لەسەر ئەم شيوازەش بەردەوام بوو تاكو لەدوني

مالئاوای کرد^(۱)، حهسه نی کورپی علی ئەم وانەیهی جوان وەرگرت و لەگەڵ ژبانی خۆی تیکهه‌لکێشی کرد.

ب- ڕێڕەوی بانگەوازخوازی پەيوەست نیه به هیچ کەسیک و شۆین کەوتنی پێغه‌مبەر(ﷺ) واجبى سەر شامانە، حهسه نی کورپی علی له چیرۆکی ئاماده‌کردنی جهیشی ئوسامه فیری بوو، تیگە‌یشت ڕێڕەوی بانگەوازی خوا هەرگیزاو هەرگیز لەنگەر ناگریت و به مردنی هیچ کەسیکی کپ نابیت بائەو کەسه سەرداری مەروفايه‌تیش بیت(ﷺ) و پێش‌ڕەوی پێغه‌مبەرەن و پێش‌ه‌نگی موسلمانان بیت. أبوبکر پێشتر له وتارە‌کە‌ی که له کاتی به‌یعت دان پێش‌که‌شی کردبوو، جه‌ختی له‌سەر عەزمی خۆی کردبووه بۆ بە‌رده‌وامبوون له‌سەر ئەو ئاینه‌و به‌خشینی وزه‌و توانا بۆ خزمه‌تی ئەم ئاینه^(۲)، له‌ ڕیوایه‌تیکدا هاتووه‌ فەرموویه‌تی: له‌ خوا بترسن ئە‌ی خە‌لکینه، ده‌ست به‌ئاینتان بگرن، دینی خودا به‌رقه‌راره‌ و ته‌ی پە‌روه‌ردگار ته‌واو و کامله‌. خوای گه‌وره‌ سەر‌خه‌ری که‌سیکه‌ سەر‌خه‌ری بیت، شکۆ‌ده‌ری دینی بیت، گو‌ی ناده‌ین به‌ که‌سیک سەر‌ کێشی بکا له‌ سەر‌مانه‌وه‌ بۆ مه‌خلوقه‌کانی خوا، شمشیره‌کانی خوا هە‌لکێشراون بۆ ئە‌به‌د دایانناین. خه‌بات و جیهاد له‌گە‌ڵ که‌سیک ده‌که‌ین به‌ره‌هه‌‌ستیان بکا هە‌روه‌ک چۆن له‌گە‌ڵ پێغه‌مبەر(ﷺ) خه‌باتمان کرد، هیچ که‌س بۆی نیه‌ یاخی بکات ته‌نها بۆ سەر‌ خۆی نه‌بیت^(۳)، یه‌کیکی تر له‌و وانانه‌ی حهسه‌نی کورپی علی وه‌ری گرت له‌ ئاماده‌کردنی جه‌یشی ئوسامه‌ ئە‌وه‌یه‌ ده‌بیت موسلمان هه‌میشه‌ ڕێڕه‌وی پێغه‌مبەر(ﷺ) بگرت له‌ خۆشی و ناخۆشیدا، أبوبکر به‌یانی کرد که به‌ هیزو تۆکمە ده‌ست به‌ فەرمانه‌کانی پێغه‌مبەر(ﷺ) ده‌گرت و یه‌ک له‌دوای یه‌ک پیا‌ده‌یان ده‌کات، با هەر چە‌ند گه‌رده‌لولی ترس دنیا ته‌نگ و تاریک بکات، یه‌کیک له‌ وته‌ نه‌مره‌کانی أبوبکری س‌دیق که له‌و ڕوداوه‌ فەرمووی: (سویند به‌و زاته‌ی گیانی أبوبکری به‌ ده‌سته‌ ئە‌گەر بزائم ڤرنده‌یه‌ک ده‌م‌رفینێ و له‌ ناوم ده‌بات، ئە‌وه‌ جه‌یشی ئوسامه‌ هەر ئاماده‌ ده‌که‌م، هەر وه‌ک پێغه‌مبەر(ﷺ)

۱ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة، لا ۲۴.

۲ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة، لا ۲۷.

۳ - البداية والنهاية (۵/ ۲۱۳، ۲۱۴).

فەرمانی داوه، خوْ نه گهر من به ته نیاش مینمهوه نهم کاره ده بی هه نه نجام بدهم^(۱)، به هه لوئستی جوامیرانه ی وینه یه کی پراکتیکی پیشکesh کرد، هه وهك پهروه ردگار ده فهرمووی^(۲) و ماکان لمومن و لامومنة إذا قضی الله ورسوله، أمراً أن یکون لهم الخیرة من أمرهم و من یعص الله ورسوله فقد ضلّ ضللاً مبیناً^(۳) [الاحزاب: ۳۶] خودای گه وره موسلمانان فی رده کات، که شکو داری و سه ر که وتنی نومت به شوین که وتنی پیغه مبه ره وهیه^(۴) هه ر که سیك گوپرایه لی بکات سه ر که وتن و چه سپاوی بوخوی مسوگر کردوه، نه و که سه ی سه ر پیچی کرد ریسواو زه لیل ده بیئت، أبوبکر ژیا نی نومتی به گوپرایه لی و خواو په پیره وکردنی سونه تی پیغه مبه ر^(۵) کردوه.^(۶)

ج- که وتنه وه ی ناکوکی له نیو برواداران و گه پاندنه وه ی بو قورئان و سونه تی پیغه مبه ر^(۷) یه کیکی تر له و وانانه ی هسه نی کوری علی له م چیرۆکه ی جهیشی ئوسامه وه ری گرت، که وتنه وه ی دوبه ره کی و پارای بو له نیو موسلمانان راستگوکان سه باره ت به هه ندیک کاروبار، وهك راجیای له ناماده بوونی جهیشی ئوسامه له و ساته تنگ و دژواره دا، قسه و باس زور ئالوگور کرا له باره ی فهرمانی أبوبکر بو نهم کاره، به لام هیچیشیان نکولیان نه کرد دوا ی نه وه ی چه وتی ره ی خو یان بو ده رکه وت، کاتیك أبوبکر ناکوکیه که ی گیرایه وه، که پیغه مبه ر^(۸) بو هه ناردنی ئوسامه داویه تی، نه وان تیغه یشتن نابیت شلگیری بکری له کاریك پیغه مبه ر^(۹) فهرمانی پیداوه، ره ی زورینه ش هیچ سه نگیک ی نابیت، نه گهر پیچه وانیه ی ده ق بیت ره ی گشتی هاوه لان وابوو، جهیشی ئوسامه بوهستی، به أبوبکریان ده وت: عه ره ب دل ره قیت به رامبه ر ده نویتن به په رته وازه ی خه لک هیچت بو ناماده ناکریت^(۱۰)، نهم هاوه لانه وهك عه وامی خه لک نه بوون، به لکو چاکترین که س بوونه له سه ر نه رز، دوا ی پیغه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام). له گه ل نه وه ش أبوبکر^(۱۱) ره نیان قه بول ناکات بو نه وه ی پیا ن بلیت: فهرمانی

۱ - تاریخ الطبری (۴۵/۴).

۲ - الإنشراح ورف الضیق بسیرة أبی بکر الصدیق للصلابی، لا ۲۲۷، قصة جيش أسامة، لا ۲۲۷.

۳ - تاریخ خلیفة بن خیاط، لا ۲۲۷.

پيغمبەر (ﷺ) لە ھى ئيوە جوانتر و پزىدارتر و پيوسترە^(١)، ھافزى ابن حجر لە بارەى پەننى زۆرينە لە سەدەى كۆچى دواى پيغمبەر (ﷺ) دەفەرمووى: ئەو ھى لپەرەدا دەفامرپتەو، ھەندىك جار ژمارەىەكى كەم لە (الإجتهاد) دەپيكن و ژماريكي زۆريش ھەلە دەكات، كەواتە: راستر و بەھيتر (الترجيح) بەرەننى زۆرينە دەست نيشان ناكريت^(٢)، پوختەى قسان: ئەو ھى دەبيتە مايەى سود وەرگرتن لە چيڕۆكى بەگەر خستنى أبوبكر بۆ جەيشى ئوسامە، پالپشتى زۆرينە بۆ پەنيك بەلگە نيە لە سەر راستى و دروستى ئەم پەنيە. ^(٣) دانەيەكى تر لە سودەكان كە لەم چيڕۆكە وەرەگيريت، ملەكەچى و خۆبەدەستەو دانى مۇسلمانە بۆ حق، كاتيك بۆيان روون دەبيتەو كاتيك أبوبكر بيريان ئەخاتەو كە پيغمبەر (ﷺ) فەرمانى داوہ بە بەگەر خستنى جەيشى ئوسامە و خودى خۆى ئوسامەى بەئەميرى جەيش ديارى كروە، ئەم كەلەپياوہ چاكە خوازانە مىلى خۆيان كەچ كرد بۆ فەرمانى پيغمبەر (ﷺ). ^(٤)

س- بانگەواز پەيوەستىە كردارە: ھەسەنى كوپى على لەسەر بردەى جەيشى ئوسامە گرنكى بەستەنەو ھى بانگەواز بکردار فيربو و حسن زانى أبوبكر نەك ھيچ ديغيەكى نەكروو لەفرمانكردنە ئوسامە بەلكو بکردەوش دانى بە فەرمانپەرەيايەتى ئەودا ھيئاو، ئەمەش لە دوو كاردا دەدرەوشيتەو:

١- بەپيادە پويشتنى أبوبكر لەگەل ئوسامە كە سواری ولاغ بوو و، لە تەمەنى بيست سالى داىە، كەچى أبوبكر ھەر سورە لەگەل ئەودا بەرى پيگا بگرى، ھەر سوريشە ئەو بەسواری مينيەتەو، خۆشى بەپيادە پروا كاتيكيش ئوسامە داواى لي دەكات يا سواری ولاغ بيت يا خود مۆلەتى دابەزىنى بدات، أبوبكر رازى نەبوو لە دابەزىنى ئوسامە و سوار بونى خۆى، وەك بليت: أبوبكر بەم جوړە پەفتارە جەيش دەدوينى و دەليت: ئەى

١ - قصة بعث أبى بكر جيش أسامة، لا ٤٤.

٢ - فتح البارى (١٤٦/٨).

٣ - قصة بعث أبى بكر جيش أسامة ٤٦.

٤ - قصة بعث أبى بكر جيش أسامة ٥٢.

موسلمانەکان پروانن من أبوبکر سہرباری ئەوہی خەلیفە ی پیغەمبەری خوا (ﷺ) کەچی
من به پیادە دەڕۆم ئەویش بەسوارێ وەک دانان و ڕێژیک بۆ فەرمانرەواوەتیە کە ی.

۲- أبوبکر سدیق حەزی دەکرد عمری کوری خەتتاب لە شار بمینیتەو ئەمەش لەبەر
پێویستی، بەلام فەرمانی پێنەکرد، بەلکو مۆلەت لە ئوسامە وەر دەکری بۆمانەوہی لە
شاری مەدینە. بەمەرجیک ئەو ئەم کارە ی پێ شیواو بیت، أبوبکر (ﷺ) بەمە نمونە یەکی
عەمەلی تر بە و ڕیزو ئیحترامی خۆی پێشکەش بە فەرمانرەوای ئوسامە دەکات. بێگومان
ئەمە بانگەوازیکی بە ھێزە بۆ دانھێنان مل کەچی بۆ فەرمانرەوای ئوسامە. ئائەو یە
گرنگی دانی أبوبکر (ﷺ) بە بانگەوازو بەستەنەوہی بە کردارەوہ، ھەرئەو شە ئیسلام
فەرمانی پێدەدات. خوای گەورە سەر زەنشتی ئەو کەسانە دەکات کە فەرمان بە چاکە لە
خەلکی دەکەن و خۆشیان لە بیر دەکەن^(۱). خوای گەورە دەفەر موی: ﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ
وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ [البقرة: ۱۷۷].

ش- پلە و پایە ی گەنج لە ئیسلامدا:

ئەوہی لەم چیرۆکە دەدرەوشیتەوہ پلەو پایە ی گەنجە گەورە کانە بۆ خزمەتکردنی
ئیسلام. ھائەو تە پیغەمبەر (ﷺ) ئوسامە ی لە ھەرەتی لاوی دیاری دەکات بە ئەمیری
جەنگی دژوار دژبە ڕۆمەکان - ھیزو وزە ی گەورە بە بروای خەلک لەو کاتەدا یە - ھاو
کات تەمەنی ئوسامە لەو کاتەدا بیست ساڵە، یاخود ھەژدە ساڵە، أبوبکر سدیق بریاری
دا ئوسامە لە سەر پلە ی خۆی بمینیتەوہ سہرباری ئەو ھەموو ڕەخنە ی لە لایەن خەلکەوہ
ئاراستە ی کرا. ئەمیری گەنج لەو ئەرکە ی پێسپارد رابوو بە ساغ و سەرکەوتووی
دەگەر پیتەوہ، لەمەدا ئاراستە بۆ گەنجان دەبینریت بۆ ناشناونیان بە پلە و پایە ی خۆیان بۆ
خزمەتکردنی ئاینی پیرۆزی ئیسلام^(۲)، لەسەر بانگەواز خوازو سەرپەرشتکاران پێویستە.
گرنگیکی زۆر بەو لایەنەبدەن، بوار بپەخسینن لە بەردەم وزەو توانستی گەنجاندا، تاکو
داھێنان و نوێخوازی بکەن بۆ خزمەتی ئیسلام، بێگومان ئەم ڕێبازە ی پیغەمبەر (ﷺ)
چالاکێ و زیندوو یەتی لە ئومەتی ئیسلام تازە دەکاتەوہ و بەشداری دەکات لە تەقاندنەوہ

۱ - قصۃ بعث أبی بکر جیش اسامۃ، لا ۶۶.

۲ - قصۃ بعث أبی بکر جیش اسامۃ، لا ۷۰.

وزه له‌بەن نەهاتووەکانی گەنجان، هەڵدەستیت بە ڕۆژی شارستانیکی جۆشدارو نامادەکراو موسلمانان.

ل- چەند وێنەیەکی پرشنگذار لە ئادابەکانی جیهاد لە ئیسلامدا:

هەسەنی کورپی علی لە چیرۆکی ڕەوانەکردنی جەیشی ئوسامە لەلایەن أبوبکرەو وێنەیەکی بەخشنده لە جیهادی ئیسلامی فێربوو، ئەم وێنە لەوەسیەتەکانی أبوبکر بۆ جەیشی ئوسامە لەکاتی مائاواپیاندا بۆ جەنگ دەدرەوشیتەو، أبوبکر لەکاتی وەسیەتەکیداتەنەها پشتی بەرپێازی پێغەمبەر (ﷺ) بەست، چونکە پێغەمبەریش (ﷺ) لەکاتی مائاواپ بۆ جەنگ نامۆژگاری ئەمیرەکان و جەیشەکی دەکرد^(١)، لە ئەنجامی پشکنینی ئەم وەسیەتە. مەبەستی جەنگەکانی موسلمانان بۆ بانگەوازی ئیسلام دەردەکەوێت، سەربازو جەیشی هەر گەلیک پابەندی ئەم وەسیەتانە بێت هیچ شتێکی بە دەست نامیێت تەنەها هاتنیەتی بۆ نیو ئەم دینە بە گوێڕایەڵی و ئارەزوومەندانەیی خۆی.^(٢)

ی- کاریگەری جەیشی ئوسامە لەسەر شکۆمەندی دەولەتی ئیسلامی:

جەیشی ئوسامە کاتیک بە سەرکەوتویی گەڕایەو پۆمەکانیشیان تۆقاند. هەرقل دواي ئەو لە (حمص) هۆزەکانی کۆکردەو پێ ووتن: لەمە بوومن ترسم پێ ئەدان، ئێوەش ئەم ترسەتان لە من قبوڵ نەدەکرد !! عەرەب وای لیھات لەیەك مانگە ڕێو پێن و ئێوە بشلەژین لە هەمان کاتیش بگەریتەو دوچاری هیچ پێکانیکیش نەبن تیرەو هۆزە عەرەبەکانی تریش لە باکور ترس و بێیمیان لە زالبونی دەولەتیکی ئیسلامیان لی نیشتم، لەپاستیدا ئەم هیژشە ئوسامە کاریگەریەکی گەورەیی دروست کرد لە ژیان موسلمانەکان و ئەو عەرەبانەیی بیریان لە هەلگێرسانی شوێش دەکردەو دژیە موسلمانان، هەرەو هەا کاریگەری هەبوو بۆ سەر ژیان پۆمەکان کە سنوری ولاتیان درێژ دەبوو بۆ سەر سنوری موسلمانەکان^(٣)، ئەم جەیشە بەهۆی ناویانگیەو کاریکی کرد کە هەرگیز بە هۆی هیزو ژمارەو ئەم کارە بۆ ئەنجام نەدەدرا، قەبارەیان لە هەلگەراوەکان پێشترکەوت ئەوان

١ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة ٨٠٧.

٢ - تاريخ الدعوة الى الإسلام، ٢٦٩.

٣ - الصديق هیکل باشا، ١٠٧.

پەرۆش و بلاۋبون، ئاشتەۋايى و براپەتتى كەۋتە نىۋ موسلمانان، سام و ھەبىشەتتى كارى خۇيان بەدەرخست، پىش ئەۋەدى كەلە پياۋەكان كارى خۇيان بىكە و چەك بەزىمى خۇي دروست بىكەن^(۱) لەراستىدا بەرپىكرەنەى ئەم جەيشە نازو نىعمەتتىكى گەۋرە بوو بۆ موسلمانان. ۋايلېھات كۆمەللى ھەلگەراۋەكان لەباكور بۆۋە لاۋازتىن كۆمەل، ۋاپىئەچى لەشۋىنەۋارى ئەم شكانە بىت لەكاتى فەتھ تىشكانى ئەم كۆمەلە سوك و ساناترە لە نسكو ھىنانيان لە عىراق، ئەم كۆمەلە شتە ھەموو پىكەۋە جەخت دەكاتەۋە كە أبوبىكر لەكاتى قەيران و تەنگەژەدا لە نىۋ ھەموو توپژە چارەسەر كەرەكاندا بىر تىژ ترە، تىگەيشتنى قولترە^(۲)، روداۋەكانىش سەلماندىان ھەسەنى كورپى على لەژىر كاريگەرى خەلىفە راشىدەكان دايە لە بەرپۆۋەبردنى كار لەكاتى كەۋتەۋەى قەيران، بۆيە لە ھوكمى خىلافتەكەيدا لە ھەموو خەلگ تىگەيشتنى قولتر بوو، دووربىن تر بوو، لە ھەمووشيان سورتر بوو بۆ يەكپەتە موسلمانان.

۷- جەنگى ھەلگەراۋەكان (حروب الردە):

بۆچوونى أبوبىكرى سدىق (رضي الله عنه) لە جەنگى ھەلگەراۋەكان بۆچوونىكى شياۋو لە جى بوو، ئەو بۆچونەى سروشتى زەمىنەيەكى لەبار دەپەخسىتى بۆ بەرژەۋەندى ئىسلام و موسلمان، ھەر ھەلۋىستىك پىچەۋانەى ئەم بۆچونە تىشكان و دارمان و گەرەنەۋە بۆ نەفامى دروست دەكات. خوا، پاشان پەرۋەردگار بېيارە يەكلاكرەۋەكەى أبوبىكر نەبۋايە لە جەنگى ھەلگەراۋەكان ئەۋە روخسارى مېژو دەگۆرا و، پىرەۋى ۋەردەچەرخا زەمەن بۆ دواۋە دەگەرپايەۋە نەفامىت جارىكى تر بۆ سەر زەمىن شەپۆلى گەندەللى دەبەست^(۳)، بېروانە چەندەجۋان لەم وتەيەى بېرى و وردو ھىزى و ۋەرى دەدرەۋىتتەۋە كە لەبارەى ئاين دەلېت: سروش (وحى) پىچراۋ ئاين تەۋاۋ بوو، ئايا دەكرىت ئاين نقص بېيىنى و منىش زىندوۋم؟^(۴) أبوبىكر گۆيى لە پاي ھاۋەلان گرت بۆ جەنگان دژ بە دوۋدلى ھەلگەراۋەكان.

۱ - عبقرية الصديق للعقاد، لا ۱۰۷

۲ - حركة الردة د. على العتوم، لا ۱۶۸.

۳ - الشورى بين الاصله والمُعاصرة، لا ۸۶.

۴ - المرتضى أبى حسن الندوي، ۷۰، مشكاة المصابيح ۶۰۳۴.

عهزمی تیوه گلائی، شهری نه بوو، ده لئی: بریاره کانی نهو پاشکاو بنېرېوون، بو ته نیا چرک یه کیش نه ده بوو دواى نه وهى راستى بو دهرده كهوت، نه بوونى دوودلئى و دېرډونگى نيشانه يه كى هره ناشكرأبوو له أبوبكردا له هه موو ژيانيدا پړهنگى دابؤوه.^(۱) موسلمانان هه موو دلنیا بوون له ساغ و دروستى بؤچوونه كهى دواى گه پانه وهيان بو پړهئيه كهى خيريان پيكا، وته كهى نه ویش هاته دى ده يفه رموو: سویند به خوا له سهر په ته وشتړيكيش قه ده غم بكن، كه پيشتړ دهيان دا به پيغه مبه ر(ﷺ) نه مرو له گه ليان ده جه نكم له سهر نه دانيان^(۲)، نه مه له م وته زيندوانه يه ميژوو پاراستويه تى، شهوگار فه رامؤشى نه كرده به ربه سته كانی زه من به ريان پي نه گرتووه، باز نهى سده كان نهيان فه وتاندوه. أبوبكر بو جهنگى هه لگه پراوه كان عه قلیكى سياسى و روئيانكى ستراتيجى روشنى به كار هینا كه خوى له م فره چه شنيه بهر جه سته ده كات، له وانه، دهرونى و بانگه وازى زانیارى و پراگه ياندن، زانستى به رامبه ر به هیزه سهر كه وتوه كهى كه ئهركى خويان نه غامدا دژ به بزوتنه وهى هه لگه پراوه كان له دوورگه ی عه رب، به م شیوه يه حسن فيرى فيقهی أبوبكر بوو له هه لئسوكهوت كردن له گه ل هه لگه پراوه كان، ههروه ها هه ندیک له فيقهی (تمكين) ده ست كهوت له جهنگانى دژ به هه لگه پراوه كان. له گرنگترين كار ه كانی نه م (معالم) مه شخه له نه مانه ی خواره وه يه:-

- سه قامگيرى سيسته مى ئابوورى له دوورگه دا.^(۳)

بيگومان هه لگيرسانى جهنگى هه لگه پراوه كان و هوکاره كانی، تيگه يشتى أبوبكرى سديق بوو بو بنېر كردنى نه م كار ه، واى كرد حه سه نى كورپى على پوخته و ناوه پوځى پوداوه كان و وه ربگريت و بيكاته به شيك له فره ههنگى خوى، چ له پروى بيسته نه وه بيت ياخود له روانگه ی بينينه وه بيت.

۱ - الشورى بين الاصله والمعاصره، لا ۸۷

۲ - البخارى رقم: ۶۹۲۴.

۳ - الإنشراح ورفع الضيق فى سيرة أبوبكر الصديق، لا ۳۲۹ الى ۳۶۵.

- هەروەك هیماکانی سیاسەتی دەرەوێ دەولەتی أبوبکری سدیق زۆر پون و ناشکرایە لە هەست کردن بە ئەوێ ئەو توێژە هەستیاری، کە یەکیەک لە هەلکەوتوانی حسەنی کورپی علی یە، خیلەفەتی أبوبکری سدیق کۆمەڵێک ئامانجی چەسپاند بۆ سیاسەتی دەرەوێ دەولەتی ئیسلامی گرینگترینیان: -

- بڵاو بوونەوێ سام و هەبیبەتی دەولەت لە دل و دەرونی نەتەوێکانی تر.

- دادپەرەوێ لە نێوان نەتەوێ کراوەکاندا و نەرم و میهرەبانی لەگەڵ ئەهله کەوێ.

- هەلگرێتی زۆر لیکردن لەسەر نەتەوێ پرزگارکراوەکان.

- گەیانندی پەيامی جیهاد کە خوا لە قورئان فرمانی پێداوە.

- هەروەها هیماکانی نەخشەیی جەنگ لای أبوبکر بەشیکی لە فەرھەنگ و ئەدەبیاتی ئەوێ ئەو سەرەدەمە، بەتایبەت بۆ پێشەنگی گەنجان بۆ سەرکردایەتی لە سەر و هەمووشیان حسەنی کورپی علی، أبوبکر لەگەڵ راویژکارەکانی لە هاوێلان کۆمەڵێک هیلێ سەرەکی بۆ نەخشەیی جەنگ دا دەرپشت. ئەم نەخشە تۆکمە و پتەوێ یەکیەک بۆو لە هۆکارەکانی دابەزینی سەرکەوتن و چەسپاوی لەلایەن خوداوەندەوێ بۆ موسلمانان بەشیکی لەم هیلانە:

- هەلپەنەکردن بۆ سەر ولاتی دوژمنان بۆ ئەوێ پەیتا پەیتا بێن بۆ نێو موسلمانان.

- ریکخستنی یارمەتی دانی سەربازان

- مشور خواردنی کردەوێ کۆمەک و هاوکاری بۆ سەربازەکان.

- دەست نیشان کردنی ئامانج لە جەنگدا.

- بەخشینی چاکترین پلە بەکەسانەوێ باترین کرا ئەنجام دەدەن.

- گواستنەوێ گۆرپەپانی جەنگ و پرمبازی.

- پەرەدان بە شیوازی جەنگان.

- ساغ و بێگەردی هەنگاوەکانی پەییوەندی لەگەڵ سەرکردە.

- زیرہ کی و ہوشیاری خہ لیفہ۔^(۱)

هَيْلَه جَهَنگِيه کَانِي ئِيسْلَامِي هەر له سهرهتاي فتوحاته وه به هۆي عه قلی کارگيره وه ئيمتيازاتي وهرگرت. خاوهنی هۆشه و زیرهکی و فیراسه أبوبکری سديقه. ئهم هۆگر بوونهی أبوبکر به پيغه مبهر (ﷺ) یارمهتی زۆر دا بۆ نه خشهیه کی فراوانی جهنگ ییگومان أبوبکر له سهر پیرهوی زانیاری و ئاراسته کانی پيغه مبهر (ﷺ) بووه. أبوبکر (رضی اللہ عنہ) کۆمهلی زانستی فره پهنگی به دهست هیئا، چهنده ها نه زمونی هه مه چه شنی دهست کهوت، له دوی کۆچی پيغه مبهر (ﷺ) به باشتري شيوه هه ستا به کاری خيلافهت بهرچا و پرونی لیوالبو له هۆش یاری خسته ئه ستۆی خۆی، تیشوی جهیشی دا به نامۆزگاریه بهرزو بلند ه کانی و کۆمهک و هاوکاری هه نارد بۆ موجهیده کان له کاتی هه لکه نران و پتویستی دا هه ول و کۆششی فراوان ده کردن به هۆی وره و عهزیمهتی رابردوویان^(۲)، هه سه نی کوری عه لیش له سهر دهستی قورئان پهروه ده بوو.

دووہم: - لہسہ رده می عمری کوری خہ تاب:

عمر زۆر پیزی ئال و بهیتی ده گرت لهم باسه دا هه لۆیسته زۆره له وانه:

۱. تۆشیاوترى به مؤلّه تدان له عبدالله كورى عمر:

ھەسەنى كۆرى ئالى پىۋايەتى كىردۇ: كۆرى خەتاب پۇڭلىكى پىۋ وۇتم: ئەى كۆرى
 شىئىرم بۇچى پۇڭلىكى ناھىيە و رومان تىناكىت؟ مەنىش پۇڭلىكى چووم لەگەل معاوية وابو
 عبدالله لە دەرگا مۇلەتى پىئەدرا مەنىش گەرامەو، دواى كمر پىم گەبى ووتى: ھا بۇ
 چى نەمبىنى بىت ؟ وۇتم: ھاتم تۇ لەگەل معاوية بویت، عبدالله م بىنى گەرامەو مەنىش
 گەرامەو، ووتى: تۇ شىاوتىرى بە مۇلەتدان لە عبدالله كۆرى كمر.^(۳)

۲. سویند به خوا دلخۆش نیم به پۆشینى پۆشاكتان:

١ - الإنشراح ورفع الضيق فى سيرة أبوبكر الصديق، لا ٤٤٥ - ٤٥٤.

٢ - تاريخ الدعوة الإسلامية، لا ٣٣٦

٣ - المرتضى، لا ١١. كنز العمال (١٠٥/٧) الإصابة (١٣٣/١).

(ابن سعد) له جعفری کوری محمد باقر له علی کوری حەسەنی رېوايەتی کردووه دەلی: عمره نديك خشل و بەرگی له یەمەن بۆ هات خەلکی بە خشل پۆشاکە خۆیان پۆشته کردووه، عمر (ﷺ) له نێوان گۆرێ پێغه مبهەر (ﷺ) و مینبەرە کە دانیشتبوو، سلاویان لی دەکرد و، دوای خێریان بۆ دەکرد، حسن و حسین له مائی هاتنه دەرەوه خەلک شوین هەنگاوەکانی ئەوانی هەلگرتبوو، ئەوانیش هیچ لەم خشل و بەرگیان پێ نەبردەبوو عمر (ﷺ) گزۆیکی کەوتە نێو چاوان و ووتی: واللہی من خوشحال نیم بە پۆشاک پۆشینتان، ووتیان: ئەو ئەمیری پڕوادران ژێر دەستەکانی خۆت پۆشته کردو کاریکی جوانت کرد، ووتی: له پیناو ئەم دوومندالە خەلک بەرێ دەکەون، کەچی ئەوان هیچیان لەو خەلاتە بەرنەکەوت، ئەم پۆشاکە بۆ ئەوان گەورەو مەزنە بۆ خەلک بچوکه، پاشان نامەیهکی نارد بۆ والی یەمەن کە خێرا دوو بەرگی بۆ بنێری، ئەویش بۆی نارد و حسن و حسین پێ پۆشته کردن. ^(۱)

۳. پێش خستنی حسن و حسین و بەنی هاشم له بەخشش و دیاری دا.

له أبوجعفر رېوايەتی کراوه، کاتیك عمر سەر کەوتنی بە دەست هیئا ویستی بشك و بەش بۆ خەلک دیاری بکات، هاوێلانێ پێغه مبهری کۆ کردووه، عبدالرحمن کوری عەوف ووتی: له خۆتەوه دەست پێ بکە، فەرمووی نانه خێر لەو کەسەوه دەست پێدەکەم، کە له پێغه مبهەر (ﷺ) و بەنی هاشمەوه نزیکتره، پاشان بەشی بۆ عباس دیاری کرد، پاشان علی. تاکو له نێو پینج هۆز دابەشی کرد بەهۆزی عودە کوری کەعبی کۆتای هیئا سەرەتا بۆ ئەو کەسانە ئامادە جەنگی بەدر بوون له بەنی هاشم ئینجا ئەو کەسانە ئامادە جەنگی بەدر بوون له بەنی ئومەییە له نەوهدی عبدالشمس. له نزیکترهوه بۆنزیك بەش و بەخشیشی بەسەر دابەشکردن ^(۲)، حسن و حسینیش ئەم خەلاتە باوکیان دیان گزێتەوه وەك ئەهلی بەدر ئەمەش له بەر نزیکیان له پێغه مبهەر (ﷺ) به هەریەکیان پینج هەزار درههم خەلات دەرکێت ^(۳)، لەم چیرۆکەدا خۆشەویستی حەقیقی عمر بۆ ئال و بەدیت و بە

۱ - المرتضى، لا ۱۱. كنز العمال (۷/ ۱۰۵).

۲ - الحراج لأبي يوسف، لا ۲۴، ۲۵ المرتضى، لا ۱۱۸.

۳ - تاريخ دمشق الكبير (۶/ ۱۴).

گشتی و بۆ حسن و حسین به تاییه تی دهرده که ویت بهر نه گیک له گهل گهوره هاوه لانی چینی یه کهم له خه لاتکردن هه ژماریان ده کات، ئه مه ته نها خو شه و یستکی بیگه رده بۆ حسن و حسین و ریزانه له و پله و پایهی له لای پیغه مبه ر (ع) هه یان بو.

۴. هه لسو که وتی عمری کوری خه تاب له گهل فاتی مه ی دایکی حسن دوا ی کۆچی دوا ی پیغه مبه ر (ع): له ئه سه له مه ی عه دوی رپوا یه تکراره ده لئ: دوا ی کۆچی دوا ی پیغه مبه ر (ع) کاتی که به یعه ت به أبوبکر ده درا علی و زوبیری کوری عه وام ده چوون بۆ لای فاتی مه بۆ نه وه ی راویژی پی بکه ن عمر نه وه وه لای پیگه یشت و هات بۆ لای فاتی مه و وتی: ئه ی کچی پیغه مبه ری خوا (ع) هیچ کهس له مه خلوقاتی خوا له دلی ئی مه له پیغه مبه ر (ع) خو شه و یستر نیه، دوا ی نه ویش تو له هه مو کهس خو شه و یستری لامان، له م قسانه دا علی و زوبیر به ژور که وتن فاتی مه راسته وخۆ پی و وتن برۆن بۆ به یعه ت دان، رۆ یشتن و نه گه رانه وه تا کو به یعه تی ان^(۱)، ئه م فه رموده صحیحه له گهل نه وه شدا تی که هه لکیشه له گهل رۆحی نه وه ی نه و سه رده مه. له م باره وه شیعه رپوا یه تی زیادی کرد وه و کۆمه لیک بوختان و درۆ یان هه لبه سته، ده لئ: عمر ده لئ: هه ر کاتی که ئه م که سانه لای تو کۆبونه وه ئه م خانوه یان به سه ر داده سو تی ئم، چۆن نه وان ئاره زو ده که ن موسلمانان په رته وازه بن به هۆی خو دوا خستنیان له به یعه ت دان، دوا ی نه وه ی عمر ده رچوو زۆری پی نه چوو نه وان هاتن بۆ لای فاتی مه، پی و وتن: ئه ری زانیوتانه عمر پی و وتوم: سو یند به خوا گه ر نه وانه بگه ری نه وه بۆ لات ده بی خانویان به سه ردا بسو تی ئم قه سه م به خوا نه وه له سو یند خوار دنه که ی راست گۆ یه، برۆن له لام، ئه م کاره بکه ن، نه هاتنه وه بۆ لای تا کو به یعه تی ان دا^(۲)، ئه م چیرۆ که پر و پوچه نه چه سپا وه له عمر (ع) بانگه شه ی عمر بۆ سو تاندنی مائی فاتی مه یه کی کی تره له درۆ یه شاخ داره کان. شیعه هی ناویانه له گهل چه ند درۆ یه کی تر له په رتو که که ی طبری الطبرسی (دلایل الإمامه)^(۳)، که له جابری جه عفی رپوا یه تکران به کۆ ده نگی پی شه واکانی فه رموده ناسی ش جابری جه عفی درۆ زنه هه روه که له کتابی (المیزان

۱ - ابن أبي شيبة: المصنف (۵۶۷/۱۴) إسناده صحيح.

۲ - عقائد الثلاثة والسبعين فرقة لأبي محمد اليمنى (۱۴۰/۱)

۳ - دلایل الإمامه، لا ۲۶ نقلاً عن عقائد الثلاثة والسبعين (۱۴۰/۱).

الذهبي).^(١) وه كتيبى تهذيب تذهيب.^(٢) باسكراوه هه ندىك له شيعه كان گومانيان بردوه
عمر له فاتيمه داوه و مندا لىكى به ناوى محسن له بار بردوه. ئەمانه هه موو درۆيه و
هيچ بنه ماىكى راستيان نيه. ئەم نه زانانه هيندىك جار تانه و ته شهر له على ده ده ن،
چونكه بيدهنگ بووه له ناست عمر، كه دليرترين هاوه لى پيغه مبه ره (ﷺ)^(٣)، ده لى:
ژماره يه كه له هوشمه نده شيعه كان نكولتى ئەم درۆ و گالته جاريه يان كردوه^(٤)، زانراوه كه
(محسن) له ژيانى پيغه مبه ردا له دايك بووه، ههروه كه ئەمه به رپوايه تىكى صحيح له
سندى ئيمام أحمد چه سپاوه وه كه له پيشه وه باسان كرد.

٥. هاوسه رگيرى ئيمام عمر له گه ل (أم كلثوم) ى كچى على كورى أبوتاليب:

عمر خۆشه ويستىكى تايبه تى له دل دابو بو ئەهلى به يت، ئەمه ش به هۆى بوونى
خزمايه تى و نزىكايه تى لىانه وه كاتىك پيغه مبه ره (ﷺ) وه سيه تى له أبوبكر كرد رپزى
ئهل و به يت بگرى و چاوه ديرى مافه كانيان بكات، ئەمه بو عمر پالنه ر بوو بو خوازىنى
(كلثوم) ى كچى على و فاتيمه سۆزى ده جولتى و ده لىت: سويند به خوا له سه ر زهوى
كه سيك نيه به خۆش مه شه به عه دال بىت وه كه من دواتر عمر پوى له موهاجيره كان
كرد و به ويه رى خۆش حاله وه ووتى: وه رن پيرۆزبايم لى ~~هه~~ كه ن، دواتر هۆى هاوسه ر گيرى
له أم كلثوم خسته پروو ووتى له پيغه مبه رم بيسستوه ده يفه رموو: هه موو ره چه له كه و
ره گه زيك له يه كتر ده پچرئ ته نها ئەو كه سانه ى له هۆزو ره چه له كى منن نيوانيان ناپچرئ،
بۆيه حه زم كرد له نيوان من و پيغه مبه رى خوادا په يوه نديه كه هه بىت^(٥)، ماموستا
أبومعازى إسماعيلى له باسى هاوسه رگيرى عمرى كورى خه تاب له أم كلثوم ئەم
هاوسه رگيره ى به كاريكى راست و دروست داناوه، به دورى زانيوه ئەمه هه لبه ستر او بىت،
ئه نجامگيرى ئەمه ش به گه ران به دوای سه رچاوه كانى شيعه و سونه كه په يوه ستق به م

١ - الميزان الذهبى (١/٢٧٩).

٢ - تهذيب التهذيب (٢/٤٧).

٣ - حقه من التاريخ، لا ٢٢٤.

٤ - مختصر التحفة الاثنى عشرية، لا ٢٥٢.

٥ - إسناده حسن أخرجه الحاكم في المستدرک (٣/١٤٢).

هاوسەرگىريه پىرۆزه دەست كەوتوو، منىش ھەندىك لە ژيان و ھەلۆيستەكانى أم كەلسوم باسكردو ھە سەردەمى عمرى كورپى خەتاب (ﷺ) دا لە كەتابەكەم بەناوى (فصل الخطاب فى سيرة أميرة المؤمنين عمر بن الخطاب، شخصيته وعصره).

٦. دەسكەوتەكانى مەدائىن:

كاتىك مەدائىن نازادكرا^(١)، لەسالى ١٦ كۆچى، دەست ماھىيان ھىنايەو، ھەزار درھەمى بەھەريەك لەحسن و حسين بەخشى پىنج سەت درھەمىشى بە عبداللەى كورپى بەخشى^(٢)، ئەم پوداو ھەخۆشەويستى عمر بۆ حسن و حسين دوپات دەكاتەو.

١- ئەو قسەيەى على دواى شەھيدكردنى عمر ووتى:

إبن عباس ھەروەكو لە (صحيح البخاري) دا ھاتوو ووتويەتى: عمر كەوتە جىگەو خەلك سەردانىيان ئەكردو دوعايان بۆ ئەكرد پىش ئەو ھى وەفات بكات، پياويك بالى عمرى گرت تەماشاي كەرد على كورپى أبوتاليب بو، بەزەيى بە عمر دا ھاتەو ھەروە فەرموى: ھىچ كەسى نەماو ھەكو تۆ ھەزىكەم بەو كارو كەردەو ھەي تۆ بەخوا بگەم، تۆ لەگەل دوو ھاو ھەلە كەتداى و زۆر جار ئەتبىست پىغەمبەرى خوا (ﷺ) ئەيفەرموو: (ذهب أنا وأبو بكر وعمر، ودخلت أنا وأبو بكر وعمر، وخرجت أنا وأبو بكر وعمر)^(٣) واتە: (من وأبو بكر وعمر بۆ فلانە شوين پۆشتين، من وأبو بكر وعمر ھاتين، من وأبو بكر وعمر پۆشتين).

١. عمرى كورپى خەتاب ھەزى لە دابەزىنى نەكردوو ھە منىش بۆيە ھەزى پى ناكەم:

كاتىك على (ﷺ) لە پرودانى (جمل) بۆو ھەروە ھەسەر ھەو ھەئىشەى داىكى ئيمانداران (پەزەى خواى لى بى) بەپىكرد كاتى وويستى بگەپتەو ھەكە، لە بەسەر ھە بۆ كوفە بەپىكەوت و پۆژى دوو ھەمە ھەو ھەكوفە، دوانزە ھەو مانگى پەجەبى سالى

١ - مەدائىن شارىكە لە بەغدا شەش فەرسەخ دورە و لەسەر دەستى سعدى كۆرى وەقاس (ﷺ) نازاد كرا.

٢ - مقامات العلماء للقرطبي، لا ١٦١.

٣ - البخاري رقم: ٣٦٨٥.

سی و شەش تیپەر بوو بوو، پی ی ووترا له کۆشکی سپی (القصر الابيض) دابه‌زی، شه‌ویش ووتی: نه‌خێر، چونکه‌ عمری کۆری خه‌تاب هه‌زی به‌ دابه‌زینی شه‌و شوینه نه‌کردوه‌ و منیش هه‌ز به‌و شوینه ناکه‌م تیايدا دابه‌زم، بۆیه له (الرجبة) دابه‌زی و له (الجامع الاعظم) دوو پ‌کعات نوێژی کرد.^(١)

• خۆشویستنی ئالویه‌یت بۆ عمر (رضی‌الله‌عنہ):

بێگومان له‌به‌ل‌گه‌کانی خۆشویستنی ئالویه‌یت بۆ عمر (رضی‌الله‌عنہ) ناونانی مندا‌له‌کانیا‌نه به‌ناوی عمره‌وه، شه‌وه‌ش له‌به‌ر خۆشویستن و سه‌رسوپمان به‌که‌سی‌تی عمر و پ‌یزگرتن له‌و کاره‌ پ‌ی‌رۆز و په‌وشته‌ مه‌زن و شه‌و خه‌مه‌ته‌ گه‌ورانه‌ی پ‌یشکه‌ش به‌ئ‌یسلامی کردوه‌وه، شه‌و په‌یه‌ه‌ندیه‌ پ‌یزدار و خۆشه‌ویسته‌ی که‌ په‌یه‌ه‌ستی کردوه‌ به‌که‌س و کاری بنه‌مه‌اله‌ی پ‌یغه‌مه‌برایه‌تی و شه‌و ژن و ژن خوازیه‌ی له‌ نی‌وان خۆی و ده‌نواندا بووه، بۆیه یه‌که‌مه‌ین که‌سی‌ک به‌ناوی عمره‌وه ناوی کۆری خۆی نابێ ته‌میری ئ‌یمانداران علی کۆری شه‌بی تالیب بووه که‌ شه‌و کۆره‌ی له‌ أم هه‌یبی کچی (پ‌ه‌یعه‌ الک‌بریة) ه‌ی به‌ناوی عمره‌وه ناو ناوه.^(٢)

له‌ کتیبی (صاحب‌ الفصول) دا، له‌ ژێر ناو‌بردنی کۆرانی علی کۆری شه‌بو تالیبه‌وه (رضی‌الله‌عنہ) هاتوه‌: عمریش (رضی‌الله‌عنہ) له‌ (التغلبیة) ه‌یه‌که‌ (صه‌یاء کچی پ‌ه‌یعه‌) و له‌و سه‌بایانه‌ بووه، که‌ خالیدی کۆری وه‌لید (رضی‌الله‌عنہ) له‌ (عین‌ التمر) دا هه‌لیکوتایه‌ به‌سه‌ریان، شه‌و عمره‌ش تا هه‌شتاو پ‌ینج سال ته‌مه‌نی کردوه‌ تاوه‌کو نی‌وه‌ی میراتی علی (رضی‌الله‌عنہ) به‌ده‌ست خستوه‌، چونکه‌ گشت خوشک و براکانی، که‌ عبدالله و جعفر و عثمان بوون هه‌مویان له‌ پ‌یش خۆی له‌گه‌ڵ حسیندا (رضی‌الله‌عنہ) کوژران واته‌: شه‌و له‌گه‌لیاندا نه‌کوژرا - بۆیه میراتی ته‌وانیشی وه‌رگرت^(٣)، به‌و جو‌ره‌ش حسن له‌ خۆشویستنی بۆ عمری کۆری خه‌تاب شوین پی ی باوکی هه‌لگرت و یه‌کی‌ک له‌ کۆره‌کانی به‌ناوی عمره‌وه ناوا^(٤)، هه‌روه‌ها حوسه‌ینی کۆری عه‌لیش عمری ناواناوه‌ و دوا‌ی حوسه‌ینیش کۆره‌که‌ی که‌ علی نازناوی (زین‌ العابدین) هه‌بووه‌ یه‌کی‌ک له‌

١ - تاریخ الخلافة الراشدة، محمد کنعان، لا ٣٢٣.

٢ - تاریخ یعقوبی (٢١٣/٢) الشیعة وأهل البيت، لا: ١٣٣.

٣ - الفصل المهمة، لا: ١٤٣، الشیعة وأهل البيت، لا: ١٣٣.

٤ - الشیعة وأهل البيت، لا: ١٣٣.

کورپه کانی به ناوی عمره وه ناو ناوه^(۱)، ههروه ها موسای کورپی صادق هه لگری ناز ناوی کازم (موسی الکاظم) یه کێک له کورانی به ناوی عمره وه ناو ناوه^(۲)، بۆیه ئه و زاناو پێشه وایانه ی ئالی بهیت ئه وانه ی به رێبازی پێغه مبه ر (ﷺ) رێره ی ئه هلی سوننه و جه ماعه یان کرد به رێبازی خۆیان ئه و خۆشه و یسته یان بو عمری فاروق ده رخته وه له دوا ی کۆچی دوا ییدا، بێگومان ناوی عمر (ﷺ) و ههروه ها ناوی أبوبکر (ﷺ) و عثمانیش (ﷺ) له نه وه کانی ئالو بهیتدا هاتوه له وانه ی رێبازی راستیان کار پیکردبوو، که بهرنامه ی ئه هلی سوننه و جه ماعه یه تا ئه مرۆ، ههروه ها ناوی هاوه لان و دایکانی ئیماندارانیش له و ماله هاشیمانه ده بینین، که پابه ند بوونه به قورئان و فه رموده وه، بێگومان به ناوه کانی طلحه و عبدالرحمن و عائشه و ئومو سه له مه وه نه وه کانی خۆیانیا ن ناو ناوه، ئیمه ش شیعە ی ئه مرۆ بانگه واز ده که ی، که پابه ند بن به علی و حسن و حسین و گشت ئیمامه کانی ئال و بهیته وه، چونکه به وه أنساریانی ئاینی خوا و هاوه لانی پێغه مبه ری خوا یان خۆش ده ویت و به و هۆیه شه وه هه ندی له کوران و کچانیان به ناوی خه لیفه کانی راشیده یین و دایکانی ئیماندارانه وه ناو ده نین^(۳).

• ووتە ی عبدالله کورپی هه سه نی کورپی علی کورپی ئه بو تالیب له باره ی عمره وه له هه فس ی کورپی قه یسه وه، ده ئی: له باره ی مه سح کردن له سه ر (خف).^(۴) له عبدالله کورپی حسنم پرسی، ئه ویش وتی: مه سح بکه، چونکه عمری کورپی خه تاب (ﷺ) مه سحی کردوه، و وتم: من ئه پرسم که تۆ مه سح ئه که ی؟ وتی: تۆ به عمر نا په حه تی، من له باره ی عمره وه هه وائت پێ ئه ده م و له بۆچوونی خۆم ئه پرسی، بێگومان عمر له من و هه رچی له سه ر زه ویدایه باشته، منیش وتم: ئه ی باوکی محمّد، خه لکانیک وای داده نین ئه مه خۆپاریزی بیت له ئیوه، ئه ویش پێی و وتم: له نیوان گۆری پێغه مبه ر و مینبه ر دا بووین: خوا یه گیان ئه مه قسه ی منه له ئاشکرا و نه ییندا و له دوا ی منیش قسه ی که سیکی تر

۱ - هه مان سه رچاره، لا: ۱۳۴.

۲ - هه مان سه رچاره لا: ۱۳۵.

۳ - إذهبا أنتم الرافضة، عبدالعزيز الزبيدي، لا: ۲۳۰.

۴ - خف: له زمانی کوردی پێ ده ئین: کارک

له سهرم مه بیسته، پاشان فەرمووی: کێیە وای گومان دەبات علی (ﷺ) نازار دراو بوو و پیغمبەری خواش (ﷺ) فەرمانێکی پێکردوو و ئەویش جێ بەجێی نەکردوو، بەسە ئەو درۆیه لە دژی علی که پیغمبەری خوا (ﷺ) فەرمانێکی پێکردبێت و ئەویش بەجێی نەهێنابێت.^(۱)

سییەم: لە سەر دەمی عثمانی کۆری عفاندا (ﷺ):

(ذوالنورین) عثمان لە ساڵە یەکەمەکانی بانگەوازی ئیسلامیەوه پەیوەندی توند و تۆڵی بە بانگەوازی ئیسلامیەوه هەبوو، هەواڵە تایبەتەکانی پیغمبەریتی و گەشتیەکانی لە دەست دەرنەچوو لە ژێانی پیغمبەردا (ﷺ) و، هیچ هەواڵ و باسیکی خێلافەتی هەردوو بەرێزەکەشی (أبو بکر و عمری) لە دەست دەرنەچوو، بەدەربڕینیکی تر هیچ شتیکی لە دەست نەچوو لەوێ ئەمڕۆ بەکارە بناغەییەکانی دەوڵەتی ئیسلامی ناو دەنێن.

ئەو بەرنامە پەرۆردەییە قورئانی پێرۆزی خوا بوو کە عثمانی کۆری عفان (ﷺ) و گەشت هاوێڵانی لەسەری پەرۆردە بوون، هەروەها ئەو پشتگیری چاوە بەهێزە کارێگەری کرد، کەسی ئی عثمانی کۆری عفان و بەهرەکەمی سەرچۆر و ووزەکانی دەرخت و دەرونی پوخت کردووە هاوڕێیەتی کردنی پیغمبەری خوا (ﷺ) و خۆبەکاربونی بوو لە قوتابخانەی پیغمبەرایەتی دا، چونکە عثمان (ﷺ) لە مەککە و دواي موسلمان بونی هاوێڵتی پیغمبەری خوا بوو (ﷺ) هەروەکو دواي هێجرەتیش لە مەدینە لەگەڵ پیغمبەر دا بوو (ﷺ)، بێگومان عثمان دەرونی خۆی رێکخستبوو، سوور بوو لەوێ لە ئەلقەکانی قوتابخانەی پیغمبەرایەتی و لەسەر دەستی مامۆستا و رێنیشاندەری مەروفايەتی لقە چۆر بەوجۆرەکانی زانست و زانیاریەکان بخوینی و فێری، ئەو مامۆستایە پەرۆردگاری بەجوانترین شیۆ پەرۆردە کرد، عثمانی کۆری عفان (ﷺ) لەو کەسانە نەبوو لەبەر تەمبەلی یان هەڵهاتنی ئەبەدەر دواکەوی، هەروەکو هەندی ئارەزووباز لەنامادە نەبونی لە خەیبەردا ئەو تانەییە لی ئەدەن، عثمان مەبەستی پێچەوانە کردنی پیغمبەری خوا نەبوو (ﷺ)، چونکە ئەو گەورەیی و فەزڵە، کە

١ النهي عن سب الأصحاب وما فيه من الإثم والعقاب لعبد الواحد المقدسي، لا: ٥٧.

خەلکی بەدەر لە گوێرایەلی کردنی پیڤەمبەری خوا(ﷺ) وەدەستیان هینا، عثمانیان لە گەڵدا بوو بۆ بەدەر دەرچوو لە گەڵ پیڤەمبەری خوا(ﷺ) و پیڤەمبەر فرمانی گەڕانەوە و چاودێریکردنی پوقیە کچی پێدا کەنەخۆش بوو بەو نەخۆشیەش مرد، عثمان(ﷺ) لەو پەری گوێرایەلی کردنی پیڤەمبەری خوا(ﷺ)بوو، لە دەسکەوتەکانی بەدەر بەشی جیاکەردەووە پاداشتی داو بەهۆی گوێرایەلی خواو پیڤەمبەرەو لە دەسکەوت و گەورە و پاداشت بەشدار بوو، لە حودەییەشدا(الطبري) لە چەند شتێکدا تایبەتمەندی عثمان(ﷺ) باس دەکات: بەوێ پیڤەمبەر دەستی خستە دەستی خۆی لەجیاتى دەستی عثمان و بەیعتی کرد و عثمانیش لەوێ نەبوو کاتێ هاوێلانی بەیعتیاندا، تایبەتبونی لە گەیانندی ناوی پیڤەمبەر(ﷺ) بۆ خەلکی مەککە و شایەتی پیڤەمبەری باسکردووە، لەبارەى عثمان(ﷺ)، کە بۆ ناردنی ئەو پەيامەى نارد(طواف)ى بەجێ هیشت^(١)، لە فەتەحی مەککەشدا پیڤەمبەری خوا شەفاعەتی عثمانی کۆری عەفانی لەبەرەمبەر عبداللە کۆری ئەبو سەرحی قبول کرد.^(٢)

لە ژيانى کۆمەڵایەتی عثمانیش لە مەدینەدا، هاوسەرگیریکردنی بوو بە أم کلثومی کچی پیڤەمبەری خوا (ﷺ) لەدوای مردنی پوقیە کچی پیڤەمبەری خوا (ﷺ) و مردنی عبداللە کۆری عثمان و پاشان مردنی (أم کلثوم)(پەزای خوای لی بیّت)، لەبەشداریه ئابوریەکانیشی لە بونیاتنانی دەوڵەتدا، کرینی بیری (روقه) بە بیست هەزار درهەم و لەپێناو خوادا تایبەتیکردە دەوڵەمەندو هەژاران و فراوانکردنی مزگەوتی پیڤەمبەر و بەخشینه گەورەکەى بەسوپای (العسرة)، باسی زۆریش هاتوو لەبارەى گەورەیی عثمان لە گەڵ کەسانی تردا، لەوانە: ئەوێ لەبارەى گەورەى و فەزلى خۆیەو هاتوو.

پیڤەمبەر (ﷺ) هەوایی داو لەبارەى ئەو فیتنەییە کە عثمانی تیادا شەهید، عثمان یەکیک لە هاوێلان و ئەهلی شورا بوو ئەوانەى لە پوداوە گەورەکانی سەردەمی أبو بکری

١ - المناقب النضره في المناقب العشرة، ٤٩٠ - ٤٩١.

٢ - أعضاء البيان في تاريخ القرآن، لصابر أبو سليمان، ٧٩.

صديق(ﷺ) بۆچونيان وەرده گيردا، عثمانى له دوو كهسه نزیکه كه لای أبو بكرى صديق(ﷺ)، عمرى كورې خطاب له كاتى ناخۆشى، عثمانى كورې عفان له كاتى ئارامى و خۆشى عمر(ﷺ) هزيرى خيلافهتى أبو بكرى صديق كاتبى گه ورهى خيلافهتى أبوبكرى صديق بوو، عثمان(ﷺ) شويى به رزى لای عمر هه بوو، گهر بيانويستايه پرسياريان له عمر بكر دايه له بارهى شتيكه وه ئه وه نه يا نخسته سه رده م عثمان و عبدالرحمنى كورې عوف، عثمانى به جيگر نه ناسرا.

حه سه نى كورې عه ليش (ﷺ) له سه رده مى عثماندا له هه ره تى گه نجيه تيدا بوو، له ته مه نيكد ا بوو ده يتوانى رووداوه كانى ده وره بهر و سياسه تى خه ليفه ى راشيدو هاوه لانى پيغه مبه رى(ﷺ) ده وره بهرى تيبيگات، له گرنگترين ئه و په ندو وانا نه ش كه حه سه نى كورې على وه ريگرت و فير بوو ئه مانه بوو:

١- عمر(ﷺ) له كاروبارى خيلافه تدا:

عمرى فاروق(ﷺ) تا كو تا ساته كانى ژيانى به رده وام بوو له گرنگيدان به يه كبونى ئومه ت و داهاته كه ى، سه ربارى ئه و ئازاره زۆره ى له برينى سه ختى لاشهيدا ده يچيژا، بيگومان سات گه ليك نه مره، كه باوه رى پته وى فاروق و دلسوزى و خو گريه كه ى تيايدا ده بينرئ ده كات.^(١)

بيگومان عمرى فاروق له و ساته ناسكه دا ريگه يه كى نوئ له ديارى كردنى خه ليفه ى تازه دا دبئى كه پيشت نه بووه، ئه وه ش به لگه يه كى ئاشكرا بوو له تيگه يشتنى خوئ له سياسه تى ده وه تى ئيسلاميدا، پيغه مبه ر(ﷺ) پيشت دونياى به جئ هيشت و به ده قيكي راشكاوانه جيئشيني داننا، أبو بكرى سديقيش وه فاتى كرد و دواى پاويز كردنى هاوه لانى عمريان(ﷺ) كرده جئ نشين، كاتيكيش له عمر(ﷺ) داواكرا كه له سه ره مه رگدا بوو به وه ى خه ليفه ى ديارى بكات، به وريابيه وه بيرى كرده وه و ريگه يه كى هه لپژارد كه س پيشى نه كه وتبوو، تا وه كو بۆ كات و شوينه كه بگوئجئ، پيغه مبه رى خوا(ﷺ) خه لكى به جئ هيشت و خه لكيش دانيان به له پيشت بوونى أبوبكر(ﷺ) دانا، به تاييه ت

١ - الخليفة الفاروق عمر بن الخطاب للعاني، لا: ١٦١.

پیتغمبه‌ری خوا (ﷺ) به قسه و کردار و ناراسته‌ی نومه‌تی کرد، که ابوبکر (رضی الله عنه) دواى ئەو خەلیفەو أبو بکریش، که عمری (رضی الله عنه) کرده خەلیفە دەیزانی! که متمانە‌ی گە‌وره و بە‌هێز لای هە‌موو هاو‌ه‌لان هە‌یه که عمر بە‌هێزتر و باشتەر تاو‌ه‌کو دواى ئەو بە‌رپر‌سیار‌یتیه هە‌لب‌گرت، له دواى ر‌ا‌و‌پ‌ژ‌کردن بە‌گە‌وره هاو‌ه‌لانی عمری کرده خەلیفە‌ی دواى خۆ‌ی، هیچ یە‌کێک لهو هاو‌ه‌ل‌انە‌ش د‌ژی ب‌ۆ‌چ‌ونە‌که‌یان نە‌کردو بە‌و‌ه‌ش یە‌ک دە‌نگی (اجماع) ی بە‌یە‌تیه عمر هاته دی^(۱)، بە‌لام ش‌ی‌وه‌ی هە‌لب‌ژ‌اردنی خەلیفە‌ی نو‌ی و، شوری له‌چە‌ند که‌سیکی سن‌ورد‌ار دە‌کات له شە‌ش هاو‌ه‌ل‌ی پیتغمبه‌ری خوا (ﷺ) کورت دە‌کاته‌وه که هە‌مو‌یان شیاوی وەر‌گرتنی دە‌سە‌لات بوون، گەر چی پ‌له‌و ل‌ی‌هات‌و‌و‌یش‌یان جیا‌واز ب‌یت و ش‌ی‌واز و ماو‌ه‌ی هە‌لب‌ژ‌اردن و ئە‌و دە‌نگ‌انە‌شی ب‌ۆ‌ دیار‌یکردن که بە‌س ب‌ۆ‌ هە‌لب‌ژ‌اردنی خەلیفە و بر‌پ‌اری ئە‌و ئە‌نج‌ومە‌نە‌و بار‌سە‌نگی یە‌ک‌سانی دە‌نگە‌کان‌یشی دیار‌یکرد‌وو، فر‌مانی بە‌کۆ‌مه‌ل‌ێک له سەر‌بازانی خ‌واید‌ا که چاود‌یری ر‌ۆ‌یش‌تنه ر‌پ‌وه‌ی هە‌لب‌ژ‌اردنە‌کانی ئە‌و ئە‌نج‌ومە‌نە‌ ب‌کە‌ن و سزای ئە‌و که‌سانە‌ش ب‌دە‌ن پ‌ی‌چە‌وانە‌ی فر‌مانی جە‌ماعە ب‌یت و ر‌پ‌گ‌ری پە‌ش‌ی‌وی ب‌کە‌ن بە‌ج‌ۆ‌ری ر‌پ‌گە‌ نە‌دە‌ن که‌سی ب‌چ‌یتە‌ لایان یان گو‌ی‌ب‌یستی باس و بر‌پ‌اری ئە‌نج‌ومە‌نی (أهل الحل والعقد) ب‌ی.^(۲)

أ - ژ‌مار‌ه‌و ناوی ئە‌و که‌سانە‌ی عمر (رضی الله عنه) یان ب‌ۆ‌ ش‌ورا دیار‌یکرد:

که‌سە‌کان شە‌ش بوون: علی ک‌و‌ری ئە‌بو ت‌ال‌یب، عثم‌انی ک‌و‌ری عە‌فان، عبد‌الر‌حمنی ک‌و‌ری عە‌وف، سعدی ک‌و‌ری ئە‌بو وە‌ق‌اص، زو‌ب‌یری ک‌و‌ری عە‌وام، تە‌ل‌حە‌ی ک‌و‌ری عوبە‌ید‌ل‌ل‌ا (رضی الله عنهم)، سعدی ک‌و‌ری زە‌ید‌یش که‌یه‌ک‌ێک بوو لهو دە‌که‌سە‌ی م‌و‌ژ‌دە‌ی بە‌هە‌شتیان پ‌ی‌د‌ر‌أ‌بو له خ‌ۆ‌ پ‌ال‌اوتن دو‌ور‌خ‌ستە‌وه، چ‌ون‌که له ه‌ۆ‌زی (بنی سعدی) بوو.^(۳) عمر (رضی الله عنه) سو‌ور بوو له‌سەر ئە‌وه‌ی نزیکە‌کانی خ‌ۆ‌ی له دە‌سە‌لات دو‌ور‌ب‌خاته‌وه، گەر چی که‌سی شیاوی ئە‌و پ‌له‌یه‌شی ت‌ی‌د‌اب‌ی، ب‌ۆ‌یه سە‌ع‌یدی ک‌و‌ری زە‌ید که‌کە‌س و خ‌زمی خ‌ۆ‌ی بوو له لیستی خ‌ۆ‌پ‌ال‌ی‌و‌ه‌وانی خ‌یلافە‌ت دو‌ور‌خ‌ستە‌وه.^(۴)

۱ - أولیای الفاروق للقرشي، لا: ۱۲۲.

۲ - أولیای الفاروق للقرشي، لا: ۱۲۳.

۳ - البداية والنهاية (۱۴۲/۷).

۴ - الخلفاء الراشدون للمخاليدي، لا: ۹۸.

أ- شیوازی ھەلبژاردنی خەلیفە:

عمر (رضی اللہ عنہ) فرمانی بەو شەش کەسە کرد لە مائلی یەکیکیاندا کۆبیینەو و پاویژ بکەن و تیایدا عبداللە کورپی عمریش تەنیا بۆ پاویژ پیکردن ئامادەبیّت و مافی خو پالاوتنی نیە، (صهیب) ی رۆمیش پیش نوێژی خەلکی بکات و پی ی ووت: بۆ سی رۆژ ئەمیری پیش نوێژ کردنی خەلکیت. تاوێ کو لەو شەش کەسە پیشنوێژی خەلکی نەکەن، کە کردی ئەو لەلایەن عمرەو بۆ خیلافەت پالێوراو. ^(۱) و فرمانی بە (میقدا بن الاسود) و (أبا طلحة الانصاری) کرد چاودێری رۆیشتنە رێوێ ھەلبژاردنەکان بن. ^(۲)

ب - ماوێ ھەلبژاردنەکان یان پاویژ کردنەکە:

عمر (رضی اللہ عنہ) بەسی رۆژ ماوێکە دیاریکردوو، کە ماوێەکی تەواو، گەر لەو سی رۆژە زیاتری کرد ئەو تەنگەژە جیاوازی و پرکەبەری فراوان ئەبێتەو بۆیە پیانی ووت! نابێ چوارەم رۆژ بیّت و ئەمیرتان نەبیّت. ^(۳)

ج - ژمارە ی ئەو دەنگانە ی بەسن بۆ ھەلبژاردنی خەلیفە:

إبن سعد به (إسناد) يك تهذيبی کردوو کە کەسەکانی متمانە پیکراون: عمر (رضی اللہ عنہ) بەسوەهیبی ووت: سی رۆژ نوێژ بۆ خەلکی ئەنجامدە و ئەو چەند کەسەش با لە مائیکدا بن، گەر لە ھەلبژاردنی کەسیک یە کدەنگ بوون ئەو ھەر کەسی دژ بوو لە ملی بدەن. ^(۴)

عمر (رضی اللہ عنہ) فرمانی کوشتنی ھەرکەسیکی دا پیچەوانە ی ئەو کەسانە بکات کە بۆ دیاریکردنی خەلیفە کۆبونەتەو و پەرتەوازیی بچەنە نیوان موسلمانانەو ئەو ش بەدەقی فرمودە ی پیغەمبەر (ﷺ): ((من أتاكم وأوكم جميع على رجل منكم يريد أن شيق عصاكم، أو يفرق جماعتكم فاقتلوه)). ^(۵) ئەو لە کتیبەکانی میژوو داھاتوو کە عمر (رضی اللہ عنہ) فرمانی کۆبونەو و پاویژی پێداون و سنوری بۆ دیاریکردوون گەر پێنج کەسیان

۱ - الخلفاء الراشدون للهنساوي، لا ۲۱۳.

۲ - أشهر مشاهير الاسلام في الحرب والسياسة، لا ۶۴۸.

۳ - الطبقات لابن سعد (۳/۳۶۴).

۴ - هه مان سه رچاوه (۳/۳۶۴).

۵ - مسلم (۱/۱۴۸۰).

له سهر يه كيكيان كۆبونهوه و كهسيكيان دژ وهستا نهوه به شمشير سهرى بپهريتن، گهر چواريان يه كدهنگ و دوانيان دژ بوون نهوه له سهرى دوو كهسه كه بدن و بيانكوژن.^(۱) نهو ريوايه تانه يه كه سهندىكى (صحيح) يان نى يه و لهو باسه نامۆيانه يه (الغرائب) كه نهبو موخنه فى (رافزى شيعه) پيچهوانه ي دهقه راسته كان و نهوه ي له ژياننامه ي هاوه لاندايه (رهزاي خويان لى بى) دايهيناوه، نهوه ابو مخنف باسى دهكات كه قسه ي عمر بى به سوهيبي ووتى: له سهر سهرى نههلى شورا بوهسته گهر پينجيان ريك و دانه يه كيان دژ بوو نهوه سهرى بپهريته، گهر چواريان يه كدهنگ بوون و دوانيان دژ بوو نهوه سهرى هردوو كيان بپهريته.^(۲) قسه يه كى نارپكه (منكر) چۆن عمر (رضي الله عنه) قسه ي وه ها ده لى ت له كاتيكدا نه زانى: نهوانه هه لى ژارده يه كى هاوه لانى پيغه مبهري خوان (رضي الله عنه) كه له زانستى به فەزل و ريزيان بو نهو كار هه لى ان بژاردوو.^(۳) له ابن سعده وه ريوايه تكراره: عمر به نه نصارى ووتوه: (بو سى پوژ بيانكه نه مالىكه وه، گهر ريك هاتن باشه، گهر نا بچنه سهرى ان و له گهر دنيان بدن).^(۴) نهو ريوايه ته پچراوه (منقطعة) و له ئيسناده كه شيدا (سماك بن حرب) ه كه لاوازه و جى ي متمانه نيه.^(۵)

ح - برياردان له كاتى جياوازي دا:

عمر (رضي الله عنه) وه سى تى كردوو كه عبدالله كورى عمر ناماده ي نه نجومه نه كه بى و نابى ده سه لاتی پى بدریت، به لام پى و ووتون: گهر سى كه س پازى بوون، سى پياوه كه ي تريش پيچهوانه، نهوه عبدالله كورى عمر دابنين بريارتان له سهر بدات، ههر لايه ك بريارى بو بدات نهوه با پياويكيان لى هه لى ژيترن، گهر به بريارى عبدالله كورى عمر يش (رضي الله عنه) په زامه ند نه بون نهوا با له گه ل نهو كه سانه بن، كه عبدالرحمانى كورى عوفيان تيدايه، وه سفى عبدالرحمانى كورى عوفى كردوو، به وه ي يه كلاكه ره وه يه كى پيگه يشتوه و، له

۱ - تاريخ الطبري (۲۲۶/۵).

۲ - همان سەرچاوه.

۳ - مرويات ابي مخنف في تاريخ الطبري، د. يحيى، لا: ۱۷۵.

۴ - الطبقات لابن سعد (۳/۳۴۲).

۵ - مرويات ابي مخنف في تاريخ الطبري، د. يحيى، لا: ۱۷۶.

بارهیهوه وتووێهتی: بۆچونی عبدالرحمنی کۆری عهوف باشتترین بۆ چوونی و یه کلا که رهوه یه و، بۆیه لیّ رابگرن.^(۱)

خ- کۆمه لێک سهربازی خوا چاودێری هه لێژاردن و پێگری له په شیوی ده کهن:

عمر (رضی اللہ عنہ) داوای له (أبو طلحة الانصاری) کرد و پێی ووت: ئه ی ئه با ته لحه خوای گه وه به ئێوه وه ئیسلامی سهر به رز کرد، بۆیه په نجا پیاوی ئه نصاری هه لێژیره و هانده ری ئه و چهند پیاوانه بن تاوه کو له خۆیان پیاویک هه لده بژێرن.^(۲) به میقدادی کۆری ئه سه وهدیشی ووت: گهر منتان خسته گۆره که مه وه ئه و با ئه و چهند که سه له و ماله دا کۆبهنه وه تاوه کو یه کیّ له خۆیان هه لده بژێرن.^(۳)

ش- پێگه دانی گرته دهستی ده سه لات له لایه ن که سی باش له گه لّ بوونی که سی باشترا!

هه ندیّ له سوده کانی شورا ئه مانه یه: پێگه دانی ده سه لاتگرته ی باش سهرباری بوونی باشترا، له بهر ئه وه ی عمر شو رای خسته نیوان ئه و شهش که سه سهرباری زانیاریه که ی به وه ی هه ندیکیان له یه کتر باشترا، ئه وهش له ژیا ننامه ی عمردا به رام بهر ئه و ئه میرانه ی ده رده که ویت، که له ولاتدا فرمانی پێ ئه کردن که ته نیا گه وه ری ئایینی ره چا و نه ده کرد، به لکو زانیاری زۆری سیاسه تیشی ئه خسته پالّ له گه لّ دو رکه و تنه وه له وه ی چی پێچه وانیه ی شه رعه، بۆیه معاویه و موغیره ی کۆری شعبه و عه مری کۆری عاصی کرده والی سهرباری بوونی که سانی باشترا له وان له بواره کانی ئاین و زانستدا وه کو (أبى الدرداء) له شام و (ابن مسعود) له کوفه.^(۴)

ک- کۆکردنه وه ی عمر له نیوان دیاریکردن و دیارینه کردنیدا:

۱ - تاریخ الطبری (۳۲۵/۵).

۲ - هه مان سه رچاوه.

۳ - هه مان سه رچاوه.

۴ - المدينة النبویه فجر الاسلام والعصر الراشدی (۹۷/۲).

عمر ئەيزانى كە شۇرى تەنيا لە نىوان شەش كەسدا نايىت، بەلكو لە وەرگرتنى بۆچونى خەلكى مەدينەدا دەبىتتە خەلىفە، كە سى پۇژى بۆ ديارىكردوو، چونكە ئەتوان بەپاويۆ ووتويۆ بكن پىكەوتى زۆربەى نامادە بىوان كى دواى ئەو ئەبىتتە خەلىفەو بەرپرسىارىتتىكە ھەلدەگريت لەو شارەى كە (دار ھجرە) يە و زۆربەى ھاوەلانى تىدايە و، ھەموو دانىشتوانى شارانى تريس سەر بەوانە، لەوہى ھاوەلان لە سەرى پىك بىت، چونكە مەدينە تا سالى ۲۳ك كۆمەلگەى ھاوەلان بوو، بەلكو لەبەر ئەوہى گەورە ھاوەلانى تىادا بوو عمر لەپال خويدا ھىشتبويانىيەو و مولكى كۆچكردنى بۆ ھەرىمە ئازاد كراوەكانى پى نەدان.^(۱)

ل- ئەھلى شورا بالاترين دەزگايەكى سياسيه:

عمر(ﷺ) ئەھلى شورای پاسپارد، كە لە نىو خوياندا خەلىفە ھەلبۆيرن، گرنگىشە ئامارە بكنە ئەوہى ھىچ يەكىك لە ئەھلى شورا بەرھەلستكارى ئەو بپارەى نەكرد، كە عمر(ﷺ) گرتىە بەر، ھەر وەكو ھىچ ھاوەلئىكى تريس ھىچ بەرھەلستكارىەكيان نەكردوو، ئەوہش ئەو بەلگانەى بەر دەستماندايە بەلگەن لەسەر ئەو پاستىيە، ئىمەش نازانين: كە پىشنيارىكى تر لەلايەكى كەسكەوہ لەو سەردەمەدا كراوہ، يان لە ساتە كۆتايىەكانى عمر يان لەدواى مردنيدا بەرھەلستكارىەك لە دژى فرمانى عمردا پرويداى، بەلكو خەلكى لەو پىوشويىنە پەزامەند بوون و بەرژەوہندى موسلمانان لى بينىبوو، لە تواناي ئىمەشدا ھەيە بلين: كە عمر دەزگايەكى سياسى بالاي دامەزراند كە كارە گرنگەكى ھەلبۆاردنى سەرۆكى دەولەت يان خەلىفەيە، ئەو پىكخستە دەستورە نوپىش كە تواناداريەكەى عمر(ﷺ) داپھينا لەگەل ئەو بنەمايانە دژنيە كە ئىسلام بپارى داوہ، بەتايبەت ئەوہى پەيوەستە بە شوراوہ.

لەوہشدا ئەو پرسیارە بەبىرى كەسدا نايەت ئايا كى ئەو مافەى بە عمر داوہ؟ پالپشتى عمر لەو پىو شويىنەدا چيە؟ بەسە بۆ ئەوہش بزانيں كە كۆمەلئىك لە موسلمانان ئەو پىوشويىنەيان بپارداوہ و پى ي پازىبوون و دھنگى ناپەزايىش لە دژدا نايستين تا دوپاتى

بکهینهوه: کۆ دهنگی (الإجماع) - سه‌رچاوه‌یه که له‌سه‌ر چاوه‌کانی (ته‌شریع) له‌سه‌ر ئه‌وه هاته‌ دی، ^(١) نابێ ئه‌وه‌ش له‌ بیر بکه‌ین که عمر خه‌لیفه‌یه‌کی راشیده‌و پێویسته‌ دلتیابین: که ئه‌هلی شورا بالائ‌ترین ده‌زگایه‌کی سیاسیه‌و سیسته‌می ده‌سه‌لات له‌ ئیسلامدا له‌ سه‌رده‌می راشیده‌دا بریاری داوه‌، که ئه‌و ده‌زگایه‌ی، که عمر (رضی‌الله‌عنہ) ناوی‌ناوه‌، کۆمه‌له‌ تایبه‌مه‌ندیه‌کی هه‌یه‌ به‌جۆریک هه‌یج ده‌زگایه‌کی تری موسلمانان ئه‌و تایبه‌مه‌ندیه‌یان نه‌بووه‌، ئه‌و تایبه‌مه‌ندیه‌ش لای خوا بۆی به‌خشاوه‌و پێغه‌مبه‌ریش گه‌یاندوویه‌تی، بۆیه ناکریت هه‌یج موسلمانیک له‌رووی ته‌قواو ده‌ستپاکیه‌وه به‌ پله‌ی ئه‌و ده‌که‌سه‌ بگه‌ن.

به‌و شیوه‌یه‌ عمر (رضی‌الله‌عنہ) ژیا‌نی کۆتایی پێ هه‌ینا، ئه‌و کۆست و کاره‌ساته‌ش که‌به‌سه‌ریدا هات له‌به‌رامبه‌ر کاروباری موسلمانانه‌وه‌ بێ ئاگایی و له‌بیری نه‌کرد، سیسته‌میکی شیاوی بۆ شورا دامه‌زراند که هه‌یج که‌سیکی تر له‌وه‌دا پێشی نه‌که‌وتبوو، گومانیش ناکریت که‌شورا له‌قورئانی پیرۆز و سوننه‌تدا (به‌قسه‌و کردار) بریاری له‌سه‌ر دراوه‌ و پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و أبوبکریش کاریان پێ کردووه‌، له‌به‌رامبه‌ر ئه‌و بنچینه‌شدا (الأصل) عمر دا‌هه‌تکار نه‌بووه‌، به‌لام ئه‌و کاره‌ی ئه‌و دیاریکردنی ئه‌و پێگه‌یه‌ بوو که خه‌لیفه‌ی پێ هه‌لده‌بژێردریت و ژماره‌یه‌کی لی دیاریکردن و ئه‌وه‌شه‌ که پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) و أبوبکری صدیق (رضی‌الله‌عنہ) نه‌یانکرد بوو، به‌لکو عمر یه‌که‌مین که‌سیک بوو ئه‌وه‌ی ئه‌نجامدا، جوانترین کاریکیشی کرد، به‌راستی باشترین پێگه‌یه‌کی گونجاوی حا‌لی هاوه‌لان بوو له‌وکاته‌دا. ^(٢)

بێگومان ئه‌و په‌ره‌سه‌ندنه‌ جوان و پێکه‌ی فیه‌ی خه‌لافه‌و ئه‌و ووشیاریه‌ سیاسیه‌ی و ئه‌و قوناغه‌ش که پێویستی به‌کۆمه‌له‌ ئیجتیه‌ادیکی کرداری به‌شداریکرد له‌ پوناکبیرکردن و فیرکردنی هه‌سه‌نی کورپی علی (رضی‌الله‌عنہ) و به‌خشینه‌ی تێگه‌یشته‌نیکی فراوان و پوانینه‌یکی تۆکه‌مه‌. ئه‌وه‌ش وه‌ها لیکرد شیاویکی نوی بگرێته‌ به‌ر که که‌سی تر له‌وه‌دا پێشی نه‌که‌وتبوو، به‌شدار بوو له‌ یه‌که‌خسته‌نی ئومه‌ت له‌ دوا‌ی په‌رته‌وازه‌یه‌ی، بۆیه که‌سیته‌یه

١ - نظام الحكم في الشريعة والتاريخ للقاسمي (١/٢٢٧، ٢٢٨).

٢ - أولويات الفاروق، ٦: ١٢٧.

بههيزرو داهينكاره كان له بۆشى و بهتالى دا دروست نابى، بهلكو دهسهاتى شارهزاييهكى فراوان و سودىكى گهرهوى توانا گهلىكى پيشوويهتى له بونيانتنانى ژيانى شارستانيهتى راشديدا.

۲- بهرنامهى عبدالرحمن كورپى عوف له بهرپوه بردنى شورادا:

ئهوهى حهسهنى كورپى على له بهيعهتى عثماندا بينى بهرنامهى عبدالرحمنى كورپى عوف بوو له بهرپوه بردنى شورا، كه لهم ههنگاوانهى خواره وه خۆى دهبينتتهوه:

أ- كۆبونهوى ئهو چهند كهسه بۆ زويژکردن:

كاتيك خهلكى له ناشتنى عمرى كورپى خهتاب (ﷺ) بينهوه تا ئهو ئهجمومه نه بۆ راويژکردن له مالى عائيشه دايكى ئيمانداراندا (ﷺ) كۆبونهوه، وتراويشه: له مالى (فاطمى كچى قهيس الفهرية) هى خوشكى (ضحاك بن قيس) كۆبونهوه، تاوهكو گهرهترين دۆزو كيشهيهك چارهسهر بكهن كه خراوته بهردهم ژيانى موسلمانانهوه - له دواى مردنى عمر - كۆبونهوهو بۆچونهكانيان خسته روو، خواى گهرهش بۆيهك بۆچوون يارمهتى دان و ههموو موسلمانانى پيى رازيبوون.^(۱)

ب - عبدالرحمنى داواى دهست ههنگرتن ئهكات:

كاتيك ئههلى شورا كۆبونهوه عبدالرحمنى كورپى عوف پى ووتن: كاروههلبشاردن خۆتان بدهنه سى كهس، زوبهير ووتى: من كارى خۆم ئهدهمه على، طلحه ووتى: منيش كارى خۆم ئهدهمه عثمان (ﷺ)، سعديش ووتى: مافى خۆم ئهدهمه عبدالرحمنى كورپى عوف. بهوهش پاليئوراوان بوونه سى كهس، عبدالرحمن ووتى: كى لهئيوه لهم كاره دهست ههلهگرن و ئهركى خواو ئيسلامى لهسهر بى تا باشترينيان بپواننه خۆيان، ههردوو (عثمان و عهليش) بيدهنگ بوون، عهبدالرحمنى كورپى عوف ووتى: ئهم كاره دهدهنه

۱ - عثمان بن عفان للمصادق العرجون، ۶۲، ۶۳.

دهستی من تاکه سیکتان دیاری بکهم و خوا شایه د بیّت که له باشتړینتان لائدهم؟
ههردو وکیان ووتیان: به لّی.^(۱)

ج - راپه راندنی به پړوه بردنی کاری شورا له لایهن عبدالرحمنی کورې عوف:

عبدالرحمنی کورې عوف (ﷺ) یه کسه له کۆتایهاتنی کۆبونه وهی شەش پالئورو وه که له بهیانی پړۆزی یه که شه مەدا په یوه ندی و راویژنه کانی دهست پیکرد و بۆ سی پړۆزی ته و اویش بهرده وام بوو تا بهیانی پړۆزی چوار شه مەمی چواری مه حه رده مەدا که کاتی ته و او بوونی نه و ماوه یه بوو که عمر بۆیانی دیار پیکرد بوو.

عبدالرحمن به علی کورې نه بو تالیب دهستی پیکرد و پئی ی ووت: گەر به یعهت پئی نه ده م هیچم له سهر وهرده گری، کئی بۆ خیل افهت نه پالئورو؟ عثمان ووتی: علی کورې نه بو تالیب..... دواتر عبدالرحمنی کورې عوف پوښت بۆ لای هاوه لانی دیکه و راویژی پئی کرد و بههر که سیکیش گه یشت له مەدینه دا راویژی پیکردن له گه وره هاوه لانی و نه میره کانی سوپا و راویژی ئافره تانیشت کرد له پشستی په رده وه و نه وانیشت بۆچونی خۆیانیان دهر بری و بۆچونی گهنج و کۆیله کلنی مەدینه و موسلمانانیشی کرد و که نه وانیشت ئاماره یان نه کرده عثمانی کورې عوف و هندیکیشیان علی کورې نه بو تالیبیان (ﷺ) هه لئارد، له نیوه شهوی چوار شه مەدا عبدالرحمنی کورې عوف پوښتن بۆمالی (مسعود بن محرمه) هی خوشکه زای و له دهر گای دا تا خه بهری بۆوه ته ماشای کرد خه وتووه، ووتی: چیه خه وتووی، سویند به خوا نه م شهوه به خه ویککی قورس خۆی نه رازاندۆته وه و چاوی نه رشتووه، برۆ زویرو سعد بانگ بکه، بانگی کرد و راویژی پیکردن، پاشان داوای لی کردم ووتی: عه لیم بۆ بانگ بکه، عه لیم بۆ بانگ کرد، قسه ی بۆ کرد تانیوه ی شهو و، پاشان علی پوښت، پاشان ووتی عثمانم بۆ بانگ بکه، بانگیان بۆ کرد و قسه ی بۆ کرد تا بانگی بهیانی له یه کی کردن.^(۲)

۱ - البخاری، کتاب: فضائل أصحاب النبی رقم: ۲۷۰۰.

۲ - البخاری، کتاب: الاحکام رقم: ۷۲۰۷.

رېځکه ووتنی له سهر به يعهت پېداندن به عثمان (رضي الله عنه):

دواى نوښتې بـه يـانې پوځى به يعهتـدان، كوـتا پوځى مـانگى (دوى الحجه/ ٢٣ك/ ٦ نوڅه مېهرى ٦٤٤ز) و صوهه يې پوځى ئيمام بو، عبدالرحمنى كورې عوف هات و پياوانى شوراى لای مينېر دا كوښونه و ناردى به شوين نه و موهاجېر و نه نصار و نه ميرانه ي ئاماده بوون له مېدينه وه كو: معاويه ي ئه ميرى شام و عومېرى كورې سعدى ئه ميرى (حمص) و عه مرى كورې عاص ئه ميرى مصر، كه له گهل عمر دا حه جيان كرد و بو مېدينه هاوړيتيان كرد.^(١) له پړوايه تېكى بخاريشدا هاتوه: كاتيك نوښتې به يانې بو خه لك كرد و نه هلى شورا (حهوت كه سه كه) لای مينېر كوښونه و، ناردى به شوين نه و موهاجېر و نه نصار و نه ميرانه ي ئاماده بوون كه له گهل عمر دا حه جيان كړد بو، كاتيك كوښونه و عه بدولپه حمان شايوتمانى هينا و پاشان ووتى: نهى على بېگومان پړاويمه كارو قسه ي خه لكى و بينيم عثمانيان نهو بويه پړگه يه كه بوڅوت مېه تل، نينجا به عثمانى ووت: له سهر سوننه تى خواو پيغه مېهر و هردوو خه ليفه كه ي دواترى به يعهت پي نه كه م، نينجا خه لكى به يعهت يان پي دا: موهاجېرو نه نصارو نه ميره كان و موسلمانانېش. به يعهت يان پي دا.^(٢) له پړوايه تېكى دانه رى (التمهيد ولييان) دا هاتوه:

على كورې نه بو تالب يه كه مين كه سيك بووه دواى عه بدولپه حمانى كورې عوف به يعهت ي داوه.^(٣)

س- حيكمه تى عه بدولپه حمانى كورې عوف له جى به جيكر دنى پلانى شورا دا:

عبدالرحمنى كورې عوف پلانى شوراى جى به جيكر د نه وه ي پړگه ي گه وره يى ژيرى و دهرون به رزى و له خوگرى بوو له پيناو به رزه وه ندى گشت موسلمانان و جى هيشتنى به رزه وه ندى سوودى تايبه تى خوى كه مرؤډ له دونيادا ته ماحى بو هيه، نه وه ش له بهر يه كه خستنې دهنگى موسلمانان، يه كه مين ديمه نيكي نه و شورا توكمه و پړك خراوه شى وه دى

١ - شهيد الدار، لا: ٣٧ له ريشدا جياوازيه كه له ديارى كردنى ميژوى نه به يعهت دا هيه.

٢ - البخاري، كتاب: الاحكام رقم: ٧٢٠٧.

٣ - التمهيد والبيان، لا: ٢٦.

هینا له ههلبژاردنی ئەو کەسە لە عەرشی خیلافەت دادەنیشی و کاروباری موسلمانان بەرپۆه ئەبات، عبدالرحمن بوو، ئارامگری و تۆکمە کردنی دروستکرد و جوان پێشویین گرتنەبەر ئەوەش مایە سەرکەوتنی بوو لە کارەگرنگ و گەورەکەیدا و ئەو هەنگاو پیلانەش گرتیه بەر ئەمانەى خوارەوه بوو:

* فراوانی و ئاسانی بەرنامەکەى لە یەكەمین دانیشتنیکدا ئەنجومەنى شورا گرییدا لە بازەنى ئەو ماوەیەى کە عمر بۆیانی دیاریکەردبو، بەوەش توانی هەمرو ئەندامانى ئەنجومەنى شورا وەها لى بکات بۆچونی خۆیان دەربەرن، بەوەش بۆچونی هەموویانى زانى و بەروونیەوه هەنگاوى هەلگرت.

* لەوەرگرتنى خیلافەت دەستی هەلگرت تاووەكو گومانەكان نەهیللى و متمانەى تەواو وەرەبگرى.

* ئەنجامى بۆچونی ئەندامانى ئەنجومەنى شورا وەرگرت و بۆچونی خۆى لەگەڵیاندا ئالوگۆر نەکرد تا ئەنجامى ئەنجومەنەكە بەشیوەى هەلبژاردنیكى (جزئى گەشتن) و تیايدا عثمانى كۆپى عفان(ؓ) دەنگى سعدى كۆپى ئەبو وەقاص و زوبیری كۆپى عەوامى بەدەست هینا و زۆرىنەى ئەندامانى ئامادەبوش هەلبژارد.

* هەوللى ناسینی هەریەك لەو دوو پێشەوايەى دا عثمان و على لەبەرامبەر یەكترو كیشیان لەلایەن ئەو ئەندامانەى تر كەعمر پالۆتبوونى، لە هەریەكەیاندا زانى لەكۆتاییدا لە یەكتەر دەست هەلناگرن و بەیەكترى دەسپێرن.

* - بۆچونی ئەوانیتری جگە لە ئەنجومەنى شورا وەرگرت لەكەسە تاییەتەكانى ئوممەتە و پاشان گشت و لاوازهكانیش، گەشتن بەوەى كە زۆربەى خەلكى عثمانیان ئەوئیت، بۆیە بەیەتەى بە عثماندا و خەلكیش بەگشتى بەیەتیان پى دا.^(١)

١ - عثمان بن عفان (ؓ) للصّادق عرجونص: (٧٠، ٧١).

عه بدولره حماني كورې عهوف بهوريابي و نه ميني و دامه زراوي و خو له بير كردني بو وازه پي ناني له خيلافهت و كه مگر تني گه و ره ترين پله ي ده ولت تهو كو ست و مهينه تباريه تي پهريني و، به ليژانيه وه سه رو كايه تي تهو شورايه بكات.^(۱)

(الذهبي) يش نه لي: له با شترين كار ه كاني عه بدولره حمان خو كشانه وه ي بوو له بوون به خليفه له كاتي تهو شورايه دا و هه لېژار دنه كاني بو ثومت له وه ي نه هلي حل و عه قد بريارو ناما ژه يان پيدا و نه مه تي له سه ر هه لېژار دن عثماني راپه راند. گه ر خو ي حه زي به خيلافهت بكر دايه نه وه ده نگداني بو خو ي و ره ده گرت، يان ده يديه ناموزا كه ي و نزيك ترين كه س بو ي كه سعدي كورې نه بو وه قاص بوو.^(۲)

به وه ش و نه يه كي تري و نه كاني شوراي سه ر ده مي خليفه راشيديه كان هاته دي كه بريتي بوو! له خليفه له ريگه ي نه غومه ني شوراه تا وه كو دواي و ره گر تني راپو يژي گشتي يه كيكيان بو خليفايه تي دياري بكن و، پاشان به يعه تي گشتي.^(۳)، نه وه يه كه له كارو پر و سه ي شوراو تهو رودا وانه ي حه سه ني كورې علي (عليه السلام) بينوي تي رويدا وه و هاتو ته بوون و ته ماشاي تهو گيژرانه وه ي رافيزيه پوچانه ش ناكري ت كه هاتو ته نيو چيروك و با سي شورا و ميژووي ئيسلامي شيواندوه، كه روژ هه لاتناسه كانيش پيچاويانه ته وه و فراواتر بلاويان كر دو ته وه، زور يك ميژوو نوس و بيرمه نده كان پي ي كاري گه ر بوونه و گيژرانه وه كانيان پوخت و پالفته نه كر دو وه و سه نه د و مه تنيشيان ليكولنه وه نه كر دو وه و، له ناو موسلمانانيشدا بلاويان پيكر دوو، بيگومان ميژوو نوسه شيعه رافيزيه كان گرنگيان به چيروكي تهو شورا كردن و دياري كردني عثمانيان به خليفايه تي داوه و دروو قسه ي پوچيان زور تي خسته وه، هه نديكي شيان كتيبي تاييه تيان له و باره وه نوسيو ته وه، ابو مخنف كتيبي (الشوري) نوسيوه، هه روه ها (ابن عقده) و (ابن بابويه).^(۴) (ابن سعد) يش له ريگه ي (الواقدي) يه وه له با سكر دن ي تهو شورايه و به يعه تي عثمان و ميژووي بوون

۱ - مجلة البحوث الاسلاميه، العدد (۱۰)، لا ۲۵۵.

۲ - سير اعلام النبلاء (۸۶/۱).

۳ - دراسات في عهد النبي والخلافة الراشدة، لا ۲۷۸.

۴ - الذريعة الى تصانيف الشيعة (۲۴۶/۱۴).

به خلیفه نو ریوایه تی گواستۆته وه^(۱)، ریوایه تی کیش له لایه ن عییدالله کوری موسا وه باسی کوژرانی عمری له خۆگرتوه و کورتکردنه وهی شورا له و شەش کەسه و وهسیتکردنی بۆ هەریه کە علی و عثمان گەر یه کێکیان خیلافه تی گرتە دەست و ههروه ها وهسیتکردنی به صوهیب له و کاره دا.^(۲)

(البلاذری) باسی ئەو شوریاه و بهیعه تی عثمانی له أبو مخنف،^(۳) و له هیشامی که لیه وه گیراوه ته وه و، هندیکی له (أبو مخنف) یه وه.^(۴) (إبن أبی الحدید) یش هندی باسی ئەو شوریاه ی له پێگه ی نه جمه دی کوری عه بدولعه زیزی جه وه هری گواستۆته وه و،^(۵) ئاماژه شی کردۆته ئەوه ی له کتیبی (الشوری) ی واقیدیدا گواستویه تیه وه^(۶)، ئەو ریوایه ته شیعیانه ش چەند کاریکی ناشرینکردن و پیلانی پێویه و به لگه ی راستیا نیه، له وانه:

❖ - تۆمه تبارکردنی هاوه لآن له چه زکردن له به پێوه بردنی کاروباری موسلمانان:

ریوایه ته شیعه کان هاوه لانیان به چه زکردن له وه رگرتن و چه زکردنه کاروباری موسلمانان تا وانبارکردوه و، ههروه ها رازی نه بوونی علی به وه ی عه بدولپه جمانی کوری عوف خلیفه هه لپێژیت، له ئەبو موخنه ف و هیشامی که لبی له پێگه ی باوکی و نه جمه دی جه وه هریه وه هاتوه، عمر دایناوه گەر هه ردوولای ته رازو یه کسان بوون ئەوه با عه بدولپه جمانی کوری عوف بارسه نگی لایه کیان بیت، عه لیش هه سستی کردوه به وه ی خیلافه ت له ده سستی ده رچووه، چونکه عبدالرحمن به هۆی ئەو ژن و ژنخوازی و خزمایه تیه ی له نیوان خۆیی و عثماندا یه ئەوه عثمان بۆ خیلافه ت وه رگرتن دیاری ده کات^(۷)، (إبن ته ییه) ش بوونی هه ر خزمایه تیه کی نزیک ی له نیوان عه بدولپه جمانی کوری عوف و عثمانی په تکردۆته وه و، وتویه تی: عبدالرحمن برای عثمان و ئامۆزا و هه ر له هۆزه که شی نیه،

۱ - الطبقات الكبرى (۶۳/۳)، (۶۷/۳).

۲ - هتمان سقر صاوی دیشور (۳/۳۴۰).

۳ - أنساب الاشراف (۱۸/۵)، (۱۹).

۴ - هه مان سه رچاوه.

۵ - شرح نهج البلاغة (۴۹/۹)، (۵۰، ۵۸).

۶ - شرح نهج البلاغة (۱۵/۹) عثمان بن عفان للصلاهی، ۷۳.

۷ - أثر التشیع علی الروایات التاريخية، لا: ۳۲۲.

بەلکو عبدالرحمن لە ھۆزی (زھرە) یەو عثمایش لە (بنی أمیہ)، نەوہکانی زوھرە لە بەنی ھاشمەوہ زۆر نزیکتر تاوہ کو بەنی ئوممەییہ، چونکە بەنو زوھرە خالوانی پیغەمبەری خوان (ﷺ) و، عبدالرحمنی کورپی عوف و سعدی کورپی ئەبو وەقاصیان تێدایە کە پیغەمبەر (ﷺ) پێی ووتووہ: (هذا خالی فلینى امرؤ خاله)^(١) ئەمە خالۆی منە، بێگومان پیغەمبەر (ﷺ) بڕایەتی نێوان موھاجیرو موھاجیری نەکردووہ، نێوان ئەنصاری و ئەنصاری نەکردووہ، بەلکو بڕایەتی نێوان موھاجیرو ئەنصاری کردووہ، عبدالرحمنی کورپی عوف و سعدی کورپی پەبیعی ئەنصاری کردۆتە برا،^(٢) باسی ئەوہش لە (الصحاب) و ئەوانی تردا بەناو بانگ و سەلماوہ و زانستخوازانیش ئەوہ دەزانن.^(٣)

رێوایەتە شیعەکان ھەزکردنی عبدالرحمن بەوەرگرتنی خێلافەت بوو عثمان بەو خزمایەتیە دامەزراندووہ کە لەنێوانیاندا، لەبیریان چووہ ھێزی رەچەلەک لە ژن و ژنخوای بەھێزترە لەرۆویەک و لەرۆیەکی ترەوہ سروشتی پەییوہندی نێوان ئیماندارانی نەوہی یەکەمیان لەبیر چووہ کەلە سەر رەچەلەک و خزمایەتی و ژن و ژنخوای دانەمەزراوہ، چۆنیتی ئەو ژن و ژن خوازیی کە لەنێوان عەبدولرەحمان و عثماندا، ئەوہیە: عبدالرحمن (أم کلثوم) ی کچی عوقبەیی کورپی ئەبو موعیتی خوشکی وەلیدی خواستووہ.^(٤)

* کۆمەلەی ئەمەوی و، کۆمەلەی ھاشمی:

لە رێوایەتییکی أبو موخنەف ناماژە دەکاتە روودانی بەشیوہیەکی سەخت لەنێوان نەوہی ھاشم و بەنی ئوممەییە لەکاتی ئەو بەیغەتەدا، ئەوہش راست نیە، ئەو رووداوہش بەرێوایەتییکی (صحیح) یان لاوازیش نەھاتووہ،^(٥) ھەندی میژوونوسیش لە پشت گێرانەوہ شیعەکانەوہ خوێان خزانددووہو لە سەر ئەو رێوایەتانە لیکۆلینەوہ ھەلەکانی خوێان بنیاتناوہ راویژکردنی ھاوہلانی پیغەمبەری خویان (ﷺ) لەدیاریکردنی خەلیفەیی نویدا

١ - صحيح سنن الترمذي (٢٢٠/٣) رقم: ٤٠١٨.

٢ - البخاري، كتاب: مناقب الانصار، رقم: ٣٧١٨.

٣ - منهاج السنة النبوية (٢٧١/٦)، (٢٧٢).

٤ - الطبقات الكبرى (١٢٧/٣).

٥ - مرويات أبي عصف في تاريخ الطبري، د. يحيى، لا، ١٧٧، ١٧٨.

وینەى مەلەلانى ى و مشتومپرېكى عەشايەرى كېشاوۋە خەلكى بۆ دوو كۆمەل دابە شېبەنە!
 كۆمەل ئەمەوى و كۆمەللى ھاشىمىي و، وینە كردنى خەيالى و ھەلھېنجانىكى پەتكراوۋە بى
 پېگەيە و سەرچاۋە گرتوۋى ئەو كەش و ژىنگەيە نىە كە ھاۋەلانى پېغەمبەرى خوا (ﷺ)
 تىايدا ژياۋن كاتىك موھاجىرەك لەگەل ئەنصارىە كدا دژ بە براۋ باوك و ئامۇزاۋ نەۋەى
 عەشیرەتە كەى وەستائەتەۋە، سەرچاۋە گرتوۋى تېروانىنى ئەو ھاۋەلانى نىە، كە بە ھەموو
 شتەكانى دونىا قورىانىان داۋە لە پىناۋ ئەۋەى ئاينەكەيان بۆ سەلامەت بى و،
 تېگەيشتىنى راستى ئەو ھەلېژاردەيەى موژدە پىدراۋانى بەھەشت نىە، ئەو روداۋانەش
 زۆرن كە لەبارەى ئەو ھاۋەلانىۋە ھاتوۋە كە: ئەوان زۆر لەۋە گەۋرەتر بوۋنە، كە لەو گۆشە
 بەر تەسكەۋە برۆنە سەر چارەسەر كردنى كاروبارەكانيان، ئەو دۆزەش دۆزىكى بنەمالەيى
 يان عەشايەرى نىە، ئەوان بەھۆى شوتىيانەۋە لەئىسلامدا ئەھلى شوران.^(۱)

✽ ووتە گەلېك بەدرۆۋ بوختانەۋە خراۋەتە پال باوكى حسن (ﷺ):

إبن كثير ئەللى: ئەۋەى كەزۆرىك لە مېژوو نوسانى ۋەكو (إبن جريرد) كەسانى ترەۋە
 باسى دەكرېن نازانن: كە على (ﷺ) بە عبدالرحمن كوپى عوف (ﷺ) وتوۋىەتى: فيلت
 ليكردم، كۆكردن بەخەلىفە لە بەرئەۋەى ژن و ژغوازتن و ھەموو پۆژىك لەكاروبارىدا
 پايۆت پى بكات و بە عبدالرحمن ووتوۋە: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ
 فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ
 أَجْرًا عَظِيمًا﴾ [الفتح: ۱۰]، تا زۆرىك لەو ھەۋالە دژانەى كە پېچەۋانەى لە (صاح)
 داھاتوۋە بە سەر خاۋەن و گوازەرەۋەيدا پەتكراۋەيە، خواش ئەزانى، ئەۋەى لە ھاۋەلانىدا
 بوۋە پېچەۋانەى ئەۋەيە، زۆرىك شىعەۋ ئەو گىلە چىرۆك نوسانە گومانى دەكەن، كە
 ھەۋالى راست و درۆ و لاواز و بەھىز لەيەك جيا ناكەنەۋە، خواى گەۋرەش بۆ دۆزىنەۋەى
 راست پىنېشاندرە.^(۲)

۱ - الخلفاء الراشدون، أمين القضاة، لا ۷۸، ۷۹.

۲ - البداية والنهاية (۱۵۲/۷).

هه‌ندی له‌وانه گ‌رنگانه‌ش که له خ‌ویندنه‌وه‌م بۆ ق‌و‌ناغی ژیا‌ن‌نامه‌ی پ‌یغه‌مبه‌رایه‌تی و خ‌یلافه‌ی را‌شدیدا سوودم وهر‌گرت‌وه، ئه‌وه‌یه له‌پاڵ ئه‌و ر‌ی‌وایه‌ته‌ صح‌یحانه‌ی ح‌قیقه‌تی و‌ینه‌ی پ‌ر‌ش‌نگ‌داری ها‌وه‌لان ده‌رده‌خات له ئاین و پ‌وخ‌تی و خ‌ۆشه‌ویستی‌ان بۆ یه‌ک‌تر و و‌ینه‌یه‌کی ت‌ری د‌ژ هه‌یه که دو‌ژمنانی ئیسلام ئه‌و در‌و‌ژ‌نا‌نه سوور بو‌ونه له‌سه‌ر بلا‌وک‌ردنه‌وه‌ی له‌د‌ژی ئیسلام و ر‌قایه‌تی ک‌ردن و پ‌ۆ‌ژه‌ه‌لات‌ناس و کلک و گ‌و‌یک‌ان‌شیان بره‌ویان پ‌یدا‌وه و زۆر‌یک‌یش له نه‌زانیدا ت‌ی‌وه گ‌لا‌ون و ئه‌وه‌ش به‌س‌رو‌شتی حال به‌شداری لا‌وا‌ز‌خ‌ستنی ئوم‌مه‌ت و له‌ده‌ستدانی پ‌شت به‌ستنه به‌سه‌له‌فی سا‌ل‌ح‌یش له‌لایه‌ن نه‌وه‌کانی دا‌ها‌ت‌وو، بریه پ‌ی‌ویستی سه‌رشانی ل‌یک‌ۆ‌له‌ره شه‌رف مه‌نده‌کانی ئه‌م ئوم‌مه‌ته ئه‌و پ‌رو‌پ‌و‌چی یه ده‌رب‌خ‌هن و و‌ری‌ای‌یش له‌و ک‌ت‌ی‌بانه‌ ب‌ده‌ن که‌بره‌وی پ‌ی ئه‌در‌یت و بلا‌و ده‌کر‌یت‌وه و ر‌ی‌وایه‌ته سه‌ح‌یه‌کانیش رو‌ون‌ب‌کر‌یت‌وه و، بره‌وی ئه‌و ک‌ت‌ی‌بانه‌ش ب‌در‌یت که راسته‌ق‌ینه‌یه‌کان ده‌خ‌نه‌ پرو له‌به‌ر به‌ر‌گ‌ری‌کردن له‌ ها‌وه‌له به‌پ‌ر‌ژه‌کان و له‌به‌ر رو‌زا‌مه‌ندی خ‌وای گ‌ه‌وره.

۳- هه‌ل‌ویستی باوکی حه‌سه‌نی ک‌وری ع‌لی و ها‌وه‌لانی له‌ فیتنه‌ی ک‌و‌ژرانی عثماندا (رضی‌الله‌عن‌ه):

ل‌ی‌دا چه‌ند ه‌ۆ‌کار‌یک‌ی هه‌مه‌چه‌شن و ت‌یکه‌لا‌وه‌هن که به‌شداری بو‌ون له‌ ک‌و‌ژرانی عثماندا (ره‌زای خ‌وای ل‌ی ب‌یت) وه‌ک خ‌ۆش‌گ‌وزانی و کار‌ی‌گه‌ری له‌ ک‌ۆمه‌ل‌گه و س‌رو‌شتی گ‌ۆرانی ک‌ۆمه‌لاتی و ها‌تنی عثمان له‌ د‌وای ع‌مر (رضی‌الله‌عن‌ه) و ده‌ر‌چ‌و‌نی گه‌وره‌ها ها‌وه‌لانی له‌ مه‌دینه و ده‌مار‌گ‌یری نه‌زانی و جا‌ه‌یلی و پ‌ی‌لان‌گ‌یری کینه له‌ د‌لان و پ‌لان‌سازی به‌ ه‌یز بۆ ئاماره‌ دان به‌ هه‌نگاو نان د‌ژ به‌ عثمان و به‌کاره‌ی‌نانی ئامرازی‌وا، که خه‌لک بش‌له‌ژ‌ینی و کار‌ی‌گه‌ری س‌ل‌بیانه له‌ رو‌ودا‌وه‌کانی فیته‌که‌دا. منیش به‌ دو‌ور‌ود‌ری‌ژی با‌سی و ش‌یک‌اری ئه‌و ه‌ۆ‌کارانه‌م له‌ ک‌ت‌یبه‌که‌مدا ک‌رد‌وه (ت‌یس‌یر الک‌ریم الم‌نای فی عثمان بن عفان) ش‌خصیته و ع‌صره.

له‌ راستیدا دو‌ژمنانی عثمان له‌ فیتنه‌ی ک‌و‌ژرانی عثماندا ئامراز و ه‌ۆ‌کاری وایان به‌ کاره‌ینا که خه‌لکیان هه‌ژاند و ش‌له‌ژ‌اند. به‌ بلا‌وک‌ردنه‌ی نا‌را‌ستی و در‌و به‌ جۆری ئه‌و پ‌ر‌و پاگه‌نده‌و در‌و‌یانه‌ی زۆر دو‌وباره‌ ده‌کرانه‌وه و له‌به‌رده‌م خه‌لکه‌ندا ده‌کرده‌وه ها‌ندان و مش‌ت و م‌رو دا نو‌ستان له‌ گه‌ل خه‌لیفه‌دا و له‌پ‌یش خه‌لکه‌دا ده‌دا ساخته‌ی کاریان له‌ نو‌ووس‌یندا

ده‌کردو ده‌یانبه‌ست به دهم هاوه‌لانه‌وه (ﷺ) وهك عائیشه و علی و ته‌لحه‌ی و زوبه‌یر. بانگه‌شهی نه‌وه‌یان ده‌کرد، که علی کوری نه‌بو تالب (ﷺ) شیاوه تره به خیلافه‌ت و نه‌و وه‌سیه‌ت پی‌ کراو له دوا‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ)، هه‌روه‌ها له هه‌ریه‌ك له به‌سره‌و کوفه‌و و میسر دا کۆمه‌لیان پیکده‌خست، له هه‌ر شارێك له‌وانه‌دا چوار ده‌سته‌یان پیکده‌هیئا. نه‌مه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر پیلانگیزی پێشتر. واشیان خسته نه‌ندیشه‌ی خه‌لکه‌وه‌که ته‌نها به‌بانگه‌وازی هاوه‌لان هاتون و پرووداوه‌کانیان ده‌برده‌سه‌ر نه‌و بارکه گه‌یشه‌ت کوشتن، ^(۱) له پال نه‌و هۆکارانه‌دا کۆمه‌لی دروشمیان به‌کارده‌هیئا، له‌وانه وتنی (الله أكبر) و ده‌یانوت که نه‌و جیهاده‌یان دژ به سته‌مکارانه، بانگه‌شه‌یه‌کی تریش نه‌وه بوو، که نه‌وان ته‌نها فرمان به چاکه و پیگری به خراپه ده‌کن، یان نه‌وان داوا‌ی گۆرین و لابردن والیه‌کان ده‌کن، پاشان داواکاریه‌که گه‌شهی سه‌ند بۆ لابردنی عثمان. تا نه‌وه‌ی وێرایان و کهوتنه‌ داوا. وه هه‌نگاویان بۆ کوشتنی خه‌لیفه. به تایبه‌تی کاتێ هه‌والیان پیکه‌یشت که خه‌لکی ناوه‌چه‌کان دین بۆ سه‌رخستنی خه‌لیفه. نه‌وه وره و گوپ و تینی زیاد کردن، تا په‌ته‌که‌که له ملی خه‌لیفه توند تر بکه‌ن و به هه‌ر هۆکاریك بی‌کوژن ^(۲). پیکه‌خستنی سه‌به‌ئی به‌سه‌رکردایه‌تی عبدالله کوری سه‌به‌ئی جووله‌که له پشت نه‌و پرووداوانه‌وه و پرووداوه‌کانی دوا‌ی نه‌ویش بوو، وهك پروودا‌ی جه‌مه‌ل و صفین و... هتد. له کتێبه‌که‌شدا (عثمان بن عفان) و کتیبی (أسمى المطالب في سيرة علي أبي طالب) (په‌زای خوا‌ی له هه‌ردووکیان) باسی پاستی عبدالله کوری سه‌به‌ئی کردوه، جا هه‌رکه‌س زانیاری زیاتر ده‌وێت بابگه‌رپێته‌وه بۆ نه‌و دوو کتیبه، له کتیبه‌که‌مدا (عثمان بن عفان) نه‌و گومانانه‌م خستۆته پروو که لکینراوه به ژيانی عثمانه‌وه (ﷺ) و درۆو ناراستی و پووچه‌لی نه‌و گومانانه‌م به‌به‌لگه‌ پته‌و و یه‌کلاکه‌ره‌وه پروونکردۆته‌وه، جا له پاستیدا عثمان (ﷺ) نه‌و خه‌لیفه‌ی سته‌م لیکراوه یه، که نه‌یاره یه‌که‌مه‌کانی درۆیان بۆ هه‌لبه‌ستوه‌ نه‌وانی دواترپیت له پروویدا ئینسانیان به‌کار نه‌هیئاوه.

۱ - دراسات في عهد النبوة والخلافة الراشدة، لا (۴۰۱).

۲ - همان سه‌رجاوه، لا (۴۰۲).

هه‌لویستی علی (ﷺ) له سه‌ره‌تای فیتنه‌که‌دا:

علی (ﷺ) له‌و‌ر‌پ‌گه‌یدا که به‌ل‌ئینی به‌خه‌لیفه‌کان د‌أ‌بو‌و که گو‌ی‌رایه‌لی و گو‌ی‌گری و راو‌ی‌ژ‌کاری و ئام‌و‌ژ‌گاری بو‌و. ئه‌وی خ‌و‌ی ماوه‌ گو‌ی‌رایه‌لی ب‌و‌ خه‌لیفه‌ی عثمان و پا‌به‌ند بو‌ون بو‌و به‌فرمانی ئه‌و ئه‌گه‌ر‌یش سه‌خت ب‌و‌ ده‌خاته‌ رو‌و و ده‌ل‌ئ‌ت: ئه‌گه‌ر عثمان به‌سه‌ر سه‌ر‌ما‌و س‌و‌ل‌ه‌دا. ر‌ئ‌م پ‌ئ‌ ب‌که‌ن ئه‌وا گو‌ی‌گرو گو‌ی‌رایه‌لی ده‌م^(۱). کات‌ئ‌ هه‌ل‌گه‌راوه‌کان له‌پ‌ئ‌ش کو‌ژ‌رانی عثمانی به‌ن‌زیکه‌ی مان‌گ و نیو‌یک پ‌ئ‌شتر له‌ (ذي المروة) د‌ابه‌زین. عثمان علی و پ‌یاو‌یک‌ی تری ب‌و‌ نار‌دن که گ‌یرانه‌وه‌کان ناوی ئه‌و پ‌یاوه‌یان نه‌ه‌ئ‌ناوه‌. علی (ﷺ) پ‌یا‌ن گه‌یش‌ت و پ‌ئ‌ ووت‌ن: کت‌یب‌ی خوا ده‌ده‌ن به‌ ده‌سته‌وه‌و له‌سه‌ر هه‌مو‌و تو‌وره‌یی لاساریه‌کات‌تان سه‌ر‌کو‌نه‌ ده‌کر‌ئ‌ن. ئه‌وان‌یش به‌پ‌ازیب‌و‌ون.^(۲) له‌ گ‌یرانه‌وه‌یه‌که‌دا هات‌وه‌که‌ جار‌ئ‌ دو‌وجار به‌گ‌ژ‌یه‌که‌دا چ‌ونه‌، د‌واتر ئه‌وان ووت‌ویه‌نه‌: ئام‌و‌زای پ‌ئ‌غه‌مبه‌ری خوان‌یرد‌راوی ئه‌م‌یری ئ‌یمانداران کت‌یب‌ی خ‌و‌تان ب‌و‌ده‌خاته‌ رو‌و ئه‌وکات پ‌ازی بو‌ون^(۳) له‌سه‌ر پ‌ئ‌نج بنه‌ما ر‌ئ‌که‌ه‌وت‌ن: ئه‌وه‌ی دو‌ورخ‌راوه‌ته‌وه‌ ب‌گ‌ی‌ر‌ئ‌ته‌وه‌، ئه‌وه‌ی ب‌ئ‌به‌ش‌ک‌راوه‌ پ‌ش‌کی به‌ر‌که‌و‌ئ‌ و غه‌ن‌یمه‌ش ب‌ئ‌ته‌ ده‌ست و له‌دابه‌ش‌کردن داد پ‌ه‌روه‌ری به‌کار‌ب‌ئ‌ت و که‌سی ئه‌مانه‌ت پار‌ئ‌زو به‌ه‌ی‌ژ‌کار ب‌ئ‌ت ئه‌مه‌یش به‌ن‌وس‌ین ن‌وسی، تا ابن عامر ب‌گه‌ر‌ئ‌ن‌ر‌ئ‌ته‌وه‌ ب‌و‌ به‌سه‌ر ئه‌بو موسا له‌ کوفه‌ ب‌م‌ئ‌ن‌ئ‌ته‌وه‌^(۴)، به‌و‌ جو‌ره‌ عثمان (ﷺ) له‌گه‌ل هه‌ر‌فه‌رم‌و‌وده‌یه‌که‌ له‌سه‌ر سن‌ور ر‌ئ‌که‌ه‌وت‌ن د‌واتر وه‌ف‌ده‌کان گه‌پ‌انه‌وه‌ ب‌و‌ شو‌ئ‌نی خ‌و‌یان^(۵)، پ‌اش ئه‌و ر‌ئ‌که‌ه‌وت‌نه‌ گه‌پ‌انه‌وه‌ی هه‌مو‌وخه‌ل‌کی ناوچه‌کان به‌ر‌ه‌زامه‌ندیه‌وه‌. ب‌و‌ ئا‌زاوه‌ هه‌ل‌گ‌یر‌س‌ئ‌نه‌ره‌وان رو‌ون ب‌و‌وه که پ‌یلانه‌که‌یان سه‌ری نه‌گ‌رت و ئامانجه‌ ر‌یس‌واکان‌یان نه‌هات‌نه‌دی. ب‌و‌یه‌ پ‌یلانیکی تریان دانا که فیتنه‌که‌ی به‌ه‌ی‌ژ‌ ده‌کردو زین‌د‌و‌وی ده‌کر‌ده‌وه‌ پ‌لانی و‌یران‌کرد‌نی ر‌ئ‌که‌ه‌وت‌نی ن‌ی‌وان خه‌ل‌کی ناوچه‌کان و عثمان (ﷺ) ده‌گ‌رت‌ه‌ خ‌و‌ی ئه‌م‌یش به‌م‌ جو‌ره‌ ده‌ر‌که‌وت: له‌کات‌ی

۱ - مصنف ابن أبي شيبة (٢٢٥ / ١٥) سنده صحيح.

۲ - تاريخ دمشق ترجمة عثمان، لا (٣٢٨)، تاريخ خليفة، لا (١٦٩)

۳ - فتنة مقتل عثمان (١٢٩/١).

۴ - هه‌مان سه‌ر‌چاوه‌.

۵ - هه‌مان سه‌ر‌چاوه‌.

گه پانه وهی خه لکی مصردا. بینیان سواری له پښه یاندا وه ستاوه لیکیان جودا ده کاته وه وهک ته وهی بللی بمگرن. نه وانیش گرتیان پییان وت چیه؟ ووتی: من نیردراوی نه میری تیماندارانم بو کار به دهسته که ی نه وانیش نامه که یان کرده وه، دیتیان فرمان به وه ده کات که له خاچیان بدات یان بیان کوژیت یان ده ست و پپان بریت، نه وانیش گه پانه وه بو مه دینه تاگه یشتنه مه دینه، ^(۱) عثمان (رضی الله عنه) به پهرچی نه وهی دایه وه که نه ونوسینی نه و بیت و پی ووتن: یه کی له و دوو شته چاره یه: یان دوو کهس له موسلمانان بکه نه پیوهر بیان هیئن، یان سویند به خوایه که هیچ خوایه کی تر جگه له و نیه که من نه نامه نه نویسه و ناگام لی نه بو وه، هندی جار نووهر له سه رزمانی که سی شتی ده نویسی مؤریشی بو ده تاشی. نه وان باوه رپیان پی نه کرد، ^(۲) که چی نه و بهرام به رده رونیان راستگوو چاکه خواز بوو. نه ونوسینه ی که نه و هه لکه پاره یاخیه لاده ره کان بانگه شه یان ده کرد، که هی عثمانه و مؤری نه وه یه کی له کارمه نده کانی به سواری وولاخی هه لگرتتوه بو کار به دهسته که له مصر که ابن نه بو سه رجه له مصر فرمان ده کات به کوشتنی نه و ده رچوانه، نه و کتیبیک ی سه خته کاری دروژنانه یه له سه ر زاری عثمان هه لبه ستراوه، نه مهش چنه د به لگه یه کن، ^(۳) چون عیراقیه کان به باره که یان زانیو چون به ره و وولاتیان له مصریه کان جیا بوونه وه، نه و میسر یانه ی تا ئاستیک ی فراوان ده ستیان گرتبو به کتبه بانگه شه بوکراوه که یانه وه. جا عیراقیه کان له پوژ هه لات و میسر یه کان له پوژ ژناوا. وهک ته وهی به لئیک ی دیاری کراویان هه بیت؟ کهس نه م به پرتزانه دانانیت مه گه ر نه وانیه ی کتبه که یان ساخته کردوه و سواریکی تریان بکری گرتووه و چوو به لای عیراقیه کان تا هه ولایان پی بدات مسیره یه کان نامه یه کیان دوزیته وه، که عثمان (رضی الله عنه) نارویه تی تیدا فرمانی کردوه تا لاده ره میسر یه کان بکوژن نه مهش نه وشتیه که علی کوری نه بو تالیب (رضی الله عنه) به به لگه ی دینیته وه ده لیت: نه ی خه لکی کوفه، نه ی خه لکی به سره، ئیوه چون زانیتان خه لکی مصر توشی نه وه بوون له کاتیکدا چهن دین پیتان بریوه دواتر به ره و ئیمه بارگه و بنه تان

۱ - تاریخ الطبری (۳۷۹/۵).

۲ - فتنة مقتل عثمان (۱۳۲/۵)، البداية والنهاية (۱۹۱/۷).

۳ - سيرة عثمان بن عفان، للصلابي (۴۱۰).

پيچايه وه^(۱)، به لكو علي (عليه السلام) سور بوو له سهر شهوي سويند بخوا شهوه پيلانيكهو بو مه دينه دارپژراوه شهو نامه ره شتاليه يه كه م نامه ني كه شهو تاوانبارانه ساخته ي بكن، به لكو شهوان نامه يان له سهر زماني داكي ئيماندران و علي و طلحه و زوبير ساخته كرد عائشه (ره زاي خوي لي بيت) توم تبارده كرى بهوي نامه ي بو خه لك نوسيوه و فهرماني پي كردون له ده سه لاتي عثمان دهرچن، شهو يش بهر بهرچي دايه وه دهيووت: نا سويند بهو كه سه ي ئيمانداران باوه ريان پي هيناوه، بي باوه ريان پرويان پي نه هيناوه قه له مم نه خستوته سهر لاپه ره، تا هاتومه ته شهو شوينه^(۲)، شهو عمه ش به دوييدا ده ليت: شهوان پيان وابوو له سهر زماني عائشه نوسراوه^(۳) ههردوو وه فد علي (عليه السلام) بهوه توم تبار ده كن كه نامه ي بو نوسيون تا بين بو لاي بو مه دينه شهو يش بهر بهرچي شهوي دايه وه سويندي ده خوارد سويند به خوا هيچ نامه يه كم بو نه نوسيون^(۴)، ههروهك نامه درايه پال هاوه لان و دهنيردرايه بو خه لكي ناوچه كان و فهرماني پيده كردن تا بين بو لاي بو شهوي، چونكه نايي محمد خراب و گنده ل بووه پشتگوي خراوه و جيهاد له مه دينه دا خيري له سه نگر گيري سنوره دووره كان زياتره.^(۵) ابن كثير قسه له سهر شهو ههواله ده كات و ده ليت: شهو درويه به ده م هاوه لانه وه كومه ليك قسه ي ساخته يان بو داتاشراوه، له لايه ن علي طلحه و زوبيره وه (عليه السلام) چند نوسينيكي ساخته به ناوي شهوانه وه نيردراوه بو خه واريچ - بكوراني عثمان (عليه السلام) - شهوان خويان بهر بهرچي نامه كه يان ده دايه وه، ههروه ها شهو نامه يه ش به ده م عثمانه وه ساخته كراوه، چونكه شهو نه فهرماني پيكردوه و نه پي زانيوه.^(۶) شهوي طبري (خليفة بن خياط) له باره ي بهر په رچدانه وي گوره هاوه لاني علي و عائشه و زوبيره وه دژ بهو نوسينانه ده يگيرنه وه به راسترين گيترانه وه جه خت له سهر قسه ي (ابن كثير) ده كه نه وه.^(۷)

۱ - تاريخ طبري (۳۵۹/۵).

۲ - تحقيق مواقف الصحابة (۳۳۴/۱).

۳ - تاريخ الخليفة ابن خياط، لا ۱۶۹.

۴ - تحقيق مواقف الصحابة (۳۳۵/۱)، البداية النهاية (۱۹۱/۷).

۵ - تحقيق مواقف الصحابة (۳۳۵/۱)، البداية النهاية (۱۷۵/۱).

۶ - البداية النهاية (۱۷۵/۱).

۷ - تحقيق مواقف الصحابة (۳۳۵/۱).

ئەودەستە تاوانبارانەى نامەى درۆزنەکانیان لەسەر زمانى ئەو ھاوولانە ساختە کرد، ھەر ئەوانە بوو کە لەسەرەتاو کۆتاوہ ئاگرى ئاژاوەکانیان ھەلگیرساند و ئەو گەندەلێ خراپەدیارە یان بەدوا داھات وکەوتنە ساختەو نرخ و پەواج پێدانى ئەو پڕو پوچى و ناراستیانە بەدەم عثمانەوہ بەردەوام ئەوکارەیان دەکردوو بەخەلکیان دەوت تا وەریان گرت، پاشان لەسەر زمانى عثمانى ئەو نامەیان ساختە کردوو تا عثمان بەشەھیدی و بەختەوہرى بوہ قوربانى رێگای پەرورەدگارى، عثمانى شەھید لەو پیلانە سەبەئە جولەکانەدا بەتەنھا قوربانى نەبوو، بەلکو پێش ئەو خودى ئىسلام قوربانى بوو پاشان مێژوى شێواوى ئەو جیلە ئىسلامیانەى بەشێواوى پێشکەش دەکران ئەمیش کارىک بوو کە پىسى جولەکەو یاریدەدەرەکانى چا و چنۆک و ئارەزوو پەرست و قین لەدەلەکان بەرپایان دەکرد، بەلام ئیستا پێیستە موسلمانان مێژووہ راستیەکە و ژيانى گەورە پیاوانیان بزەن؟ بەلکو ئایا کاتى ئەوئەھاتووہ ئەو کەسەى لە موسلمانان لەم سەردەمەدا دەنوسى لەخوانترسى و لەسەروینکردنى کەسانى بەدووڕ لەتاوان و نەترسى پێش ئەوہى یەکلارو پروون بێتەوہ ھەتا ئەویش وەک کەسانى تر شکست نەخوات و تینە کەوێت.^(۱)

※ ھەلویستى ھەسەنى کورى على و باوکى لەکاتى گەمارۆدانەکەدا:

گەمارۆ دانى عثمان(ﷺ) ھیندە توند کرایەوہ کە رێگرى لیکرا نامادەى نوێژى مرگەوت بێت ئەویش وەک: پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانى پى کردبوو، لەسەر ئەو ناخۆشى و نارەحەتیەى توشى ببوو، خۆراگر بوو لەگەڵ ئەوہى باوہرى پتەوى بە قەزاو قەدەر ھەبوو، ھەولێ دەدا چارەسەرىک بۆیە ئەو چەرمەسەریە بدۆزیتەوہ دەبینى ماوہیەک ووتارى ھەپامى خوینى موسلمانى بۆ باس دەکردن، کە دورست نیە بەبى مافى خۆى خوینى موسلمان بپێژیت، جارێکیش لەناو خەلکدا قسەى دەکرد باسى فەزل و خزمەت گوزاریە گەورەکانى خۆى لە ئىسلامدا دەکرد و شایەتى بە کەسەکانى تری موزدە پێدراوہکان دەدات(رضى الله عنهم).^(۲) کەسێک ئەوہ زانست و گەورەى بێت ئایا دەکریت چا و بپێتە

۱ - عثمان بن عفان الخليفة الشاكر الصابر، لا (۲۲۸ - ۲۲۹).

۲ - خلافة علي بن أبي طالب، عبد الحميد علي ۸۵۷.

دونیوا فەزالتی بدات بەسەر پڕۆژی دواویی؟ ئایا عەقڵ قەبولی ئەو دەکا ئەو کەسە خیانتە لە ئەمانەتو مال و سامان و خوین بەفەرۆ ببات؟ لەکاتیکیدا دەرئەنجامەکانی ئەو لای خۆی گەورە دەزانیت ئەو لەبەر چاوی پیغەمبەر (ﷺ) دا پەرورەدەبوو و پیغەمبەر شایەتی بۆ داو و راپهیناوه. بەهەمان شیوە گەورە هاو لەلانیشت شاھیدیان بۆ داو، لەدوای ئەوێ حەفتا سالی تیپەپندوو و نزیککی هەشتا سالی بوەتەو، ئایا ئەو هەلسوکهوتی دەبیت؟ دەستپۆیی هەلگەراوەکان بەسەر مەدینەدا تەواو زیادی کرد تا ئەوێ زۆربە کات شەوان نوێژیان بۆ خەلک دەکرد^(۱)، ئەوکات هاو لەلان زانیان کە باسو خواسە بەو جۆرە نیە، کە ئەوان بیریان لێکردبوو و ترسی ئەوێان هەبێ شتی پوویدات کە هەرگیز لەیاد نەچیت. ئەوان هەوالیان پیگەیشت کە ئەوانە دەیانەوێت عثمان بکوژن. بۆیە داوایان لە عثمان کرد تەبەرگری لێبکەن و پشیوی ژاوەژاوە لە مەدینەدا بێنەدەرەو، بەلام ئەو رازی نەبوو بەهۆی ئەوێ خوین برزیت. (۲) گەورە هاو لەلان بەبێ راویژ پێ کردنی عثمان (ﷺ) مندالەکانی خۆیان نارد. لەوانیش حەسەنی کورپی علی (ﷺ) عبدالله کورپی زوبیر بوون. عثمان حەسەنی خۆشدەویست و پێزی لی دەگرت. جاکاتی فیتنەکە رویداو گەمارۆی عثمان (ﷺ) درا سویندی حەسەنی دا تا بگەریتەو بۆ مالی خۆی ئەویش لەترسی ئەوێ حسن توشی ناخۆشی و ناپەختیەک نەبێ. (۳) عثمان بەحەسەنی ووت: برازای ئازیزم بگەریتەو هەتا فەرمانی خوا دیتە جێ. (۴) گێرانیوە گەلێکی دروست هەرکە حسن لەو پڕۆژەدا لەمالەوێ بریندار بوو، (۵) هەرۆک جگە لەحەسەنیش عبدالله کورپی زوبیر و محمدی کورپی حاطب و مەروانی کورپی حەکەمیش برینداربوون هەرۆک حوسەینی کورپی علی و ابن و عمریشیان لەگەڵدا بوو، (۶) علی لەهەمووان زیاتر پالپشتی لە عثمان دەکات بۆ

۱ - سیر أعلام النبلاء (۳/ ۵۱۵).

۲ - فتنة مقتل عثمان (۱/ ۱۶۷) "المسند (۱/ ۳۹۶). أحمد شاکر.

۳ - تاریخ المدينة لابن الشیبة (۴/ ۱۲۰۸).

۴ - الرياض النظرة، وقرطراوة له الحسن بن علي ودروہ السياسي، لا ۴۶.

۵ - الطبقات لابن سعد (۸/ ۲۲۸)، سندە صحیح.

۶ - تاریخ خليفة، لا (۱۷۴).

ئەمەش مەروانی كۆرى ھەكەم شایەتى بۆ دەدات.^(۱) ھەروەك (ابن عساكیر) لە جابری كۆرى عبداللە وە (ﷺ) رېوایەتیکردووە، كە علی بۆ عثمانی ناردوو ووتی: من پێنج سەد زری پۆشم لەگەڵدا، دەی رینگام پێ بدە تا رینگری ئەو ھەلگەراوانەت لی بکەم، چونکە تۆ شتیكت نەکردوووە كە خوینت ھەڵاڵ بکات عثمانیش ووتی: پاداشتت خێر بێت ھەزناکەم بەھۆی منەو ھۆین بڕۆی.^(۲) چەندین رېوایەتیش ھاتوووە كە بەلگەى وەستانی علی لەگەڵ عثماندا لەکاتی گەمارۆ دانەكە نیشاندا ھەن لەوانە راپەرپوانی ئایان لە عثمان قەدەغەکرد تا ئەوێ خەریك بوو خێزانەكەى لە توێنەتیدا بمریت، علی سێ دەفەری پر لە ئاوی بۆ ناردن خەریك بوو پێ دەگەشت بەو ھۆیەشەو ھەند مەوالیەكى بەنى ھاشم و بەنى ئومەییە بریندار بوون ھەتا ئاوەكە گەشت^(۳)، پرووداوەكان بەپەلە بوون پشپۆیەكە تەنگی بە عثمان ھەلچنی عثمانیان شەھید کرد، ھەوالەكە گەشتە ھاوہەڵاڵن، ھاوہەڵاڵن ئەو كات زۆربەیان لە مزگەوتدا بوون تەواو باریان تێكچوو، علی بە كۆرەكانى خۆى و برازاكەى خۆى ووت: چۆن عثمان شەھید كراوە ئێو لە بەردەرگا بوون، زلەییەكى لە ھەسندا ئەمە لە كاتی كەدا بوو ھەسەنیش بریندار بوو.^(۴) دای بەسەر سینگى ھوسەینیشداو قەسەى بە ابن و زویرو طلحە ووت و بە تورپەیی چوووەو ھەوہەڵاڵى خۆى و دەییووت: ھەمیشە قورپەسەر دەست شكاو بن خواہە من لە خوینى عثمان بەدەر بووم نە بەژداربووم نەپرازی بەكوشتنى نەبووم.^(۵) ئەو ھەلۆیستى علی بوو، ئامۆژگارى و شورا گوێگرتن و گوێراپەلێ و لەكاتی فیتنەكەیشدا بە توندی و بەھێزی وەستان لەگەڵیدا و لە ھەموان زیاتر بەرگری لی دەکرد و ھەرگیز بە خراپە باسى نەکردوو. ھەولێ چاكسازى و رینگری کرد، كە لە نیوان خەلیفە و لە قەسە دەرچوانى خەلیفەى داو، بەلام بارەكە لە سەر و تواناوە لە دەرەوێ وىستى ئەودا بوو. ئەو ھیش خواستى خواى گەورە بوو تا ئەمیری

۱ - تاریخ الإسلام الذهبی (۴۶۰ - ۴۶۱)، إسناده القوي.

۲ - تاریخ دمشق، ۴۰۳.

۳ - أنساب الأشراف، البلاذري (۷۶/۵).

۴ - ابن أبي عاصم الأحاد والشماني (۱۲۵/۱) وەرگیراوە لە خەلافەتى علی، (۸۷).

۵ - مصنف ابن أبي شيبة (۲۰۹/۱۵) إسناده صحيح.

پرسواکانی هۆزه باشقه له کان بون. ^(۱) هه لویستی ئهوانهیش له کاتێ گه مارۆ دانه کهدا بۆ کوشتنی خهلیفه عثمان به ستم و دوژمنکاری شایهتی ئه و هه سفاننه دهدات، جا چۆن ده بێ نان و ئاوی ئی قه دهغه بکریت له کاتی کهدا ئه و له پاره ی خۆی به خۆپایی سه رچاوه ی ئاوه ی بۆ موسلمانان ده کری. ^(۲) کاتێ خه لکی تووشی برسیتی یان نا رچه تیه ک ده بوون. به مال و سامان زۆر به شداری ده کرد، کاتێ خه لکی تووشی بهر تهنگی یان سه ختیه ک ده بوون ئه و هه میشه ده بیه خشی. ^(۳) هه تا علی (علیه السلام)، که خه یاری گه مارۆ ده ران بوو وه سفی ئه و حاله ده کات و ده لیت: خه لکینه ئه وه ی ئیوه ده یکه نه له کاری موسلمانان و نه له کاری بێ باوه بران ناچیت. ده ی نان و ئاو له و بیاوه قه دهغه مه که نه، چونکه پۆم و فارس به دیل ده گرن و نان و ئاو ده دهنه دیله کان. ^(۴) له راستیدا روداوه کانی میژوو جه خت له سه ر ئه ده که نه وه، که هاوه لآن دوور بونه له هاندانی نه یارانی عثمان یان به شدار یکردنیان له و ناشوبه دژیه عثمان. ^(۵) ئه وه شی زیاتر بزانی با بگه ریته وه بۆ کتیبه که م به ناوی (تیسرا الکریم المنان فی سیره عثمان بن عفان). ^(۶)

چواره م: هه سه نی کوری علی له سهرده می باوکیدا (علیه السلام)

له ریگه ی ده ستینشان کردنه وه به یعه تی خیلافه ت به علی (علیه السلام) درا ئه مه ش له دوای ئه وه ی خه لیفه ی راشیدی ن عثمانی کوری عفان (علیه السلام) له سهرده ستی خه وار یجه کان شه هیدکرا، جا له دوای ئه وه ی به سه ته مه و درۆ و دوژمنایه تی له پۆژی ههینی ۱۸ ی ذی الحجه تی سالی ۳۵ ی کۆچی شه هید کرا (علیه السلام). ^(۷) چی هاوه ئی پیغه مبه ر (علیه السلام)، که له مه دینه دا ما بوونه وه به یعه تی خیلافه تیان به علی دا (علیه السلام)، چونکه که سی نه بوو له و کاته دا که هه یج جۆری له و خاوه نی فه زل و گه وه تر بی ت له دوای عثمان (علیه السلام) که س

۱ - تحقیق مواقف الصحابة (۱/ ۴۸۲): شذرات الذهب (۱/ ۴۰).

۲ - الصلابي: سيرة عثمان، لا (۴۵۰).

۳ - التمهيد و البيان، لا (۴۲۴).

۴ - تاريخ الطبري (۵/ ۴۰۰).

۵ - تحقیق مواقف الصحابة (۲/ ۱۸).

۶ - سيرة عثمان بن عفان للصلابي، لا (۴۵۱ بۆ ۴۶۶).

۷ - الطبقات ابن سعد (۳/ ۳۱).

بانگه‌شهی پیشه‌وایه‌تی بۆ خۆی نه‌کرد، نه‌گهر بهاتباو (أبو السبطين) (ﷺ) له‌سه‌ری سوور نه‌بوایه، واته (عه‌لیش) (ﷺ) له‌سه‌ری سورنه‌بوو) بۆیه له‌دواى تكاو داوایه‌كى زۆرى نه‌و هاوه‌لانه‌ی كه له مه‌دینه‌دا مابوونه‌وه و له‌ترسى زیاد بوون و بلا‌وبوونه‌وه‌ی فیتنه‌كان ئینجا قه‌بوڵی كرد، له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا ده‌ستی په‌خنه‌ی هه‌ندى نه‌زان پزگارى نه‌بوو، نه‌میش له‌ئه‌نجامی نه‌و ئازاوانه‌دا وه‌ك پوداوى (جمل) و (صفین) ئاگره‌كه‌ی كرده‌وه و كینه‌ی له‌دلانى ئیسلامه‌تى وه‌ك ئین سبه‌ء و شوین كه‌وتوانی، كه له دوايه‌وه هاتن هه‌ڵیانگیرساند و له‌ر فاسقى خویان و له‌بهر نه‌وه‌ی دلایان په‌نگی دژ به‌حق و پێنموینی گرتبوو، هه‌ندى له ئه‌هلی زانست چۆنیه‌تی هه‌لبژاردنی عه‌لى (ﷺ) بۆ خيلافه‌ت گێراوه‌ته‌وه.^(١) له كتيبه‌كه‌مدا: (أسمى الطالب فى سيرة أمير المؤمنين على بن طالب (ﷺ)) به‌دریژى نه‌و رپوايه‌تانهم هه‌یناوه یه‌كه‌ده‌نگی ئه‌هلی سونه و جه‌ماعه‌ت له‌سه‌ر نه‌وه‌یه، كه عه‌لى (ﷺ) له‌دواى عثمان (ﷺ) بۆ خيلافه‌ت ده‌ستنيشانكراوه تا موهاجیران و نه‌نصارانی به‌یعه‌تی پێده‌ن، چونكه ده‌یانبینی كه‌فه‌زلى به‌سه‌ر هاوه‌له‌كانی تردا هه‌بوو و له‌پیش هه‌موویان مو‌سلمان بووه له‌هه‌مویان زانستی زیاتره له‌پروى په‌گه‌زه‌وه له‌هه‌موویان له‌په‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) نزیک‌تره له‌ده‌روندا له‌هه‌مویان دلیر‌تره له‌لای خواو په‌غه‌مبه‌رى خوا خۆشه‌ویسته‌ره و، پایه‌و فه‌زلى پێشینه‌ی له‌هه‌مویان زیاتره، په‌له‌ی به‌رز‌تره، پاییه‌ی گه‌وتره‌و بالا‌تره له‌پروى رو‌خسارى په‌مزیشه‌وه له‌هه‌موویان زیاتره له‌په‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) كه له‌مه‌دینه‌دا مابوونه‌وه به‌یعه‌تی خيلافه‌تیان به‌یه‌ك ده‌نگی پێدا، نه‌وكات نه‌و پێشه‌واى حه‌ق بوو له‌سه‌ر خه‌لك بو و گوێرایه‌لى بن، لێ‌ده‌رچون ولادانی حه‌رام‌بوو زۆرى له ئه‌هلی زانست وته‌ی یه‌ك ده‌نگیان هه‌یه له‌سه‌ر خيلافه‌تی عه‌لى هه‌یناوه له‌وانه: ابن سعد^(٢)، ابن قدامه^(٣)، أبو حسن الأشعري^(٤)، أبو نعيم الأصبهاني^(٥)، أبو منصورى بغدادی^(٦)، الزوهري^(١)، عبد الملك

١ - عقيدة أهل السنة فى الصحابة الكرام، لا (٣٦٠/٣٦١)

٢ - الطبقات الكبرى (٣/٣١).

٣ - منهاج القاصدين فى فضل الخلفاء الراشدين ل(٧٧-٧٨) وه‌رگيراه له عقیده أهل سونه والجماعه (٢/٦٩٨).

٤ - الإبانة عن الأصول الديانة، ص(٧٨)، مقالات الإسلاميه (١/٣٤٦).

٥ - كتاب الإمامة والرد على الرافضة، لا (٣٦٠ - ٣٦١).

٦ - كتاب أصول الدين لا (٢٨٦ - ٢٨٧).

الجوينی^(۲)، ثبو عبدالله کوری بطه^(۳)، غزالی^(۴)، أبو بکری عربی^(۵)، ابن تیمیه^(۶)، ابن حجر^(۷)، ثوی لهم نهقلانهی پییشه وهرده گیرئ نهویه، که خیلانیه تی علی^(علیه السلام) به حقه قتر و دروستر له کاتی خوی و له دوی شهیدکردنی عثمان^(علیه السلام) به قهدهری خوا له کات و شوینی خویدا هات.^(۸)

۱- ده رچوونی ئه میری ئیمانداران علی^(علیه السلام) بو کوفه:

هه ندئ له هاوه لآن پالپشتی ئه ویان نه ده کرد، که ئه میری ئیمانداران علی کوری تالیب^(علیه السلام) له مه دینه بجیتته ده ره وه، ئه مهیش کاتئ رۆن بوویه وه علی بریاریدا بجیت بو شام تا سه ردانی خه لکه که ی بکات و بزانی رای معاویه له باره ی ئه و روداوانه وه چیه^(۹)، علی وای ده بیینی که مه دینه خاوه نی ئه و بنه رته تیا نه یه، که هه ندئ ناوچه له و قوناغه دا هه یان بووه و ده یوت: پیاو مال و سامان له عیراق دا بیه^(۱۰) کاتئ ئه بو آیوبی ئه نصاری بو خواسته ی زانی به خه لیفیه ی ووت: ئه ی ئه میری ئیمانداران، به لکو لهم شاره دا بمینیته وه، چونکه ئیره قه لغانی پته و به هیزه و شوینی کۆچی پیغه مبه ری خوا به^(علیه السلام) و له وئ بووه گۆرو مینه به که ی پیغه مبه^(علیه السلام) و ماده ی ئیسلام له مه دینه دایه جائه گه ر عه ره ب له گه لت راوه ستن به و جوژه ی که ده بیئت نه گه ر که سانی چاویان تیبریئت به دوژمنه کانیان لییان ده ده یت، نه گه ریش ئه و کات ناچار به رۆیشتن بیئت برۆ بیانوت به ده سته خه لیفه ئه و راویژه ی ده بوو آیوبی وه رگرت و بریاریدا له مه دینه بمینیته وه و

۱ - الإقتاد لا ۱۹۳.

۲ - الإرشاد إلى القواطع الأدلة في أصول الاعتقاد (۳۶۲ - ۳۶۳).

۳ - لوامع أنوار البهية للسفاري (۲/ ۲۴۶)، عقيدة أهل السنة (۲/ ۶۹۲).

۴ - الاقتصاد في الأتقاد، (۱۵۴).

۵ - العواصم من القواصم (۱۴۲).

۶ - الوصية الكبرى، لا (۲۳).

۷ - فتح الباری لا (۷/ ۷۲)؟

۸ - عقيدة أهل السنة في الصحابة الكرام (۲/ ۶۹۳).

۹ - الثقات لابن حبان (۲/ ۲۸۳)، الأنصاري في عصر الراشدين ۱۶۱.

۱۰ - هه مان سه رچاره.

کاربه دهسته کانی نارد بۆ ناوچه کان^(۱)، به لām هه ندئ باری نااسایی سیاسی هاتنه کایه، که خه لیفه یان ناچار کرد تا مه دینه به جیبه یلئیت و بریاریدا بجیت به ره و کوفه، چونکه کوفه له خه لکی شام نزیکه^(۲)، له کاتی خۆ ناماده کردنی بۆ چونه دهره وه هه والئ دهرچونی عایشه وطلحه و زوبهیری بۆ بصره پیگه یشت، بۆیه داوای له خه لکی مه دینه کرد، تا هه موو بین بانگی کرد تاسهری بجن ولای هه ندئ له خه لئ مه دینه بیزاری وبار قورسیه ک به هۆی بونی پشیوی نیو سوپای عه لیه و چۆنیه تی هه لسوکه وت کردن له گه لئاندا پرویدا، زۆربه ی خه لکی مه دینه پییان واده بوو هیستا فیتنه که به رده وامه بۆیه ده بی جارئ له که ناره وه بروانین تا بارو دۆخه کان زیاتر دهر بکه ون، شه وان ده یان وت: ناسوید به خوا نازانین چی بکه یین، چونکه ئیمه ئهم باروو دۆخه مان لا رۆن نیه و ده مینینه وه تا باره که مان لی پروون وپۆشن ده بیته وه، طبری ریوایه ت ده کات که علی له و ناماده سازه یی که بۆ شامی ناماده کردبوو له گه ل چالا که کانی کوفه و به صره به شاراوه ی به حه وت سه د که سه وه چویه دهرئ^(۳)، به لگه ی بار قورسی زۆربه ی خه لکی مه دینه ش له به ده مه وه چونی بانگه وازی ئه میری ئیمانداران بۆ چونه دهره وه له وتاره ی خه لیفه دا دهره که ویت که سکا لای شه و بار قوسییه ی لی کردن^(۴).

۲- ئامۆژگاری حه سه نی کورپی علی بۆ باوکی:

ئه میری باورداران له مه دینه چویه دهره وه له کاتی گه یشته (الریذه)^(۵)، له وئ له گه ل شه وانیه ی له گه لئیدا بوون سه نگره ی گرت و ژماره یه که له موسلمانان که ده گه یشتنه دوو سه د که س هاتن بۆ لای^(۶)، له (الریذه) حسن چوو بۆ لای بابی ده گریا و دلگرانی و کاریگه ی خۆی به و دابه شبوون وجیا وازه ی توشی موسلمانان سوو نیشاندا، حسن به باوکی ووت:

۱ - هه مان سه رچاره .

۲ - إستههاد عثمان و وقعة جمل لا (۱۸۳).

۳ - هه مان سه رچاره (۴۸۱/۵).

۴ - الأنصار في العصر الراشدي لا (۱۶۳)، الطبقات (۲/۲۷۳).

۵ - له دوری ۲۴۰ کم له پۆژه لاتی شاری مه دینه ی منه و ره یه .

۶ - أنساب الإشراف (۴۵/۲)، خلافة علی بن أبی طالب لا (۱۴۳).

فرمانت پیکردم و له قسه ت لامدا سبه نینی جه نگیکی له ناو چون ده کهیت هه رگیز سه رت ناخات علی (عليه السلام) ووتی: من چ فرمانیکم پیکردویت تۆ لاتداوه، وتی: نهو رۆژهی گه مارۆی عثمان (عليه السلام) درا فرمانم پیکردیت له مه دینه بجیته دهره وه نه گه رکوزرایت باله مه دینه نه بیت، پاشان لهو رۆژی کوژراندا فرمانم پیکردیت تابه یعه ت وه رنه گریته هه تا وه فدی خه لی ناوچه کان و عه ره ب و به یعه تی هه موو مصر بیت، پاشان فرمانم پیکردیت کاتی نهو دووپیاوه به ئیوه یان ده کرد تۆ له مائی خۆتدا دابنیشیت تا ریکده کهون و په یوه ندیان چاک ده کهن، جا نه گه ر خراپ بوو له سه ر دهستی تۆ نابیت، تۆ له هه موو نه مانهدا له قسه ی من لاتدا، ووتی: نهی کوپی شیرینم دهی گوی بگه ر نه گه ر لهو کاتی گه مارۆدانی عثمان له مه دینه بجویمایه دهره وه سویند به خوا چون گه مارۆی نه درا گه مارۆی ئیمه ش نه درا نه وهی ده لیت: به یعه ت وه رنه گرتبا تا به یعه تی ناوچه کان به اتبا مه سه له که له ده ست خه لکی مه دینه دهبوو ئیمه ش حه زمان نه کرد ته شه نه بکات، نه ویش له کاتی طلحه و زوبهیر چونه دهری، نه وه ترسنۆکی دهبوو له سه ر نه هلی ئیسلام، سویند به خوا لهو کاته وهی نه وه یامهم وه رگرت، نارازیبووم و حه زم نه ده کرد که م و ناساز وه یچ بنه ره تیکی نه وه نه بوو، که شیاوی بیت، نه وه شی ده لیت: له ماله وه دابنیشتابای دهی به من چی نه وهی وابته مایان منی ده ویت؟ نه ته وئ وه که نه وه که متیاره بم که گه مارۆی ده دریت و ده لیت: دباب باب (۱)، لی ره دا هیچ نه بی تا هه مووی ته واو ده بی ئینجا بجیته دهری، جا نه گه ر من نه روانم بزائم چی بکه م و ده بی چی بیت دهی کئی پروانیت پۆله ی شیرینم ئیدی به سه .

له م روادوه تیبینی نه وه ده کهین که نه میری برواداران علی کوپی خۆی جوان په روه ده کردوه، چون دهره تی پیده دات تا به بی فشار چی له دهره نیدایه بیلیت، پاشان نه میری برواداران به ره ره چی ره خسه کان ده داته وه، هه روه که ئاره زوی حه سه نی تازه پیگه یشتو بو ناشتی و دوور که و تنه وه له به کاره ی نانی هیز به دی ده کهین به هه ر نه غامیکیش هه بیت، نه میری برواداران علی (عليه السلام) سوربوو - حه قیش بوو - که نهو

کیشەى لە گەڵ یە کلا بکاتەو و پرونەو کە سیش ناتوانیت لەو بپارەى پەخنە بگرتیت ئەو دەبیست تۆ لەى خوینی عثمانى کورپى عفان (ﷺ) لە بکوژانى بکاتەو، دەبیست چاوەروان بیست تا دەرفەتى بۆ بگوئى و بارە کەى بکەوئیت دەست، ئینجا بپوانیستە باس و خواسى شەهید کردنى عثمان، جا کاتى زوبەیر وطلحە وئەوانەى لە گەڵیدا بسوون داوایان لیکرد تا بکوژانى عثمان بکوژیتەو، عوزرى ئەو ی هیئایەو کە بکوژانى زۆرن و هێزىکى وانین کە گالتهیان پى بکرتیت، داوايشی لیکرد خوێان رابگرن هەتا باروو دۆخەکان سەقامگیر دەبن و مەسەلەکان هێور دەبنەو، ئەوکات مافەکان دەسەنرینەو، چونکە بارودۆخەکان لە گەڵ بەرژەوندیەکاندا نایانکرتیت، ئەمیری پرواداران زۆر جەختى لەسەر ئەو کردەو، کە لەدو خراپەدا کامیان خراپەى کەمتەرە ئەو هەلبژێر دریت، ئەو ووتى: ئەو یە ئیمە لەبارەى بپارەى شەهید کردنى عثمانەو. ئیو ی بانگ کردەین کە لە خراپەى پاشتر — جەنگ دابەشبوو. ئەمیری پرواداران وای دەبینى، کە بەرژەوندی وادەخوازیت تۆ لە سەندنەو دوا بخریت نەو ئەو پشستگوى بخریت لەو پینا و ئەمەدا تۆ لە سەندنەو ی دواخست، ئەو چاوەرپى بوو ئارامیش بیچتە کایەو و یە کەدەنگى دروست بیست و داوای خاوەن خوینەکان بەرز بکرتیتەو، ئەوکات ئەو ی داوای خوینە کە دەکات و ئەو ی داوای خوینە کە ی دەکرتیت ئامادە بکرتین و داوای وەلام بە بەلگەو پونکردنەو دادوهرى لە ئەنجومەنى حوکمدا ئەنجام بدریت ^(۱)، لەناو ئومەتدا ناکۆکى لەو یە کە بۆ پششەوا دروستە تۆ لەى خوین دوا بجات ئەگەر زانى ئەو دەبیستە مایەى ئاژاوە گیرى و تیکدادنى یە کە دەنگى ^(۲) ئەوش کە باس دەکرتیت بکوژانى عثمان لە سوپایى پروادان علی (ﷺ) دابو، جاپۆن ئەو رازى دەبیست ئەو کە سەنە لە سوپاکەى دابن، جا طحاوی بەو جۆرە وەلامى ئەو دەداتەو لە سەربازگەى (ﷺ) کە سانی لەو خەوارچانەى هەبوون عثمانیان شەهید کرد بەچار ئەو دەناسرانەو، یان هەبوو هۆزە کە پشگیری دەکرد یان هەبوو بەلگەى تەواو لەسەر نەبوو، یان کە سانی جۆرە نیفاقی کە لە دایاندا بوو نەیان دەتوانى هەموو نیشان بەدن ^(۳)،

۱ - تحقیق مواقف الصحابة (۲ / ۱۵۶).

۲ - أحكام القرآن لابن العربی (۲ / ۱۷۱۸).

۳ - شرح الطحاوی لا (۵۴۶).

هه‌رجۆری بیټ هه‌لۆیستی نه‌و له‌ پڕوی نه‌وانه‌دا نه‌بوو ته‌نگیان پێهه‌لچنێن و له‌کاره‌که‌یان دووره‌به‌ریزبوو نه‌وه‌زیده‌کرد لێیان بۆ منته‌ بیټ، به‌لکو تۆله‌یان لێبکاته‌وه‌، نه‌گه‌ر پێگه‌یه‌کی بۆ نه‌وکاره‌ به‌دیبه‌کرا‌دایه‌، نه‌میشم به‌دورو دێژی له‌کتیبه‌که‌مه‌دا(أسمى المطالب فی سیره‌ أمیر المؤمنین علی بن أبی طالب)باسم کردوه‌.

۳- کاریگه‌ری هه‌سه‌نی کوپی علی له‌ پێکه‌خستنی خه‌لکی کوفه‌:

نه‌میری ئیمانداران علی(علیه‌ السلام) وه‌ک خه‌لیفه‌یه‌ک هه‌لسوکه‌وتی به‌ده‌سته‌کانی خۆی ده‌کرد، سوڕبوون و یه‌کلایبونی هه‌بوو که‌س نه‌یده‌توانی به‌یاری پاشگه‌زی بکاته‌وه‌ علی(علیه‌ السلام)، له‌ (الریذه) نوێنه‌ری بۆکوفه‌ نارد داوای لێکردن ده‌ریچن و پێن بۆ سه‌رخستنی، نه‌و دوو نوێنه‌ره‌ش محمدی کوپی أبوبه‌کری صدیق و محمدی کوپی جعفر(علیه‌ السلام) بوون، به‌لام نه‌و دوانه‌ له‌ئه‌رکه‌ که‌یاندا سه‌رکه‌وتوو نه‌بوون، چونکه‌ أبو موسی أشعری والی کوفه‌ له‌پێش علی گه‌یشته‌ خه‌لک و، پێگری لێکردن که‌ به‌چنه‌ ده‌رئ و له‌وفتنیه‌دا نه‌وه‌ی گێڕانه‌وه‌ی له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ بیستبێ که‌وا خۆیان به‌پارێژن له‌و فیتنه‌یه‌^(۱) له‌داوای نه‌وه‌ علی(علیه‌ السلام) هاشمی کوپی عوتبه‌ی کوپی أبی وقاصی نارد، نه‌ویش له‌ئه‌رکه‌کیدا سه‌ر که‌وتو نه‌بوو، چونکه‌ أبو موسی کاریگه‌ری له‌سه‌رخه‌لکه‌که‌ هه‌بوو^(۲)، ئینجا عبداللهی کوپی عباسی نارد، به‌لام ته‌مبه‌لیان له‌پروو نواند، دواتر به‌داویدا عماری کوپی یاسر و هه‌سه‌نی کوپی علی نارد و أبو موسی أشعری لا‌بردو له‌جیاتیدا (قزطه‌)ی کوپی که‌عبی دانا^(۳)، قه‌عقاعی کوپی عمرو له‌ پازیکردنی خه‌لکی کوفه‌دا پۆلێکی گه‌وره‌ی بینی پێی وتن: من وامۆژگاریتان ده‌که‌م و دلّم بۆتان ده‌سووتیت، هه‌زده‌که‌م راست به‌پۆن و تیبگه‌ن، قسه‌یه‌کیشتان پێ ده‌لێم حقه‌، نه‌و قسه‌یه‌ش نه‌وه‌یه‌، که‌ هه‌رده‌بیټ ئیماره‌تێک هه‌بیټ خه‌لک رێکبه‌خت و، سه‌مه‌کاران لا‌بات و سه‌تم لێکراو سه‌ربخات، نه‌و پێش علی کوپی أبی طالب نه‌و کاره‌ی گرتۆته‌ ده‌ست و به‌ئینسافه‌وه‌ دوای کردووه‌ و بانگه‌واز بۆچاکسازی و پێکه‌هه‌وتن و صولّح ده‌کات، ده‌ی به‌رێکه‌ون و گوێگر بینه‌ری نه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ بن^(۴)،

۱- تاریخ الطبری(۵/ ۵۱۴) مصنف ابن أبی شیبه‌(۱۵/ ۱۲) إسناده حسن.

۲- خلافة علی بن أبی طالب لا(۴۴).

۳- سیر أعلام النبلاء (۳/ ۴۸۶).

۴- تاریخ الطبری (۵/ ۵۱۶).

ھەسەنى كۆرى عەلى كارىگەر يەككى پونى ھەبوو، ئەو ھەستا و لەناو خەلگدا و تارىكى
 پىشكە شىكرد ووتى: خەلگىنە بچن بە دەم بانگەوازی ئەمىرە كەتەنەو بچن بۆلای براكانتان،
 چونكە ئەم كارە كەسى دەوئەت كەبۆى دەرچىت و بەشدار بىت، سۆيىند بەخوا ئەگەر ئەھلى
 نەھى و دوورە پەرىزى بىگرنە دەست (كەسانى ژىر) وەك پىشتەر وایە بۆ داھاتوش باشترە
 دەى وەرن بە دەم داواكەمانەو وەلە بارەى، كە ئىوہ یارمەتى دەرمان بن لەوہى كە ئىمەو
 ئىوہش توشى بوین^(۱)، زۆرىك لەخەلگى كوفە بە وەفد ھاتن چون بە دەم داواكەپەوہ لەگەل
 عمار و حسندا چون بۆ لای عالى ژمارەیان لە نىوان شەش بۆ ھەوت ھەزار كەس دەبوو،
 پاشان دوو ھەزار كەس لە عبدالقىس لە بصر پەپەوہىندیان بوو، پاشان ھۆزەكان بەوہفد
 ھاتن تائەوہى لەكاتى رودانى جەنگە كەدا سوپاكەى گەيشتە نزیكى (۱۲) ھەزار كەس^(۲)،
 كاتى خەلگى كوفە لە (ذىقار) گەيشت بە ئەمىرى ئىمەنداران عالى پى و تن: ئەى خەلگى
 كوفە ئىوہشان وشكۆى عەجەم و پاشاكانى عەجەمتان گرتە دەست و پىز و كۆمەلەكانى
 ئەوانتان تىكەلەوہشان ھەتا مىراتگرىتان، ئىنجا یارمەتى دەورو بەرو بازەى خۆتان داوہ
 خەلگىش ئەمەیان بەسود وەرگرت منىش بانگم كردون ھەتا لەگەلماندا برايانى ئەھلى
 بصرە، ئەگەر بگەرىنەوہ ئىمەش ئەوہمان دەوئەت، ئەگەر سووربون لەسەر كارى خۆیان
 بەنەرمن چارەیان دەكەين و نەرمیان بۆ دەنوئىن پشت بەخوا كەھىچ ھىزى بەھىزى خوانىە،
 ھەگىز دەستبەردارى كارى نابىن كەچاكەو بەرژەوہندى يەكى تىدابیئەت، ئەگەر ئەوان ئەوہى
 خراپەى لىبكەوئەتەوہ^(۳).

٤— ھەولەكانى ئاشتەوايى:

عالى (عليه السلام) سوربوو لەسەر ئەوہى بەھۆكارى ئاشتى بەسەر ئەو دابەشبون و فیتنەپەدا
 زالىبەت و موسلمانان لەخراپەى جەنگ و پىكدادانى چەكدارى بەھەموو ھىزو ھەولەك دەور
 بخاتەوہ، ھەروہا طلحە و زوبىر یش ھەر ئەوھايان دەويست، ژمارەيك لە ھاوڵان و گەورە
 تابىعەكان لەھەولەكانى رىكەوتندا بەشداريان كرد لەھەموويان بەناوبانگتر ھەولەكەى

١ - ھەمان سەرچاوە (٥/ ٥١٦).

٢ - مصنف عبدالرزاق (٥/ ٤٥٦٤٥٧) بسند لصحيح إلى الزهري.

٣ - تاريخ الطبري (٥/ ٥١٩).

قەقئاقى كۆرى عمرو بوو لەگەڵ طلحة و زوبير خاتوو عائيشەدا وتوويژى كرد، ئەوان بەپيشنيارەكەى ئەو كاريگەر بوون و خاتوو عائيشە پرسىارى لەقەقئاق كرد كە پاى بەرامبەر بەشەهيدكردنى عثمان چيە؟ ئەويش وتى: ئەو پەداويكە چارەسەرەكەى سەقامگير بون و سوكنايەتية و هەردەبى ژيرانە تۆلە لەبكوژانى عثمان (ﷺ) بەسەنریتەو، ئەگەريش ئێوەبەيەت بە على بدەن^(۱)، لەگەڵيدا پێك بكەون ئەو ناماژەى خيەر و نيشانەى رەحمەت و تواناى تۆلە سەندنەو، عثمانە، ئەگەريش وانەكەن و سوربن لە سەر پاى خۆتان و جەنگ ئەوويش نيشانەى خراپە و شەرو نەمانى ئەو دەسەلاتية دەى دەست بەرداربن بەخيەر دەييت، ببە كيليلى خيەر وەك چۆن يەكەم جار وابون وتوشى بەلامان مەكەن، چونكە خۆشتان تووش دەبن و خواى گەورە ئێمە ئێوەش سزا دەدات بۆ خاترى خوا ئەمە دەلييم و بانگتەن دەم بۆ ئەم كارە مەن دەترسم سەر نەگرييت، تائەو، خواى گەورە بەلگەى خۆى لەسەر ئەم ئومەتە كەم دەستەو، هەلگرييت و ئەو، هەيە توشى دەكات، ئەوويش تووشى بوو شتيكى گەورەيە وەك ئەو، نەيە كەسى كەسيكى بكوژييت يا دەستەيەك كەسيك بكوژى يان ھۆزيك ھۆزيك بكوژى، بەو بەقسەى قەقئاقى پازيەكەرى پاستگۆى دلسۆز پازى بوون، چۆن بەدەم داواى پێكەوتنەكەو، پى يان ووت: باشت ووت و پاست پيكا دەى بگەرپنەو، ئەگەر گەيشتيتە على (ﷺ) و ئەويش وەك تۆراى پێكەوتنى ھەبى پشت بەخو، وادەبى، قەقئاق گەراپەو، ئەويش بۆلاى على لە (ذيقار) و لە كارەكەى سەرکەوتو بوو ھەوالى پروداو، كەى بۆ على (ﷺ) گيرايەو، ئەويش پيى سەرسامبوو، خەريك بوو كە ھەموان بە پێكەوتن پازيبن، تائەو، ھەندى پييان ناخۆش بوو و ھەنديكيش پيى پازيبون.^(۲)

۵ — رۆلى سەبئيە لە ھەلگيرساندنى جەنگ لە شەرى جەمەلدا:

كاتى قەقئاق گەراپەو، ھەوالى بەئەميرى پروادان على (ﷺ) دا كە چى كردو، على (ﷺ) دوو نيترداوى نارد^(۳)، بۆ لاى عائيشە و زوبير و ئەو، كە جيى متمانە بوو لى قسەكانى

۱ - مەبەست ملكەچى و پازيبونى تەواو، بەسياسەتى ئەميرى پرواداران على سەبارەت بە ھەلسو كەوت كردن لەگەڵ بكوژانى عثمان.

۲ - البداية والنهاية (۷/ ۷۳۹)، تاريخ الطبري (۵/ ۵۱۲).

۳ - تاريخ الطبري (۵/ ۵۲۵).

قەقەاق كۆرى عمرودا، ئەوانىش ھاتنە لای ەلى ووتيان: ئىمە لەسەر ئەو باوەرپىن كەقەقەاق بەجىي ەيشتن، دەى وەرەو ەەنگاوبنى، ەەلىش كەوتەپى ولەو نەزىكاندا دابەزى، ەۆزەكانىش لای ەۆزەكانيان دابەزىن، (مظر) ە لای (مظر) ەو پەبىعەكان لای پەبىعەو ەمەن لای ەمەن ئەوان ەىچ سكالايەكان لە پىكەوتنەبوو، ەەرىەكەو لەپال ئەوەى ترو بەجىا بەجىابون، ەەندىكىشان دەرچون بۆلای ەەندىكى دى قسە و باسبان تەنھا پىكەوتن بو^(۱)، ئەمىرى ئىمانداران ەلى (ﷺ) كاتى وىستى بىچىت بىپارى مەترسىدارى خۆى راگەياند: بزەنن بەيانى مە دەچم، دەى ئىوەش بەپىكەون، مەبەستى بصرە بوو وريابن ەىچ كەس كە بەشتى دژە عثمان ياريدەين كاروبارى خەلكى دايتت بابەيانى نەىەت^(۲)، لەسەربازگەكى ەەلدا (ﷺ) ەەندى لەو ياخى بوە خەوارىچانە ەەبوون كە عثمانيان شەھىد كرد، ئەوانە بەچاوە نەدەناسرانەو، ەەيان بوو ەۆزەكەى سەرى دەخست و ەەيانبوو بەلگەى لەسەر بەرپانەبوو بو ەەيانبوو نىفاقتىك لەدلىدا كەلەكەى كردبوو نەيدەتوانى نىشانى بدات^(۳)، شوپن كەوتوانى (ابن سبە) لەسەر ئەوە سوربوون كەفەيتنكە ەەلگىرسىپن و كلى بەئاگرەى بدات تا دەرەفەتى تۆلە سەندنەو نەمىنيت^(۴)، كاتى خەلكى لەشوپنەكانى خۆيان دابەزىن ئاراميان گرت، ەلى و طلحە و زوبىر ەاتن و پىكەوتن و لەوەيدا ناكۆكان نەبوو پىكەوتن و گەفتو گۆيان لەو نكۆلە دەكرد و ەىچ شتىكان لە پىكەوتن و وازەپنەن لەجەنگ بەباشتر نەزانى، كاتى بىنپان خەرىكە لەت و پەتبون پودەدات بۆيە بەودىدو پىكەوتنەو ەەكتريان بەجىھىشت و ەلى و طلحە و زوبىر ەەرىەكەو گەرانەو بۆ سەربازگەى خۆيان وطلحە و زوبىر ەەواليان بۆگەورە ەاوەلانى خۆيان نارد ەەلىش ەەوالى بۆ گەورە ەاوەلانى خۆى نارد، بەلام بەوانەى ووت: كە گەمارۆى عثمانيان (ﷺ) دابوو، ئىدى ەەموان لەسەر نىيازى پىكەوتن و جەنگ نەكردن سەريان نايەو و ەىچ كام سكالايان بەدەست پىكەوتنەو نەبوو، ەەرىەكەو لەپال ەەندىكى ترد دەبوون و دەچون

۱ - ەەمان سەرچاوە (۵/ ۵۳۹).

۲ - ەەمان سەرچاوە (۵/ ۵۲۶).

۳ - ەەمان سەرچاوە (۵/ ۵۲۷).

۴ - ەەمان سەرچاوە (۵/ ۵۲۷) تحقيق مواقف الصحابة (۲/ ۱۲۰).

بۆلای يە كتر وتەنھا باسیان لەرێكەوتن دە كرد، ئەوانەى فیتنەیان ھەلگیرساندبوو خراپترین شەویان بردەسەر بەجۆرئ شەوى واناخۆشیان بەخۆیانەو ھەدیبوو، چونكە بەرەو نەمان دەچون، ھەموویان ئەو شەو ھە پێكەو ھاوئیان دە كرد، وتە بیژیان ووتی: بۆطلحە و زوبیر دەیانناسن دەزانین چیان دەوئ بۆ عەلێش نەمان دەزانى نیازى چیه تا ئەمڕۆ كاتى داواى لەخەلك كەرد بۆ بەیانى بكەنە رێ ئەو ھى دژ بە عثمان بەژدار بوو ھە بانیەت سوئند بەخوا ھەمويان يەك قسەیان لەروماندا ھەبە — كە لەگەڵ عەلى رێك كەوتن لەسەر خۆینى ئیمە رێك كەوتون^(١)، ابن سەوداء (عبداللہ كورپى سبەء)، كە لەوئ ھەندئ قسەى كەردو ھاوئژ پئ كراویش بوو ووتى: عیزەت و سەر كەوتنى ئیو ھە تێكەلكەردنى خەلكیدایە دەى تێكەلیان ببن، ئەگەر سبەینئ ئەو خەلكە بەیەكگەیشتن، ئیو ھەنگ بەریاكەن و دەر فەتیان مەدەنئ ھیچ ھروان و وردبەنەو ئەگەر یەكێكیشتان ھیچ چارەبەكە نەبوو جگە لەدەستگرتنەو ھاو عەلى و طلحە و زوبیر و ھاو ھاوكانى ئەوانى بەشتیكى دژ بەخواستى ئیو سەرقال كەرد دەى راي خۆتان نیشان بەدن و بەبئ ئەو ھى خەلك بزانیئ لئى جیابەنەو^(٢)، بەمە بەنھینى لەسەر ئەو رايە رێكەوتن كە ھەنگ ھەلگیرسیئ، بەیانى بەدەم چاوى گرزو تورەبى و جۆرە خو داپۆشینێك ھەستان و دراوسێكانیان ھەستیان پێنەكەردن (مظر) یەكان چوئەناو (مظر) یەكان و رەببەبەكان بۆ ناو رەببەبەكان و یەمانیەكان چوئە ناو یەمانیەكان و شمشیریان لەرودا ھەلگیرسان و ھەنگیان بەریاكەرد بەمە خەلكى بصرە و ھەردەستەو لەروى ئەوانەى لییان یاخى بوون راپەرین و كڵبە داگیرتن زوبیر و طلحە چوئە ناو خەلك و ھەنگ بەریابوو.^(٣) بە درێژى لەكتیبەكەمدا (أسمى المطالب فى سيرة أمير المؤمنين على بن أبي طالب) باسى روداوەكانى ھەنگى ھەمەم كەردو، جاكارى گەرى سەبەئەكان لە ھەنگى ھەمەلدا خەریكە یەك دەنگى زانایانى لەسەر، ئیدى بەخراپەكاران ناویان ببەن یان بەپاشقەلانى ھەردووکیان ھەندئ بەبكوژان ناویان دەبەن یان

١ - ھەمان سەرچاوە (٥ / ٥٢٦).

٢ - ھەمان سەرچاوە (٥ / ٥٢٧).

٣ - ھەمان سەرچاوە (٥ / ٥٤١).

به گه مژه و گیل یان به نازاوه چی و پشیوی سازان ناویان بینن یان به راشکاوانه ناوی سبأیان
لینین. ^(۱) ئەمەش کۆمەڵی دەقن که جهخت له وه ده که نه وه:

أ — له (أخبار البصره عمر ابن شيبه) دا هاتوه که: ئەوانه ی کوشتنی عثمانیان درابویه
پال، ترسان هەردوو لا له کوشتنی ئەوان رێکه وتن، بۆیه جهنگیان له نێواندا هەلگیرساند
تائەوه بوو که رویدا. ^(۲)

ب — ته حاوی ده لیت: فیتنه ی جه مه ل به بی خواست وه لباردنی علی و طلحه و
زوبیرو رویدا، به لکوو خراپه کاره کان بی ویستی پیشینه کان هەلگیرساند.

ت — باقلانی ده لیت: رێکه وتن و به ره زامه ندی یه کتریان به جیه یشت بکوژانی عثمان
ترسان لیان بدهن و چوارده وره یان بگیریت، بۆیه کۆبونه وه راوێژیان کردو رایسی جیاوازیان
هه بوو دواتر له سه ر ئەو رایسه یه که ده نگ بوون که بن به دوو دهسته وه و
له به ره به یاندا له هه ردوو سه ربازگه که دا تی که لێن و جهنگه که ده ست پی که نه ئەوه دهسته ی
له سه ربازگه ی عه لیدایه هاواربکات طلحه و زوبیر ناپاکی یان نواند، ئەوه ش طلحه و زوبیر
هاواربکه ن: علی ناپاکی نواند، ئەوه ی پیلانیان بۆ دانابو ئەنجامیداو جهنگ هەلگیرسا
جاهه دهسته یه کیان له به ر ناچه تیه کی دهروونی به رگری ده کرد، ده ویست خوینی نه رژی،
ئه گه ر ئەوه رویدا به راستی هه ردوو لا ده بوو گوێراپه لی خواش ده بوو، رێگه لی گرتیشیان
به هه مان شیوه ده بوو ئەوه راست بلاوه و ئیمه ش باوه رمان به م تیروانی نه یه وا ده لیت. ^(۳)

۱) ابن حزم ده لی: به لگه ی ئەوه ش که ئەوان کۆبونه وه و جهنگ و کوشتاریان نه کرد
ئەوه یه، که شه و هات بکوژانی عثمان له هەلکوتانه سه ردا شاره زا بوون و خۆیان گه یانده
سه ربازگه ی طلحه و زوبیر و شمشیریان لی کیشان و نه کشانه وه و به رگریان له خۆ کرد
تا وه کو تی که ل به سه ر بازگه ی علی بوون، بۆیه هه رکه سی به رگری له خۆ نه کرد و هه موو
لایه ک وه های گومان ده برد که کۆمه له که ی تر کوشتاری ده ست پی کردی، بۆیه کاروبار

۱ - عبدالله بن سبأ وأثره فی أحداث الفتنة فی صدر الإسلام (لا ۱۹۴).

۲ - فتح الباری (۱۳/ ۵۶۷).

۳ - شرح العقيدة الطحاوية.

زۆر تېڭەل بوو كەس نەيدەتوانى بەرگرى لە خۆى زياتر بىكات، ئەو خراپەكارانەى بىكوژانى
 عثمان بوون لە ھەلگىرساندنى شەردا ئارام نەدەبوون، ھەردوو كۆمەلەش لە بەرگرى كردن
 لە خۆدا بەرگرى و ئامانجى خۆيانيان پىكابوو، زوبىر پاشگەز بووئەو و ئەو جىڭەى
 بەجىھىشت، تەلخەش پاوەستابوو بارى راستەقىنەى ئەو تىڭەل بوون و تىرژانەى نە دەزانى
 تىرىك ھات و بەر قاچى كەوت تىيدا پۆچوو، ھەر ئەو قاچەى لە پۆزى بەدردا لەبەر
 دەستى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) برىندار بوو، لەویدا مرد (ﷺ) زوبىرىش دواى كشانەوہى لەو
 جەنگە بەلای كەمەوہ دواى پۆزىك لە بەسەردا لەدۆلى (وادى السباح) كوژرا، بۆيە
 پرووداوەكان بەو جۆرە بوون. دەسەلاتى ئەوانى تىدا نەبوو. ^(۱)

ج - (الذھبى) دەلى: پرووداوى (الجملى) گىل و نەزانەكانى ھەردوو لا دروستيان
 كرد ^(۲)، ھەردوولا رىكھاتن و نە على (ﷺ) و نە طلحە (ﷺ) جەنگيان مەبەست نەبوو،
 بەلكو مەبەستيان گەتوگۆ بوو لەپىناو رىكخستنى رىز و يەكبوونى موسولماناندا، بۆيە
 ھەلەشەكانى ھەردوولا جەنگەكەيان دروست كرد و ئاگرى جەنگ بلىسەى دا و
 دەروونەكانىش ھەلچوون. ^(۳) لە (دول الاسلام) دا ھاتووە ئەو جەنگە بە دەنگە دەنگ و
 مشتومر ھەلگىرسا و جەلەوى كاروبارىش لە دەستى على و تەلخەو زوبەير دانەما. ^(۴)
 د. سولەيمان بن حمد العودەش ئەلى: لە دواى ئەو دەتوانىن بلىن: رىگر چى يە؟ لەوہى
 گىرپانەوہى تەبەرى راشكاوانە باس لەپۆلى سەبەئىيەت دەكات لە (جمل) دا كە ئەم
 گشتگىرى شى بىكاتەوہ و ئەوانەش ديارى بىكات لە گواستەنەوہى ئەو زانايانەدا ھاتووە؟
 تەنانەت گەر ئەو كۆمەلە گىرە شىوینیانەش پەيوەندىيەكى راستەوخۆيان بە سەبەئىيەتەوہ
 نەبى و، ئامانجيان وەكو ئامانجى ئەوان نەبىت، ئاخۆ چى رىگرى ئەم قەسەيە دەكات، كە
 ئەو كۆمەلە و كاروبارانەى ئەو زەمىنەى سازاند كە ئىبن و سەبەئىيەت و پشتىوانەكانى لە
 كارىيان برد، ھەروەكو نەرىتى ھەندى لە بزوتنەوہ گىرە شىوینیانەى و ھەلچوانەى كە

۱ - الفصل في الملل والنحل (٤ / ١٥٧ ، ١٥٨) .

۲ - المعبر (١ / ٣٧) ، عبدالله بن سبا للعودة ، لا ١٩٥ .

۳ - تاريخ الاسلام (١ / ١٥) ، عبدالله بن سبا للعودة ، لا ١٩٥ .

۴ - ھەمان سەرچاوە .

خراپه کاران به کاریان نه‌بڼ^(۱)، حه‌سه‌نیش له پژوی جه‌مه‌لدا لای راستی سو‌پاوه بوو، و تراویشه لای چه‌پیه‌وه بوو رقی لهو کوشتار بووه و بۆ نه‌وه‌ش داوای له باوکی کردووه، که نهو جه‌نگه به جی بهیلتیت.^(۲)

۶- ژماره‌ی کوژراوانی جه‌مه‌ل:

نهو جه‌نگه له به‌رام‌بهر کوژراوه‌کانیدا به‌دخویه‌کی خولقاند که گپ‌رانه‌وه‌کان له نه‌ندازه کردنیدا جیاواز بوونه. مه‌سعودی باس له‌وه ده‌کات که نهو جیاوازیه نه‌ندازه‌کاریه سه‌رچاوه‌که‌ی بۆ هه‌واو ئاره‌زووی پراویه‌کان^(۳)، خه‌لیفه بن خه‌یاتیش ناوی هه‌ندئ له کوژراوه‌کانی جه‌مه‌لی هیناوه ته‌وه که له‌به‌رکراون و نزیکه‌ی سه‌د که‌س بوونه^(۴)، نه‌گه‌ر هاتوو گریمانه‌شمان کرد که دووسه‌د که‌س بوون نه‌ک سه‌د که‌س، نه‌وه‌ش نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی کوژراوه‌کانی (جمل) دوو سه‌د که‌س تی ناپه‌رینئ. نه‌وه‌ش نه‌وه ژماره‌یه پارسه‌نگه لای دکتور خالد بن محمد الغیث له نامه‌که‌یدا (استشهاد عثمان ووقعه لجمل فی مرویات سیف بن عمر فی تاریخ الطبری دراسه نقدیه.^(۵) لیکولینه‌وه‌یه‌کی په‌خه‌ نییه، نه‌وه‌ش که أبو مغنف باسی کردووه له‌وه‌ی ژماره‌ی کوژراوه‌کان به بیست هه‌زار گه‌یشتووه.^(۶) نه‌وه‌ش ژماره‌یه‌که زیاده‌پژوی تیادا‌کراوه، خراپی کردووه نه‌وه درۆزنه له‌وه‌ی گومانی بردووه چاکی کردبێ، چونکه باسی‌کردووه که نهو بیست هه‌زاره خه‌لکی به‌سه‌ره بوونه.^(۷)

سه‌باره‌ت به (سیف) یش باسی کردووه، که بیست هه‌زا که‌س بووه نه‌ نیوه له‌گه‌ل علی (عليه‌السلام) و نیوه‌که‌ی دیکه‌ی له‌گه‌ل عایشه بووه (په‌زای خوای لی بیت)، له‌ ریوایه‌تیکی تریشدا هاتووه: و تراوه پانزه هه‌زار کوژراو بووه، پینج هه‌زاری خه‌لکی کوفه و ده هه‌زاری خه‌لکی به‌سه‌ره بوونه، نیوه‌یان له جه‌نگی سه‌ره‌تا کوژراون و نیوه‌که‌ی دیکه‌یشی له دووه‌م

۱ - تاریخ الدول، لا ۱۹۶.

۲ - الوافی بالوفیات للصنفی (۱۰۹/۱۲).

۳ - مروج الذهب (۳/۳۱۷).

۴ - تاریخ الخلیفه، لا ۱۸۷ - ۱۹۰.

۵ - استشهاد عثمان ووقعه لجمل، ۲۱۵.

۶ - تاریخ الخلیفه، لا ۸۶ بسند مرسل.

۷ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۱۸۶.

جاردا بووه^(۱)، هەردوو ئەو گێرانه‌وه‌یه‌ش لەبەر ئەوەی ئەو دوو پراویە (انقطاع) ی تێدایە (ضعیف) ن و زیاده‌ڕۆشیان تێدایە و (عمرین شبه) باس دەکات، کە زیاتر لە شەش هەزار بوونە، بەلام ئەم ڕیواوەتەش لە ڕووی (سند) هەوێ ضعیفه^(۲) یه‌عقوبی ش گشت ئەو کەسانە ی تێپەراندوو و ژمارە ی کوژراوەکانی بەسی هەزار و ئەوێندە ی داناوه^(۳)، ئەو ژمارەیانەش زۆر زیاده‌ڕوویان تێداکراوه و منیش لە کتێبه‌که‌مدا (اسمى المطالب فى سيرة امير المؤمنين على بن ابي طالب) هۆکارەکانی ئەو زیاده‌ڕوویەم باسکردوو.

۷- بانگه‌وازی ئەمیری موسوڵمانان لە دوا ی ئەو جەنگه‌:

کە جەنگ بلیسە ی لە دامرکاندنه‌وه‌دا بوو، بانگه‌وازی علی بانگی دا: بریندار مه‌کوژن و شوینی هیچ کەس مه‌که‌ون و نه‌چنه‌ هیچ مالتی که‌وه و هه‌رکه‌سی شمشیری دانا پارێزراوه هه‌ر که‌سی ده‌رگا که‌ی داخست پارێزراوه، بۆ سوپاکه‌شی هیچ ده‌سکه‌وتی نییه‌ ته‌نها ئەو چه‌کانه نه‌بیته‌ کە به‌جی ماون، جگه‌ له‌وه هیچ شتیکی دیکه‌یان بۆ نییه‌. بانگه‌وازی ئەمیری موسوڵمانان بانگی خه‌لکی به‌صره‌ی کرد، کە جەنگی ئەوانیان کرد به‌ هه‌رکه‌س شتیکی لای سه‌ربازگه‌کانی علی دۆزییه‌وه. ئەو ده‌توانیته‌ وه‌ری بگرتیته‌وه^(۴).

۸- گه‌ڕانی به‌سه‌ر کوژراوه‌کان و به‌زه‌یی پێداهاتنه‌وه‌ پێیان:

دوا ی کوژتایی هاتنی ئەو جەنگه‌ علی ئەمیری موسوڵمانان (عليه السلام) به‌ نێو هه‌ندێ له‌ هاوه‌له‌ کوژراوه‌کانیدا گه‌ڕاو محمدي کور ی ته‌له‌ السجادی بیینی فەرمووی (إنا لله وإنا إليه راجعون) سویند به‌ خوا گه‌نجیکی صالح بوو، پاشان به‌ خه‌فه‌ته‌وه‌ دانیشته‌ و داوا ی لیخۆشبوونی بۆ کوژراوه‌کان کرد و، به‌زه‌یی پێداهاتنه‌وه‌ و به‌ چاکه‌و خێر به‌ هه‌ندیکیانی هه‌لدا^(۵).

۱- تاریخ الطبری (۵/ ۵۴۲- ۵۵۵).

۲- تاریخ خلیفه بن خیاط، لا ۱۸۶ أسنادة منقطع وهو حسن إلا قتادة.

۳- مصنف ابن أبي شيبة (۷/ ۵۴۶) فتح الباری (۱۳/ ۶۲).

۴- إستشهاد عثمان ووقعة الجمل، لا ۲۰۲.

۵- مصنف ابن أبي شيبة (۱۵/ ۲۶) المستدرک (۳/ ۱۰۳- ۱۰۴) و نیسناده (حسن لغیره) یه، خلافة علي بن أبي طالب، لا ۱۰۹.

۹- کاریگەر بوون به کوژرانی طلحة(رضی اللہ عنہ).

علی(رضی اللہ عنہ) کاتی به نیو کوژراوه کاندایه طلحة ی به کوژراوی بینی و خوئی سهردهم و چاوی سړی^(۱)، پاشان ووتی: خوښه ویستی لام ماوه نهی باوکی محمد، که به کوژراوی له سهر زهوی له نیو خویندا بیت، پاشان فهرمووی: نهو نهینی و خهم و خهفته ی له دلندا شه پؤل ده دات شیکایه تیان بو لای خوی گه وره نه بهم. به زهیی پیدا هاتنه وه فهرمووی. خوژگه (۲۰) سال پېش بینینی نه م کاره ساته ده مردم.^(۲)

۱۰- هه لویستی به رامبه ر نهو که سه ی زوبه یری کوشت:

کاتیک عه مری کوری جورمز ناپاکی به زوبه یر کرد و کوشتی سهری لیک کرده وه و بردی بو لای علی و له ودا وه های گومان کرد که لهو کاره یدا لای علی ده سته کوشت و نزیکایه تی ده بیت!! مؤله تی لیوهرگرت علی وتی مژده به بکوژی ابن صیفه بدن که دوزه خ جیکه یه تی، پاشان فهرمووی بیستم پیغه مبه ری خوا (رضی اللہ عنہ) فهرمووی (لکل نبی حوای و حواری الزیر).^(۳) واته: (هه موو پیغه مبه ری که حواری خویان هه یه حه واریه که ی منیش زوبه یره، که علی(رضی اللہ عنہ) شمشیره که ی زوبه یری بینی فهرمووی: نه م نه م شمشیره یه خوشتی و نارچه تی له پروی پیغه مبه ری خوا(رضی اللہ عنہ) لا برد.^(۴) له ریوایه ټیکي تردا هاتووه نه میری ئیمانداران نه یه ټشتووه ابن جرموز به ټټه ژووره بو لای و بهو که سه شی ووتووه، که مؤله تی داوه مژده ی دوزه خ به بکوژانی ابن صیفه بدن.^(۵)

هه روه ها نه ورتیت، که عه مری کوری جورمز له سهرده می عه لیدا(رضی اللہ عنہ) خو ی کوشتووه، و تراویشه به لکو ژیاوه که موسعه بی کوری زوبه یر کراوه ته والی عیراق بو یه نهویش خو ی شاردووه ته وه وه به مُسعب و تراوه نه ته وئ به دوا یدا بگه ریت؟ نهویش

۱- البداية والنهاية (۷ / ۲۵۸).

۲- تاريخ الاسلام، عهد الخلفاء راشدین، لا ۵۲۸.

۳- فضائل الصحابة (۲ / ۹۲۰).

۴- البداية والنهاية (۷ / ۲۶۱).

۵- الطبقات (۳ / ۱۰۵) إسناده حسن، خلافة علی، لا ۱۶۴ عبد الحمید.

ووتوویتی: پیی بلّین با دهرچیت و پاریزراوه سویند به خوا نهم ویستوه بیگرم، که تۆلّی زوبهیری لی وهربگرم، این جوروموز سوکتره لهوهی، که وهکو زوییری حیساب بکهّم.^(۱)

نهمیری ئیمانداران له ئیوارهی ئەو پۆژهی (جمل) دا دیلهکانی له شوینی تاییبەتدا، که نوێژی بهیانی کرد داوای موسای کوری طلحة ی کوری عبدالله کردو لهخۆی نزیک خستوه بهخێرهاتنی کرد و له تەنیشتی خۆی داینیشان و پرسیری حال و باری خۆی و براکانی لیکرد و، پاشان فرموی: مەبەستمان بهوهی لیّره دا دامانان ئهوهیه خەلکی تالانتان نەکەن و شتەکانی بۆ گەڕاندهوه و له گەڵ براکهی براکهیشی، که عیمرانی کوری طلحة بو هه مان مامهلهی کرد، بۆیه ئەوانیش بهیعتیان پێدا، دیلهکان ئەو بهیعتەیان بینی چوونه لای علی (علیه السلام) بهیعتیان پێدا و ئەوانی تریش بهیعتیان دا.^(۲)

ههروهها له بارهی مهروانی کوری حەکەمهوه پرسییوهتی و دهلی: سۆزیکێ زۆرم بۆی ههیه له گەڵ ئەوهشدا گەنجیکێ قورەیشیه، مهروان بۆ حسن و حوسەین و و ابن عباس ههوالی نارد تاوهکو لای علی شتیکی بۆ بکهن، علی ووتی: پاریزراوه گەر پرووبکاته هەر شوینیک، بهلام مهروان له بارهی ئەو بهخشندهیه دا دلسۆز نهبوو، بهلام مهروان له بهرامبهر ئەو بهخشندهیه دا، خۆی یهکلای نهکروه تاوهکو بپروات بهیعتەتدا^(۳)، ههروهها مهروانی به کاره زۆرهکانی علی (علیه السلام) نهمیری ئیمانداران ههولداوه و به حەسهنی کوری علی وتوه، له باوکت به بهخشندهتر و به بهزهیی ترم نهبینیوه، له پۆژی جهمهلدا بانگخوایێک بانگی کرد، که شوینی کهسی ههلهاتوو مهکهون و برینداران مهکوژن.^(۴)

۱۱- علی نهمیری موسولمانان به پێزهوه عایشه بهرێ خست.

علی نهمیری ئیمانداران عایشه ی ناماده کرد و به ههموو ئەو شتانهی پێویستی بی له ولاخ و تویشو و ئەوکهسانهشی له گەڵ نارد که پزگاریان بو و تهنیا ئەو کهسانه نهبیّت خوێان حەزبان دهکرد له ویدا بمێننهوه، چل ئافرهتی ناسراوی خەلکی بهسرهش بۆ ئەو

۱ - البداية والنهاية (۷ / ۲۶۱).

۲ - الطبقات (۳ / ۲۲۳) بسند حسن، المستدرک (۳ / ۳۷۶ - ۳۷۷).

۳ - سنن سعيد ابن منصور (۲ / ۳۳۷) بسند حسن.

۴ - كتاب أهل البغی من الحاروی للماوردي، لا ۱۱۱.

گهشته ی هه‌لبژارد و فهرمووی، ئە ی محمد ئبنو الحنیفه ئاماده به و پێی پراگهیه‌نه، ئەو
 رۆژه‌ش هات که‌تییدا به پێکه‌وی عایشه‌ی هیناو خۆی و خه‌لکی ئاماده‌بوون و خوا
 حافیزیان لێکرد، ئەویش خوا حافیزی لێکرد و ووتی کۆری شیرنم یه‌کتریان ماندوو کرد
 و، هیچ که‌س له‌ تۆ له‌سه‌ر هیچ شتی‌ک سته‌می له‌ که‌س نه‌کردوه، سویند به‌ خوا له
 کۆنیشدا هیچ شتی‌ک له‌ نیوان من و علی دا نه‌بووه، ته‌نیا نیتوان ئافره‌ت و خه‌زورانی‌دا
 نه‌بی و ئەو لای من له‌ پیاوه‌ باشه‌کانه، علی ووتی: ئە ی خه‌لکینه سویند به‌ خوا راست
 ده‌کات و هه‌ر ئەوه له‌ نیتواناندایه و دوورژمنایه‌تیمان نییه، بۆیه عایشه له‌ رۆژی شه‌مه‌ی
 سه‌ره‌تای په‌جه‌بی سالی سی و شه‌ش ده‌رچوو علی میلێک له‌گه‌ڵی رۆیشت و خوا حافیزی
 لێکرد و بۆ رۆژێکی‌ش هه‌ردوو کۆره‌که‌ی له‌گه‌ڵدا نارد.^(۱)

۱۲- په‌شیمانی کێشانیان له‌وه‌ی لییان روویدا:

إبن ته‌میمه: ئە‌ل‌ئ: به‌و شیویه‌ گشت خه‌لکانی په‌شیمان بوونه‌وه له‌ وه‌ی چوونه‌ته
 جه‌نگه‌وه، ته‌لحه و زووبه‌یر و علی و و خه‌لکانی تریش په‌شیمانیان کێشاوه، له‌ رۆژی
 (جمل) دا ئەو که‌سانه شه‌ریان مه‌به‌ست نه‌بووه، به‌بی نیاز و هه‌لبژاردنی ئەوان کۆشتار
 روویداوه.^(۲)

أ. ئەوه ئەمیری ئیماندارانه له‌باره‌یه‌وه هاتوه، که‌ بینویه‌تی شمشیر له‌ یه‌ک کێشراوه
 فهرموویه‌تی: خۆزگه بیست سال پێش ئەم رووداوه ئەمردم.^(۳)

ب. نعیم بن حماد به‌سه‌نه‌دی خۆی بۆ لای هه‌سه‌نی کۆری علی ریوایه‌تکردوه، که‌ به
 سوله‌یمانی کۆری سردی ووتوه، کاتی‌ک شه‌ر سه‌خت و قورس بوویه‌وه عه‌لیم بینی په‌نای
 بۆ هینام ئە ی ووت: ئە ی حسن هه‌زم ده‌کرد بیست سال پێش ئەم کاره‌ساته بمردمایه.^(۴)

۱ - تاریخ الطبری (۵۸۱/۵).

۲ - المنتقی من منهاج الاعتدال، لا ۲۲۲.

۳ - الفتع نعیم بن حامد (۸۰/ ۱).

۴ - هه‌مان سه‌رچاوه (۸۰/ ۱).

ت. حەسەنى كۆرى ئالى ووتوويەتى: ئالى ئەمىرى ئىمانداران كارىكى مەبەست بوو،
بە دواى كاروبارە كاندا ئەگەر او دەروازەيەكى نەبىنيەو. ^(۱)

پ. لە سولەيمانى كۆرى صەردەو، ئەويش لە حەسەنى كۆرى عەليەو گۆئ لە ئالى
بوو دەيوت: ئالى روا نىيە شمشىرى ئەو خەلەكە، كە لە يەكتىيان كىشاو بە حەسەنى ووت:
ئەي حەسەن گشت ئەمانەمان تىدادايە؟ خۆزگە يىش بىست سال يان چل سال بەر لەم
كارەساتە دەمردم. ^(۲)

ج. ابن تىمىيە دەلى: عائىشە شەرى نەكرد و بۆ شەرىش دەرنەچوو، بەلكو بە
مەبەستى بەرژەوئەندى ئاشتەوايى نىو موسولمانان دەرچوو، گومانى برد، كە دەرچوونى
بەرژەوئەندى موسولمانانى تىدادايە، پاشان دواتر بۆي روينبوويەو دەرچوون لە پىشتەر، لە و
جەنگەش گريا تاوئەكو سەرپۆش (عمامە) كەي تەربوو، بەو جۆرە هەموو ئەوانەي پىشوو
لەوئەي تىكەل بەو جەنگە بوون پەشىمانيان كىشايەو، طلحە و زوبير و ئالى و ئەوانى
تريش پەشىمان بوونەو، ئەو كەسانەي لە رۆژى جەمەلدا، كە حەسەنى كۆرى ئالى (ﷺ)
ئامادەي بوو مەبەستيان شەر نەبوو، بەلام كە شەر بوو بەي وىستى ئەوان بوو. ^(۳)

ح. ذەبى دەلى: بىگومان عائىشە (پزاي خاى لى بى) پەشىمان بوو لەرۆيشتنى بۆ
بەصرەو ئامادەبوونى لە رۆژى جەمەل ئەو واى گومان نەدەبرد كە كارە دەگا بەوئەي كە
رويدا ^(۴) هەركەس ئارەزووى زانىارى زياتر دەكا بابروائىنە كىتەبەم (أسمى المطالب في سيرة
أمير المؤمنين علي بن أبي طالب).

خ. پىش ئەوئەي ئەو رووداو جەرگ برۆ ئازاروايانە بەجى بهيلىن، بەلاى وانەيەكى
گەنگەو رانەوئەستين و ئەوئەي لى پوخت دەكەينەو، ئىمە پىويستە لە بەرژەوئەندى
فرۆفئىلى دووژمناندا كاربەگەين لە پىناو شكست پىيەنناني هەر هەولئىكى دلسوزانە لە
يەكخستنى ريزيان زيانى بەرژەوئەنديانى تىدا بيت، بۆيە لە نموونەي ئەم حالەتەدا كە ئىمە

۱ - الفتى (۱ / ۸۱) نعيم بن حماد .

۲ - أحداث وأحاديث فتنة، الهرج، لا ۲۱۷ .

۳ - المنتقى من منهاج الاعتدال، لا ۲۲۲، ۲۲۳ .

۴ - سير أعلام النبلاء (۲ ، ۱۷۷) .

لهسەر ئەو فیکره گشتیانە پێک هاتییتین، که پلانهکان بکێشن و هه‌موو ئەو پێ و شوێنانه بگرنه بهر له جێ به‌جێ کردنی ئەوهی له‌سه‌ری پێک که‌وتوون و، به‌واری شکست پێهێنانی به‌دووژمنان به‌هین و واز له‌و خۆشیه به‌یێن، که به‌یه‌کده‌نگی دێته‌ دی و مه‌ترسی دووژمنمان له‌ بیرده‌باته‌وه و ناتوانی زیان به‌ ئیسلام و موسوڵمانان بگه‌یه‌نی، بۆیه‌ حسن له‌و په‌ند و وانه‌یه‌ سوودی لی‌ وه‌رگرت و له‌ و پرۆژه چاکسازی، که به‌ پشتیوانی خوا باسی ده‌که‌ین.

جه‌نگی صفین:

له‌و پروداوه‌ گه‌ورانه‌ی هه‌سه‌نی کورپی علی له‌سه‌رده‌می باوکیدا بیینی جه‌نگی صفین بوو.

هه‌روه‌ك چۆن شاره‌زاییه‌کی قوڵی هه‌بوو له‌باره‌ی په‌یوه‌ندی نێوان ئەمیری ئیمانداران علی و معاویه (رضی‌الله‌تعالیه‌عنهما)، معاویه (رضی‌الله‌تعالیه‌عنهما) له‌سه‌رده‌می عمر و عثماندا (رضی‌الله‌تعالیه‌عنهما) والی شام بوو، کاتی‌ عه‌لی (رضی‌الله‌تعالیه‌عنهما) هاته‌ سه‌ر خیلافه‌ت و ویستی لای ببات و عبدالله کورپی عمر دابنیت، به‌لام عبدالله کورپی عمر پازی نه‌بوو والی بوونی شام قبوڵ بکات و له‌و باره‌یه‌وه‌ پۆزشی هێنایه‌وه‌ و باسی نه‌ونزیککی و خزمایه‌تییه‌ی بۆکردکه‌ له‌نێوانیاندا هه‌بوو^(١)، ئەمیری ئیمانداران علی (رضی‌الله‌تعالیه‌عنهما) عبدالله ی ناچار نه‌کردو داواکه‌ی لی‌وه‌رگرت، که نه‌چیت بۆ شام، ئەو گێڕانه‌وانه‌ش، که‌بانگه‌شه‌ی ئەوه‌ ده‌که‌ن علی هێرشی کردۆته‌ سه‌ر عبدالله کورپی عمر ئەوا لاریببون و درۆ له‌و هه‌واله‌دا هه‌یه‌.^(٢) کۆتا پله‌ی ئەو پروداوه‌ی باس و خواسی عبدالله کورپی عمرو والیه‌تی شام (الذهبی) له‌پێگه‌ی سوفیانی کورپی عه‌ینه‌وه‌ له‌ عمری کورپی نافع له‌ باوکیه‌وه‌ له‌ عبدالله کورپی عمره‌وه‌ په‌یویه‌تی‌کردوه‌ ده‌لی: علی که‌سی‌کی نارد بۆ لام ووتی: ئەی أبو عبدالرحمن تۆ په‌یویه‌تی‌کی، که‌ خه‌لکی شام گوێپه‌ریه‌ت ده‌که‌ن ده‌ی به‌پێکه‌وه‌ واتۆم کرده‌ کاربه‌ده‌ست له‌سه‌ریان، منیش وۆتم: برۆ زیکری خوا بکه‌و باسی نزیککی من له‌ پیغه‌مبه‌ر (صلی‌الله‌تعالیه‌وآله‌وسلّم‌) و هاوده‌م به‌که‌ بۆی، به‌لکو ئەو ئه‌رکه‌م له‌سه‌ر شان

١ المصنف لابن أبي شيبة (٤٧٢/٧) اسناده صحيح.

٢ - استشهاد عثمان و قعة الجمل، خالد الخيث، لا ١٦٠.

لاببهیت، به لّام علی رازی نه‌بوو بۆیه داوای یارمه‌تیم له حه‌فصه کرد نه‌ویش ناماده نه‌بوو، بۆیه شهو ده‌رچوو بۆمه‌ککه^(۱)، نه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌کی یه‌ک لاکه‌ره‌وه‌یه له‌سه‌ر به‌یعه‌تدانی عبدالله کورپی عمرو گوێرايه‌لّ بوونی، چونکه چۆن علی ده‌یکات به والی نه‌گه‌ر به‌یعه‌تی نه‌دایه‌ت پاش نه‌وه‌ی عبدالله کورپی عمر عوزری هی‌نایه‌وه بۆ وه‌رنه‌گرته‌ی والیه‌تی شام. نه‌میری ئیمانداران علی له‌جیاتیی نه‌و سه‌هلی کورپی حنیفی نارد، به‌لّام هه‌ر که گه‌یشه‌ته نزیکی ده‌وروبه‌ری شام سواره‌کانی معاویه گرتیان وپی‌یان ووت: نه‌گه‌ر عثمان (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) تۆی ناردووه فه‌رموو، نه‌گه‌ریش که‌سی تر تۆی ناردووه بگه‌رپه‌ره‌وه^(۲)، ولّاتی شام له‌تاو تووره‌ی به‌سته‌م و دووژمنانه‌ی عثمان کلپی ده‌دا، چونکه کراسه‌که‌ی عثمانیان پی‌ گه‌یشه‌تبوو، که ئالّوی خوینی بوو له‌گه‌لّ په‌نجه‌کانی خه‌زانه‌که‌ی که‌له‌کاتی به‌رگریکردن له عثمان په‌نجه‌کانی قرتا بوون.

چیرۆکی شه‌هیدبوونیشی زۆر به‌ئازارو شه‌رمه‌زارانه بوو، هه‌ست و ده‌روونه‌کانی ده‌هه‌ژاندن و دلّه‌کان پی‌ی کاریگه‌ر ده‌بوون و فرمی‌سکه‌کان پی‌ی ده‌رژان هه‌روه‌ک هه‌والی مه‌دینه و نه‌و ئالّوزی و ژاوه ژاوه‌یان بیست که‌زالّ بووه به‌سه‌ر شاره‌که‌دا و، چۆن به‌نی ئومه‌یه هه‌لّه‌اتون بۆمه‌ککه، هه‌موو نه‌مانه و چه‌ند هۆکارێکی تر کاریگه‌ریان هه‌بوو له‌سه‌ر خه‌لکی شام و له‌سه‌رووی هه‌موویانه‌وه معاویه (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) نه‌و پی‌ی وابوو نه‌رکی سه‌رخستنی عثمان ولّیدانی بکوژه‌کانی له‌سه‌ره‌و نه‌و به‌رپرسی خوینه‌که‌یه‌تی، چونکه خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویه‌ت: ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا﴾ [إسراء: ۳۳].

بۆیه معاویه خه‌لکی کوژکرده‌وه ووتاریکی پێشکه‌ش کردن له‌باره‌ی عثمانه‌وه که به‌سته‌م و دووژمنایه‌تی وه له‌سه‌ر ده‌ستی چه‌ند گیلو گه‌مژه‌یه‌کی دوو ڕوو کوژراوه، که ڕیزی خوینی چه‌رامیان نه‌گرتووه له‌مانگی چه‌رام و له شاریکدا کوشتویانه، که کوشتنی تیدا چه‌رامه، خه‌لکه‌که پاپه‌رین و کهوتنه یاد و زیکرو ده‌نگیان به‌رز بۆوه، ژماره‌یه‌ک

۱ - سیر اعلام النبلاء (۲۲۴/۳) رجاله ثقات.

۲ - ته‌ن‌یب تاریخ دمشق (۳۹/۴) خلافة علي بن ابي طالب، عبدالحمید، (۱۱۰).

له‌هاوه‌لانی پیغه‌مبەر (ﷺ) یش له‌ناویاندا بوون یه‌کیکیان، که‌ناوی مروه‌ی کورپی کعب بوو ووتی: ئەگەر فەرمووده‌ی پیغه‌مبەر (ﷺ) نه‌بایه‌ قسه‌م نه‌ده‌کرد، ئینجا باسی نه‌و فیتنه‌یه‌ی کردو، نه‌وه‌ نه‌و پۆژه‌ له‌سه‌ر ری‌ پێنوماپییه‌، منیش چوم بۆ لای نه‌و پیاوه‌ دیتم عثمانی کورپی عه‌فانه‌، ئینجا پروم تی‌کردو و وتم نه‌وه‌؟ فەرمووی به‌ئێ (۱)،

لێ‌رده‌ فەرمووده‌یه‌کی تریش هه‌بوو، که‌ معاویه‌ی هاندا تا تۆ‌له‌ له‌بکوژانی عثمان بکاته‌وه‌ و چالاک و به‌رگری‌کاریکی به‌هێژ بی‌ت بۆ بریاری به‌دی‌هینانی ئامانجه‌که‌ی، نه‌و فەرمووده‌یه‌ش نه‌وه‌ بوو، که‌ نعمانی کورپی به‌شیره‌وه‌ له‌عائیشه‌وه‌ (ره‌زای خوای لی‌ بی‌ت)هاتوه‌، که‌ عائیشه‌ فەرمووی: پیغه‌مبەر (ﷺ) ناردو کو‌تا ووته‌ی نه‌وه‌ بوو، که‌ دای به‌سه‌ر شانی عثمانداو فەرمووی: ((یا عثمان ان الله عس ان یلبسک قمصا فان ارادک المنافقون علی خلعه فلا تخلعه حتی تلقانی ثلاث)) نعمان ده‌ئێ و وتم: نه‌ی دایکی ئیمانداران ئەمه‌ت له‌کو‌ی بوو؟ نه‌ویش ووتی: سو‌یند به‌خوا له‌بیرم چووه‌ته‌وه‌و له‌بیرم نه‌ماوه‌ ده‌ئێ: نه‌و فەرمووده‌یه‌م گێ‌پرایه‌وه‌ بۆ معاویه‌ی کورپی أبوسوفیان، به‌لام معاویه‌‌پازی نه‌بوو تا نه‌وه‌ی نامه‌یه‌کی نویسی بۆ‌دایکی ئیمانداران وپێی ووت: که‌ نه‌و فەرمووده‌یه‌م بۆ‌ینوسه‌وه‌ نه‌ویش له‌نوسینی‌کدا بۆی نویسی (۲)، جا گو‌پ و تینی توندی جی‌به‌جی‌کردنی فەرمانی خوا به‌سه‌ر بوکو‌ژه‌کاندا هو‌کاریکی سه‌ره‌کی بوو، نه‌هلی شام به‌ سه‌رکردایه‌تی معاویه‌ی کورپی نه‌بو سوفیان پازی نه‌بن به‌یعه‌ت به‌ خیلافه‌تی علی کورپی نه‌بو تالیب بدن له‌به‌ر نه‌وه‌ نه‌بوو، که‌ معاویه‌ ویستی به‌ خه‌لیفه‌ هه‌یه‌ بۆ والی یه‌تی شام یان نه‌وه‌ی داوای شتی بکات که‌ حق نه‌بی‌ت، چونکه‌ نه‌و به‌ته‌واوه‌تی ده‌یزانی نه‌و کاره‌ بۆشه‌ش که‌سه‌که‌ی نه‌هلی شورا ده‌بی‌ت و علی له‌و به‌رزو به‌پ‌زتره‌ شی‌او‌تره‌. (۳) به‌لگه‌ی ئەمه‌ش نه‌وگێ‌پ‌رانه‌وه‌یه‌، که‌ یه‌حیای کورپی سوله‌یمانی جه‌عفی به‌سه‌نه‌دی جه‌ید له‌ نه‌بو موسلمی فەولانی یه‌وه‌ هی‌ناویه‌تی، که‌ به‌ معاویه‌ی وت‌ووه‌: تو‌ هاوشانی علی یا وه‌ک نه‌ویت؟ معاویه‌ش ووتی: نه‌ به‌ خوا من ده‌زاتم علی له‌ من زان‌تر و شی‌او‌تره‌ به‌و کاره‌، به‌لام ئایا

۱ - صحیح سنن ابن‌ ماجه (۲۴/۱).

۲ - مسند احمد باقی مسند الانصار، رقم: ۴۵، ۲۴ حدیث صحیح.

۳ - خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحمید، (۱۱۲).

ئېۋە نازانن، كە عثمان بەستەم لىكرأوى كوژراۋە؟ منىش ئامۇزاۋ داۋاكارى خويىنى عثمانم. دەى بچىن بۇلاى وپىى بلىنن: با بكوژانى عثمانم بداتە دەست و بكەۋنە دەستم و منىش دانىشم ئەۋانىش چوون بۇ لای على قسەيان لەگەلدا كەرد، ئەۋىش بكوژەكانى نەدایە دەستى معاویە^(۱)، لە رپوایەتیکى تردا هاتوۋە چوونە لای و قسەيان لەگەلدا كەردو، ئەۋىش ووتى: بابەيەت بدات و دادگايان بداتە دەست خۇم، بەلام معاویە ئامادە نەبوو.^(۲)

۱. ئایە معاویە كە لە فرمانى على (ﷺ) دەر چوۋ لە بەتەماعى دونیایی بوو؟

ئەو گىرپانەۋانەى پىيان وایە معاویە بەهۆى خواستى تايبەت و دونیاییەۋە لە گوپراپەلى على دەرچوۋە بەهۆى مەملانى و دوزمنايەتى نەزانىنى كۆنى نىۋان بەنى هاشم و بەنى ئومەييە و چەندىن قسەى تىرى وای بوختان و هەلبەست و تانە دان لە هاۋەلانى پىغەمبەر (ﷺ) كە هەندى لە نوسەرانى هاۋچەرخ پشتيان پى دەبەستن وەك: عەققاد لە كىتبى (عبرىة على)، عبدالعزیز دورى لە پىشەككەيدا بۆكتىبى (تارىخ صدر الإسلام)، كە لەسەر ئەو گىرپانەۋانە شىكارى بۆ چوونى خۇيان دەكەن ئەۋانە چەند گىرپانەۋەيەكى پشتگوپى خراۋن بەرپىگەى (عدل وضبط)^(۳)، رەخنە لە گىرپاۋەكانيان گىراۋە بەۋەى لە كۆن و نویدا لەنئو خەلكىدا وابلأۋە، كە ناكۆكى نىۋان على و معاویە (رەزای خوا لە هەردووكان بىت) ھۆكارەكەى ئەۋەبوۋە، كە معاویە چاۋى لە خىلافەت بوۋە، ئەو كۆتا لادانەشى لە على و بەيەت پى نەدانى بەهۆى ئەۋەۋە بوۋە، كە على لە واليەتى شام لای بردوۋە، ئەمانە مېژوو نووسانى شىعەيان (الإمامة والسياسة)، كە بە درۆۋە هەلبەستراۋەتە پال ئىبن قوتەيبەى دەينەۋەرى باسيان كەردوۋە، ئەو كىتبەھى ئىبن قوتەيبە نى يە ئەم كۆمەلە بەلگانەش بە درۆۋ ناپاكى دراۋەتە پال پىشەۋا ابن قوتەيبە لەۋ بەلگانەش برىتين لە:

۱ - فتح الباري (۹۲/۱۳) البداية والنهاية (۱۲۹/۸).

۲ - فتح الباري (۹۲/۱۳) استشهاد عثمان، لا (۱۶۰).

۳ - خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحميد لا (۱۱۲).

- ئەوانەى ژيانى ئىبن قوتەيبەيان نوسىوھ كەسىيان باسى شەوھيان نەكردوھ، كە لە مېژوودا كىتېبىكى نوسىبى نە ناوى (الإمامة والسياسة)، لە نوسىنە مېژوويەكانىشدا تەنھا كىتېبى (المعارف) بەدى دەكەين.

- ئەوھى چاۋ بۆ كىتېبەدا بىخىيىت ھەست دەكات، كە ئىبن قوتەيبە لە دىھەشق و مەغرىب نىشتە جى بوو، لە كاتىكدا، ا كە ئەو لە بەغداد نەچووەتە دەرەوھ تەنھا بۆ دىنەوھەر نەبىت.

- ئەو بەرنامەو شىۋازەى، كە نوسەرى (الامامة والسياسة) گرتوھتەبە بەر تەواۋ جىاۋازە لە بەرنامەو شىۋازى ئىبن قوتەيبە لەو كىتېبانەى كە لەبەردەستماندان، ئىبن قوتەيبە بەرنامەى وايە پىشەكى دىژ دەنوسىت بۆ نوسىنەكانى وتيايدا بەرنامەو مەبەستى نوسىنەكەى پوون دەكاتەوھ، كەچى نوسەرى (الامامة والسياسة) بە پىچەوانەى ئەوھوھ دەچىت و پىشەككەى تەواۋ كورتە و لە سى دىژ زىاتر تىپەر ناكات، ئەمە جگە لەوھى لە شىۋەو نوسلويدا لىك جىاۋازن ئەو شىۋەو نوسلوپەىشمان لە ھىچ نوسىنىكى ئىبن قوتەيبەدا بەدى نەكردوھ.

- نوسەر گىرپانەوھى لە ئەبو لەيلاۋ ھىناۋە بە جۆرى، كە يەكتريان بىنىبى، ئەو ئىبن لەيلايەش مەمدى كورپى عبدالرحمنى كورپى ئەبو لەيلاى فەقىھى قاضى كوفەيە كە لە سالى (۱۴۸) كۆچىدا كۆچى دواى كردوۋە، شتىكى زانراۋە ئىبن قوتەيبە لە سالى (۲۱۳) كۆچىدا لە دايك بوو، واتە: شەست و پىنج سال لە دواى مردنى ئەبو لەيلا.

- بەشىكى زۆرى پىۋايەتەكانى بەشىۋەى (تمريض) ھاتوون، زۆر جار تيايدا ھاتوۋە: دەگىرپنەوھ ھەندى لە مصرىەكان لە مەمدى كورپى سولەيمانەوھ پىۋايەتەيان كردوۋە لە ھەندى زاناي مصر و لەھەندى لەزاناكانى مەغرىبمان بىستوۋە، پىۋايەتەيان كردوۋە لە ھەندى زاناكان بىستومانە لە ھەندى لەوانە ئەو جۆرە رىزگرتنانە تەواۋ دوورن لە شىۋەو دەرپىنەكانى ئىبن قوتەيبەو لە كىتېبەنىدا شتى وا نەھاتوۋە.^(۱)

۱ - عقيدة الامام ابن قتيبة، علي العلياني، ۲ (۹۰).

- ابن قوتهیبه پایه‌یه کی گه‌وره‌ی له‌لای زانایان داگیر کردووه وله‌لای ته‌وان به‌ ته‌هلی سونه و متمانه‌ی نوسین وئایینی ناسراوه، سه‌له‌فی ده‌لئیت: ابن قوتهیبه یه‌کیکه له‌ که‌سه جیّ متمانه‌کانی ته‌هلی سونه، ابن حمزم ده‌لئیت: له‌ ناین و زانستیدا جیّ ی متمانه‌یه، خطیبی به‌غدادیش له‌وه‌دا شوین پیّی هه‌لگرتووه، ابن تیمیه له‌و باره‌یه‌وه ده‌لئیت: ابن قتیبه له‌وانه‌یه، که ده‌درینه‌وه پالّ ته‌حمده‌و ئیسحاق و سه‌رخه‌رانی مه‌زه‌به‌ ناو‌داره‌کانی ته‌هلی سونه^(۱)، پیاویک ته‌وه پایه‌ی بیّت له‌لای زانا موحه‌قیقه‌کانی زانست عه‌قلّ قبوّلّی ده‌کات نوسه‌ری کتیبی (الامامة و السياسة) بیّت، که میژووی شی‌واندوه و شتی وای داوه‌ته پالّ هاوه‌لانی به‌ریژکه تیایاندا نه‌بووه.^(۲)

- نوسه‌ری (الامامة و السياسة) به‌توندی قسه‌ی کردووه له‌ پرووی هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ردا ته‌وه ابن عمری به‌ ترسنۆک و سه‌دی کوپّی ته‌بو وه‌قاصی به‌ حه‌سودی داناوه، باسی محمّدی کوپّی مه‌سلمه ده‌کات، که علی کوپّی أبی تالیب (علیه‌السلام) توپّه‌ بوو، چونکه مه‌رحه‌بای جوله‌که‌ی له‌خه‌یه‌ردا کردووه، عایشه‌یش فه‌رمانی کردووه به‌ کوشتنی عثمان.^(۳)

- دانه‌ری (الامامة و السياسة) ته‌نها بیست و پینج لاپه‌ره‌ی له‌سه‌ر هه‌رسی خه‌لیفه أبو بکر و عمر و عثمان نویسه‌وه، به‌لام دوو سه‌د لاپه‌ره‌ی نویسه‌وه له‌سه‌ر فیتنه و پشیوی نیوان هاوه‌لان نوسه‌ر که‌وتۆته کورت کردنه‌وه‌ی میژووی جوان وپرشنگدارو لاپه‌ره‌کانی به‌ میژوویه‌کی پروپوچ په‌ش کردونه‌ته‌وه، که ته‌نها که‌میکی ته‌و نویسه‌وه سه‌لینراوه.

- مه‌حمود شوکری ئالوسی له‌ (مختصر الاثنا عشریة) دا ده‌لئیت: له‌فیلّ و ته‌له‌که‌ی ته‌وانه ته‌وه یه‌ که‌ سه‌یری ناوی پیاوه ناو‌داره‌کانی ته‌هلی سونه ده‌که‌ن هه‌ر ناویکیان دۆزییه‌وه وه‌ک ناو نازناوی یه‌کیک له‌ خو‌یان بیّت گیرانه‌وه‌کانی ته‌و شیعه‌یه‌ی ده‌ده‌نه پالّ، جا هه‌ر که‌سیک شه‌ره‌زای ته‌هلی سونه نه‌بیّت واده‌زانیت یه‌کی له‌پیشه‌واکانیانه و قسه‌کانی به‌هه‌ند وه‌رده‌گریّت وپشت به‌گیرانه‌وه‌کانی ده‌به‌ستیت، وه‌ک (السّدی)، که دوو

۱ - لسان المیزان (۳/ ۳۵۷) تحقیق مواقف الصحابة (۲/ ۱۴۴).

۲ - تحقیق مواقف الصحابة (۲/ ۱۴۴).

۳ - الامامة و السياسة (۱/ ۵۴ - ۵۵).

کەس یە کێکیان (السدی الکبیر) ه و دوو ه میشیان (السدی الصغیر) ه گەر ه کەیان لە باو ه پێی کراوی ئەهلی سونهیه و بچو کەکیان لە هەلبەستکەر ه درۆزنه کانه، ههروه ها عبدالله کورپی موسلیمی کورپی قوتهیه، که جێ متمانهیه لای ئەهلی سونهیه و کتیبێکی داناوه به ناوی (المعارف)، عبدالله کورپی قوتهیهش کتیبێکی داناوه و ناوی ناوه (المعارف) به نامنجی گومرا کردن^(۱)، رای دروستیش ئەوهیه که کتیبی (الامامه والسیاسه) هی ئین قوتهیهی شیعیه نهوه ئین قوتهیهی سونهی، خه لکیش له بهر یه کچوونی ناویان لیان تیگه ل بووه^(۲)، زۆریک له نوسه رانی سه رده م پشتیان به و کتیبه به ستووه و به شداریان کردووه له شیواندنێ زۆریک له هاوه له به رێزه کاند، بۆیه پێویسته خۆمانی لی بپاریزین و ئاگاداریان بین به رێگه یه کی زانستی پشت به ته حقیق و به لگه به ستیت، نوسه ری کتیبی (الامامه والسیاسه) باسی ئەوه ده کات که: معاویه بانگه شهی خیل افه تی کردووه، ئەمه ش له میان ی ئەو گیرانه وانهی، که تیایدا هاتووه، که این (الکواء) به أبو موسای ئەشه ری (رضی الله عنه) وتویه تی: زانیم که معاویه وته بیژی ئیسلامه و باوکی سه رکرده ی ده سه کانه و به بی راویژ معاویه بانگه شهی خیل افه تی کردووه، جا ئەگه ر پراوی به تۆ کرد ئەوا لا ده چیت له خیل افه ت، ئەگه ریش پراوی پێ نه بوو ئەواق سه که ی ئەوت لی حه رام ده بیت^(۳)، ئەم قسه یه سه لمی نراوه، که هی ئەمیری ئیمان داران علی بیت، به لکو ئەوه قسه یه کی هەلبه ستراوه و کتیبه کانی میژوو و ئەده بی ش پڕ بوون له گیرانه وه ی لاوازو وه هلبه ستراوی وا که بانگه شهی ئەوه ده که ن معاویه له پیناو مال و ده سه لات و سه رکر دایه تی دا له گه ل عه لی دا نا کوک بووه^(۴)، که چی راستیه که ی ئەوه یه، نا کوکی نیفوان علی و معاویه (ره زای خوا له هه ردو کیان بیت) له سه ر ماوه ی چه سپاندنی به یعه تی معاویه و هاوه لانی بوو بۆ علی له پیش ئەوه ی یان له دوا ی ئەوه ی رێکبکه ون تا بکوژانی عثمان بکوژینه وه، ئەمه ش ه یچ له سه رباس و خوا سی خیل افه ت نه چونکه رای معاویه (رضی الله عنه) وخه لکی شامیش که له

۱ - مختصر تحفة الاثنی العشریة للالوسی، لا (۳۲).

۲ - عقیده الامام این قتیبه، لا (۹۳).

۳ - الامامة والسیاسة (۱/۱۱۳).

۴ - تحقیق مواقف الصحابة فی الفتنة (۱۴۵/۲).

دووری بوون نه وه بوو که علی (علیه السلام) بکوژانی عثمان بکوژیته وه پاشان به یعه تی پی
ده ده دن. (۱)

قاضی ابن العربی ده لئ: هوکاری جهنگی نیوان نه هلی شام و نه هلی عیراق
ده گه پیته وه بو جیاوازی هه لویتستی نیوان نه وانه واته: خه لکی عیراق داوایان ده کرد
به یعه ت به علی بدریت و وشه ی پیشه وا دا بئریت خه لکی شامیش داوایان ده کرد بکوژانی
عثمان له ناو بئریت و ده یان وت: به یعه ت به که سیکن ناده یین، که بکوژانی عثمان له خو
بگری. (۲)

نیمامی حه ره مه یین جو هینی له کتییی (لمعه الادله) دا ده لئیت: معاویه نه گهریش
جهنگی له گه ل عه لیدا کرد بیت، به لثم انکاری پیشه وایه تی علی نه کرد وه بانگه شه ی
پیشه وایه تی بوخوی نه ده کرد، به لکو داوای بکوژانی عثمانی ده کرد و پی و نه بو که پراستی
پیکاوه، به لثم هه له ی کرد و نه ی پیکا. (۳) هیشمی ده لئیت: له بیرو باوه ری نه هلی سوننه و
وجه ماعه نه وه یه، که نه و جهنگانه ی له نیوان معاویه و عه لیدا (ره زای خوا له هه ردوکیان
بیت) پوی دا، له بهر نه وه نه بو که معاویه ناکوکی له گه ل عه لیدا هه بیت له سه ر خیلافه ت
إجماع له سه ر نه وه یه، که علی شیاوتر بووه، جا نازاوه که به و هوکاره وه هه لئه گیرسا،
به لکو به هو ی نه وه وه هه لگیرسا که معاویه ناموزای عثمانه عه لیش ریگه ی پی نه دا. (۴)

گیرانه وه کان زۆرن و نامازه بو نه وه ده کهن، که معاویه (علیه السلام) هه لویتستی نه وه ی
نیشاندا داوای خوینی عثمانی کرد و رایگه یانده گهر سزای بکوژانی عثمان بدریت
ده چیته نیو گوپرایه لی عه لیه وه (علیه السلام)، گریمان معاویه (علیه السلام) باس و خواسی توئه
سه ندنه وه ی عثمانی کرد بیته بیانویه ک بو جهنگان له گه ل عه لیدا له پینا و ده سه لاتدا، نه ی
چی پوی ده دا نه گهر علی سزای بکوژانی عثمانی بدایه به دنئیاییه وه نه نجامه که ی
ملکه چی معاویه به یعه تدانی بوو به علی، چونکه نه و له و نازاوه یه دا په یوه ستی

۱ - العواصم من القواصم، لا (۱۶۲).

۲ - العواصم من القواصم، لا (۱۶۲).

۳ - لمع الادلة عقائد اهل السنة والجماعة، لا (۱۱۵).

۴ - الصواعق المحرقة (۲/۶۲۲).

هه‌لۆیستی خۆی بو، هه‌ر وه‌ك هه‌موو ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیدا ده‌ جه‌نگان له‌سه‌ر بنه‌مای سزادانی بكوژانی عثمان، نه‌گه‌ر معاویه (رضی‌الله‌عنہ) له‌ده‌رونی خۆی دا شتیکی دابشاردبایه و رای نه‌گه‌یانددیت ئه‌و كات هه‌لۆیسته‌كه‌لی هه‌لۆیستی مان و نه‌مان بوو نه‌ده‌كرا هه‌نگاوی بۆ بنیت نه‌گه‌ر ته‌ماع و خواستی هه‌بوايه. ^(١) معاویه (رضی‌الله‌عنہ) له‌نوسه‌رانی وحی و ئه‌وسه‌ركرده ناودارانه‌ی موسلمانان بوو، كه به نهرم نیانی ناسراوه ئه‌و پرێزه‌یشی به‌سه، كه هاوه‌له، جاپۆن پێ و ابیت له‌گه‌ل خه‌لیفه‌ی شه‌رعیدا بجه‌نگیت و خوینی موسلمانان برپێژیت له پیناو ماڵ و ده‌سه‌لاتیکی كاتی‌دا. معاویه ده‌یوت سویند به‌خوا نه‌گه‌ر دووشتم بخریته به‌رده‌م له نیوان خواو جگه له خوادا ئه‌واخوا هه‌لده‌بژێرم. ^(٢) پیغه‌مبه‌ریش (صلی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌ه‌و‌س‌لم‌ه‌) له باره‌ی معاویه‌وه (رضی‌الله‌عنہ) فه‌رمویه‌تی: (اللهم اجعله هاديا و مهديا واهدبه) ^(٣) واته: (خوايه بیه‌ک‌ه‌یته پرێشاندراو و پرێشانده‌رو به‌هۆیه‌وه پرێنومایی که‌سان بده‌یت)، هه‌روه‌ها فه‌رمویه‌تی: (اللهم علمه الكتاب وقه العذاب) ^(٤) واته: (خوايه له‌قورئان شاره‌زای بکه‌یت و له‌سزا بپیا ریزیت). لایه‌نی هه‌له‌ی معاویه له هه‌لۆیستی کوژرانی عثمان‌دا (رضی‌الله‌عنہ) له‌وه‌دا ده‌رده‌که‌ویت، كه رازی نه‌بوو به‌یعدت بدات به‌علی (رضی‌الله‌عنہ) پێش ئه‌وه‌ی هه‌نگاو بنیت بۆ کوشتنه‌وه‌ی بکوژانی عثمان له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا ترسی معاویه له خۆی و له هه‌لۆیسته‌کانی پێشویدا به‌رامبه‌ر به‌و ئاژاوه‌ گیرانه‌و سوربوونیان له‌سه‌ر کوشتنی، به‌لكو ترسی ئه‌وه‌ی هه‌بوو، كه بکه‌ویته ناویانه‌وه له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی ده‌یزانی، كه نابێ داواکاری خوین حکوم بکات، به‌لكو ده‌بیت بچیته ژێر گوێرپایه‌لیه‌وه‌و سکاڵاکه‌ی به‌رز بکاته‌وه بۆ حاکم له‌لای ئه‌و داوای ماف بکات. ^(٥) زانایانی فه‌توا یه‌که‌ه‌نگن له سه‌ر ئه‌وه‌ی بۆ که‌س دروست نییه تۆله له که‌سیک بکاته‌وه‌و مافی خوی لی بسییته‌وه به‌بێ ده‌سه‌لاتدار یان ده‌بی ده‌سه‌لاتدار ئه‌و کاره‌ی بداته ده‌ست چونکه ئه‌وه ده‌بیته مایه‌ی ئاژاوه و بلا‌بوونه‌وه‌ی

١ - تحقیق مواقف الصحابة (١٥٠/٢).

٢ - سیر اعلام النبلاء (١٥١/٣).

٣ - صحيح سنن الترمذي للالباني، رقم: ٣٠١٨ (٢٣٦/٣).

٤ - فضائل الصحابة (٩١٣/٢) اسناد صحیح.

٥ - تحقیق مواقف الصحابة (١٥١/٢).

پشيو^(۱)، ده كړيت بلين: معاويه (رضي الله عنه) ئيجتیهادو ته ئويلی كړدووه و گومانى وأبوه كه حق له گهڼل نهودايه، بويه پاش نهوهى خهلكى شامى كۆكردهوه و تاريخى پيشكهش كردن و باسى نهوهى بؤ كردن كه نهو (خوينگرى) كهسى عثمانه _ ناموزاى بوو _ عثمانيش به سته مليكراوى كوژراوه، ئينجا نهى نايه تهى بؤ خويندنهوه: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا﴾ [الاسراء: ۳۳]، پاشان وتى: من حه زده كه م خوتان پيم بلين: من بكوراني عثمان چى لى بكم خهلكى شاميش هه مويان ههستان و وهلاميان دايهوه، كه داواى خوئينى عثمان بكات و، له سهر نهوهش هه موو بهيعت و بهلنيان و پي دا، كه مال و گيانيان بهخت بكن تا تولهى خويان بسيننهوه يان له ناو بچن^(۲)، نهو رووداوه سهخت و ناخوشه، هه سهنى كورپى على هاوسه رده ميان بوو و هه لويستى هه راوه لئيكى له ناژاوه كه دا ده زانى و خوى خوازيارى ريكهه وتن و ناشتى بوو، به لام ريگهيه كى دهست نه كهوت تا په پيره وى بكات.

۲- نه ميري ئيمانداران على پاش جهنگى صفين ريگهيه نادات قسه به معاويه و خهلكى شام بوتريت:

له صفين دا جهنگى نيوان على و معاويه هه لگيرسا، نه مهيشم به دريژى له كتيبى (اسمى المطالب فى سيرة امير المؤمنين على ابى طالب) باس كړدووه. جهنگه كه توند بوو كړدو بهره و نهوه ده چو خهلكى عيراق تيايدا سهركهون به سهر خهلكى شامداو ريزى شاميه كان په رش و بلاوى تيكهوت و خهريك بوو شكست بخون، له وكاته دا خهلكى شام له سهر ربه كان قورئانيان بهرز كړدووه و تيان: وا خهلكى له ناو چوو با نهى قورئانه له نيوان ئيمه و ئيوه دا بيت. ده بى پاش خهلكى شام كى سنوره كانى شام بپاريزيت و پاش خهلكى عيراق كى هه بيت سنوره كانى عيراق بپاريزيت ؟ كاتيك خهلكه كه قورئانه كانيان بينى، كه بهرز كراونه ته وه و تيان: ده چين به دهم قورئانه وه و مى بؤ كه چ ده كهين^(۳)، جا بانگه واز بؤ دادوهرى كړدى قورئان به بى دووپات و دلتيايى دانه دهستى بكوراني عثمان به معاويه و

۱ - تفسير القرطبي (۲/۲۵۶).

۲ - صفين لابن مزاحم، لا ۳۲، تحقيق مواقف الصحابة (۲/۱۵۲).

۳ - تنزيه خال المؤمنين معاويه، لا ۳۶، نقلاً عن تاريخ الطبري.

رازیون به دادوهری بهی دویات کردنه‌وهی چونی معاویه بو ژیر دهسه‌لانی علی و بهیعت پیدانی گه‌سه‌ندنیک بو، که پروداوه‌کانی جه‌نگی صفین سه‌پاندیان، چونکه نه جه‌نگی تووشی ژیانی زوری له‌موسلمانان بو‌بوو، ناراسته‌یه‌کی کومه‌لایه‌تی نیشاندا که‌وای ده‌بینی وه‌ستانی جه‌نگ و خوین پژی پتویستییه‌که، که پاریزگاری شان وشکوی ثومت و بنیادنانی هیزه له‌به‌رده‌م دوژمندا ده‌یخوازیت، نه‌میش به‌لگه‌یه‌که له‌سهر زیندویتی و هوشیاری و پۆلی له‌بیرارداندا^(۱)، نه‌میری ئیمانداران علی(علیه‌السلام) رازی بوو له صفین دا جه‌نگ رابوه‌ستیت و به‌دادوهری رازی بوو، نه‌وه‌شی به‌فه‌تیک زانی و گه‌پایه‌وه بو کووفه و کومه‌لی هیوای به‌دادوهریه‌که هه‌بوو تا نا‌کوکی نه‌هیل و یه‌کده‌نگی و یه‌ک ریزی و به‌هیز بوونی ده‌ولت و گه‌راندنه‌وه‌ی سهر له‌نویی بزوتنه‌وه‌ی فتوحات به‌دی به‌یتی، نه‌میری ئیمانداران پاش گه‌شته جه‌نگیه‌کانی له‌صفین، به‌ناو کوژراوه‌کاندا ده‌گه‌راو له‌سهر کوژراوه‌کانی خو و کوژراوه‌کانی معاویه راوه‌ستا و وتی: خوا لیتان خوش بیت خوا لیتان خوش بیت، له‌هه‌ردوو لاتان خوش بیت.^(۲) یه‌زیدی کوری نه‌صم ده‌لیت: کاتی ریکه‌وتنی نیوان علی و معاویه کرا، علی به‌ناو کوژراوه‌کانیدا ده‌گه‌راو ده‌یوت: نه‌وانه له‌به‌هه‌شتدان، پاشان ده‌چو بو ناو کوژراوه‌کانی معاویه و ده‌یوت: نه‌وانه له‌به‌هه‌شتدان، کاره‌کیش ده‌مینته‌وه بو من و معاویه^(۳)، علی(علیه‌السلام) له‌باره‌یانوه ده‌یوت: نه‌وانه باوه‌ردارن.^(۴) قسه‌کانی له‌صفین دا جیاواز نه‌بوون له‌قسه‌کانی له‌باره‌ی خه‌لکی جه‌مه‌له‌وه^(۵)، ده‌گێر نه‌وه‌ علی(علیه‌السلام) کاتیک بیستی که دوو له‌هاوه‌له‌کانی قسه و له‌عنه‌ت له‌خه‌لکی شام ده‌که‌ن، نوینه‌ری نارد بو لایان و وتی: ده‌ست له‌و کاره‌تان هه‌ل‌بگرن، که بۆم باسکراوه نه‌وانیش هاتن و ووتیان: نه‌ی نه‌میری ئیمانداران نایا ئیمه له‌سهر حه‌ق نین و نه‌وان له‌سهر ناحه‌ق؟ فهرموی: به‌لێ سویند به‌خوای که‌عبه و تیان: ده‌ی بو ریکه‌مان لێ ده‌گریت قسه‌یان پێ بلین و له‌عنه‌تیا لێ بکه‌ین؟ وتی: حه‌زنا که‌م ئیوه ببنه له‌عنه‌تکه‌ر، به‌لکو بلین: خواجه خوینی هه‌ردو لایان بگه‌روه‌و نیوانی ئیمه و نه‌وان چاک بکه و دوریان

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الامويين، لا (۳۸).

۲ - خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحميد، لا (۲۵۰).

۳ - مصنف ابن ابي شيبة (۳۰۳/۱۵) سند حسن.

۴ - تاريخ دمشق (۳۲۹، ۳۳۱/۱) خلافة خلافة علي، لا (۲۵۱).

۵ - خلافة علي، عبد الحميد لا (۲۵۱)، تنزيه خال المؤمنین، لا (۱۶۹).

بخهروه له گومپراییان ههتا حق بهسهر نهزانیدا وهریگرن و کێ یاخیو لاساری نواندوو وازی لی بهینی^(۱)، بهلام ئهوهی دهوتری علی له قنوتی نوێژهکانیدا لهعنهتی له معاویه و یارانی کردوو، معاویهش له قنوتی نوێژهکانیدا لهعنهتی له علی و ابن و عباس و حسن و حوسهین کردوو، له پروی سهندهوه نا چهسپێ، چونکه ئهبو موخنهف لوطی کوری یهحیای تیدایه که له ریوايهتهکانیدا متمانهی پیناکریت، ههروهک له راستترین کتیبهکانی شیعهی لای خۆیاندا هاتوو، که نابێ جنیو به هاوهلان بدریت، علی ڕیگهی نهداوه کهس قسه بلی به معاویه و هاوهلانی و دهلی: من ههز ناکهم جنیو فروش بن، بهلام ئهگهر کهوتنه وهسفی کارو باسی باریان قسهی باشت و عوزری چاکتر له جیاتی جنیو پیدانیان بلین: خواجه خوینی ههردوو لامان بگهروه و نیوانمان چاک بکه^(۲)، جا ئهو جنیو پیدان و کافر کردنه پهیرهوی ئهمیری ئیمانداران نهبووه، دان پیدانانی راستترین^(۳)، ههروهک حسن(علیه السلام) هاو سهردهمی رووداوهکان بووه، ههلوستی باوکی لهبارهی خهڵکی شامهوه دهبیست و دهدی، ئهو دیده ساغ و دروستهی هاوهلانی معاویه یارمهتی ههسهنی کوری علی دا، تا ئهو پرۆژهی ناشتی و ڕیککهوتنهی دابریژیت، که بهروه یهک ڕیزی ئومهتی برد و به فهزلی خواو پاشان بهلیزانی و تیگهیشتنی قوولی حسن له مهبهستهکانی ئیسلام و دانای و وردی به زانستی چاکه و بهرژهوهندی و خراپه و گهندهلی یهکان هاته دی.

۳- کوژرانی عهماری کوری یاسر (علیه السلام) له صفین و شوینهواری له سههر موسلمانان:

فهرموودهکهی پیغهمبهر(صلی الله علیه و آله) بۆ عهمار گه فهرمووی: (تقتلك الفئة الباغية)^(۴)، به یهکێ له فهرمووده صحیحهکان له پیغهمبهروه(صلی الله علیه و آله) ریوايهتکراوه، شههید کردنی عهمار شوینهواری ههبووه له سههر جهنگی صفین، عهمار پیشهیهک بوو له هاوهلانی پیغهمبهر(صلی الله علیه و آله)، که بۆکوی بجوايه شوینی دهکهوتن، خوزهیمهی کوری ثابت له صفین بوو ئهو شمشیرهکهی نهخسته کار، بهلام کوژرانی عهماری بینی شمشیرهکهی ههلگرت و کهوته

۱ - الاخبار الطوال، لا (۱۶۵) نقلاً عن (تحقیق مواقف الصحابة)، (۲/۲۳۲).

۲ - نهج البلاغه، لا (۳۲۳).

۳ - اصول مذهب الشيعة (۹۳۴/۲).

۴ - مسلم: رقم (۲۹۱۶).

کوشتنی خه لکی شام، چونکه فرموده که ی پیغه مبهەر (ﷺ) ی له باره ی عه ماره وه بیستبو (تقتلك الفئة الباغية)^(۱)، بهرده وام خوزه یه جهنگا تا کوژرا^(۲)، کوژرانی عه ماری کاریه گهری هه بوو له سهر سهر بازگهی معاویه وه که عه مری کوپری عاص و عبدالله کوپری عه مری کوپری عاص، أبوو ئه عه وری سهرلی که هه ردووکیان له یه که سهرچاوه وه ئاویان ده خواره وه له کاتی ئاو خواردنه وه دا له باره ی کوژرانی عه ماری کوپری یاسره وه قسه یان ده کرد، که عبدالله کوپری عه مر به باوکی ووت: به راستی ئه و پیاوه مان کوشت، که پیغه مبهەر (ﷺ) له باره یه وه ده فرمویت: (تقتلك الفئة الباغية)، عه مریش به معاویه ی ووت: به راستی ئه و پیاوه مان کوشت، که پیغه مبهەر (ﷺ) له باره یه وه وای فرمووه، معاویه (رضی الله عنه) ووتی: بیده نگ به سویند بی به خوا تو خوت پی ناگیریت بوچی ئیمه کوشتومانه؟ ئه وه کوشتویه تی، که هیناویه تی^(۳)، ئه و لیکدانه وه یه ی معاویه له نیوان خه لکی شامدا بلاو بوویه وه وه که چون ناگر پووش ده سوتین.

له رپوایه تیکی صه حیحدا هاتوه، که عه مری کوپری حه زم چه لای عه مری کوپری عاص ووتی: عه ماری کوژراو پیغه مبهەر (ﷺ) له باره یه وه فرموویه تی: (تقتلك الفئة الباغية) عه مری کوپری عاصیش به ترسه وه هه ستاو ده یویست بگه ریته وه، که معاویه (رضی الله عنه) هاته ژووره وه و پی ی ووت: ئه وه چی یه؟ ووتی: عه ماری کوژرا ئیتر چی بی! عه مر ووتی: له پیغه مبههرم بیستوه، که پی ی ده فرموو (تقتلك الفئة الباغية) معاویه ش ووتی: بو واپاوه ستاوی بوچی ئیمه کوشتومانه به راستی علی (رضی الله عنه) هاوه له کانی کوشتویانه هینیان تاخستیانه ناو رمه کاغمانه وه، یان ووتی: ناو شمشیره کاغمانه وه^(۴)، ههروه ها له رپوایه تیکی صحیحدا هاتوه: دوو پیاو هاتنه لای معاویه وه ده مه قاله یان بوو، له سهر عه ماری هه ریه کیکیان ده یوت: من کوشتومه عبدالله کوپری عه مر ووتی: با یه کیکیان گیانی پیشکه ش به خاوه ن سهره که بکات، چونکه گویم له پیغه مبهەر (ﷺ) بوو که ده یفرموو: (تقتلك الفئة الباغية) معاویه ووتی: ده ی ئیتر له که ل ئیمه دا چی

۱ - هه مان سهرچاوه.

۲ - خلافة علي، ص (۲۱۱)، مجمع الزوائد (۷۲۴۲)، قال فيه رواه الطبراني وفيه معشر وهو لين.

۳ - مصحف عبد الرزاق (۲۴۰/۱۱) بسند صحيح.

۴ - هه مان سهرچاوه.

ده كه یت؟ عبدالله ووتی: باوكم له لای پیغه مبه‌ر (ﷺ) شكاتی كردو ئه‌ویش پیی فهرمووه: تا باوكت زیندوووه گوپرایه‌لی به‌و بی گوپییه مه‌كه بۆیه من له‌گه‌تاندام و شه‌ر ناکهم. ^(۱)

له‌و رپوایه‌تانه‌ی پیشوه‌وه تیبینی ئه‌وه ده‌که‌ین، که هاوه‌لی شاره‌زا عبدالله کوپی عمر (ﷺ) سور بوو له‌سه‌ر قسه‌ی حق و نامۆژگاری، ئه‌و وای ده‌بینی معاویه و سه‌ربازه‌کانی ده‌سته‌ی یاخین، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی عه‌ماریان کوشتوووه ئه‌و قسه‌یه‌شی له‌چه‌ند بۆنه‌یه‌کی جیاوازا دووباره کردۆته‌وه، بینگومان کوژرانی عه‌مار (ﷺ) به‌هۆی ئه‌و فهرموده‌یه‌وه کاری کرده سه‌رخه‌لکی شام، به‌لام معاویه (ﷺ) به‌شیوه‌یه‌کی نادروست فهرمووده‌که‌ی لیکدايه‌وه، راستیش نی‌یه، که ئه‌وانه‌ی عماریان هیناوه بۆ جه‌نگ ئه‌وانه کوشتویانه ^(۲)، علی (ﷺ) به‌ره‌رچی قسه‌که‌ی معاویه‌ی دایه‌وه ووتی: (ده‌ی به‌و جوژه بی‌ت پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) چه‌مه‌ی کوشتوه کاتی‌ک بردی بۆ جه‌نگ) ئه‌م قسه‌یه‌ی علی ره‌دتکی وه‌لام و به‌لگه‌یه‌کی بی‌ره‌خنه‌یه ^(۳)، هه‌روه‌ها کوژرانی عه‌مار له‌عه‌مری کوپی عاص کرد، به‌لکو شه‌هید بوونی عه‌مار پالنه‌ری بوو تا عه‌مری کوپی عاص هه‌ول بدات کو‌تای به‌جه‌نگه‌که به‌ینیت ^(۴)، عه‌مر (ﷺ) وتی: خۆزگه ده‌خا‌زم پی‌ش بیست سال له‌م رۆژه به‌رم‌دایه. ^(۵)

له‌بخاریدا هاتوو له‌ئهبو سعیدی خدری یه‌وه (ﷺ) ده‌لیت: ئیمه یه‌ک یه‌ک خشتان هه‌لده‌گرت، عه‌مار دوو دوو خشتی هه‌لده‌گرت پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بینی فهرمووی: (و‌یح عمار تقتله‌ الفئه‌ الباغیة‌ یدعوهم الی‌ الجنة‌ ویدعونه‌ الی‌ النار) (هاوار بۆ عه‌مار ده‌ستی‌کی یاخی ده‌یکوژن بانگیان ده‌کات بۆ به‌هه‌شت، که‌چی ئه‌وان بانگی ده‌که‌ن بۆ دۆزه‌خ) عه‌مار وتی: په‌نا ئه‌گه‌رم به‌خوا له‌فیتنه‌و ئاژاوه‌و نا‌ره‌حه‌تی ^(۶)، عبدالزویر ده‌لیت: فهرمووده‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌موت‌ه‌واتری هاتون، که فهرموویه‌تی: (تقتل

۱ - مسند احمد (۱/۱۳۸ - ۱۳۹).

۲ - خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحميد لا (۳۲۵).

۳ - التذکره (۲/۲۲۳).

۴ - معاوية بن أبي سفيان، الغضبان، لا (۲۱۵).

۵ - انساب الاشراف (۱/۱۷۰)، عمر بن العاص، للغضاب لا (۶۰۳).

۶ - البخاري، رقم: (۴۴۷).

عمار الفئۃ الباغیة)، واته: (دهسته یه کی یاخی عمار ده کوژن) ئه مهیش هه والدانى پیغه مبهەر (ﷺ) به غهیب ونیشانەى پیغه مبهرایه تی یه تی، ئه ویش له پراسترین فهرمووده کانه. ^(۱) ذهبی پاش ئه وهى فهرمووده کهى هیئاوه ده لیت: له م بابه دا له چه ند هاوه لیکه وه ها تووه بزیه فهرمووده که مته واتره. ^(۲)

۴- تیگه یشتنى زانیان له فهرمووده کهى پیغه مبهەر بو عمار (ﷺ): (تقتلك الفئۃ الباغیة). ^(۳)

أ- ابن حجر ده لیت: له م فهرمووده یه دا نیشانە یه که له نیشانە کانى پیغه مبهرایه تی و گه وهى یه کی دیار هه یه بو علی (ﷺ) و عمار (ﷺ)، بهر په رچدانه وه یه که بو (نه واسیب) ^(۴)، که بانگه شهى ئه وه ده که ن، علی (ﷺ) له جه نگه کانیدا نه پیکاهه ^(۵)، ههروه ها ده لیت: فهرمووده که (تقتل عمار الفئۃ الباغیة) به لگه یه له سه ر ئه وهى، که علی (ﷺ) له وه جه گانه دا راستى پیکاهه، چونکه هاوه له کانى معاویه کوشتیان. ^(۶)

ب- نه وهى ده لیت: هاوه لن له جه نگى صفیندا ده که وتنه شوین عمار، چونکه ده یانزانى عمار له گه ل ده ستهى داد پهروه ردا یه به پیى فهرمووده که. ^(۷)

ج- ابن کثیر ده لیت: علی و هاوه له کانى (ﷺ) له ناو دوو تاقمه که دا نزیکترینیان بوو له حق و زیاتر له هاوه لانی معاویه (ﷺ)، به لکو هاوه لانی معاویه (ﷺ) له وان یاخی بوو بوون، ههروه که له سه حیحى موسلیمدا ها تووه له فهرمووده کهى شوعبه له ئه بو

۱- الاستیعاب (۳/ ۱۱۴۰).

۲- تیسیر أعلام النبلاء (۱/ ۴۲۱).

۳- مسلم، رقم: (۵۹۱۶).

۴- مه بستم له نه واسیب یه کى له ده سته یبذعه چه کانه که له بیرو باوه ریاندا ها تووه که ته وفیق له بیرو باوه رى راستدا ناکریت له هاوه لاند، شعیان نهو بیرو باوه رى بز جوان کردوون که چوار خه لیغه راشینه کهو یه کى له پیشه وا ریتم و کراوه کان علی کوپى نه بوو تالیبیان (ﷺ) خوش نه ویت و به ناینداریشى ده زانن نه گهر رقت لیتی بیت و دزى بیت و شتى وای بى بلیت که نهو لینی به دوور بیت، هه ره که نهو رقه شیان هه بووه بز که سانی دیکه ی نالو به ییتش وه که کوپه کهى علی (حه سنى کوپى علی) و چه ندیکى دى.

۵- فتح الباری (۱/ ۶۴۶).

۶- هه مان سه رجاهه (۱۳/ ۹۲).

۷- تهذیب الاسماء وللغات (۲/ ۳۸).

سه‌لمه‌مه‌وه له أبو (نظره) هوه له أبی سعیدی خدری یه‌وه (ﷺ)، ده‌لێت: له که‌سێکی چاک‌تر له خۆم بیست - واته أبو قه‌تاده - که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) به عه‌ماری (ﷺ) فهرمووه: (تقتلك الفئة الباغية)^(١)، هه‌روه‌ها ده‌لێت: ئه‌وه‌ش کوژرانی عه‌ماری کو‌ری یاسره بوو له‌ گه‌ڵ ئه‌میری ئیمانداراندا علی کو‌ری أبو تالیب (ﷺ)، که خه‌لکی شام کوشتیان، ئه‌و نه‌ینی یه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) هه‌والی پێدا‌بوو به‌ دیار که‌وت، که ده‌سته‌یه‌کی یاخی ده‌یکوژن و به‌وه‌یش به‌ دیار که‌وت که علی راست و حه‌قه‌و معاویه یاخی بووه ئه‌مه‌ش له به‌ل‌گه‌کانی پیغه‌مبه‌رایه‌تین^(٢)

د - ذهبی ده‌لێت: ئه‌وان ده‌سته‌یه‌کی ئیمانداران بوون یاخی بوون له علی ئه‌مه‌ش به ده‌قی فهرمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) که به‌عه‌ماری فهرموو (تقتلك الفئة الباغية).^(٣)

ه - قاضی أبو بکری عه‌ره‌بی ده‌لێت: له فهرمایشتی خوای گه‌وره‌دا (وإن طائفتان) ئه‌م ئایه‌ته‌ بنه‌مایه له کوشتاری نێو موسوڵماناندا و یه‌کلایی یه‌ بۆ جه‌نگی لێکه‌ده‌ره‌وه‌کان (متأولين) قسه‌ی هاوه‌لا‌ئیشی له سه‌ره، ناودارانی ئه‌م ئومه‌ته په‌نایان بۆ بردوه و منیش له پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بۆی ده‌چم، که ده‌فه‌رمو‌یت: (تقتلك الفئة الباغية).^(٤)

و - ابن تیمیه ده‌لێت: ئه‌مه به‌ل‌گه‌یه له سه‌ر دروستی پێشه‌وایه‌تی علی و پێوستی گو‌یرپایه‌لی بوونی، ئه‌وه‌ش بانگه‌واز بۆ گو‌یرپایه‌لی ئه‌و ده‌کات بانگه‌واز بۆ به‌هه‌شت ده‌کات ئه‌وه‌ش بانگه‌شه بۆ ئه‌وه ده‌کات، که جه‌نگی له‌گه‌ڵ بکریت بانگه‌شه بۆ دۆزه‌خ ده‌کات. با به‌ هه‌ر جو‌ریک لێکی بداته‌وه ئه‌وه‌ش به‌ل‌گه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، که دروست نی یه‌ له‌گه‌ڵ عه‌لیدا بجه‌نگیت له‌سه‌ر ئه‌مه‌ش ئه‌و که‌سه‌ی له‌گه‌ڵیدا ده‌جه‌نگیت هه‌له‌ کاره ئه‌گه‌ریش لێکه‌دانه‌وه‌ی بۆ بکات، یان یاخی ه‌ به‌بێ ته‌ئویل ئه‌وه‌ش راست‌ترین قسه‌یه بۆ هاوه‌لا‌ئیمان، حوکم دانه له‌سه‌ر ئه‌و که‌سه‌ی له‌گه‌ڵ عه‌لیدا (ﷺ) جه‌نگاوه هه‌له‌یه، ئه‌مه مه‌زه‌ه‌بی پێشه‌وايانه بۆ هاوه‌لا‌ئیمان، هه‌روه‌ها مه‌زه‌ه‌بی ئه‌و زانا فیه‌قه ناسانه‌ی، که له‌سه‌ر ئه‌مه

١ - البداية والنهاية (٢٢٠/٦).

٢ - هه‌مان سه‌رچاوه (٢٧٧/٧).

٣ - سیر اعلام النبلاء (٢٠٩/٢).

٤ - احکام القرآن (١٧١٧/٤).

کوشتنی یاخی لیکده ره وه کانیان هیناوه^(۱)، ههروه ها ده لیت: له گه ل نه وه ی علی زیاتر
 حق بووه له وه ی که لئی جودا بوته وه، له گه ل نه وه ی ده سته ی یاخی عه ماریان کوشتووه -
 وه ک ده قی له سهر هاتووه - پیتویسته باوه پروه مان به هه رچی هک بیت، که له خواوه هاتووه،
 دان به هه موو راستیدا، بنیین هه واو ئاره زوومان نه بیت و، به پی ی زانیاری قسه نه که یین،
 به لکو ریگه ی زانست و داد پهروه ی بگرینه بهر، نه وه ش شوینکه وتنی قورئان و سونه ت،
 به لام نه وه ی ده ست به هه ندی له حقه وه ده گریت و هه ندیکی تری بهرده دات نه وه له ویتوه
 دووبه ره کی و جیاوازی سهر هه لده دات.^(۲)

ز- عبدالعزیز بن باز ده لیت: پیغه مبه ر(ﷺ) له فهرمووده که ی عه مارد(ﷺ)
 ده فهرمویت: (تقتل عمار الفته الباغیه) جا له جه نگی صفیندا معاویه و هاوه له کانی
 کوشتیان، بۆیه معاویه و هاوه له کانی یاخی بووه، به لام نیجته یهادیان کردووه و وایان زانیوه
 نه وان راستیان پیکاره له داواکردنی خوینی عثماندا.^(۳)

ح- سعید حموا ده لیت: پاش نه وه ی عه مارد کوژرا ده قی له سهر هاتووه و نه وه پروون
 ده که نه وه، که ده سته ی یاخی نه وه ده کوژن، بۆ دوودلو پاراکان پروون بۆوه، که علی له سهر
 حقه و جه نگی له گه لیدا پیتویست و واجبه، بۆیه ابن عمر باس له دوا که وتنی خۆی
 ده کات، بۆ هیوا بوونیه تی به هۆی نه وه دوا که وتنه وه، نه مه ش له بهر نه وه ی واجب و
 پیتویستی یه کی پشتگو ی خستووه، نه ویش سهر خستنی پی شه وای حقه به سهر نه وانه ی به
 ناحقه له پیتی ده رچوون، هه ره ک فیه ناسانیش فتوای نه ویه یان داوه^(۴)، له راستیدا
 حه سه نی کوپی علی (ﷺ) ته واو دلتیا بووه و شاره زایی یه کی پته و و پیکو پیتی هه بوو
 به وه ی که باوکی له سهر حق بوو.

۱ - مجمع الفتاوی (۴/۴۳۷).

۲ - هه مان سه رچاوه (۴/۴۴۹ - ۴۵۰).

۳ - فتاوی والمقالات متنوعه (۶/۸۷).

۴ - الاساس فی السنة (۴/۱۷۱۰).

۵- هه‌لۆیستی حه‌سه‌نی کۆری علی له‌و جه‌نگه‌دا:

هه‌لۆیستی حه‌سه‌نی کۆری علی (ﷺ) له‌و جه‌نگه‌دا، که له‌نیوان هاوه‌له به‌ریزه‌کاندا (په‌زای خویان لی بی) پرویدا هه‌لۆیستی ئه‌لی سونه و جه‌ماعه بوو، که شه‌ویش بریتی بوو، له ده‌ستگرتنه‌وه له‌و گرفته‌ی نیوانیان مه‌گه‌ر شه‌وه‌ی په‌یه‌ستی خۆیان بێت له‌وه‌ی بێته‌ هۆی هاته‌نکایه‌ی دوژمنایه‌تی و، کینه و رق بۆ یه‌کێ له‌ دوو ده‌سته‌که، شه‌وان ده‌یان وت: پێویسته له‌ سه‌ر هه‌موو موسلمانێک هه‌موو شه‌و هاوه‌لانه‌یان خۆش بویت و لییان پازی بێت و سۆزی هه‌بیت بۆیان و پایه‌یان وه‌ک خۆیان به‌رز رابگریت و، بزائیت کامیان له‌ پێشتر رابگریت و پله‌و پایه‌یان بلاو بکاته‌وه، شه‌وه‌ش، که له‌ نیوانیاندا پرویدا له‌ ئیجتیهاده‌یکه‌وه بوو هه‌موویشیان له‌ هه‌ردوو باره‌که‌دا نه‌گه‌ر پێکابیتیان یان هه‌له‌یان کردبیت هه‌ر پاداشت وه‌رده‌گرن، به‌لام شه‌وه‌ی پێکابیه‌تی له‌ هه‌له‌کاره‌که‌ی ئیجتیهاده‌که‌ی زیاتره و بکوژو کوژراوی هاوه‌لان له‌ به‌هه‌شت دان.

ئه‌ه‌لی سونه‌ت و جه‌ماعه رێگه‌یان نه‌داوه، که قسه له‌ گرتی نیوانیان پێش شه‌وه‌ی کۆمه‌لێ و ته‌ی ئه‌ه‌لی سونه به‌ینم، که هه‌لۆیستیان نیشان ده‌ده‌ن له‌ باره‌ی شه‌وه‌ی له‌ نیوان هاوه‌لاندا پرویداوه هه‌ندێ ده‌ق دینم، که تێیدا ناماژه ده‌کات بۆ شه‌و کوشتنه‌ی، که له‌ نیوان هاوه‌لاندا پرویدا و تێی که‌وتن، شه‌مه‌ش شه‌و ده‌قانه‌یه: ^(۱)

أ- خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَفَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ [الحجرات: ۹]، جا له‌م نایه‌ته‌دا خوی گه‌وره فه‌رمان ده‌کات تا نیوانی موسلمانان چاک بکریت شه‌گه‌ر له‌نیوانیاندا جه‌نگێک پرویدا، چونکه شه‌وان بران و شه‌و جه‌نگه له‌وه‌سفی ئیمان ده‌ریان ناکات، جا شه‌گه‌ر جه‌نگی نیوان ئیمانداران پرویدات و شه‌و کاره له‌ ئیمان ده‌ریان نه‌کات، له‌به‌ر شه‌وه خوی گه‌وره له‌ نایه‌تی دواتردا وه‌سفیان ده‌کات: (أما المؤمنین أخوة فأصلحوا بين أخويکم) ده‌ی شه‌و هاوه‌لانه‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ)، که له‌جه‌نگی جه‌مه‌ل و دواتریدا جه‌نگیان کرد

یه که مین که سائن، که چوونه ته ناو نهو ناوی ئیمانه‌ی، که لهو نایه‌ته‌دا باس کراون، شه‌وان به‌رده‌وام له لای په‌روه‌ردگاری خو‌یان باوه‌پ‌داریکی دروست و ته‌واو بوون و شه‌وا ناکۆکی یه‌ی نی‌وانیان به‌ هیچ جزئی‌ک کاری نه‌ده‌کرده‌ سه‌ر ئیمانه‌که‌یان، چونکه‌ کاره‌که‌یان له ئیجته‌یه‌اده‌وه‌ بوو.^(۱)

ب- له‌ أبو سعیدی خدریه‌وه‌ (رضی‌الله‌عنه‌) ده‌ل‌یت: پی‌غه‌م‌به‌ر (صلی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌و‌س‌لم‌) فه‌رمو‌وی: (تم‌رق‌ ما‌ رق‌ة‌ عند‌ فرقة‌ من‌ المسلمین‌ تقتلهم‌ اولی‌ الطائفین‌ بالحق‌)^(۲) وات‌ه‌: (کۆمه‌ل‌یک‌ له‌ ناو‌ موس‌لمان‌ان‌دا ده‌چ‌نه‌ ده‌ری، نه‌و‌ کۆمه‌له‌ی‌ نی‌و‌ دوو‌ کۆمه‌له‌ی‌ موس‌لمان‌ان‌، که‌ زیات‌ر له‌سه‌ر‌ حق‌ ده‌یان‌ کوژن)، نه‌و‌ کۆمه‌له‌ی‌، که‌ له‌ فه‌رمووده‌که‌دا ئاماژه‌ی‌ بۆ‌ کراوه‌، له‌ ناکۆکی‌ نی‌وان‌ علی‌ و‌ معاویه‌دا‌ نی‌ یه‌، به‌ل‌کو‌ پی‌غه‌م‌به‌ر (صلی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌و‌س‌لم‌) هه‌ردوو‌ لای‌ به‌ موس‌لمان‌ و‌ په‌یوه‌ست‌ به‌ حق‌ وه‌سف‌ کردووه‌، نه‌و‌ فه‌رمووده‌یه‌ش‌ نیشانه‌یه‌که‌ له‌نیشانه‌کان‌ی‌ پی‌غه‌م‌به‌رایه‌تی، چونکه‌ پی‌غه‌م‌به‌ر (صلی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌و‌س‌لم‌) چۆنی‌ باس‌کردبوو‌ به‌و‌ جو‌ره‌ روویدا، له‌ فه‌رمووده‌که‌دا حوکمی‌ موس‌لمان‌ی‌ هه‌ردوو‌ کۆمه‌له‌که‌ دراوه‌ - خه‌ل‌کی‌ شام‌ و‌ خه‌ل‌کی‌ عی‌راق‌ - تیایدا‌ هاتووه‌، هاوه‌لانی‌ علی‌ زیات‌ر له‌ حق‌ نی‌زیکن‌، نه‌وه‌ش‌ مه‌زه‌به‌ی‌ نه‌ه‌لی‌ سوننه‌و‌ جه‌مه‌ماعه‌یه‌ که‌ حه‌سه‌نی‌ کو‌ری‌ علی‌ کو‌ری‌ أبو‌و‌ تالی‌بی‌ (رضی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌و‌س‌لم‌) له‌سه‌ر‌ بوو، که‌ علی‌ پی‌کاویه‌تی‌ بامعاویه‌ (رضی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌و‌س‌لم‌) ئیجته‌یه‌ادیش‌ی‌ کردی‌ت، له‌ لای‌ خوا‌ پاداشت‌ وه‌رده‌گری‌ت، به‌لام‌ علی‌ پی‌شه‌وایه‌و‌ دوو‌ پاداشتی‌ هه‌یه‌ وه‌ که‌ له‌ سه‌حیح‌ی‌ بوخاریدا‌ هاتووه‌: (اذا‌ اجتهد‌ الحاکم‌ فأصاب‌ فله‌ اجران‌ او‌ اذا‌ اجتهد‌ فأخطأ‌ فله‌ اجره‌).^(۳)

ج- له‌ ابی‌ بکره‌ (رضی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌و‌س‌لم‌) ده‌ل‌یت: پی‌غه‌م‌به‌ر (صلی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌و‌س‌لم‌) وتاری‌ پی‌ش‌که‌ش‌ ده‌کرد‌ که‌ حسن‌ هات‌ پی‌غه‌م‌به‌ر (صلی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌و‌س‌لم‌) فه‌رمو‌وی (اب‌نی‌ هذا‌ سید‌ و‌ لعل‌ الله‌ ان‌ یصلح‌ به‌ بین‌ فئتين‌ من‌ المسلمین‌)^(۴)، وات‌ه‌: (ئه‌م‌ کو‌رهم‌ گه‌وره‌یه‌، ئومید‌ ده‌که‌م‌ خوا‌ی‌ گه‌وره‌ به‌ هۆیه‌وه‌ نی‌وان‌ی‌ دوو‌ کۆمه‌له‌ی‌ موس‌لمان‌ان‌ پ‌یک‌بخات)، له‌م‌ فه‌رمووده‌یه‌دا‌ پی‌غه‌م‌به‌ر (صلی‌الله‌ع‌یه‌و‌آله‌و‌س‌لم‌) شایه‌تی‌ ئیسلام‌ ده‌دات‌ بۆ‌ هه‌ردوو‌ کۆمه‌له‌ی‌ نه‌ه‌لی‌ عی‌راق‌ و‌ نه‌ه‌لی‌ شام‌، له‌ فه‌رمووده‌که‌دا‌ به‌ر

۱ - العواصم من القواصم (۱۶۹/۱۷۰)، احکام‌ القرآن (۱۷۱۷/۴).

۲ - رواه مسلم (۷۴۵/۲).

۳ - البخاری مع شرح فی فتح‌ الباری (۳۱۸/۱۳).

۴ - البخاری: کتاب‌ الفتن، رقم: (۷۱۰۹).

په چرندانه وهیه کی پروون هیه به بؤ شه و خوارجانیه کی علی و هاوه له کانی و معاویه و هاوه له کانیان به بئی باوه ده زانی، فرموده که شایه تی دانی موسلمانیه تی هه ردوو کۆمه لهی له خو گرتووه، بۆیه سوفیانی کوری عویینه دهیوت: فرموده که، که ده فرمویت دوو کۆمه لهی له موسلمانان ته و او سه رسامان ده کات. بهیه قی ده لیت: له بهر شه سه رسامیان ده کات له بهر شه وهی پیغه مبهه (ﷺ) هه موویانی به موسلمان ناوزه د کردوو، شه وهی هه والیک پیغه مبهه خواجه (ﷺ) به وهی حسن له دوی کۆچی دوی علی کاروباره کهی دایه دهست معاویه کی کوری أبو سوفیان.^(۱)

شم فرمودانهی پیشو تیا اندا ناماژه به ده کهن، که شهلی عیراق شه وانهی له گه له علی (ﷺ) بوون، شهلی شام شه وانهی له گه له معاویه کی کوری شه بو سوفیان (ﷺ) بوون، پیغه مبهه (ﷺ) به نوممه تی خوئی وه سفی کردوون^(۲)، هه روه که وه سفی کردوون هه موویان پیوهستی حه قن و لی ی دهر نه چوون، هه روه که شایه تی یان بؤ ده دات، به رده وامن له سه ر ئیمان و له ئیمان دهر نه چوون به هوئی شه جهنگه کی له نیوانیاندا پرویدا، هه موویان ده چنه ناو فرمایشتی په روه دگاره وه: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا﴾ [الحجرات: ۹]، پیشتیش وتمان، که ناوه رۆکی نایه ته که شه وهیه، هه موو هاوه لان ریکبخت و به هوئی شه جهنگه وه کافرو فاسق نابی، به لکو لیکدانه وه و ئیجتهیادیان کردوو. له جهنگه یشتا حوکم بؤ علی کوری أبو تالبه (ﷺ) وه که باسمان کرد، جا پیویسته له سه ر موسلمانان و شه که سه ی بانگه شه ی خو شه ویستی ئالو بهیت ده کات له و پرودا وهی نیوان هاوه لاندا رپه وهی دهسته ی رزگار بوو دهسته ی سوننه و جهماعه شه وانه بگریته بهر که پیشه و او گه وره یانن که شه میری ئیمانداران علی و دوو کوره ی حسن و حوسه یینن، شه ویش به دهست گرتنه وه شه وهی له نیوانیاندا پرویدا وه و ته نها به و جوړه تاو بده نه شه مهیدانه که شیایوی هاوه لانی به رپزه.

۶- شه هید بوونی شه میری ئیمانداران علی (ﷺ):

۱ - الاعتقاد: البیهقی، لا (۱۹۸)، فتح الباری (۶۶/۱۳).

۲ - مسلم (۷۴۶/۲).

جهنگی نه هره وان زامینکی سهختی له دهروونی خه واریجدا به جی هیشت و شه و رۆژ
 نیش و په ژاره ی زیاده کردن، بویه دهسته یه کیان ریک که وتن گورزیک له علی (ﷺ) بدهن و
 تۆله ی برا کوژراوه کانی نه هره وانیان بسیننه وه. عه بدولپه همانی کورپی مه لجه م توانی به
ناپاکی نه میری نیمانداران شه هید بکات. محمدی کورپی حه نیفه چیرۆکی کوژرانی نه میری
 نیمانداران بۆ ده گیریتته وه ده لیت: سویند به خوا شه و شه و له علی درا من له
 مزگه وتی گه و ره له ناو خه لکیکی زۆری میسر دا شه نویشیان ده کرد، له نزیک ده رگا
 نه وانیش نویشیان ده کرد، له ههستان و کورنوش و سوژده دا بوون شه و تا به یانی،
 علی (ﷺ) به یانی ده رچوو بۆ نوژوو بانگی ده کرد: خه لکینه کاتی نوژوه، من نازانم له
 ده رگا هاته ده ره و یان نا، که شه و قسانه ی کرد؟ سهیری شمشیره کهیم کردو گویم لی بوو:
 حوکم بۆ خواجه شه ی علی نه ک بۆ تۆ هاوه لانت، نینجا شمشیریکم دی، پاشان جاری دووم
 دواتر گویم له علی بوو ده یوت: شه و کهسه تان له ده ست ده رنه چیت خه لکی له هه موو
 لایه که وه هه لمه تیان بۆ کهسه که برد، ده لی: هینده ی نه برد، که ابن مولجه م گیراو برا بۆ
 لای علی، منیش له ناو شه و خه لکه دا بووم، که چوونه ژووری گویم له علی بوو ده یوت:
 (یه ک کهس به یه ک کهس بۆ کوشتنه وه) شه گهر مردم وه چۆن کوشتمی بیکورنه وه،
 شه گهریش مامه وه خۆم ده زانم چی پی ده کهم، ^(۱) باس ده کات خه لکی چۆنه لای حسن
 وترسیان لی نیشتبوو، که علی چی به سه ر هاتوه، شه وان له لای حسن بوون و نین
 مولجه میش له به رده ستیدا بوو، که (أم کهلثوم) ی کچی علی (ﷺ) بانگی کردو ده گریا:
 شه ی دوژمنی خوا باوکم تازه شه هید بوو خوا سه ر شوژت بکات ابن مولجه م ووتی: سه ر
 کی ده گریت؟ سویند به خوا به هه زار کریومه و به هه زار ژه راویم کردوه، شه و لیدانه له
 هه موو خه لکی میسر بدرایه یه کیکیان رزگاری نه ده بوو. ^(۲) پزیشکه کان له ده وری علی
 (ﷺ) کۆ بوونه وه تا برینپیچی بکه ن، زانا ترینیان آشیری کورپی عمر سکونی بوو، که
 هاوده می کیسرا بوو، شه یرده ستی به چاره سه رکردنی کرد، شه ویش به دانانی ده ماریک
 له ناو سی ناژه لیک دانا، پاشان خسته ی ناو برینه که ی علی، پاشان فوی تی کردو ده ری

۱ - تاریخ الطبری (۶۲/۶).

۲ - هه مان سه رچاره (۶۲/۶).

هینا بینی دهماغی سپیهو لیدانه که گه یشتووه ته موخی سه ری، نینجا ووتی: نهی نه میری ئیمانداران وهسیه تی خۆت بکه، چونکه تو ده مریت.^(۱) باسی شه وهش ده کات جوندوبی کورپی عبدالله چوو له لای علی وهرسیاری لی کرد و وتی: نهی نه میری ئیمانداران نه گهر تو مان له ده ستدا - له ده ستیشت نادهین - به یعه ت بدهین به حسن؟ فه رمووی: نه فه رمانتان پی ده کم و نه ریگه تان پی ده گرم خۆتان چاکتر ده زانن^(۲)، له م گپرا نه وه یه وه نه میری ئیمانداران علی ده رده که ویت به وهی که ئوممه ت مافی خۆیا نه که جیگیرو خه لیفه هه لبرن.

۷- وهسیه تی نه میری ئیمانداران علی بو حسن و حسین(علیه السلام):

نه میری ئیمانداران حسن و حوسه بینی بانگ کردو فه رمووی: وهسیه تان بو ده کم به وه پاریزگاری خوا بکه ن، به دنیا یاخی نه بن نه گهر دنیا ش لیتان یاخی بیت، بو شتیکیش مه گرین، که له ده ستان چوو هه سی حق بکه ن و سۆزتان بو هه تیم هه بیت به هانای لی قه و ماوانه وه بچن و ئیش بو دوا پوژ بکه ن، دوژمنی سته مکار بن و سته م لیکراو سه ر بجه ن و ئیش به قورئان بکه ن له پیناوی خوا دا و له لۆمه ی لۆمه کاران مه ترسن، پاشان سهیری محمدي کورپی هه نیفه ی کردو وتی: نه م وهسیه ته مه ت بو دوو برا که ت له بهر کرد^(۳)، وتی به لی ووتی: دهی هه مان وهسیه تم بو تویش هه یه وهسیه ته ت بو ده کم نه رم وهیدی به له گه ل دوو برا که تدا، چونکه مافیان به سه رته وه گه وره یه، دهی شوینیان بو بکه وه له قسه یان ده رمه چوو، پاشان وتی: نهی حسن و حوسه یین وهسیه تان بو ده کم له مه ر محمدي هه نیفه وه، چونکه کورپی باو کتانه ده ی شزانن باو کتانه خو شی ده ی، نینجا به هه سه نی ووت: پو له کم وهسیه ته ت بو ده کم له خوا ترس بیت و له کاتی خۆیدا نوێژ بکه یه ت و له شوینی خۆیدا زه کات بده یه ت و جوانی ده ست نوێژ بگریه ت، چونکه نوێژ ته نها به پاکی ده کریه ت که سیکیش زه کات نه دات نوێژی لی وهرنا گیریتی، وهسیه ت بیت له تاوان به سه ره و رق بخۆره وه سیله ی ره حم به جی بگه یه نه و له کاتی نه زانیدا نه رم و له سه رخۆبه و له دین

۱ - الاستیعاب (۱۳/۱۱۲۸).

۲ - تاریخ الطبری (۶/۶۲).

۳ - هه مان سه رچاوه (۶/۶۳).

شاره‌زا ببهو له کارو فرماندا سه‌قامگیر بهو پابه‌ندی قورئان بهو، دراوسییه‌کی باش بهو فرمان به‌چاکه و به‌رگری له‌خراپه بکه و دوور بکه‌وه له داوین پیسی و خراپه.^(۱) کاتی سهره مه‌رگی هات وه‌سیه‌تی کردو وتی: به‌ناوی خوی به‌خشنده میهره‌بان ته‌مه وه‌سیه‌تی علی کوری ته‌بو تالیبه وه‌سیه‌ت ده‌کات، که شایه‌تی ده‌دات هیچ په‌روه‌ردگارێک نیه جگه له (الله) ته‌نها و بی‌هاوه‌له محمدیش به‌نده و نی‌ردراویه‌تی، خوی گه‌وره به‌رینمونی و دینی حق ناردویه‌تی تاسه‌رکه‌وی به‌سهر هه‌موو هه‌موو ناینه‌کاندا هه‌رچه‌نده بی‌باوه‌ره‌کانیش هه‌زنه‌که‌ن، پاشان نویژو کارو ژیان مه‌رگم بو په‌روه‌ردگاری جیهانه‌و هاوه‌لی نی‌یه، واش فرمانم پی‌کراوه منیش له‌موسلمانانم پاشان: ئه‌ی حسن وه‌هه‌موو که‌س و کارو منداڵ خیزانه‌کانم وه‌سیه‌ت بی‌ت له‌خوی په‌روه‌ردگارتان بترسن وبه‌موسلمانی بمرن و هه‌موو ده‌ست بگرن به‌نایینی خواوه‌و دوو به‌ره‌ک مه‌بن، چونکه گویم له‌پیغه‌مبه‌ری خوا بووه (أبو لقاسم) که ده‌یفه‌رموو: (ان صلاح ذات البین افضل من عامة الصلاة و الصيام)، واته: (چاککردنی نیوان دووان باشتره له‌یه‌ک سال‌ نویژ و رۆژو) سه‌یری خزماتان بکه‌ن و سه‌ردانیان بکه‌ن خوی گه‌وره لی‌پرسینه‌وه‌تان له‌سهر ناسان ده‌کات، توخوا توخوا وریایی هه‌تیوه‌کان بن ده‌میان بی‌ناز مه‌که‌ن و به‌بی‌بوونی ئیوه له‌ناو ده‌چن، توخوا توخوا وریایی دراوسی‌کانتان بن، چونکه ته‌وانه وه‌سیه‌تی پیغه‌مبه‌ره‌کانتان به‌رده‌وامی وه‌سیه‌تی دراوسی‌ ده‌کرد تا وامان گومان ده‌برد، که میراتیان ده‌که‌ویت، توخوا توخوا قورئانتان بیر بی‌ت ئیشی تر پیش قورئان نه‌خه‌ن، توخوا توخوا نویژه‌کانتان، چونکه پایه‌ی ناینه‌که‌تانه، توخوا توخوا مائی په‌روه‌ردگارتان (که‌عبه) تاماون چۆلی نه‌که‌ن چونکه نه‌گه‌ر به‌لانرا ته‌ماشای ناکری، توخوا توخوا جیهادی رپی خواتان بیر بی‌ت به‌مال و گیانتان، هاوه‌له‌کانی پیغه‌مبه‌رتان (ﷺ) له‌بیر بی‌ت، چونکه خوا وه‌سیه‌تی بو‌کردوون له‌باره‌یان‌ه‌وه، توخوا وریای هه‌ژاران و نه‌داران بن له‌ژیان و به‌شتاندا به‌شداریان بکه‌ن، توخوا چاوتان له‌کۆیله‌و که‌نیزه‌کانتان بی‌ت، نویژ، نویژ، له‌پیناو خودادا، له‌لۆمه‌ی لۆمه‌کاران مه‌ترسن کی‌ئیوه‌ی ویست به‌ستانه کی‌لی‌تان ته‌ره‌نجی و یاخی ده‌بی‌به‌ستانه. وه‌ک چۆن خوا فرمانی پی‌

کردوون قسه‌ی باش بکه‌ن، وریابن وابه‌سته و رنجده‌ر بن لی‌کجیاو دووبه‌ره‌ک نه‌بن له‌ سه‌ر چاکه‌و له‌خواترسان یارمه‌تی یه‌کتری بده‌ن و له‌ تاوان و دوژمنایه‌تیدا مه‌بنه‌ یاریده‌ر، له‌ خوابترسن، چونکه‌ خودا سزای سه‌خت و به‌جه‌رگه‌، خوای گه‌وره‌ بتانپاریزی‌ت نه‌ی ئال و به‌یتی پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌شتان تیدا بپاریزی‌ت.

به‌خواتان ده‌سپی‌رم و، السلام علیکم ورحمة‌الله، پاشان هیچی نه‌وت، جگه‌ له‌ (لاله‌ الا الله) تا گیانی سپارد.^(۱)

له‌ گێپ‌رانه‌وه‌یه‌کی ترده‌ هاته‌وه‌: ... پۆله‌کانم: وه‌سیه‌تتان بۆ ده‌که‌م له‌ په‌ناو ناشکراداله‌خوا بترسن له‌ پازییوون و توپه‌بووندا حق بلێن و له‌ هه‌ژاری و ده‌وله‌مه‌ندیدا نیازپاک و له‌سه‌ر دۆست و دوژمن دادپه‌روه‌رو له‌ چالاکی و خاووخلی‌چکیدا ئیش بکه‌ن و له‌ سه‌ختی و خۆشیدا له‌ خوا پازی بن. پۆله‌کانم چه‌ند خراپه‌ له‌دوای به‌هه‌شت خراپه‌و چه‌ند باشه‌ له‌دوای دۆزه‌خ خێرو چاکه‌ بی‌ت، هه‌موو خۆشی یه‌ک به‌بی به‌هه‌شت سوکی و پوچی یه‌، هه‌موو به‌لایه‌ک به‌بی دۆزه‌خ خێرو هه‌سانه‌وه‌یه‌، پۆله‌کانم هه‌رکس سه‌یری هه‌له‌و که‌م و کورتی خۆی بکات، وای لی ده‌کات بیری لای که‌م و کورتی که‌سی تر نه‌بی‌ت، هه‌ر که‌س به‌به‌شی خوا پازی بی‌ت، خه‌فته‌ بۆئه‌وه‌ ناخوات که‌له‌ده‌ستی چووه‌، هه‌رکه‌سه‌یش شمشیری یاخی هه‌لگرت به‌و شمشیره‌ ده‌کوژری‌ت، هه‌رکه‌س چالێکی هه‌لکه‌ند بۆبراکه‌ی خۆی ده‌که‌وی‌ته‌ ناویه‌وه‌، هه‌رکه‌س ئابروی پۆشته‌و براکه‌ی ببات نه‌وا عه‌یب و عاری خۆی پیشان ده‌دات، هه‌رکه‌س هه‌له‌ی خۆی بیر چویه‌وه‌ هه‌له‌ی خه‌لکی تری له‌لاگه‌وره‌ ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س به‌رای خۆی سه‌رسام بی‌ت گو‌مرا ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س ته‌نها عه‌ق‌لی خۆی له‌لاگرن‌گ بی‌ت زه‌لیل ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س به‌سه‌ر خه‌لکه‌دا بنازی‌ت زه‌لیل ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س تی‌که‌ل به‌ ئ‌ن‌دال بوو سوکو‌ر‌سو ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س چویه‌ ده‌روازه‌کانی خراپه‌وه‌ تۆمه‌ت‌باره‌، هه‌رکه‌س له‌گه‌ل زانیاندا د‌اب‌ن‌یش‌یت هی‌دی و هه‌ساوه‌ ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س شتی‌کی زۆر‌کرد به‌و شته‌ده‌ناسری‌ت، هه‌رکه‌س قسه‌ی زۆری کرد زۆر تی ده‌که‌وی‌ت، هه‌رکه‌س هه‌له‌ی زۆر بوو ئابروی که‌م ده‌کات، هه‌رکه‌س ئابروی که‌می کرد ر‌ی‌زو شکۆی که‌م ده‌کات، هه‌رکه‌سه‌یش

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه‌ (۶/۶).

(وهرعی) که می کرد دلی ده مریت، هه رکه سیش دلی مرد ده چیتته دۆزهخ، رۆله کانم: نه ده ب و رهوشته چاکترین میراته، رهوشته جوان چاکترین هاوده مه، رۆله کانم لهش ساغی برده نه ده به شه: نۆبهشیان له بی دهنگیدایه مه گهر بۆزیکری خوا، یه کیکیشیان له دانه نیشتندایه له گهڵ گه مژه و نه زانه کاندایه رۆلکانم گرو تین و سوربوون کیلی سخته و ناره حهتی یه بیر کردنه وه پیش کارو نیش ده تپاریزیت له پهشیمانی دهی چ بهخت رهشیکه که سینک بگه رپته وه بۆ رۆژی دواپی و دۆژمنی بهنده کانی خوا بیته سهر به رزی بۆکه سینک به نیازی پاک کارو کردارو خۆشه ویستی و رق و تورپی و هرگرتن و فریدان و قسه و بی دهنگی و ووته و کرداری بۆ خوا بیته و بهس. ^(۱)

۸- ئەمیری ئیمانداران علی ریگه نادات جهستهی بکوژه کهی بشیوینریت:

ئەمیری ئیمانداران علی (ﷺ) ده لیت: ئەو پیاوه بگرن ئەگهر مردم ئەوا بیکوژن ئەگهریش ژیا م ئەوا ده توانم تۆله ی لی بسه غه وه ^(۲)، له گیرانه وه یه کی ترده هاتوه نان و ناوی بده نی و له گه لیدا چاک بن ئەگهر چاک بومه وه خاوه نی خوینی خۆم یان لی ده بورم یان ئەگهر بیستم تۆله ی لی ده سینمه وه ^(۳)، له گیرانه وه یه کی ترده زیاتر هاتوه وه ده لیت: ئەگهر مردم بیکوژن و ده ست درێژی مه کهن، چونکه خاوی گه وه ده ست درێژی که رانی خۆش ناوی ^(۴)، علی ریگری له حسن کرد، که جهسته ی بشیوینن و ووتی: ئەه نه وه ی عبداللطیب، نامه وی بکه ونه پرشتنی خوینی موسلمانان و بلین: ئەمیری ئیمانداران کوژرا. نه خیر جهنگ نه کهن، حسن (ﷺ) پروانه یه که به یه که بده له وه ی، که لی داوم و جهسته ی مه شیوینه، چونکه گویم له پیغه مبه ر بووه (ﷺ) که فهرمویه تی: (ایاکم والمثله ولوانها بالکلب العقور) ^(۵) له ده قی وه سیه ته که ی ئەمیری ئیمانداراندا باسی بکوژه که ی به چه ندین گیرانه وه هاتوه، که راست و لاوازیش له و گیرانه وه وانه دا هه ن. جا ئەو

۱ - الشهب اللامعة في السياسة النافعة: ابن رضوان، لا (۶۳۲/۶۳۳).

۲ - فضائل الصحابة (۵۶/۲) بسند حسن.

۳ - المحن: ابن أبي العرب، لا (۹۴)، خلافة علي، عبد الحميد، لا (۴۳۹).

۴ - الطبقات (۳/۳۵).

۵ - تاريخ الطبري (۶/۶۴).

گيڙانهويهی تيايدا علي (ﷺ) فرمانی کرد له دواي خوی نهو بکوږه ی بسوتینن سنده ده کهي لاوازه، نهو گيڙانه وانه ی تریش به یهك ئاراسته دا دهرۆن له هه موویاندا علي (ﷺ) فرمانی به کوشتنی پیاوه که کردوه نه گهر بهو لیدانه گیانی له ده ستدا جگه له وه ریځیری لینکردوه.

نهو گيڙانه وانه ته واکه ری یه کترین وله لایه که وه ده بنه به لگه، ههروهك نه میری ئیمانداران به مورته دو هه لگه پراوهی دانا تا فرمان به کوشتنی بدات، به لکو کاتیک موسلمانان ویستیان بیکوژن ریځه ی نه وه ی لینگرتن و وتی: نهو که سه مه کوژن نه گهر رزگارم بوو نهوا تۆله ی برینداری ده سینمه وه نه گهریش مردم نهو کات بیکوژن.^(۱)

گيڙانه وه دیاره کانی میژوو باس له وه ده کهن، که کاتی علي (ﷺ) گیانی سپارد، حسن ناردی به دواي ابن مولجه مدا نه ویش به حه سه نی وت: تۆ نه م سیفه ته ت تیدایه؟ سویند به خوا من هه ر به لئینیکم داییت به خوا بردومه ته سه رمن به لئیم به خواداوه، که علی و معاویه بکوژم یان بی هه ردوکیان برم، نه گهر ده کری به رم ده ی تا بچم بو ی، به لئینی خوا بیته نه گهر نه مکوشت یان کوشتم و مامه وه بیمه وه بۆلات و ده ست بجه مه ده ست حسن پیی ووت: سویند به خوا دۆزه خ بۆ تۆ باشه پاشان پیشی خست و کوشتی^(۲)، پاشان خه لکی بردیان و به ناگر سوتان دیان به لام نه م گيڙانه وه یه پچراوه^(۳)، راستی نیو گيڙانه وه کان و نه وه ی شیاوی حسن و حوسه یین و نه وه کانی ئال و به یت بیته نه ویه، که نه وان په یوه ستی وه سییه ته که ی نه میری ئیمانداران علی سوون له هه لئس و که وت کردنیان به رامبه ر به عبدالرحمانی کوری مولجه م که تیايدا ئاکاری به رزی ئیسلام ده رده که ویت، که ریځیری کردوه له وه ی جهسته ی بشیوینریت و با په یوه ستی تۆله ی شهرعی بن نهو گيڙانه وه یه ش نه چه سپاوه، که ده لیت: که علی به خاک سپێردرا ابن مولجه م یان هیئاو خه لک کۆبونه وه و نه وت و داریان هیئاو حمدی کوری حه نیفه و حوسه یین عبدالله کوری جعفری کوری ابوتالیب وتیان وازمان لی به ینن با پارچه پارچه ی بکه یین، ئینجا

۱ - منهاج السنة (۲۴۵/۵).

۲ - تاریخ الطبری (۶۴/۶).

۳ - خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحمید لا (۴۴۰).

عبدالله هەردو دەستو قاچی بڕی و کەچی ئەو هیچ هاوارو قسەى نەکرد، ئینجا چاوی هەل کۆلێ، هیچ هاواری نەکرد و دەى ووت: تۆ دوو چاوی مامى خۆت هەلکۆلەو دەى وت ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ [العلق: ۱] تا سورەتە کەى تەواو کرد هەردوو چاوی خۆینیان دەرپشت پاشان فرمانى کردو زمانیان دەرھینا بېرېن، ئینجا هاواری کرد وتیان بۆچى هاوار دەکەیت وتی: ئەو هەواو نالە نى یە، بەلکو ئەترسم تۆزقالتى له دنیادا بێنمەو و یادی خوا نەکەم، ئینجا زمانیان بڕی، پاشان سوتاندیان، پیاویکی ئەسمەرو جوان بوو، پرچی هەتا سەر گوێ ی درێژ بوو، له نیوژەوانە شوینی سوچدە بەدیار کەوتبوو. ^(۱) لای ئیمە ابن مولجەم خراپترین کەسى رۆژى دوايیه، له لای ئیمەى ئەهلى سوننه ابن مولجەم کەسیکە، کە خوازیارین بچیتە دۆزەخ، نەوزەك وەك قسەى خەوارىچ له بارەیهو، حوکمە کەشى وەك حوکمى بکوژى عثمان و زوبیرو طلحە و سعیدی کوپى جوبەر و عەممارو حسین وایە، ئیمە لەبەر خوا لییان بە دوورین و رقمان لییانەو دەیان دەینە دەست خاى گەورە - عزوجل - ^(۲)

۹- وتاری حەسەنى کوپى علی (عليه السلام) له دواى کوژران باوکی:

عمرى کوپى حوبشى دەلیت: حەسەنى کوپى علی (عليه السلام) وتاری بۆ داين و وتی: دوینی پیاویك، کە پێشینه کان و دواينه کانیش به زانستیدا نەدەگەشتنەو بەجیى هیشتن ئەو کەسە پێغەمبەر (ﷺ) بیناردایەو ئالای بدایەتە دەست نەدەگەرایەو ^(۳) تا فەتخى دەکرد له هەرچی هەیهەتی تەنها حەوت سەد درهەم له بەخششی مایەو، کە داینابوو بۆ خزمەت گوزاری خێزانە کەى. ^(۴)

۱۰- پێشوازی معاویه له هەوالی کوژرانی علی (پەزای خوا لە هەردکیان

بیت):

۱ - طبقات ابن سعد (۳/۳)، الاخبار الطوال، لا (۲۱۵).

۲ - تاریخ الاسلام، عهد الخلفاء الراشدين، لا (۶۵۴).

۳ - فضائل الصحابة (۲/۷۳۷) إسنادہ صحیح.

۴ - هەمان سەرچاوە.

کاتیک هه‌والی کوژرانی علی هات بۆ معاویه (ﷺ)، معاویه که‌وته گریان ژنه‌که‌ی پیتی ووت: جه‌نگت له‌گه‌ل کرد و بۆیشی ده‌گریت ؟ معاویه‌ش (ﷺ) ووتی: قورپت به‌سه‌ر تۆ نازانیت خه‌لکی فه‌زل و زانایی و زانستیان له‌ده‌ستدایه^(۱)، معاویه (ﷺ) هه‌رچی نه‌زانیبایه نامه‌ی ده‌نوسی بۆ علی کورپی أبو تالیب و پرسپاری له‌و ده‌کرد، کاتیک هه‌والی کوژرانی علی بیست وتی: فیهقه‌و زانست به‌ مردنی علی کورپی أبو تالیب له‌ ده‌ست چوو، عوتبه‌ی برای پیتی ووت: با خه‌لکی شام ئەمەت لی نه‌بیستن ئەویش وتی وازم لی به‌ینه^(۲)، با دان به‌که‌سایه‌تی عه‌لیدا بنیین کاتیک معاویه له‌کاتی ده‌سه‌لاتیدا داوای خیراری سودائی کرد وه‌سفی علی بۆ بکات ئەویش وتی: وازم لی به‌ینه ئەی ئەمیری نیمانداران، معاویه وتی: سویند به‌ خوا ده‌بیست وه‌سفی بکه‌یت ئەویش وتی: که‌ هه‌ر ده‌بیست وه‌سفی بکه‌م ده‌ی به‌ خوا دووربین و به‌هیز بووبه‌داد په‌روه‌ری حوکمی ده‌کرد، وه‌کو کانی زانستی لی دهر ده‌چوو^(۳)، دانایی له‌هه‌مو لایه‌که‌وه لی به‌دیارده‌که‌وت و خۆی له‌به‌زم و که‌یفی دنیا به‌دوور ده‌گرت، به‌شهو شه‌وغونی ده‌کیشاو پر له‌په‌ند بوو بیر تیزو دوور بیر بوو، هه‌زی له‌جلی کورت و خۆراکی که‌م نرخ ده‌کرد، له‌ناوماندا وه‌که‌ی یه‌کی له‌ئیمه‌ بوو ئەگه‌ر داوامان لی بکردایه وه‌لامی ده‌داینه‌وه ئەگه‌ر داوای هه‌والمان بکردایه هه‌والی پیده‌داین سویند به‌خوا ئیمه له‌گه‌ل ئەوه‌ی لیمان نزیک بوو لی نزیک بووین نه‌مان ده‌توانی له‌به‌ر شان و شکۆیدا قسه‌ی له‌گه‌ل دا بکه‌ین که‌سانی دینداری به‌رز پاده‌گرت و له‌هه‌زاران نزیک ده‌بویه‌وه خۆراکی به‌هیزی نه‌ده‌دا له‌ باتلیدا و له‌دادوه‌ریدا لاواز بۆ هیوا نه‌ده‌بوو شایه‌تی ده‌ده‌م، که‌ئه‌م له‌ هه‌ندی هه‌لویتیدا بینیه‌مه، که‌شهو ی ئاوا کردوه و ئەسته‌یره‌کانی ده‌رکردون و پیشی ده‌گرت و وه‌که‌ ده‌رده‌دار هاواری بوو و له‌تاو خه‌فەت و په‌ژاره‌دا هاواری ده‌کردو ده‌یوت: ئەی دنیا پرۆ که‌ سی تری جگه له‌من هه‌ل مه‌خه‌له‌تینه، به‌ره‌و روی من بویته‌وه یان توشم بویت ئەی هاوار ئەی هاوار من سی جار ته‌لاقم داویت و گه‌رانه‌وت نی یه، بۆیه ته‌مه‌نت کورته‌و مه‌ترسیت که‌مه، ئاه له‌ که‌می دنیا نه‌ویستی و دووری گه‌شت

١ - البداية والنهاية (١٣٣/٨).

٢ - الاستيعاب (١١٠٨/٣).

٣ - هه‌مان سه‌رچاوه (١١٠٧/٣).

و ترسی ړی، ټینجا معاویه گریاو ووتی: په همه تی خوا له ابو حسن سویند به خوا وا بوو،
نهی خرار خه فته تی تو بو نهو چونه ؟ نهویش وتی: خه فته تی منداله که ی سهری پرن و خو ی
له ماله ویدا بیت^(۱).

له عمری کوری عبدالعزیزه وه ده لیت: له خه ودا پیغه مبه ر(ﷺ)م بینو ابو بکر و
عمریش له لای دانیشتبون منیش سه لامم لی کردو دانیشتم هر که دانیشتم علی و
معاویه هاتن و هاتنه ژوری، درگا که گه پایه وه دواوه و داخواو منیش سه یرم ده کرد
به په له علی چویه ده ری و ده ی وت: سویند به په روه ردگاری که عبه بوم براوه ته وه، پاشان
به په له معاویه چوه ده ری و وتی: سویند به په روه ردگاری که عبه لیم خوش بوو.^(۲)

ابن عساکیر له نه بو زهرعه ی پازی یه وه ده گپړیته وه، که پایونیک پی ووت: من رقم
له معاویه یه نهویش وتی: له بهرچی ؟ وتی: چونکه بکوژی علی یه نه بو زهر که پی ووت
قورت به سهر په روه ردگاری معاویه میهره بانه، نه یاری معاویه ش نه یاری کی به خشنده یه
ټینجا تو له ونیوه نده یاندا چیت به ده سته ؟^(۳)

---

۱ - همدان سمرچاوه (۱۱۰۸/۳).

۲ - البداية والنهاية (۱۳۳/۸).

۳ - همدان سمرچاوه (۱۳۳/۸).

بهشی دووهم

بهیعت پیدانی حسه‌نی کوری علی و گرن‌گترین سیفه‌ته‌کانی و هه‌ندی هه‌لویستی له‌ژیانی کۆمه‌لایه‌تی وئو پرۆژه چاکسازی‌یه‌ی که له یه‌کبوونی ئومه‌تدا خیراو تاجداری کرد.

جی باسی یه‌که‌م

بهیعت پیدانی حسه‌نی کوری علی

بهیعت پیدانی حسه‌نی کوری علی (ﷺ) له مانگی ر‌ه‌مه‌زا نی سالی ٤٠، دوا‌ی شه‌هید کردنی ئه‌میری ئیمانداران علی کوری ئه‌بو تالیب (ﷺ) له‌سه‌ر ده‌ستی خه‌وار یه‌یه‌ک، که عبدالرحمن کوری مه‌لجه‌می مرادی بوو (خوای لی‌ی رازی نه‌بی)^(١)، خه‌لکی له‌دوا‌ی باوکیدا حسه‌نیان (ﷺ) هه‌ل‌بژارد و ئه‌میری ئیمانداران (ﷺ) له‌دوا‌ی خۆی که‌سی دیاری نه‌کرد، ووتیان: ئه‌ی ئه‌میری ئیمانداران، که سوکاره‌که‌ی له‌ناو نه‌به‌ین^(٢)، ووتی: که‌واته ده‌تانه‌وی جگه‌ له‌ بکوژم که‌سی تر بکوژن سویندتان به‌خوا ده‌ده‌م گه‌ر شتی وا بکه‌ن ووتیان: که‌سی‌کمان بۆ به‌ خه‌لیفه‌ بکه‌ وجیگه‌ت بگر‌یتته‌وه‌، ووتی: نه‌خ‌یر، به‌ل‌کو به‌ج‌یتان ئه‌ه‌یلم بۆته‌وه‌ی پ‌یغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ) بۆی به‌ج‌ی ه‌یشت، ووتیان: گه‌ر به‌په‌وه‌ردگارت گه‌یشتی چی ده‌لی‌ی، که به‌و جزره‌ ج‌یمان ئه‌ه‌یلی، وه‌کیع ده‌لی‌ی^(٣)، ووتی: ئه‌ل‌یم په‌روه‌ده‌گار له‌نی‌وانیاندا ج‌یت ه‌یشتم، پاشان بۆلای خۆت بردمه‌وه‌وه‌ له‌نی‌و ئه‌واندا‌ی، ویستت بی‌ چاکیان ده‌که‌ی، ویستت بی‌ خراپیان ده‌که‌ی.^(٤) دوا‌ی کوژرانی عه‌لیش (ﷺ)،

١ - الطبقات (٣ / ٣٥ - ٣٨) تحقیق د. احسان عباس.

٢ - مجمع الزوائد (١٣٩/٩)، مسند أحمد (٣٢٥/٢) حسن لغیره.

٣ - وکیع بن الجراح، ثقة حافظ عابد، التقريب ٥٨١.

٤ - مسند أحمد (٢ / ٣٢٥) حسن لغیره الموسوعة الحديثية.

حهسه‌نی کوری علی(علیه السلام) نوژی له‌سه‌ر کرد و، چوار(ته‌کیره‌ی) له‌سه‌ر کرد، له‌ کوفه‌دا نیژای، یه‌که‌مین که‌سی‌کیش به‌یعه‌تی به‌حسن دا قه‌یسی کوری سعد بوو، ووتی: ده‌ست بکه‌روه له‌سه‌ر قوتانه‌که‌ی خوا وریبازی پیغه‌مبه‌ر وکشتاری لاده‌ران به‌یعه‌ت پی ده‌ده‌م، هسه‌نیش(علیه السلام) فهرمووی: له‌سه‌ر قورئانی خوا وریبازی پیغه‌مبه‌ر(علیه السلام) و هه‌ریه‌که‌ و له‌دوای مه‌رجی‌که‌وه‌یه: به‌یعه‌تی پیداو بیده‌نگ بوو، خه‌ل‌کیش به‌یعه‌تیان پیدای^(۱)، خه‌ل‌کی عیراق ویستیان به‌یعه‌تی به‌حسن بده‌ن، حسن مه‌رجی له‌سه‌ردانان ویستانی ووت: نه‌بی گوی‌گرو وگوپ‌رایه‌ل بن و ناشته‌وایی هه‌رکس ده‌که‌ن، که‌من ناشته‌وایی ده‌که‌م، جه‌نگی هه‌رکس ده‌که‌ن، که‌من جه‌نگی ده‌که‌م.^(۲) ریوایه‌تی له‌و‌ج‌ره‌ش زۆر هاتووه‌ و گشت ئه‌وانه‌ش به‌ل‌گه‌ن له‌ده‌ست‌پیکردن و هه‌نگاوانانی خیرای هسه‌نی (علیه السلام) بو ئه‌و ناشته‌واییه‌ی، که‌ به‌ پشتیوانی خوای گه‌وره‌ به‌ دریژی باسی دیت. بۆیه له‌ لی‌کۆلینه‌وه‌ی به‌یعه‌ت پیدانی حسندا چهند په‌ند و وانه‌ و سوودیک به‌ده‌ست ده‌خه‌ین له‌وانه‌:

یه‌که‌م: به‌ر په‌رچدانه‌وه‌ی کیشه‌ی ده‌ق له‌سه‌رخه‌یلافه‌تی حسن(علیه السلام)

باسکردمان له‌باره‌ی به‌یعه‌ت پیدانی حسن(علیه السلام) له‌ به‌رانبه‌رماندا باسی‌ک سه‌ره‌له‌ده‌دا، که‌(شیعه‌ی) به‌ه‌وی پی ده‌دات و، ئه‌ویش باسی ده‌قی‌که‌ له‌لایه‌ن علی کوری ئه‌بی تالیب له‌سه‌ر خه‌یلافه‌تی حسن^(۳) ئه‌وه‌ش له‌و درۆ هه‌لبه‌ستراوانه‌یه، که‌ خراوه‌ته‌ سه‌ر نه‌میری ئیمانداران علی(علیه السلام)، که‌ گواستنه‌وه‌ی له‌لایه‌ن ئه‌وه‌وه‌ راست نیه، شیعه‌ باوه‌ریان وه‌هایه، که‌ ئیمامه‌ت ته‌نیا به‌ده‌قه له‌ لایه‌ن خوای گه‌وره‌ و له‌سه‌ر زمانی پیغه‌مبه‌ره‌(علیه السلام)، که‌به‌وه‌ ئاشکرا ده‌کرئ وه‌کو پیغه‌مبه‌رایه‌تیش لوتفیکه‌ له‌لایه‌ن خواوه‌، بۆیه هه‌چ سه‌رده‌می‌ک نابئ بئ ئیمامی‌کی دانراو له‌ لایه‌ن خواوه‌، که‌ به‌گوێکردنی پیویسته‌، مرۆفیش مافی دیاریکردن وه‌له‌بژاردنی نیه و ئیمامیش مافی نیه له‌دوای خۆی ئیمام دیاری بکات، له‌وه‌شدا ده‌یان ریوایه‌تیان به‌ زمانی پێشه‌واکانیان هه‌لبه‌ستاو، هه‌ندیک له‌ گیرانه‌وانه‌یان خستۆته‌ پال ئیمام محمد الباقر(په‌حه‌می خوای لی بئ)، که‌ وتویه‌تی:

۱ - تاریخ الطبری (۷۳ / ۶).

۲ - هفمان سقزاقوی ئیشوو (۷۷ / ۶).

۳ - فرق الشیعة للبوخه‌تی، لا ۳۴، مرویات خلافة معاوية.

ئەزانن ئەم ئىمامەتە لە نىۆ نىمەدايە و خۆمان ديارى دەكەين؟ نەخىر سويند بەخوا ئەمە لە پىڭەمبەرەو دەروست بوو و ھەر جارە بەخاوەنى خۆى دەگاتەو^(۱)، شىعە باوەريان وەھايە، كە پىڭەمبەر(ﷺ) ئىمامەكانى دواى خۆى ديارىكردوو و ناوى ناون دوانزە ئىمام، زياد و كەمىيان نىيە، كە ئەمانەن:

۱. على كورى أبو طالب(ﷺ)، كۆچكردوى ۴۰ ك
۲. حەسەنى كورى على(ﷺ)، كۆچكردوى ۵۰ ك
۳. حسينى كورى على سەيدى شەھيدان(ﷺ)، كۆچكردوى ۶۱ ك
۴. على كورى حسين - زەينولعابدین - كۆچكردوى ۹۵ ك
۵. محمدى كورى على ئەلباقر كۆچكردوى ۱۱۴ ك
۶. جعفرى كورى موحومەد سادق كۆچكردوى ۱۴۸ ك
۷. موسای كورى جعفرى كازم، كۆچكردوى ۱۸۳ ك
۸. على كورى موسای الرضا كازم، كۆچكردوى ۲۰۳ ك
۹. محمدى كورى على ئەلجەواد كۆچكردوى ۲۲۰ ك
۱۰. على كورى محمدى ھادى، كۆچكردوى ۲۵۴ ك
۱۱. حەسەنى كورى على عەسكەر، كۆچكردوى ۲۶۰ ك
۱۲. محمدى كورى حەسەنى مەھدى، كۆچكردوى ۲۵۶ ك

بناغە دانەرى بىرو باوەرى وەسیت(عقیدەالوصیە)یش ابن سەبەئە و ئەو وەسیتەش لە على(ﷺ)تەواو دەبوو، بەلام دواتر بۆ كورانیشى گشتگىريان كردوو و ئەو رافىزەبیانە بە بێدەنگ و نەپىنیە وەكاریان دەكرد و ئەھلى بەیتیش ئەوھیان پەتكردوو ھەروەكو على ئەمىرى ئىماندارانى باپىريان(ﷺ)ئەوى پەتكردۆتەو، بۆیە ئەو گومرايانە بىرباوەرى توقیەیان داھێنان و وەكو بىر و فیکرى خۆیان بلایانكردەو...^(۲)

۱ - الإمامة والنص، فیصل نور، لا ۸.

۲ - أصول الشيعة الإمامية(۲/۸۰۰).

له مهترسیتزین نهوشتانهی شیعه دایان هیئا نهویه، که پیغمه مبهرا (ﷺ) له دواى خوى راسته وخو وهسیهتی خیلافهتی به علی کردووه (ﷺ) و، نهوانه ی پینشی که وتوون مافی عهلیان (ﷺ) داگیر کردووه، هر وه که کتیبی (الکافی) یاندا هاتووه: هر که سى برى و خوى نه ناسى نهوه مردنی نه فامانه ی کردووه، به دوا داچونی میژوویى بو میژووی خهلیفه راشیدینه کان، نهوه له خیلافهتی ابوبکر (ﷺ) و عمردا (ﷺ) بوونی وه سیئت نابینیت، به لکو سهره تای دهرکه وتنی نهو وو شهیه له سالانی کو تایی خیلافهتی عثمان (ﷺ) و دهرکه وتنی سهره ده می ناشوبه دا نه بینین، بیگومان هاوه لآن نهو قسه یه یان رت کردو نهوه و به درو یان خستو نهوه، دیارترین نهو هاوه لانهش علی کوری نهبو تالب و دایکی ئیمانداران عایشه یه (خوای لی ره زابی)، پاشان ده بینین نهو قسه یه له سهره ده می خیلافهتی عهلیدا (ﷺ) له بیرۆکه ی ناراسته کراو و بیرو باوه رپیکدا خوى روشن ده کرده و بو باوه ره یئنان و بانگهواز بو کردنی، نهو شتهش که رافیزه بانگه شه ی ده کات نهوه زاناکانیان وه کو (النومختی) و (الکشی) باسیان کردووه سه لماندوویانه، که دانروی عبدالله کوری سه به نهو له کتیبه که مددا (اسمى المطالب فى سيرة امير المؤمنين على بن ابي طالب) (ﷺ) به دريژى باس کردووه و به وه ی که له گواستنه وه ی راست دا، که له لایه ن هه ندی له هاوه لانه وه (خوای لی ره زابی) و خودی عهلیش (ﷺ) هاتووه به سه بو وه لام دانه وه ی نهو قسه پوچه یان، به لگهش زوره، له وانه:

۱. لای عایشه باس کراوه پیغمه مبهرا (ﷺ) وه سییتی خیلافهتی بو علی کردووه، عایشه فه موویه تی: کی نه مه ی ووتووه؟ من پیغمه مبهری خوام بینى و له سهر سنگم بوو، که کوچی دوا یی کرد نه مبینى و نازانم که ی وه سییتی به علی کردووه ^(۱)، نهو قسه یه ی عایشهش (ﷺ) پیغمه مبهرا (ﷺ) وه سییتی به علی نه کردووه گه وره ترین به لگه ی نه بوونی

وهسيته، چونكه پيغه مبهري (ﷺ) له ماله كهي نه ودا وه فاتي كرد گهروه سيټيك هه بوايه نه وه له هه موو خه لكی له پيشتري بوو بۆ زانینی (۱).

۲. له ابن عباس ده لئ: علي كوري نه بو تاليب (ﷺ) له كاتي ته ونازاري كه پيغه مبهري (ﷺ) تيايدا وه فاتي كرد لای پيغه مبهري (ﷺ) هاته دهره وه خه لكيش ووتيان نهی باوكی حسن: پيغه مبهري خوا (ﷺ) وه زعی چونه؟ نه ویش ووتی: سوپاس بۆ خوا ئیستا باشه، عباسی كوري عبدالمطلب دهستی گرت و ووتی: سویند به خوا من پيغه مبهري خوا (ﷺ) نه بینم له م نازاریدا وه فات ده كات و من له كاتي مردندا رومهت و شپوهی نه وهی عبدالمطلب ده زاتم، بانبه ن بۆ لای پيغه مبهري خوا (ﷺ) بالی ی بیرسین كاروباری موسلمان دواي خوی بۆكی ده بی، گهر بۆ خومان بی نه زانین و گهر بۆ خه لكی ديكهش بی نه وه وه سيتمان پي ده كات، عه لیش ووتی: سویند به خوا گهر له وباره وه له پيغه مبهري خوا بیرسن نه وه ريگريمان ده كات و له دواي خوی خه لكيمان ناخاته ده ست، سویند به خوا له پيغه مبهري خواي (ﷺ) داوانا كه م. (۲)

له قسه يهيدا (ﷺ) شايه تيدانه بۆ هاوه له به ريژه كان ره زای خوايان له سهر بی له و په ري پابه نديان به جي به جي كردنی فرمانی پيغه مبهري خواوه (ﷺ)، كه ئاموژگاريه ك هه بوايه نه وه هاوه لان لی دوا نه ده كه وتن، كاتي ك نه نصار له سه قيفه دا به و په ري نازادی وبویری وراستگوييه وه بۆچوونی خويانيان دهرپري "نه ميری له ئيمه و نه ميری له ئيه" (۳) نه وه به يعه تيان به و كه سه ده دا، كه وه سيټی بۆكراوه، يان به لای كه مه وه نه وه وه سيټه يان يادی يه كتر نه خسته وه، گهر پيش نه ویش ده قيك هه بوايه نه وه علي به عباسی نه ووت: (چون له و باوه ره لی ی بیرسین كه وه سيټی خيلافه تی به من داوه) پيغه مبهري خواش (ﷺ) هه مان پوژ وه فاتي كرد، بۆيه كه هيچ شتيك له و وه سيټه بوونی نه بوو، نه وه نه وه ده قه بانگه شه يه كي بی بناغه و ناراسته و ههرشتی له و باره وه هاتبی به سهر عه لييه وه به ده ق

۱ - بئذ المجهود في إثبات مشابهة الرافضة لليهود (۱ / ۱۹۰).

۲ - البخاري، كتاب، المغازي، رقم: ۴۴۴۷.

۳ - البخاري، كتاب، الحدود، رقم: ۶۸۳۰.

په تکراره ته وه، چونکه پیچه وانه ی دهقی پاشکا وانه ی خودی علیه (ﷺ)، له بهر نه وه ی به لگه بیستراویه که یان به لگه نیه بۆ بانگه شه بۆکراو. ^(۱)

۳. له علی (ﷺ) پرسیارکرا نایه پیغه مبهری خوا (ﷺ) به شتیځ ئیوه ی تایبته کردووه، فهرمووی به هیچ شتی ئیمه ی تایبته نه کردووه خه لکی پی تایبته نه کردبی، په ریه کی دهر کردووه تیایدا نووسرابوو، ((لعن الله من ذبح لغير الله، ولعن منسرق من الارض، ولعن الله من لعن والده، ولعن الله وامن الله من اوى محدثا)) ^(۲) (ابن کثیر) ووتوویه تی: ئهم فهرموده ده له ههر دوو (صحیحین) و نه وانیترا د راسته و سه ماوه، که له علیه وه وه لام دانه وه ی گروپی رافیزیه، که وه های داده نین پیغه مبهری خوا وه سیتی خیل افته ی بۆ کردووه.

۴. له عمری کوری سوفیانه وه: که علی رۆژی جه مه ل دهر که وت ووتی: ئه ی خه لکینه پیغه مبهری خوا (ﷺ) له ئیماره ت دا هیچ شتی کی به لین پینه داین و وه باشمان زانی، که ابوبکر به خه لیفه بکه ین و نه ویش هه مان ری بازی گه یاند. ^(۳)

۵. ابوبکر البیهقی به ئینساد ی خۆی بۆ شه قیقی کوری سه لمه باسی له و ریوایه ته کردووه و ده لئ: به علی ووترا (ﷺ) که سمان بۆ نا که یته خه لیفه و له دوا ی خۆت خه لیفه دانانی ی؟ نه ویش ووتی: پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) خه لیفه ی دانه نیا، به لام گهر خوا به خه لکی بوئ ئه وه دوا ی من له سه ر چاکترینیان کۆیان ده کاته وه هه روه کو دوا ی پیغه مبهر که یان له سه ر چاکترینیان کۆکرده وه ^(۴)، نه وش به لگه یه کی پونه، که باسی دهقی به خه لیفه بونی علی (ﷺ) له دوا ی پیغه مبهر (ﷺ) دروستکراوی ئه و که سانه یه رقیان به رامبه ر ها وه لانی پیغه مبهر (ﷺ) و علی و نه هلی به یته و ده یانه وی له ژیر ئه و په رده و پیلان به رامبه ر ئیسلام و موسلمانان دابریژن وفیلان لی بکه ن. ^(۵)

۱ - الإمامة والرد على الرافضة، تحقيق علي ناصر فقيهي، لا ۲۳۸.

۲ - مسلم (۳ / ۱۵۶۷) رقم: ۱۹۷۸.

۳ - الاعتقاد، لا ۱۸۴، وقال البیهقي في دلائل النبوة: سنده حسن.

۴ - هه مان سه رجاره، إسناد ه جید.

۵ - عقيدة اهل السنة والجماعة في الصحابة (۲ / ۶۲۰).

لهوده قانه شدا به تهواوی رۆن ده بیته وه بیر و باوه پری وه سیّت (عقیده الوصیه) دانراوه و تانه دانوه دانراوی عبدالله کۆری سه به نه وه و درۆیه کی ئاشکرا به رامبه ر پیغه مبه ری خوا (ﷺ) دانراوه و تانه دانه له هاوه لّان ره زای خویان له سهر بی .

له (نهج البلاغه) دا راشکاوانه وا ده لّی: ئه وه که سانه به یعه تیان پیکردم له سهر نه وه ی به یعه تیان به أبوبکر و عمر و عثمان کرد، راویژ بۆ موهاجرین و نه نصاره، و گهر له که سیّک یه کده نگ بوون به وه ی ناوی ئیمامیان لّینا ئه وه خوا ره زامه ندی له وه یه کده نگ ی ئه وانی هه به ^(۱)، به و پرسته یه ئه میری ئیمانداران ئاماژه ی کردۆته کۆمه له راسته قینه یه که جی ئی گرنگیه وه های کردووه .

- شورا بۆ موهاجرین و نه نصاره کانی هاوه لّانی پیغه مبه رخوایه (ﷺ) و (حل و عقد) یان به ده سته وه یه .

- ریکه و تیان له که سیّک هۆکاره ی ره زامه ندی خوا و نیشانه ی ره زامه ندیه تی بۆیان .

- له زمانی ئه وان و به بی هه لّبژاردنی ئه وان ئیمامه ت دروست نابی .

- ته نیا بیده عه چی سته مکار و لادهر له رّیگای ئیمانداران له قسه و بریاریان ده رده چن، ئه ی چی له وه که سانه ی پیچه وانه ی ئه وانه ده که ن. ^(۲)

پرسی ئه وه ده قه ئه وه له هیه چ پرویه که وه جیگیر نه بوو و بابه تی کورته کردنه وه ی ئیمامه کان له چه ندکه سیّکدا ئه وه به بی ی قورئان سوننه ت ره تکراره ته وه عه قل و مه نتیقی پرودا و قبولی ناکات، چونکه دوا ی ته واه بوونی ئه وه ژماره دیارانه ده کری ئه م ئوممه ته به بی ئیمام بمینیته وه؟ چونکه ئه وه ئیمامانه ی ئه وان باسی ده که ن ته نیا به دووسه ده و نیو و که متر ژیاون .

مامۆستا (أحمد الکاتب) یش په ره سه ندنی بیری سیاسی شیعه ی له شوراوه بۆ ولایه تی فه فیهی جیا کردۆته وه و باسی کردووه و له باره ی ئه میری ئیمانداران هه سه نی کۆری علی (ﷺ) و شوراوه قسه ی کردووه و ده لّی: رونی کردۆته وه، که هه سه نی کۆری علی له

۱ - نهج البلاغه، کتاب: إلی معاویه رقم ۶ ۵۲۶ .

۲ - ثم ابصرت الحقیقه، لا ۱۶۱ .

باسکردنی هیچ ده قیك له باره یه وه له لایه ن پیغه مبه ره وه (ﷺ) یان له لایه ن علی نه میری ئیماندارانی باوکیه وه له به یعه ت پیکردنی خه لکیدا پشتی نه به ستووه، له باوه ږی حه سه نه وه قسه ی کردووه، که له سیسته می شورا و مافی نومه ت دا پروانیویتیه خیلافه ت وهیچ ده قیکی له و باره وه بوخوی نه بینیه .

له هه لپاوردنی پیشه وای خوی، نه م باوه ږه ش جاریکی تر گه یشته لوته که، که بو معاویه ده ستی له خیلافه ت هه لگرت و گه ږانه وه ی بو سیسته می شورای نیو موسولمانان له سه ر به مه رج کرد، بۆیه نه گه ر خیلافه ت به ده ق له لایه ن خواوه بوایه و دیارکردنی پیغه مبه ر بوایه هه روه کو تیوری ئیمامه ت وه های بانگه شه نه کات نه وه بو حسن نه بوو گه رچی له هه ر بارو دؤخیکندا بوایه بو هیچ که سی ده ستبهرداری بکر دایه، دواتریش نه ده بوو به یعه تی به معاویه بکر دایه یان هاوه لان و شوین که وتوانی بو به یعه تدان به معاویه بانگه واز بکات، ده بینین هیچی وانه بوو، به لکو ږینگه یه کی تری گرت به مافی موسولمانانی پاراست له وه ی له ږینگه ی سیسته می شوراوه مافی هه لپاوردنی پیشه وای خو یانیا ن هه بیته، حوسه ینی شه هیدیش تا دوا ساته کانی ژیا نی به به یعه ت پیدانی معاویه وه پایه ند بوو، پیشنیاریکی دوا ی وه فاتی حه سه نی نه میری موسولمانانیش ږه تکرده وه که دا وایان کرد دژ به معاویه شورش بکه ن و ږوونیکرده وه که له نیوان خوی و معاویه و په یان و به لئین هه یه و بوی نیه هه لپوه شینیتته وه و بوا ری خوی نه دا نه و کاره بکات، ته نانه ت داوی معاویه نه بیته، که خیلافه تی به یه زیدی کوږی دا و حوسه ینیش به یعه ت پیدانی ږه ت کرده وه و سوور بوو له سه ر نه وه ی بو عیراق ده ربچیت له سالی ۶۱ی کوچی له که ربه لا شه هید کرا.^(۱)

دووهم: ئه‌وه‌ی شیعه‌ی دوانزه ئیمامیه‌کان له دیاریکردنی ژماره‌ی کتێبه سونه‌ته‌کاندا هاتوو ده‌یکه‌نه به‌لگه‌.

له جابری کوری سمره‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فهرموویه‌تی: ((یکون اثنا عشر أمیراً)) وشه‌یه‌که که نه‌مبیس‌توو، باوکم ووتی: فهرموویه‌تی: ((کلهم فی قریش))^(۱)، واته: (هه‌موویان له قوره‌یشن)) له موسلیمیشدا جابر ووتویه‌تی: (بیستم پیغه‌مبه‌ر خوا (ﷺ) فهرمووی: ((لا یزال الاسلام عزیزاً الی اثنی عشرة خلیفه)) پاشان ووتی: وشه‌یه‌که لێی تینه‌ده‌گه‌یشتم، پاشان به‌باوکم وت: کیت ووت ؟ ووتی: هه‌موویان له قوره‌یشن^(۲)، له أبو داودیشه‌وه رپویه‌تی‌کردوو: ((لا یزال هذا الدین قائماً حتی یکون علیکم اثنا عشر خلیفه کلهم تجمع علیهم الأمه)).^(۳)

له‌و کاته‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) گه‌راوه‌ته‌وه بۆ مال و قوره‌یش هاتوو نه‌ته لای ووتویه‌نه: دوا‌ی ئه‌و دوانزه خه‌لیفه‌یه چی ئه‌بیت؟ پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) فهرموویه‌تی: هه‌رکس بۆ خۆی و په‌شوی.^(۴) شیعه‌ش ئه‌و ده‌قه‌یان کردوو ته به‌لگه به‌سه‌ر ئه‌هلی سوونه و ئه‌ویش له‌به‌ر باوه‌رپوونیان نییه له‌وه‌ی له‌ کتێبی سوونه‌دا هاتوو^(۵)، به‌لکو بۆ به به‌لگه کردن و تاوانبارکردنه، به تێپارمانی ته‌واو و بابه‌تیانه بۆ ئه‌و دوانزه ئیمامه‌ی وه‌سف کراون به‌وه‌ی خیا‌لفه‌ت و هه‌رده‌گرن و ئیسلامیش له سه‌رده‌می ئه‌واندا له شکۆمه‌ندی و سه‌ره‌زی خه‌لکیان له‌ده‌ور کۆده‌بیته‌وه له‌سه‌رده‌می ئه‌واندا خه‌لکی له ئاسوده‌یدان، گشت ئه‌و وه‌سفانه نا سه‌لمیته‌ت بۆ ئه‌و که‌سانه و هه‌ا بانگه‌شه ده‌که‌ن، که ئیمامه‌ت ته‌نها بۆ ئه‌و دوانزه ئیمامه‌یه، چونکه هه‌ر ئه‌میری موسوڵمانان علی و حسن و کاروباری موسوڵمانانیا‌ن راپه‌راندوو، هه‌روه‌ها کاروباری ئومه‌ت له‌سه‌ر ده‌می هه‌یج یه‌کی‌ک له‌و ئیمامانه‌دا سه‌قامگیر نه‌بووه، له تێروانی‌نی خودی شیعه‌شدا وه‌هایه، به‌لکو کاروباری

۱ - البخاری، کتاب: الاحکام، باب الاستخلاف (۸ / ۱۲۷).

۲ - مسلم: کتاب: الاماره، باب الناس (۲ / ۱۴۵۳).

۳ - سنن أبي داود (۴، ۴۷۲) فتح الباري (۱۳ / ۲۱۱).

۴ - المصر السابق نفسه (۴/۴۷۲)، فتح الباري (۱۳/۲۱۱).

۵ - أصول الشيعة الامامية (۲ / ۸۱۵).

فەرمووده که له لایه کهو بانگه‌شهی ئهو که‌سانه‌ش له لایه‌کی دیکه‌وه‌یه، پاشان لهو
 فەرمووده‌دا ژماره‌ی پێشه‌واکان به‌و جوژه کورت نه‌بووه‌ته‌وه، به‌لکو ئیسلام له سهرده‌می
 گشت ئه‌وانه‌دا به‌شکو بووه، سهرده‌می خه‌لیفه راشیدییه‌کان و به‌نی ئه‌مه‌وییه‌کان
 شکۆمه‌ندی و ده‌سه‌لات داری بووه. ^(١) له‌وه‌شدا ئه‌بنو ته‌یمیه ده‌لی، ئیسلام و
 شه‌ریعه‌ته‌که‌ی له‌به‌نی ئومه‌یه‌دا، له‌وه‌ی دوا‌ی خو‌یان زیاتر و فراوانتر بووه، پاشان
 به‌لگه‌ی به‌م فەرمووده‌یه هه‌تاوه‌ته‌وه، ((لایزال هذا الامر عزیزاً الي اثنی عشرة خليفة
 کلهم من قریش))، پاشان ده‌لی: به‌و جوژه بووه، أبوبکری خه‌لیفه و عمر عثمان و علی،
 پاشان ئه‌وه‌ی، که خه‌لکی له‌سه‌ری یه‌که‌ده‌نگ بوون و شکۆ و ده‌سه‌لاتی هه‌بوو، که
 مه‌عاوییه و یه‌زیدی کو‌ری بوون، پاشان عبدالملک و چوار کو‌ره‌که‌ی و عمری کو‌ری
 عبدالعزیز یشیان تێدایه و دواتر ئهو ناته‌واویه دروست بوو، که تاوه‌کو ئیستاش ماوه
 پاشان ئه‌وه‌ی شی کرده‌وه. ^(٧)

٧ - منهاج السنة (٤ / ٢٠٦).

پاشان لهو فرموده‌ی‌دا ده‌لن: هه‌موویان له قوره‌یشن.^(۱) نه‌وه‌ش واتای نه‌وه ده‌گه‌یه‌نن، که تایببته به علی و کورانی علی نییه، بۆیه گه‌رتایبته به علی و کورانی بوايه شتیکی باس ده‌کرد، که پییه‌وه تایببه‌تمه‌ند و جیا بن، ثایه نابیستی نه‌یفه‌رموو هه‌موویان له کورانی نیسماعیلن و عه‌ره‌ب نین، بۆیه گه‌ر له نه‌وه‌ی هاشم بوايه‌ن یان علی نه‌وه له‌ویدا تایببته نه‌کران، که به قوره‌یش داینان زانیویه‌تی قوره‌یشین و به بنه‌ماله‌که‌یییه‌وه تایببته نین، به‌لکو به‌نی(ته‌یم و عه‌دی و عه‌د شمس و هاشم) و، گشت خه‌لیفه راشدییه‌کان لهو هۆزانه‌ن^(۲)، بۆیه هیچ وه‌سفیک نه‌ماوه‌ته‌وه به‌سه‌ر نه‌وه‌دا بچه‌سپیت، که نه‌وان مه‌به‌ستیانه ته‌نیا په‌نا ده‌به‌نه به‌ر ژماره، ژماره‌ش به‌لگه‌ی نیه له‌سه‌ر هیچ شتیکی.^(۳)

سی یه‌م: ماوه‌ی خیلافه‌تی هه‌سه‌نی ته‌میری ئیمانداران و باوه‌ری نه‌هلی سوننه له‌باره‌ی خیلافه‌ته‌که‌ی:

ته‌میری ئیمانداران هه‌سه‌نی کوری علی دوا‌ی به‌یعه‌ت پیدانی خیلافه‌که‌ی بۆ ماوه‌ی هه‌وت مانگ و تراویشه هه‌شت مانگ و تراویشه شه‌ش مانگ به‌سه‌ر حیجاز و یه‌مه‌ن و عیراقه‌وه به‌رده‌وام بوو، خیلافه‌ته‌که‌ی لهو ماویه‌دا خیلافه‌یه‌کی راشدی ته‌واو بووه، چونکه نه‌و ماویه‌ ته‌واو‌که‌ری ماوه‌ی نه‌و خیلافه‌ته راشیدییه، که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) هه‌والی پیداوه ماوه‌که‌ی سی ساله و، پاشان ده‌بیته پادشایه‌تی^(۴)، (ترمذ) یش به ئیسنادی خۆی ریوايه‌تکراوه که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فرمویه‌تی: ((الخلافة في أمّتي ثلاثون سنة ثم ملك بعد ذلك))^(۵) واته: (خیلافه‌ت له ئومه‌تی مندا سی ساله وپاشان نه‌بیته پادشایه‌تی) ابن‌که‌سیریش له‌م فرموده‌یه‌دا ده‌لن (نه‌و سی ساله به خیلافه‌تی هه‌سه‌نی کوری علی ته‌واو بووه و، له په‌بیعی یه‌که‌می سالی چل و یه‌کدا خیلافه‌تی بۆ معاویه به‌جی هیشته له وه‌فاتی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) له په‌بیعی یه‌که‌می سالی یانزه‌ی

۱ - مسلم (۲ / ۱۴۵۳).

۲ - منهاج السنة (۴ / ۲۱۱).

۳ - أصول الشيعة (۲ / ۸۱۸).

۴ - عقيدة اهل السنة والجماعة في الصحابة (۲ / ۷۴۳).

۵ - سنن الترمذي مع شرحها الاحوذی (۶ / ۳۹۵ - ۳۹۷) حدیث حسن.

کوچی بووه، تا ئەو کاتە تەواو کردنی ئەو سی سالتیه و ئەوەش یەکیکە لە بەلگەکانی پیغەمبەرایەتی سەلامی خوای لەسەر بێ، بەوەش حەسەنی کوپی علی (ﷺ) پێنجەمین خەلیفەی راشدینە^(۱)، ھەریەکە لە ئەبو بکر بن العربی و قاضی و حافظ بن کثیر و شارحی تەحاوی و مەناوی و واین حەجەری ھەیشەمیش بەلگەی فەرمودەیان ھێناوەتەو، کە خێلافەتی حسن خێلافی راشدی بووه و تەواوکەری ئەو سی سالتیه، کە پیغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی.

چوارەم: وتاریک حسن دواي کوژرانی باوکی وتبیتی دانە پال حسن دروست

نیە:

ئەم باسە دەھینیتەو تەنیا بۆ ناسینەوێ پۆچەلی و لی وریا بوونی ھەرەکو شاعیر دەلی:

عرفت الشر لا للشر و لكن لتوقيه و من لا يعرف الشر من الخير يقع فيه

شەرۆ خراپەم ناسی ئەک لەبەر خودی خراپەیکە، بەلکو لەبەر خۆپاریژی لیکردنی، ھەرکەسیکیش خراپە لە چاکە جیا نەکاتەو ئەو دەکەوێتە خراپە کاریەو.

شیعە دوانزە ئیمامییەکان زۆریک وتاریان داھێناو و بەدرۆو خستیانەتە پال حەسەنی کوپی علی (ﷺ) ئەمەش چەندغونەیکە: ھەرکەسی من بناسی ئەو منی ناسیو، ھەرکەس نامناسی ئەو من حەسەنی کوپی عەلیم، من موژدەدەر و کوپی ئاگادارکەرەو و کوپی بانگەوازکارم بۆ لای خوای گەرە، من کوپی چرای پوناکی بەخش و نەوێ ئەھلی بەیتەم ئەوانە خوای گەرە پیسی لی دامالیون و پاکی راگرتون، خوای گەرە لە قورئانەکیداخۆشەوێستیانی پێویست کردوو، کە فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا﴾ [الشوری: ۲۳] بۆیە ئەنجامدانی چاکە خۆشویستنی ئێمە خۆشەوێتە. ^(۲)

۱ - مائثر الانافة (۱ / ۱۰۵)، مرویات خلافة معاوية، خالد الغيث، لا ۱۵۵.

۲ - مقاتل الطالبين لأبي الفرج الأصفهاني لا ۵۱ - ۵۲.

ئەو دەقانهش لە كتيبه كاني (مقاتل الطالبين) و (الأغاني) ئەسفههانی وكتيبي (نهج البلاغة) هاتوو زانايانیش لە بارەى ئەسفههانی و كتيبه كيدا ووتويانه:

۱- ئەسفههانی خاوەنى كتيبي (الأغاني)

كتيبي (الأغاني) ئەبى فەرەجى ئەسفههانی بە كتيبيكى ئەدەب و گالته و گۆرانى دادەنرئ و كتيبي زانست و ميژوو فيقه نيه و خوشى و نەزاکەتییكى لە گۆمى ئەدەب دۆستان و ميژوو نوساندا ههيه و زانايانى كۆنیش لە بارهيهوه ووتويانه:

* خه طيبي بهغدادى دەلئ: أبوفەرەجى ئەسفههانی درۆزنترين خەلكيه وزۆر شتى لە كتيب و پەرەكان كړيووه و پاشان گشت ئەو گيژان وانەى لئ پئك هيناه.

* ابن الجوزى ئەلئ: گيژپانهوهكهى جئى متمانه نيه و ئەوهى نوسيويتى خراپەكارى لەسەر پيويست ئەكات و عەرەق خواردنەوهى بەئاسان دەزانئ لە بارەى خويشيهوه و ههها دهگيژيتهوه، ههركهسيچكيش لە كتيبي (الأغاني) رامينيئت ئەوه ههموو خراپى و ناشرينيهك ئەبينيت.^(۱)

* (ذهبي) ئەلئ: شيخى پايه بەرزمان تقي الدين ابن تيميم ئەينى ئەسفههانی لاواز ئەخستهوه و لە گواستنهوهكانيدا تاوانبارى ئەكرد و زۆريك بە باسه كانيهوه لكاندوو.^(۲)

هەندئ هاوچەرخيش لە بارهيهوه ووتويانه:

* ماموستا شەوقى ئەبو خەليل ئەلئ تەنانهت فيليب لە كتيبه كيدا ميژووى ئەدەبى عەرەبى پشتى بە باسه كاني ئەسفههانی بەستوو و، كهچى كتيبه كهى كتيبي ئەدەبه نەك كتيبيكى ميژوويى، زۆر وهسفينكى خراپى ژيانى عباسيه كاني كردوو بە گۆرانى و خواردنەوه و ئارەزووبازى و ئەوهش گونجاوه بە خودى دانەر و خەيال و جۆرى ژيانيهوه و ئەو كتيبه شى كتيبي ميژوويى نيه بكریته بەلگه.^(۳)

۱ - المنتظم (۷ / ۴۰، ۴۱).

۲ - ميزان الاعتدال (۳ / ۱۲۳).

۳ - موضوعية فيليب حتى في كتاب تاريخ العرب المطول، لا ۱۸۷.

※ أبو عبیده مه شهوری کورپی حه سه نی ئال مه شهوریش ئاماژه ی به وه کردووه، که هه ندی لیکۆلهر ئاماژه یان بۆ کردووه هه واو و ئاره زووی شیعه گه ریانه ی ئه سفه هانی پۆلئیکی گرنگیان بینیه له وه ی ئه و کتیبه ی پی پیک هیناوه. دکتۆر محمهد خلق الله له کۆتایی کتیبه کهیدا (أبو الفرج الاسفهانی) ش هه ر به ئاره زووباری تاوانباری کردووه و وریایی له سه ر ئه و کتیبه داوه به وه ی: ^(۱)

۱- ناوبانگی زۆری هه یه.

۲- زۆریک به خۆرئاوییه کاره کان پشتی پی ده به ستن.

۳- باسی خراپی به رامبه ر ئیسلام و، هاوه لآن و خه لیفه و والیه راست و داد پهروه ره کانی تێدایه.

۴- ههروه ها له بهر سووربوونی زۆریک له هاوچه رخه کان به وه ی کتیبیکی راست و ته واوه و له وه شدا شفیق جبری له کتیبه کهیدا (دراسة الأغاني) که به هاندانی ته ها حسین دایناوه، به لām پوخته ی ئه م کتیبه سه ره رای نرخه ئه ده بی و شیوازه به هیزه که ی به لām باسه کانی پیوستیان به هه لۆیسته و په خه نه یه. ^(۲)

※ مامۆستا وه لید العظمی له پێشه کی کتیبه کهیدا (سيف اليماني في نحر الأصفهاني):

لیره وه جوان رۆانیمه کتیبی (الأغاني) و گه پامه وه بۆ کتیبه کانی لاواز خسته نه وه و متمانه دارکردن و جه رح و ته عدیل و له ویدا بینیم ئه سفه هانی پیاویکی جی ی متمانه نیه و، زانا وردینه کاغان متمانه ی پی ناکن، دوو سالی ته مه نی خۆم بۆ کتیبی (الأغاني) ته رخا ن کردووه و، رۆانیمه ده ق و هه لۆیسته ی هه موو باسینکیم کرد و تیایدا ناگری رق و کینه ی ئه و دل هه لچوهم بین ی و پر به درۆ و سه مکاریه به رامبه ر ئالوبه یته. ^(۳)

۱- أبو الفرج الأصفهانی، لا ۲۲۵، کتب حنر منها العلماء (۳۰/۲).

۲- کتب حنر منها العلماء (۳۰/۲، ۳۱).

۳- سيف اليماني، لا ۱۰- ۱۳.

* (أنور الجندی) یش ئەلّی: ږهوتی به ږوژئاواییکردن و ئاره‌زوی ږوناکیږی گرنګی ته‌واویان خستووه‌ته سهر هه‌ردوو کتیبی (الأغانی) و (ألف لیله و لیله) و به مه‌به‌ستی ویناکردنی کۆمه‌لګه‌ی ئیسلامی بۆ پله‌ی سهرچاوه‌ بنه‌ږه‌تیه‌کان به‌ریان کردووه‌ته‌وه، ئەبینن، که‌ نوسهر دوزمنی ئیسلام و دووه‌میش کتیبی سوک و ږیسوایه و دانراو نیه.

(الأغانی) یش مه‌وسوعیه‌کی بیست و چه‌ند به‌رګیه و ئەسفه‌هانی بۆ ده‌سه‌لاتدار و خراپه‌کارانی شه‌و نویویتی و مه‌به‌ستی لیّ زانست یاخود میژوو نه‌بووه و خودی ئەسفه‌هانیش کۆمه‌لګه‌ی موسولمانان و عه‌ره‌بی ږه‌تکردۆته‌وه و لایه‌نگری دوزمنا‌نی ئیسلام و وباطنی و رافضة و ئەوانی تر بووه و ئەو کاره‌شی جوړیکه‌ له‌و جه‌نگه‌ سه‌خته‌ی که‌ شعوبیه‌کان کردیانه‌ سهر ئیسلام و موسولمانان، ئەوه‌ش وه‌کو ویستی تیکشکاندن‌ی فیکریان وه‌کو ئامرازیک بۆ وێرانکردنی کۆمه‌لګه‌که‌یان، و خاوه‌نی تیوړی ږه‌خنه‌ی ئەده‌بی ږوژئاوایش گرنګیان به‌و کتیبه‌که‌داوه و زیندویان کردۆته‌وه و به‌ سهرچاوه‌یه‌که‌ له‌ لیکۆلینه‌وه ئەده‌بیه‌کان وه‌رګیږاوه وه‌کو سهرچاوه‌یه‌کیش بۆ ویناکردنی کۆمه‌لګه‌ی ئیسلامی و، دکتۆر (طه‌ حسین) یش بانګه‌وازی بۆکردووه و گرنګی پیداوه‌ ئەوه‌شی باس کردووه، که‌ شعوبی و فیلباز و ږوچوی ئاره‌زوو بووه.

هه‌روه‌ها (لامنس)ی ږوژه‌ه‌لاتناسیش له‌ کتیبه‌که‌یدا (میژووی به‌نی ئومه‌یه) پشتی به‌ (الأغانی) به‌ستووه و هه‌روه‌ها (فله‌وزن)ی ږوژه‌ه‌لاتناسیش له‌ کتیبه‌که‌یدا (الدولة العربیة و سقوطها) باسی لیّ هی‌ناوه‌ته‌وه و جبور عبدالنوریش هه‌ولیداوه به‌رګری له‌ (الأصفهانی) بکات و نه‌پرسی؟ ئاخۆ پیو‌یسته‌ که‌ میژوو نوس خراپه‌کار یان زیاده‌ ږه‌و بی‌ت و ئاره‌زو باز بێ میژووی نوس نه‌بی، و، له‌وه‌ی ئەیګیږیتته‌وه یان ئەیلّی یان ئەینوسی‌ت راستګۆ نه‌بی؟ ئیمه‌ش پیّی ئەلّین: به‌لّی له‌ فیکری ئیسلامیماندا به‌و جوړه‌یه‌ میژوو نووس راستګۆ بێ و گهر له‌ فیکری ږوژئاوادا نه‌بی ئەوه‌ شتیکی تره‌. فیکری ئیسلامی ږیساکانی لیکۆلینه‌وه و ږه‌خنه‌ و زانستی له‌سهر بناغه‌ گه‌لیکی په‌یوه‌ندییه‌کی ږیشه‌ی له‌ نیوان زانستی لیکۆلهر و که‌سی‌تیه‌که‌ی داناوه، گهر که‌سه‌که‌ له‌ ژیانیدا لادهر و که‌سی‌تیه‌کی شه‌ژاو و دور له‌ عه‌قل و ئاین بێ، ئەوه‌ وه‌کو سهرچاوه‌یه‌کی زانستی ږه‌تیده‌که‌ینه‌وه و شایه‌تی میژوو‌ییانه‌ی لیّ وه‌رناگرین، ئەسفه‌هانیش به‌ شایه‌تی دۆست و

دوژمنانى بۆي كەسىكى بۆچوون و بى شايەتية، خراپە كارىيە كەشى زۆرىك ھەزو ئارەزووى خستۆتە نىو ئەوانەى باسى كردوون، سەربارى لادانە فيكرى و عەقىدەى و كۆمەلایەتية كەى كە بۆچوونە كانىشى خراپ دەكات، سەربارى ئەوەى كتىبى (الأغانى) سەرچاوەیە كى زانستى نیه، بەلكو لەو كتیبە گالتەبیانە، كە كاتە بى كارىيەكانى ئارەزووباز و خۆش رەفینەكان خۆش ئەكات، بۆیە لیڕەشەوہ هیچ كات ناكرى سەرچاوەیە كى زانستى بى بۆ لىكۆلینەوہ لە بوارى (أدب) و (مىژوو)^(۱). بیگومان ئەو كتیبە كارىگەرە كى گەرە و بینىوہ لە شىواندنە مىژوومان و بۆیە خۆپاراستنى لى پىۆیستە.

---

۱ - مۇلفات فى المیزان، لا (۱۰۰ - ۱۰۳).

جی باسی دووهم

گرنګترین سیفہت و ژبانی له کومه لګه دا

یه کهم: گرنګترین سیفہتہ کانی

که سیفہتی حہسہنی کورپی علی کورپی نه بو تالیب (ﷺ) به که سایہ تیه کی سہر کردہ یی دادہ نړی و، به سیفہت گہلیکی رہبانیش و ہسف کراوہ.

لہ گرنګترین نهو سیفہتہ تانہش، باوہری پتہویتی به پوژی دوا یی و وزانستی شہرعی و متمانہ ی بہ خوا و پیشہ نگی و راستګویی و لیہاتوویی و بویری و پیاوہتی و زوہد و تیکوژشان و خاکہ رایي و وەرګرتنی ناموژګاری و نہرم و نیانی و وئارامگرتن و ہیمہت بہرزی و بہرپیوہ بردنی بہ ہیژ و دادگہری و بہ توانا لہ چارہ سہر کردنی کیژ شہ کان و سیفہت گہلیکی تریش، کہ لہو کہ لہ پیاوہ وا ہہ بوہ.

بہ ہوی نهو سیفہتہ سہر کردایتیہ توانی پروژہ چاکسازيہ کہ ی پیشبختات و توانی جی جی کردن و زالبونی بہ سہر پرېگریہ کان و، بہ توانا بہ ہیژہ کانی توانی نہم نومہ تہ یہک بخت.

نهو سیفہتہ تانہش کہ دہہ مانہویت تیشکیان بخہینہ سہر نہ مانہن:

۱. زانست:

حسن لہ مالی پیغہ مہر دا پەرورہدہ بوو، بویہ ہہر لہ مندالیہوہ بہ پیغہ مہر ی (ﷺ) باپیری و فاتیمہ ی دایکی کاریگہر بوو، لہ باوکیشی زوری سود وەرگرت، بیګومان گرنگیہ کی گہورہ ی پیدا لہ پەرورہدہ کردنیدا، نہمیری ئیمانداران علی (ﷺ) قورثانی فیثری خہلکی دہ کرد و لہ نیو نهو خہلکہ شدا کورانی بوو، لہ وانہش نہمیری ئیمانداران حسن و حوسہین بوو، بہرنامہ کہیان لیوہ فیثریہون بؤ پروونکردنہوہی حوکمی شہرعی و شیوازی ہہلینجانی بریارو، پابہند بوون بہر والہ تہ کانی قورثانی پرپوژ و خستنی بریاری رہا (مطلق) بہ سہر (مقید) وہ (مُجمل) لہ سہر (مفسر) و زانستی (ناسخ و منسوخ) و روانینہ زمانی عہرہب و تیگہ یشتنی دہق بہ دہقیکی تر و پرسیار کردن لہ

بارەى ئالۆزىيەكانى و، زانستى پەيوەندى ئايەتەكان بەيەكەو، (تخصيص) و (عام)، زانينى نەريت و حال و بارى عەرەب و ھىزى تىگەيشتن و فراوانى پەيىردن. ئەوھنى يەكە ھەسەنى كۆرى عەليش يەكەك بوو لەو نەوھىيە، قورئانى پىرۆزيان لەتەك پىنشاندەرەى پىغەمبەرى خوادا (ﷺ) بەرنامەى پەرورەدەييان بوو.

ئەو قورئانەى لە باوكيەوھە على ئەمىرى ئىماندارانەوھە ئەيىست لەزانست و داپىژرانى كەسيەتيەكەيدا كاريگەرى خۆى ھەبوو، بىگومان دل و دەروونى پاكرەدەوھە و لەگەل پۇچيدا ئاوتتەى بوو، بۆيە لەجىھانى بووندا راستەقىنەكانى يىنى، لەو مامۇستايانەش، قورئانى لە لای لەبەر كردن عبدالله كۆرى ھەبىبى كۆرى روبەيەو أبو عبدالرحمن سەلەمى قورئان خوینی كوفە بوو، باوكيشى لە عەليەوھە (ﷺ) گىراوھتەوھە و لە عبدالله كۆرى مسعود و عثمانى كۆرى عەفان و عاصم و حسن و حوسەينيش زانستى قرائەتى لىوھەرگرتوھە، ئەو بەيانيان بىست ئايەت و ئىوارانیش بىست ئايەتى خويندۆتەوھە و زانا بووھە و، لەماوھى خىلافەتى عبدالملك كۆرى مەرواندا لە كوفەدا كۆچى دوايى كردوھە، خاوەن متمانە بووھە فەرمودەى زۆريشى رىوايەتكردوھە^(۱)، لەعبدالله كۆرى موبارەك كەلە عەتائى كۆرى سائىب رىوايەتیکردوھە و دەلى: چووينە لای أبو عبدالرحمن سولەمى لەمزگەوتدا لەسەرە مەرگدا بوو، پىمان ووت: خۆزگە دەچويتە جىگەوھە و ماندوويەتیت دەحەساوھە، فلان كەس بۆمى باسكردوھە، كە پىغەمبەر(ﷺ) فەرمويەتى ((لايزال احدكم في صلاة مادام في مصلاه ينتظر الصلاة))^(۲)، واتە: ((ھەر كەسى لەئىوھە لەشويتى خۆيدا و لەمزگەوتدا چاوەرتى نوپژ بكات، ئەوھە لە نوپژيداى)).

لە رىوايەتەكەى (ابن سعد)دا: ((الملائكة تقول: اللهم اغفر له اللهم ارحمه))، واتە: (فريشتهكان، دەلىن: خوايە لىي خۆش بە و رەھمى پى بكە). أبو عبدالرحمن سولەمى فەرمووى: ئەمەوى مزگەوتەدا بىرم^(۳)، بەرنامەكەشى لە فيركردنى قورئاندا بەرنامەى ھاوھەلە بەريزەكان بوو. لە أبو عبدالرحمن سولەمىيە گىراوھتەوھە، كە دەلى: ئەوانەى كە

۱ - تهذيب و التهذيب (۵/ ۱۸۳ - ۱۸۴)، الطبقات (۲/ ۱۷۳).

۲ - كتاب الزهد، رقم: ۴۲۰، لا (۱۴۲/ ۱۴۱).

۳ - الطبقات الكبير (۶/ ۱۷۴/ ۱۴۵).

قورثانیان خویندۆتهوه، وهكو عثمانی كورپی عهفان و عبدالله مهسعود و كهسانیتیش بۆ ئیمه یان باسكردوه: نهوان گهر ده ئایهتیان له پیغه مبهری خواوه (ﷺ) فیروبو نایه، ئایهتی دیکه یان له بهرنه ده کرد تا نه یانزانیبا کارکردن بهو ئایهتانه چیه و نه یان کردایه ته کردار، ووتویانه: بۆیه قورثان و زانست کارمان پیکه وه وهرگرتوه و ناسیووه، له له بهر کردنی سووره تیکدا ماوه یهك ماونه تهوه^(۱)، أبو عبد الرحمن سوله می له قورثانی پیروژدا به مامۆستای حه سه نی کورپی علی و به ناویانگترین خویندکاره کانی عثمانی کورپی عهفان (ﷺ) داده نری^(۲)، حه سه نی کورپی علی له له بهر کردن و تیگه یشتن و کارکردن به قورثانی پیروژ هه مان ریتبازی أبو عبد الرحمن سوله می وهرگرتوه.

* تیروانی نی ئه میری ئیمانداران حه سه نی کورپی علی بۆخوا و گهر دوون و ژیان و وبه هه شت و دۆزه خ:

حسن له ریگه ی قورثانی پیروژ و پهروه ده ی ئه میری ئیمانداران علی باوکیه وه فیروبو وه نهو خوایه کییه که پتویسته بهر ستریت، بۆیه تیروانی نی حه سه نی کورپی علی بۆخوا و گهر دوون و ژیان و وبه هه شت و دۆزه خ و قهزاو قه ده ر راسته قینه یی مروژ و مملانی له گه ل شیطاندا له قورثانی پیروژ و سونه تی پیغه مبه ر (ﷺ) وهرگرتبوو.

خوای گه وه ره دووره له ناته واوی و خاوه ن و هسفی ته واوه و، تاك و بی هاوه له.

خوای گه وه ره ناوه رۆکی نه وه رسته نی دیاری کردووه، نهو یه کتاپه رسته یه ش له قورثانی پیروژه^(۳).

* تیروانی نی بۆگه ردوون له م ئایه ته ی خواوه وهرگرتوه، که ده فه رمووی: ﴿قُلْ اِنَّكُمْ لَتَكْفُرُوْنَ بِالَّذِي خَلَقَ الْاَرْضَ فِيْ يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُوْنَ لَهُ اُنْدَادًا ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ (۹) وَجَعَلَ فِيْهَا رَوَاسِيْ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيْهَا وَقَدَّرَ فِيْهَا اَقْوَاتَهَا فِيْ اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَاءً لِّلْسَانَلَيْنِ (۱۰) ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اَتَيْنَا

۱ - الفتاوى (۱۳/۱۷۷).

۲ - تيسيد الكريم المنان في سيرة عثمان بن عفان، لا ۲۵.

۳ - منهج الرسول في غرس الروح الجهادية. لا (۱۰ - ۱۶).

طَائِعِينَ (١١) فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَّمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿فصلت: ٩-١٢﴾.

* تېپروانینی بو ژيانیش گهرچی دريژه بکيښت، ههر جی هیشتنیه تی، خوښیه که شی ههر چنده گه ورو زور بی، نه وه که میکی سووک وپوچه، په ورو دگار نه فهرموویت: ﴿إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [يونس: ٢٤].

* تېپروانینی بو بهه شت، نه وهی له میانه ی نه م نایه ته پیروزانه وهرگرتووه، نه وروانینه شی به سهردا زالبوه، نه وکه سه ی ژيانی حه سه نی کور ی علی بخوینیتسه وه تیډه گات له قولی خو ناماده کردنی بولای خواو زور ترسان له سزای خواو توله سهندنه وه کانی. تیگه یشتنی له قه زاو قه دهر وه له قورثانی پیروز و فیړکردنه کانی پیغه مبه ری خواو (ﷺ) بو خوی وهری گرتبوو، بیگومان چه مکی قه زاو قه دهر جوان له دلیدا چه سپابوو، هه ورو که په ورو دگار نه فهرمویت: ﴿قُلْ لَن يَصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ [التوبه: ٥١].

* حه سه نی کور ی علی (ﷺ) له میانه ی قورثانی پیروزه وه راستی ململانیدی نیوان مروؤ و شهیتانی شاره زا بوه، که نه و دوژمنه ی له پیش و پشت و راست و چه په وه بو مروؤ دیت و به خراپه به گویدا نه چریښی وشوینی شه هوه ت نه وروژینی، بویه له بهرامبه ر ټیبلیسی دوژمندا پشتی به خوا به ستبوو، له ژیانیشیدا به سهریدا زالبوه.

* له هله ی ناده مه وه فیړبوو چو ن موصلمان پشت به خوا بهه ستی، هه ورو ها گرنگی ته وه و داوا کردنی لیږدو له ژيانی ټیماندارو، خو پاریزی له حه سودی و، خو به گه ورو زانی و، گرنگی دان به جوان قسه کردن له ته که ها وه لاند فیړبوو، نه وه ش به فهرمایشی خوی گه ورو: ﴿وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا﴾ [الإسراء: ٥٣].

خوای گه‌وره حه‌سه‌نی کورێ علی (علیه‌السلام) به ژیان له‌گه‌ڵ قورئانی پیرۆزدا، پێزگرتووه ئه‌ویش له‌گه‌ڵ قورئان ژیاوه و ئه‌سل و لقه‌کانی له‌قورئانی پیرۆز و سونه‌تی پێغه‌مبه‌ره‌وه (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) وه‌رگرتوه و بووه‌ته‌ پێشه‌وا، ئه‌و پێشه‌وايانهی، که‌نه‌خشهی ژیا‌نیان بۆ خه‌ڵکی نه‌کیشن و خه‌ڵکی له‌م ژیا‌نه‌دا به‌قسه و کرداریان مامه‌ڵه‌ ده‌که‌ن، حسن (علیه‌السلام) له‌ خه‌ڵکانی قورئان بوو، بۆیه‌ وتاره‌کانی به‌ قورئانی پیرۆز بوو، له‌و باره‌شیه‌وه‌ ریاویه‌تکراوه‌، که‌ پۆژی هه‌ینی ووتاری داوه‌ و له‌سه‌ر مینه‌به‌ردا سوره‌تی ئیبراهیمی خویندۆته‌وه‌ تا ته‌واوی کردووه‌^(۱) له‌قوتابیانی پێغه‌مبه‌ر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بووه‌، که‌سوره‌تی (ق) به‌ته‌واوی خویندۆته‌وه‌ له‌سه‌ر مینه‌به‌ردا. موسلیمیش له‌ أم هیشامی کچی حاریسه‌وه‌ گپراویه‌تیه‌وه‌ که‌ وتویه‌تی: ﴿ق والقرآن المجید﴾ م‌ ته‌نیا له‌زه‌مانی پێغه‌مبه‌ری خواوه‌ وه‌رگرتووه‌، که‌ هه‌موو پۆژانی هه‌ینی له‌سه‌ر مینه‌به‌ردا ووتاری بۆ خه‌ڵکی داوه‌^(۲)، له‌ابن ماجه‌وه‌ ئه‌ویش له‌ئوبه‌ی ابن که‌عبه‌وه‌ ده‌لی: پۆژی هه‌ینی پێغه‌مبه‌ری (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به‌راوه‌ستاییه‌وه‌ (تبارک) خویندۆته‌وه‌ و پۆزگاری خوای وه‌بیرمان هێناوته‌وه‌. له‌مه‌دا ئیمام ابن قه‌یم ره‌حه‌مته‌ی خوای لی بی‌ت له‌پرونکردنه‌وه‌ی سونه‌تی پێغه‌مبه‌ر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) له‌ ووتاردانی‌دا ده‌لی پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به‌زۆری به‌قورئان ووتاری داوه‌^(۳)، بۆیه‌ حه‌سه‌نی کورێ عه‌لیش (علیه‌السلام) به‌قورئانی پیرۆز ئاراسته‌ی خه‌ڵکی کردووه‌ به‌سه‌ریان‌ی خویندۆته‌وه‌، به‌پشت به‌ستن به‌به‌رنامه‌ی پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ له‌خویندنه‌وه‌ی قورئاندا به‌ پوختی بیرکردنه‌وه‌و خشوع و ده‌نگ خۆشکردن، که‌ دلان به‌رزینیت چاوان فرمیسکی بۆ بریژیت. گه‌ر هه‌ول‌ بدن که‌ تیرامین له‌سوره‌تی إبراهیم (علیه‌السلام) که‌ هه‌مووی له‌سه‌ر مینه‌به‌ر بخوینیته‌وه‌، ئه‌وه‌ تیبینی ئه‌که‌ین که‌ گرنگترین باب‌ه‌ته‌کانی ئه‌مانه‌ن:

- پته‌وکردنی بناغه‌ی بیرو باوه‌ر بوون به‌ پێغه‌مبه‌ران و زیندوبونه‌وه‌ و پاداشت و دانان به‌یه‌کتا په‌رستی و ناسینی خوای راسته‌قینه‌ی دروستکاری ئاسمانه‌کان و زه‌وی و، پرونکردنه‌وه‌ی ئامانج له‌دابه‌زینی قورئانی پیرۆز، که‌ ده‌رکردنی خه‌ڵکیه‌ له‌ تاریکیه‌وه‌ بۆ

۱ - الطبقات، تحقیق السُّلَمی (۲۷۸/۱) إسناده ضعيف.

۲ - مسلم رقم: ۸۷۳۱.

۳ - زاد المعاد (۱/ ۴۳).

پرووناکی و یه کبونی بانگه‌وازی پیغمبه‌ران له بنچینه‌کانی بیرو باوه‌پرو گه‌وره‌یی و په‌رستنی خواو پرگاربونه له گومپایی.

- موژده‌و هه‌په‌شه: سه‌رزه‌نشست کردنی بۆ باوه‌پان و هه‌په‌شه‌دانیان به سزای سه‌خت له‌و بیباوه‌په‌یان، که هه‌یه و به‌ئێندانه به‌ئیمانداران له‌سه‌ر کاره چاکه‌کانیان: [۲۳، ۲۸، ۳۱].

- قسه‌کردن له‌باره‌ی ناردنی پیغمبه‌ران به‌زمانی نه‌ته‌وه‌کانیان، بۆ ئاسان بوونی تیگه‌یشتن [۴].

- دلدانه‌وه‌ی پیغمبه‌ر (ﷺ) له‌وه‌ی پیغمبه‌رانی پێشوو له‌گه‌ڵ نه‌ته‌وه‌کانیان چیان به‌سه‌ر هاتوو، نه‌ته‌وه‌ی نوح و عادو نه‌وانه‌ی دواتر و بیرخستنه‌وه‌ی سزاکانیان، هه‌روه‌کو له‌نایه‌ته‌کانی [۹، ۱۲]، [۱۳، ۱۸] داها‌توو.

- ده‌سپێکردن به‌ گفتوگۆی موسی بۆهۆزه‌که‌ی و بانگه‌واز کردنیان بۆ په‌رستنی خوا‌ی بالا‌ده‌ست له‌نیۆ چیرۆکی هه‌ندی له‌ پیغمبه‌رانی پێشیندا (علیهم السلام). له‌ئه‌یه‌ته‌کانی [۵- ۸] داها‌توو.

- داواکردنه‌کانی ئیبراهیم (علیه السلام) دوا‌ی دروستکردنی به‌یت بۆ خه‌لکی مه‌که‌که‌ بریتی بوو له‌ ناشتی و ئارامی و رزق و په‌یوه‌ستبونی دلان به‌مالی خواو دورخستنه‌وه‌ی به‌خۆی و نه‌وه‌کانی له‌په‌رستنی بته، سوپاسی خوا‌ی کرد که دوا‌ی پیر بوون نه‌و مندا‌لانه‌ی پێ به‌خشیوو، بۆ راپه‌راندانی نوێژیش خۆی و نه‌وه‌کانی سه‌لامه‌ت کردوو، داوا‌ی لیخۆشبونی‌شی بۆخۆی و ئیمانداران کرد ئایه‌ته‌کانی [۴۱- ۵۲] داها‌توو.

- پونکردنه‌وه‌ی دیمه‌نیکی گفتوگۆی نیوان خه‌لکی دۆزه‌خ له‌ ئاخیره‌تا ئایه‌ته‌کانی [۱۹- ۲۳] داها‌توو.

- هه‌ینانه‌وه‌ی نمونه و په‌ند بۆ وشه‌ی راست و باوه‌پ و وشه‌ی پوچه‌ڵ و گومپایی به‌داری پوخت و داری پیس و خراپ ئایه‌ته‌کانی [۲۴- ۵۲] داها‌توو.

- بیرخستنه‌وه‌ی ناخۆشیه‌کانی قیامه‌ت و هه‌په‌شه‌کردنی سته‌مکاران و پونکردنه‌وه‌ی جو‌ری سزاکانیان له‌ ئایه‌ته‌کانی: [۴۲- ۵۲] داها‌توو.

- پونکردنه‌وهی حیكمت له‌دواخستنې سزا بۆ رۆژی قیامت، ئه‌و باسه‌ش، كه سوره‌ته‌كه كۆتایی پێ هینراوه^(۱)، [۵۱-۵۲] دا هاته‌.

سوره‌تی ابراهیم (علیه السلام) ئه‌م باب‌ه‌تانه‌ی له‌خۆی گرتووه، هه‌روه‌ها هه‌سه‌نی كۆری عه‌لیش (عليه السلام) له‌سه‌ر مینه‌به‌ردا وتاری هه‌ینی پێ ئه‌دا، هه‌روه‌ها هه‌سه‌نی كۆری عه‌لیش (عليه السلام) گه‌ر بچوايه‌ته جیگه‌یه‌وه سوره‌تی (الكهف) ی ده‌خویند، ئه‌م سوره‌ته به وه‌سفکردنی قورئان ده‌ستی پێک‌دوو، كه راست و په‌وان و بێ جیاوازی و كه‌م و كورتیه له ووشه و واتادا، پاشان موژده‌ی هیناوه پاشان پویك‌ردۆته وه بۆ لای جوانی ئه‌و شتانه‌ی له‌زه‌وی یدا هه‌یه و، به‌لگه‌ن له‌سه‌ر گه‌وره‌یی خوا، ئه‌م سوره‌ته سێ چیرۆکی جوانی قورئانی پیرۆزی باس‌ك‌ردوو، كه چیرۆکی هاوه‌لانی ئه‌شكه‌وت و چیرۆکی موسا له‌گه‌ڵ خضر و چیرۆکی ذوالقرنین، به‌لام چیرۆکی سوره‌تی الكهف [۹-۲۶] نمونه‌یه‌کی به‌رزو هیمایه‌کی بڵندانه‌ی گیانفیداكاریه به نیشتمان و كه‌س و كار و نزیكان و هاوڕێیان و سه‌روه‌ت و سامان له پێناو بیرو باوه‌ری راست و وشوینكه‌وتنی رێبازی راستدا. ئه‌و چه‌ند گه‌نجه ئیماندارانه له‌سته‌م و زۆررداری ئه‌و پادشا بت په‌رسته هه‌له‌هاتن و له ئه‌شكه‌وتی له چیا‌دا خۆیان هه‌شارداو خوای گه‌وره‌ش سێ سه‌دو نۆ سالی (قمری) خه‌واندیانی و، پاشان زیندوویانی كرده‌وه تاوه‌كو به‌لگه‌یه‌کی زیندوووه بوونه‌وه بۆ بۆخه‌لكی له‌توانای خوا له زیندوو‌ك‌ردنه‌وه‌دا دوا‌ی ئه‌و چیرۆكه‌ش خوای گه‌وره فه‌رمانی به‌پیغه‌مبه‌ر (عليه السلام) ك‌ردوووه خاكه‌راییی دانشتن له‌گه‌ڵ هه‌ژاره ئیمانداره‌كانی و دوورنه‌كه‌وتنه‌وه له ده‌وله‌مه‌ندان تاوه‌كو بۆ ئیسلام بانگه‌وازیان بكات: ﴿وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ [الكهف: ۲۸].

پاشان خوای گه‌وره له‌پاش ده‌ركه‌وتنی راستیدا هه‌ره‌شه‌ی له بێباوه‌ران ك‌ردو ئه‌وه‌ی یادخه‌ستنه‌وه، كه بۆ رۆژی دوا‌یی چ سزایه‌کی بۆ ئاماده‌ك‌ردون: ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ [الكهف: ۲۹] ئه‌وه‌شی به‌رامبه‌ر ك‌رد به‌وبه‌هشته خۆشانه‌ی خوای گه‌وره بۆ ئیماندارانی ئاماده‌ك‌ردوو: [الكهف: ۳۰-۳۱].

۱- التفسير المنير (۱۳/ ۱۹۸، ۱۹۹).

واته: ئەو ئيماندارانەى باوەريان هێناوه و چاکه دهکەن ئەوه ئيمه چاکەى کەسيان نافەوتينين، چاکترینيان لە بیر ناکەين، ئەوانه له بههشتانى رازاوه و بازانى ئالتون و بهرگى سهوزى و سندوسيان ههيه و تيايدا ئەحهوينهوه و ئەوهش جوانترین پاداشت و پله بهرزیه.

چیرۆكى موساش له گەڵ خضردا له ئایهتى: [٦٠ - ٧٨] نمونهى خاكه راين (تواضع)ن بۆ زانایان له بهرامبەر زانستخوازاندا، ئەو زانیاریانەى لای ئەو بهنده چاکه کاره بوو له وزانسته بوو، که سه رچاوه و بناغه ئایینی بوو، لای پێغه مبه رانیش نه بوو، ئەوهش به لگه ی کونکردنى که شتیه که و کوشتنى مندا له که و بهرزکردنه وەى دیواره که، چیرۆكى (ذوالقرنین)یش له ئایه ته کانی: [٨٣ - ٩٩] پەندن بۆ ده سه لاتدارو سولتانه کان، چونکه ئەم پاشایه توانی ده ست به سه ر جیهاندا بگرێ، پۆژه هه لات و پۆژ ئاواى زه وى و، دروستکردنى به ربه ستى گه و ره، ئەوهش سیفه تى له خوا ترسى و دادگه رى و چاکه خوازییه وه هه یبوو.

ئەم چیرۆکه سیّ چیرۆکی دیارو جوانی وەرگیپاوه واقعیى له خۆگرتووه، بۆده رخستنى ئەوهى که ماف و راستى به ده سه لات و ده و له مه نديه وه په یوه ست نیه، به لکو به باوه رپوه په یوه سته و یه که مین ئەو نمونانهش چیرۆکی خاوهن دوو باخه که یه [٣٢، ٤٤] بۆ به رواردى نیتوان ده و له مه ندو نازکارو به سه روه ته که ی و هه ژاری سه ره رز به باوه رپه که ی، ئەوهش بۆ رو نکردنه وەى حا لى هه ژاره ئيماندارو ده و له مه نده بى باوه رپه کانه، دووه میش: نمونه ی ژيانى دونیایه [٤٧ - ٤٩]. سیّ یه میش چیرۆکی شیطان و خۆ به گه و ره دانانیه تى له به رامبەر ئاده مد [٥٠، ٥٣] و ئەو کاره ی که بوو به هۆی ده رکردن و بیه شبوونى له سۆزى خوا و وریایکردنه وەى خه لکی له خراپه ی شیطان و، نیتوان په رستن و بۆ خوا و خاکه رایى و ئەو لیخۆشبو نه ش که خوا داویه تى، ئەوه شى به رو نکردنه وەى گرنگیدانى قورئانه به هینانه وەى نمونه گه لیك بۆ خه لکی به مه به ستى پەند وه رگرتن و یاد کردنه وەى و پرو نکردنه وەى گرنگی پێغه مبه ره بۆ موژده ده ران و وریاکردنه وەى خه لکی له پشت کردن له ئایه ته کان خوا [٥٤، ٥٧] به سیّ بابه تیش، ئەو سوره ته کۆتابی پى هاتووه:

یه که م: راگه یاندنى ناشیرینى کارى بیباوه ران و له ده ست چوونى پاداشتى کاره کانیان له ئاخیره تدا [١٠٠، ١٠٦].

دووه: موژدهدان بهو نيماندارانهی که چاکه یان کردوه بهوهی بهههشتی همهمیشه بیان بو ههیه [۱۰۷، ۱۰۸].

سی یه: زانستی خوی گهوره سنورو کوتایی بو نیه.^(۱)

کوتا ئایهتی سوره ته که ش تهواوی ده رده خا، که خوا فرمانی به محمد (ﷺ) کردوه که خاکه رابو (متواضع): ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ۱۱۰].

ئهو که سهی باوه پری به گه یشتنی خوا ههیه و ته ماحی له پاداشتی خوی ههیه له گو پرایه لی کردنیدا، ئهوه با به کردهوی چاک له خوا نزیک بیتهوه و، له پرستندا دلسوز و نیهت پاکى نه بجام بدات و، کردنیکی دیاربو وه کو پرستنی بت یان داواکردن جگه له خویان نه زورکردن بو دروستکراوه کانی یان باوه پرستون بهوهی مه خلوقه کان له توانایاندا ههیه لهوهی ته نیا خوا توانا داره لی سی سوودیان هه بو یان له جو ره کانی به ندایه تی وه کو کاریک بو ریا یا خود ناویانگ^(۲)، ریا ش هاوه له پیدا کردنی بچوکه، بو یه پیغه مبهری خوا (ﷺ) فهرمو یه تی: ((إِنْ أَخَوْفَ مَا أَخَافَ عَلَيْكُمُ الشَّرْكَ الْأَصْغَرُ، قَالُوا: وَمَا الشَّرْكَ الْأَصْغَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الرِّيَاءُ، يَقُولُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا جَزَى النَّاسَ بِأَعْمَالِهِمْ، إِذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنْتُمْ تَرَائُونَ فِي الدُّنْيَا، فَانظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ عِنْدَهُمُ الْجِزَاءَ)) ئهوهی که زوری لیته ترسم توشتان بیست: ((پرایه، خوی گهوره کاتیک له قیامه تدا پاداشتی کاری خه لکی نه داته وه نه فهرمو ی: پرۆن بو لای ئه وکه سانهی، که له دونیا دا بو ئه وهی بتابینن کارت نه کرد، ته ماشا بکه ن که پاداشتیان لایه بتانده نی))^(۳).

ئهو ئایه ته پیروژه دوو مهرجی قه بول کردنی کاری کو کردۆته وه: شوینکه وتنی پیغه مبهری خوا (ﷺ): ((فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا)) نیهت پاکى بو خوی گهوره: ((وَلَا يَشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا)). واته: (هیچ به ندیه که نه کاته هاوبه شی خودا).

۱ - التفسیر المنیر (۱۶، ۱۹۷-۱۹۹).

۲ - التفسیر المنیر (۱۶/۴۳).

۳ - مسند أحمد (۴۲۸/۵، ۴۲۹) پسند حسن.

ئەم واتا پیرۆزانە و ئەو ئایەتەنە حەسەنی کۆری علی بەتێگەشتن و ووردبوونەووە
 ئەبخیویندەو، لەدەرون وژیانیدا کاریگەری هەبوو، هەروەها حەسەنی کۆری علی (ﷺ)
 گرنگی بەژیانی پیغەمبەردا، نیسماعیلی کۆری محمدی کۆری سعدی ابن ابی وقاص دەلێ:
 ((باوکم جەنگەکانی پیغەمبەری (ﷺ) فێر ئەکردین بۆ مانی ئەژمارد و ئەیفەرموو:
 شۆینەواری باوکانتانە و یادکردنەوێ لەبیر مەکەن.^(١)

علی کۆری حەسەنیش دەلێ: ئێمە چۆن سورەتەکانی قورئان فێریوین ئاوەهاش فێری
 جەنگی ژێانی پیغەمبەری خواش ئەبووین.^(٢)

سەبارەت بە(السنة النبوية) ئەو علی ئەمیری ئیمانداران زیاتر لە خەلیفە راشیدەکان
 فەرموودەکانی پیغەمبەری ئەگێرایەو، ئەوەش ئەگەرپێتەو بۆ ئەوێ لەوان درەنگتر کۆچی
 کردو لێیەو رێواتکراوەو تایبەت بە زانست خاوەکانیش فراوانبوونەو لەوانە ی زۆر
 پرسیاریانە کردو ئەو فەرموودانەش، کەپێویستیان گەیاندن و گێڕانەو هەبوو، لەکاروبار
 گەلیکی تریشدا بەدەست پاکیهو هەرشتیکیان لێ وەرگتبیّت گواستویانەتەو و، حەسەنی
 کۆریشی سوودی زۆری لێ بینیو.

سەبارەت بە باپیریشی، وەکو دیارە حسن منداڵ بوو پیغەمبەر(ﷺ) کۆچی دوایی
 کرد، بۆیە لە پیغەمبەری خواوە فەرموودە گەلیکی وەرگرتووە.

حسن(ﷺ) منداڵەکانی بۆ زانست خاوەی هانددەدا، کۆرەکە ی خۆی و برازاکی
بانگکردووە دەلێ: کۆرەکەم برازاکەم ئێوە بچوکی نەتەوێهکن و ئەبنە گەورە ی کەسانیت،
بۆیە فێرن و بۆیە هەرکەسیکتان نەیتوانی بیگێرپێتەو، یان لەبەری بکات
بابینیوسیتەو لەم مالا کەیدا داڤینی^(٣)، حەسەنی کۆری علی و تارپیژیکی لێهاتوو بوو،
بۆیە ئەمیری ئیمانداران علی(ﷺ) پۆژیک پێی دەلێت: ئە ی حسن هەستە و بۆ خەلکی
ووتار بۆیە، حسن کەچوو هەرمینبەر سوپاسی خۆی کردووە دەستی کردە و تار

١ - البداية والنهاية (٢/٢٤٢).

٢ - البداية والنهاية (٢/٢٤٢)، السيرة النبوية للصلاحي (١/٦).

٣ - الطبقات (١/٢٩٢)، إسناده حسن، تحقيق السلمي.

خویندن^(۱)، پاشان دابهزی و عه‌لش فەرمووی: ﴿ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ [ال عمران: ۳۴] حسن لەبایی (رحمەتہ اللہ علیہ) و باوکیەو، و تاریژی و پەوانبیژی و هیژی رونکاری بۆمایەو، کتیبەکانی میژوو گیراویانەتەو، کە علی (رحمەتہ اللہ علیہ) لەحەسەنی کوری چەند شتیکی لەبارە ی پیاوێتەو لێ ی پرسێوە، فەرموویەتی: کوری شیرینم، سەداد چیە؟ ئەویش فەرموویەتی: باوکە گیان سەداد لادانی خراپەییە بەچاکە. فەرموویەتی پیاوێتی چیە؟ فەرموویەتی: پاکی و چاک رێکخستنی ئەوشتانەیە کە مرۆڤ بۆی ھەیە.

پرسیویتی: ووردبینی (دقە) چیە؟ فەرموویەتی: روانینە ناسان و رێگری کردنی ھیچ و پوچی و شتی سوک، پرسییۆتی (اللوم) چیە؟ دەلێ جەلەوگیرکردنی دەروون و توانایەتی، کە ئەپیارژی. پرسى سەماحەت چیە؟ ووتی: ھەولدانە لەخۆشی و ناخۆشیدا. پرسى: پەزلی چیە؟ ووتی: ئەوێ لەنیۆ دەستدایە بەگەرەوی بزانی و، کە بەخشیت بە لە ناو چووی بزانی، پرسى براپەتی چیە؟ فەرمووی: ئەمە کداریە لەنەبوونی و دەولەمەندییدا. پرسى ترسنۆکی چیە؟ ووتی: بوێریە بەرامبەر ھاوڕێ و سەر شوێرکردنە بەرامبەر دوژمنان. پرسى غەنیمە چیە؟ ووتی: ئارەزووی تەقواکردن و دنیا بەکەم گرتنە. پرسى نەرم و نیانی چیە؟ ووتی: خواردنەوێ توپەیی و دەروون کەچکردنە. پرسى دەولەمەندی چیە؟ فەرمووی: پەزامەند بونی دەروونە بەوێ خوادا داویەتی گەر کەمیشبیت، چونکە دەولەمەندی دەولەمەندی دەرونیە. پرسى زەلیلی چیە؟ فەرمووی شلەژانی سەختە لەھەوالی راستەقینەدا. پرسى بوێری چیە؟ ووتی: گونجاو بەھاوڕێ و دۆستی ھەمووان. پرسى ئەرك قورسى چیە؟ ووتی: قسەییە کە پەییوەندی بە تۆو نەبێ. پرسى شکۆ چیە؟ ئەوێ بەبۆاردندا بەخشەرۆ لە ھەلەدا لێبوورە بیت. پرسى عەقل چیە؟ ووتی: پاراستنی دلە لەگشت ئەوانە ی پێتدرا بۆ پاراستن. پرسى نەفامی و گیلی چیە؟ ووتی: ئەوێ دوژمنایەتی پێشەواکەت بکەیت و دەنگی بەسەردا بەرز بکەیتەو. پرسى پیاھەلدان چیە؟ ووتی: کردنی جوانی و نەکردنی ناشیرینیە. پرسى خۆگرتن چیە؟ ووتی: نەرم و نیانیە نەك ترسان و خۆ دوورگرتنە لە گومان و خراپە بەخەلکی. پرسى گەرەویی چیە؟ ووتی: گونجانە

له گه‌ل برایان و پارێزگاری کردنی هاوسپانه. پرسى پوچى چیه؟ فره‌موى: شوینیکه‌وتنى که‌سانى نه‌فس نرم و سه‌رگه‌ردانه. پرسى بى‌ئاگایى چیه؟ فره‌موى: نه‌وه‌یه به‌ش و پشكى خۆت واز لى بهینیت که خرابیت به‌ ده‌ستت. پرسى گه‌وره کیه؟ ووتى: نه‌وکه‌سه‌یه له‌سه‌روه‌تدا گیل و له‌ناموسدا بێخه‌م و وه‌لامى جینودان ناداته‌وه و له‌کاروبارى خیزان و بنه‌ماله‌دا خه‌فتباره، پاشا ن فره‌موى: کوپى شیرینم بیستم پیغه‌مبه‌رى خوا (ﷺ) فره‌موى: له‌نه‌فامى هه‌ژارتر نیه و هه‌چ سه‌روه‌تیک به‌عه‌قل ناگاو له‌خۆنازکردن خراپتر نیه و له‌پاوێژکردن دیمه‌نیکی جوانتر نیه، هه‌چ وه‌ک ریک‌خستن نابیت، رچه‌له‌کیش وه‌ک ره‌وشت جوانى وه‌رعیش وه‌کو دوورکه‌وتنه‌وه له‌تاوان نیه هه‌چ په‌رستنیکی وه‌کو بیرکردنه‌وه هه‌چ باوه‌رێک وه‌کو شه‌رم، سه‌رى ئیمان ئارامگرتنه، نه‌خۆشى قسه‌کردن درۆیه و، نه‌خۆشى زانینیش له‌بیرچونه‌وه‌یه و، نه‌خۆشى په‌رستینیش دوورکه‌وتنه‌وه‌یه و، نه‌خۆشى ئازایه‌تیش سته‌م کردنه و، لی‌بوردنیش منه‌ت کردن و جوانیش خۆه‌له‌کی‌شان و خۆشه‌ویستیش شانازیکردنه.

پاشا ن علی (ﷺ) فره‌موى: کوپى شیرینم هه‌چ کاتیک که‌س به‌که‌م نه‌زانى گه‌ر له‌تۆ گه‌وره‌تر بیت وای دابنێ که باوکتە وه‌کو خۆتیش بوو نه‌وه‌براته گه‌رله‌خۆشت منالتر بوو وای دابنێ کوپى خۆته. نه‌وه بوو علی له‌باره‌ی پیاوه‌تیوو جوامیریه‌وه نه‌و په‌رسیاران‌ه‌ی لی‌کرد، قازى أبوو فره‌ه‌جیش ده‌لى: له‌م قسانه‌ی دانایی و سوودى زۆرى تیا‌دایه و سوودى زۆى لى ده‌بینى نه‌و که‌سه‌ی بێ‌پارێزى و کارى پى‌بکا به‌کارکردن پى‌خۆش بى و ئامۆژگارى بکات و به‌گه‌رانه‌وه بۆ مامه‌له‌ی خۆى پوخت بکاته‌وه، به‌هه‌لویت کردنیش سودى زیاتر بیت، نه‌وه‌شى له‌گه‌وره‌ی ئی‌ماداران و چه‌ندانى تر له‌پیغه‌مبه‌رى خوا گیراویانه‌ته‌وه زیاد نیه بۆ ژیریکی شه‌ره‌زاو ووتاری‌ژیکی هۆز و نه‌ته‌وه له‌وه‌ی به‌گوێ بکه‌ن و لى رابمێنن، نه‌وکه‌سه‌ش به‌گوێ بکات نه‌وه به‌خته‌وه‌ر و خاوه‌ن به‌شه.^(۱)

إبن کثیر له‌و قسه‌یه‌دا زیادى کردوه ده‌لى: به‌لام نه‌م (أثره) نه‌و فره‌مووده (مرفوع) و (ضعیف)انه‌ی، که تیا‌دایه و نموونه‌ی نه‌و ووشانه له‌ده‌رپینه‌کانیدا له‌هه‌ریکیاندا

به‌لگه‌ی ره‌تکردنه‌وه‌ی (نکاره) تیا‌دایه به‌وه‌ی پارێزراو نیه، خواش زانا تره^(۱)، به‌لام له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌وشتانه‌ی باسمان‌کردوه له‌گه‌ڵ قورئان و سونه‌ته‌دا دژ نابێ و بیرو باوه‌ری یان په‌رستیکی له‌سه‌ر بنایت نه‌نراوه و ته‌نیا بانگه‌وازی‌که بو ئه‌خلاق جوانی، ئه‌وه له به‌لگه پی‌هینانه‌وه ری‌گریه‌ک نیه.

بی‌گومان ئه‌میری ئیمانداران علی(علیه‌السلام) له‌حه‌سه‌نی کوری پرسی نیوان باوه‌ر و یه‌قین چهنده؟ حسن(علیه‌السلام) فه‌رمویه‌تی: نیوانیان چوار په‌نجیه. ئه‌میری ئیمانداران(علیه‌السلام) پرسی: چۆن؟ حه‌سه‌نیش فه‌رمویه‌تی: باوه‌ر (ایمان) ئه‌وه‌یه‌که چاوت بینویتی و، دل‌یش پی‌ی دل‌یا بووه، نیوان چاووگویش ته‌نیا چوار په‌نجیه^(۲).

له‌ووته‌کانیدا: جوان په‌رسیارکردن نیوه‌ی زانسته^(۳)، له‌باره‌ی بێ‌ده‌نگیشه‌وه په‌رسیاری لێ‌کراوه؟ فه‌رمویه‌تی: چاو دا‌پۆ‌شینیه یان ناموس پاکیه، بکه‌ره‌که‌ی له‌ئاسوده‌یی و هاو‌ری‌گه‌شی له‌پارێزراویدا^(۴)، له‌زانسی‌دا ئامۆ‌ژ‌گاری به‌فێ‌ربونی عه‌ره‌بی^(۵)، دو‌پاتی فێ‌ربونی کرد‌ۆ‌ته‌وه، دو‌پات‌کردنه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی جی‌به‌جی‌کردنی ری‌سا زانسته‌کان له‌خوێ‌ندنه‌وه‌دا پێ‌ی‌سته تایبته له‌خوێ‌ندنی قورئانی پی‌رۆ‌ز دا بووه، چونکه زمانی عه‌ره‌بی ئه‌و زمانه‌یه که به‌نوسین و خوێ‌ندنه‌وه‌ی قورئانی پی‌رۆ‌زی پی‌ی دابه‌زی‌نراوه و شه‌ریعه‌تی پی‌ی هینراوه و، به‌وه‌ش پێ‌غه‌مبه‌ری خوا(صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) گه‌یان‌دویه‌تی و سونه‌ته پی‌رۆ‌زه‌که‌ی فێ‌ری هاوه‌لان کرد‌وه و، به‌و زمانه‌ش کتێ‌به‌ ئایینی و زانستی و داناییه‌کان نوسراوه‌ته‌وه، بۆ‌یه پێ‌ی‌سته پێ‌گه‌یشته‌و فێ‌ری ببێ، ده‌نا له‌ئایندا نه‌فام و له‌زانستی‌دا نات‌ه‌واوه، سه‌رباری ئه‌و تایبه‌تمه‌ندی‌ه‌ش، که ئه‌م زمانه هه‌یه‌تی له‌رووی په‌وان‌بیژی و روانی و پوختی و خوشی له‌گوێ‌کاندا^(۶).

۱ - البداية والنهاية (۲۰۲/۱) الطبرانی الکبیر، حدیث موضوع.

۲ - التبيين في أنساب القرشيين، ۱۲۷.

۳ - نورالابصار للشبلنجي، ۱۲۲، الحسن بن علي رسالة ماجستير، ۳۸.

۴ - من أقوال الصحابة، ۶۷ گواستراوه‌ته‌وه له‌حه‌سه‌نی کوری عدلیه‌وه، رسالة ماجستير ۳۸.

۵ - مفتاح السعادة، أحمد مصطفى (۸۲/۲)، گواستراوه‌ته‌وه له‌حه‌سه‌نی کوری عدلیه‌وه.

۶ - نصيحة الملوك ۳۵۰ للمارودي.

ئەشتانەش كەدوپاتى تۈنەي ھەسەنى كۆپى ئالى لەزانىنى زمانى ەدەبىدا دەكەنە، ئەو، كە بەيە كىك لەقسە زانەكانى ەدەب دانرا، ەمى كۆپى علا وئوئەتە: لەھەسەنى كۆپى ئالى (ﷺ) قسەزان و رەوانىيەترەم نەبىنە. (۱)

ھەسەنى كۆپى ئالى كۆمەلەك قوتابى جوامىرى ەبەو، لەوانە ھەسەنى كۆپى مەسبى كۆپى نەجە، و، سۈيدى كۆپى غەفلە و ەلانى كۆپى ەبدالھەم و شەەبى و ھوبەبى كۆپى ىرىم و ئەسبەغى كۆپى نەباتە و جابرى كۆپى خالىد أبو ھوراء و عىسەي كۆپى مأمۇنى كۆپى زورارە ئەووترا: ابن مأمون و ئەبو يەھيا ەومەبىرى كۆپى سەيدى نەخەئى و ئەبو مەرىمە قەيسى سەقەفەي و طەرب العجلى و ئىسھاقى كۆپى ىسارى باوكى موحەمەدى كۆپى ئىسھاق و سۇفیانى كۆپى لەيل و ەمى كۆپى قەيس، كە كوفى بوون.

لەزانستى (المصالح والمفاسد) دا زانىارى فروان و وردى ەبەو و تىگەشتى قوولە دەرەكەوئە لەمەبەستە شەرىەكان لەپىشخستنى يەكبۇنى ئومەت و پاراستنى خۇئەن خستە پىش بەرژەوئەندى دونىا، كە لەبەرژەوئەندى معاوئە دا لەخەلىفەتە پاشكەزبوئەو.

۲- عىبادەتە:

ھەسەنى كۆپى ئالى (ﷺ) لەپەرستندا لەپىزى تىكۆشەران و لە ژيانىدا چەمكى گشتگىرى پەرستنى كارپىكردو (العبادة الشاملة)، ئەو شىرى پەرستنى لەگەل دوعاى پىغەمبەرئەتەي و پەرورەدەكەي زەھراي دايكى، كە ھاتەلەي باوكى (عليه السلام) تا خزمەتگوزى داوابكات، ئەوئەي پى نىشاندا كەلەو بەشتەر ئەوئەي، كە ھەمەدكردن و لا الھ الا اللھ واللھ اكبر كەرنە، لەشەوئەشدا كەلە جىگەدا بوون بەخۆ و بەئالى مەردىشى فەموئى: (ألا تقومان فتُصليان)؟ ئايە ھەلئاسن و شەوئەوئە ناكەن؟

ئەو لەمالئە زوھد و پەرستەن و وەرە و لەخواترسى و نەرمونىيانى وئارامگرتەن و نەقۇم بوو لە چەمەك و نمونەي ژىارەدەر دەرئەزەي بەژيان دا، تابوئە نمونە، نمونەي پى ئەھىنرايەو و لەوئەشدا ھاوئە بەرئەزەكان شايەتە بوئەدەن.

※ له‌وانه‌ی له‌ته‌کیدا تی‌که‌ل بوون وتویانه به‌زانی به‌نده و به‌دل‌نیایی ږوو له‌خوا بووه و به‌ره‌زامه‌ندی‌هوه پستی له‌دونیا و سه‌رقالیه‌کان کرده‌وه، بویه که‌ده‌ستنویژی شور‌دووه له‌ده‌ستنویژ بۆ‌ته‌وه ږه‌نگی گۆږاوه، له‌وه‌شدا ږرسیاری لی‌کراوه فهرموویه‌تی: حقه‌ نه‌وکه‌سه‌ی قسه له‌گه‌ل خاوه‌ن عه‌رشدا نه‌کات ږه‌نگی بگۆږی.^(۱)

ابن سعد ده‌لێ: له‌حه‌سه‌نی کورپی علی و عمری کورپی عه‌بدولعه‌زیز که‌سی ترم نه‌بینیوه وه‌ک ئه‌وان له‌خوا ترسابی، وه‌کو ئه‌وه‌ی دۆزه‌خ ته‌نیا بۆ هه‌ردووکیان دروستکراوی^(۲)، بویه هه‌رچ کاتی ئه‌و به‌نده‌یه له‌خوای خۆشه‌ویستی نزیکی‌تته‌وه و ناو و سیفه‌ته‌کانی ناسیبی، ئه‌وه ده‌سه‌لاتی خوای زیاتر له‌دل‌دا زۆری‌هوه و لی‌ ترساوه، خوای بالا‌ده‌ست فهرموویه‌تی: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [آل عمران: ۲۶].

ده‌ولت له‌ناو ده‌بات و ده‌وله‌تیکی تر ئه‌هی‌نێته بوون، فریشته‌کان له‌فه‌رمانیدان و به‌پیتی ویستی په‌روه‌ردگار ئه‌جولێنه‌وه ده‌سه‌لاتی خوا‌بی‌ که‌م و زیادو پێش‌خستن و دوا‌خستن جی‌به‌جی ده‌کری، له‌ناسمه‌کان و زه‌وی و ده‌ریاکان و گشت به‌شه‌کانی جیهان به‌ تۆزوقاله‌کانیه‌وه چۆنی بۆی هه‌لی ده‌گه‌ڤێته‌وه و ده‌گۆری^(۳)، په‌روه‌ردگار فهرموویه‌تی: ﴿يُذَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ [السجدة: ۵]، بویه خوای گه‌وره هه‌ستکردن و به‌گه‌وره‌یی و مه‌زنی خواو ناسینی ناو سیفه‌ته‌کانی ترس له‌خوای گه‌وره لای به‌ند دروستده‌کات، ئه‌و خوایه‌ی که‌هه‌موو شتیک ملک‌ه‌چیتتی^(۴): ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ [الرعد: ۱۵].

۱ - وفیات الاعیان (۶۹/۲).

۲ - الطبقات الکبری (۳۹۸/۲).

۳ - ایمان اولاً فکیف نبدا به، عی‌الهلای، ۷۶.

۴ - هه‌مان سه‌رچاوه.

※ حەسەنى كۆرى ئالى (ﷺ) گەرنوڭىزى بەيانى بىكردايە تابەرزبونەوھى خۆز يادى خواي دەكرد و گەورە و بەرپزەكانىش لاي دادەنىشتن و پرسىارو قسەيان لى دەكرد، پاشان ئەچوۋە سەردانى دايكانى ئيمانداران و سەلامى لىيان ئەكردو، پاشان ئەچوۋەمالى خۆي^(۱)، ئەوانە بەختەوھرن كە فرىشتەكان دوعاو نوڭزىيان لەسەر دەكەن، ئەوانەى دواى كەردنى نوڭزەكانيان لەشويىنى خۆياندا ئەنىشن، بەلگەى ئەوھش ئەم فەرموودەيەى خوارەوھيە: ئەحمەد لە أبوو ھورەيرەوھە رىپوايەتىكردوھە، كە پىغەمبەر (ﷺ) فەرموويەتى: (الملائكة تصلي على أئحدكم ما دام في مصلا، الذي صلى فيه، ما لم يحدث، اللهم اغفر له اللهم ارحمه^(۲))، وإن جلس تنتظر الصلاة صلت عليه الملائكة، وصلاتهم عليه: اللهم اغفر له، اللهم ارحمه) ئەو كەسەى كە لەشويىنى نوڭزەكەيدا دەمىننەئەوھە دواى نوڭزەكەردن، دەست نوڭزى ھەبى، ئەوھە فرىشتەكانى بۆى ئەپارنەئەوھە ئەلن خوايە لى ببورى، خوايەبەزەيت پىدا بىتەوھە^(۳).

پىشەوا ئەحمەد لەعەتائى كۆرى سائب رىپوايەتى كەردوھە كە دەلى پزىشتە لاي أبو عبدالرحمن سولەمى نوڭزى بەيانى ئەكرد بەدانشتەئەوھە، پىم ووت: خۆزگە بچوۋتايەتە جىگەت و ماندويەتەت دەربچوبايە، ئەوئش ووتى: لە ئالى بىستم فەرموۋى: پىغەمبەر (ﷺ) فەرموويەتى: (من صلى الفجر ثم جلس في مصلا صلت عليه الملائكة، وصلاتهم عليه: اللهم اغفر له اللهم ارحمه، وإن جلس تنتظر الصلاة صلت عليه الملائكة، وصلاتهم عليه: اللهم اغفر له، اللهم ارحمه). ھەركەسى نوڭزى بەيانى بكات و لەشويىنى نوڭزەكەى دا بىننەئەوھە، ئەوھە فرىشتەكان نوڭزى پارانەئەوھەى لەسەر دەكەن پارانەئەوھەشيان لەسەرى ئەوھە: خوايە گيان لى ببورى، خوايە گيان بەزەيت پىدا بىتەوھە، ھەركەسىكەش چاۋەپى نوڭزەكەت ئەوا فرىشتەكان پارانەئەوھەيان لەسەر دەكەن، پارانەئەوھەشيان لەسەرى ئەوھە خوايە گيان لى ببورى خوايە گيان بەزەيت پىدا بىتەوھە^(۴).

۱ - البداية والنهاية (۱۱/۱۹۴، ۱۹۳).

۲ - مسند أحمد رقم: ۸۱۰۶ صححه أحمد شاكر.

۳ - مسند أحمد: ۱۲۱۸ حسنه أحمد شاكر.

۴ - مسند أحمد (۲/ ۳۰۵ - ۳۰۶) حسنه أحمد شاكر.

له زانای پایه بهرز عه‌بالعزیز بن باز (په‌همه‌تی خوای لی بی) پرسپارکرا: نایه مانه‌وه له‌مالدا بۆ خویندنی قورئان له‌دوای نویژی به‌یانی تاخۆره‌ه‌لاتن، پاشان دوو‌پ‌کات نویژی چیشته‌نگاو بکات، هه‌مان پاداشتی مانه‌وه‌ی له‌مزگه‌وت هه‌یه؟ له‌وه‌لامدا فه‌رمووی: هه‌مان کاره‌چاکه‌و پاداشتی زۆری تێدا‌یه، به‌لام زاهیری ئه‌و فه‌رمودانه‌ی له‌وه‌دا هاتووه‌هه‌مان ئه‌و پاداشته‌ی نیه، که‌په‌یانی پێدراوه‌وه‌کو ئه‌وه‌که‌سه‌ی له‌مزگه‌وت‌دا له‌شوینی نویژه‌که‌یدا ئه‌می‌نیت‌ه‌وه، پاشان گهر له‌بهر نه‌خۆشیه‌ک یان له‌ترسیک له‌مالدا نویژی کرد، ئه‌و چاکه‌یه‌ی بۆ وه‌دی هاتووه، که‌له‌م فه‌رموده‌یه‌دا هاتووه‌بۆئەویش هه‌یه، چونکه‌نویژکردنی له‌مالدا پاساوی خۆی هه‌یه‌و پێگه‌دراوه. به‌وشی‌هیه‌ ئافه‌رتیش گهر له‌دوای نویژه‌که‌یدا مایه‌وه‌و پارایه‌وه‌یادی خوای کرده‌وه‌یان قورئانی خۆیند تا خۆر هه‌لاتن وپاشان دوو‌پ‌کات نویژی کرد ئه‌وه‌ئو پاداشته‌ی بۆ هه‌یه‌که‌له‌فه‌رموده‌که‌دا هاتووه^(١).

به‌راستی هه‌سه‌نی کورپی علی(عليه‌السلام) فیری گرنگی یادمان ده‌کات له‌به‌یانی و له‌پێگه‌ی ژیا‌نه‌خواو ویسته‌که‌یه‌وه‌ئاره‌زووی خه‌و به‌جی هیشتنمان بۆ ده‌کات له‌به‌یانیاندا، ابن‌ال‌قیم باسی گرنگی یادمان بۆ ئه‌کات له‌به‌یانیان و ده‌لی: ئه‌وه‌ی به‌لایانه‌وه‌حه‌ز پێ نه‌کراو بێ خه‌وی نیوان به‌یانیان و هه‌لاتنی خۆر بووه، چونکه‌ئهو‌کات کاتی ده‌ستکه‌وتنه، بۆ رێبوارنیش له‌وکاته‌دا گرنگیه‌کی گه‌وره‌ی هه‌یه، ته‌نانه‌ت گهر به‌دریژی شه‌و پێگه‌شیان بری‌بی، ئه‌وه‌له‌وکاته‌دا پێگه‌به‌دانیشتن و ناده‌ن تا هه‌لاتنی خۆر، چونکه‌سه‌ره‌تا وکیلی رۆژ و کاتی دابه‌زی‌نی رۆژی و وه‌ده‌ست هینانی به‌ش و به‌ره‌که‌ته‌و له‌وه‌رۆژ دیت، بریاری گشتیشی ئه‌که‌وێته‌سه‌ره‌و پشکه، بۆیه‌پێویسته‌خه‌وتن له‌وکاته‌دا خه‌وی ناچار‌بی^(٢).

له‌بهر گه‌وره‌یی ئه‌و کاته‌و رۆیشتن روه‌و خوا، ئاره‌زووی زۆر ئه‌بینیت له‌وه‌ی به‌یادکردنه‌وه‌زیندو و بکاته‌وه.

له‌ئه‌نه‌سه‌وه (عليه‌السلام) ئه‌فه‌رمووی: پێغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((من صلی الفجر فی جماعه، ثم قعد یذكر الله تعالى حتى تطلع الشمس ثم صلی رکعتین کانت کأجر حجة وعمره تامه تامه تامه))، واته: (هه‌رکه‌سێ نویژی به‌یانی به‌کۆمه‌ل بکات و، پاشان تا

١ - مجموعه فتاوی ومقالات متنوعه، ابن باز(١١/٤٠٣ - ٤٠٤).

٢ - تهذيب مدارج السالكين ٢٤٨.

خۆر هه‌ڵهاتن یادی خوای گه‌وره بکات و، پاشان دوورکات نویژ بکات وه‌کو پاداشتی هه‌ج و عومره‌یه‌کی ته‌واو ته‌واو ته‌واوی هه‌یه)).^(۱)

إبن ره‌جه‌ب ده‌فه‌رموی: له‌به‌رئه‌وه‌ی هه‌ج‌کردن باشترین کرداره‌کانه‌و ده‌رونه‌کان بۆی تامه‌زۆن، له‌به‌ر ئه‌و خۆشه‌ویسته‌ی بۆ ئه‌و ماله‌ گه‌وره‌یه‌ خوا خستوتیه‌ دلانه‌وه، زۆریک خه‌لکیش توانای پێ گه‌یشتیان نیه، به‌تایبه‌ت له‌هه‌موو سالی‌کدا، خوای گه‌وره بۆ به‌نده‌کانی کردار گه‌لیکی داناوه، که پاداشته‌کانیان وه‌ پاداشتی هه‌ج ده‌گه‌ن و، به‌وه‌ش ئه‌وانه‌ی ناتوانن هه‌ج بکه‌ن ئه‌وکاره‌ قه‌ره‌بوکاریه‌که بۆیان^(۲)، مامۆستا (البناء) ده‌ڵێ: برای خۆشه‌ویستم: له‌ هه‌موو پۆژی‌کدا له‌ به‌یانیان و ئیواران و به‌ره‌به‌یاندا ساتی‌کت بۆ هه‌یه و ئه‌توانی پۆحی پاکت بگه‌یه‌نیه‌ت ئاسمان و (ملك الأعلى) به‌رزبکه‌ینه‌وه و خیری دونیاو ئاخیره‌ت وه‌ده‌ست بجه‌یت، وه‌رزی گوێراپه‌ڵیه‌کان و پۆژگاری په‌رسته‌کان و ئه‌وانه‌ی نزیکبونه‌وه‌کانت له‌به‌رده‌مایه، که قورئان و پیغه‌مبه‌ره مه‌زنه‌که‌ت بۆ ده‌وێت یان ئاراسته‌کردوه، بۆیه سووربه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی له‌یاده‌کاران بی نه‌ک بێ ئاگیان، کار راپه‌رینه‌ران بی نه‌ک ته‌مه‌لان، کات کۆ که‌ره‌وه، چونکه کات وه‌کو شمشیره، دوورکه‌ره‌وه له‌وه‌ی دوا‌یی کرداره‌که‌م، چونکه له‌و قسه‌یه زیانبارتریه.^(۳)

حه‌سه‌نی کورپی علی له‌کاتی خۆره‌ه‌ڵاتندا ئه‌یفه‌رموو: (سمع سامع محمد الله الأعظم لا شريك له له الملك و له الحمد وهو على كل شيء قدير، سمع سامع محمد الله الأجد لا شريك لة الملك و له الحمد هو على كل شيء قدير)).^(۴)

حه‌سه‌نی کورپی علی (عليه السلام) په‌یه‌وست بووه به‌و ویردو پارانه‌وه‌ی، که له پیغه‌مبه‌ری خواوه سه‌لماوه و نامۆژگاری خه‌لکی کردوه له‌وه‌ی له‌مزگه‌وتدا نویژبکه‌ن و ئه‌یفه‌رموو هه‌رکه‌سێ له‌گه‌ڵ مزگه‌وتدا بووه، ئه‌وه خوای گه‌وره چهند شتیکی پێ ته‌به‌خشی: براهه‌کی

۱ - سنن الرمزي وقال الرمزي حديث حسن صحيح رقم: (۵۸).

۲ - لطائف المعارف، لا ۳۵۱، البدر في الحث على صلاة الفجر دكتور عماد علي، لا ۸۶.

۳ - الرقاف، لا ۱۸ نقلًا عن مجلة الدعوى، العدد ۸ سنة ۱۹۵۱، الإيمان أولاً، لا ۲۸۴.

۴ - الطبقات (۱/ ۲۹۱) تحقيق السلمي إسناده صحيح.

سودبه خش و ره‌همه‌تیکی داپۆشه‌ریان زانستیکی پاك یان ووشه‌یهك، به‌لگه‌ی پێشاندهری،
یان وازه‌ینان له‌تاوان له‌ترسا یان له‌شه‌رما بێ. ^(۱)

حسن (عليه السلام) خه‌ریکی شه‌و نوێژ بووه، له‌سه‌ره‌تای شه‌ودا له‌شه‌و نوێژدا به‌شی خۆی
وه‌رته‌گرت و له‌كۆتایی شه‌ویشدا نوێژی ته‌كرد، چونكه شه‌و نوێژی له‌نامرازه‌ گ‌رنگه‌كانی و
وریاك‌ردنه‌وه‌ی باوه‌رپه‌، كه‌چاكه‌ كاران ته‌نجامیان داوه‌و، له‌زیندو ك‌ردنه‌وه‌ی دل‌اندا ته‌وپه‌ری
شوێنه‌وارو ك‌اریگه‌ری تیا‌دا دۆزیوه‌ته‌وه‌. ^(۲)

إبن‌الحاجیش له‌ (المدخل) دا ده‌لێ: شه‌و نوێژ سوودی زۆره‌، له‌وانه‌: چۆن بای توند گه‌لای
وشك له‌دار ته‌كاته‌وه‌، ئاوه‌هاش تاوان له‌ناو ده‌بات، یه‌كێکی تر له‌ ك‌اریگه‌ریه‌كانی ته‌وه‌یه
دل‌ پ‌وناك ته‌كاته‌وه‌ و فریشته‌كان له‌ئاسمانه‌وه‌ شوێنی ته‌بینن چۆن ته‌ستیره‌ی پ‌رشن‌گ‌دار
خه‌لكی زه‌وی ته‌ییینی و فوی شه‌و نوێژیش به‌فه‌رو پ‌وناکی ته‌گه‌پ‌نیتته‌وه‌ بۆسه‌ر
خاوه‌نه‌كه‌ی. ^(۳)

به‌پ‌راستی شه‌و نوێژ گه‌وره‌یی ئیماندارو پ‌ێژه‌كه‌یه‌تی، هه‌روه‌كو پ‌یغه‌مبه‌ری خوا (عليه السلام)
فه‌رموویه‌تی: گه‌وره‌یی ئیماندار نوێژه‌كه‌یه‌تی له‌شه‌وان و، سه‌ره‌ریزه‌كه‌شی چاو نه‌پ‌رینه‌تی
له‌وه‌ی له‌ده‌ستی خه‌لك‌اندایه‌. ^(۴)

بێگومان كه‌سانی شه‌و نوێژ ب‌كه‌ن له‌ناو خه‌لكیدا به‌رێزترن، كه‌سانی خه‌والۆ بێ ئاگا و
هاوشیوه‌كانیانیش ته‌و كه‌سانه‌ شه‌رمه‌زارن. ^(۵)

له‌ژياننامه‌ی حه‌سه‌نی ك‌ورێ عه‌لیه‌ وه‌ گ‌رنگی شه‌و نوێژ فێرته‌بین، له‌شه‌ودا مرۆڤ
ته‌توانی ِإخلاص له‌ دل‌یا ب‌چینی، به‌ته‌ندازه‌ی چاندنه‌كه‌یش به‌ره‌مه‌می چاكه‌ له‌ دل‌تا ته‌بی،
هه‌رچاكه‌یه‌ ك‌یش رووبه‌ره‌كه‌ی فراوان بویه‌وه‌ ته‌وه‌ له‌هه‌موولایه‌كه‌وه‌ پ‌وناکی داینه‌پۆشیی:
﴿إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا﴾ [الأنفال: ۷۰].

۱ - عیون‌ال‌أخبار (۳/ ۵) الحسن بن علی، لا ۲۷.

۲ - الزهد لابن‌حنبل، لا ۱۷۱، رهبان‌اللیل (۱/ ۴۰۳) للعفانی.

۳ - الإیمان أولاً، لا ۱۷۲.

۴ - صحیح‌الجامع، رقم ۳۷۰۱ السلسلة‌الصحيحة رقم: ۱۹۰۳.

۵ - الإیمان أولاً، لا ۱۷۳.

شهو نوښتی له گړنگترین پایه‌ی سوپاسگوزاریه، که حه‌سه‌نی کوری (ﷺ) نه‌غامیداو، سوپاسکردنی خواجه له‌سهر نه‌و نازونیمه‌ته‌ی که‌ناژمی‌دری، به‌نده‌ی سوپاسگوزاریش نه‌وده‌ی، که شوینه‌واری نیعمه‌تی به‌سهره‌وه دیاره و نه‌وپه‌ری شوینه‌واری نیعمه‌تیش پی‌ویسته له‌سهره‌بنده ده‌رکه‌وی له‌زیاتر ملکه‌چکردن و چه‌میننه‌وه به‌گه‌وره‌پراگرتنی خوی به‌خشنده. (۱)

خوی په‌روه‌ردگاریش نه‌فهرمووی: ﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ (۸) أَمْ مَنْ هُوَ قَائِلٌ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ [الزمر: ۸، ۹] له‌ثم ثایه‌ته پی‌وزه‌دا له‌باره‌ی دوو‌کومه‌له‌ی خه‌لکینه‌وه قسه‌ نه‌کات، که‌خوی گه‌وره نیعمه‌تی پیداون، یه‌که‌م کومه‌ل له‌نه‌زمونیکی سه‌ختدا تیپه‌ر بووه‌و له‌ته‌نگ و چه‌له‌مه‌دا بووه‌و به‌راستگویی‌وه داوای خوی کردووه و کی‌شه‌و نارچه‌تیه‌که لا‌چووه، به‌لام سوپاسی نه‌کردووه گه‌پراوه‌ته‌وه باردوخی خوی، نه‌وی تریش له‌ ریگه‌ی سوپاسگوزاریه‌وه به‌رده‌وام بووه‌و، به‌دوعاو کروزانه‌وه بو‌خوی ریگه‌ی سوپاسگوزاری گرتوته‌بر، خوی گه‌وره‌ش ناوها باسی هه‌ردوو حالت‌ نه‌کات: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ [الزمر: ۹] هه‌ردوو وه‌کو یه‌ک نابن نه‌وانه‌ی که‌ مافی سوپاس و نازونیمه‌ت نه‌زانن و نه‌وانه‌ی که‌ نایزانن. (۲)

شاعیریش ده‌لی:

القانتون المختون لربهم	الناطقون بأصدق الأقوال
يحيون ليلهم بطاعة ربههم	بتلاوة وتضدع وسؤال
وعيونهم تجرى بفيض دمعهم	مثل أنهمال الوايل الهطال
في الليل رهبان و عند جهادهم	لعدوهم من أشجع الأبطال

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه ۱۷۴.

۲ - الإيمان أولاً، لا ۱۷۵.

بوجهم أثر السجود لربهم وبها أشعة نوره المتلالي^(۱)

واته: نهوانه ی بکروزیه وه پهروه دگاریان به پراسترین قسه یاده کهنه وه و له گوپرایه لئی پهروه دگاریان به قورثان خویندن و ملکه چی وپارانه وه و شهوانیان زیندو ده کهنه وه و چاوانیان وه کو بارانی به خور فرمیسی لئ شهباری، له شه ودا گو شه گیر و خواپه رستن و له جهنگی دوژمنان نیشانیدا له نازاترین پالنه وان، به پرویاندا شوینه واری کړنوشه بر دنیان بؤ پهروه دگاریان دیاره و تیشکی رووناکي لیوه دیاره.

حه سنی کوری علی (عليه السلام) حه جی زور ده کرد، عبدالله کوری عباسیش وه تویه تی: له یه ک شتا په شیمانیم کی شوه، نه وه یه له گه غیجا به پیاده حه جم نه کرده وه، بیگومان حه سنی کوری علی (عليه السلام) بیست و پینج جار به پیاده یی حه جی کردوه، نه مهش به لگه یه له سر گه وره یی حه ج به پیاده له گه غیجه تیه کهیدا سی جاریش سهروه ته که ی دابهش کردوه، نه وهش به لگه یه له سر گه وره یی حه ج کردن به پیاده یی، پالپشتی نه وه گه وره یی به شیمانیه که ی ابن عباسه (عليه السلام) له وه ی رۆژگاری گه غیجه تیه که ی به پیاده یی حه جی نه کردوه و حه سنی ش له وه دا به رده وامی هه بووه له وه نازارو نار هه تیه ی له حه جدا بینویتی، نه وهش به لگه یه له هیزی باوه ری و ناره زوی پراستگویانه ی له زیاتر کردنی کاری چاکه دا، مبه ستیش له به پیاده رۆیشتن بۆ حه ج له مه که وه بۆ عه ره فه و پاشان له عه ره فه وه بۆ مه که مبه ست له وه نیه حاجی به پیاده وه له ده ولته تی خویدا بۆ حه ج ده ریچی^(۲)، له ژیانی حه سنی کوری علیه وه گرنگی گه شت کردن بۆ مالی خوا فیتر ده بین، هه ر چۆن باردوخان پیگهیدا و مال و بارمان له بار بوو، پیغه مبه ر (عليه السلام) فرمویه تی: ((تابعوا بین الحج والعمرة، فإن متابعة بينهما تنفی الفقر والذنوب كما ينفي الكير خبث الحديد)).^(۳)

۱ - ربهان اللیل (۱/ ۳۶۵).

۲ - التاریخ الإسلامی (۱۹/ ۲۲).

۳ - الإيمان أولاً: لا ۲۴۹.

بۆیه حسن به پیاده حه جی کردوه هه ندی له پریوایه ته کانیشدا باس ده کری که بیست و پینج جار جوامیتریانه راییه پاندوه^(۱)، ده لی: شهرم له پهره ردگار نه کهم که پیتی بگه م به پیاده بۆ مالی نه پویشتم^(۲)، حسن (علیه السلام) زۆر بیده نگ و له سه ر پیبازی با پیره ی (علیه السلام) به ندایه تی ده کرد.

۳. دنیا به که مگر تنی (زهده).

حسن (علیه السلام) له پریگه ی ژیا نی له گه ل قورئانی پیرو ز و ها وه لیسه تی کردنی نه می ری ئیمانداران علی (علیه السلام) با وکیه وه و بیر کردنه وه ی له م ژیا نه دا تیگه یشت که دنیا شوینی تاقی کردنه وه یه، به قورئان پهروه ردکرا و باش نه و ئایه تانه ی له گو ی گرت، که باس له دنیا سوکی و دا بران و خیراتیا چو نی نه کات، هه موو پوژی سوره تی (کهف) ی نه خوینده وه ئایه تی: ﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَتَزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا (۴۵) الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَّاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾ [الکھف: ۴۵: ۴۶] ده گه یشت، نه وه ش به لگه یه له سه ر سووکی دنیا و تیا چونی هه موو خو شیه کانی و ملنایه تی پروه و تیا چوون.

خوای گه وه ره پونی کردو ته وه که دنیا خیرا تیا ده چی و نامینی، نه وه به لای که سی ژیره وه نا شیرینی نه کات که شانازی به دنیا وه بکات^(۳)، ﴿وَالْبَاقِيَّاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾ [الکھف: ۴۶] واته: کاره چاکه کان و کرداره گو ی پرایه لیسه کانی وه کو نو یژه کان با شترین پادا شت و گه وه ره ترین نزیکبونه وه یه له خوا و مانه وه ره ترین شوینه واری هه یه، که پادا شته که ی بۆ خا وه نه که ی نه گه ری ته وه، با شترین ئومیدیشه که خا وه نه که ی له ئاخیره تا پادا شتی که وه ره گریت که له دنیا دا ئومیدی بۆ هه بو ه.^(۴)

۱ - تاریخ ابن عسکر (۱۴ / ۷۲).

۲ - هه مان سه رچا وه (۱۴ / ۷۱).

۳ - التفسیر المنیر (۱۵ / ۲۵۹).

۴ التفسیر المنیر (۱۵ / ۲۱۶).

حه‌سه‌نی کورپی علی له‌سه‌ر پێبازی پێغه‌مبه‌ری باپیری (ﷺ) په‌روه‌رده‌بوو که زان‌ترین خه‌لق بوو به‌رامبه‌ر دونیا، چونکه پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: ((لو کاتن الدنیا تعدل عند الله جناح بعوضه ما سقى كافراً شربة ماء))، دونیا نه‌گه‌ر با‌له می‌شیک قیمه‌تی هه‌ بوایه لای خواوه نه‌وا بێ باوه‌ر قومی ئاوی تیا نه‌ده‌خواره‌وه^(۱)، هه‌روه‌ها فه‌رمویه‌تی: ((ما الدنيا في الآخرة الا مثل ما يجعل أحدكم في اليم فلينظر بما ترجع))، دونیا له‌چاو ئاخیره‌تدا وه‌کو نه‌وه وایه یه‌کی له‌نیوه په‌نجه‌ بخته نیوئاوێکه‌وه پاشان ده‌ریبه‌یئێ پاشان ب‌روانی که‌چی هێناوه‌ته‌ده‌ر له‌و ئاوه‌وه^(۲) پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمویه‌تی: ((الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر))، دونیا به‌ندیخانه‌ی ئیماندارو به‌هه‌شتی بێ باوه‌ره^(۳) بێ گومان نه‌میری ئیمانداران هه‌سه‌نی کورپی علی (ﷺ)، به‌په‌روه‌رده‌ی قورئانی و پێغه‌مبه‌ری کاریگه‌ریبوو، له‌راستگۆترین نمونه‌ی موسلمانه‌کان بوو له‌ زوهد و دونیا به‌که‌م گرتندا.

له‌ زوهدا به‌نمونه ده‌هێنرایه‌وه و درێژه‌ی نه‌و باسه‌یه‌شت بۆباس ده‌که‌ین.

سوربوونی مرو‌ف له‌سه‌رگه‌وره‌یی و ده‌سه‌لات زیاتره له‌ سوربوونی له‌سه‌ر سه‌روه‌ت و سامان، هه‌روه‌کو چۆن داواکه‌ردنی گه‌وره‌یی دونیا و سه‌رو‌کایه‌تی کردن به‌سه‌رخه‌لکی و گه‌وره‌نawندن له‌زه‌ویدا له‌داواکه‌ردنی سه‌روه‌ت به‌سه‌ربه‌نده‌وه زیاتره، زیانی گه‌وره‌یه و به‌که‌م کردنی سه‌خته، چونکه سه‌روه‌ت و سامان و گه‌یشتن به‌سه‌رو‌کایه‌تی‌کردندا نه‌به‌خشێ، سوربو‌نیش له‌گه‌وریدا دووجۆره:

یه‌که‌مین: داواکه‌ردنی گه‌وره‌یی بۆ ده‌سه‌لات و سه‌روه‌ت، نه‌مه‌ش زۆرت‌رسناکه و به‌ زۆریش چاکه‌ی ئاخیره‌ت و گه‌وره‌یی پێزه‌که‌ی ناهێتیت، خوا‌ی گه‌وره فه‌رمویه‌تی: ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [القصص: ۸۳].

۱ - سنن الترمذی رقم، ۴۱۱۰ صحیح غریب.

۲ - المسلم، رقم ۲۸۵۸.

۳ - مسلم، رقم: ۲۸۵۶.

که من نه و که سانهی لهسه رو کایه تی کردنی دنیادا قیامه تیان مسوگه رکردبی^(۱)
 ههروه ها پیغه مبه^(ع) به (عبدالرحمانی کوری سُر)ی فهرموو: ((یا عبدالرحمان لا تسأل
 الإمارة فإنك إن أعطيتها عن مسألة وكلت اليها وإن أعطيتها عن غير مسألة أعنت
 عليها))، نهی عبدالرحمان داوای ئیماره وه دهسه لات مه که، چونکه گه ریاشت راپه راند
 پاداشت ده دری و گه ره بی خوی نه نجامت نه دا نهوا سزای لهسه روه ردگری و په شیمانی
 نه کنشی.^(۲)

له أبوهره په پړه ده (ﷺ) که پيغه مېر فەر مو ويه تی: (انکم ستر حصون علی الإمارة وستكون ندامة يوم القيامة فنعمت المراجعة وبئست الفاطمة)، ئیوه له سهر وهر گرتنی کارو بارو ده سه لات سوړو به جوښن بېگومان له قیامه تدا په شیمانۍ کیښانه.

بَيَّگومان خوڻ ويستنی سهرودت و دهسلات و سوربون لهسەريان ئاينی مروڤ ويران دهکەن، مهگەر پهحم بهو کهسانه بکات دهنه ئاينيان ناميئي، پيغه مبهەر (ﷺ) فهرموويه تي: ((ما ذئبان جائعان أرسلا في غنم بأفسد لها من حرص المرء على المال والشرف لدينه))، بهقده ئهوهی سوربونی مروڤ لهسەرسهروهت و گهورهی بۆدینه کهی خراپهیه، ئهوهندهی دووگورگی برسی بۆسهەر مهپر مهترسی نیه کهویرانیان بکهن و قریان بهکهن. (۳)

بنچينەى خۆشەويستى سەرۋەت و گەرەيى، خۆش ويستى دۇنيايە، بنچينەى خۆش ويستى دۇنياش شوينكەوتنى ئارەزوۋە.^(۴)

وهبی کوہی مونہیش دہلئ: لہ شوین کہوتنی ٹارہزوو (ہوی) ٹارہزوو ہونی لہ دونیا و ٹارہزوشی تیایدا خوُش ویستنی سہروہ و شورہییو دہسہ لآتہ، لہ خوُش ویستنی سہروہ و گہورہیش حدلال کردنی حہرامہ کانہ ^(۵) بزیہ پەرہردگاری بالآ دہست لہ سورہتی النازعات دہفرموی: ﴿ فَأَمَّا مَنْ طَغَى (۳۷) وَآكَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (۳۸) فَإِنَّ

۱۔ ما ذئبان جائعان ابن رجب لا ۳۳۔

٢ - البخاری رقم: ٦٦٢٢.

٣ - الاحسان في التقريب الصحيح ابن حبان، رقم: ٣٢١٨، حسن الصحيح.

٤ - شرح الحديث ماذنبان جائعان لابن رجب، لا ٧١.

۵ - هه‌مان سه‌رچاو، لا ۷۱.

الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى (٣٩) وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (٤٠) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿٣٧-٤١﴾ دهروون، که هه زبه پله به رزی ده کات به سهر به نه وهی ره گه زه کهی خویدا و لهویش هه خو به گه وره زانی و ئیره یی دروسته بی، به لام که سی ژیر کیپرکی بوئو پله هه می شه به رزه دا نه کات که تیایدا هاوسی و نزیکی خواو و ده دست هیته ری ره زامه ندی خوایه و ئاره زوو هه زی به و پله و پوچ و هه لوه ریوهی نیه که تورپه یی خواو نرمی و دوری و ده رکردنی له ره هه تی خوا و سزای شه دات، شه دووهم پله یه داریه یی که سه رزه نشتکراوه خو به گه وره زانی گه وره نواندنی ناحه قانه یه له زه ویدا، پله داری یه که م و سوربوو نیش له سهری هه لژاوه و پیادا هه لژاوه، له ئایه تیکی تر خوی گه وره فه رموویه تی: ﴿خَتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ﴾ [المطففين: ٢٦].

وه هییی کوری و هره دیش و وتهویه تی: نه گهر توانیت کهس نه توانی بو نزیکبونه وه له خوا پیشت بکهوی شه وه هه ولبد^(١)، پیش پرکی بو کاری چاکه هه مووکات ره وایه، مرؤف نابیی له هه ولدان بو کاری چاکه به کهم رازی بیت له کاتیکا توانای چاکه کردنی زورتری هه بی.

شه که سه ی له کاری چاکه داپری، سبهینی خاوه نه کهی داخ و په ژاره ده چیژی و سهر شوپی شه بینی، شه که سه یه^(٢)، شه تیگه یشته کامل و قولش به رازیبون به و پاداشته ی لای خوا هه یه و به پاراستنی خوینی موسلمانان، له پادشایه تی و ده سه لات دهستی هه لگرت و دوور که وته وه له پله داری دنیاو به جی هیشت له کاتیکا له هیزو ده سه لاتیکی گه وره دابوو، بیگومان فه رموویه تی: ئیسقان و خوینی عه ره هم له ده سته دا بوو، ناشته وایی هه ر که سم بکر دایه ناشته وایان شه کردو، جهنگی هه ر که سم بکر دایه جهنگیان ده کرد، به لکو له بهر ره زامه ندی خوا ده ستم لی هه لگرت^(٣).

١ - هه مان سه رچاوه، لا ٧٢.

٢ - هه مان سه رچاوه، لا ٧٣.

٣ - البداية والنهاية (١/٢٠٦).

له ږېوايه تېكى تردا ده لى: ... به لام ته تر سام له پوژى قيامه تدا هفتا هزار يان هشتا هزار، كه متر يان زياتر بيت و هه موويان خوينيان لى بچوړې و خواى گه وړه به منى كوكاته ووه و نه و انيش داواى مافى خويانم لى بكن. ^(۱)

بيگومان دواى كزچى دوايى على هفتا هزار كهس به يعه تيان به حه سهنى كورې على دا ^(۲)، نه و يش وازى هي نا و داي به معاويه و فرموى: له سرده ستى من دلويك خوين ناپوړى ^(۳)، له ږېوايه تېكى تريشدا فرمويه تى: قهت حه زم نه كرووه تو زقاليك له لاشه ي نومه تى محمد خوينى لى بچوړې، زانيومه چى شتيك سودى بوم هيه و چى شتيك زيانم لى نه دات، بويه بگه پښه و شوين و جيگه ي خوتان. ^(۴)

۴. به خشين و سه خاوه تيه كه ي:

خوپه وشتى سه خاوه تى و به خشين له پي ناوى خوادا له و خوپه وشته قورثانيه يه، كه د هروون پاكه كان پي يه و وه سف دارن و له كه سايه تى حه سهنى كورې عه ليدا (ﷺ) به رجه سته بوو، قورثانى پيروز به گه وړه باسى به رچاو تير ده كات و نه و وه سفه جوانه ش له يه كه مين شويى قورثانى پيروزدا خواى گه وړه فرمويه تى: ﴿الم (۱) ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (۲) الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ، پاشان وه سفيان ده كات به: ﴿أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [البقره: ۱، ۵].

بيگومان نه ميرى نيمانداران حسن به به ها قورثانيه كان و سونه تى پيغه مبه ر كاريگه ربوو، نه و كاريگه ريه ش له د هروونيدا رهنكي دايه ووه، شوي نه وارگه ليكي بؤ وه جي هيشتون، كه به لگه ي په سهنه تى و پيشه دارى په وشتى به رچاو تيرى و به خشينه گه وړه كه يه تى.

۱ - تاريخ دمشق (۱۴/ ۱۵۴).

۲ - هه مان سرچاوه (۱۴/ ۹۸).

۳ - هه مان سرچاوه.

۴ - هه مان سرچاوه (۱۴/ ۸۹).

ئەوھىيە ھەسەنى كۆرپى ەلى(ﷺ) ھاوکارى ئەو ھەججانەى کردووه و ئەو پارەىەى پىداون، سەربارى زانىنى دەست ڕۆىشتىيان، ئاخۆ گەر خاوەن پىوىستى و ھەژارى بونايە چۆن ئەبوو، کاتىکىش دەريان خست کە پىوىستىيان بەو پارەىە نىە، ئەو ەزى نەبوو ئەو پارەىەيان بۆ بگەرپىننیتەو، ئەو ەش بەلگەى بەھىزە لەپالئەرى دەرونى ڕووه سەخاوەتى و بەرچاوتىزى، ئەو ەشى لەبىر نەکرد، کە ھاوکارىيان بکات لەو ەى چى لەو ە چاکترە و باسىشى لەگەرەى ڕۆزى ەەرەفە کرد، کەخوای گەرە پىيانەو بەسەر فرىشتەکاندا(ەلەىھم السلام) شانازى ئەکات.^(۱)

لە ەبداللە كۆرپى ەمرىشەو ە دەلى: ابن عباس لە ەسەنى كۆرپى ەلەىو ە ڕىوایەتىکردووه: خوای گەرە سى جار مالى خۆى دابەشکردووه، ئەمەش نمونەى کى جوانى سەخاوەتەى، ەسەنى كۆرپى ەلى(ﷺ) سى جار مالهەى دابەش کردووه، لە لىپرسىنەو ەى دەرونى خۆیدا وردەکار بوو، وەکو ئەو ەى کارىکى پىوىست ڕاپەرپىننیت، بەو ەش لەکارى چاکەکاریدا بۆ موسلمانان خۆى کردبوو ەپشەنگ.^(۲)

بىنگومان حسن(ﷺ) سەخاوەترین کەسانى سەرەمى خۆى بوو^(۳)، لەنىو سەخاوەتەکاندا ژمىردراو^(۴)، لەباسى سەخاوەتەىکاندا ئەو ەى، معاو ەى كۆرپى أبوسوفيان سەد ەزار درەمى بۆناردووه و، ئەو یش لەنىو کەسانى ئامادەبۇدا دابەشى کردووه و ەرىەکەيان دەهەزارى بەرکەوتووه.^(۵)

لەو ەو ەو ەلانى تر ئەو ەى چووهتە لای ئوسامەى كۆرپى زەىد کەقسەى لەگەل خۆیدا دوواوه و توو ەتى: ئای چەندە ناخۆش و خەفەتاو ەى، حسن پى و توو: مامە چ شتىک خەفەت بارى کردووى؟ پى و توو: ئەى كۆرپى پىغەمبەرى خوا(ﷺ) قەرزىکى شەست ەزار درەمى قەرزارم و توانای دانەو ەم نىە، ەسەنىش دەلى: خۆم قەرزەکەت بۆ

۱ - التارىخ الإسلامى (۱۷ / ۱۳۶).

۲ - التارىخ الإسلامى (۱۷ / ۱۳۷).

۳ - المحاسن والمساوى، لا ۵۵، الحسن بن علي، لا ۳۲.

۴ - الحسن ابن علي، رسالة ماجستر، لا ۳۲ بلاو نەکراو ەتووه.

۵ - البداية والنهاية نقلًا عن الحسن بن علي، لا ۳۲.

ئەگەر ئىنمەۋە، ئوسامەش وتوۋىيەتى: خوا قەرزت لەسەر لاپەرى ئەى كۆرى پىغەمبەر بەراستى خواباشى زانىوۋە چۆن پەيامى خۆى ئەنپىرى.^(۱)

خەلكى شاھىتەيان بۆ سەخاۋەتى حسن(ﷺ) داۋە، بەلگەى ئەۋەش ئەۋەيە ئەغرابىيەك چۈۋەتە مەدىنە و داۋاى ھاۋاكارى كىردوۋە، ووتويانە پىرۆ لاي ھەسەنى كۆرى على كۆرى ئەبو تالىب(ﷺ) يان عبدالله كۆرى أبو جعفر يان سەئىدى كۆرى ۋەقاص، بۆيە چۆتە لاي سەئىدى كۆرى ۋەقاص و ئەۋىش بىرىك پارەى پىداۋە.^(۲)

يەككىكى تر لە نمۇەكانى سەخاۋەتى ھەسەنى كۆرى على(ﷺ) پىى و تراۋە: كىى خۆشترىن ژيانى ھەيە؟ دەلى: ئەۋكەسەى لەژيانى خۆيدا خەلكى تر بەشدار بىكات، پىى و تراۋىشە كىى خراپترىن خەللكە؟ دەلى: كەسىكى خۆشگوزەران خەللكى ھەژار نەكاتە ھاۋەش لەمالى خۆى.^(۳)

لە ھەسەنى كۆرى على(ﷺ) پىسىار كراۋە: لەبەرچى ئىمە تۆ ئەتبىنن كاتىك كەسىكى سۈال كەر داۋات لى دەكات دەستى ھاۋاكارى بۆ دىرۆ دەكەى لە كاتىكاخۆشت ھەژار بىت، ئەۋىش فەرموۋىيەتى: من لەخوا داۋانەكەم و ئارەزوۋى ئەۋە ئەكەم خۋاى گەۋرە بۆم ئەيگەر ئىنئىتەۋە و، نىعمەتى خۆيم بەسەردا ئەپىزىنى بەو مەرچەى نىعمەتەكانى بەسەر خەللىدا بىرژىنم، بۆيە ئەترسم ئەگەر من يارمەتى خەللك نەدەم خۋاى گەۋرەش لە نىعمەتەكانى خۆى بى بەشم بىكات^(۴)، ھەسەنى كۆرى على(ﷺ) لە سەخاۋەتى و چاۋتىرىدا جىاۋازى نە كىردوۋە لەنىۋان دەۋلەمەند و ھەژار گەۋرە بچۈۋك، دۈۋر و نىزىك، چۈنكە ئەۋ دەروۋنەى كە بۆ بەخشىن ئاسودە بوۋە، لە سەخاۋەتىدا سىروشتى كىردوۋە كە چىزى لەبەختەۋەر كىردنى خەللىدا بى^(۵)، لەبەر پەزامەندى خۋاۋ وىستى پاداشت ئەۋە ئاسودەى تىادا ئەبىنى، حافىز ئىبراھىمى شاعىرىش لەۋەسفى ھىسندا(ﷺ) دەلى:

إني لتطربني الخلال كريمة   طرب الغريب بأوبة وتلاقي

۱ - الحسن والمساوي، لا ۵۷.

۲ - غاية المرام، غزالدين القریش(۱/۹۵).

۳ - تاريخ اليعقوبى(۲/۲۲۶، ۲۲۷).

۴ - نصيحة الملوك، لا ۴۳۸ للمارودي.

۵ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۸۴.

ويهزني ذكر المروءة والندی   بين الشمائل هزة المشتاق
 فإذا رَزِقَتْ خليقة محمودة   فقد اصطفاك مقسم الأوراق
 فالناس هذا حظه مال، وذا   علم، وذاك مكارم الأخلاق

واته: من په‌وشت جوانی زور دلخوش و ئاسودم ئەکات، هه‌روه‌کو چۆن که‌سانی
 غه‌ریب به‌ که‌س و کار و خزمان شاد و خوشحال دهب، باسکردنی پیاوه‌تی و جوامی‌ریش
 له‌خوشیدا ته‌زی به‌لله‌شما ئەهین.

گه‌ر تۆ خوره‌وشتیکی جوانت وه‌رگرتی، ئەوه‌دابه‌شکه‌ره‌وه‌ی پۆزیده‌ران تۆی پاک و
 پاراو هه‌لبژاردوه، بۆیه‌ خه‌لکیک هه‌یه‌ خواسه‌روه‌تی پێداوه‌ هه‌شه‌ زانستی پێدراوه‌ و
 نه‌ویتریش په‌وشت جوانیه‌کانی پێ دراوه‌.

له‌ علی کورپی ئەبی تالیبه‌وه‌(عليه السلام)، که‌ ووتاری بۆ خه‌لکی دهدا، پاشان ده‌یفه‌رموو:
 برازا که‌تان هه‌سه‌نی کورپی عه‌ليه‌ سه‌روه‌تیکی کۆکردۆته‌وه‌ و، ده‌یه‌وێت به‌سه‌رتاندا
 دابه‌شی بکات، خه‌لکی ئاماده‌بوو، هه‌سه‌نیش هه‌ستاو فه‌رمووی: ته‌نیا بۆ هه‌ژاره‌کان کۆم
 کردۆته‌وه‌، بۆیه‌ نیوه‌ی خه‌لکی هه‌ستایه‌ سه‌رپێ و، پاشان یه‌که‌مین که‌سیک له‌و ماله‌ی
 وه‌رگرت ئەشه‌سی کورپی قه‌یس بوو. ^(۱)

له‌ ژیا‌نی هه‌سه‌نی کورپی علی یه‌وه‌ فی‌ر ده‌بین سه‌ره‌تای پووله‌ خواکردن و خو‌ پزگار
 کردن له‌وشتانه‌ی په‌یه‌ندیان به‌دونیاه هه‌یه‌و خو‌ دهر باز کردن له‌ په‌زیلی په‌یه‌سته‌ به‌
 مال به‌خشین له‌پێگه‌ی خوادا تاوه‌کو ئەبێته‌ سروشت و له‌سه‌ره‌تدا دنیا به‌که‌م وه‌رده‌گرێ
 و خوشه‌ویستییه‌ که‌شی له‌دڵدا دهرده‌چی و، خاوه‌نه‌که‌شی به‌زیاتر بونی دلخوش نابێ و
 به‌که‌مبونیشی دڵته‌نگ نابێ، وه‌کو خوای گه‌روه‌ ئەفه‌رموێت: ﴿لَکَيْلًا تَأْسَوْا عَلَى مَا
 فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ [الحديد: ۲۳] هه‌روه‌کو چۆن
 صدقه‌ کاریگه‌ری گه‌وره‌ی هه‌یه‌ له‌پاک‌کردنه‌وه‌ی دهرودنا، سودگه‌لیکی گه‌وره‌ی دیکه‌شی
 هه‌یه‌ له‌دولیا و ئاخیره‌تدا، له‌وانه‌:

※ (صدقه) باشترین وه بهرینه‌ری سه‌روهت و سامانه.

له ئه‌بو هورهیره وه (ﷺ) ده‌ئێ: پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فهرموویه‌تی: هه‌رکه‌سی ده‌نکه خورمایه‌کی پاک و جوان بیه‌خشێ، خواش ته‌نیا پاک و جوانی قبوڵه، ئه‌وه خوا به‌ده‌ستی راستی قبوڵی ده‌کات و، پاشان بۆ خاوه‌نه‌که‌ی به‌خێوی ئه‌کات، هه‌روه‌کو چۆن یه‌کی له‌ئێوه ئیستهره‌که‌ی به‌خێوکات تا وه‌کو هی‌نده‌ی چیا‌یه‌کی لی دیت. ^(۱)

※ (صدقه) په‌رده‌یه‌که له‌به‌رده‌م ئاگری دۆزه‌خدا:

عن عائشة (رضي الله عنها) قالت: قال رسول الله (ﷺ): ((يا عائشة استري من النار ولو بشق تمرة، فإنها تسد الجائع مسددا من الشعبان)) ^(۲)، واته: ئه‌ی عائشه خۆت له‌ئاگری دۆزه‌خ بپاریزه‌ گهر به‌ ده‌نکه خورمایه‌کیش بێت، وه‌کو چۆن برسی ئه‌پاریزی ئاوه‌هاش له‌ئاگر دوورت ئه‌خاته‌وه.

※ (صدقه) سیبه‌ری خاوه‌نه‌که‌یه‌تی له‌پۆژی قیامه‌تدا:

له‌عه‌قه‌ی کورپی عامیره‌وه (ﷺ) توویه‌تی: گویم له‌ پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) بوو فهرمووی: تاوه‌کو کاروباری خه‌لکی لیکده‌دریته‌وه هه‌موو مرؤفیک له‌ژێر سیبه‌ری سه‌ده‌قه‌که‌یدا‌یه. ^(۳)

※ (صدقه) سزا لاده‌دات و مافی نیوان خه‌لکیش ئه‌گه‌ر پێنیته‌وه:

له‌ ئه‌بو سعیدی خودزی (ﷺ) ده‌ئێ: پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فهرموویه‌تی: ئه‌ی کۆمه‌له‌ی ژنان (صدقه) بکه‌ن و زۆر داوای لی‌بورده‌ن له‌خوا بکه‌ن، چونکه‌ بینیم زۆرینه‌تان دۆزه‌خین، ئێوه زۆر نه‌فهره‌ت ده‌کهن و چاکه‌ی می‌رده‌کانتان له‌بیر ده‌کهن. ^(۴)

۱ - صحیح متفق علیه.

۲ - صحیح الترغیب والترهیب للالبانی ۸۵۵.

۳ - صحیح الترغیب والترهیب للالبانی، رقم: ۸۲۲.

۴ - متفق علیه.

إبن حجریش ده‌لّی: لهو فهرموده‌یه‌دا شهو فی‌رده‌بین: که سه‌ده‌قه سزا دوره‌خاته‌وه و تاوانی نیو دروستکراوه‌کان ناهیلّی.^(۱)

له دونیاشدا سودی زۆرو پر به‌هایه و شهو فهرمودانه‌شمان هه‌یه، که پشتگیری شهو سودانه ده‌که‌ن، دهرمانن بۆ نه خۆشی و لادانی کاره‌سات و ئاسان بونی کاروباره‌کان و به‌ده‌ست هه‌تانی رزق و پارێزراو بوون له‌تیاچوونی خراپ و کوژینه‌ره‌وه‌ی توپیی خوا، سپینه‌وه شوینه‌واری تاوانه‌کان.^(۲)

به راستی (صدقه) له‌پیناوی خوادا په‌یوه‌ندیه‌کی توندو تۆلی هه‌یه له‌گه‌ل رینگا گرتن بۆ لای خوا، ئامرازێکی کاریگه‌ره، هه‌روه‌کو له‌و ئامرازه سه‌ره‌کیانه‌یه له‌ زیندووکرده‌وه‌ی دل و زیادکردنی ئیمان، به‌ راستی له‌ به‌خشین و چاوتیری و سه‌خواه‌تیدا هه‌سه‌نی کوپی علی پێشه‌نگی‌کی جوانه بۆ ئیمه.

(صدقه) له‌ پیناوی خودا یه‌کی‌که له‌گه‌وره‌ترین ده‌رگا‌کانی به‌هه‌شت، له‌که‌سانیه‌تر زیاتر کلیلی ئاسانکارانه‌و له‌رینگه‌یه‌وه گه‌وره‌کانی ئهم ئومه‌ته له‌مونه‌کانی عثمان و عبدالرحمن کوپی عه‌وف و حسن و که‌سانیه‌تر رۆیشتنه به‌هه‌شته‌وه، بۆیه له‌م سه‌رده‌مه نوییه‌دا پێویسته ده‌وله‌مه‌ندانی موسلمانان له‌و ده‌رگایه‌ بدنه‌ و، پشتگیری کیشه‌و گرفته‌په‌وا‌کانی ئیسلام و پرۆژه‌کانی بانگه‌واز بۆ کردنی بدنه به‌وه‌ی له‌توانایاندا‌یه، به‌وه‌ش په‌زامه‌ندی خواو چونه‌به‌هه‌شت و هاوکاری سه‌رخستنی ئاینی خواو فریاکه‌وتنی خواو پێویستیانه ده‌ده‌ن و رزیلی نه‌که‌ن، چونکه‌ خوا‌ی گه‌وره له‌و په‌زیله‌ نا‌په‌هه‌تیان نه‌کات.

۵. نه‌رمونیانیه‌که‌ی:

هه‌سه‌نی کوپی علی و مه‌روانی کوپی هه‌که‌م گفتو گو‌یان بووه، مه‌روان رۆیشته لای و به‌سه‌ریدا تو‌په‌بووه، هه‌سه‌نیش بێده‌نگ، ئینجا مه‌روان به‌ده‌ستی راستی داوینسی خۆی خوراند، هه‌سه‌نیش (ﷺ) فهرمووی: له‌نیۆبچی ئه‌ی نازانی ده‌ستی راست بۆ پروومه‌ت و

۱ - فتح الباري (۱/ ۵۳۶).

۲ - الإيمان أولا كيف نبدا به، لا (۱۸۸ - ۱۸۹).

چەپیش بۆ داوینە، لەنیوبچی، مەرۋانیش بیدەنگ بوو^(۱)، بیدەنگی ھەسەنیش لیبووردنی بوو لەمافی خۆی، بەلام کەمەرۋان پێچەوانە ی سونەتی کرد، بۆخواو سونەت توپە بوو راستیشی بۆ روونکردەو^(۲)، کاتیکیش حسن (ﷺ) کۆچی دوایی کرد، مەرۋانی کورپی ھەکەم لەسەر تەرمەکە ی گریا، حسین ووتی: دەگری و زۆریش ئازارتدا؟ ئەویش ووتی: ۋەھام کرد تا نەرم و نیانی لیوہ فیڕم و ئامازە ی کردە چاکە^(۳). لە ابن عائیشە ووتی: پیاویکی ھەلکی شام دەلی: پۆیشتمە مەدینەو پیاویکم لەسەر ئیستریک بینى، لەو جوانتر و پوختەترم نەبینبوو، بۆیە ھەزم کرد بیناسم و لەو بارە یوہە پرسیم، ووترا: ھەسنی کورپی علی کورپی ئەبو تالیبە، بۆیە دلم پڕ بەرق بوو بەرامبەری، ئیرەیم بەرامبەر بە علی بۆ دروست بوو، کە کورپکی ۋەھای ھە یە، بۆیە بەرەو پووی پۆیشتم ووتم: تۆکورپی علی کورپی ئەبو تالیبی؟ ووتی: بەلی کورپی ھەلیم، منیش جینوم بەخۆی و باوکی دا، کەقسەو جینیوہەکەم تەواو کرد، ووتی: وابزائم غەریبە ی؟ ووتم بەلی: ووتی: گەر خانوت پیویستە خانوت دەدەینی، پارەت پیویستە ھاوکاریت دەکەین، ھەریپیویستەکت ھە یە ھاوکارەت ئەبین، ووتی: پۆیشتم و لەسەر زەوی کەسیتەم لەو زیاتر خۆش نەدەویست، بیرم کردەوہ چۆن مامەلە ی کردوو سوپاسم کرد و خۆم شەرمەزارکرد،^(۴) لەو ھەلویستە پیروزانە ی ژیانى ھەسەنى کورپی ھەلیوہ (ﷺ) نەرمویانی فیڕووین و چۆنیەتی راکیشانی کەسی دژ بە چاکەکردن بۆیان و، ئارامگرتن لەئازارو ھەزکردن بەچاکە بۆیان، بۆئەوانە ی نەزائین نەناسینی راستە قینەکانیان بەسەردا زائە، بەچەسپاندنی فەرمايشتی خوا: ﴿ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴾ [الأعراف: ۱۹۹] حسن شوین کەوتوی باپیری (ﷺ) بوو، ئەوباپیرە یە ی (ﷺ) لەنەرمونیانی و دەرون پاریزی و لەبەرامبەر ئەو خراپانە ی درابووہ پالی لە لوتکە ی نەرمونیانیدا بوو، سەرباری خراپەکاری و ئازاری بێباوہر و ھاوئەلدارانی ھەرەب، ۋەکو ژنەکە ی ئەبو لەھب و أبوجەھل و ئوبە ی کورپی

۱ - سیر اعلام النبلاء (۲۶۰/۳).

۲ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۸۷.

۳ - تہذیب الکمال (۶/ ۲۳۵).

۴ - وفیات الاعیان (۶۷/ ۲)، ۶۸.

خه‌له‌ف و گالته جاره‌کانی تری مه‌که‌که^(۱)، عائیشه‌ی دایکی ئیماندارانیش (ره‌زای خوای لیّ بی) وه‌سفی خو‌په‌وشتی پی‌غه‌مبه‌ری خوای کردووه (ﷺ) ده‌لی: به‌خراپه وه‌لامی خراپه‌ی نه‌داوه‌ته‌وه، به‌لکو لی‌بوره بوو^(۲)، هه‌ر عائیشه ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ر هیچ کات به‌ده‌ستی شتیکی نه‌هاو‌یشتوو به‌ ژنی یان خزمه‌ت‌گوزاری ته‌نیا له‌پیناو خوا نه‌بی، هه‌ر که‌سی خراپه‌ی به‌رامبه‌ر بک‌ردایه تۆ‌له‌ی نه‌ده‌کرده‌وه، ته‌نیا له‌وه‌دا نه‌بی که‌سنوره‌کانی خوا به‌زینرابی و له‌پیناو خوا دا تۆ‌له‌ی ده‌سه‌نده‌وه.^(۳)

له‌ مو‌عازی کو‌ری نه‌نه‌سه‌وه (ﷺ) که‌پی‌غه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((من کظم غیظاً - وهو قادر علی ان ینفذه دعاه الله يوم القيامة علی رؤوس الخلائق حتی یخیر من أي الحور العین شاء))، واته: (هه‌ر که‌سی تو‌ره‌یه‌که‌ بخوا‌ته‌وه و توانای هه‌بی له‌وه‌ی نه‌نجامی بدات، نه‌وا خوای گه‌وره له‌ رۆ‌ژی قیامه‌ت و له‌به‌رده‌م دروست‌کراوه‌کانی بانگی ده‌کات تاوه‌کو کام خو‌ری نه‌وی هه‌لی بژی‌ری).^(۴)

له‌ وه‌سفی نه‌رم و نیانیشدا شاعیر ده‌لی:

في الحلم ردع للسفيه عن الأذى وفي الخرق إغراء فلاتك أخرفا
فتندم إذ لاتنفعك ندامة كما ندّم المغبون لما تفرّقا

نه‌رم و نیانی قه‌لغانه له‌وه‌ی هیچ و پوچ خراپه بکات، نه‌فامیش له‌خشته بردنه و تۆش نه‌قام مه‌به، چونکه په‌شیمانی نه‌شکی پی‌شیمانی‌ش سوودی بۆ‌تۆ‌نیه، وه‌کو بی ناگاکان له‌دوای بیر‌کرده‌وه په‌شیمانی نه‌کی‌شن.^(۵)

۱ - الأخلاق بين الطبع والتطبع، فيصل الهاشدي، لا ۱۳۹.

۲ - رواه الترمذي، رقم: ۲۰۱۶، وصححه الألباني في صحيح سنن الترمذي، رقم: ۱۶۴۰.

۳ - مسلم، رقم: ۲۳۲۸.

۴ - سنن الترمذي، رقم: ۴۷۷۷ حسنه الألباني صحيح الجامع (۲/ ۶۵۱۸).

۵ - الأخلاق بين الطبع والتبط، لا ۱۵۱.

٦. خاکه رایبونی (تواضع)ی:

حه سەنی کۆری عەلی (ع) بە لای کۆمەڵی هەژار تیپەر بوو خەریکی خواردنی وورده نان بوون کە لە سەر پینگەدا کۆیان کردبوو و ئەیانخوارد و بانگیان لە حسن کرد تاوێ کو بەشداریان بێت، ئەویش بەشداریان کرد و ووتی: خوا خۆ بەگەرە زانانی خۆش ناوێت، کاتیشک لەو خواردنە بونەوێ بۆ میوانداری بانگی کردن و نان و بەرگی پێدان^(١)

لە خاکه رایبه کەدا ئەوێه جارێکیان بە لای کۆمەڵە مندالێکدا تیپەرا بوو خەریکی نان خواردن بوون و داوێه دەکەن بۆ نان خواردن، ئەویش بە دەم داوێه کە یانەوێ دەپرات، پاشان ئەیانباتەوێ مائ و لەچاکەمی خۆی ئەیانبەخشی ووتی: دەست و سەخاوەتی بۆ ئەوانە، چونکە لەو زیاتریان نەبوو کە خواردنێان پێدام، بەلام ئیمە ئەوێمان هەیه کە بە وانمان بەخشی^(٢)، خۆی پەرورەدگاریش ئەفەرمووی: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ [الفرقان: ٦٣].

سیفەتی (تواضع) نیشانەیه کە لە نیشانەکانی خۆش ویستنی خوا بۆ بەندەکەمی، خۆی گەرە فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ [المائدة: ٥٤].

لەژێانی حەسەنی کۆری عەلیەو (ع) سیفەتی خاکه رابوون فیڕەبین، شاعیریش دەڵێ:

تواضع كالنجم لاح^(٣) لناظر   علی صفحات الماء وهو رفیع

ولاتك كالدخان يعلو بنفسه   علی طبقات الجو وهو وضع

واتە: وەکو ئەستێرە خاکه رابەوێ لەسەر لاپەرەکانی ئاو بۆ تەماشای کار دەرکەوێ لە کاتێکدا ئەستێرە بەرزە، وەکو دوکەل مە بەخۆی بەرزبێتەوێ لە ئاسمان دا نزم و پوچ بێ.

١ - حياة الإمام الحسن بن علي (١/ ٢٩١).

٢ - صلاح الأمة في علو الهمة (٥/ ٤٣٧).

٣ - الأخلاق بين الطبع والتطبع، لا ١٢٨.

۷. گهوره بیه کھی:

بیگومان پیغه مبهری خوا (ﷺ) پایو ریژی گهوهی ئەم پیئشه وایه له نیو خه لکیدا ئاشکرا کردوه، فرموده کانی (ﷺ) له بهاری ههسه نه وه زۆرگیراونه ته وه، : ((إِنْ إِبْنِي هَذَا سَيِّدٌ)) ئەم کورپی من سیده، ابن عبدالبریش فرموویه تی: فرموده کان له بهاری پیغه مبهره وه (ﷺ) زۆر هاتوون که له بهاری ههسه نی کورپی علی فرموویه تی: ((إِنْ إِبْنِي هَذَا سَيِّدٌ وَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَبْقِيَهِ حَتَّى يَصْلَحَ بَيْنَ فِتْنَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ))^(۱) واته ئەم کورپی من سیده ئومید ئەکه م خوای گهوه بهیلتی تاوه کو ئاشته وایی نیوان دوو کۆمه لهی گهوه موسلمانان بکات.

لەم فرموده یه ش هاتوه که جابری کورپی عبدالله ده لئ: که پیغه مبهری خوا (ﷺ) فرموویه تی: إِنْ إِبْنِي هَذَا - يَعْنِي الْحَسَنَ - سَيِّدٌ لِيَصْلَحَنَّ اللَّهُ بِهِ بَيْنَ فِتْنَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ^(۲) واته: ئەم کورپی منه - واته حسن - سیده و خوای گهوه ئاشته وایی نیوان کۆمه لی موسلمانانی پی ئەکات.

له سعیدی کورپی ئەبو سه عیده وه ده لئ: له تهك ئەبو هورهیره دا دانشتبوین و ههسه نی کورپی علی کورپی ئەبو تالیب هات و سه لامی لی کردین، ئیمهش وه لامی سه لامه که یان دایه وه، ئەبو هورهیره ش ناگای له سه لام و هاتنی حسن نه بو، ئەویش رویش، ووتان ئەی أبوهورهیره ئەوه ههسه نی کورپی علی بو سه لامی لی کردین، ئەویش ههستاو پی گهیش و وتی ئەی به ریژم، ووتم: پی ی ده لئ ئەی به ریژم (سه یدم)؟ وتی: من له پیغه مبهری خوا وه (ﷺ) بیستوه فرموویه تی: ئەمه سیده (إن سید)^(۳)، له جابری کورپی عبدالله وه که فرموویه تی: ((مَنْ سَرَهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى سَيِّدِ شَبَابٍ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ))^(۴) واته: ههکه سی حهز ئەکات پروانیته گهوهی گه نجانی به ههشت بابروانیته ههسه نی کورپی علی، له ئەبو سه عیدی خودریشه وه که ده لئ: پیغه مبهری خوا

۱ - البخاري، فضائل الصحابة (۷/ ۹۴).

۲ - الطبراني في الكبير، رقم: ۲۵۹۷.

۳ - المستدرک (۳/ ۱۶۹) وقال الحاكم صحيح وأقره الذهبي.

۴ - صحيح ابن حبان (۱۵/ ۴۲۱، ۴۲۲)، مجمع الزوائد (۹/ ۱۷۸).

(ﷺ) فرموده‌ی: ((الحسن والحسين سيدا شباب أهل الجنة))^(۱)، واته: (حسن و حسین گه‌وره‌ی گه‌نجانی به‌هشتن).

کۆمه‌لّی زۆری هاوه‌لانیش باسی گه‌وره‌ی حسن و حسینان له‌به‌هشتدا بۆ ئیمه گواستۆته‌وه، ئه‌وه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) زۆرجار و له‌زۆر شوێن کۆرو کۆبونه‌وه‌دا ئه‌وه‌په‌یه‌ی ئاشکرا کردوه، پۆژگار و تێپه‌ربوونی مانگ و سالانیش په‌خساوی سیفته‌ی گه‌وره‌ییان له‌سه‌ندا سه‌ماندوه، له‌ رێکخستنی خوادا بۆی له‌به‌ستنی ناشته‌وایی له‌گه‌لّ معاویه‌دا په‌له‌ی به‌لوتکه‌ گه‌یشت، ئومه‌تی کۆکرده‌وه، بێگومان حسن گه‌وره‌یه‌کی پایه‌ به‌رزبوو، حسن فێرمان ده‌کات که گه‌وره‌ی به‌ توندو تیژی و خوین پرشتن و به‌فێرۆدانی سه‌روه‌ت و سنوره‌زاندن نیه، به‌لکو گه‌وره‌ی له‌پاراستن و نه‌هێشتنی رق و کینه‌یه.

بۆیه به‌ ناشته‌وایه‌تی و پارێزگاریکردن له‌خوینی موسلمانان گه‌یشت به‌ لوتکه‌ی ئه‌وه گه‌وره‌ی و ده‌سه‌لاته‌ی که ئه‌وه‌که‌سه‌ی بیر له‌ هێژ ده‌کاته‌وه و پێی نه‌گات و بۆی نه‌توانی. حسن ناشته‌وایی معاویه‌ی کرد و هه‌زاران که‌سی ته‌ماحبازیان تێدا‌بوو، به‌لام زۆرزۆری له‌دڵسۆزه ئه‌مه‌که‌داره‌کانیش هه‌بوون، نه‌یویست به‌هۆی خۆیه‌وه دڵپێ خوین برێژری، یان له‌و پێناوه‌دا موسلمانێک نیشانه‌یه‌کی بریناوی پێیه‌وه‌بی، چونکه گه‌رگه‌وره‌ی بۆپاراستن و پارێزگری کردنی و خزمه‌تی هۆزو نه‌ته‌وه‌نه‌بی، ئه‌وه جۆریکه له‌ تاغوتی کویرانه و هه‌له‌دانی گیلانه‌وه ئه‌وه قوما‌ربازییه‌ی که خوین پرشتن و کاولکاری و سه‌رشۆریه‌ی له‌ته‌که‌دایه، خاوه‌نه‌که‌شی به‌ تو‌ره‌ی خاونه‌خزمه‌تی میژووش نه‌کات، له‌وه‌شدا خوین پرشتنی مرۆفایه‌تی به‌دریژایی سه‌رده‌مه‌کان ته‌نیا له‌ئه‌نجامی سوربوون بووه له‌سه‌رۆکایه‌تیکردن و ده‌سه‌لات و هه‌له‌دان بووه بۆدو‌نیا.

۱ - مستدرک الحاکم (۱/۱۶۶). له زۆر ڕوه‌وه ئهم فرموده‌یه (صحیح).

۸. سیفه ته شیوهیه کانی:

حه سه نی کوری علی (علیه السلام) سدید و گه نجیکی قۆز و پهنگ سپی و گهش و چاو و گۆنا سووک و پریش پر، گهردنی زیوین بوو، مه چهك گهوره نه کورت و نه دريژبوو، پرووی له خه لکانی تر جوانترو قژپر و لاشه جوان بوو^(۱)، له فەرپه ره که تی خوا له سهر حسن شهو بوو له پیغه مبهری باییری (علیه السلام) ده چوو.^(۲)

دوو هه: له ژبانی حه سه نی کوری علی له کۆمه لگادا:

حه سه نی کوری علی هه لۆیست گه لیککی دیاری خۆی بۆ به جی هیشتووین له کۆمه لگه ی ئیسلامی راشیدیدا، شه سوور بوو له سهر راستکردنه وهی چه مک و تیگه یشتنه کان و جی به جی کردنی پتویسته کانی خه لکیدا و به جوانی تیگه لیکردنیان و پریشاندهریان به په ندو دانایی ده گهن، شه مه ی خواره وهش دريژه ی کاره کانی تی:

۱. نه هیشتنی بیروکه ی گه رانه وه:

له عه مری کوری (أصم) وه که ده لێ به حسنم ووت: شیعه وای داده نات که پیش پۆزی قیامهت علی دیته وه سه رزه وی، حه سه نیش فهرمووی: سویند به خوا درو یان کردوه، شه وان که ی شیعه ن (شوینکه و ته ن)، شه گهر بمادوعانیایه شه گه راپه وه شه ژنه کانمان به شوونه ده دا و ماله که شمان بهش نه ده کرد^(۳)، و، یه که مین که سیکیش باسی له گه رانه وه ی کردابن سه به ء بوو، شه یوت که دیارنه ماوه و شه گه ریته وه، مردنه که شی به راست نه ده زانی، بیروباوه ری گه رانه وهش (الرجعه) تایبه ته به گه رانه وه ی تیمام لای سه به ئیه کیسانیه کان و شه وانی تره وه، به لام بوویه بیروباوه ری شه وانی تریش.

بیگومان ابن سه به ئی جوله که پۆلی دامه زریته ری هه بووله بنه مای گه رانه وه دا، به لام گه رانه وه یه کی تایبه ته به عه لیه وه هه روه کو له بنچینه دا پودانی مردنی علی په تکردۆته وه.

۱ - سیر اعلام النبلاء، ۹۴، ۷.

۲ - الحسن بن علی، فتیحان کردی، ۲۴، ۷.

۳ - سید اعلام النبلاء (۲/۲۶۳).

۲. وه جی هینانی پیوستیه کانی خه لکی:

پیاویک هات بۆلای حهسهنی کورپی علی (علیه السلام) و باسی پیوستی خۆی بۆکرد و حهسه نیش بۆ وه جیهینانی پیوستیه کانی له گهڵ کابراڤا پۆیشته، پیاوه که وتی: حهزم نه کرد له پیوستیه که مڊا تۆ راسپیڤرم، به حسینم ووت، نهویش ووتی: گهر له (نیعتکاف) نه بوایهم بۆ وه جی هینانی پیوستیه که ت نه هاتم، حهسه نیش ووتی: به جیهینانی پیوستی براکه م بۆخوا به لامه وه خوشتره له نیعتکافی مانگیك^(۱) له رپوایه تیکی تریشدا هاتوه که (طواف) ی به جی هیشتوه و بۆ پیوستی مروؤفیک پۆیشته وه که پیوستیه که ی لای که سیکی دیاربوه^(۲) له قسه کانی حسندا هاتوه و هه ندی کتیبیش باس له وه ده که نه که قسه ی حوسهین بی (علیه السلام) که ده لئ: ((پیوستی بونی خه لکی به نیوه له نیعمه تی خوابه سهرتانه وهیه، رقتان له و نیعمه ته نه بی چونکه نه بیته نه نیقمه ت، بشزانن چاکه کاری سوپاس نه هیئی وپاداشتی به دوا وهیه، که پیاویکتان بینن چاکه کاربوو، نه وه جوان و شرین نه بینن که بینهران خوشحال نه کات، گهر سه رزه نشترکراوشتان بینن، نه وه ناشیرینی و شیواوی نه بینن، که دل و بیننه کان لی ی هه لدین^(۳) دانهری کتیبی (الشهب اللامعه فی السیاسه النافعه) باسی کردوه: که پیاویک داواکاری پیوستیه که ی خستوته به رده م حهسه نی کورپی علی (علیه السلام)، نهویش ده لئ: خویندمه وه پیوستیه که ت جی به جی بووه، پی ی ووتراوه نه ی کورپی کچی پیغه مبه ری خوا (علیه السلام) خۆزگه بپروانتایه ته ناوه رۆکه که ی که چی تیادایه، نهویش فره موویه تی: نه ترسم له باره ی شیوازی مالی خراپی بزائم بزیه نه مخویندوه تا نه زائم و لاوازتر و خه جالته نه بیته^(۴) نه وه له ویستانه ش به لگه ی ره وشت جوانیه تی له گه ل خاکه رایه کی گه وه، نه وه ش له حهسه نی گه وه مان دوورنیه، چونکه خۆی فره موویه تی: ((ره وشت جوانی ده شته: زمان پاک، راست جوامیڤری، به خشین به داوا که ر، ره وشت جوانی، پاداشتی هاوکاریکاران، گه یاندنی په یوه ندی خزمایه تی، به زه بی هاتنه وه

۱ - تاریخ دمشق الكبير (۱۴ / ۷۶).

۲ - هه مان سه رچاوه (۱۴ / ۷۶).

۳ - الشهب اللامعه فی السیاسه النافعه، لا ۴۴۱.

۴ - هه مان سه رچاوه (۱۴ / ۷۶).

به‌هاوسی، زانینی مافی هاوړې، گوره‌ی هم‌مووشی شهرمه^(۱) ه‌روه‌ها ده‌لئ: خراپ‌تر له‌به‌لا ره‌وشت خراپیه^(۲) نه‌و ه‌لو‌یسته‌ جوانانه‌ی حسن(ﷺ) جیب‌ه‌ج‌کردنی ناراسته‌کانی پیغه‌مبه‌ری خوايه(ﷺ). له‌عبدالله‌ کورې دیناره‌وه له‌ه‌ندی هاو‌ه‌لئ پیغه‌مبه‌ری خواوه(ﷺ) و‌ترا نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا خو‌شه‌ویست‌رین خه‌ل‌کی لای خوا کی‌یه؟ فه‌رمو‌وی: نه‌وه‌ی به‌سود‌تری بۆ خه‌ل‌کی و‌باش‌ترین کار‌یک‌ی لای خوا خو‌شیه‌که‌ بیخه‌یته‌ دل‌ ئیمان‌داره‌وه‌و مه‌ینه‌تیه‌کی له‌سهر لابه‌ری یان قه‌رزیک‌ی له‌سهر لابه‌ری یان برس‌یه‌تیه‌کی نه‌ه‌یلئ، گهر له‌گه‌ل برا موسلمان‌ه‌که‌مدا بۆ پی‌ویسته‌کانی برؤم که‌ جی به‌جی ی بکه‌م به‌لامه‌وه‌ خو‌شته‌ له‌وه‌ی دوومانگ له‌مزگه‌وتیک‌ ب‌ینمه‌وه‌، ههر که‌سی‌ک‌یش بۆ پی‌ویسته‌ک له‌گه‌ل برا موسلمان‌ه‌که‌ی پروا، تاوه‌کو بۆی جی به‌جی بکات و‌بۆی بچه‌سپینئ، نه‌وه‌له‌و روژه‌دا پی‌کانی بۆ چه‌سپاو ده‌کات، کاتیک‌ قاچه‌کان تییدا نه‌ت‌را‌زین، ره‌وشت ناش‌یرین‌یش کار‌بوگن ده‌کهن، ه‌روه‌کو چۆن خه‌ل ه‌نگوین و‌بی‌تام ده‌کات))^(۳) له‌مه‌سلمه‌ی کورې مه‌خله‌ده‌وه که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) فه‌رمو‌ویه‌تی: ((من ستر مسلماً في الدنيا ستره الله في الدنيا والاخرة، ومن نجا مكروبا فك الله عنه كربة من كرب يوم القيامة ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته))، ((ههرکه‌سی له‌دونیا‌دا موسلمان‌ئ داپو‌شی و‌باسی نه‌کات نه‌وه‌خوا‌ی گه‌وره له‌دونیا و‌ناخیره‌ت‌دا عه‌یه‌کانی داده‌پو‌شی، ههرچ که‌سی‌ک‌یش که‌سی‌کیان بی چاره و‌مه‌ینه‌ت بار ر‌زگار بکات، نه‌وه‌خوا‌ی گه‌وره ئازارو ناخو‌شی روژی قیامه‌تی له‌سهر لاده‌با و‌ههرچ که‌سی‌ک‌یش له‌به‌جی ه‌ینانی پی‌ویسته‌ی براکه‌یدا بی، نه‌وه‌خوا‌ی گه‌وره‌ش پی‌ویسته‌که‌ی بۆ وه‌دی نه‌ه‌ینئ))^(۴).

۳. ژن ه‌ینان له‌ ته‌لحه‌ی کورې عبیدالله‌ی(ﷺ):

له‌ شوعه‌ییی کورې یه‌ساره‌وه که‌ حه‌سه‌نی کورې علی هاتو‌ته‌ لای کور‌یک‌ی ته‌لحه‌ی کورې عوبه‌یدللا و^(۵) ده‌لئ: بۆ پی‌ویسته‌یه‌ک هاتو‌مه‌ته‌لات، نه‌ویش ووتی: پی‌ویست‌یت

۱ - من أقوال الصحابة، محمد خورشید، لا ۶۸ الحسن بن علي، لا ۳۱.

۲ - تاریخ اليعقوبي (۲/ ۲۲۷).

۳ - سلسلة الأحاديث الصحيحة، رقم ۹۰۶ و حسن الالباني إسناده في الصحيح الجامع.

۴ - منصف عبدالرزاق، رقم: ۱۸۹۳۶، حدیث صحیح.

۵ - که نيسعاقی کورې ته‌لحه‌بووه.

چیه؟ ووتی: خوشکه که تم لیّ ماره بکه^(۱) نه ویش ووتی: معاویه نامه ی بۆناردوم که له یه زیدی ماره بکه م، وتی: هاتووم و له منی ماره بکه، پاشان ووتی: بچۆره لای کهس و کارت و پرسیان بکه و ئینجا ماره ی کرد و نه وهه والّش گه شته معاویه، نه ویش نامه یه کی بۆ مه روان نووسی که هه لّباردنێکی باشه و دواتریش نه ونافرته له دوای حسن بوو به یه که له خیزانیکی حوسه ی^(۲).

۴. ژن هینانی به خه وله ی کچی مه نزور:

له این نه بو مه لیکه وه که ده لّی: حه سه نی کور ی علی خه وله ی کچی مه نزوری ماره کرد و هه وت شه و لای مایه وه^(۳) این عم ریش ووتی: چه ند رۆژێکه أبو محمد دمان نه بینیه با سه ردانی بکه ی، رۆشینه لای حسن و خه وله ش به حه سه نی ووت، دوا یان بجه تا وه کو خوارد نیان بۆ بکه م، ووتی: باشه، این عم ریش ووتی: حسن قسه یه کی خۆشی بۆ گێر اینه وه له خۆشیدا گو یمان لی گرت تا وه کو خواردن هات^(۴).

۵. دایکی ئیمانداران نابینی:

حسن و حوسه ی دایکی ئیماندارانیان نه ده بین ی، این عباسیش ده لّی: بینینی داک ی ئیماندارانیان بۆ حه لّال بووه، نه وه ش به لگه ی نه وه په ری شه رمی حسن بووه.

۶. غیره ت له په چه له کی پیغه مبه ردا:

حه سه نی کور ی علی (ﷺ) بۆ پێویسته ی که بی کړ ی چه بازار و له خا وهن دوکان ی بۆ شتی که له خا وه نه که ی پر سیاری کرد، خا وهن دوکانه که ش نرخ ی گشتی پێوت بوو، پاشان که زانی حه سه نی کور ی علی که چه زاری پیغه مبه ری خوا یه (ﷺ) له بهر رۆژ و گه وه ره را گرت نی

۱ - دایکی نیحاقه.

۲ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۲۹۲) إسناده لا بأس به.

۳ - روه نه له سونه تدا گه ریبا و ژنی هینا یه سه ر ژنه که ی دیکه ی، نه وه هه وت رۆژ به رده وام لای نه مینیتته وه وه گه ر کچ بوو، بیه وژنیش بوو سێ رۆژه و ئینجا شه و و رۆژیان له نێواندا به ش نه کات، خه وله ش کاتی شو ی به حسن کرد کچ نه بوو، به لکو پێشتر ژنی موجه مه دی کور ی ته له ی کور ی عبیدالله بووه هه ر وه کو له ((جمه ره أنساب العرب نبین حجر)) له لا ۲۵۸ دا هاتو وه و مافی سێ رۆژه نه که هه وت رۆژ، نه مه ش دوو پساتی لاواز بوونی گێرانه وه که نه کات نی سنا ده که شی زۆر لا وازه.

۴ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۰۷، ۳۰۸) إسناده ضعيف.

حسن له نرخه کە ی کەم کرده وه، به لām حه سه نه ی کور ی علی (ﷺ) نه و کەم کرد نه وه یه ی قه بول نه کرد، له کړین ی پ یدا و یسته یه کە ی په شیمان بو یه وه، ووت ی: نامه و ی له شت ی ک ی پوچدا سوود له شو ی نی خۆم له بنه ماله ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) وه ربگرم.^(۱)

نه وه ش سروشت ی نه هلی به ی ت بو، نه وانه ی به قورشان و سونه تی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) ژیا نیان جوان کرد بو، نه وه ش زینه له عابدی نی علی کور ی حوسه ی نه که جوریر یه ی کور ی نه سماء که دیارترین خزمه ت گوزاری بو وه - له باره یه وه نه فهرمو ی: هیچ کات علی کور ی حوسه ی نه به و ی نزیکی تی له پیغه مبه ری خوا وه (ﷺ) ده رهه می ک ی نه خوارد وه^(۲)

گه رگه شتی بکردایه خۆ ی نه ده ناساند، له وه شدا پی ووترا، نه ویش ووت ی: پازینا بم به خزمایه تیم به پیغه مبه ری خوا هیچ شت ی که وه ربگرم^(۳) نه وگه ورا نه ی نه هلی بیت که سانی زۆر به غیره ت بو، نه و په چه له که یان بو به رژه وه ندیه کانی دنیا وه رکانه هی نا وه، وه کو بنه ماله ی سه رکرده ئایینه کانی تر که له هه مو و حاله ت ی که پیرۆزیه ک ی له راده به ده ری ان وه رگرتو وه وه کو که سانی سه رو مرۆڤ له ته ک شو ی نکه ووت وه کانیان مامه له ده که نه، نه وه کانی نه هلی به ی ت له ده سته و تنی دنیا به نا وه کانیان دوو ربو ون، غیره تی نه فسیان و ی نایه ک ی ژیا ننامه و هه لئس و کهوتیانی کرد وه زۆر جیاواز له ژیا نی چینی نایدو عانه کانی به رهه میه ت و کاهینه کانی ئاین و میلله تانی تر، چونکه په چه له ک ی تی له پړی گای ئاینه وه قودسیه تی و گه وره یی هیه له وه ده ست خستنی بژ ی و ی پ یدا و یسته یه کانی ژیا نی دا که پیویستی به هه ول و تی کو شان نیه^(۴)

۷. نو یژ کردنی له سه ر نه شه سه ی کور ی قه یس:

نه شه سه ی کور ی قه یس له دوای کوژرانی نه میری ئیمان داران علی به چل پۆژ وه فات ی کرد، حه سه نه ی کور ی عه لیش نو یژی له سه ر کرد^(۵) حسن می ردی کچی نه شه سه ی کور ی

۱ - المرتضی للندوی، لا ۲۲۸.

۲ - البداية والنهاية، نقلًا عن المرتضی للندوی، لا ۲۲۸.

۳ - وفيات الاعيان (۲/ ۴۳۴).

۴ - المرتضی للندوی، لا ۲۲۸.

۵ - الكامل في التاريخ (۳/ ۴۴۴).

قهیس بوو ^(۱) هندی له گیراوه لاوازه کانیش باس له تیوه گلانی شههسی کوری قهیس ده کهن له کوشتنی نه میری نیمانداراندا، نه وهش به لگه نیه، چونکه رۆلی شههسی کوری قهیس له خیلافت ی عه لیدا (ﷺ) دلسوزانه نه مه کدارانه بووه، یه که مین که سیك بوو جهنگی خه لکی شامی کرد له کوشتنی سه رئاوداو له دروستبونی خه وار جیشدا دوژمنایه تیانی ده رخت و هه والی به علی (ﷺ) که خه وار ج نه لاین: علی له تاوانه که ی تهوبه ی کردووه و له (تحکیم) پاشگه زبوته وهو عه لیش له نه هره وان جهنگی خه وار یچی کرد، زۆر سوور بوو، له سه ر نه وه ی په یوه ندیه که ی به علی زۆر توند و تۆل بکات وبه و هۆیه شه وه حه سه نی کوری علی (ﷺ) کرده زاوای خۆی ومیږدی کچه که ی، شههس دوا ی کوژرانی علی و کوچی دوا یی کرد و حه سه نی کوری عه لیش نویژی له سه ر کرد و له بنه مالیه علی کوری نه بو تالیبیشدا که سیك به و هۆیه وه شههسی تۆمه تبارنه کرد، به لکو کوشتنی علی له کاری خه وار یج و پیلانه کانیا ن بوو وه کو تۆله سه ندنه وه ی کوژراوه کانی نه هره وانیا ن ^(۲).

۸. مامه له کردنی نه وکه سه ی خراپه ی له گه ل بکر دایه:

پیاوێک هاته مه دینه و رقی له علی بوو، خواردن و ئاژه لای سواری نه بوو، گله یی نه و نه بونی هشی لای خه لکی مه دینه کرد، پیا ن ووت: برۆلای حه سه نی کوری علی، پیا وه کهش ووتی: نه وشته م ده ست نه کهوت ته نها لای حه سن و باوکی نه بی. پی ی ووترا: له حه سن باشترت ده ست ناکه وێ، نه ویش رۆیشه لای حه سن و باسی خۆی بو کرد، نه ویش فرمانیدا خواردن و ئاژه لای سواری پی بدریئت، پیا وه کهش ووتی: خوا زاناته ره چۆن په یامه که ی نه نیریت، به حه سه نیش ووترا: پیاوێکت هاته لا و رقی له خۆت و باوکیشت بوو، تۆیش پاره خواردن و ئاژه لای پێدا، حه سه نیش فه رمووی: نه ی به خواردن و پاره و ئاژه لای ناموسی خۆمی لی نه کرم. ^(۳)

۱ - تهذيب التهذيب (۲/ ۳۰۰).

۲ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، بطانية، لا ۵۲.

۳ - تاريخ ابن عساکر (۱۴/ ۷۶).

ئەدەب و پەروەشتى حسن لەدانیشتەکاندا:

رۆژێك لەشویئێكدا دانشتبوو، وویستی هەلسی و پروات پێاوێکی هەزارهات و ئەویش بەخێرهاتنی کرد و، قسەى خۆشی لەتەکا کردوو پێ ووت: لە هەستانی مندا تۆ دانیشتی پێگەم دەدەى پرۆم؟ ئەویش ووتی: بەلێ ئەى كچهزای پێغه مبهرى خوا (ﷺ).

۹. پەروەشت جوانى حسن لەنیۆ خەلکدا:

لەعومەیری کورپی ئیسحاقەو دەلێ: هیچ کەسى لامدا قسەى نەکردوو وەکو ئەوێ یەكێ حەزیکردایە قسەى بکەدایە ئەو حەسەنى کورپی علی بێدەنگ دەبوو، تەنیا یەكجار گویم لێ بوو قسەى ناخۆش بکات، ئەویش ئەوکاتەى نیوان خۆى و عەمرى کورپ عثمان دژایەتیهکیان لەنیواندا بوو، حسن ووتی: بەلای ئێمەو هەيچ نیە، تەنیا نزمى نەبێ، ئەوێش ناخۆشترین قسەبوو لێمەو گویم لێ بوو. ^(۱)

۱۰. یاریکردنى بە (المداحي). ^(۲)

سولهیمانى کورپی شەدید دەلێ: بە (مداحي) لەگەڵ حسن و حوسەین یاریم کردوو، گەر بەردەکانى تێبکەوتایە دەییوت: دەکری لە پارچە گوشتیكى پێغه مبهرى خوا (ﷺ) ببهیتەو؟ گەر بەردەکانى منیش پێبکەوتایە پێى ئەوتم: سوپاسى خواناکەى لەپارچە گوشتیكى پێغه مبهرى خوا (ﷺ) ی بردتەو. ^(۳)

۱۱. دووربونی لە زۆر وتندا:

حەسەنى کورپی علی زۆربەى کاتەکانى بێدەنگ دەبوو، گەر قسەشى بکەدایە قسەبیژان بێدەنگ دەبوون، حەسنى کورپی علی فێرمان دەکات لە زۆر ووتن دوورکەوینەو، ئەوێش لەنامۆزگارییهکانى پێغه مبهرى خوا (ﷺ) یە کەدەفەرمویت: ((لایستقیم ایمان عبد حتى

۱ - البداية والنهاية (۱/ ۱۹۸).

۲ - المداحي: کۆمەڵە بەردێکە و چالێک دەکەن و ئەو بەردەنەى تێ نەگرن، گەر بەردەکان کەوتە چالەکەو ئەو ئەوکەسەى هاوئێشتووبەتى بردووبهتەو، گەر نەکەوتە چالەکەشەو ئەو دۆزاندووبەتى، یاریەکە خەلکى مەکە ئەنجامیان داو و لەبارەى پێشێرکى پێشەو لەابن حوسەیب پرسیارکراو، و دەلێ: ناسایە.

۳ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۲۹۴).

یستقیم قلبه، ولا یستقیم قلبه حتی یستقیم لسانه))، واته: (باوهری بهنده ناچهسپی تا دلی چهسپاو نه بیئت، دلشیش دانامه زری تاوه کو زمانی دانه مه زری).^(۱) ههروه ها فهرموویه تی: ((من کان یؤمن بالله والیوم الآخر فلیقل خیرا أو لیصمت))، واته: (هه رکه سی باوهری به خوا و رۆژی دوایی ههیه باچاکه بلی و یان بیدهنگ بیئت).^(۲) ههروه ها هاتوه: (هه رکه سی بیدهنگ بوو سه رفراز بووه).^(۳)

له پیغه مبهری خواش (ﷺ) پرسیارکراوه لهباره ی زۆریه ی نهوخه لکانه ی ده چنه دۆزه خه وه؟ فهرموویه تی: (دهم و داوینه).^(۴) موعازیش لهباره ی نهو کارانه ی نه یاخاته به هه شته وه و، له دۆزه خ دووریان نه خاته وه له پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) پرسییووه، پیغه مبه ریش (ﷺ) ئاماژهی کردۆته سه ر داوین و، پاشان فهرموویه تی: ((ناگادارت بکه مه وه له وه ی چی گه وه ی هه موویه تی؟)) موعازیش ووتی: به لئ ئه ی پیغه مبهری خوا (ﷺ)، نه ویش (ﷺ) زمانی خۆی گرت و، پاشان فهرمووی ((ئه مه به سه بۆله نیو بردنت)) نینجا موعازیش ووتی: ئیمه له سه ر نه وقسه یه یه ی ئه یکه یین لیپرسینه وه نه کرین؟ فهرمووی: ((له بار دایکت بچوایه ی ئه ی موعاز ئاخۆ خه لکی له بهر پروویان پاشه وه یان نه خرینه ئاگروه یان گشتی به ره مه ی زمانیا نه)).^(۵)

ابن عبیدیش ده لئ: هه ریه کی له خه لکی زمانی به لاوه گرنگ بی ئه وه سه لامه تی یه له گشت کاریکیدا،^(۶) ابن لکاتیبیش ئه یوت: گه رترس له دلدا نیشه جی بوو، ئه وه زمان له وه دا دیته گو، که تاییه ت به خۆیه تی^(۷)، نه وزاعیش ده لئ: عمری کوری عبدالعزیز نامه یه کی بۆنوسین: هه رچ که سی زۆر یادی مردن بکا ئه وا به که می دونیا ره زامه ندبووه، هه رچ که سینکیش قسه ی به پیی کاره که ی بوو، ئه وا به پی پیویست و سوود گه یانندن

۱ - السلسلة الصحيحة، رقم: ۲۸۴۱.

۲ - البخاري، رقم: ۶۱۳۶.

۳ - صحيح الجامع، رقم: ۶۳۶۷.

۴ - السلسلة، رقم: ۶۶۹.

۵ - سنن الترمذي وقال حديث صحيح.

۶ - صفة الصفوة (۳/۳۷۲).

۷ - هه مان سه رچاوه (۴/۳۲۳).

قسه ده کات، والسلام.^(۱) بۆیه حه سه نی کورپی علی قسه کانی به پی ی کاره کانی ژماردوه،
بۆیه زۆربیده نگ بووه.

۱۲- ریزگرتن و به خشیشی حه سه نی کورپی علی بۆ ئوسامه ی کورپی
زهید(ﷺ):

له حه رمه له ی - مه ولای ئوسامه وه - ده ئی: ابن زهید ناردمی بۆلای علی کورپی شه بو
تالیب(ﷺ) وپی ی ووتم: شه له تۆ ئه پرسیت و پیت ده ئیت: هاوړیکه ت چی ووت:
راسپارده ی چی بوو؟ تۆش بلای: گهر له نیو ده می شیرشدا بی حه ز ده کم له ته کتا بم،
به لام شه کاریکه ونه م بینوه، رۆیشه لای علی و هیچ شتیکی پی نه دام، رۆیشه لای
حسن و حه سین و عبدالله کورپی جعفر(ﷺ) ولاخیان بۆم دا بین کرد.^(۲)

۱۳. حه سه نی کورپی علی و جوله که یه کی هه ژار:

حسن(ﷺ) خۆی شۆردو له هه ندی رۆژ له مالددا ده رچوو و به رگی جوان و پاراوه ی
له به ردا بوو، له رینگایه ک جوله که یه کی بینى به رگی پیستی له به ردا بوو ها ته به رده می
نه خوشی په کی خستبوو، پشتی چه مابوو، گۆزه ئاو یکی خستبووه سه رملی، حه سه نی
وه ستاندو ووتی: ((دو نیا به ندیخانه ی باوه رداره و به هه شتی بی باوه ره)).^(۳) تۆش باوه ردارو
منیش بی باوه ر، دو نیا به ته نیا به به هه شتی تۆوه شه بینم و نازی لی ده بینى و
به ندیخانه یه که بۆم و هه ژاریه که شی له نیومی بر دوومه. حه سه نیش(ﷺ) پی ی ووت:
شه ی پیاو گه رپروانیته شه وپادا شته ی که خوا له ئاخیره ت بۆمی داناوه، شه وه شه زانی شه
حاله ته م بۆ به ندیخانه یه، گهر پروانیته شه وسزایه ی خوا ی گهروه له ئاخیره تدا بۆت
ئاماده کردوه شه وه شه زانی حال ی نیستا به راورد به وه به هه شتیکی فروانه)).^(۴)

۱ - سیر اعلام النبلاء (۵/ ۱۳۳).

۲ - ذخائر العقبی، ۲۳۷.

۳ - مسلم و ابن ماجه، رقم: ۴۱۱۳.

۴ - الحسن و الحسین، محمد رشید رضا، ۲۲.

حهسەنى كۆپى على وەلامى ئامادەبوو، وەلامى شايستەى ئەدايەو بەجۆرى بۆى روونەكردهو، كەئەو حالەتەى ئەو گلەبى لى ھەبەهەشتە بەراورد بەو سزايەى خواى گەورە بۆ بى باوهرانى داناو، ئەو حالەتەى ھەسەنىش كەبەنازو نىعمەت ژماردووئەى، ئەو بەراورده بەو بەهەشتەى، كەخو بۆ بىباوهرانى داناو وەكو بەندىخانەى.^(۱)

۱۴. رېزگرتنى ابن عباس لەحسن و حسين(عليه السلام):

مودرك أبو زياد دەلى: ئيمە لەنىو ھەوشەكەى ابن عباس دابوین، ابن عباس و حسن و حسين ھاتن بەدەورى بىستانەكەدا گەران و تەماشايان ئەكرد، پاشان ھاتنە سەرچۆگەيەك و لەكەنارەكەيدا دانىشتن و حسن پى ووتم: ئەى مودريك خواردنت ھەيە؟ ووتم: ناھمان كرددو، ئەوئىش فەرمووى بىھيئە، ووتى: نانە جۆيەكى زبرى خويواویم بۆ ھيئاو خواردى، پاشان فەرمووى: ئەى مودريك چەندە خۆشە، پاشان خواردنەكەى ھيئا و خواردنيكى زۆرخۆش بوو، پاشان فەرمووى ئەى مەدريك غولامەكانى نىو بىستانم بۆ كۆبكەرەو، ووتى: ئەوانئىش ھاتن و دەستيان بەخواردن كرددو، ھەسەنىش ھىچى نەخوارد، ووتم: بۆ ناخۆى؟ ووتى: ئەوئى تۆم بەلاو لەم خواردنە خۆشتەر، پاشان ھەلسان و دەست نوێژيان شۆردوو، پاشان لاخەكەى حسن ھيئاو ابن عباسئىش جەلەو كەى گرت، تاوەكو سواربى ئەوئىش سوارى بوو، كاتىكىش پۆيشتن ووتم: ئەى ابن عباس تۆ لەوان بەتەمەنتى تۆدەستيان دەگرى و بۆ سواربوون بەرزيان ئەكەيتەو، ئەوئىش ووتى: ئەى پۆخل ئەزانى ئەودووانە كيئن؟ ئەو دوو كۆپى پىغەمبەرى خوان(ﷺ) ئەوئىش نازو گەورەبى خوايە دەستيان بگرم و بيان خەمە سەرولاخەكەيان^(۲)، ئەو رېزگرتنى ابن عباسئىش لەحسن و حوسەين بەلگەى خۆشەويستى و ناسينى گەورەبى يە بۆ ئەودووانە، ھەرەكو بەلگەى گەورەى ابن عباسئىشە، چونكە كەسانى بەرپۆز نرخی رېز ئەزانن.

على ئەميرى ئيمانداران ھەلسوكەوتى لەگەل عباسى مامى كرد، كەباوكى عبد الله بوو، بەجۆرى شىوئى نەبوو لەرېز گرتندا، ھەر لە ابن عباس(عليه السلام) دەلى: عباسى باوكم

۱ - الحسن و الحسين، لا ۳۳.

۲ - تاريخ ابن عساکر، (۱۴/ ۶۹).

نه خوښ كهوت وعه ليش هاته سهردانی كردنی، بینی پيكانی نه شيلم نه وهات وله ده سستمی وه رگرت وله شوينه كه مدا دانېشت و فهرموی: من له تو شياوتر به مامهم، خواي گه وړه پيغه مبهري خوا (ﷺ) و همزه ي مامهم و جعفری برامی برده وه و عباسی بو هيشتوومه ته وه، مامی نه وپياوه و برای دايك و باوكی، خوايه گيان عافيتی خوت به مامم ببه خشی و پله ي به رزكه يته وه و لای خوت له (عليين) دایني. ^(۱)

۱۵. پياهه لدانی عبدالله كورې زوبه ير به حسن:

عبدالله كورې عروۀ ده لئ: بينيم عبدالله كورې زوبير له خواردنی به يان يان يكي زستانی سارد دا لای همسه نی كورې علی دانېشتبوو، سویند به خوا تاوه كو نيوشانی عاره قی نه كرد هه لنه ستا، نه وهش توړه يكردم، بويه رویشتمه لای و ووتم: مامه! ووتی: چیت ده وی؟ ووتم: بينيم لای همسه نی كورې علی دانېشتبووی نه وهنده مایته وه تا نیو شانت ثاره قی كرد، نه ویش ووتی: نه ی برازا نه وه كورې فاتیمه یه، سویند به خوا نمونه ی فاتیمه له ژناندا نیه. ^(۲)

۱۶. نيوان حسن و حسين (ﷺ):

ابن خله كان باس ده كات و تراوه: قسه كه وته نيوان حسن و حوسه ين و له يه ك زيز بوون، به حوسه يه ن ووترا، گهر بچوايه يته لای براكت وله تو به تهمه نتره، نه ویش فهرموی: گه وړه ی بو ده ستپيشخه وه و منیش هه زنا كه م گه وړه ييم به سه ربراكه موه هه بی، نه و هه والته ش به حسن گه يشت و حسن هاته سهردانی. ^(۳)

۱۷. بهر پيژترين خه لکی له باوك و دايك و داپيري و خالوو و مام و

پور:

معاويه عه مری كورې عاص و كومه لئ له گه وړه كانی له گه ل بوو - ووتی: كي له خه لکی له باوك و دايك و داپير و داپير و پوره وه بهر پيژترينه؟ نوعمانی كورې عه جلانی

۱ - ذخائر العقبی، لا ۳۳۷.

۲ - تاريخ ابن عساکر (۷۰ / ۱۴).

۳ - وفيات الاعيان (۶۹ / ۲).

زورقانی هه‌لساو دهستی هه‌سه‌نی گرت و ووتی: ئەمه‌ علی باوکی‌تی و فاتیمه‌ دایکی‌تی و باپیریش پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و خدیجه‌ش داپیری‌تی و جعفریش مامی‌تی و أم هانسی کچی ئەیوب پوریتی و قاسم خالۆیه‌تی زهینه‌بیش پوریتی.^(١)

١٨. خۆشه‌ویستی خه‌لکی بۆحسن و حسین و کۆبونه‌وه‌ له‌ده‌وریاندا له‌مالی خوادا:

ئەبو سعید ده‌لێ: بینیم‌ حسن و حوسه‌ین له‌گه‌ڵ ئیمامدا نویژی عه‌سریان کردووه‌، پاشان هاتنه‌لای به‌رده‌په‌شه‌که‌ و سلاویان لیکرد، پاشان ته‌وافیان کردو دوو پکات نویژیان کرد، خه‌لکی ووتیان: ئەم دووانه‌ که‌چه‌زای پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ)ن، ووتی: خه‌لکی ده‌وره‌یانیا لێدا تاگه‌یشته‌ ئەوه‌ی نه‌توانن له‌وقه‌ره‌بالغیه‌ ده‌ربه‌چن و پیاویکی به‌هێز توانی دووریان بچاته‌وه‌.

سی‌ یه‌م: له‌و قسه‌و ووتار و ئامۆژگاریانه‌ی، که‌خه‌لکی لێیه‌وه‌ له‌به‌ریان کردووه‌:

١) هه‌سه‌نی کوپی علی ده‌لێ: له‌نیۆ چوونی خه‌لکی له‌سی‌ شتدایه‌: خۆ به‌ گه‌وره‌ زانیین و سووربون (پیداگری) و ئیره‌یه‌، خۆ به‌ گه‌وره‌ زانیین له‌نیۆ به‌ری ئایین و هۆکاره‌کاری نه‌فرت کراوی ئیبلیس، سووربونیش (پیداگرتن) دووژمنی مرۆفه‌ و، هۆکاری ده‌رکردنی ئاده‌مه‌ له‌به‌هه‌شت، ئیره‌یش پێشه‌نگی خراپه‌ کارییه‌ و له‌ویشه‌وه‌ قاییل هابیلی کوشت.^(٢) ئەوه‌ نه‌خۆشیه‌کانی دله‌ هه‌سه‌نی کوپی علی (ﷺ) هۆشداری داوه‌، که‌ترسناکترین نه‌خۆشیه‌کانن و ئەمه‌ش هه‌ندێ پونکردنه‌ویه‌.

أ- نه‌خۆشی خۆبه‌گه‌وره‌زانیین: چونکه‌ خۆ به‌ گه‌وره‌ زانیین له‌نیۆبه‌ری ئایین و هۆکاری نه‌فرت لیکردنی ئیبلیس!

١ - تاریخ ابن عساکر (٧٠/١٤).

٢ - علموا أولادکم حب آل بیت النبی (ﷺ)، ٣١ ٧.

خۆ به گهواره زانین دژ به خاکه رایبه (التواضع)، گهواره کردنه وهی دهروون و گهواره کردنی حالی دهروونیه که ی پوانینه که سانیکی دیکه به چاویکی سوک پاگرتنه وه، له دهرده گهواره کانه له ویشه وه زۆرتترین به لاکان دروست ده بیست و، له لایهن خوای گهواره وه خیرا توپهیی و سزا پیویست ده کات، چونکه گهواره پاگرتن ته نیا شیاوی خاوهن و خوداوه نندی به توانایه و خۆبه گهواره زانیش مافی ته وهی هیه خوای گهواره به چوکی بکاته وه رقی لی بیت، چونکه ریزی خوای به زاندوه و سیفه تیکی بو خۆی داناوه که شیاوی دروستکراو (مخلوق) نیه.^(۱) نیشانه کانی خۆبه گهواره زانین: له وانه هه زکردن له کهوتنه پیش خه لکی و ده رختنی به رزبونه وه به سه ریاندا، خۆ هه لکیشان به جوانی و به باسکردنی دهرون پاکی خۆی و هه لئانی و شانازی کردنی به باو باپیران و ره چه له ک و سامان و زانست و عه شیره ت.^(۲)

خۆپاریزی و چاره سه رکردن له وه نه خۆشیه:

پیویسته موسلمان له خۆی بیرسیته وه و چاودیری دلی بکات، که ئاخۆ خۆ به گهواره زانه؟ ئایه هه زی گهواره زانی هیه؟ گه دهرونی خۆی بینی ئاره زووی خاکه رایبی و رقی له خۆبه گهواره زانین و خۆبه گهواره زانان بوو، باسپاسی خوا بکات له ونیعمه ته ی پی به خشیوه دهرونی سه رزه نشت بکات و لیپرسینه وهی بکات به زۆر یادکردن و، په رستن و گوێراپه لی بی به شکردنی دهروون له زۆر حسانه وه له هۆی گالته جاپی و ئاره زوه رپیدراوه کانی، تا بگاته دۆخی ژیرییه که ی و دوور له رپه گه ی سته می بی و له نه خۆشیه که ی رزگاری بی.

پیویسته موسلمان چاوی بخته سه ر راسته قینه ی ته وه نه خۆشیه و نه نجامه کانی له دونیا و ناخیره تدا و چاوی بخته سه ر حه رام یه که ی له شه ریه ت و سزا که ی له دونیا و ناخیره ت و له قورئان نویسنه وه و، واقع و چیرۆک و ژبانی چاکه کارانه وه چۆن ته ماشا ده کریت، ته وه ش قورئانی پیرۆز ده ری ده خات، که خۆ به گهواره زانین له سیفه ته کانی شه یتانه و،

۱ - منهج الإسلام في تزكية النفس، ۳۴۲.

۲ - منهج الإسلام في تزكية النفس، ۳۴۲.

خوای گه ورهش له باره ی ئیبلیس وه ده فەرمووی: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ [البقره: ۳۴].

خوای گه وره ده فەرمووی: ﴿لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ﴾ [النحل: ۲۳]. خوای گه ره له نایه تیکی تردا ده فەرمووی: ﴿وَلَا تَصْعَرْ حَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ [لقمان: ۱۸].

خۆ به گه ره زانی و شانازی به خۆه کردن له سیفه ته کانی مروۆفی خۆ به گه وره زانه، خۆ به گه ره زان پشتی له ثانی خواجه، چونکه خوای گه ره مروی له سه ر دلێ داوه، هه ره وه ک خوای گه وره ده فەرمووی: ﴿الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴾ [غافر: ۳۵].

بێگومان خۆ به گه وره زانین به زانسته و په رسته گه وره ترین ده رده کانی خۆ به گه وره زانینه، پێویسته بزانی که خوای گه وره بیانوو به لگهی له سه رخوا وهن زانسته کان هه یه ... نه گه ره له بهر نه زانیندا بێ نه ک له بهر زاناییدا، خۆ به گه وره زانین له خوای گه وره یاخی بوونه تاوانه کهشی ناشینترو سزا کهشی گه وره تره، گه رخوا به گه وره زانینیشی بۆ په چه له ک بێ، بابزانی که شانازی کردن به که مالتی یه تی باو با پیرانی، شهو باو که نزیکه کهی دلۆپینکی پیسه و باوکی دووریشی خۆ له.

نه گه ره به هۆی جوانیه کهی خۆی به گه وره بزانی باب په پروانینی ژیره کان پروانیتته ناوی خۆی نه ک وه ک پروانینی ناژه لان پروانیتته رواله تی، نه گه ره له هیزدا خۆ به گه وره نه زانی، بابزانی نه گه ره نازاریکی بۆ ییت له بێتوانا کان بێ توانا تر ده بوو، هه رکه سیك به هۆی ده وله مه ندیه کهی خۆی به گه وره بزانی باب پروانیتته نه وانه ی له خۆی ده وله مه ندترن، وه ک قارون و هاما ن چیا یان به سه ر هات، له وه دا خۆی به بچو کتر ده زانی له وه ی خۆی به گه وره تر بزانی، پێویسته خا که رابی و خواش به رزی راده گری له دونیا و ناخیره تیشدا لی ده بووری، پێویسته په ند له که سانی تر وه ر بگری له وانه ی قورنانی پیرو ز یان سونه تی پیغه مبه ر (ﷺ) یان چیرۆکی پیشینان له وانه ی خۆیان به گه وره زانیوه باس کراوه، ناخۆ پاشه روژ سه ره وه ت و سه رشو رپان له دونیا و ناخیره تدا چی بووه؟ بێگومان له وه دا په ندیان لیوه رده گیرێ، خۆ له به گه وره زانین ده پارێزیت و نه گه ره اتوو تو شی نه خۆشی خۆ به گه وره زانیش بوو با

هاورپه تی خاکهرا و چاکه خوازه کان بکات، تاوه کو سودیان لیوه ربگری و شه خلاق و شیوازی مامه له کردنی کهسانی تریان لیوه ربگری و له خو به گهوره زانان دوور که ویتسه وه، له گه لیاندا دانه نیشیت، تاوه کو نهوشتانه یان لیوه رنه گری که زیانی دونیاو ناخیره تی تیدایه یان پییان کاریگه ربیت و، تیکه له به ئاره زوو گۆرانکاریه کانیان بیت.^(۱)

ب- سوور بوون: قسه ی حسن له وه ی سوور بوونی دووژمنی مرۆڤ و به هۆی سوور بوونیش هوه بوو ئاده م له به ههشت ده رکرا:

پیغه مبهری خوا (ﷺ) فرموی: ((ماذن بان جائعان أرسلا في غنم بأفسد لها من حرص المرء على المال ولشريفه ولدینه))^(۲)، واته: دووگورگی برسی نه گهر بچنه سهر پانه مه پیک له پی داگیری مرۆڤ به سهروهت و گه ورهیی به رامبه ر ئاینه که ی مه ترسی داترو خراپتر نیه. نه وه ش نمونه یه کی زۆر گه وره یه پیغه مبهری خوا (ﷺ) بو خراپ بوونی ئاینی موسلمان هیناویه تیه وه، له پیداگیریه که ی له سامان و گه ورهیی له دنیا، پیغه مبهری خوا (ﷺ) هه والی داوه سووربوونی مرۆڤ له سهروهت و گه وره ییدا نه هیله ری ئاینه که یه تی و که متر نیه له نه هیله ری مه ره کان له لایه ن نه وه دوو گورگه وه، به لکو خراپه یان زیاتره، ئاماژه ده کاته نه وه ی سووربوون وه ده سه ته ی نانی سهروهت و گه وره یی به که می نه بی دینه که ی سه لامهت ناکات، نه م نمونه گه وره یه ش نه وه پری ووریا کردن له خۆنه گری له پیداگری کردن له سهروهت و گه وره یی له دنیا دا، پیداگری کردن له سهروهت و ساماندا دوو جۆره:

۱. حالێ نه وه که سه ی سوره له سه ر کۆکردنه وه ی مال:

* سه خترین حالهت خۆشویستنیکی بی نه ندازه ی سهروه ته له ته ک زۆر به دوا داچونی پوهو و پیداره کان (المباحات) و زیاده په یی کردن له به دوا که وتنی دا و زۆره وه لدان و زۆر خۆماندوو کردن، له وه شدا هاتوو هۆی نه وه فرموده یه تووشبوونی هه ندی که س بووه به وجۆره پیداگیریه وه، هه ره کو طبرانی^(۳)، له فه رموده یه کی عاصمی کوری عه دی (ﷺ) ته خریجی کردوو ده لێ: سه دپشکی خه ی به رم کری و هه والی نه وکرینه ش به پیغه مبهری

۱ - منهج الإسلام في تزكية النفس، لا ۳۴۶.

۲ - الأحسان في تريب صحيح ابن حبان، رقم: ۳۲۱۸ حسن صحيح.

۳ - الطبرانی في الأوسط (۱/ ۴۷۰)، رقم: ۸۵۵.

خوا(ﷺ) گه‌یشت و نه‌ویش فهرمووی: ((ماذنبان ضاریان ضلا فی غنم أضعاعها ربها بأفسد فی طلب المسلم المال ولشریفه ولدینه)).^(۱)

این په‌جه‌بیش (په‌همه‌تی خوی لیښی) له‌سهر هم فهرمووده‌یه ده‌لی: گهر له‌پیداگری کردن له‌سهره‌وت و ساماندا ته‌نیا به‌فیروډانی نه‌و ته‌مه‌نه پیروزه نه‌بی نرخ‌ی نه‌ه، نه‌وه خاوه‌نه‌کی پله‌ی به‌رزو نازو نیعمه‌تی هم‌میشه‌یی بو‌ده‌بوو، بویه له‌ده‌ستی نه‌دا له‌داوا کردن و گهران به‌دوای رزمیکدا ده‌سته به‌رو دابه‌شکراو و به‌نه‌ندازه‌ی ده‌یدریتی، پاشان سوودی لینابینی، به‌لکو بو‌که‌سی به‌جی ی ده‌هیللی، لیپرسینه‌وه‌ی له‌سهر نه‌وه سووده‌که‌ی بو‌خه‌لکی دیکه‌یه، بویه کوی ده‌کاته‌وه بو‌که‌سی سوپاسی ناکات و ده‌یخاته به‌رده‌ستی که‌سی له‌به‌شه که‌مه‌که‌ی لی ی نابوری، نه‌وش خراپه‌ی پیداگریه، بویه که‌سی پیداگر ماوه‌گه‌وره‌که‌ی له‌ده‌سته‌دات و ده‌روونی خو‌ی ده‌خاته مه‌ترسیه‌وه که له‌گه‌شت و سواربونه مه‌ترسیداره‌کاندا، بو‌کو‌کردنه‌وه‌ی سامانی بو‌که‌سانی تر ده‌رونی خو‌ی ده‌خاته مه‌ترسیه‌وه.

هه‌روه‌کو ووتراره:

ومن ینفق الأيام فی جمع ماله مخامة فقر فالذي فعل الفقر^(۲)

واته: (هه‌رکه‌سی بو‌کو‌کردنه‌وه‌ی سامانه‌که‌ی وله‌ترسی هه‌ژاریدا پروژا‌گاره‌کانی به‌خشی، نه‌وه بو‌خو‌ی کاریک‌ی هه‌ژارانه‌یه). ابن مه‌سعودیش (ﷺ) فهرموویه‌تی: دل‌نیایی (یقین) نه‌وه‌یه به‌توره‌کردنی خوا خه‌لکی په‌زامه‌ند نه‌که‌یت و له‌پزقی خوا‌دا ه‌سودی به‌که‌س نه‌به‌یت، له‌وه‌ی خوا به‌توی نه‌داوه که‌س سه‌زه‌نشت نه‌که‌ی، چونکه‌ پزق سووربونی هه‌رپیداگریه‌ک نایک‌ری و هیچ ر‌ق‌کاریک‌یش په‌تی ناکاته‌وه و‌پ‌گری ناکات، چونکه‌ خوی گه‌وره به‌به‌شکردنی خو‌ی گیان و خو‌شی کرد‌وته‌وه نی‌و دل‌نیایی و په‌زامه‌ندیه‌وه و، خه‌م و خه‌فت و په‌ژاره‌شی کرد‌وته‌وه گومان و تو‌وره‌یی.^(۳)

۱ - الإحسان فی تقرير صحيح ابن حبان، رقم: ۳۲۱۸ حسن صحيح.

۲ - ماذنبان جامعان لابن رجب، لا ۲۳.

۳ - ماذنبان جامعان، لابن رجب، لا ۲۶.

عبد الواحدی کوری زهیدیش سویندی به خوا خواردوو پیدایر بوونی له دنیا قورستره لهسەر سهختترین دوژمن و، دهیفرموو: برا خۆشه‌ویسته‌کام خۆزگه‌ی پیدایرگی مه‌به‌ن له‌سه‌روهت، که له‌کاریکدا و مالیکدا، به‌لکو به‌چاری نه‌بونه‌وه بروانه سه‌رقالی پۆژی له‌وه‌ی سبه‌ی چی ده‌بات و، پاشان خۆبه‌گه‌وره زانی، پاشان دهیفرموو: دووجۆر پیدایرگی هه‌یه، پیدایرگی کاره‌ساتبارو پیدایرگی سوودبه‌خش، پیدایرگی سوودبه‌خش، پیدایرگی مرۆقه له‌سه‌ر گوپراه‌لیکردنی خوا، پیدایرگی کاره‌ساتبار پیدایرگی مرۆقه له‌سه‌ردونیا.^(۱)

حه‌کیمیکیش نامه‌یه‌کی بۆپراه‌کی که بۆدونیا له‌هه‌لپه‌دابوو نووسیویتی: پاشان وه‌هات به‌سه‌رداهاتوو بۆدونیا پیدایرگی و، خزمه‌تی بکه‌یت و شه‌ویش به‌نیشانه‌و نه‌خۆشی و نه‌هامه‌تی و له‌خۆیدا ده‌رت نه‌هینێ، وه‌کو شه‌وه‌ی پیدایرگیه‌کی بی‌به‌ش بوو هه‌روه‌ها دنیا به‌که‌مگریکی پۆزیدارت نه‌بینی بی، هه‌ندی داناش ووتویانه: نه‌وکه‌سه‌ی خه‌لکی زیاتر په‌ژاره‌داربی ئیره‌یه‌رانه‌(الحسود) و، خۆشترینیان که‌ژیانیان ئاسوده‌بی که‌سانی قانیع و ئارامگرتینانه له‌سه‌رخراپه و ئازاره‌کانی، نه‌وشیان که‌زۆرپه‌شیمانی نه‌کیشی زانایه‌کی زیاده‌په‌وه.^(۲)

الحرص داء قد أضّر   بمن ترى إلا قليلا

کم من حرص طامع   والحرص صیره ذلیلا^(۳)

واته: (پیدایرگی نه‌خۆشیه‌ و زبانی گه‌یاندوو به‌پیدایرگان و، ته‌نیا که‌میان نه‌بی بی زیان بووبن، ناخۆ چه‌نده پیدایرگ هه‌بووه پیدایرگی لاواز و سه‌رشۆری کردوو).

محمود الوارقی شاعیریش ده‌لێ:

ونازح الدار لاینفک مغترباً   عن الأحبة لايدرون بالحوال

بمشرق الأرض طوراً ثم مغربها   لا يخطر الموت من حرص على بال

ولو قنعت أتاك الرزق في دعة   إن القنوع الغنى لاكثره المال

۱ - هه‌مان سه‌رچاو، ۲۶۶.

۲ - هه‌مان سه‌رچاو، ۲۷.

۳ - مازنبان جانعان، ۲۶۶.

واته: (ئەي ئەو كەسەي لەو مائە داگیرساویەتەوه (گۆڕ) ئەو غەریبی و دووری لەكەس و كار هیچ سوودت پێناگەيەنن وزانیاری حال و باری بۆیان نیە، مەرگیش باکی نیە لەو هی كۆ دەباتە وەو چی پەژاریە كی هەیە، گەرتۆش چاوان قەناعەت بووی، ئەو لەپشوییە كدا پۆزی دیتە لات و بشزانە كە قەناعەت كردن دەولەمەندیە ئەك پۆزی و سەرۆت).

هەر وەها دەلێ:

أيها المتعب جهداً نفسه   يطلب الدنيا حرصاً جاهداً
للك الدنيا ولا أنت لها   فاجعل الهمين هماً واحداً^(١)

واته: (ئەي ئەو كەسەي خۆت زۆرماند كردهووە لەپیداگری لەسەر سەرۆت و، زیاد كردنی نە دنیا بۆ تۆیە و نە تۆش بۆ ئەوی، بۆیە هەردوو پەژارەكەت بە یەك پەژارە بۆ).

٢. جۆری دوو هەمیش لەو هی لەجۆری یەكەم باسكرا، تاوەكو لە پروە قەدەغە كراوەكان بەشوین مالد بەگەرێ و مافە پتووستیەكان پێگەری بكات، ئەو هیشە پۆزی سەرزەنشترکراو، خۆی پەرەردگاریش فەرموویەتی: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْراً لِّأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقْ شَحْ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [التغابن: ١٦]. لەسۆنەي ئەبو داویدشدا هاتوووە لەعبداللە كۆری عەمرەو (ﷺ) لەپێغەمبەری خواوە (ﷺ) فەرموویەتی: ((اتقوا الشَّحَّ فَإِنَّ الشَّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَمْرَهُمْ بِالْقَطِيعَةِ فَقَطَعُوا، وَأَمْرَهُمْ بِالْبَخْلِ فَبَخَلُوا، وَأَمْرَهُمْ بِالْفَجْرِ فَفَجَرُوا))^(٢)، واتە: (خۆتان لەچروکی بیاریژن، چونكە چروکی پۆزی لەنیو بەری نەتەوێ كانی پێشووترتان بوو، فرمانی نەگەیاندى سۆزو بەزەیداو و، ئەوانیش پەيوەندیەكەیان پچراندوو، فرمانی پۆزی داو و ئەوانیش پۆزیان كردوو، فرمانی خراپە کاریانی پێداو ئەوانیش خراپە کاریان كردوو.

هەر وەها كۆمەلێ لەزانایانیش ووتویانە: پۆزی ئەو پێداگرییە توندو سەختەيەكە خاوەنەكەي هەلەنێ لەو هی بەبێ گەشتنی شتەكان وەرگەری و مافەكەي پێگەری بكات.^(٣)

١ - مازنبان جانەان، ٢٩٧.

٢ - سنن أبی داود (٢/ ٣٢٤)، رقم: ١٦٩٨، صححه الألبانی.

٣ - مازنبان جانەان، ٣١٧.

به خیلی (په زلی) یش، گرتنه وهی نهو شته یه که له ده ستدایه، ووتراوه که پړدی
سه رچاوه ی گشت تاوانه کانه، نهو جوړهش اېن مه سعود و سه له فکانه تر پیناسه ی
(الشح: البخل) کردووه^(۱، ۲)

هر چ کاتیکش سووربوون و پیداگری له سه ردونیا گه یشته پړدی، نهو به پرودانی
ناین و باوه پری که مکردو ته وه به که می نه بی گهر ریگری پیویسته کانی (واجبات) کردو
حه پرامه کانی خوارد و به کارهینا نهو بیگومان ناین و باوه پری پی کهم ده بیته وه تاده گاته
نهو هیچی لی نه مینی^(۳).

پیداگری کردنی مرویش بزوه ده ست هینانی گه وره یی و ده سلات نهو له پیداگری کردن
لهو ده ست هینانی سه روه ت و سامان له نیو به رتره، چونکه گه پان به دوا ی گه وره یی دونه
و به رزونه وه تیایدا و سه روکایه تیکردنی خه لکی و لووت به رزی له زه ویدا بویه نده له گه پان
و هله پیه ی سه روه ت و سامان زیانبارتره، زیانی زورتر و زوه دیش تیا دا قورستره، چونکی
سه روه ت و سامان له پینا و سه روکایه تیکردن و گه وره ییدا نه به خشری، پیداگریش
لهو ده ست هینانی گه وره یی ده سلات دا دوو جوړه: یه که میان گه پانه وه له دوا یی بو ده سلات
وما ل و نهو هس زور مه ترسیه و به زوریش خیری ناخیره ت ریگر ده کات و گه وره یی و پیزی
ناهیلی، خوی پهره رد گاریش فهرموویه تی: ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ
عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فُسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [الفصص: ۸۳].

که کهس هیه له پیداگری بوون له گه وره یی و ده سلاتی له دونه دا سه رکه وتوو بو بی،
به لکو تیا چوو، هه روه کو پیغه مبه ری خوا (ﷺ) به عبدالرحمنی کو ری
(سُمره ی) (ﷺ) ووتوو: ((یا عبدالرحمن لاتسأل الإمامه فإنک إن أعطيتها عن مسألة وكلت
إليها، وإن أعطيتها من غير مسألة أعنت عليها))^(۴)، واته: (نه ی عبدالرحمن داوا ی

۱ - همان سرچاره، لا ۳۱.

۲ - بونا گاداری خوینهری به ریژ نهو دوو ووشه یه له فهرهنگ و اناکور دیه کهیدا همر (چروکی و پړدی و په زیل) ده گه پنی که یه شته، به لام
به پنی به له بابه ته کهدا دیاره هندی جیاوازی هیه، له نه گمیانندی تهواوی پیکان بان بورن.

۳ - ماذنجان جاعان، لا ۲۹۶.

۴ - البخاری، رقم: ۶۶۲۲.

دهسلات و بهرپرسياريه تي مهكه، چونكه گهر بهبashi به ديت هينا نهوه پاداشت دراوي و، خراپش نه نجامت دا نهوه باري بهرپرسياريه كهت له سه رشانه. بزانه پيداگري له وه دهست خستني گه ورهيدا له گه پان و تيكوشان له هوكاره كانيدا و پيش پيگه يشتني زيانكي گه وره پيوست دهكات و دواي پيگه يشتنيشي نهوپيداگريه گه وره پيوسته خاوهن دهسلات له ستم و خوبه گه وره زانين خراپه كارييه كاني ديكه نه نجامي ده دا.^(۱)

بهشي دووهم: گه پان به دواي گه وره بووني دهسلات به سهر خه لكيدا به هوكاره ثاينه كاني وه كو زانست و كردارو زوهد، نه مهش له پيداگري يه كه م ناشيرنترو گهنده لئرو مه ترسيدارتره، چونكه زانست و زوهد و كردار تهنها به كارد هينري بۆ نهوه ي لاي خواي گه وره پله ي بهرزو نازو نيعمه ته هميشه و ليك نزيك بوون پتي دهويستري.^(۲) ريگاي چاره سهرش له پيداگري نابوت و سهرزه نشتكراوه تهنها به زوهد و هوكار گه ليكي تيدايه، له وانه:

- روانيني بندهيه بۆ خراپي پاشه پوژ و گه وره يي دهسلات و بهرپرسياريش له دونيا بۆكه سي مافي ناخيرت نه دات.

- روانيني بندهيه بۆ پاشه پوژي ستمكارو خوبه گه وره زانه كان و بهرگي خو به گه وره زانه كانيش چۆن مملاني خوا نهكات.

- روانيني بنده بۆ پاراستني نه وانه ي له دونيادا بۆ خوا خاكه رابوون له وه دهسته ينياني پله بهرزي ناخيرت، چونكه ههركه سي بۆخوا خاكه را (متواضع) بي نهوا خوا پله ي بهرزه كاته وه.

- نهوهش له تواناي بنده دا نيه، بهلكو گه وره يي و سۆزي خوايه نه وسهروهت و گه وره يي خوا به بنده عاريف و زاهيده كاني داوه له دونياياندا خوا له گه وره يي تهقواو گه وره دانانيان و چيژي ناسين و ئيمان و گوپرايه لي ناخيش خوا دهسلات و سهرهري پيداون.

۱ - ماژنيان جانعان، ۷ (۳۵، ۴۳).

۲ - هه مان سه چاره، ۷، ۴۷.

نه‌وهش نه‌وژيانه خوڅه‌يه خوا به‌بهنده نيرو مي‌كانی خوۍ داوه، باوه‌ردارن نه‌و ژيانه خوڅه پادشايانی دونياو ده‌سه‌لاتداره‌كان چيژيان نه‌كردووه، پيداگريش له‌وه‌ده‌ست هيټانی دونيا وهك ئيبراهيمی كورۍ نه‌دهم (په‌همه‌تی خواي ليبي) ده‌لئ: گهر پادشايان و نه‌وه‌ی پادشايان خوڅی ژيانی ئيمه‌يان بزانيابيه نه‌وه به‌شمشير بؤيردنی نه‌وخوڅيه مملانيټی ئيمه‌يان ده‌كرد.

رزقی خوايش بؤی سه‌رقال نه‌كردنيه‌تی دوورخستنه‌وه‌يه‌تی له‌گه‌ران و هه‌ولدان بؤگه‌وره‌يه‌کی هه‌لوه‌شاوه‌و ده‌سه‌لاتی تياچوو(فانی).^(۱) په‌روهردگاری بالا‌ده‌ستيش فەرموويه‌تی: ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾ [الأعراف: ۲۶].

بؤيه‌حه‌سه‌نی كورۍ عه‌ليش(ﷺ) له‌پيداگري خراپه‌ووريامان ده‌كات‌ه‌وه‌و به‌وه‌ژه‌شه‌وه‌ ده‌لئ: پيداگري دوژمنی ده‌روونه‌و هؤی ده‌ركردنی ئاده‌م بوو له‌به‌هه‌شت.^(۲) ئيره‌یی (الحسد) حسن ده‌لئ: ئيره‌یی پيشه‌واي خراپه‌و هؤكاري كوشتنی قابيله‌بوو له‌لايه‌ن هابيل:

ئيره‌یی دژ به‌خوڅ ويستنه‌و ئاره‌زووکردنی نه‌مانی خوڅی كه‌سانی تره‌و نه‌خوڅيه‌کی له‌نيوبه‌رو ناشيرنه‌، خواي گه‌وره‌ش فەرمانی به‌پيغه‌مبه‌ره‌كه‌ی(ﷺ) كردووه‌ په‌نابگري له‌خراپه‌ی ئيره‌یی، هه‌روه‌ك چو‌ن فەرمانی پي‌كردوه‌ په‌نابگري به‌خوا له‌شه‌يتان فەرموويه‌تی: ﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾ [الفلق: ۵]، پيغه‌مبه‌ريش(ﷺ) فەرموويه‌تی: ((لاتحاسدوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله إخواناً))^(۳) واته‌: (ئيره‌یی به‌يه‌ك مه‌به‌ن و پي‌وه‌ندی مه‌پچري‌ن و تو‌ره‌ مه‌بن و پشت له‌يه‌كتر مه‌كه‌ن و به‌نده‌ی خواو براي يه‌ك بن).

نه‌نه‌سيش ووتی: پوژي‌ك لای پيغه‌مبه‌ر خوا(ﷺ) دانشتبووين فەرمووی: ((يطلع عليكم الآن من هذا الفج رجل من أهل الجنة)) واته‌: (له‌وشوينه‌دا ئيستا پياوي‌ك

۱ - ما‌ذنبان جانعان، لا ۷۵، ۷۶.

۲ - علموا اولادكم حب آل بيت النبي(ﷺ)، لا ۱۳۱.

۳ - البخاري، رقم: ۶۰۶۵.

دهرده كه ویت خه لكی به هه شته). ووتی: پیاوه كه مان لی دهر كه وت كه پیاویکی نه نصاری
 بوو پشی ناووی ده ست نویژی لی ده تكایه وه، نه عله كانی به ده ستی چه پی هه لگرتبوو، كه
 گه یشت سه لامی كرد، كه به یانیش هات پیغه مبه ر(ﷺ) هه مان شتی ووت و هه مان پیاو
 دهر كه وت، له رۆژی سی یه می ش ئه وهی فهرموو هه مان پیاو دهر كه وت پیغه مبه ر(ﷺ)
 هه ستاو رۆیشت، عبدالله كوری عه مری كوری عاص شوینی پیاوه كه كه وت و پی سی ووت:
 له گه ل باوكم په یوه ندیم ئالۆز بووه و سویندم خواردووه سی رۆژ نه چمه وه مال ده كری ئه و
 سی رۆژه لای تۆدایم، ئه ویش ووتی: به لی ئه ویش سی شه و لای مایه وه نه ی بینى شه و نویژ
 بكات جگه له وهی له جیگا هه لده ستا یادی خوا ی ده كرد، ته نها بو نویژی به یانی
 هه لده ستا، ووتی: ته نها قسه ی باشی ده كردو سی شه وه كه ته واو بوو، خه ريك بوو رقم
 له كار ه كه ی بیته وه و وتم: نه ی به نده ی خوا هیچ توره ییه كه له نیوان خۆم و باوكمدا رۆی
 نه داوه و لیك زوویر نه بووین، به لام بیستم پیغه مبه رى خوا(ﷺ) وه ها باستی كرد، منیش
 ویستم بزاتم چ كاریك ئه نجام ده ده ی وه ها وه سفتی كردوو كاریکی وام لی نه بینى، چ كاریك
 تۆی به م پله و پاییه گه یاندووه؟ ئه ویش ووتی: كاتیك رۆیشتی باسم مه كه ووتی: ته نها
 كه بینیت هه ر ئه وه ئه نجام ده ده م، جگه له وهی له ده روو غدا یه ئه وه خشینه ی خوا به موسلمانانى
 داوه هه سودیان پی نا به م.

عبدالله ووتی: پی م ووت: ئه وه ئه وه یه تۆی گه یاندو ته ئه و پله یه، ئه وه ش ئه وه یه له
 توانی ئیمه دا نی یه.^(۱) هه سودیش هۆكارى زۆره له وانه دوژمنایه تی و رق و به خۆ
 سه رسام بوون (العجب) و هه زى گه و رایه تی كردن و ده روون پیسی و پژدیه كه ی و
 نه خۆشه كانی تری دل، هه سودیش كۆكه ره وه ی گشت ده ردونه خۆشیه كانه، له گشتیان خراپتر
 به رامبه ر ئاین و باوه روو خۆشه ویستی و برایه تی، خراپه کاریه، زۆربونی هه سودیش له نیو
 نه ته وه كاندا زۆربوونی ئه و هۆكارانه یه با سمان كردن، به زۆریش له نیو كه سه نزیه كاندا
 رووده ات، براو ئامۆزاو خاوه ن كارو پی شه و زانا و بازرگانه كاندا، بنچینه ی هه سودیش

گردبونهوه و قهره بالغي كردنه له سهر يهك مه به ست و سه رچاوه ي دروستبوني گشت
ئه وهش خو شو يستني دونيا به ، دونيا شي به قهره بالغكاره كاني تهنگ هه لچنيه .^(۱)

چاره سه ركردني نه خو شي ئيره يي بردن (الحسد):

چهند ده وايه كي خو پاريزي و چاره سه ري له نه خو شي (حه سودي) هه به له وانه:

۱. زانين به وه ي نه خو شي ئيره يي بو دونيا و ناسيني ئيره يي زيان ي هه به ، له پرو ي ئايين و
دونيا يشه وه زيان ي ئيره يي ئيره يرا و (الحسود) ناگه يني ، نازو نيعمه تي خواش به ئيره يبه ر
له ئيره يپدرا و له نيوناچي ، كه واته: ئيره يي بهر (حاسد) له ئيره بردنه كه ي ته نيا تو په يي و نازار
و ئاخ و هه لچون و ده بيته له ده ست داني دين دونيا ، كه واته ئيره يي بهر چو ن ده يه وي
نيعمه ت نه هيل ي كه خوا ي گه وره به ئيره يي پيرا و به خشي وه ، خوا حه زده كات نيعمه تي
به به نده كه ي خوي به خشي ، ئيره يي به ريش حه زده كات ئه و نيعمه ته له نا و بچي ، بيگومان
حه زده كات به شتي خوا پي ي ناخوشه و رقي له شتي كه خوا پي خوشه ، ئه وهش ده رديكي
هه لوه ري نه ري ئايين و با وه ره ، چو نكه ئيره يي بهر حه زي به و خوشيه نه كرد ، كه بو خوي
حه زي لييه تي و براكه شي له و خوشيه دابي .

- هه ميشه بير كردنه وه له خراپه كاني ئه م نه خوشيه له ئايين و دونيا و تو په يي خوا له
به رامبه ري و رقي پيغه مبه ر (ﷺ) بو ي و ئه و ئه نجامه ي ئيره يي بهر له دونيا و ئاخيره تا
به ده ست ي ده هيني ، گشت ئه مانه يارمه تي ده ري راسته قينه ي ئيره يي و خو پاريزي
دوو ركه وتنه ي و گه ران به دوا ي چاره سه ردا .

- په ند وه رگرتن له نايه ت و فه رموده و چيروك و واقيع ي ئيره يبه ران و ئه نجامي
ئيره يبه كان ، گشت ئه وانه ش يارمه تيده ري خو پاريزي و چاره سه ركردن له و نه خوشيه
تر سنا كه .

- ليپرسينه وه ي ده روون و سه رزه نشت كردني له كاتي هه موو بيرو كه يه كي ئيره يي
(حه سودي) به سه ردا بي و هه ولدان له وازه ينان له ئيره ييپرا و ، به لكو هه لئان و داوا ي

۱ - منهج الإسلام في تركية النفس، لا ۳۴۰ .

– رازیبون به به خشینی خوا و قه ناعت پینکردنی و، باه ربوون به وهی رزق و به خشین گه ورهیی خوایه و به هر که س بیهوی ته بیه خشی و، هیچ که سیکیش ناتوانی نیعمه تی له ناو به ری، که خوا به به بنده یه که له بنده کانی بیه خشی، هیچ که سیکیش به بی گه ورهیی خوا ناتوانی به خشینی خوا به ده دست بیتی، بنده ته نیا ره زامه ندی و پارانه ی بو هیه، که واته بنده بو له به رده م نه و ده رگایه ناوه ستی، که خیر و پاداشتی لییه ؟ بو چیش له ونه خو شیه دوور ناکه و یته وه که خرایه نه هیتی؟^(۱)

۲. پایه‌ی رازیون (الرضا) له‌نیوان حسن و (أبو ذر) دا:

بەرپراستی ھەسەنی کۆری عەلی(ع) لەوقسەییەدا وەسفی کارى لەکارەکانى دڵ دەکات و بەلگەى زانیاریەتى بەوکارە خۆشەویستەو، بۆیە پازیبون لەکارەکانى دڵ و ھاوشیۆى جیھادە لەکارەکانى دەست و لاشەییو ھەموو ئەو دوانەش لوتکەى باوەرە.^(۶)

٤ - مدارج السالكين (٢ / ٢١٤).

پازیبوون(رضا) به رهه میکه له به رهه مه کانی خوی گه و ره به رزترین مه قامی به نده
 نزیکه کانیتی، راستی شه و شه به لای زوره و ناروونه، شه و شه ده رگای گه و ره خوا و نارامی
 عارفه کان و به هه شتی دونیایه، جی ی شه و یه هه رکه س ده روونی خوی ناموژگاری بکات
 ناره و وی تیایدا جوش بدات و به شتی دیکه نه یگوژپته وه، پازیبوونی خواش له به نده
 له به هه شت و شه و ی تیایدا یه گه و ره تره، چونکه (ره زا) سیفه تی خوی به هه شتیش
 دروستکارویتی، خوی گه و ره فرموویه تی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ
 هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ [التوبة: ۷۲].

شه پازیبوونه شه پاداشتی شه و که سانه یه له دونیادا له خوا پازیبوونه، شه پاداشته شه
 گه و ره ترین پاداشته کانه، هه کاره که شی باشتین کاره. تو په ییش ده رگای په ژاره و شه و دل
 نا نارامی و بارخراپیه و خراپ گومان کرده به خوا، ته نیا پازیبون له گشت شه وانه رزگاری
 ده کات و، پیش به هه شتی ناخیره ت به هه شتی دونیای بو ده کاته وه، چونکه رزاهه ندبوون دل
 نارامی و فیتکی دل و گیر سانه و ی بو شه هیئی، تو په یی و رقیش شه ژان و وه ره سی و
 بیقه راریه و تو په ییش هه مه رهنگی بو پیویست ده کات و له گه ل خدا دانامه زری، چونکه
 شه و که سه هه ربه سروشت و ده روونی خوی ره زاهه نده، شه ندازه کانیش - به ویستی گونجانی
 خوی ده و ی، هه رچی پی ی خوش بوو پی ی خوش حال ده بی، گه ر بو شه و ییش نه گونجا تو په ی
 شه کات و بولای خوا هه نگاو هه لئانگری، بو یه گه ر له هه موو حاله کاندا له مه عبودی خوی
 (الله) پازیبوو، رووه و خوا شه و ات، هیچ شتیکیش به قه د پازیبوونی به نده جوان ناکات.

پازیبوون دل بو خوا پاک ده کاته وه و خوشه ویستی و پشت پی به ستنی به خوا پری
 ده کات، هه رچ که سیکیش پشکی ره زاهه ندی نه بوو شه و دلی به تو په یی پر بوو
 له به خته وه ریدا نابی، سهره تای پازیبونیش ده سکه وتی به نده یه و له کوی پله به رزه کانیدایه
 و، کو تایه که شی له کوی حال و باره کانه، سهره تاکه ی پله یه و کو تایه که شی حال و ژیان،

بیگومان خوی گه‌وره کهسه‌کانی بۆ هه‌لناوه و وه‌سفی جوانی بۆ کردوون، نه‌وه‌ش به‌لگه‌یه له‌وه‌ی ڕیزی لییان ناوه.

پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) فرموویه‌تی: ((ذاق طعم الإيمان من رضی بالله ربا وبالإسلام دیناً وبمحمد رسولاً))^(١)، واته (چیژی باوه‌ری کردوه ته‌وکه‌سه‌ی پازی بی به‌وه‌ی په‌روه‌ردگار خوی بی و ئیسلام ناینی بی و محمدیش پیغه‌مبه‌ربی، هه‌روه‌ها فرموویه‌تی (ﷺ)). ((من قال حين يسمع المؤذن، وأنا أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، رضيت بالله رباً، وبمحمد رسولاً، وبالإسلام ديناً، غفر الله له ماتقدم من ذنبه))^(٢)، واته: (هه‌رکه‌سی گوی له بانگ بیژ بوو بانگی داو ووتی: منیش شایه‌تی ده‌دهم جگه له (الله) خویه‌کی ترنیه و تاکه و بی هاوه‌له وشایه‌تیه ده‌دهم محمدیش به‌نده و نیردراوی خۆیه‌تی و پازیم به‌وه‌ی (الله) په‌روه‌ردگارمه و محمدیش پیغه‌مبه‌رمه (ﷺ)، ئیسلامیش ناینمه، نه‌وه خوی گه‌وره له‌تاوانی پیشوی خوشه ده‌بی).

ابن القيم ده‌لی: نه‌م فرموده‌یه پله‌و پایه‌کانی ئاینشیا له‌سه‌ر ده‌وه‌ستی و له‌ویشدا کۆتایی دیت، چونکه پازیبون به‌په‌روه‌ردگاری و تاکی خواو په‌زامه‌ندبوون به‌پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و ملکه‌چی بوون بۆ و پازی بوون به‌ناینی خویان له‌خۆگرتوه، هه‌ر که‌سی‌کیش نه‌و چوار شته‌ی تیدا کۆ بۆوه، نه‌وه‌به‌پاستی راستگۆیه (الصدیق)، له بانگه‌شه‌و زماندا ناسانه، له‌پاسته‌قینه‌یی و تاقیکردنه‌وه‌شدا قورسترین کاره، به‌تایبه‌ت گه‌ر یه‌کی پیچه‌وانه‌ی ئاره‌زووی ده‌رونی بچۆلته‌وه، له‌وه‌شدا پوون بۆته‌وه په‌زامه‌ند بوون (الرضا) زمانی پی دیته‌ قسه، له‌زمانیا به‌تی نه‌ک له‌مالیدا.

- پازیبون به‌خویه‌تی خوا: پازیبون به‌خۆشه‌ویستی تاکی خۆی و ترس و گه‌پانه‌وه‌و په‌جا پی کردنی و هیژی و ویست و خۆشه‌ویستی ته‌نیا بۆخوا بگه‌ریته‌وه له‌خۆ نه‌گری، په‌رست و دلسۆزی بونیش له‌خۆ نه‌گری.

١ - مسلم، رقم: ٤٣ (١/٢٦).

٢ - مسلم، رقم: ٣٨٦ (١/٢٩٠).

- پازیبون به پەروەردگاریه تی خوا: پازیبون به وهی خوا بۆ بەنده که ی پێکخستوو و پشت پێ بهستن و متمانە پێکردنی له خۆنه گری، پێویسته پازی بی به گشت نه وهی خوا پای نه پەڕینی، بۆیه یه کم شت نه وه له خۆ نه گری، که خوا فرمانی پێ ده دا، دوو ه می ش: رزامه ندی له خۆ ده گری به گه شت نه وهی بۆی دیاری کردوو.

- پازیبون به پێغه مبه ره که ی: ته واوی ملکه چبوون له خۆ ده گری به جۆریک له خۆی خوشتری بوی و پایه که ی له مرۆقه کانی تر به رزتر پابگری و که س به شداری پایه و تایبه تمه ندیه که ی نه کات، له وه شت وه ریگری و نه و بکات به دادوهر و که سی تر نه کاته دادوهر، هیچ کات به بریاری که سی تر پازی نه بی، گهر له وه دا بیتوانا بوو نه وه بریار دانی کهسانی تر وه کو خواردنی ناچاری بی جگه له گوشتی مرداره وه بوو خوین نه بوو، باشترین حاله تی: وه کو خۆل وه هابی، که له نه بوونی ئاوی پاکدا به کار ده هیتری.

- پازیبونیش به ئاینه که ی، نه وه نه گهر ووتی: یان بریاریدایان فرمانیدا یان پێگری کرد نه وه به گشت پازیبونیک وشتیکی له دلدا نه مایه وه ته واو بۆی ملکه چ بوو، نه گهر چی پێچه وانهی ده روون و ئاره زوویان قسه ی پێشه وا و مامۆستاو کۆمه له که شی بی^(۱) ... ووتی: ... پازیبون کۆتا پشت پێ به ستنه، هه رچ که سیکی ش پێکانی دامه زرا له پشت پێ به ستن و ملکه چ بوون، نه وه گه یشتۆته ره زامه ندی، به لام له به رگه وه بی خوا و به ده مه وه چونی زۆربه ی ده رونه کان بۆی و قورسبونی به سه ریانه وه، له به زه بی خۆیدا به سه ریانه وه پێویستی نه کردوو و نه و قورسی و سه ختییه ی له سه ره له لگرتوون، به لکو شوینکه وتوانی ههروه ها رایگه یاندوو، که پاداشتی خوا پازیبونه له به رامبه ریان گه وره تر و پێرۆزتره له به هه شت و نه وهی تیا یدا یه، نه وهی له پەروەردگاری پازی بی، خواش لی ی پازی، به لکو پازی بوونی بهنده له خوا له نه غامی پازیبونی خوا یه له به رامبه ری، بۆیه پازیبوو ره زامه ندی ده رگای گه وره ی خوا و به هه شتی دنیا و حه سانه وهی عاریفان و ژیا نی خۆشه ویستیان و ناز و نیعمه ته کانی له خواتر ساوه کان و گلینه ی چاوی تامه زرۆیا نه.

چۆن ره زامه ندی دیته دی؟

گه‌وره‌ترین هۆی وه‌ده‌ست هینانی په‌زامه‌ندی: نه‌وشته وه‌برگری، که خواره‌زامه‌ندی تیدایه، بێگومان نه‌وه‌ش نه‌یگه‌یه‌نیته پله‌ی پازیبون.

به‌یه‌حیای کوری موعازیش ووترا، چ کات به‌نده ده‌گات به‌پله‌ی پازیبون؟ نه‌ویش ووتی: گهر ده‌روونی له‌سه‌ر چوار بنچینه دامه‌زاند به‌وه‌ی په‌روه‌ردگاری مامه‌له‌ی پی ده‌کات و ده‌لێ: گهر بۆم به‌ه‌خشی قه‌بوڵمه، گهر لی‌شم بگریته‌وه پازیم، گهر وازم لی بیهینی نه‌تپه‌رستم، بانگشیم بکه‌ی به‌ده‌م داوه‌تته‌وه دیم.

جونه‌یدیش ده‌لێ: پازیبون (الرضا) ساغی زانستی گه‌یشته به‌دل، گهر راسته‌قینه‌ی زانست موژده‌ی دایه دل و دلێش پیشوازی کرد، نه‌وه نه‌گه‌ینیته پازیبون، پازیبون و خۆشه‌ویستیش وه‌کو په‌جاو ترس نه‌یه، چونکه پازیبون و خۆشویستن دوو شیوه‌ی ژیا‌نی خه‌لکی به‌هه‌شتن، له‌دو‌نیا و به‌رزخ و ناخیره‌تیشدا له‌وه‌که‌سه‌نابنه‌وه، که خۆیا‌نیان پی پۆشیووه، پی‌چه‌وانه‌ی ترس و په‌جاکردن، چونکه به‌گه‌یشتنی خه‌لکانی به‌هه‌شت و گه‌یشتن به‌و ئومێدانه‌ی لی ی نه‌ترسان نه‌په‌ویننه‌وه، گهرچی هه‌میشه په‌جاو کردنیان بۆگه‌وره‌یه‌که‌ی بووه، به‌لام جیا‌وازی‌شه له‌په‌جایه‌ک گوماناویه، به‌لکو په‌جایه‌که‌ی متمانه‌داره به‌به‌لێنیکی راستگۆیا‌نه له‌لایه‌ن خۆشه‌ویستیکی توانا‌داره‌وه، بۆیه په‌نگ و په‌جایان له‌دو‌نیا‌دا به‌و جۆره‌یه.

إبن عه‌تائیش ده‌لێ: پازیبون ئارامی دلّه بۆ هه‌لبژاردنیکی پیشوتری خوا بۆبه‌نده‌که‌ی باشتري بۆ هه‌لبژاردووه، نه‌ویش پی ی پازیه.^(۱)

هه‌ندی له‌عاریفانیش ووتیانه: هه‌رکه‌سی پشت به‌خوا به‌ستی و به‌قه‌ده‌ری خوا پازیبی، نه‌وه باوه‌ری دامه‌زاندووه و ده‌ست و قاچه‌کانی بۆ وه‌رگرتنی چاکه‌ناوه‌لا‌کردووه، نه‌وه نه‌خلاقه‌ جو‌نانه‌ی پا‌ه‌پ‌اندووه، که کاروباری عه‌بدی جو‌ان و شی‌او کردووه، پازیبون (الرضا) ده‌رگای په‌وشت جو‌انی له‌گه‌ل خوا و خه‌لکی‌دا ده‌کاته‌وه، چونکه په‌وشت جو‌انی له‌پازیبون، په‌وشت نا‌شیرینیش له‌توره‌یی ونا‌په‌زاییه.

په‌وشت جوانی خاوه‌نه‌که‌ی ده‌گه‌یه‌نیته پله‌ی پوژ و گر، په‌وشت ناشرینیش چاکه‌کان له‌ناو ده‌بات، هه‌روه‌کو چۆن ناگر گژوگیاو دار ده‌سوتینی، پازیبوون خوشحالی دل و به‌ر ده‌هینی به‌ئەندازە‌ی کاروباره‌کان و ده‌روون پاکی و دامه‌زراویه‌که‌ی له‌گشت حاله‌تیکدا، بۆیه هه‌ندی له‌عاریفان پازیبونیان ناوبردوو به‌ په‌وشت جوانی له‌گه‌ل خوا، وه‌هانه‌کات له‌مولکی خۆیدا په‌خه‌گرتن له‌خوا بیگری و، نه‌هیشتنی زیاده‌په‌وی له‌قسه‌دا په‌وشت جوانی نبوت ده‌کات.^(۱)

شاعیریش ده‌لی:

العبد ذو ضجرو الرب ذو قدر	والدهر ذو دول والرزق مقسوم
والخير أجمع في ما اختار خالقنا	وفي اختياره سواء اللوم والشوم

شاعیر ده‌لی:

إذ ارتحل الكرام إليك يوماً	ليلتمسوك حالاً بعد حال
فإن رحالنا حطت لترضى	بحلمك عن حلول وارتحال
أنحنا في فنائك يا إلهي	إليك معرضين بلا اعتلال
فسُئنا كيف شئت ولا تكلنا	إلى تدبيرنا يا ذا المعالي ^(۲)

ئه‌مه‌ش هه‌ندی واتایه‌له پله‌ی پازیبون له‌قسه‌ی ئه‌میری ئیمانداران هه‌سه‌نی کۆپی عه‌لی(علیه‌السلام) پون ده‌بی‌ه‌وه کاتی‌ک وتووێه‌تی: هه‌رکه‌سی له‌جوان هه‌لب‌ئاردنی خوا ناپازی بێ، ئه‌وه باخۆزگه نه‌خوای له‌جگه له‌و حاله‌ته‌دا بێ که خوا بۆی هه‌لب‌ئاردوو و ئه‌وه‌ش سنوری وه‌ستانه له‌به‌رده‌م پازیبوندا به‌وه‌ی قه‌زا کردووێه‌تی.^(۳)

۱ - صلاح الامة (۵۱۲/۴) نقلاً عن مدارج السالكين.

۲ - صلاح الامة في علو الهمة (۵۲۹/۴).

۳ - البداية والنهاية (۱۱/۱۹۹).

۳- ئەمیری ئیمانداران ھەسەنی کورپی علی (ﷺ) دەللی: لە بارەى براىە کمەو ھەوالتان پى ئەدەم گەورەترین کەسە لەبەر چاومدا، ئەو ھى لای من گەورەى کرد بچووکی دۇنیا بوو لە چاوەکانیدا، لە دەرەو ھى دەسەلاتى زگیدا بوو، ئەو ھى نەیبوایە ئارەزووى نەدەکرد، ئەگەر ھەشیبوایە زۆرى نەدەکرد، لە دەرەو ھى دەسەلاتى داوینیدا بوو، ژىرى و بۆچوونى بۆ کەچ نەدەکرد، لە دەرەو ھى دەسەلاتى نەفامیدا بوو، بە پىتى متمانەى سوود ھەنگاو و دەستى پەوان نەدەکرد، توورپە نەدەبوو لە تىکەل بوونى لەگەل زانایاندا گوئیستى دەکرا، بەسەر قسەدا زال بوایە بەسەر بیدەنگیدا زال نەدەبوو، زۆرى بیدەنگ بوو، گەر قسەى بکردایە قسە بیژان بیدەنگ دەبوون، لە مەشت و مرپا دەستى وەر نەدەدا، بەلگە و پاساوى نەدەھینایەو تاوھکو وەك دادوەر بیىریت، لە براکانى بیئاگا نەدەبوو، بەو ھى لۆمەى بکەوتایەتە سەر وەکو ئەو سەرزەنشتى کەسى نەدەکرد، گەر بکەوتایەتە نىوان دوو کارووە نەیدەروانیە ئەو ھى کامیان نزیک بە(حق)ە، بەلکو دەپروانیە ئەو ھى کام لەم دوو کارە نزیک بە ئارەزوویەتى بۆیە پىچەوانەى ئەو ھى دەکرد کە ئارەزووى لىى ھەبوایە.^(۱) لەم ووتە زیرىنەدا رینشاندرى و پروونکردنەو و ئاراستەى خەلکى پروو و سىفەت گەلنکى پىروژ پەوشت گەلنکى جوان دەرەکەویت، ئەو ھى بەرنامەىەکى بەرزو بلندە پىوێستە خۆمان و نەو کافمانى لەسەر پەروەدەبکەین، تا دەگوازىتەو و واقەیکى ھەست پىکراو لەژانیادا، لەم ووتەىەشدا وانەو پەندگەلنکى لى فیردەبین کەئەمانەن:

- ووتەى حسن (ﷺ) ئەو ھى ئەو براىەى لەچاوانماندا گەورە کرد، بچوکی دۇنیا بوو لەچاویدا^(۲)، دۇنیا تەنیا لەچاوى کەسانیکەو بچوک دەبیتەو، کە راستى پروداوھکان بزانی، وتیروانىنى راستى لەبەرەمبەر خواو ژيان و گەردوون و بەھەشت و دۆزەخ و قەزا و قەدەر دامەزراو و بەتىگەیشتنەو خۆى ئامادەکردووە بۆ لای خوا و دلتیا بوو کە دۇنیا شوینى تاقیکردنەو ھى وکیلگەى ئاخیرەتە، بۆیە خۆى ملکەچى پەروەردگارى دەکات و بەکۆمەلە راستەقینەى گەیشتنووە لەدلیدا گیرساو تەو و ھاوکارى زاھیدى بوونى کردووە لەدۇنیادا، لەو راستەقینانەش ئەمانەى خواریو ھى:

۱ - ھەمان سەرچاوە (۱۹۹/۱۱).

۲ - ھەمان سەرچاوە.

❖ دَلَّيَايِي تَهْوَاوْ به‌وهی ئیمه لهم دونیایه دا له رَیِّبَوَارِیْک ده‌چین، هه‌روه‌کو پیغه‌مبه‌ره‌فرمویه‌تی: ((کن فی الدنیا کأنک غریب أوعابر سبیل))،^(۱) واته: ((له‌دونیا بژی وه‌ک ته‌وهی غه‌ریبی یان رَیِّبَوَارِیْکی)).

❖ ئەم دونیایه جگه له‌گوێڕایه‌لی خوا، لای خواى گه‌وره هه‌یچ به‌هایه‌کی نیه، وه‌ک پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فرمویه‌تی: ((لوکانت الدنیا تعدل عند الله جناح بعوضه ماسقی کافراً منها شربة ماء))،^(۲) واته: (گه‌ر دونیا لای خواى گه‌وره نرخى با‌له می‌شوله‌یه‌کی هه‌بویه، خواى گه‌وره قومه ئاوێکی نه‌ده‌دا به‌کافر).

هه‌روه‌ها فرمویه‌تی: ((الدنیا ملعونة، ملعون فیها الا ذکر الله وما والاہ أوعالماً أومتعلماً))^(۳) واته: (دونیا نه‌فره‌ت لی‌کراوه، جگه له‌خوا و ته‌وهی جوان بێ بۆی و یان زانا و فی‌رخوازیک بێت هه‌رچی تیابی نه‌فره‌ت کراوه).

❖ ته‌مه‌نی دونیا نزیکى کۆتایی بۆته‌وه، چونکه فرمویه‌تی: ((بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ کَهَاتین))، واته: (هاتنی من و رۆژی قیامه‌ت وه‌کو ئەم دوانه‌یه)، ئاماژه‌ی بۆ په‌نجه‌ی شایه‌تومان و په‌نجه‌ی ناوه‌راست کرد^(۴)، قیامه‌تی مرو‌ف به‌مردنی ده‌ست پێ ده‌کات و ته‌مه‌نیش کورته، گه‌ر ته‌مه‌نی منالی و خه‌و و پیری لی‌ ده‌ربکه‌ین، ماوه‌یه‌کی پوختمان بۆ نامینیته‌وه.

❖ ئاخیره‌ت مانه‌وه‌و نه‌مریه، شوی‌نی گیرسانه‌ویه، وه‌ک له‌ قورئانی پیرۆزدا هاتوه‌و، ئیماندارێکی ئالی فیرعه‌ون و ده‌لی: ﴿يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَٰذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ (۳۹) مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنشَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ [غافر: ۳۹، ۴۰].

۱ - الترمذي، کتاب: الزهد رقم: ۲۳۳۳ وه‌و حدیث صحیح.

۲ - الترمذي، کتاب: الزهد رقم: ۲۳۲۰.

۳ - الترمذي، کتاب: الزهد رقم: ۲۳۲۲ وقال: حسن غریب.

۴ - مسلم، کتاب: الفتى وأشراف الساعة. رقم: ۱۳۲ - ۱۳۵.

به راستی گهر نهو راستیانه له دلی مروقی موسلماندا گیرسایه وه نهو دونه
له چاوانیدا بچوک ده بیته وه.

* ووتی حسن (علیه السلام) له دهره وهی دهسه لاتی سکیدیایه و ئاره زووی له وهیه، که ههیه تی
و گهر ههیشی بی زوری ناکات^(۱)، له م ئاراستیه دا بانگه وازی که بۆ وازهینان له
زۆرخووری، چونکه هۆکاره بۆ جوړیکی زوری خواردنه وه و دهست و په نجه کان پوهو
خراپه کاری و سه ریچی نه بزوینی و گوێرایه لیکردنه کانی بۆ خوا له سه ر قورس و گران
نه کات، ئاخۆ چهند تاوان تیر بوون و زۆر خووری هۆکاری بووه، بینگومان هه رچ که سیك
له تووشی خراپه ی سکی هاتبی خو ی بیاریزی، نهو له خراپه یه کی گه وه ره پزگاری بووه،
شهیتانیش نهو مروفانه نه جولینی که سکیان به خواردن پرپوه^(۲)، بۆیه خوا ی په ره وردگار
ئاگادارمان ده کاته وه له وهی شوین شهیتان و فروفیله کانی نه کهوین، که ده بیته هوی سته م
و هه لچوون به حه لال پازینه بوون، بۆیه خوا ده فره مووی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي
الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ [البقرة: ۱۶۸].

هه ره ها خوا ی گه وه ره پینمایه کردو وین بۆ زیده ره ی نه کردن له خواردن و خواردنه وه،
تا وه کو نه بیته مایه ی زال بوونی ئاره زوو (شهوه)، له ئایه تی کی تر فره موویه تی: ﴿يَا بَنِي
آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾
[الأعراف: ۳۱].

نه وهی که به لگه ی شه وه تی زالبوونی نه وهیه له سه رووی پیویستی نهو که سه یه
خواردن و خواردنه وه زۆر بکات وله تییری زیاده ره ی بکات، بینگومان پیغه مبه ر (علیه السلام)
ئامازه ی کردۆته مه ترسی زیاده ره ی (الإسراف) وزیانه کانی له سه رجه سته وه ده رووندا له و
فه رمووده یه ی ترمزی له مقدامی کوپی معدی کرب ریوایه تی کردوه، له پیغه مبه ری
خوا (علیه السلام) بیستویه تی: ((ماملأ ادمي وعاء شراً من بطنه، بحسب ابن آدم أكلات يقمن
صلبه، فإن كان لا محالة فثلث لطعامه، وثلث لشرابه، وثلث لنفسه))^(۳)، له م فره رمووده

۱ - البداية والنهاية (۱/ ۱۹۹).

۲ - جهاد النفس، علي الدهامي، لا ۹۳.

۳ - الترمذي، كتاب الزهد، رقم: ۳۸۰، حديث حسن صحيح.

پیرۆزه شدا ږونکردنه وهی نه و بهرنامه راسته یه، که پیوسته پیښه و پابه ندبین له که مکړدنه وه له خواردنه وه و زیاده پړیښی نه کړدن له ناره زووی سک دا، چونکه نه و زیاده پړیښه مړوؤ تووشی خراپه یه کی گه وړه ده کات، مده بست له و خراپه یه ش لیږدا ته نیا نه و نه یه په یوه ست بی به نه خوښه کانی گه ده وه، به لکو مده بست نه و شهړه و خراپه یه شه تووشی مړوؤ دیت له و کاته ی خو به و خراپه یه وه ده گری له خواردن و خواردنه وه و پابه ند بوون پیښه وه، له وه شدا خواردن له نامراز ټکی خوراکي و به هیز کړدن لاشه یه و ده بیته نامانج و خاوه نه که ی له پیناویدا ه و لږده دات، نه و ته قه لایه ش سه رقالي ده کات و له کاروباره کانی دایده پړیت و ده یخاته په ژاره وه، هر چ کاتیکیش سکی تیربی د هرونی تیرنابی، چونکه شه هوه تی سک پیوهری به خته وهری لا نه هیشتوه.

(۱)

بویه زیاده پوه یانه ی خواردن و خواردنه وه ته نیا زور خواردنی ناگه یه نی، چونکه زور خواردنی نیشانه یه کی دیاری نه و نه خوښه یه، به لکو راسته قینه یی نه و نه خوښه ش خراپه که یه تی له د هروون و مادیه تی د هروون و گزینی خواردنه له نامرازه و بؤ نامانج، تاوه کو مړوؤ وه کو نه و ناره لانه ی لی ده کات، که ناره زوه کانیان ریگه یان پی ده گرنه بهر، له و باره یه وه خوی په وړه دگار ده فرموویت: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ﴾ [محمد: ۱۲] بخاری و مسلیم له ابن عمره وه نه ویش له پیغه مبه ره وه (ﷺ) پیاویه تیکردوه، که فرموویه تی: ((الکافر یاکل فی سبعة أمعاء والمؤمن یاکل فی معی واحد))، (۲) واته: (بیباوه ران له حهوت گه ده و ریخو له نه خوات و باوه راریش له یه ک گه ده). و اتای نه و فرمووده یه ش نه وه نه گه ټینی نیمانداران، خواردن که مبه که نه وه به مده بست ی سه رقالبون به په رست، بیباوه ریش پپچه وانه ی گشت نه وه یه و زور خورن، چونکه پاشکو ی ناره زووی د هروون ټیتی، له شوینکه و تنی حه راما نه ترسه، گهر که میش بخوات نه وه بؤ دنیا به که مگرتنی نیه، به لکو بؤ چاودیری له ش ساغیه، له بهر سه ختی پیدا گیره که ی له دنیا وه کو نه وه یه له حهوت ریخو له و گه ده وه بخات، نیمانداریش له یه ک گه ده وه بخوات، هره وه کو ده وتری: فلانه که س دنیا به ټیکه له یه ک (پاروویه ک) نه خوات و نیمانداریش له یه ک گه ده وه نه خوات. پیغه مبه ره (ﷺ) هم غونه ی هیناوه ته وه

۱ - امراض النفس، د. انس کرزون، لا ۱۰۹.

۲ - مسلم، رقم: ۲۰۶۰.

بۆئىمانداران زوھدەكەى لەدۇنياو وپىداگىرى بىباوەران لەبە دەست خستنى دۇنيادا^(۱)،
نەوھەيش (پەھەتى خۆى لى بىت) واتايەكى تىرى لەم فەرموودەىيە وەرگرتوھ دەلى:
ووتراوھ: مەبەست بەو ھەوتە، ھەوت سىفەتە، سور بوون و خراپەكەى، ئومىد درىژى و
تەماحكارى، تەبىعەت خراپى، ئىرەىي و، قەلەوى.^(۲)

ابن القەىم دەلى: لەخودى خۆيدا وەكو ھەرامەكانە، دووھمىش ئەوھى بەئەندازەى
سنوور بەزاندەكەى وەكو زىادە پەوى لەخواردنى ھەلەل و زۆر خۆرىدا، ئەوھىيە لە
گوپراپەلى خوا سىست و تەمبەلى دەكات بەسكىھەو سەرقالى دەكات و لەپىناو
تەركردنىدا تەبىكۆشەت، گەر وەدەستىشى ھىنا ئەوھ بە سەرقالىيەكەىيەو سەرقالى دەكات
و، زىانەكانى ئەچىنەتەوھ، ئارەزووھەكانى زىادەكات و پىپەوى شەيتانى لەسەر دەكاتەوھ،
چونكە شىطان لەناو بۆرى خۆىنى ئادەمىزاد دا ئەگەرپ، بۆيە پۆژانە ئەو بۆرىيە لەسەر
تەسك دەكاتەوھ و دەرگای لى دادەخات و زۆر خۆرىش دەرگای بۆدەكاتەوھ و فراوانى
دەكات، ھەركەسىكەش زۆر بخوات، زۆرىش ئەخواتەوھ زۆرىش ئەخەوى و بەمەش توشى
زىان دەبىت.^(۳)

حسن (ﷺ) دەلى: لەدەسەلاتى داوینى ئازدا بوو، ژىرى و بۆچوونى بۆ ملكەچ
نەكردووه^(۴)، حسن (ﷺ) بانگەواز بۆ پىيارى ژىرانە دەكات لەئاروزووى داوین پىسى
پزگار بن، مەوۇ بەوھ ئارەزووى خۆى تەبىكات، كە خۆى گەورە بۆى داناوھ، ئىستاش
ھەلچوونى ئارەزووى داوین ئەنجام گەلىكى ترسناكى ھىناوھتە ئاراوھ، وەكو دلەرقى و
لاوازی باوهر، ھەرچ كاتىك ئارەزووى داوین بۆ پۆژان ھەلچى، ئەوھ دل زۆر پەق دەبى و
تارىكى و ترسى زۆرى لى دەنىشى ئەوھش بە نەزەر دەست پى دەكات، كە خوا ھەرامى
كردووه، پاشان تەكەل بوونى ھەردوو پەگەز ئەوھى دواترىش لەوھى ژنان وەك پىاوان
خۆيان پشان دەدەن لەبەرگ، پىاوانىش ژن ئاسا خۆيان دەرەخەن، ئەو ئەنجامەى دىكەش

۱ - فتح الباري شرح البخاري (۵۳۸ / ۹ - ۵۳۹).

۲ - شرح النووي على صحيح مسلم (۲۳ / ۱۴).

۳ - مدارج السالكين (۴۵۸ / ۱ - ۴۵۹).

۴ - البداية والنهاية (۱۱ / ۱۹۹).

لهئاسایی بوونی خراپه‌کاری و په‌خساندنی تا توشوون و له‌وه‌شدا نه‌خوښی له‌دلدا ده‌گیرسیتته‌وه و باوه‌ری راسته‌قینه‌ش لى دور ده‌که‌ویتته‌وه.

راستی نه‌وه‌ش فرموده‌ی پیغه‌مبه‌ری خوايه (ﷺ): ((لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن، ولا يشرب الخمر حين يشربها وهو مؤمن))^(۱)، بخاری له‌ړیوایه‌تیکى ئه‌م فرموده‌یه‌دا ده‌لئ: واته له‌کردنی داوین پیسی و خواردنه‌وه‌ی عه‌ره‌قدا باوه‌ری ته‌واو نیه، له‌ ئه‌بو هورپړه‌وه (ﷺ) ده‌لئ: پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فرموویه‌تی: ((إذا زنى العبد خرج منه الإيمان، فكان فوق رأسه كالظلة - فإذا خرج من ذلك العمل رجع إليه الإيمان))^(۲) واته: (ګه‌ربه‌نده داوین پیسی کرد نه‌وه باوه‌ری تیادا نامینى وبه‌سه‌ریه‌وه وهك سیبه‌ریك وایه، ګه‌ر له‌وکاره ده‌ستی هه‌لگرت نه‌وه باوه‌ری بۆ ده‌ګه‌ریتته‌وه).

له‌ ئه‌نجامه‌کانی هه‌لچوون و سنور به‌زاندنی داویندا، زورکه‌وتنه‌ تاوانه، چونکه‌ تاوان سه‌رپیچیه‌ ګه‌رچى بچوکیش بیت نه‌وه سه‌رده‌کیشی بۆشوین که‌وتنى سه‌رپیچی ترو تاوه‌کو ئاسان ده‌بیت و که‌سه‌که‌ش مه‌ترسیه‌که‌ی نازانى، نه‌زه‌ر په‌له‌کیشی بۆیرکردنه‌وه‌و له‌دلدا شت دروست ده‌کات و، ئاره‌زوو ده‌جولیتنى و نه‌وه‌ش ده‌بیته‌ مایه‌ی پیداګیری بوون له‌کرداری ناشیرین، ګه‌ر هوکاره‌کانی ئاسان بوون نه‌وه ده‌که‌ویتته‌ تاوانه‌وه، بۆیه‌ نه‌زه‌ر وهك پیشه‌کیه‌ک له‌پیشه‌کیه‌کانی داوین پیسی دانراوه و ده‌رګایه‌که‌ بۆګه‌یشتنه‌ زینا. موسلیم له‌أبو هورپړه‌وه (ﷺ) ړیوایه‌تی کردوه، که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فرموویه‌تی: ((كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزَّنى، مَدْرَكَ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ، فَالْعَيْنَانِ زَانَاهُمَا النَّظَرُ، وَالْأُذُنَانِ زَانَاهُمَا الْإِسْتِمَاعُ، وَاللِّسَانُ زَانَاهُ الْكَلَامُ، وَالْيَدُ زَانَاهُ الْبَطْشُ، وَالرَّجُلُ زَانَاهُ الْخُطَا، وَالْقَلْبُ يَهُوْى وَيَتَمَنَّى، وَيَصْدُقُ ذَلِكَ الْفَرْجُ أَوْ يَكْذِبُهُ)).^(۳) واته: (هه‌موو نه‌وه‌ی ئاده‌مىك پشكى زینای بۆ نوسراوه، که‌ ړزګار بوونى لى نیه، زینای چاوه‌کان پوانیه‌ نامه‌هره‌م، زینای ګوټچکه‌ش بیستنى شتى خراپ، زینای زمان قسه‌ی خراپه، زینای ده‌ست سته‌مه، زینای قاچه‌کانیش هه‌نگاونانه، به‌ده‌مه‌وه‌ چون و په‌تکرده‌وه‌ی نه‌وه‌ش داویننه‌).

۱ - البخاري، كتاب الحدود (۱۳ / ۸) مسلم، رقم: ۵۷.

۲ - صححة الحاكم في المستدرک (۲۲ / ۱) وواقفه الذهبي.

۳ - مسلم، رقم: ۲۶۵۷.

لهوهشدا دزه كردنى سهريپچى بۆدلى بېنده به پله و لهسهر خۆيهيه و كاريگهري دهخاته سهر تاوهكو بى دهر بهستى دهكات، يان بيتواناي دهكات له دهست هه گرتن لهو كاره و داواي زياتريشى دهكات.^(۱)

لهوهدا ابن القهيم دهفرمووى: بهراستى سهريپچيكردن و هاوشيوهكانى دهچيئى و يهكتر ديننه بوون تاوهكو وازلى هينان و لى دووركهوتنهوه لهسهر بېنده سهخت دهكات... تاوهكو دهبيته نيشانه و سيفهت گهليكه له و كهسه رهگ دادهكوئييت، گهر تاوانباركهش لهسهرپچى وازى هيناو بو گوپرايه ليكردنى خوا ههنگاوى هه لگرت، بارى قورس دهبي تابگهريتهوه بارى جاراني، بويه زوريكه لهفاسيغهكان بى چيژ وهرگرتنيكه تاوان دهكهن و پيوستيشيان نيه، تهنيا نهوه نهبي بېنده كردنى تاوانكه تهووشى نازاردهبن.^(۲)

لهتهنجامى سنوور بهزاندى شههوهتى داوين نهمانى ئاپرووه، گهر بېنده له نهنجامى سنوور بهزيئى ئارهزووى داويندا بهتاوان خوى پيوهگرت، نهوه دهگاته حالهتيكه گوى ناداته نهوهى خهلك بيبينى، بهلكو زوريكه له كهسه خراپهكارهكان باسى نهوخراپه كاريهى خويان بوخهلكى دهكهن و شانازى پيوه دهكهن، چونكه لهشهرميان نهماوه.

بهوشيوهيه دهبينين كهسستى نواندن و ئاسان پروانين لهخوپاراستنى ئارهزووى داوين لهلادان گهرچى كهميش بيت، كهه كهه پروه و ترسناكى دهروات و دهكهويته داوى سنوور بهزاندنى نهو ئارهزووهى كه لهنههامهتیهكانى رزگارى نيه، لهكوئاييشدا رهق كردن و تاوانباركردنى دلى تاوانباركهيه و دارنينيئى له رهوشته جوانهكان، سهربارى نهو نهخوشيه دهرونى و لاشهبييهى كه توشى دهبي.^(۳)

بيگومان ئيسلاميش ريوشوين گهليكى خوپاريئى لهسنوور بهزاندنى ئارزووى داوين داناوه لهوانه:

۱ - أمراض النفس، لا، ۱۲۱.

۲ - الجواب الكافي، لا، ۵۹ - ۶۰.

۳ - أمراض النفس، لا، ۱۲۳.

※ چاو داخستن و عه‌ورهت داپوشن:

له‌به‌رنه‌وه‌ی ئه‌و پینگه‌یه‌ی تیری شه‌ه‌وه‌تی لی‌وه ده‌گاته دل، چاوه، بویه خوای گه‌وره
فرمانی به بنده‌کانی خو‌ی داوه له ئاست ئه‌وه‌ی له‌سه‌ریان هه‌رامه چاو داخه‌ن و خو‌یان
داپوشن، خوای گه‌وره‌ش فه‌رموویه‌تی: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا
أَفْرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ [النور: ۳۰].

پینگه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((لَا يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ وَلَا الْمَرْأَةُ إِلَى
الْمَرْأَةِ، وَلَا يَفْضِي الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ وَلَا تَفْضِي الْمَرْأَةُ إِلَى الْمَرْأَةِ فِي ثَوْبٍ
الوَاحِدِ)).^(۱) واته: (پیاو نه‌روانیته عه‌وره‌تی پیاو ژنیش نه‌روانیته عه‌وره‌تی ژن و پیاویش
له‌گه‌ل پیاویتیکی تر له‌یه‌ک به‌رگدا نه‌بن و ژنیش وه‌ها).

إبن القيم (په‌حه‌تی خوای لی بئ) ده‌فه‌رموی: خوای گه‌وره چاوی کردۆته ئاویته‌ی دل،
گه‌ر به‌نده چاوی داپوشی، ئه‌وه دلش ئاره‌زو ویستی داده‌پوشی، گه‌ر چاویشی جولا
ئاره‌زووشی ده‌جولئی.^(۲)

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموی: (پوانین کار له‌دل ده‌کات، که تیر له‌که‌وان نایکات، گه‌رنه‌یکوژیته
ئه‌وا برینداری ده‌کات، وه‌کو پرشکی ئاگر وایه فریتی ده‌يته نێو گژوگیای ووشکه‌وه، گه‌ر
هه‌موو گژوگیای که نه‌سویتی هه‌ندیکی ده‌سویتی، ووتراویشه:

ومعظم النار من مستصغر الشر	كل الحوادث مبدأها من النظر
فتك السهام بلا قوس ولا وتر	كم نظرة فتكت في قلب صاحبها
في أعين الغير موقوف على الخطر	والمرء مادام ذاعين يُقلِّبها
لامرحبا بسرور عاد بالضرر. ^(۳)	يسر مقلته ماضر مهجته

۱ - مسلم، رقم: ۳۳۸.

۲ - روضة الحبين، ۱۰۹.

۳ - روضة الحبين، ۱۱۴.

واته: (هممو رووداوه كان دهستیكه كانیان ته ماشاگردنه، زۆربهی ئاگریش له پریشکیکی بچوکه وه دروست دهیی، ئاخۆ چهند روانین دلئی خاوه نه که ی پارچه پارچه کردوو، وه کو بریندار کردنی تیر. مرۆفیش تاوه کو چاوی ههیه وه سورپتهوه، ئه وه له سه ر مه ترسی وه ستاوه، چا و تروکه کانی به لاه وه دلخۆشکه ره، ده ک به خیر نه یه ت ئه و خۆشحالیه که به زیان ده گه پیتته وه).

✽ تیکه له بوونی ژن و پیاو چه پامه وه و، فرمان کردن به بالا پۆشی ئافره تان:

بۆ رو نکرده وه ی ئه م بابه ته ئایه ت گه لیکی زۆر هاتوو وه، له وانه خوای گهروه ده فره موی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً﴾ [الأحزاب: ٥٩] ههروه ها ده فره موی: ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾ [الأحزاب: ٥٣] بخاری و موسلیم له عقبه ی کوپی عامره وه (ﷺ) رپوایه تیان کردوو په یغه مبه ری خوا (ﷺ) فره موویه تی: ((إياكم والدخول على النساء))، واته: (وریا و ئاگادارب، که بچه لای ژنان و تیکه لیان بن و ته نیا بمینه وه). پیاویکی نه نصاریش ووتی: بۆ برای میردیش؟ پیغه مبه ری فره موویه تی: ((الحمو الموت)).^(١) واته: (بۆ شوبرا هه ر مرده. (حمو): شوبرا یان نزیکانی میرده وه کو برازا و ئاموزا و ئه وکه سانه ی که مه حره م نین، فره موویه تی: به وه ی شوبرا هه ر مرده، واتای ئه وه ده گه یینی، که له که سی تر مه ترسیدارتره، که پی بگات و له ته ک ئافره ته کهه بمینیتته وه، پیچه وانه ی که سی بیگانه به ئاسانی به ئافره ت ناگات.^(٢)

له ابن عباس (رضی الله عنه) رپوایه تی کردوو په یغه مبه ر (ﷺ) فره موویه تی: ((لا یخلو رجل بامرأة إلا ومعها ذو محرم، ولا تنافر المرأة إلا مع ذي محرم)).^(٣) واته: (هیچ پیاویک له گه ل

١ - مسلم، رقم: ٢١٧٢.

٢ - شرح النووي علی صحیح مسلم (١٤/١٥٣).

٣ - مسلم، رقم: ١٣٤١.

ئافره تېكىدا نەبىت، كە ئافره تەكە مەحرەمى لەگەلدا نەبىت وە ئافره تىش بى مەحرەم نابى گەشت بىكات و دوور پروات)).

هەر وەها لە زۆرىك فەرموودەدا هەر پەشەى زۆر ھاتووە لەو پىتاوانەى خۆيان بە ئافرهت ئەچوینن و ئەو ئافره تانەش خۆيان بە پىياو ئەچوینن جل و بەرگ و ھەلسو كەوتدا، لەبەر ئەو ھى و وروژاندنى ئارەزوو و لادانى لى دروست دەبى، بخارى لە ابن عباس (رضي الله عنه) پىوايەتى كردووە، كە پىغەمبەرى خوا (ﷺ) نەفرەتى لەو پىياوانە كردووە، كە خۆيان بە ئافره تان دەچوینن و ئەو ئافره تانەش، كە خۆيان بە پىياوان ئەچوینن.^(۱)

* ھەلنان بۆ بە پۆژو بوون لە كېكردنەو ھى شەھو ەتدا:

گەر ھاوسەرگىرى ئاسان نەبوو ھەر وەها تواناى ھاوسەرگىرى لەبەر دەستدا نەبوو، لەبەر ھەر ھۆيەك، ئەو پىويستە مەروڤ خۆى لە ھەلچون و دەسەلاتى ئارەزوو (شەھو ە) بىپارىزى، ئەو ەش بە پۆژو بوون دەكرى، چونكە لە بە پۆژو بووندا ئارەزوو كەم دەبىتەو ە و ھەلچوونى نامىنى، ئەو رىنشاندەريەش لەو فەرموودەدايە، كە بخارى و موسلىم لەعبداللە كورى مەسعودەو ە (رضي الله عنه) پىايەتيا نكردووە فەرموويەتى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) فەرموويەتى: ((يامعشر الشباب من استطاع منكم الباء فليتزوج، فإنه أغض للبصر، وأحصن للفرج، ومن لم يستطع فعليه بالصوم فإنه وجاء)).^(۲) واتە: (ئەى كۆلى گەنجان ھەركەسى لە ئىو ە دەتوانى باژن بەيىنى، چونكە ھۆيەكە بۆ چاو گرتن و، قەلایەكە بۆ داوین، ئەو ەى ناتوانى ژن بەيىنى ئەوا با بە پۆژو بىت، چونكە پۆژو قەلغانە)، رۆژو دەتوانى كاريگەريەكەى كەم بىكاتەو ە، بۆيە مەروڤ گەر ئەو رىوشوینە خۆپارايىزانەى نەگرتە بەر و، پىيەو ە پابەند نەبوو، ئەو پىويستە تىرى شەھو ەت پەردەى دلى بدپىت، لەبەر ئەو ەى ئامادەى قەبولكردنى ئەو لادانەى ھەيە، لەو ەشدا پۆژ لەدواى پۆژ لەونەخۆشەى دا مەودا ئەكىشى و ئارەزوو ەكەى دەگاتە رژان تاو ەكو كەسەكە دەخاتە نىو بى ئابرووى و سوكيەو ە.^(۳)

۱ - البخاري، كتاب: اللباس (۷/ ۵۵).

۲ - مسلم، رقم: ۴۰۰.

۳ - أمراض النفس، لا ۱۲۶.

بۆیە قسەى حەسەنى كۆپى على (ﷺ) لە دەروەى دەسلەتەى داوینىدایە و ژیری و بۆچونەكەى بۆ كەچ ناكات^(۱)، بانگەوازىكى ئاشكرا و راشكاوانەىە بۆ دامركاندنەوہى ھەلچونى شەھوہتى داوین. وتەى حەسەنى كۆپى على (ﷺ)

ئەگەر قسەبكات لەتەك زانایاندا بۆ قسەکردنى گویدەگرى.^(۲)

ئەوہش پىزى زانایان و سوود لى وەرگرتیانە، بۆیە پىزى لىگرتیان بەشیکە لەسەنەت، پىتەمبەرى خوا (ﷺ) دەفەرموى: ((ليس منا من لم يرحم صغيرنا ويؤقر كبيرنا، ويأمر بالمعروف وينهى عن المنكر ويعرف لعالمنا حقه))^(۳)، واتە: (ئەو كەسە لە ئىمە نىە سۆزو بەزەبى بەبچوكە كافان دانەىەتەوہ، پىزى لەگەورە كافان نەگرى و فرمان بەچاكە و پىگىرى لەخرابىەكان و مافى زانایانمان نەزانى).

بىگومان پىشینیانى ئەم ئومەتە زۆر پىزىان لەزاناكانیان گرتووە و لەوان ئەدەبیان وەرگرتووە و زۆر زانستخوایش لەشیوازی قسەکردن سوودی زۆریان لە زانانیاندا بینىووە، وەك لەكتیبە پەوشتیەكانى زانا و فیرخوایەكاندا زۆرە، گرنگتر ئەوہش ئەوہىە على كۆپى ئەبو تالیب (ﷺ) دەلى: (مافى زانا ئەوہىە پرسىارى زۆرى لى نەكرى و لەوہلامدا تانە نەدرى و گەر تەمەل و لاواز بوو پىداگرى لەسەرنەكرى و، گەر ھەستا جل و بەرگى رانەكىشرى، نەپتى نەخریتە بەردەستى خەلكى و غەیبەت نەكریت، گەر ھەلەى كرد عوزرى قەبولبكریت، پىویستە لەبەر خاترى خوا پىزى لى بگىریت، لەبەرئەوہى ئاینى خوا دەپارپىزى و، لەپیشى دانەنیشى و گەر پىویستىەكى ھەبوو پىش ھەموو كەس خزمەتى بكەیت.^(۴) حسن دەلى: مافى زانا بەسەرتەوہ ئەوہىە گەر چویتە لای بەتایبەتى سەلامى لى بكەیت و لەكەسەكانى دىكەش سەلامىكى گشتى و بەدەستەكانت ئاماژەى بۆنەكەیت

۱ - البداية والنهاية (۱/ ۱۹۹).

۲ - هتمان سقراطى (۱/ ۱۹۹).

۳ - سنن الترمذى، رقم: ۱۹۸۶ صححه ابن حبان، رقم: ۱۹۱۳.

عجامع بيان العلم وفضله (۱/ ۱۲۹).

و چاوانت دانه گری، نه لئی ی فلانه کهس پیچه وانه ی قسه ی تۆی هه یه، له پرسپاره کردندا زۆر لئی مه که، چونکه وه کو دارخورمایه کی ته بهرده وام شتت بۆ بهرده داته وه. ^(۱)

عبدالرحمنی کورپی مه هدی (په جمه تی خوا لئی بیئت)، ده لئی: گهر زانایه که به که سیئک بگهشتایه و له وزانستدا له سه ره وه ی خۆی بوایه نه و رۆژه ی به ده ستکه وت ده زانی پرسپاری لئی بکات وشتی لییه وه فیژی، گهر به که سیئکیش بگهشتایه که سه که له زانستدا له خوار خۆیه وه بوایه فیژی ده کردو ریزدارانه مامه لئی له گه ل ده کرد، گهر به که سیئکیش بگهشتایه وه کو خۆی بوایه نه وه بیری ده هیئایه وه. ^(۲)

پیشینی چاکه کان باشترین نمونه یان هیئاوه ته وه له باره ی پیداکیری له داواکاری وتیکۆشان بۆ وه رگرتن له زانایان و گوگیرتن و ریزو حورمه ت گرتیان، نه و چیرۆکانه شیان شایه تن، که خه تیپی به غدادی و کهسانی تر له و بواره دا باسیان کردوه.

ووته ی هه سه نی کورپی عه لی (ﷺ): زۆربه ی کاتی بیده نگ ده بوو، گهر قسه ی بکر دایه قسه بیژان بیده نگ ده بوون، له بانگه شه کردن به شدار نه ده بوو، له سه ره هیچ شتیئک مشتومری نه ده کرد. ^(۳)

هه سه نی کورپی عه لی (ﷺ) داوای ده کرد قسه که کهم بکریئت و مشتومپیشی پیئ نا شیرین بوو، له و فه رموو ده دا هاتوه: ((إِذَا أَصْبَحَ الْعَبْدُ فَإِنَّ الْأَعْضَاءَ كُلَّهَا تَكْفُرُ اللِّسَانُ، تَقُولُ: اتَّقِ اللَّهَ فِينَا، فَإِنَّمَا نَحْنُ بِكَ، فَإِذَا اسْتَقَمْتَ اسْتَقَمْنَا، وَإِنَّا عَوْجَجْتُ أَعَوْجَجْنَا))، ^(۴) واته: (کاتیئک به نده رۆژه کاته وه، هه موولاشه به زمان ده لیئ: له به رامبه ر ئیئمه دا له خوا بترسه، چونکه به تۆوه پابه ندين، گهر تۆ راست بیت ئیئمه ش راست ده بین، گهر لار و چه وتیش بیت، ئیئمه ش لارو چه وت ده بین). پیشینانیش له قسه کردن دا سه ره نهشتی ده روونی خۆیان ده کرد، چونکه زمان له نه ندانه کانی تر جو له ی سووک و زیانبه خشته به سه ره بنده وه، نه بو بکری صدیق (ﷺ) زمان ی خۆی ده گرت و ده یفه رموو:

۱ - هه مان سه رچاوه (۱/ ۱۴۶).

۲ - المحدث الفاضل للرامهرمزي، لا ۲۰۶، قواعد في التعامل العلماء، عبدالرحمن بن معلل الوهيقي، لا ۸۶.

۳ - البداية والنهاية (۱/ ۱۹۹).

۴ - الترمذي، رقم: ۲۴۰۷ حسنه الاباني في الصحيح الجامع (۱/ ۵۱۳).

ئەمە تاوانەکانى بۆم ھىنا،^(۱) ئەى زمان قسە كۆيلەى تۆيە، گەر لە تۆ دەرچوو تۆ دەبىتە كۆيلەى ئەو، خوا لىپرسىنەو لەگەل مروژ دەكات لەسەر ھەموو قسەيەكى كە دەيكات، بۆيە دەفەرموى: ﴿ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴾ [ق : ۱۸].

زمان دوو دەردى گەورەى ھەيە گەر لەيەكيان پزگاربوونى ھەبوو لەوەتريان پزگاربوونى نايبت، دەردى قسە و دەردى بىدەنگى ھەريەكەيان لەكاتى خۆيدا لە وىتر تاوانى زۆرتەرە، بۆيە كەسى بىدەنگ لەبەرامبەر راستيدا شەيتانى لالە و سەريپچىكارە، كەسەش راستى نەدركىنى بەدرو قسە بكات شەيتانىكى قسە بىژە و سەريپچىكارى فەرمانى خوايە، زۆربەى مروژيش لەقسەو بىدەنگيان لادەرن لە نيوان ئەو دوو دەردەيان، ناوەند كارانەش - كەسانى پىگەي راستن - زمانيان لەقسەى خراب و پوچدا بەستوو، لەوەدا قسەدەكەن سودى بۆ ئاخىرەتيان ھەبى، بۆيە نابىنى كەسانىكان قسە بكات و بى سود بۆى بگەرپتەو، سەرباي ئەوەى زيانى دواوژى تبادا بىت، بەندە لەروژى قىامەتدا چاكەى بەنمۆنەى چياكان ھەيە، ئەبىنى كەزمانى ھەموو وىرانى كردو، خراپەى نمۆنەى چياكانى بۆدەت، ئەبىنى لەزۆر يادکردنى خوا و قسەى باشدا زمانى ئەو خراپەكارىانەى لەنيو بردوو.^(۲)

قسەکردن و بىدەنگى بەرەھايى فرمان پىكراو نين، بەلكو پىويستە لەچاكە دا قسەبەكەيت و لەخراپەدا بىدەنگ بىت، پىشينانەش زۆر بىدەنگيان لەبەرامبەر خراپەو ھەلئاردوو، چارەى دەرونى خويانيان دەكردو ئەوەى پەيوەندى بەوان نەبوايە قسەيان تىدا نەدەكرد.^(۳) فۇضيلي كورى عياض(رەھمەتى خواى لى بىت) دەفەرموو: ھەج و مانەو ھەلجىھاد و سەنگەردا سەختەرى نە لەگرتنى زمان، گەر زمانت بەلاو ھەلجىھاد، ئەو ھەلجىھادى سەختەيدى، دەلى: بەندە كردنى زمان بەندىخانەى ئىماندارانە، گەر زمانت بەلاو ھەلجىھاد، ئەو ھەلجىھادى سەختەيدى.^(۴)

۱ - جہاد النفس، لا ۷۶.

۲ - الداء والدواء لابن القيم، لا ۳۷۹.

۳ - جہاد النفس، لا ۷۷.

۴ - جامع العلوم والحكم.

- ووتەي حەسەنى كۆپى (ﷺ): گەر دووکارى بهاتايە پىش^(۱) نەي دەروانى کاميان لە حق نزیکترە، بەلکو دەپروانیە ئەوەی نزیکى ئارەزووی یەتی و پىچەوانەى دەکرد:

حسن (ﷺ) سوور بو لەسەر پىچەوانەى ئارەزووکانى (هوى)، هەواش حەزى دەرونە بۆ چيژ وەرگرتن لەو ئارەزووانەى پالەنەرى شەریان نیە،^(۲) هەواو ئارەزووش لەو هۆکارانە دادەنریت، کە لە پیناویاندا زۆربەى نەتەووەکان پىچەوانەى پىغەمبەرەکانیان کردووە و، گەورەبیان نواندووە و، ئەو راستى و پوناکیەیان قبوڵ نەکردووە، کە پىغەمبەران (عليهم السلام) بۆ ئەوانیان هیناوە. خۆای گەرەش فەرموویەتی: ﴿لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ﴾ [المائدة: ۷۰].

هەرەها خۆای گەرە فرمانى بە داودى پىغەمبەرى (ﷺ) کردووە، کە پىچەوانەى هەواو ئارەزووی بەکویت فەرمووی: ﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ﴾ [ص: ۲۶].

إبن تیمیە فەرموویەتی: خودى هەوا و ئارەزوو ئەو خۆشەویستە و تورپییەى کە لە دەروونیدا یە بۆ ناگوڤى، خاوەندارى ناکریت، بەلکو لەشویئ کە وتندا سەرزەنشت دەکری^(۳)، لەشویئیکى تر دا دەلئ: تەنیا خۆشەویستى و تورپییەى هەوا یە، بەلام حەرەم ئەو یە شویئکە وتنى خۆشەویستى و تورپییەتى کە لەبەر خوا نیە^(۴)، چارەسەرىش بۆ ئەو کەسەى بە هۆى هەوا و ئارەزوووە تووشى تاوان دەبئ، پەيوەستکردنى دەرونە بە قورئان و سونەت و شویئکە وتنى بەرنامەى سەلەفى سالح و پەروەردەکردنى دەرونە بە بەردەوامبوون لەسەر ترسان لەخوا و سەرزەنشتکردنى دەروون و بەردەوم لىپرسینەو

۱ - البداية والنهاية (۱/ ۱۹۹)

۲ - التعريفات للرجاني، لا ۲۵۷.

۳ - الفتاوى (۲۸ / ۱۳۱).

۴ - هەمان سەرچاوە، لا (۲۸ / ۱۳۳).

لهوهی پرویداوه بههۆی جوانیهکانیهوه لهخشته نهچی، زۆر پرسیارکردن له زانایان و ئیمانداران و، بۆچون وهرگرتنیا لهبارهی ئهوهی ئهیهوی بیکات و دهری بیریت، ههروهها پهخساندنیه دهرونیش لهوهرگرتنی ئامۆژگاری کهسانیت و وهرگرتنی بۆ چونه راستهکان، گهرچی پێچهوانهی دهرونیش بۆ و پهله نهکردن لهبریاردان و کار دواخستن ووریایبون لهبههرچی ئهوکارانهی زیادهپهوی و سستی تیا دایه، نهقامی و دوزمنایهتی، پێویسته مرۆڤ زۆر بپارێتیهوه و، بۆ لای خوا بگهڕێتیهوه، بهوهی لهشوینکهوتنی ههواو ئارهزوو فیتنه دووری بجاتهوهو داوا له خوا بکات بۆ ووتنی قسهی راست له توپهیی و پهزامهندی سهرخات و ئهو دوعایه زۆربکات، کهپێغه مبهری خوا(ﷺ) ئومه ته کهی فیر کردوه: داوای قسهی راست لێ ده کهم له پهزامهندی و توپه بیدا^(۱)، پێغه مبهری خوا(ﷺ) فهرموویه تی: ((اللهم اني أعوذ بك من منكرات الأخلاق والأعمال والأهواء))^(۲)، واته: (خوایه گیان په نات پێ ئه گرم له خراپه کانی رهوشت و کارو ئاره زووه کان).

۴- هه سه نی کورپی عه لی(ﷺ) فهرموویه تی: دروسته گومانی خراپه بریت به که سیك ناشیرینی لێ بزانی و، به لگهی له سه ر بووی و، دروست نی یه گومانی خراپی پی بری ته نیا به هۆی گومان هوه، چونکه گومان زۆر درۆ ده کات.^(۳)

تیگه یشتن له و چه مک و حیکمه ته ی حسن ئه وه یه، که موسلمان ی ژیر بۆی هه یه گومان ببات به که سیك، که حال مامه له و رهوشت و قسه کانی بزانی به به لگه وه، مرۆڤ هه ندی جار ئه وه ی له ده رونی دایه ده که ویتته سه ر و زمان ئه ترازی، به سروشتی حالیش پاداشت یان سزای که سه گومان لێ کراوه که له سه ر ئه و گومان ه دانامه زری، به لام ئه و قسه یه ی حسن(ﷺ) ناگادار بوونه له نمونه ی که سانیک، تاوه کو مرۆفی موسلمان نه که ویتته ته نگه ژه و کاره ساته وه به هۆی گومان باشیه که ی به و که سانه (که سه ئاره زووبازه کانن)، هه رکه سیکی ش مامه له ی خه لکی بکات و تیکه لی بکات مه ترسی متمان ه ی له و که سانه ی پێشینه ی گومان خراپی هه یه ئه زانی ت به لگهی بی متمان ه ی هه بووه پێیان، به لام ته نیا گومان بر دنی

۱ - النسائي، كتاب السهو باب الدعاء بعد الذكر (۵۵/۳) صححه الالباني.

۲ - سنن الترمذي وصححه الالباني، كما في صحيح سنن الترمذي (۱۸۳/۳).

۳ - الشهب اللامعة في السياسة النافعة للمالقي، لا، ۱۷۳.

خراب به موسلمان به بیّ به لگه یه کی به هیژ یان نیشانه یه ک شه وه نابیی موسلمانی وه ها گومانیک بیات، خوای گه وه فرموویه تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ﴾ [الحجرات: ۱۲].

هه ندی له زانایانیش له ته فسیری نایه تی: ﴿إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ﴾ ووتویانه: شهویه به چاکه کاران گومانی خراب بریت، به لام خراپه کارو فاسیق به غوونه ی دهرکه ووتنی خراپه یان ده کری گومانی خراپان پی بریت. پیغه مبهری خوا (ﷺ) فرموویه تی: ((إياكم والظن، فإن الظن أكذب الحديث))^(۱)، واته: (ووریای گومان بن، چونکه گومان بردن له هه موو شتیک دروتره).

ابن حجریش گومان بردنی به موسلمان به تاوانه گه وه کانی ناخ (باطن) ناو بردووه، ده لی: چونکه بریاردانی خراپی له سهر که سانی تر ته نیا به گومانه، شهیتان هانی ده دات بو سوک ته ماشا کردنی و هه لته ستان به نه نجامدانی مافی، زمان دریژ کردنه له شه تکردنی، گشت شه وان هه له تاوانه له ناو به ره کانه، هه رچ که سیکت بینی گومانی به خه لکی ده برد و به شوین ده رخستنی عه یبه کانیاندا ده گه را، بزانه شه وه هوی پیسی ناخیانه، چونکه موسلمان بو سه لامه تی ناخی به شوین پاساودانی چاکه ده گه ری و دوو رووش له بهر پیسی ناخی به شوین عه یبه کانیاندا ده گه ری^(۲)، شه مهش کورته یه که له سهر ووته یه کی حه سه نی کوری علی (ﷺ): ده کری گومانی خراب به که سی بریت کاری خراپی لی دهرکه وتبی و، به لگه ی هبی و نا کریت ته نها به هوی گومانه وه گومانی خراپی ی پی بکریت، چونکه گومان زور دروده کات.^(۳)

۵- ووته ی حه سه نی کوری علی (ﷺ): سویند به خوا گهر کومه لی راویژی یه کتر بکه ن، خوای گه وه باشتریان پی دبه خشی^(۴)، حسن (ﷺ) خه لکی هانده دات و

۱ - البخاري، رقم: ۵۱۴۳، مسلم، رقم: ۲۵۶۳.

۲ - الزواجر، لا ۱۱۴.

۳ - الشهب الامعة في لسياسة النافعة، لا ۱۷۳.

۴ - التهذيب الرياسة، وترتيب السياسة للقلمي، لا ۱۸۳.

ناموژگاریان ده کات له گشت کاروباریکدا راوړئ بهیه کتر به کهن، بږیه بهرپرسياری یه کهم (هاوه لائن) راوړتيان بهیه کتر کردووه، پیغه مبهه (ﷺ) و خلیفه راشیدییه کان نهو کاره گرنگه یان نه نجام داوه، بیگومان هسه نیش له ناشته واییکردنی له گهل معاوییه دا (ﷺ) وه کو دواتر باسی ده کهین، راوړتی حسین و عبدالله کوړی جعفر، که ناموژای بووه و سه رکرده کانی دیکه ی ده ولته که ی کردووه.

راوړئ به یه کیک له پسا شهرعیه کان و گه وری بریاره کان داده نریت، هه رکه سیکیش - له بریاره کاند - راوړئ به زانایان نه کات، نه وه له کارخستنی واجییکه، نهو کارهش جیاوازی وناکوکی تیدا نیه. ^(۱) جصاصی حنه فیش (په همتی خوی لی بی) له تهفسیر کهیدا (احکام القرآن) سه بارهت به ثایه تی: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ [الشوری: ۳۸] ده لی: نهو ثایه ته به لگه ی گه وریه پاییه راوړئ کردنه، له گهل باوه و نوړئو کردندا باسکراوه و، به لگه یه که فرمانی کردمان پی کراوه. ^(۲) طاهر عاشور ده لی: کو ی قسه ی جصاص به لگه یه له سه ر نه وه ی مه زه بی حنه فی راوړئ کردن به واجب ده زان. ^(۳) نه وه ی (په همتی خوی لی بیت) ده لی: هاوه لائن جیاواز بونه له وه ی راوړئ کردن له سه ر پیغه مبهه ری خوا (ﷺ) واجب بووه یان وه کو له سه ر نیمه سوننهت بووه، راستی نه وه یه به لایانه وه واجب بووه، فرمان پی کراو بووه: ﴿شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ پای په سه ند به لای کو ی زانایانی نسوله وه (نه مر) بو واجبسه. ^(۴)

ابن تیمیه (په همتی خوی لی بی) ده لی: ناکری کار پاپه رینه ری موسلمانان بی راوړئ کردن بی، چونکه خوی گه وریه فرمانی به پیغه مبهه که ی کردووه (ﷺ) که راوړتی هاوه لانی بکات، خوی گه وریه فمروویه تی: ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ [آل عمران: ۱۵۹].

۱ - المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز (۳/۳۷۹).

۲ - احکام القرآن للجصاص (۳/۳۸۶).

۳ - التحرير والتنوير (۴/۱۴۹).

۴ - شرح النووي على مسلم (۴/۷۶).

بېگومان راويژكردن يه كيځكه له پايه كاني سيستمې ئيسلامې يارمه تيدهرې دروستكردنې كۆمه لگه ي ئيسلاميه، سيستمې شورش له بهر حيكمه تيكي گه وړه و مه به ست گه ليكي زور دانراوه، چونكه بهر ژه و هندى زور و سودى بهر خى تيا دايه، به خپرو فېرو پېرؤزى بؤسر نوممېت و ده ولت و كۆمه لگا ده گه پريته وه له وانه:

- شورى جوړيځكه له گفتوگوى كراوه و له باشتري شىوازه كاني ووشياركردنې راي گشتى وړونكردنه و هيه تى و پته و كردنې هوكارى خوښه ويستى و متمانېه له نيوان حاكم و هاوالاتيان فەرمانده و ژيرده ستو سهرؤك و سهرؤكايه تيكراره كاندا، باشتري شىوازي دهسه لاتو بؤ نه هيشتنى گومان و نه و دهنگويانه ي له سايه ي داپلؤسين و دهنگه دهنگ بلاو ده بيتته وه.

- بنه ماكانى ئيسلام نه وه ده خوازي هم موو تاكيك هه ست بكات له ژيانى كۆمه لگه و كۆمه لدا رولې گرنكي خوى هيه، راويژكردن بواري بؤ گشت تاكيك ده پرخسپنې، تاوه كو بؤ بهر ژه و هندى كۆمه لگه و توانا و بېرو بؤ چون و نيشانه ي پيشكه ش بكات، كه له توانا يدايه، هه روه كو له بهر ده هم موو تاكيكدا بواري ده پرخسپنې تاوه كو له باره ي كاروباري گشتيه وه بؤ چوونى خوى ده ربړيت.

- شورا باوه شى سؤزو پته و به تاكه كاني نوممېت ده به خشى، له شورا دا تاك هه ست به به هاى خود و بېرو مروفايه تيه كه ي خوى ده كات و، تاكي كۆمه لگه ش هانده دا پروه و ئيجتihad و داهيتان و رازييون وكرانه وه ي وزه كان و به هره شاره وه كه ي نوممېت ده ركه وي.

- به راستى شورى يارمه تيدره بؤ چاره سر كړدنې رق و كينه شاره وه كان و ناكوكيه كان ناهيلى و بهر پرسانى ده ولتېش بؤ به خشين پالده دات و بؤ سيستم راپه راندى و راستگويان هانده دات.

- له سيستمې شورا دا يادخستنه وه ي نوممېت به وه ي خاوه ن دهسه لات و هه روه ها يادخستنه وه ي سهرؤكي ده ولتېه به وه ي له دهسه لاتدا بريكارى نه وانه.

- له راويژكردندا به جى هينانى فرمانى خوايه و شوينكه و تنى پيغه مبهري خوايه (ﷺ)، نه م تايبه تمه نديه ش له گرن گترين تايبه تمه نديه پيشكه و تووه كانه، نه وه ش گرن گترين هوكارى

سەرکەوتنی سیستەمی الشوریە. ^(۱) حەسەنی کۆری عەلی (ﷺ) خەڵکی ھاندەدات بۆگرنگی دان بەشوار و جێ بەجێ کردنی، بۆیە دەڵێ: سۆیند بەخوا گەرکۆمەلێک راویژبکەن خوا باشتریان پێ دەدات لەوەی کۆیانی کردۆتەو. ^(۲)

۶- حەسەنی کۆری عەلی (ﷺ) لەھەندێ ئامۆژگاریەکانی بۆ موسڵمانان دەڵێ: ئەوێ نەوێ ئادەم لە سنور بەزاندنە حەرەمەکانی خوا دەست ھەلگرن دەبنە بەندەییەکی خواویست، پازێ بە بەوێ خوا بەشی تۆی داوێ دەوڵەمەند دەبی و چاکەکار بەتەک ئەوکەسە دەبێتە ھاوسێت ناشتەوا و سەلامەت دەبو چۆنت پێخۆشە خەڵکی مامەلەت بکەن تۆش وەھا مامەلە بکە.

بێگومان لەنیوان ئێوە دا کە سانیک ھەن سەرودت و سامان زۆر کۆدەکەنەو و کۆشک و تەلار دروست کەن و ئومێدی دووریان ھەیە، کەچی کۆکردنەویان پوچە، ئەوێ نەوێ ئادەم تۆ لەو رۆژە لە دایک بووی بەردەوام تەمەنی خۆت بە فیڕۆ دەدەیت، کەواتە خەریکی چاکەکاری بە بۆ ئەوێ دەوڵەمەند بی، چونکە ئیماندار تیشو بۆ قیامەت کۆ دەکاتەو، بێ باوەریش لە دنیادا چیژ وەرەگری ^(۳)، پاشان ئەم ئایەتە خۆیندەو: ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ [البقرة: ۱۹۷].

أ- ئەمەش تەفسیریکی کورتی ئەو ووتارە حەسەنە ئەوێ نەوێ ئادەم لەسنور بەزاندنی خوا دوور بە دەبێتە بەندەییەکی چاکەکار ^(۴)، ئەوەش ئاراستە کردنی کە حەسەنی کۆری عەلی ئامۆژگاری خەڵکی دەکرد بۆ دوورکەوتنەو لەحەرەمەکان، حەسەنی کۆری عەلی ئەوکەسە واز لەحەرەمەکان بەیخی بە بەندەیی خواوەرستی دادەنی، چونکە بەھۆی ئەنجام دانی کاری حەرەمەوێ مەژۆ دەکەوێتە بێئاگایی و توشوی تۆرەیی خواو سزا وەرگرتنی دەبێت، ھەرەکو کەوتنە حەرەم و بێئاگایی لەگۆڕاپەلێکردنی خوا دوو ھۆکاری خراپ و ئازار گەلێکی سەختە لەدونیایا ناخیرەتدا، ابن القیم دەفرمووی: ئەنجامەکانی

۱ - الشوری بین الاصله والمعاصرة لعزالدين التيمی، لا (۳۳، ۳۴).

۲ - تهذيب الرياسة وترتيب السياسة، لا ۱۸۳.

۳ - نور الابصار، الشبلنجی، لا ۱۲۱، الحسن بن علي، لا ۲۸.

۴ - هتمان سقرضاوة، لا ۱۲۱.

که می سه رکه وتن و بۆچوون و خراپ و شاراو هی پاستی و دل بۆگه نی و بیر سستی و کات به فیرو دان و روانینه دهستی خه لک و دووری نیوان به نده و په روه ردگاری و ریگری کردنی به دست هینانی پارانه وه و دل په قی و نه مانی فیه و به رکه ت له رزق و ته مه ن و بیبه شی له زانست و کردنه به ری به رگی شه رمه زاری و شه رمه زاربوونی به رده م دوژمن و دلته نگی و تاقیبونه وه به به و هاوړی خراپانه ی دل گنده ل ده کهن و کات به فیرو ده دن و په ژاره زوری و ژیان سه ختی و بارقورسی، گشت نه وانه به ره می سه ریچی و بی ناگاییه له به رامبه ر خوا، وه کشتوکال له ئاو به به ردیت و سوتانیش به ئاگر، پیچه وانه ی نه وانه ش به هو ی گو یزپایه لیکردنی خوا به ره م دین^(۱)، بۆیه دوورکه وتنه وه له حه رام ریگه یه که بۆ گو یزپایه لیکردنی خوا، له وه شدا موسلمان ده بیته وه به نده یه کی خواناس، بۆیه حسن فره موویه تی: نزیک کی حه رامه کان و سنوره کانی خوا مه که ون ده بنه به نده یه کی خواناس.^(۲)

ب - په زای به به وه ی خوا پئی به خشیت ده وله مه ند ده بی.^(۳)

حسن (رضی الله عنه) سه باره ت به پازیبون قسه ده کات به وه ی خوا بۆ به نده نویویه تی، پازیبون به هو ی ده وله مه ند بوون به خوا ی گه وړه واتای پازیبونیش له به رامبه ر نه وه یه به نده په قی نه بیته وه له وه ی چی له قه زاو قه ده ری خوا دانراوه و ده بیت.^(۴)

به رزترین په لی پازیبون دل خو شی و ئارامی ده روونه بۆ قه زاو قه ده ری خوا له باش و خراپ و باوه ر بوون به قه زاو قه ده ر یه کینکه له شش پایه کانی باوه ر به شیرین و تالیه وه نه م پازیبونه ش له جوانترین په وشته نیمانیه کانه، چونکه ده ست گرته به جله وی گشت پایه کانی باوه ر وه، چونکه رو ح و ژیانیه تی و رو حی ته وه کول و حه قیقه ته که یه تی، رو حی دلنایی و خو شه ویستی و به لگه ی راست خو ش ویستنی خو شه ویسته و رو ح و به لگه ی سوپاس گوزاریه.^(۵)

۱ - الفوائد، لا ۳۲.

۲ - الحسن بن علی، لا ۲۸، نور الأبصار، لا ۱۲۱.

۳ - هه مان سه رچاوه، لا ۲۸.

۴ - المفردات للراغب، ۱۹۷.

۵ - مدارج السالکین، (۲ / ۲۱۸).

پازیبون دەرگای په‌وشت شیرینی له‌گه‌ل خوا و خه‌لکی ده‌کاته‌وه، چونکه په‌وشت شیرینی له‌پازیبونه‌وه سه‌رچاوه ده‌گری و په‌وشت ناشیرینیش له‌تورپیه‌وه، هه‌ندی زاناش پازیبونیان به‌په‌وشت شیرینی له‌گه‌ل خوادا ناسیوه، ووتویه: چونکه له‌مولکی خۆیدا پتگری ناپازیبون و په‌خنه‌گرتن و نه‌هیتشتنی زۆر ووتن، په‌وشت شیرینی لی دوور ده‌خاته‌وه، هه‌ر شتیکیش خوای گه‌وره‌برپاری دابیت نه‌و به‌نده‌یه به‌ناوی ناشیرین ناوی نابات، چونکه پیچه‌وانه‌ی پازیبونه^(۱)، بۆیه نه‌و جوړی پازیبونه له‌زۆر نایه‌تدا خوای گه‌وره به‌گرنگیه‌وه باسی کردووه: ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ [التوبة: ۱۰۰].

نه‌وی به‌لگه‌یه له‌سه‌ر به‌رزترین په‌لکانی باوه‌ر به‌ویپیه‌ی ته‌واوی په‌وشت جوانی تیدایه له‌گه‌ل خوا، به‌نده به‌گشت دلخۆشی و دل‌تارامیه‌وه وه‌ری ده‌گری، له‌ده‌رونیشدا هیچ ناخۆشیه‌ک نابیتنی له‌گشت نه‌وخیرو شه‌پانه‌ی خوا برپاری داوه، به‌لکو به‌هاتنی قه‌زاو قه‌ده‌ر به‌سه‌ریدا په‌زامه‌نده، چونکه حیکمه‌تی خوا ده‌زانی و له‌شهرع و پروداوی گه‌ردوندا په‌خنه‌ناگری، چونکه نه‌زانی خوای گه‌وره له‌کارو قه‌زادا دانایه‌و بۆ به‌نده‌کانی به‌چاکه برپاریان بۆ ده‌دات، نه‌گه‌رچی له‌ده‌رونیشیاندا پیچه‌وانه ده‌رده‌که‌وی.

بیگومان باپیری حسن(علیه‌السلام) پی‌شه‌وا و نمونه‌ی به‌رزه، بۆ ئیمه‌ی پونکردۆته‌وه، پازیبونی چۆن بووه به‌رامبه‌ر تاقیکردنه‌وه‌کانی خوا، پی‌غه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) نمونه‌ی ته‌واوی مروّقی په‌زامه‌ند بووه له‌و نازاره‌ی له‌بانگه‌واز کردنی بۆ خوا له‌مه‌که‌ک یان تائیف یان له‌مه‌دینه‌دا چه‌شتی، نازاری گه‌یشته نه‌وپه‌ری، کۆمه‌لێک هه‌ول درا بۆ تیروورکردنی، سه‌ره‌نجام تیدا سه‌رکه‌وتوو نه‌بوون، له‌وکه‌سانه‌ش خۆشبوو، که‌هه‌ولتی تیروورکردنیان دا، هه‌روه‌ها به‌سه‌روه‌تی که‌میش پازی بووه، مروّقیه‌تی نمونه‌ی پازیبونی نه‌وی نه‌دیووه، داوای له‌خوای کردووه فه‌رموویه‌تی: ((اللهم اجعل رزق آل محمداً قوتاً))^(۲)، له‌کاتی له‌ده‌ستدانی مناله‌کانی پازی بوو به‌قه‌زاو قه‌ده‌ری خوا، وه‌ک له‌کاتی مردنی ئیبراهیمی شیره‌خۆره‌ی خالی حسن ته‌مه‌نی هه‌ژده‌مانگ بوو، له‌پیریشدا خواپی‌ی به‌خشیوه و داوی مردنی کوپه‌کانی تریشی له‌پیشوودا، نه‌وه پازیبونی به‌قه‌زاو قه‌ده‌ری خوا له‌ده‌ست نه‌دا،

۱. - مدارج السالکین، (۲/ ۲۲۰)

۲. - البخاری، الرقائق، رقم: ۱۰۵۵.

زیاتر دامه‌زراو بوو، به‌لکو په‌زامه‌ندی خوځی پاڅه‌یاند، نه‌وه‌ش نه‌نډسی کورې مالیک(ﷺ) له‌باره‌یه‌وه‌ پړوايه‌تې کړدووه: ((إن الدمع تدمع، والقلب تحزن، ولا نقول إلا بما يرضى ربنا، وإنا لفراقك يا إبراهيم لمحزونون)).^(۱)

واته: (چاو فرمیښک ده‌پړیځی و دلّیش خفه‌تباره، هه‌رته‌وه‌ش ده‌لّین: که‌ په‌روهر دگارمان پئی‌ ی‌ رازیه، نیمه‌ش بۆ له‌ده‌ستدانی تۆ دلته‌نگین ته‌ی ئی‌براهیم).

که‌سه‌ نزیکه‌کانی، که‌ له‌به‌رده‌ستدایه‌ بۆ به‌رگری‌کردنی خوځی و بانگه‌وازه‌که‌ی کوژران نارازی نه‌بوو، به‌لکو هات و له‌باره‌ی شیړی خواو شیړی پیغه‌مبه‌ری حه‌مزه‌ی کورې عبدالمطلب مامی پیغه‌مبه‌ر بوو(ﷺ) له‌ ئوحدودا به‌جوړیکې بئی نمونه‌ شه‌هید بوو(ﷺ) ته‌رمه‌که‌شی ته‌تک کړا و، که‌سی‌کی به‌م جوړه‌ نه‌بینی‌بو پېش شه‌و به‌و شی‌وه‌یه شه‌هید کرابیټ، سنگی شق کړابوو، ته‌نیا فه‌رمووی: ((رحمة الله عليك، إن كنت ما علمتك إلا وصولاً للرحم، فعولاً للخيرات والله لو لا حزن من بعدك عليك لسرني أن أتركك حتى يحشرك الله في بطون السباع)).^(۲)

له‌گه‌ل شه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) له‌ هه‌موو کاروباریک ته‌وپه‌رې په‌زامه‌ندی هه‌بوو له‌ به‌رامبه‌ر خوادا، هه‌میشه‌ پېداگری ده‌کړد له‌ پارانه‌و بۆ شه‌وه‌ی خواي گه‌وره‌ رازی‌بون و دامه‌زراوی پئی‌ ببه‌خشی^(۳)، له‌کاتې پارانه‌وه‌ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ته‌مه‌ی ده‌ووت: ((وأسألك الرضا بعد القضاء وبرد العيش بعد الموت، ولذة النظر إلى وجهك، والشوق إلى لقائك، أعوذ بك من ضراء مضرة وفتنة مضلة، اللهم زينا بزينة الإيمان، واجعلنا هداة مهتدين)).^(۴)

فه‌رموده‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) له‌کاتې دوعا کړدن بۆ به‌ده‌ست هی‌نانی رازمه‌ندی خوا ته‌نھا دوعای په‌زامه‌ندی بۆ خوځی نه‌ده‌کړد، به‌لکو بۆ ئومه‌ته‌که‌شی ده‌رکړد، وه‌ک له‌م

۱ - مسلم، رقم: ۲۳۱۵

۲ - تفسیر ابن کثیر (۵۲۲/۲) عزاه ابن کثیر الی البزار وقال عند بعد مراده له بنسبه هذا اسناده فيه ضعيف، وذكره بنحوه ابن هشام في سيرته(۱۷۱/۳) عن ابن إسحاق مرسلًا.

۳ - أخلاق النبي (ﷺ) في القرآن والسنة (۱/۱۰۰).

۴ - سنن النسائي، في السهو (۵۵/۳) من حديث عمار بن ياسر إسناده حسن

فهرموده یه بۆمان دهرده که ویت: ههر که سی گوی له بانگیژ بوو ووتی: ((أنا أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأن محمداً عبده ورسوله، رضیت بالله رباً وبمحمد (ﷺ) نبياً ورسولاً، وبالإسلام ديناً، غفر له ذنبه))^(۱)، لهم فهرموده یه تیبینی نهوه ده کری چۆن پیغه مبهری خوا (ﷺ) نهم پارانه وهیه به ستوته وه به کاریک، که رۆژانه پینچ جار دووباره ده بیته وه، تا وه کو نهم پارانه وهیه و ناوه رۆکه که ی ره خساو بی له ده روونی ژنان و پیاوانی ئیمانداردا، ههر وه ها فهرموویه تی: ((ذات طعم الإيمان من رضي بالله رباً، وبمحمد (ﷺ) نبياً ورسولاً))^(۲).

بیگومان لهو دوو فهرموده یه دا، گه ورپی رازیبون له به رامبه ر خوی گه وردها پروون ده بیته وه، که نهو خوره وشته هۆکاری لیخۆشبوونی تاوانه، و فهرموده ی دوايش شایه تیه دا چێژی باوه ری تیا دایه، چونکه خاوه نی نهو خوره وشته ده زانی نهوه ی تووشی هاتوو ه بۆ هه له پیکردنی نیه و، کاری خوا له کاری خۆی باشته، بۆیه چاو تیرانه له خۆشی و ناخۆشیه کانی نهم ژیا نه دا ده ژی، له خۆشی و ناخۆشیدا سوپاسی خوا ده کات، چونکه گشت نهو کارانه کاری خوان و له مولکی خۆیدا یه، ناخۆ چهنده خۆشه بۆ که سی ژیا نی بهو جۆره بباته سه ر چی له وه خۆشته^(۳)؟ هه سه نی کوری علی (ﷺ) به زمانی حال له سه ر نهم ره وشته سوور بووه: رازیبه به وه ی خوا پی تیدا وه ده وه مه ند ده بی.^(۴)

ج- وته ی حسن جوان مامه له ی دراوسی که ت بکه سه لامه ت ده بی:

حسن مسولمانان هانده دا جوان مامه له له گه له دراوسی بکه ن، چونکه دراوسی گه وره ترین مافی له سه ر دراوسی یه، خوی گه وره فهرموویه تی: ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ﴾ [النساء: ۳۶]. پیغه مبه ریش (ﷺ) فهرموویه تی: ((ما زال جبريل يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورث)).^(۵)

۱ - مسلم، رقم: ۳۸۶.

۲ - الأخلاق النبوی (ﷺ) في القرآن والسنة (۱/ ۱۰۱).

۳ - الحسن بن علي، لا ۲۸، نور الأبصار ۱۲۱.

۴ - هه مان سه رچاره، لا ۲۸.

۵ - البخاري، رقم: ۶۰۱۵.

نهم وهسيهت كردنه‌ی جبریل بۆ ئەوه ده‌گه‌رێته‌وه، كه ئیسلام چەند گرنگی به‌ دراوسی داوه له‌وانه:

- ئازار نەدانی به‌ قسه‌و كردار، پێغه‌مبەر (ﷺ) فرمویه‌تی: ((هه‌ركه‌سی باوه‌ری به‌ خوا و پۆژی دوا‌ی هه‌بێ ئازاری هاو‌سیكه‌ی نادات))^(١)، پێویسته‌ مرۆڤ به‌ قسه‌و كردار یان ئاماژه‌ ئازاری دراو‌سیكه‌ی نەدات، چونكه‌ ئازاردانی دراوسی به‌ هه‌موو شیوه‌یه‌ك چه‌رامه‌.

- به‌رده‌وام چاكه‌ كردن له‌ گه‌ڵ دراو‌سیدا: پێغه‌مبەر (ﷺ) فرمویه‌تی: ((من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليحسن إلى جاره، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيراً أو ليصمت))^(٢).

به‌ پوانین بۆ ئهم گرنگیه‌ گه‌وره‌یه‌ی، كه ئیسلام به‌ دراوسی ده‌دات پێغه‌مبەر (ﷺ) نێوان باوه‌ریبون به‌ خوا و پۆژی دوا‌ی و چاكه‌ كردن له‌ گه‌ڵ دراوسی پێكه‌وه‌ په‌یوه‌ست كردووه‌، گه‌ر ئەو ئاراسته‌یه‌ی پێغه‌مبەر له‌ گه‌ڵ دراو‌سیكافاندا له‌ كۆمه‌لگه‌كافاندا جێ به‌جێ بكه‌ین، ئەوه‌ كۆمه‌لگه‌كافان ده‌بونه‌ كۆمه‌لگه‌گه‌لیكی هاوكارو خه‌لكه‌كه‌ش ژيان‌ی خۆشیان ده‌برده‌سه‌ر.

- ئارام‌گرتن له‌ سه‌ر خراپه‌ی دراوسی: وه‌ك ووتراویه‌ چاكه‌كاری دراوسی، وازه‌ینانی خراپه‌نیه‌ له‌ به‌رامبەر دراو‌سیدا، به‌لكو ئارام‌گرتنه‌ له‌ سه‌ر خراپه‌كه‌ی، بۆیه‌ پێویسته‌ مو‌سلمان له‌ سه‌ر خراپه‌ی دراوسی ئارام‌ بگرێت و به‌چاكه‌ وه‌لامی بداته‌وه‌، به‌وه‌ش ده‌رگا له‌ به‌رده‌م خراپه‌ی شه‌یتان داده‌خری.

- نان پێدانی به‌ تاییه‌ت گه‌ره‌ژار بوو: پێغه‌مبەر (ﷺ) فرمویه‌تی: ((ليس المؤمن بالذي يشبع وجاره جائع جنبه))^(٣) هه‌روه‌ها فرمویه‌تی: ((يانساء المسلمين لا تحقرن

١ - البخاري رقم (٦٠١٨)

٢ - المستدرک (١٦٧/٤) السلسلة الصحيحة، رقم: ١٤٨.

٣ - المستدرک (١٦٧/٤) السلسلة الصحيحة رقم: (١٤٨).

جارة لجارتها ولو فرسن شاة)).^(۱) پٽويسته هموو موسلمانن ٿاگاداري ٽم ڀڙوشت بهرزه بي و له پيري نه کات، چونکه کاريگهريه کي گه وري له سر دروسي هديه، بهلگه ي خاوه نديکردني سوزو بهزيي و خوش پيوهندي نيوان تاكي کومه لگه ي موسلمانان^(۲)، له فرموده يه دا سووربون له سر به جي هيناني پيداويستي دراوسييان تي ده گهين له بهرگ و خواردن و هتد به وي له تواناي دابي.

- به شداريکردني له خوشي و ناخوشيده: گهر دراوسيکي بونه يه کي خوشي هه بوو پٽويسته سهرداني بکات و، پرواته لاي و به شداري خوشيه کي بيت و به ووشه ي جوان بهزي بخاته سر ليوي، گشت ټوهش له بنچينه دا مافي موسلمانان به سر برا موسلمانان کي هوه، دراوسيش به مافانه له پيشتره.

- گهر ويستي لهو خانوه باربکات پيش هموو که سي بوکرين خانوه کي بخاته بهرده ست: گهر ويستي ټو خانوه به جي بهيلى، پٽويسته بو فروشت يان کري پيش هموو که س دراوسيکي لي ٿاگاردار بکاته وه، پيغه مبهري (ﷺ) فرمويه تي: ((من کان له ارض فاراد بيعها فليعرضها على جاره)).^(۳) ټم ههش بو دل و رازه کان زور جوانه، گهر خه لکيش له وه دا که مته رخه ميان کرد ټوه ده رگاي دوژمنايه تي و شهر و کيشه ده که نه وه.

- رينگري نه کات دراوسيکي له ديواني خويدا دار پرويني، گهر دراوسيکي پٽويستي بوو، پٽويسته رينگه ي بدات و بسوود و هرگرتن لي ي رينگري نه کات، بيگومان پيغه مبهريش (ﷺ) فرمويه تي: ((لا يمنع جار جاره أن يغرس خشبة في جداره))^(۴)، پاشان ټبو هوريه ووتي: چيه ټوه ټيبنم له بهرامبهريدا رينگرو به گل هين؟ سويند به خوا هه ده ليتمه وه مادام ټم قسه يه نازارتان ده دات.^(۵) له فرموده يه دا ټوه وهرده گرييت هه

۱ - مسلم، رقم: ۱۰۳۰.

۲ - موسوعة الآداب الإسلامية (۱/ ۲۹۹).

۳ - البخاري، رقم (۲۴۶۳).

۴ - سنن ابن ماجه، رقم: ۲۴۹۳، صحيح ابن ماجه ۲۰۲۲.

۵ - موسوعة الآداب الإسلامية (۱/ ۳۰۱).

يارمه تيك دراوسى پيويستى پى بىت وزيان نه دات، نه وه ئيسلام هانى نه هواكاريهى ده دات.

— گه وه يى پيىزى دراوسى وناپاكى لى نه كردنى: داپوشينى نهينى و پاراستنى نامووسى، نازار نه دانى كه سوكاره كهى، چونكه ناشرنترينى تاوانه گه وه كانه، پيغه مبه ر (ﷺ) پرسىارى ليكرا: چ تاوانى گه وه ريه؟ فرمووى: كوپه كهت بكوژى له ترسى نه وهى له گه لتا نان بخوات، پاشان ووتيان، چى تر؟ فرموويه تى: زيناي ژن و مالى دراوسيكه ت بكهى))^(۱)، بهلكو پيويسته نه فس و مال و ناموسى بپاريژى، تادلتيا بى، پيغه مبه ر (ﷺ) فرموويه تى: سويند به خوا باوه رى نيه — سى جار — نه وكه سهى دراوسيكه ي لى أمين نه بى واته: ناپاكى به رامبه رى بكات.^(۲) بويه حه سه نى كوپى على (ﷺ) له وتارو ناموژگار به كاندا ناموژگارى خه لكى كردوه چا كه كارى له گه ل دراوسى بكه ن، بويه فرموويه تى: چا كه كار به له گه ل نه وكه سهى دراوسيه ت، سه لامه ت ده بى.^(۳)

ح — هاوپر به تى خه لك بكه به و جوړه ي پيىت خوشه خه لك هاوپر به تيت بكا داد په روه ر ده بى: حسن (ﷺ) موسلمانان هانده دات دل سوژ و دم پاك بن له گه ل خه لكيدا، داد په روه رانه تي كه ليان بن و سته ميان لى نه كه ن، چونكه ئينساف بوون سيفه تيكي گه وه ر و پيروژه وبه لگه ي ده رونيكي نارام و ناسو فراوانى و روانينه بو نه نجام گه ليكي دوور، به گه رانه وهى مافى خاوه نه كانيش پيئاسه ده كرى، ده ر كردنى به ده ستانيكي داد گه ر و سياسه تيكي پيروژ^(۴)، ابن القيم له باره ي ئينساف كردن له گه ل خه لكدا ده لى: مافيان به ديه ت و شتى كه هى تو نيه ليئانى داوا نه كه يت، له ده روه ي توانايان داوا كاريت نه بيت، به جوړى مامه لئيان له گه ل بكه، كه پيىت خوشه مامه لت له گه لدا بكرى و، وه هاش بريار له به رژه وه ندى و له دژيده كه پيىت خوشه بو تووى بدن^(۵) ئينساف و داد گه رى،

۱- مسلم، رقم: ۸۶.

۲- موسوعة الآداب الإسلامية (۱/ ۳۰۱).

۳- الحسن بن علي، لا ۲۸۶، نور الأبصار، لا ۱۲۱.

۴- الأخلاق بين الطبع و التطبع، لا ۲۲۸.

۵- زاد المعاد (۲/ ۴۰۷) به ده ستكاريه وه.

۳۲۵

واته: خوٚت له دوو پۆشاك بپارێزه كه مایه‌ی ناشیرینی وشه‌رمه‌زارین، به‌رگێك له‌نه‌فامیه‌ك كه‌خاوه‌نه‌كه‌ی نازانی نه‌فامه‌و به‌رگێكی تریش كه‌له‌سه‌رووی نه‌ودایه‌ و به‌رگی ده‌مارگیریه‌و هه‌ردوو به‌رگه‌كه‌ش ناشیرین و نابوترین به‌رگن، خوٚت به‌ئینسافه‌وه‌ جوان بکه‌ كه‌شانا زیترین به‌رگه‌ و شانۆشكۆی مرۆفی جوان كردوه‌.

مُتَنَبِي وَوَتُووِيه‌تِي:

وَلَمْ تَزَلْ قَلَّةَ الْإِنصَافِ قَاطِعَةً   بَيْنَ الرِّجَالِ وَلَوْ كَانَ ذُوِي رَحِمٍ

واته: تاوه‌كو ئیستا كه‌مێ ئینساف له‌ نێوان خه‌لكیدا هه‌یه‌ گه‌رچی كه‌سی یه‌ك خزمیش بن.

له‌ ئینساف كردنی به‌نده‌كان، ئینسافبونیانه‌ له‌مال و مامه‌له‌كان و به‌لگه‌و بابه‌ت و قسه‌كاندا، چونكه‌ خواى گه‌وره‌ عه‌یبی له‌وه‌كه‌سانه‌ گرتوه‌، كه‌ شتى خه‌لكی به‌كه‌م ده‌زانن و به‌تیا چوون و زیانبار هه‌ره‌شه‌ی لی كردوون، فه‌رموویه‌تی: ﴿وَبَلِّغْ لِلْمُطَفِّينَ (١) الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ (٢) وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ﴾ [المطففين: ١-٣].

إبن سعد فه‌رموویه‌تی: ئه‌و ئایه‌ته‌ پێرۆزه‌ به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ پێویسته‌ مرۆڤ به‌ئه‌ندازه‌ی ئه‌و مال‌ه‌ی ده‌یفروشته‌ خه‌لكی له‌كاتی كڕین و فروشتن زیاتر وه‌رنه‌گرت له‌به‌رامبه‌ر ئه‌و شته‌ی فروشتویه‌تی له‌كاتی كڕین و فروشتندا، پێویسته‌ ئه‌و به‌لگانه‌ش بۆ به‌رامبه‌ره‌كه‌ی بڤاخه‌ ڕوو كه‌ نایزانی، چۆن ئه‌روانیته‌ به‌لگه‌ی خۆی ئاوه‌هاش بپروانیته‌ به‌لگه‌ی به‌رامبه‌ره‌كه‌ی، له‌و شوێنانه‌دا ئینسافی مرۆڤ له‌ ده‌مارگیرى و زۆردارى ده‌زانری، خاكه‌راییه‌كه‌ی له‌خۆ به‌گه‌وره‌ زانیه‌كه‌ی، ژیرییه‌كه‌شی له‌گێلیتییه‌كه‌ی جیا ده‌بێت‌وه‌ و ئاشكرا ده‌بێت. ^(١) ووتی حه‌سه‌نى كورپى على (عليه السلام) چهند جوانه‌: هاوپییه‌تی و مامه‌له‌ی خه‌لكی بکه‌ به‌و جوړه‌ی حه‌ز ده‌كه‌ی مامه‌له‌ت له‌گه‌لدا بکه‌ن، دادپه‌روه‌ر ده‌بی. ^(٢)

١- تفسیر إبن سعدی، ٩١٥.

٢- الحسن بن علي، ٢٨.

حسن(ﷺ) کۆمه‌لی خه‌لکی باس ده‌کات، که له دنیا و جوانیه‌که‌یدا پوو چونه، سه‌رقالێ به‌کۆکردنه‌وه و دروست کردن و، له‌خۆشی هیوا درێژی توشبوونه، مه‌گه‌ر خوا چه‌ز بکات ده‌نا حاالی زۆریه‌ی خه‌لکی به‌و جۆریه‌، مردن له‌ناکا و دیت ئه‌وه‌ی کۆیان کردۆته‌وه سودیان پێ ناگه‌یه‌نیت بۆیه کرداره‌کانیان به‌فیرۆ ده‌روات و ماله‌کانیان حاالی ده‌بیت، بۆیه چه‌سه‌نی کوری علی(ﷺ) خه‌لکی ووریا ده‌کاته‌وه له‌وه‌ی به‌دunia هه‌ل نه‌خه‌له‌تین، بۆ زاهید بوون هانیان ده‌دات، خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ [البقرة: ۲۱۲] قورئانی پیرۆز له‌زۆر شویندا پوونی کردۆته‌وه، که دنیا شتیکی که‌مه، نابێ مڕۆڤ له به‌رامبه‌ر هه‌ولدان به‌دuniaوه خۆی سه‌رقال بکات، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ (۱) حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ (۲) كُلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (۳) ثُمَّ كُلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (۴) كُلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ (۵) لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ (۶) ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ (۷) ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾ [التكاثر: ۱-۸]. خۆشه‌ویستی دنیاو نازو نیعمه‌ته‌که‌ی له‌به‌رامبه‌ر داواکردنی ئاخیره‌ت ئیوه‌ی سه‌رقال کردووه تا مردنتان بۆ نه‌یه‌ت و سه‌ردانی گۆرستان و نیشته‌جی نه‌بن واز له‌سه‌رقالی دنیا نه‌یه‌تن. ^(۱) پێشه‌وا ئه‌حمه‌د(ره‌حه‌تی خوی لی بی‌ت) له عبدالله کوری شه‌خیره‌وه پیاویه‌تی کردووه، ده‌لی: گه‌یشتمه‌ پێغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رموی: ﴿أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ﴾ یقول: ابن آدم مالي مالي، وهل لك من مالٍ إلا ما أكلت فأفانيت، اوبلست فأبليت، أو تصدقت فأمضيت)). ^(۲) له‌فه‌رموده‌یه‌کی تر پێغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رمویه‌تی: ((يقول العبد مالي مالي، وإنما له من ماله ثلاث: ما أكل فأمضى، ألبس فأبلى، أو تصدق فأمضى، وما سوى ذلك فذاهب وتاركة للناس)). ^(۳) له‌ئه‌نه‌سه‌وه(ﷺ) پێغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رمویه‌تی: ((يهرم ابن آدم وتبقى معه اثنتان: الحرص والأمل)). ^(۴)

۱- معنى الزهد والمقالات وصفة الزاهدين، لأبي سعيد البصري، لا ۹.

۲- مسلم، رقم: ۲۹۵۸.

۳- مسلم، رقم: ۲۹۵۹.

۴- مسلم، رقم: ۱۰۴۷.

نه‌حه‌نه‌فی کورپی قه‌یس کاتیّ ده‌ره‌همیکی له‌ده‌ست پیاویکدا بینی ووتی: ئەم ده‌ره‌مه‌ه
 بۆکییه؟ پیاوه‌که‌ش ووتی: بۆمنه، ئەویش فهرمووی: کاتیّ بۆ تۆیه‌ له‌ پاداشتی‌کدا یان
 له‌به‌رسوایسی بیبه‌خشی، پاشان ئەحنه‌ف ئەم شیعه‌ی شاعیری وته‌وه.

أنت للمال إذا أمسكته فإذا انفقته فالمال لك^(١)

واته: گهر مالت کۆکرده‌وه و نه‌تبه‌خشی ئەوه تۆ مولکی ئەو مال و سه‌روه‌ته‌ی، به‌لام
 گهر به‌خشیت ئەوه سه‌روه‌ت و مال مولکی تۆیه. خوای په‌روه‌ردگار فهرموویه‌تی: ﴿ثُمَّ
 لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾، له‌ئایه‌تیکی تر خوای گه‌وره‌ فهرموویه‌تی: ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ
 إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ
 (١٣١) وَأَمْرٌ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ
 لِلتَّقْوَىٰ﴾ (طه: ١٣١، ١٣٢). ابن کثیر فهرموویه‌تی: خوای گه‌وره‌ به‌ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)
 ده‌فه‌رمووی: مه‌روانه‌ ئەوانه‌ی راده‌بویژن له‌ناز و نعمه‌ته‌کانی دونیاو خو‌شی، به‌لکو
 گوئیکی وه‌ریوه و ناز و نیعمه‌تیکی به‌سه‌ر چوه‌ پێیانی تاقی ده‌که‌ینه‌وه و هه‌ندیکیان له‌
 به‌رامبه‌ردا که‌می له‌ به‌نده‌کانم سوپاس گوزارن، مجاهید له‌باره‌ی ئەم ئایه‌ته‌ فهرموویه‌تی:
 ﴿.... أَزْوَاجًا مِنْهُمْ....﴾ واته: ده‌وله‌مه‌نده‌کان، بێگومان خوا له‌وه‌ باشتی به‌تۆ به‌خشیوه
 که‌به‌وانی داوه، بۆیه‌ فهرموویه‌تی: ﴿وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾، پیغه‌مبه‌ریش(ﷺ) له‌توانای
 وه‌ده‌ست هێنانی نازی دونیادا که‌چی زاهیدترین خه‌لک بسوه‌ هه‌رچی ده‌ستکه‌وتوه
 به‌خشیویستی و هیچی بۆ خو‌ی نه‌هێشتۆته‌وه، فهرموویه‌تی: ((إِنْ أَخُوفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ
 مَا يَفْتَحُ اللَّهُ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا))، ئەوه‌ی لیتان ئەترسم ئەوه‌یه‌ خوای گه‌وره‌ له‌گوئی دونیاتان
 بۆ بکاته‌وه، ووتیان گوئی دونیا چیه‌ ئەی پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ)? فهرمووی: به‌ره‌که‌ته‌کانی
 زه‌ویه، قه‌تاده‌و سه‌دی ووتویه‌نه: گوئی دونیا واته: جوانی ژیا‌نی دونیا، قه‌تاده‌ ده‌لی:
 ((لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ)) واته: تاقیتان ده‌که‌مه‌وه: ﴿وَأَمْرٌ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ واته:
 به‌ نوێژ پاپه‌راندن له‌سزای خوا بیان پارێزی و له‌کردنیدا ئارامی له‌سه‌ر بگه‌ر، هه‌روه‌ک
 فهرموویه‌تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ﴾ [التحریم: ٦]. هه‌روه‌ها

١- معنى الزهد والمقالات وصفة الزاهدين، لأبي سعيد البحري، لا ٩.

له نایه تیکی تردا ده فەرمووی: ﴿لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَّحْنُ نَرْزُقُكَ﴾ واتە: ئەگەر نوێژ بە چاکی ئەنجام بەدی ئەوه بە جۆریک پۆزیت بۆدیت خۆشت بە خەیاڵت دا نەهاتیبی، هەر وهك فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (۲) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ [الطلاق: ۲، ۳] بۆیه فەرموویەتی: ﴿لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَّحْنُ نَرْزُقُكَ﴾، شۆری لەبارەى ئەم نایه تهوه فەرموویەتی: ﴿لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا﴾، واتە: داوا کاری گەڕان بەدوای رزقا ناخەینە سەر شانت، ثابت دەلی: پیغەمبەرەکان گەر ناپەڕههتی و ناخۆشیان توشبوایه پەنایان دەبرده بەر نوێژکردن. ^(۱) لە زەیدی کۆری شایستهوه (ﷺ) فەرموویەتی: پیغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((من كانت الدنيا همه فرق الله عليه أمره وجعل فقره في عينه ولم يأتيه من الدنيا إلا ما كتب له، و من كانت الآخرة نيته جمع له أمره وجعل عيناه في قلبه وأتته الدنيا وهي راغمة)). ^(۲) ئەم نایه ته: ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى﴾ واتە: پاشەپۆژ خۆشی لەدوینا و ئاخیره تدا بەههشته بۆکه سیك له خوا بترسی. لە ابن مسعودهوه (رضی الله عنه) پیغەمبەر (ﷺ) لەسەر هەسیریك خەوتبوو، شوینی هەسیره كه له شانیدا دیار بوو، كه ههستا لیم دهكردهوه و شیلام، و وتم: ئەی پیغەمبەری خوا (ﷺ) رینگەت پی بداباین شتیكمان بۆ راختایه و لەسەری بخهوتبای، پیغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ((من و دنیا بۆ یهك نابین وهكو پێیواریك له پۆزیکى گهرمادا و له ژیر سیبەری دارێكدا و، پاشان به جیی دهیلم)). ^(۳) هاوهلەن لەسەر رێبازی پیغەمبەر (ﷺ) دهروێشتن، زاهیدترین خەلك بوون لەدوینا، ئارهزوو مەندترین كهس بوون بۆ ئاخیرهت، به چاویك ئەیانروانیه دنیا، كه فانیه و ئاخیرهتیش نەمریه، بۆیه به قەد سوارێك لەدوینایان كۆده كردهوه و بەدل ئەیانروانیه ئاخیرهت، له دواى ماندو دهركردنیكى كهم لاشه یان دهیان زانی به لاشه وه گهشتی دهكەن، له وهدا زۆر چێژیان وهرده گرت، گشت ئەوانه به یارمهتی دهری خۆشهویسته كه یان بوو (ﷺ) هەرشتی ئەو بۆیانی هەزبكردایه ئەوانیش هەزبان پی دهركرد، هەرشتیكیش ئەو بۆ ئەمانی رق لیبوایه ئەوانیش هەزبان پێنه دهكرد.

۱- معنى الزهد والمقالات وصفة الزاهدين، لا ۱۱.

۲- سنن ابن ماجه، رقم: ۴۱۰۵، وصححه الالباني صحيح الجامع ۶۵۱۰.

۳- سنن الترمذین رقم ۲۳۷۷ وصححه الالباني، صحيح الجامع رقم (۵۶۶۸).

إبن مسعود (رضي الله عنه) به تابعیه کانی ده فہرموو: نیوہ له هاوہ لانی پیغہ مہبر (ﷺ) زیاتر کارو کردہوہ نہ نجام دہدن، بہ لآم ئەوان له نیوہ خیردارتر بوون، بۆ دونیا زاهیدتر و بۆ شاخیرہ تیش مہبہ ستدارتر بوون، له تابعیہ کاندہا ہہبوو شہو نویژو پۆژو و پەرستنی له هاوہ لآن (رضی اللہ عنہم) زیاتر بوو، هاوہ لآن بہ زوہد و دلنیایی باری باوہرداری خویان پیش خستبوو پشت بہ ستنیان بہ خوا راستگۆیانہ بوو گومانیش لہوہدا نیہ هاوہ لآن (رضی اللہ عنہم) له پیغہ مہبروہ (ﷺ) زوہدیان وەرگرتبوو پیغہ مہبر (ﷺ) دوو مانگ لہ ہیچ یەک لہ مالہ کانیدا ناگر نہ کراوہ تہوہ. ^(۱) ووتہی حەسەنی کوری علی (رضی اللہ عنہ): باوہردار کۆدہ کاتہوہ و بیباوہریش چیژ وەر دہدہ گری و ئەم ئایہ تہی خویندہوہ: ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ [البقرة: ۱۹۷]. بانگہوازہ بۆ لہ خواترسان و پابہند بوون بہ ئاینہ کەیی، تہ قواو لہ خوا ترسانیش ئەوہیہ، کاربہ گویژ پرایہ لیکردنی خواو بہر پینشاندہری خوا بۆ پاداشتی خوا، بۆ دوورکەوتنہوہ لہ سەر پیچی کردنی خوا لہ ترسی خوا کاربکەیی، داوا کراو لہ بہندہ ئەوہیہ دلی پەییوہست بکات بہ خوای تاکہوہوہ خو شەویستی و دل سۆزی بۆ خوا بی، ئارہ زووی ہەبی بۆ ئەو ناز و نیعمەتہی بۆ لہ خواترسانی داناوہ، بہ ترسان لہ تورہیی و سەزاو تۆلہ سەندنہوہ کانی.

لہ خواترسان بہرہ مہیکی ہەیہ، کە ہەموو موسلمانن پیویستی پی ی ہەیہ، لہوانہ دەرگای کرانہوہی پۆزیہ بہ جوژی بہندہ بہیری دانایەت، خوای پەرورەدگار دہ فہرموو: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (۲) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ [الطلاق: ۲، ۳]. ہەر وہا: زانستی سوود بہخش بۆی ئاسان دہب، لہم بارہیہوہ پەرورەدگار دہ فہرموو: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ﴾ [البقرة: ۲۸۲]، ہەر وہا لہو بہرہ مانہ: بہرچاو رونیہ، لہم بارہیہوہ پەرورەدگار دہ فہرموو: ﴿إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا﴾ [الأنفال: ۲۹]. ہەر وہا خو شەویستی خواو فریشتہ کانی و قبول کردنی لہ زوہیدا، پەرورەدگار دہ فہرموو: ﴿بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ [آل عمران: ۷۶]، لہ تہبو ہوریروہ (ﷺ) رپوایہ تکرارہ پیغہ مہبری خوا (ﷺ) فہرموو یہ تی: ((إذا أحب الله

العبد قال لجبريل: قد أحببت فلاناً فأحبه، فيحبه جبريل (عليه السلام) ثم ينادي في أهل السماء، إن الله قد أحب فلاناً فأحبه، فيحبه أهل السماء ثم يوضع له القبول في الأرض)).^(١) له وانهش: سهرکهوتن وپشتیگیری خوا که تاکه کهسه، خوای گه وره فرمویه تی: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ [البقره: ۱۹۴]، ثم له گه لدا بوونهش له گه لدا بوونه له سهرخستن و پشتگیری کردن، نه و هس له گه لدا بوونی خوایه بۆ پیغه مبه ران و دوستانی، که پاریزگاری و پاراستن پیویست ده کات، ههروه کو خوای گه وره به موسا و هارونی فرموی: ﴿قَالَ لَا تَخَافَا إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى﴾ [طه: ۴۶]. له گه لدا بوونی گشتی نمونه ی فرموده ی خوایه: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ [الحديد: ۴]، ههروه ها: ﴿وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ﴾ [النساء: ۱۰۸]. ههروه ها له گه لدا بوونی گشتی و وریایی وترسی و چاودیری له بهنده پیویست ده کات، فرموی به ره که ته کانی ناسمان و زهوی به دی ده هیئی، پهروه ردگار فرمویه تی: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ [الاعراف: ۹۶]. موژده له دونیا دا نه ویه، که جگه له قورنان خوا موژده به نیمانداره له خواتر سه کان ده دات، پیغه مبه ر(ﷺ) فرمویه تی: ((الرؤيا الصالحة من الله)).^(۲) ههروه ها فرمویه تی: ((لم يبق من النبوة إلا المبشرات)).^(۳)

له أبو ذر(رضی الله عنه) ووتی: و وتم: به پیغه مبه ری خوا(ﷺ)، که سی بۆ خوا کرده وه بکات و خه لکیش خوئی ده وی، پیغه مبه ر(ﷺ) فرموی: ((تلك عاجل بشرى المؤمن))^(۴)، واته: نه و هس خیرا کاریه له موژده ی باوه پرداره.

له نیماندارانمان بینوه، که خه لکی له دونیا ستایشیان کردوه، ههروه ها له و به ره مانهش پاراستنه له فرو فیل و پلانی دوژمنان: ﴿وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ [آل عمران: ۱۲۰]، خوای گه وره پيشانده ری

۱- مسلم، کتاب: البر الصلة، رقم: ۶۹۳۷.

۲- البخاری، کتاب: الرؤيا، رقم: ۶۹۸۶.

۳- البخاری، رقم: ۶۹۹۰.

۴- مسلم، (۴/ ۲۰۳۴).

سه‌لامه‌تیاں ده‌کات له‌خراپه‌ی خراپه‌کاران و فریفته‌کانیان، نه‌وه‌ش به‌به‌کاره‌یتانی
 ئارام‌گرتن و له‌خواترسان و پشت به‌خوا به‌ستنه، که ده‌وری دوزمنانی داوه، چونکه هیچ
 هی‌زو توانایه‌کیان به‌بی‌خوا نیه، خوا بیه‌وی‌نه‌بی و نه‌شیه‌وی هیچ رونادات.

له‌و به‌ره‌مانه‌ش: پاراستنی نه‌وه و وه‌چیه نه‌وه‌ش به‌زۆر کردنیان له‌ژێر چاودێری،
 خوای په‌روه‌ردگار فەرموویه‌تی: ﴿وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا
 عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ [النساء: ۹]. له‌م ئایه‌ته دا ئاماره‌یه بۆ
 پێنشان‌دانی موسلمانان، نه‌وانه‌ی ده‌ترسن نه‌وه‌کانیان به‌جی به‌یئێ و له‌کاروباریان ده‌ترسن
 تاوه‌کو بکه‌ونه ژێر چاودێری خواوه، له‌م هه‌سته‌شدا هه‌ره‌شه‌یه له‌ده‌ستدانی
 منداڵه‌کانیان گهر له‌خوا ترسیان له‌ده‌ستدا، ئاماره‌شه، که له‌خوا ترسین بنچینه‌یه و
 لقه‌کان ده‌پاریزی، پیاوه چاکه‌کانیش نه‌وه‌کانیان ده‌پاریزی: ﴿وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ
 يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا﴾ [الكهف: ۸۲]، هه‌ردوو
 غولامه‌که‌ی به‌پیرۆزی باوکیان له‌ده‌روون و سه‌روه‌تیاں پاریزان. ^(۱) له‌و به‌ره‌مانه‌ش: هۆی
 قبول‌کردنی نه‌وکارانه‌یه، که‌به‌خته‌وه‌ری به‌نده‌ی تیا‌دایه له‌دوینا و ئاخیره‌دا، په‌روه‌ردگار
 ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ [المائدة: ۲۷] هه‌روه‌ها: هۆی پزگار بوونه
 له‌سزای دوینا، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی: ﴿وَأَمَّا ثُمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى
 الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۱۷) وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا
 يَتَّقُونَ﴾ [فصلت: ۱۷-۱۸] له‌وانه‌ش: سپینه‌وه‌ی هه‌له‌كانه، که هۆکاری پزگاریونه له
 دۆزه‌خ و پا‌دا‌شتی گه‌وره‌یه، هۆکاری سه‌رکه‌وتنه گه‌یشتنه به‌به‌هشت، په‌روه‌ردگار
 ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا﴾ [الطلاق: ۵]. هه‌روه‌ها
 له‌و به‌ره‌مانه‌ش: به‌میراتگرتنی به‌هه‌شته، چونکه شی‌او ترین خه‌لکین بۆ به‌هه‌شت و
 خواش هه‌ربۆ نه‌وکه‌سانه‌ی داناوه، که‌خواه‌ن نه‌و پله به‌رزه‌ن، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی:
 ﴿تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا﴾ [مریم: ۶۳]. نه‌وان میراتگری
 شه‌رعی به‌هه‌شتی خوان، به‌پێ‌ی ناچن بۆ به‌هه‌شت، به‌لکو به‌سواری ده‌رۆن وه‌ک

پهروهردگار فەرموویەتی: ﴿وَأُزِلَّتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ﴾ [ق: ۳۱] بۆیە حسن (ﷺ) موسلمانان بۆ لەخوا ترسین (تقوی) هان دەدات، بە پێداگربوونی لەو هی موسلمانان لەدوونیا و ئاخیرەدا ئەم بەرھەمانە بە دەست بخەن، بۆیە فەرموویەتی: باوەردار تۆیشوو کۆدەکاو بیباوەریش چیژ وەر دەگری. ^(۱) ئەم ئایەتە ی خویندەو: ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ [البقره: ۱۹۷].

۱- الحسن بن علي ۲۸۵، نور البصار، لا ۱۲۱.

جیّ باسی سیّ یه م

گرنگترین که سایه تیه کانی خیل افه تی حه سه نی کوری علی

ئهو بارد و خه دوی کۆچی دواپی ئه میری ئیمانداران علی کوری ئه بو تالیب هات سهخت و ئالۆز بوون، چونکه جهنگ له گهڵ معاویه کوری ئه بو سوفیانا مابوو، لهو دۆخه شدا خه لکی کوفه به یعه تی خه لیفایه تیان به حه سه نی کوری علی (علیه السلام) دا له سالی ۴۰ ک - ۶۶۰ ز بۆیه حسن (علیه السلام) کاتی له بهرده ستدا نه بوو گۆرانکاری یه کی زۆری ئیداری یان والیه کان بگۆزی، بۆیه کار راپه رینه کانی باوکی راسپارد، که له ولایته کانی خۆیاندا بن، جگه له کوفه که موغیره ی کوری نوفل بوو^(۱)، دواپی ئه وه ی بۆ معاویه که وته ری له جیاتی والیه پێشوو هه کی، که هانی کوری النخعی بوو^(۲)، له مه دائین سعدی کوری مه سعودی سه قه فی هه ر به کار راپه راندن بهرده وام بوو^(۳)، له لایه ن خه لیفه علی کوری ئه بی تالیب (علیه السلام) هه ر والی ئه و شاره بوو^(۴)، حسن له خه لیفه یه تیه که یدا له ویدا هێشتنه وه ی و ئه ویش پله ئیداریه که ی خۆی راده په راند، تا کۆتایی سه رده می حه سه نی کوری علی (علیه السلام) و ده ست هه لگرتنی بۆ معاویه هه ر له و شاره دا بوو.

سه باره ت به به صره ش ئه وه له هه ندی گێرانه وه کاندا هاتوو ه، به وه ی عبدا لله کوری عباس له لایه ن علی کوری ئه بو تالیبی خه لیفه وه (علیه السلام) کرا به والی ئه و شاره بۆ مه به سته ی به سته نی ناشته وایی له گهڵ معاویه کوری ئه بو سوفیان له و شاره دا مایه وه، پاشان به وازه یان له سیاسه ت و یه ک لابونه وه بۆ زانسته و فێرکردن پوو ی کرده مه که یه پیرۆز بصره ی به جی هێشت^(۵)، ویلایه تی فارسیش بۆ زیادی کوری سوفیان بوو. ^(۶) علی (علیه السلام)

۱- التبيين في أنساب القرشيين، لا (۸۰، ۸۱).

۲- تاريخ خليفة بن خياط، نقلًا عن الحسن بن علي، فتبخان، لا ۸۵.

۳- أنساب الاشراف (۲۱۴/۵)، نهاية الارب (۲۶۶/۲).

۴- التاريخ الكبير للبخاري (۵۰/۴).

۵- الحلة السراء للقضاي، نقلًا عن الحسن بن علي، لا ۸۶.

۶- الحسن بن علي، لا ۸۶.

بۆ تەمبیکردنی هەندێ له هه‌لگه‌پاره‌وه‌کان ناردیه فارس و ئەویش توانی له‌ناویان ببات^(۱)، پاشان کردیه والی فارس و تابه‌ستنی ئاشته‌وایی له‌گه‌ڵ معاویه و لایه‌ته‌که‌ی به‌رده‌وام بوو.^(۲) حسن (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ) هه‌مان ئه‌وکار پاره‌ینه‌رانه‌ی هی‌شته‌وه، که‌ علی کورپی ئه‌بو تالیب (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ) دایانی نابوو، عوبد‌ل‌لای کورپی ئه‌بو رافیعێ به‌نوسه‌ر^(۳)، شوره‌یجی کورپی حارسی به‌حاکمی کوفه‌ هی‌شته‌وه^(۴)، موعه‌قه‌لی کورپی قه‌یسی ریا‌حیش به‌پاره‌ینه‌ری پۆلیسی مایه‌وه.^(۵)

گرنگ‌ترین که‌سی‌تییه‌کانی سه‌رده‌می خیلافه‌تی حسینی کورپی علی بوو (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ) بۆیه به‌پشتیوانی خواش به‌شیکێ (کتی‌بیکی) تاییه‌تی بۆ ته‌رخان ده‌که‌ین، هه‌روه‌ها گرنگ‌ترین که‌سه‌کانی تری سه‌رده‌مه‌که‌ی قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده‌ی خه‌زرجی و عبیدالله کورپی عبد‌المطلبی هاشمی و عبدالله کورپی جعفری ئه‌بو تالیب، به‌پۆیستیشی ئه‌زانم ئه‌م سێ که‌سه‌ی دواتر بناسینم.

یه‌که‌م: قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ):

قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده‌ی کورپی دوله‌یمی کورپی حاریسه کورپی ئه‌بو خوزه‌یمه‌ی کورپی ثعلبه‌تی کورپی ته‌ریفی کورپی خه‌زرجی کورپی ساعیده‌ی کورپی که‌عب، ئه‌میری مو‌جاهید، أبو عبدالله گه‌وره‌ی خه‌زرج و کورپی هاو‌رپی پی‌غه‌مبه‌ری خوا (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ)^(۶)، له‌ گه‌وره‌ هاوه‌لان و یه‌کی‌ک بوو له‌گه‌وره‌ و به‌ری‌زانی عه‌ره‌ب، له‌جه‌نگا له‌ گه‌ڵ فریا‌که‌وته و ئازایه‌تییدا خاوه‌ن بۆ چوون و پلان بوو، به‌بێ هیچ زۆر لێ کردنیک گه‌وره‌ی هۆزه‌که‌ی بوو^(۷)، له‌ باره‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خواوه (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ) چهند فه‌رمووده‌یه‌کی هه‌یه، له‌وانه له‌ ئه‌بو له‌یلاوه‌ که‌ده‌لێ: سه‌هلی کورپی حونه‌یف و قه‌یسی کورپی سعد له‌قاده‌سیه‌دا

۱- الحسن بن علي، لا ۸۶.

۲- مروج الذهب (۳/ ۱۵)، الحسن بن علي، لا ۸۶.

۳- محاضرة الأبرار، لابن العربي (۱/ ۶۶)، الحسن بن علي، لا ۸۷.

۴- مختصر التاريخ لابن الكمازوني، لا ۸۰.

۵- نهاية الأرب (۵/ ۲۲۳).

۶- سیر أعلام النبلاء (۳/ ۱۰۲).

۷- أسد الغابة (۴/ ۴۵۰).

دانیشتبون، تهرمیکیان به لادا تیپەر کرا ئەوانیش ههستا نه سهر پی، ووترا: ئەم تهرمه موسلمان نه بوو، ههردووکیان وتیان: پیغه مبهري خوا (ﷺ) تهرمیکی به لادا تی پهر کرا ههستایه سههرپی، ووتیان تهرمی جووله کهیه، فهرمووی: بۆ مرۆڤ نیه؟^(١) لهم فهرموده ده دا ئەوه دهرده کهوئ پیغه مبهري (ﷺ) پیزی مرۆڤه کانی گرتووه، لهو پرووهی که مرۆڤه گهرچی ههر ئاینیکی هه بی.

له ئەبو عماره وه ئەویش له قه یسی کورپی سعه ده وه ده لی: پيش ئەوهی پۆژووی په مهزان فهرزی پیغه مبهري (ﷺ) فهرمانی پی کردین عاشورا به پۆژوو بین، کاتی کش په مهزان فهرز بوو، بۆ عاشورا نه فهرمانی پی کردین نه پێگری کردین، ئیمهش عاشورا به پۆژوو ده بوین.^(٢)

ئه نه سیش لییه وه ریوایه تی کردووه، سه عله بهی أبو مالیک و ئەبو مهیسه ره و عبدالرحمانی کورپی ئەبو له یلا و عورو وه^(٣) عبدالله کورپی مالیکی جهیشانی و ئەبو عه ماره ی هه مه دانی و مه یونی کورپی ئەبو شه ییب و عهریبی کورپی حومهیدی هه مه دانی و وه لیدی کورپی عه به ده و، خه لکانیکی تر^(٤) قه یسی کورپی سعد له کوفه و شام و میسردا به ناوبانگ بووه^(٥)، پیاو یکی بالا به رزی جوان بووه، گهر سواری گویدرێژ بووایه قاچی ده گه یشته سه ر زه وهی.^(٦)

دایکی ئامۆزای باوکی بووه، ناوی فه کیه ی کچی عویدی کورپی دولهیم بووه،^(٧) شوینی وپایه ی لای پیغه مبهري خوا (ﷺ) وه کو گهره ی ئەمیری جهیش بووه، له هه ندی له جهنگه کانیشدا ئالا که ی پیغه مبهري (ﷺ) هه لگرتووه وله سه ر سه ده ده قه داینا وه^(٨) و

١- البخاری، رقم: ١٣١٢.

٢- مسند أحمد (٣/ ٤٢٢).

٣- الإصابه (٥/ ٣٦٠).

٤- سیر أعلام النبلاء (٣/ ١٠٢).

٥- هه مان سه رچا وه.

٦- الإصابه (٥/ ٣١٦).

٧- هه مان سه رچا وه.

٨- البداية والنهاية (١١/ ٣٥٤).

له گەل پيڻغه مبهري خوا (ﷺ) ئامادهي جەنگ و پروداوه كان بووه، له هەندى سريه دا به شدار بووه، له وانه:

۱- سريه ي كور ي جەراح (ﷺ) بۆ سيف البحر.

سريه ي كور ي ئەبو عويده (ﷺ) بۆ سيف البحر و دريژەدان به سياسيەتي سەربازي پيڻغه مبهري (ﷺ) داده نريت له لاوز كردن و گەمارۆدانى ئابوري قورەيش بۆ ماوه يەك ي دوور و دريژ، پيڻغه مبهريش (ﷺ) به سى سەد سواره وه ئەبو عويده ي كور ي جەراح ي بۆ كەنار دەريا نارد، تاوه كو پيگري قوريش بكن كاتيک كه به پيوه بوون، تويشويان نەما، ئەبو عويده ش فرمانيدا سويا نان بدرى و تويشوو كۆكرايه وه، ئەندازە ي تويشوي هەموو رۆژنيكيان كەمبوو، تا له كۆتاييدا گەيشته ئەوه ي هەريە كەيان دەنكه خورمايه كيان بەركهوى، سەربازە كان سەختي هەلويستيان بۆ دەر كەوت و بە دلخۆشيه وه ئەم كارەيان قبول كرد، به شدار بوون له و پلانە ي فرماندە كە ي بۆيانى دە كرد له خۆگرتنە وه به خواردنى يەك دەنكه خورما، زۆريە ي كات وەها مانە وه و ئەوه حاليان بوو. ^(۱) جابر (ﷺ) يە كيک بوو له ئەندامانى ئەو سريه يە دەلى: وەكو منداڵ ئەو خورمايه مان ئەمژى و، پاشان ئاومان دەخواردە وه، ئەو پۆژه تا شەو بەسمان بوو. ^(۲) وەهبي كور ي كيسانيش له جابري (ﷺ) پرسى: خورمايه ك چى كارى دەكات؟ ئەويش فەرمووى: كه خورمايه كه نەما ئەوجا زانيمان چيمان لە دەستداه ^(۳) ئەو سوپايە ناچار بوو گەلاى وەريوو بخوا ^(۴) ئەم سوپايە ش بە سوپاي گەلاى وەريو ناسرا (جيش الخطب). ^(۵) ئەو هەلويستە زۆركاريكرده سەر قەيسى كور ي سعدى كور ي عوباده (ﷺ) يە كيک بوو لە سەربازە كانى ئەو سريه يە و سى ووشترى بۆ سوپا كە سەربى، پاشان سى ووشترى تر، پاشان سى ووشترى تر، پاشان ئەبا

۱- السرايا والبعوث النبوية، ۱۱۸ ۷.

۲- شرح النووي على مسلم (۱۳/ ۸۴).

۳- فتح الباري (۸/ ۷۷).

۴- شرح النووي (۱۳/ ۸۴).

۵- فتح الباري (۸/ ۷۸).

عوبيده، ږيگري کردوو نه يه پيشت^(۱) نهو سه خاوه تي و جواميړيه ي قهيسي کورې سعد نه نجاميداو له (تاريخ ابن عساكر) دا هاتوو، له داودي کورې قهيس و ئيبراهيمي کورې حمدي نه نصار و خارجي کورې حاريسه وه، ووتيان: پيغه مبهري خوا (ﷺ) نه با عوبيده ي به سريه يه کي سي سعد پياوي کوچه ر و نه نصاري تيا د ابو بؤکه ناري دهريا نارد، مانه وه تا ږوبه ږووي برسيتيه کي سهخت بوونه وه، قهيسي کورې سعد ووتی: ليږه دا کي ووشتريکم بداتي و له مه دينه دا باري خورماي پي ده دم، قهيس کابرايه کي جوه نه ي بيني و پي ووت: جوه نه يه که ووتی: سويند به خوا ناتناسم، توکي؟

ووتی: کورې سعدی کورې عوباده ي کورې دوله يم، نه ویش پينج ووشتري پي فروشت هر ووشتريک به باري خورما، ده شته کيه که مه رجي له سر دانا، که خورماي بنه مالې (دوله يم بي) قهيسيش فهرمووي: باشه، ووتی: با نه نصاريه ک شايه تيت بو بدات و کوچه ريکيان له گه لدا بو، قهيس ووتی: هر که سي حزبه کي با به شايه ت بي، نه وه ي شايه تي دا عمري کورې خه تاب بو، عمر فهرمووي: شايه تي چي بده م؟ نه مه قه رزاره و مالي نيه و مال و سهروه ت هي باوکيتي، قه رزده ره که ووتی: سويند به خوا قهيس له باري خورما دا ستم به باوکی ناکات، ږوويه کي جوان و ږوړزي بيني... قهيس ووشتريه کاني له سي شويندا و هر ږوړه و دانه يه کياني سه ربري، تا نه مير ه که ي له سه ربريني ووشتري تردا ريگري لي کرد ووتوتی: نه ته وي باري قه رزت قورس بکه يت و هيچ سهروه تيکت نيه^(۲).

له ږيوايه تيکي تريشدا هاتوو... نه بو عوبيده هات و عمري له گه لدا بو، ووتی: ناهي لم سه ربريت، نه ته وي خوت به هو ي قه رزداري له ناوبه ربه يت؟ قهيس ووتی: نه ي نه بو عوبيده نه بيني ابو ثابت قه رزي خه لک نه بؤيري و ده يخاته سه رخوي، به باري خورما موجاهيداني ريگري خوا له برسيتي ږزگارد ه کات و من له ناو ده بات، خه ريک بو نه بو عوبيده له برياره که ي پاشگه زبسته وه، به لام عمر پيداگري کردوو نه ویش ريگري کرد، دوو

۱- هه مان سه رچاوه.

۲- تاريخ ابن عساكر (۵۲/ ۲۸۰).

ووشتر مایه وه قهیس نیوه پۆ هینایه مه دینه وه و به سعد گهیش، ووتی: چیت بۆ برسیتی کۆمه له که کرد؟ فهرمووی سه رمهری، ووتی: پینکات، نینجا چی؟ ووتی: باوکم قهرزی کهسانی دوور له ئهستۆده گری، و نه یخاته ئهستۆ و خواردن ئه داته برسیان و به رامبه ر من وانابی، ووتی: ئه وه چوار باخ بۆ تۆ که ئه وهی خواره وهی په نجا باری تیدایه.^(۱)

به دهویه کهش له گه ل قهیسدا رۆشیت و باره کهی پیدای و پۆشاکێ پیدای، له ریوایه تیکی تر دا هاتوه که ئه عرابیه که ده لی: سویند به خوا نمونه ی باوکت له ده ست نه دا باوکت یه کی که له گه وهی هۆزه که ت و ئه میره که ت پتگری له من کرد که بیفرۆشم، و وتم: بۆ چی؟ ووتی: سهروه ت و مالی نیه، کاتیک په چه له کی خۆت باسکرد ناسیتم و زانیتم په وشت به رزه و قهرزه که م پیدای، له م چیرۆکه شدا به هاو وانه گه لیکی زۆر فیره ده بین له وانه ش:

أ - ئارامگرتن بۆ بانگه واز کاران، له بهر ئه وهی به نا په حه تی زۆر گه ورده ا تیپه ر ئه بن.

ب - گرنگیدان په روه ده کردنی منداله کان له سه ر سه خاوه تی و په وشت جوانی، ئه وه ش له په روه رد کردنی سعد بۆ قه یسی کوپی و پیدانی مالی زۆر بۆ ئه وهی له پتگه ی پیاوه تی و سه خاوه تیدا بی به خشی.

ج - گرنگیدان به سهروه ت و سامان بۆ بهنده ی چاک، چونکه گه ر سعد سهروه تیکی زۆری نه بوایه و ئه وه قه یس نه یده توانی له چاره سه رکردنی کیشه ی برسی تیدا یارمه تیده ری.

قه یسی کوپی سعد ده یوت: ((اللهم هَبْ لِي حِمْلاً وَمَجْداً لَا مَجْداً إِلَّا بِفَعَالٍ وَلَا فَعَالٍ إِلَّا بِأَلِ اللَّهِ لَا يَصْلِحُنِي الْقَلِيلُ)).^(۲)

۲- له فه تخی مه که دا:

۱- هه مان سه رچاوه.

۲- هه مان سه رچاوه.

پيغەمبەرى خوا (ﷺ) رۆيشتە مەككەو ۋە مەمەيەكە رەشى بى ئىحرامى لەبەر بوو (۱) كاتىك يىنى كەخوای گەورە بەو فەتخە پىزى لىناو ۋە لەبەرخوا سەرى نواند و سكى بەرانيەو نووساند، چوئە مەككە ۋە سورەتى فەتخى دەخويند و (۲) بە ھەستكردن بەنيەمەتى فەتخ و سەر كەوتنى گەورە (۳) كاتىك بەر زگار كراوى چوئە مەككە كە نىوجەرگەى دوورگەى عەرەب و سەنتەرى روى و سياسى ئەو دوورگەيە بوو، ھەموو دروشەكانى دادگەرى و يەكسانى و خاكەرايى و ملكەچ بوونى بەرزكردەو، جگە لەئوسامەى كورپى زەيد كە كورپى خزمەتكارى پيغەمبەرى خوا (ﷺ) ھىچ نەوئەيەكى بەنى ھاشم و گەورەكانى قورەيش بەداوى نە رۆيشتەن لە مەككەو (۴) ئەوكاتە بەيانى رۆزى جومعە بوو كە بىستى رەمەزان بوو سالى ھەشتى كۆچى (۵)، بىگومان پيغەمبەر (ﷺ) سور بوو لەسەر ئەوئەى بەرەى ناوخۆى مەككە لەكاتى چوئە ژوورەوئەى لەرۆزى فەتخدا ئارام بىت، بزيە كاتىك قسەكەى سعدى كورپى عوبادەى پىگەيشت بەرامبەر أبوسوفيان ووتبوى: ئەم رۆ رۆزى تۆلە سەندەوئەى، رۆزى ھەلاكردن كەعبەيە، پيغەمبەرىش (ﷺ) فەرموئى: (ئەمرو رۆزىكە خوا كەعبەى تىدەبەرز رادەگرىت، رۆزىكە كەعبەى تىدا دادەپۆشرى) (۶) ئالاكەشى لەسعدى كورپى عوبادەو ۋە رگرت و داىە دەست قەيسى كورپەو، بەومامەلەيە جوانەش نەبەيشت ئەگەرى جەنگى دوولايەنە دروست بىت، لەو كاتەدا وروژان روى نەدا، ئەنصارىەكانىش نەوروژان، پيغەمبەرى (ﷺ) ئالاكەى لەئەنصارىەك ۋە رگرت و بىداتە كۆچەرىك، لەئەنصارىەك ۋە رىبگىرى و بىداتە ئەنصارىكى تر، بەلكو لەئەنصارىەك ۋە رىگرتو داىە دەست كورپەكەى، سروشتى مروئىشە وايە پازى نابى كەسىتر جگە لەكورەكەى لەو بەرپىزترىت، (۷)، لەوروداوەشدا دانايى پيغەمبەرى (ﷺ) دەرەكەوئەت

۱- مسلم، رقم: ۱۳۵۸.

۲- البخاري، رقم: ۴۲۸۱، كتاب: المغازي.

۳- صور وغير من المجاهد النبوي في المدينة، لا ۳۹۶.

۴- البخاري، رقم: ۲۴۲۸۹.

۵- السيرة النبوية لابن الحسن النبوي، لا ۳۳۷.

۶- البخاري، كتاب: المغازي، (۱۰۸/۵)، رقم: ۴۲۸۰.

۷- قيادة الرسول السياسة والعسكرية، لا ۱۹۶.

له چۆنیتى راستکردنه وى ههلهكان و شیوازی مامه لکردنى له گهڵ دهرونى مرۆشهكان، نهیهیشت ههلهكهى سعد تیپه پى و لههه مان کاتیشدا په چاوى دهرونى کرد، بۆیه ههلهى سعدى راستکردوه و ئالاكهى دایه دهست كۆره كهیوه.

۳- له سهرده مى أبوبكرى سهديق (رضی اللہ عنہ):

ژن و ژنخوازی خزمایه تی نیتوان أبوبكر و قهیسى كۆرى عوباده زۆر بههیزبوو، قهیس (رضی اللہ عنہ) قهریبهى كچی ئه بو عهتیقى خوشكى أبو بكرى سديقى ماره كرد^(۱)، ابن عبدالبريش له رپوايه تی كردوه وتویه تی: سعدى كۆرى عوباده مرد و ژنه كهى سكيكى بوو سعد پى نه زانى، سعد له و كاته دا له مه دینه ده رچوو سهروه ته كهى له نیتو مناله كانیدا دابه شكرد، كه مناله كه له دايك بوو سعد مردبوو، أبو بكرى عمر (رضی اللہ عنہ) له و باره وه قسه یان له گهڵ قهیسدا. كرد كه مناله كesh بهشى ههیه له وسهروه ته دا، قهیس ووتى: به شه كهى من بۆ ئه و مندا له و ئه وه شكردنه ی باوكم كرد وویه تی نا یگۆر مه وه - رپوايه تیكى راست و متمانه داره^(۲)، ئهم رپوايه ته راسته ش ئه و رپوايه ته پوچ و بینا وه پۆكه ههله دوه شیئیه وه كه دراهه ته پال گه وهى ئه نصاریه كان به وهى كاریكردوه بۆ په رته وازه كردنى پیزی موسلمانان و رقبونه وهى له و شتانه ی به خشرى بۆ سهركه و تن و جیهاد و دهستگرو كردنى موهاجیران و تانه دان له ئیسلامبوونى به و قسه یه ی دراهه ته پال سعدى كۆرى عوباده به وهى ده لى: به یعه تنان پى ناكه م تا تیره كه م به ئیوه نه گرم و شمشیره كه م رانه وشینم، به نوێریان نوێزى نه كرده وه و ناو كۆمه له كه یانش نه بووه له گه لئاندا حه جى نه كرده وه، تا أبو بكر مردوه^(۳) ئهم رپوايه ته پوچه ش بۆ تانه و زه بردان له یه كبوونى موهاجیران و ئه نصاریه كان و برایه تیه راستگۆیه كانیان به كار هینراوه، بۆیه راویه كه هه وه سبازه وه والیكى هیه چه و متمانه داریه^(۴) به تایبه ت له بابا ته خیلافیه كاندا، راوى لوتى كۆرى یه حیا أبو موخنه فى په راویز خراوه، جگه له شیعه كه س پشت به گێرانه وه كانى نابه ستیت، به پى ی قسه ی ابن

۱- البداية والنهاية (۳۵۵/۱).

۲- الإستيعاب (۱۲۸۹/۳).

۳- تاريخ الطبري (۴/۴۲).

۴- میزان الاعتدال في نقد الرجال (۲۹۹۲/۳).

القيم بهیه کیك له گه و ره میژوو نوسانی شیعه داده نریت^(۱)، بویه زۆر نه ماوه ته وه بۆشام رۆیشته وه له حوراندا مردوو^(۲) ریوایه تیکی سه حیحیش پرونیده کاته وه به وهی سعدی کوری عوباده له خیلافه تی أبوبکری سه قیدا وه فاتی کردوو وه کو باسانکرد، ههروه ها سعدی کوری عوباده (رضی الله عنه) به کرداری به یعه تی خه لیفه یی به أبوبکر داوه له دوا ی نه وگفتوگۆیه ی که له سه قیفه ی به نی ساعد به یعه ت درا به أبو بکر، ئامۆزاکه شی که به شیر ی کوری سعدی نه نصاری بووه یه که مین که سیك بووه له کۆبونه وهی سه قیفه دا به یعه تی به أبوبکر داوه و ریوایه ته صحیحه کانیش هیچ ته نگه ژه یه کیان نه نه سه لماندوه جی ی مه ترسی بوویت، هیچ په رته وازه کیشان نه سه لماندوو که له نیوان پالیئوراوانی خیلافه ت دروست بویت وه که وهی هه ندی له کتبه میژووییه کان گومانیا ن بردوو، به لکو برایه تی ئیسلامی وه که خۆ مایه وه، ریوایه ته صحیحه کان نه وه ئه یسه لمینن، که زیاتر توندو تۆلتر بووه.

ریوایه ته سه حیحه کانیش هیچ پیلانیکیان نه سه لماندوو که دوا ی وه فاتی پیغه مبه ری خوا (رضی الله عنه)^(۳) بۆ قۆرغکردنه وهی ده سه لات له نیوان أبوبکرو عمرو أبوعوبیده دا پرویدابی، نه وان له هه موو که سی له خواترس بوون له وهی نه و جوژه کارو کرده وان نه نه نجام بده ن^(۴)، هه ندی میژوونوسی هه وه سبازیش هه ولیاندا وه نیشانی بده ن، که گه وهی به ریز أبو قه یسی نه نصاری خزرجی مه دینه یی، جوامیرو گه وهی خه زره ج^(۵)، سعدی کوری عوباده (رضی الله عنه) بکه نه ململانیکیاری (موهاجیرین) و بۆ خیلافه ت خراب هه ولی دابی و پیلانی بۆ که گیرابی و بۆی گه یشتنی هه موو شیوازه کانی په رته وازه کردنی نیو موسلمانانی به کاره یناوه.

۱- مرویات ابی عئف فی تاریخ الطبری: د. عیسی لیحیی، لا (۴۵ ، ۴۶).

۲ - سیر اعلام النبلاء (۲۷۷ / ۱) نێسانده که ی نه ویه ی لاوازه، چونکه واقیده په راۆنرخارووبی متمان به و عه دی کوری سالی نه لته مار

پاستگۆیه وه هه له یکردوو و زوریه یی کوری مونزریش زانراو نیه

۳ - استخلاف أبوبکر - جمال عبدالهادی، لا (۵۰ ، ۵۱ ، ۵۳).

۴ - أبو بکر الصديق، للصلابي، لا ۱۴۴.

۵ - سیر اعلام النبلاء (۲۷۰ / ۳).

ئەو پیاوھ باوکی قەیس - گەر بگەرێنەوھ میژووھ کە ی و ھەلۆستی لە گەڵ پیغەمبەری خوا (ﷺ) بێنین ئەوھ میژووھ کە ی ئە یخاتە ناو ئەو پیاوھ ھەلبژاردە پاکانە ی کە بۆ دۆنیا پەژارە یان نەبوو، لە پەیمانێ عەقەبە ی دووھدا جوامێرو ھەلبژاردە بووھ تاوھ کو قورەیش لە نزیک مە ککەدا گرتوو یانە و دەستیان بە گەردنیسەوھ بەستۆتەوھ و بە دیلی بردوو یانە تە مە ککە، تاوھ کو جوبەیری کۆری مەتەمە ی کۆری عەدی کە لە مەدینەدا نزیک و ھاوسییان بوو لە دەستیانی رزگار کرد، جوبەیر یە کێک بوو سەخی و سەخاوت پیغەمبەری خوا (ﷺ) ئەو شایەتیە ی بۆ داوھ، پیغەمبەر خوا (ﷺ) - دوا ی خوا- پشتی بە خۆ ی وسعدی کۆری موغاز بەستووھ لە جەنگی خەندە قدا راویژی پێکەردوون کە سە ی یەکی بەرھەمی شاری مەدینە بەدەنە عەینیە ی کۆری حصن الفزاری و وەلامی ھەردوو سعدیش بە لگە ی باوھرداری و تەواوی گیانفیدایی بوو. ^(۱)

بۆ یە ھەلۆستەکانی سعد بە ناوبانگ بوو، ئەم ھاوھە پەیا بەرزە ی خاوەن رابردووی شکۆدار لە خزمەتکردنی ئیسلام و ھاوڕێتە ی کردنی راستگۆیانە ی پیغەمبەری خوا (ﷺ) ناسەلمی و نا کرێ لە کۆبونەوھ ی سەقیفەدا دەمارگیری نەفامی زیندوو کردی تەوھ، تاوھ کو لە تاریکی و وتەمو موژی ئەو پەر تەوازییەدا پایە ی خیلافەت بە دەست بگرێ، ھەر وەھا نەسەلماوھ و راستیش نیە ئەو رپوایەتە ی لە ھەندێ سەرچاوەدا ھاتووھ بەوھ ی - دوا ی بەیعت پێدانەوھ أبو بکر- نوێژی ئەوانی لە گەڵ ئەوان نە کردووھ و لە گەڵیندا کیاندا حەجی نە کردبێ ^(۲)، وە کو ئەوھ ی سعدی کۆری عوبادە (ﷺ) لە کۆمەلە ی موسلمانان جیا بوو و بی تەوھ ^(۳) ئەوھش رپوایەتێکی پوچ و درۆیەکی ناشکرایە.

لە رپوایەتە صەحیحەکاندا کاتی ک أبو بکر لە رۆژی سەقیفە وتاری داوھ و گەورە یی ئەنصاری باس کردووھ سعد بەیعتی پێداوھ، أبو بکر فەرمووی: بێگومان ئە زانم پیغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((ئە گەر خەلکی دۆلێک بگرن و ئەنصاریش دۆلێک بگری تە بەر ئە چمە

۱ - الإستعاب فی معرفة الأصحاب (۲ / ۵۹۴).

۲ - الخلافة والخلفاء الراشدين، سام البهناسي، لا ۴۸.

۳ - ھەمان سەرچاوە، لا ۴۹.

دۆلى ئەنصارەو))^(۱)، پاشان بەبەلگەيەكى تەواو بەبىرى سەدى ھىناو تەو و
 فەرموويەتى: بىگومان ئەزانى ئەى سەد كەتۆش دانشتبوى پىغەمبەرى خوا(ﷺ)
 فەرمووى: قورەيش راپەرپىنەرى ئەم ئاينەن بۆيە چاكەى خەلگى چاكەى ئەوانە و خراپەشيان
 خراپەيانە)) سەد فەرمووى: راستكرد ئىمە وەزىر و ئىوھش ئەمىرن^(۲) بۆيە يەك يەك بۆ
 بەيەتتەدان چوونە پىشەو و سەدىش بەيەتەتى دا^(۳) بەوھش بەيەتەدانى سەدى كورپى
 عوبادە ئەسەلمىنى و بەوھش كۆدەنگى ئەنصار لەسەر بەيەتەدان بە أبو بكر بۆ خەلىفەيەتى
 ئەسەلمى و ھىچ واتە يەكەش بۆ برەودان رىوايەتى پوچ و بى ناوەرۆك نامىنەتەو، بەلكو
 ئەبىتە پىچەوانەى واقع و تۆمەتىكى ترسانك كە كارى پەرتەوازە كەردنى رىزى مۇسلمانانە
 بە تانەدان لە ئىسلام و حاشا كەردنى لەسەر كەوتن و جىھاد كەردن دەستگرو كەردنى
 مۇجاهىدكاران بەرپەتە پال گەورەى ئەنصار، پرونىشان كەردەو كە ئىسنادە كەى ئەو پەرى
 لاوازە و پىچەوانەى ژيانى سەدى كورپى عوبادەيە و ئەو بەيەتەى كە لەگوپرايەل كەردن
 لەگەردنى خۆى نابوو، بەو گەورەيىانەى لەبارەيەو رىوايەتەو سەد مەوۋىكى رەخساو
 بوو^(۴) سەد وەسەيتىكى ھەيە كەتايىدا وەسەيتەى كورپە كەى كەردو وە تىدا ھاتو وە: كورپە
 شىرەنە كەم و سەيتىك بۆ دەكەم لەبەرى كە، ئەگەر لەبەرى نەكەى ئەو تۆ بۆ غەيرى ئەو
 وەسەيتە لەناو چووترى، گەر دەست نوپۇت شۆرد دەست نوپۇتە كەت باش بشۆ، پاشان وەكو
 كەسەيتىكى خوا حافىزكار نوپۇتەكە كە كە ئىتر ناگەرپىتەو، بى ئومىدى لەخەلگى نىشان
 بەدە ئەو دەوڵەمەندى، وورىابە پىداوېستىەكانت لەوان داوا بكەى، چونكە ئەوانە ھەژارى
 ئامادەبوون وورىابە لەھەموو نەتوانرى عوزرى بۆ بەپىندىتەو^(۵).

۴- لەسەردەمى على(ﷺ) دا:

۱- البخارى، كتاب: التمنى، رقم: ۷۲۴۴.

۲- السلسلة الصحيحة، رقم: ۱۱۵۶، مسند احمد، رقم: ۱۸.

۳- الانصار في العصر الراشد، ۱۰۲، تاريخ الطبري(۳/۲۲۳).

۴- ھەمان سەرچاوە، ۱۰۲، ۱۰۳.

۵- تاريخ ابن عساکر(۲۲/۱۸۱).

عثمان (رضی اللہ عنہ) شہید کرا، محمدی کوری أبوحنیفہ والیہتی مصری داگیر کردبوو کہ عثمان دانی پی نہ نابوو، تاوہکو معاویہ سوپایہ کی ناردہ سہرمیسر و محمدی کوری أبوحنیفہی گرت و پاشان بہندیکرد و کوشتی^(۱) ریوایت کراوہ کہ علی محمدی کوری نہبو حنیفہی لہسہر مصر دانہناوہ، بہس وہکو خوئی ہیشتوتیہوہ تا کاتی کوژراوہو ئینجا علی حوسہینی کوری سعدی ئەنصاری کردۆتہ والی مصر^(۲) علی (رضی اللہ عنہ) پیسی فہرموو: کردومیہتہ والی مصرو بکہوہ ری، بو خوٹامادہ کردن متمانہ دارہ کانت کۆیکہرہوہ، ئەوہی حەزەدەکی ہاوەلت بن بالہ گەلتدا برۆن و سہربازت ہہیہ تا بو دوژمنت ترسناک بیت و بو دۆست و والیہتہ کەشت گرنگ بیت، ئەگەر خوا حەزی کردوو گەیشتیہ جی بو چاکہ کاری چاکہ کار بہ و بو خراپہ کاریش لہسہریان توندبہ تا چاک دہن و سۆزت بہرامبەر گشتی و تابیہتی خەلک ہەبیت، چونکہ ہاوەلتی کردن و چاک بوون خوشتیہو چاکہیہ.^(۳)

بینگومان کاتیک بہرہو میسر رۆیشت لہزۆر حالەتدا ووریایی و مامەلہ جوانی قەیس دەرکەوتووہ کۆمەلێکی تیدابوو لہکوشتنی عثماندا زۆر تورہ بوون، کۆمەلکیشیان لہکوشتنیا بەشدار بوون، کۆمەلێ سواری خەلکی میسر پیش ئەوہی بجیتہ میسرہوہ پی گەیشتن و و بیان ووت تۆ کییت؟ ووتی: من تۆلەسینی عثمانم بەشوین ئەوانەدا دہگەریم کہ بۆی ہاتوون و بو خوا سہریدہخەم، ووتیان تۆ کی ی؟ ووتی: من قیسی کوری سەعدم، ووتیان برۆ ئەویش رۆیشت تا رۆیشتہ میسر، ئەو ہەلوێستہی قەیس توانا داری کرد. لہوہی برۆاتہ میسر، پاشان رای گەیاند کہ بۆتہ ئەمیری میسر، پیدەچیت گەر بو سہربازہ سوارہکان ناشکرای بکردایہ ئەمیرہ، رینگەیان پی ئەدایہ بجیتہ ناو میسر، ہەرہوہکو لہبہرامبەر ئەوانەدا ئەو پرووداوہ دروست دہبرون کہ علی بو والیہتی کردنی شام دہیناردن، سہربازہکانی شامیش گەر بیان زانی بایہ بو والیہتی شام ہاتوون ئەوہ لہچونہ ناو شامہوہ رینگری ئەو والیہ تازانہیان دہکرد.^(۴)

۱- ولاية مصر للکندي، لا ۴۲، ۴۳، الولاية على البلدان (۹/۲).

۲- ولاية مصر، لا ۴۴، النجوم الزاهرة (۱/۹۴).

۳- الكامل في تاريخ (۲/۳۵۴).

۴- الولاية على البلدان (۱۰/۲)، نقلا عن نهاية الأرب في تاريخ العرب، للنوري.

کاتیکیش قه‌یسی کورپی سعد گه‌یشته فسطاط و چوه سهر مینه‌بر بۆ ووتاری خه‌لکی میسر داو نوسراوینکی علی کورپی نه‌بو تالیبی (ﷺ) به‌سهر دا خویندنه‌وه داوای به‌یعه‌تی دانی کرد بۆ علی^(۱) له‌ویدا خه‌لکی میسر به‌سهر دوو کۆمه‌له‌ دا دابه‌ش بوو ن کۆمه‌لێکی به‌یعه‌تیان به‌علی دا وه‌کو والی، کۆمه‌لێکیش هیچیان نه‌کرد، قه‌یسی کورپی سعدیش دانا‌بوو له‌گه‌لّ نه‌وکه‌سانه‌ی به‌یعه‌تیان دا نه‌وانه‌ش که‌به‌یعه‌تیان نه‌دا، بۆیه بۆ به‌یعه‌تدان زۆری لیّ نه‌کردن و به‌حالی خۆیا‌نه‌وه هیشتنی^(۲) به‌وه‌شه‌وه نه‌یهیشت به‌لکو له‌شوینی گۆشه گیر بونیانی‌شیان شتی بۆ ناردن و کۆمه‌له‌ خه‌لکانیش پیزی لیّ نان و چاکه کاری له‌گه‌لیاندا کرد^(۳)، نه‌ومامه‌له‌ جوانه‌ش یارمه‌تی ده‌ری بوو له‌وه‌ی پیک‌دادان له‌نیوانیان دا دروست نه‌بی، پاشان یارمه‌تیده‌ری نارامبونه‌وه‌ی بارودۆخی میسر بوو، تاقه‌یس توانی کاروباره‌کانی ریک‌بخات و نه‌میره‌کانی دابه‌شکردو خه‌راجی ریک‌خست و پیاوانی پۆلیسی دیاریکرد^(۴)، به‌و جوړه‌ش توانی ولایه‌تی میسر ریک‌خات و هه‌موولایه‌ک په‌زامه‌ندبکات^(۵) قه‌یسی کورپی سعد له‌و شوینه‌دا وای لیّهات قورساییه‌ک و مه‌ترسیه‌کی سه‌ربازری هه‌بی به‌سهر معاویه‌ی کورپی أبو سوفیان له‌شامدا، له‌به‌ر نزیککی میسریش له‌شام و ریک‌خسته‌که‌ی قه‌یس له‌می‌سرو نه‌وناوبانگه‌ی قه‌یسی له‌ووریایی ترسی معاویه له‌جولانه‌وه سه‌ربازیه‌کانی له‌ده‌ره‌وه‌ی میسر، نامه‌ی بۆ قه‌یسی کورپی سعد نارد وه‌ره‌شه‌ی لیّ نه‌کرد و له‌هه‌مان کاتدا په‌یوه‌ندی پیوه‌کرد هه‌ولێ له‌خسته‌ بردنی دا، وه‌لامه‌کانی قه‌ییش له‌به‌رامبه‌ر نه‌ونا‌مانه‌دا وه‌لام گه‌لیکی ژیرانه‌ بوو، به‌جوړی معاویه نه‌یده‌توانی هه‌لویستی قه‌یس تیّ بگات و نه‌وکاره‌ی تیّبگات که‌مه‌به‌ستی بوو، له‌وه‌شدا نامه‌ی زۆریش له‌نیوانیاندا ئالّ وگۆرکرا.^(۶)

۱- ته‌ذیب‌التاریخ دمشق (۶/ ۳۹).

۲- ولّاة مصر، لا ۴۴.

۳- هه‌مان سه‌رچاوه.

۴- الولاية على البلدان (۲/ ۱۱)، النجوم الزاهرة (۱/ ۹۸).

۵- الولاية على البلدان (۲/ ۱۱).

۶- الکامل (۲/ ۳۵۵)، الولاية على البلدان (۲/ ۱۱).

ریوايه ته شيعه کانیش بلاویونه ته وه که نامه کانی نیوان معاویه و قه‌یسی کوری سعد یان بلاو کردۆ ته وه که نه بو موخنه ف له کتیبه کانی میژوودا باسی کردووه درۆ و پوچ و ناراسته، که پیاوانی (جرح و تعدیل) به لاوازیان دناوه، له سایه‌ی (متن) ی نه و گێڕانه وه پوچه شدا شتی سهیره‌یه، دیارترینیان نه‌مانه‌ی خواره‌ویه:

علی (علیه السلام) ووتاری بۆ خه‌لکی میسر دا له‌گه‌ڵ قه‌یسی کوری سعد دا تیایدا هاتووه: (پاشان داوی هه‌ردووکیان والیه‌ک هاتو شتی تیا دا ده‌رکه‌وت و ئومه‌تیش قسه‌یان له‌سه‌ر هه‌بوو پاشان هه‌زیان پشی نه‌ما ولایان برد)، نه‌مه‌ش واتای نه‌ویه نه‌وکه‌سانه‌ی عثمانیان (علیه السلام) شه‌ید کرد پیاوانی ئومه‌ت بوون و ئومه‌تیش به‌ کوشتنی عثمان نه‌و خراپه‌کاریه‌ی گوژی له‌و قسه‌یه بی‌تاوانه و قسه‌ی نه‌ونیه، نه‌و نه‌یزانی نه‌وانه‌ی عثمانیان کوشت خراپه‌کارانی خه‌لکین و کوشتنشی سته‌م بوو، قسه‌کانیش به‌لگه‌ی نه‌و پرستییه‌ن و له‌وانه‌ش نه‌ویه که ابن عساکیر نه‌یگێژیه‌وه که محمدي کوری حه‌نه‌فی ووتویه‌تی: هیچ کات نه‌میستوووه علی به‌خراپه‌ی باسی عثمان بکات^(۱) حاکم و ابن عساکیر ته‌خریجیان کردووه، علی (علیه السلام) ده‌لی: (خوايه گيان بی‌تاوانی خۆم له‌خوینی عثمان نه‌خه‌مه‌لات، پۆژی کوژرانی عثمان عه‌قلم هه‌لچوو رقیشم له‌خۆم بوویه‌وه، بۆیه‌یه‌تدانی‌ش هاتنه‌ لام و وتم سویند به‌خوا شهرم له‌خوا نه‌که‌م به‌یه‌ته‌ی کۆمه‌لی قبولبکه‌م که پیاویکیان کوشت که پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه و آله) له‌باره‌یه‌وه فرمویه‌تی: ((ألا تستحي من تستحي منه الملائكة))، واته: شهرم ناکی له‌که‌سی فریشتان لی شهرم ده‌که‌ن، منیش شهرم نه‌که‌م به‌یه‌ته‌ و هه‌ر بگرم و عثمانیش به‌کوژراوی له‌سه‌رزه‌وی بی‌ت و نه‌نیژابی، نه‌وانیش بلاوه‌یان کردو کاتیکیش نیژا خه‌لکی گه‌رانه‌وه و داوای به‌یه‌ته‌ پیدانیان کرد، منیش و وتم: خوايه گيان داوای به‌زه‌بیته‌ لی نه‌که‌م له‌وه‌ی داوام لی ده‌کری، پاشان توانام هاتو به‌یه‌ته‌م قبولکرد، کاتیک ووتیان: نه‌میری ئیمانداران وه‌ نه‌وه‌ و ابو دلم ده‌رچی^(۲)، حسن و حوسه‌ینی (علیه السلام) بۆ پارێزگاری کردن له‌عثمان (علیه السلام) نارد، ووته‌کانیشی له‌و باره‌دا زۆره

۱- تاریخ ابن عساکر ترجمه عثمان، لا ۳۹۵.

۲- المستدرک (۲/ ۳۵۵) صحیح علی شرط الشیخین.

و^(۱) له کتیبی ((تیسر الکریم المنان فی سیره امیر المؤمنین عثمان بن عفان))^(۲) دا کۆمکردنه وه.

ب- و تهی قه یسی کورپی سعد: (تهی خه لکینه وه ک بزنان دوا ی پیغه مبه ر (ﷺ) به با شترین که س به یعه تمان دا وه)، ته وه ش قسه یه کی ره تکراره، چونکه له پیشت ر بوونی أبو بکر و عمر (ره زای خویان لی بیّت) به سه ر ها وه لانی تر و به سه ر عه لی دا (ﷺ) سه لما وه و خودی علی ته وه ی ناشکرا کرد وه و هیچ یه کی ک له ها وه لان و که سانی تری ته وه سه رده مه گومان یان له وه له پیشت ر بوونه نیه و خسته نه پالی ته وه قسه یه بو قه یسی کورپی سعد (ﷺ) و ها وه لانی تر راست نیه و ته نها باس و خوا سی شیعه کانی دوا یینه،^(۳) ابن ته میه ده لی: شیعه کانی سه رته ها هه موویان له پیشت ر بوونی أبو بکر و عمر یه کده نگن،^(۴) به لگه ی فه زل و گه وره ی أبو بکر و عمر زوره، له وانه ته وه یه که ابن عمر (ﷺ) ته یگ پیته وه: - خه لکی سه رده می پیغه مبه ر (ﷺ) أبو بکرمان هه لبژارد پاشان عمری کورپی خه تاب و پاشان عثمانی کورپی عه فان،^(۵) فه رموده له وه باره وه زور و ناشکرایه و هه روه کو له ریوایه ته صحیحه کانی پی شوودا ده رکه وت که معاویه دا وای بگو زانی عثمانی له ته میری ئیمانداران کرد و علی ته میری ئیماندارانیش گرنگی پی نه دا.

د- نامه ی معاویه بو قه یسی کورپی سعد: تییدا ئاماره کردنی به وه کرده وه علی له کوشتنی عثماندا به شدار بو وه، راست نیه و ناگو نجیّت نامه ی له وه جو ره له معاویه وه ده رچوو بیّت، چونکه وه کو پیشت و تر با سمان کرد علی له وه دا بیّتا و ان بوو بیّتا و انیه که شی ناشکرا بوو، معاویه ش (ﷺ) له وه دا بیّتا گا نه بوو چی جای ته وه بو قه یسی کورپی سعد (ﷺ) بنو سیّت، ته مه ش محم دی کورپی سیرینی گه وره تا بیعی و له وانه ی ها وسه رده می ته وه کۆمه لگه یه بو وه ده لی: که عثمان کو زرا نه مبینی له کوشتنیدا که علی تا و انبار

۱- مرویات أبي مخنف د. يحيى اليعبي، ۲۱۱ ۶.

۲- عثمان بن عفان للصلاي، ۴۰۷، ۴۰۹.

۳- مرويات أبي مخنف في تاريخ الطبري، ۲۱۲ ۶.

۴- مرويات أبي مخنف في تاريخ الطبري، ۲۱۲ ۶.

۵- منهاج السنة (۱/۱۱۱).

۵- البخاري رقم (۳۶۹۷).

بکات،^(۱) ههروهه ده‌لێ: عثمان له پوژیکدا کوژرا که ماله‌که‌ی پاسه‌وانی هه‌بوو، له‌وانه عبدالله کورپی عمر و حه‌سه‌نی کورپی علی که شمشیره‌که‌ی له‌گه‌ردندا بوو، به‌لام عثمان نه‌یه‌شت بیکوژن^(۲) ابن ابو شیبه ته‌خریجی کردووه، راویه‌کانیش متمانه پیکراون که له لایهن محمدی کورپی حه‌نه‌فیه‌وه که‌علی ده‌لێ: خوای گه‌وره له‌ده‌شتایی و چیا و ووشکایی و ده‌ریادا نه‌فهره‌تی له‌بکوژانی عثمان کردووه^(۳)، له‌م واتایه‌شدا ده‌قه صحیحه‌کان زوژن^(۴) که‌دووپاتی ناوبانگی رقی علی (ع) ده‌که‌نه‌وه له‌کوشتنی عثماندا.^(۵)

ه - ئه‌و تۆمه‌تاته‌ی که‌ پیاویه‌تکراون به‌وه‌ی معاویه له‌کوشتنی عثماندا ئه‌نصاری تۆمه‌تبار کردووه، ئه‌وه له‌معاویه ناوه‌شیتته‌وه وخۆی ئه‌یزانی ئه‌وکه‌سانه‌ی بو‌ به‌رگریکردن راپه‌رین هه‌موو یان ئه‌نصاری بوون، ابن سعد به (سندیکی صحیح) ته‌خریجی کردووه که زه‌یدی کورپی سابت (ع) هاتۆته لای عثمان (ع) که‌مارۆ دراو بوو، ده‌لێ: ئه‌نصاریه‌کان له‌به‌ر ده‌رگان و ده‌لێن: گه‌ریته‌وی ئه‌وه دووجار ئه‌بیننه پشتوانانی خوا، ده‌لێ: عثمان (ع) ووتی: بۆکوشتن نامه‌وی و پازی نیم^(۶).

و- ئه‌وه‌ی رپیاویه‌تکراوه که معاویه له‌سه‌ر زمانی قه‌یسی کورپی سابت نامه‌ی نووسی، ئه‌وه‌ش له‌و درۆیانه‌یه‌ ناچیتته عه‌قله‌وه که معاویه شتی وه‌های نووسی، چونکه عه‌ره‌ب درۆیان به‌ناشرین ترین ئه‌و سیفه‌تانه داده‌نا که‌پیاوی به‌رپیزی نابووت ئه‌کرد، ئه‌مه‌ش قسه‌ی ئه‌بو سوفیانه روژگارێک که‌له‌سه‌ر بیاوه‌ری بوو، ئه‌وه‌ی بوخاری له‌چیرۆکی پرسیارکردنی هیرقه‌ل له‌باره‌ی پیغه‌مبه‌ری خواوه (ع) رپیاویه‌تی کردووه ئه‌بو سوفیان ده‌لێ: سویند به‌خوا گه‌ر له‌به‌ر ئابرو و کاریگه‌ری درۆ نه‌بواوه به‌سه‌رمه‌وه، ئه‌وه له‌باره‌یه‌وه درۆم به‌ده‌مه‌وه ده‌کرد^(۷)، ئه‌وه پینگه و شوینی درۆ بوو به‌لای عه‌ره‌به‌وه، به‌لای

۱ - تاریخ ابن عساکر ترجمه عثمان، لا ۳۹۵، مرویات أبي مخنف، لا ۲۱۲.

۲ - همان سەرچاوه، لا ۳۵۰.

۳ - المصنف (۲۶۸/۱۵).

۴ - تاریخ ابن عساکر ترجمه عثمان، لا ۳۹۵.

۵ - مرویات أبي مخنف في تاريخ الطبري، لا ۲۱۳.

۶ - الطبقات (۷/۳) سنده صحیح.

۷ - البخاری، رقم: ۷.

موسلمانانوه خراپترو ناشیرینتر بووه خوینهریش نالی: ئەممە فروفیلە و جەنگیش فروفیلە، چونکە فروفیلە درۆنیە، ھەروەکو لەقسەى عەرەبدا ناشیرینترین درۆ دیاربوو، معاویەش (ﷺ) بەرێزترە تاوھە کو کارى لەو جۆرە بکات^(١).

زە رپوایەتکردنى ئەوانامە زۆرانەى نێوان قەیس و معاویە و علی (ﷺ) بەو رێز بەندى و وردییەو، گومان و دوودلى ئەخاتە دلى خوینەر، ئەوھش دەگەرپیتەوہ بۆ نەزانین و گەرپان بەباسەکانیدا و ئەوانەش کە رپوایەتیان کردوہ.

دکتۆر (یحى الیحمى) دەلى: والیەتى قەیسى کورپى سعدى کورپى عوبادە (ﷺ) لە میسر لەلایەن ئەمیری ئیمانداران علی کورپى ئەبو تالیب (ﷺ) کۆدەنگى لەسەرە و^(٢) گشت ئەوانەى باسى قەیسیان کردوہ ئەوباسەدوردرێژانەیان باس نەکردوہ^(٣) واتە: ئەو باسانەى کە أبو موخنەف لەگێژانەوہ کانیا نەدا باسی کردوہ تەنانەت میژوونوسە متمانەدارەکانى میسریش ئەوہیان باس نەکردوہ^(٤) ئەوھش ئەو رپوایەتەى ئەبو موخنەف دواى کورتکردنەوہیەک لە تەبەرێوہ وەرگیراوە لەھەرێک لە ابن ئەسیر و ابن کەسیر و ابن خەلدون و ابن تەغری بەردى و بە کورتى لەو میژوونوسانەوہ وەرگیراوە.^(٥)

ھەروەھا کیندیش لە عبدالکریم ئەلخاریسەوہ تەخریجى کردوہ کە دەلى: کاتیک پێگەى قەیس بەسەر معاویەدا قوس بوو، معاویە بۆ ھەندى نەوہى ئومەییەى نووسیوہ کە لەمەدینەدا بوون: قەیسى کورپى سعد خوا خێرى پێداوہ وپاداشتى بدات و ئەو ھەوالە بشارنەوہ، چونکە ئەترسم کە کە پەییوەندیان بەعلی بگات و ئەو علی لەکارى لابەریت، تا ھەندى لە گەورەکانى عێراق و مەدینە بەعلیان وت: قەیس لابەرە و کەسیکی تری لە جینگە دا بنى، علی ووتى: لەنێو بچن کارى وەھانا کات و مەھیتلن، ووتیان: ئەبو لایبەرى وەکو جارێ نەماوہ، ھەر وازیان نەھیتنا تا نامەییەکی بۆ نووسى: پێویستە بگەرپیتەوہ

١ - مرویات أبی مخنف فی تاریخ الطبری، لا ٢١٤.

٢ - تاریخ خلیفە، لا ٢٠١، فتوح مصر، لا ٢٧٤، سیر أعلام النبلاء (١٢/٣).

٣ - طبقات ابن سعد (٥٢/٦)، تاریخ بغداد (١٧٧/١)، سیر أعلام النبلاء (١٠٢/٣).

٤ - النجوم الزاهرة (٩٧/١)، البداية والنهاية (٢٥١/٧).

٥ - مرویات أبی مخنف فی تاریخ الطبری، لا ٢١٠.

نزیکی خۆم، یه کینکی تر بخره شوینی خۆت و بۆلای خۆم به پڕی بکهوه^(۱)، ئهو پڕیوايه ته شهش دکتۆر ئه لیحی له کتیبه کهیدا (القیم مرویات أبي مخنف في تاریخ الطبري) بارسهنگی کردووه ده لئ:

- گێڕانهوهی میسریه کی متمانه پیکراوه و له کهسانه تریش به ولاتی خۆی شاره زاتره.

- میژوو نویکی میسری ته خرایی کردووه.

- له شتی نامۆ و سهیر دووریان گرتووه.

- ده قه کهی له ته که ژیا نی ئه و پیاوانه ئه گونجی.

- پارایی علیم پروونکرده وه له لابر دنی قه یس تا ئه و کاته ی خه لکی زوریان پڕ هینا و لای خۆی هی شته وه، سه رکرده ش وه هایه له کاتی ناخوشیدا له تاقیکردنه وه دا سه رکرده نازاکان له بیرناکات^(۲).

به وشیه یه خه لکانیک بۆ تی کدانی نیوان علی و قه یس ده ستیان تی وهردا تا وه کو لایب دات، له کو تایشدا هه ندی راوێژکاری علی دا وایان له علی کرد قه یس له والیا تی لایب دات و ئه وه ده نگۆیا نه یان به راست زانی که له باره ی قه یسه وه ئه و ترا و له لابر دنی شدا پیدا گریان کرد، بۆیه علی بۆی نووسی: پێویسته له نزیکی خۆمدا بی و که سی بخره شوینه که وتوو به پڕیکه وه^(۳)، ئه و نامه یه ش له جی ی لادانی قه یس بوو له والیا تی میسر، به پڕی زۆربه ی پڕیوايه ته کانیش علی ئه شته ری نه خه عی له جی گه ی قه یسدا دانا وه^(۴) ئه شته ر پێش ئه وه ی بۆ میسر به پڕیکه وئ علی پڕی گه ی شته وه و با سی خه لک میسر و سه رو شتی میسری بۆ کردوو، ده لئ: له تۆ زیاتر که سی نیه خوا ره حمت پڕ بکات، منیش گه ر ئامۆژگاریت نه که م بۆ چوونی خۆت بۆ به سه له وه ی به لات ه وه گرنگه پشت به خوا به سه ته و توندی به نه رمونیانی تی که ل بکه، گه ر نه رمی پێویست و با شتر بوو نه رم به، کاتی کیش توندی چاره

۱- ولاه مصر، لا (۴۵، ۴۶)، و مه دائینسی تیادایه و راستگۆیه و پیاوه کانی تریش متمانه دارن ته نیا نه وه نه بی (مرسل).

۲- مرویات أبي مخنف في تاریخ الطبري، لا ۲۱۰

۳- ولاه مصر، لا ۴۵ - ۴۶

۴- فتوح البلدان، لا ۲۲۹، الولاية علی البلدان (۱۲/۲).

بوو توند به ^(۱) نهشته ریش به هاوه لیتی کومه له که سانیکی بو میسر به ریکه وتن، به لام که
 گه یشته ده ورو به ری ده ریای قولزوم - ده ریای سوور، مرد پیش نه وهی بجیته میسر،
 ووتراوه: که هه نگوینی ژه هراوی پیډراوه و مردووه، خه لکانی خه راج کۆکه ره وهش
 تۆمه تبارکراون به وهی به هه لنانی موعاوهیه ژه هریان پی داوه ^(۲) نه وتۆمه تهش
 که ناراسته ی معاویه کراوه له وهی که به ژهر کوشتنی نهشته راستینه و ابن که سیر و ^(۳)
 ئین خلدونیش ^(۴) نه وتۆمه ته یان دور خستۆته وه، دکتور یی ئه لیه حیاش هه مان ریگا و
 به رنامه ی نهوانی گرتۆته بهر ^(۵)، بهوشیویه نهشته ر پیش نه وهی بجیته سه رکاری خوی
 مرد، له ته که نه وهشدا سه رچاوه کان وه کو یه کی له والیه کانی علی کوری نه بو تالیب
 له باره یه وه قسه یان له سه ر کردووه، که دوا ی محمدی کوری نه بو بکر بووته والی ^(۶) محمدی
 کوری ابوبکریش پیش نه وهی قه یسی کوری سعد والی یه که م میسر به جی به یلی نه
 به میسر گه یشتووه، ووتوو یژیکیش له نیوان قه یسی کوری سعد و محمدی کوری ابوبکر
 روویانداوه و قه یس چهند نامۆژگاریه کی محمدی کردووه، به تایبهت نه وهی تایبهت بیت به
 خه لکه ی له کوشتنی عثماندا تورهن، نهوانه ی که دواتر که به یعه تیان به علی نه دا، قه یس
 ووتی: نه ی ابو قاسم که له لایهن نه میری نیماندارانه وه هاتووی لابردنیشم ریگری ناکات
 له وهی نامۆژگاری تو و نه ویش بکه م، من له ویشه ی تو بۆ هاتووی به رچاو پرووم، واز
 له و که سانه و نهوانه ش به ینه نه چنه پالیان - مه بهستی نه و که سانه یه به یعه تیان به علی
 نه داوه له و بو چوونه ی هه یانه نه گهر هاتنه لات ریزیان بگره گهر هاتنه پشت و نه هاتنه
 ژیر ده سه لاتت به شوینیاندا مه گهری، به پیی ژیریان مامه له یان بکه نه گهر توانیت
 سه ردانی نه خو ش بکه یت و ناماده ی ناشتنی ته رم بیت و نه نجامی بده لیّت که م

۱ - النجوم الزاهرة (۱۰۳/۱).

۲ - النجوم الزاهرة (۱۰۴/۱)، سیر اعلام النبلاء (۳۴/۴).

۳ - البداية والنهاية (۳۰۳/۸).

۴ - تاریخ ابن خلدون (۱۱۲/۴).

۵ - مرویات أبي مخنف، لا ۲۲۴.

۶ - النجوم الزاهرة (۱۰۶/۱).

ناکاتهوه^(۱) پاشان قهیس گه پرایه وه مه دینه و دواتر له کوفه دا به شه میری ئیمانداران علی (ﷺ) گه یشت و ناماده ی ((جهنگی صفین)) بوو له و رژه شدا نه یوت:

هذا اللواء الذي كنا نحف به مع النبي وجبريل لنا مدد
ماضٍ من كانت الأنصار عييته ان لا يكون له من غيرهم أحد
قومٌ إذا حاربوا طالت أكفُهُم بالمشرية حتى يفتح البلدُ

له گه لای علی نه میری ئیمانداراندا مایه وه هه تا کوژرا، له گه لای حسن و له پیشه ویدا بوو بوی لای معاویه رژیشتن، - ههروه کو دواتریش به پشتیوانی خوا باسی دی - کاتیکیش حسن به یعتی به معاویه دا، قهیس به شداری شه به یعته نه بوو، ئینجا گه پرایه وه مه دینه^(۲) بوی پرستن یه کلابویه وه^(۳).

۵- ووتی قهیس: شتی ناگه رینینه وه که به خشیبیتمان:^(۴)

له موسای کوری نه بی عیساه وه که پیاویک سی هه زاری له قهیس کوری سعدی کوری عوباده به قهرز وه رگرت، کاتیکی که پاره که ی بۆ گه پرانده وه قهیس به وه رگرتنه وه ی رازی نه بوو ووتی: ئیمه شتی ناگه رینینه وه که به خشیبیتمان.^(۵)

۶- ووتی قهیس: پرسیاری له پیریژنه که کرد جوانی وه لامدا وه.^(۶)

پیریژنیک هاته لای قهیس کوری عوباده وه قهیس نه یناسی، قهیس پی ی ووت: چونی؟ پیریژنه که ووتی: سوپاس بۆ خوا، خوا باشت بۆ بینئ مشکئ له مالمدانیه بگه ری، ووتی: پرسیارم کرد جوانت وه لام داوه، ده بی مال که ت پر به مشک بکه م، فرمانیدا دانه ویله یه کی زوری پیدا و له گه لای رونی زهیت و هه ر پیداویستی که که ویستی بوی بینئ و

۱ - تاریخ ابن عساکر (۱۰۶/۲۲).

۲ - أسد الغابة (۴۵۲/۴).

۳ - الإستيعاب (۱۲۹۰ / ۳).

۴ - هه مان سه رچاوه، (۱۲۹۱/۳).

۵ - هه مان سه رچاوه، (۱۲۹۱ / ۳).

۶ - تاریخ دمشق (۲۸۶/۵۲).

پیریژنه کەش چوو^(۱)، ابن عبدالبیر ئەو چیرۆکە ی گێڕاوەتەووە دەڵێ: چیرۆکێکی سەحیحە و بەناوبانگە.^(۲)

۷- حالێ ئەو پیاوێ کە قەیس ئومێدی ئەخواست وەکو ئەو کاری بکردایە: ^(۳)

قەیسێ کۆری سەد دەڵێ: خۆزگەم ئەخواست حالێ ئەو پیاوێ هەبواوە کە بێنیم، پۆشتین بەرەو شام و گەشتینە شوینیکی ناوەدانی ووتان: بالابەنێه ئەو ماله ژنیکی تیادایە، زۆری پێنەچوو پیاویک لەراودا هاتەووە بەژنەکی ووت ئەو پیاوانە کێن؟ ژنەکی ووتی: کۆمەڵێکن لاینداووەتە ماله کەت، ئەویش ووشتریکی هیناوە لەپاژنە ی داو پاشان ووتی: بۆ ئێوەیە بێبەن ووتی: سەریبەن، ئیمەش سەرمانبەری، بۆسبەینی دانەیه کی تری هینا و لەپاژنە ی دا و وتی: سەریبەن، ووتی: سەرمانبەری ئیمەش ووتان: گوشتی دوینییمان وەکو خۆی وایە، ووتی: خواردنی پاردوو نادەین بەمیوانمان، بەهاورپێکانم وت: گەر لای ئەم پیاوێ بێننەووە ووشتریکی نامێنی بابرۆین، بەهاورپێکەم ووت: چیت پێیە لەپارە کۆیکەرەووە ئەویش ووتی: تەنیا چوار سەد دەرەمەم پێیە، ووتم: لەگەڵ عەباکەمدا بێدە ژنەکی و شتەکانمان کۆکردەووە ووتان: بابرۆین، پارەکانمان بەژنەکەدا، پاشان پۆشتین، زۆرمان پێنەچوو تەماشامان کرد کە سێک هات، ووتم: ئەو کێیە؟ ووتیان نازانیین کە نزیک بۆوە تەماشامان کرد پیاویکە بەسەر ئەسپێکەووە تێرکەوانەکی پراکێشاوە، تەماشامان کرد ئەو کەسەیه کە چاکە ی لەگەڵماندا کرد، ووتم ئیمە پارەمان پێدا، نزیک بوو ووتی: ئەمە شتە کانتانە بێبەن، ووتم: سویند بەخوا چی ئەبێنم، هەرچیمان پێبو کۆمانکردەووە، ووتی: سویند بەخوانارۆم تاوێکو وەرینەگرنەووە نەرۆن، ووتان: وەریناگرین ووتی: سویند بەخوا یان بەم تێرکەوانە کەستان ناھێلیم یان ئەبێبەن، ووتی: ئیمەش هەڵمانگرت و ئەویش پۆشت و ووتی: ئیمە میوانداری نافرۆشین^(۴).

۱- هەمان سەرچاوە.

۲ - الإستیعاب (۳/ ۲۹۲).

۳ - تاریخ دمشق (۵۲/ ۲۸۵).

۴- هەمان سەرچاوە، (۵۲/ ۲۸۵).

بەراوردى سى سەخى كرا، پياويك ووتى: سەخى ترين خەلك عبدالله كورى جعفرى كورى ئەبو تاليبە پياويكى تىر وتى سەخى ترين خەلكى سەردەمان قەيسى كورى سەدى كورى عوبادەيە، يەككى تىرش ووتى: سەخى ترين خەلكى عرا به الاوسى يە، زۆر پىداگريان كردو زۆريان ووت و لەپال كەعبەدا دەگيان بەرزبۆو، پياويكىش پىيانى ووت: يىگومان زۆرتان ووت: تەنيا ئەو تان بۆماو تەو هەريەكە تان بروتە لاي ئەو كەسەى زۆر بەسەخى داي ئەنيت و داواى شتى لى بكات و پروانى كەچى پى ئەبەخشى و دواتر بىر پار ئەدەين، ئەوەى باسى عبدالله كورى جعفرى كرد هەستا و رۆيشت و بەعبدالله گەيشت لەو كاتەى پى هەلپرى تاسواری ووشترەكەى يىت و بانگى كرد: ئەى ئاموزاي پىغەمبەرى خوا (ﷺ) ئەويش ووتى: بلى حەزت بەهەرچى هەيە، ووتى: رېبوارم وپارەو خواردم لى براو، ووتى: دابەزى و ووتى: پىت بخەرە ئىرەو بەچۆرە سەر ئەم ووشترە وچى لەجانتاكە داھەيە بىبە و دەست لەشمشیرەكە مەدە، چونكە لەشمشیرەكانى على كورى ئەبو تاليبە، ووتى: ووشترەكەو جانتاكەى هینا كەچار هەزار دینارى تىدا بو، گەورەترین و بەرێزترینان شمشیرەكەبو، ئەو پیاوێش كەباسى قەيسى كورى سەدى كورى عوبادەى كرد رۆيشت و نەبینى و گەراپەو، چونكە جاريەكە پى و تەبو: قەيس خەوتووە و چى پىويستى كە هەيە؟ ووتى: رېبوارم و پىداويستىم لى براو، جاريەكەش ووتبوى هەر كەهەستا پىداويستەكەت ئاسان جى بەجى دەبى، ئەمەش كىسەيەكەو حەوت سەد دینارى تىدايە و ئەمرۆ جگەلەو پارەيە هېچى تری تىدانيە و برۆ شوینى ووشترەكان ووشترىكى باش و كۆيلەيەكیش ببە وئیشى خۆت راپەرینە، قەيس كە هەستا و جاريەكە پروداوى بۆ گىراپەو نازادى كردو پى ووت: ئاگادرامت بگردايە تەو تالەشتەكانى ماله كەم زیاترم پى بدایە، نەو ك ئەوەى پىتداو بەشى نەكات و هېچى بۆچارە نەكات، ئەوێش كەباسى عرا به الاوسى كرد بۆ لای عرا به كەوتەرى و لەكاتىكا پى گەيشت عرا به بەمەبەستى نوێژ لەمال دەرچوو دوو كۆيلە رینگەيان نیشان دەدا، چونكە عرا به چاوى لەدەست دابوو، ووتى: ئەى عرا به، ووتى: چیت دەوى بفرموو، ووتى: رېبوارم لىم براو، ئەويش وازى لەدوو كۆيلەكە هینا و بەدەستى راستى دای لەسەردەستى چەپى و پاشان ووتى: ئای

سویند به خوا عرابه سهروه تی نه ماوه، به لام نهم دووانه ببه که نازادیشن، نه ته وی بیانسه و پاشان بۆده رککردنی رینگا دیواری گرت، ووتی: ههردووکیان هیئا، خه لکی بریاریندا که ابن جعفر به سهروه تیکی زۆر سه خواهه تی کرده، گهرچی حاشانا کرێ شمشیره که باشترین بووه، قه ییش یه کی که له سه خواهه ته کانی که کۆیله یه که ی بی زانیاری نه و سه روته که ی به خشیوه و که زانیویتی ده ستخۆشی لی کردووه و نازادی کردووه، کۆده نگیش بوون له سه ر نه وه ی سه خه ی ترین نه و سی که سه عرابه الاوسی، چونکه هه ر نه وه ی هه بووه که به خشیویتی^(۱) به های نه و سه رده مه رۆشنه کی برکی بووه له سه خواهه تی و کرداری چاکه دا.

۹- نه و باسه ی دراوه ته پال قه یس ناسه لمی:

قه یسه ر ناردی بۆ لای معاویه ی کوری نه بو سوفیان که شه روالی درێژترین پیاوی عه ره بی بۆ بنێری، نه ویش به قه یسی کوری سعدی ووتوه: پێویستیمان به شه رواله که ی تۆهیه، وتی: هه ستایه سه ربی و چوویه پال و ئینجا شه رواله که ی خسته به رده م معاویه و معاویه ش ووتی: به ره جمه ت بی، بۆ وه ها؟ نه ده بوو به چویتیاه مال و ئینجا بۆمانت بنارد بایه؟ قه یس ووتی:

أردت بها كي يعلم الناس أنها سراويل قيس والوفود شه —ود

وأن لا يقولو غاب قيس وه —ذه سراويل عادي فته ثمود

وإني من الحي اليماني لسي —د وما الناس إلا سيد ومس —ود

فكدهم بمثلي إن مثلي عليهم شديد وخلق في الرجال مديد

پوخته: واتا بۆیه نه چوومه مال و هه ر لیژده ا شه رواله که م دا که ند تاوه کو ناماده بووان و شاندى میوان شایه ت بن که شه روالی قه یسه نه ک شه روالی مرۆڤیکی عاد.

وتی: معاویه فرمانی کرده درێژترین پیاوی سوپا و شه رواله که ی خسته سه ر لوتی که وه نه زه ری، ووتی: معاویه داوای شه رواله که ی کرد و کاتیک هیئرا قه یس پی ی ووت: نه مه به رگه ت له به ردا که نی، معاویه ش ووتی:

۱- تاریخ دمشق (۵۲/ ۲۸۶).

تلك اليهود التى يعنى ببلدتنا كما قريش هم أهل السخاين^(١)

له رپوايه تيكي تردها تووه كه قهيسهر بۆ معاويهى نوسيووه: دوو پياوم ناردۆته لات: يه كيكيان به هيزترين پياوى ولاته كه مه نهوى ترش دريژترين پياوى زهوى منه، پاشا له كۆندا لهو جوړه نيشانهى هز پيپوه، توش له ولاتي خوتدا دوو كهسيان بۆ دهريكه بهرنگارى و بهرامبهريان بى، گهر پياوه كاني تۆ برديانه وه نهوه سهروهت و ديلي موسلمانان و چى و چيت بۆ نه نيرم، گهر پياوانى منيش سهركه وتن نهوه كاتييك نامهى قهيسهر به معاويه گه يشتو به لايه وه گرنگ بووه و راويژى به ياريدره كاني كردووه پى وترا: بۆ پالاهانه كه محمدى كورى حنه فيه يان عبدالله كورى زويير بۆ له زه ويدانى ديارى بكه، ووتى: محمدى كورى على ناماده كرا و رۆميش ناماده بوو باسيكرد كه چى لى داواكراوه و بۆچى هاتووه، محمدش به رۆميكهى ووت: چيت نهوى؟ ووتى: ههريه كه مان داده نيشى و دهستى نه خاته سهرهاورپكهى، ههر كه سيك هاورپكهى له شويى خوى هه لكه ند يان بهرزيكرده وه نهوه بردويه تيه وه، ههركه سى نه يتوانى وژيركهوت نهوه دؤراوه، محمدش ووتى: نه مه بۆ تۆ، كامان بۆ دانىشتن دهست پى بكه، نه ويش ووتى: تۆ دابنيسه، دانىشت و دهستى پيدا، زۆرى نه خايه ند له زهوى هه لپري و بهرزيكرده وه وداى به زهويدا، بۆيه معاويه و موسلمانان ناماده بووه كان دلخوش بوون.

معاويه به قهيس و رۆميه دريژه كهى ووت: دريژى خوتان پيشان بدهن، قهيس ووتى: شهروالم داكه نم نهو (علوجه) له پى بكات، نيوان من و نهو زۆر روونه، پاشان شهرواله كهى داكه ندو تورپدايه لاي رۆميه كه و له پى ي كرد، شهرواله كه گه يشته مه مكي و ههنديكيش له زهوى دهخشا، خه لكيش بهوه زۆر خوشحال بوون، نه نصارش هاتنه لاي قهيس ووتيان له بهردهم معاويه دا خوت نرم پيشانداوه، بۆنه گهراپته وه مال و شهرواله كهت بۆ بناردايه، نه ويش ووتى:

أردت لكيما نعلم الناس إنها   سراويل قيس والوفود شهود
وأن لايقولوا غاب قيس هذه   سراويل عادي غته ثمود
وإني من القوم الثمانين سيد   وما الناس إلا سيدو مسود
وفضلي في الناس أصلي ووالدي   وباع به أعلو الرجال مديد^(١)

مههستی شهوهبووه بزیه وایکردووه کهخه لکی بزانن شهروالیکی قهیسسه نهوهک بهرویشتنهوهی بۆمال وایزان شهروالی خه لکانی عادیتی و قهیس ناردیتی. شهبو عمری کورپی عبدالرحمافزی نهندهلوسی بهناوبانگ دهلی: شهوهوالهی کهشهروالی لای معاویه داکه نندی درۆ و ههلبه ستراو و بی پالپشته و له خوره وشستی قهیس و جوامیری و پایه برزیه کهی هاوشیوهی نیه و تهنیا چیرۆکی ههلبه ستراو و شیعیکی ساختهیه.^(٢)

١٠- له کاتی رودانی ناژاوه له کۆ بو له ژیره کانی عهرهب:

قهیسی کورپی سعدی کورپی عوباده له نیو خه لکدا خاوهن بۆ چون بوو، ابن شههابیش دهلی: لهوکاتهی ناژاوه پرویدا ژیره کانی عهرهب پینج بوون، لهپلانه کانیاندا پینان شهوترا خاوهن بۆ چوونی عهرهب: معاویهی کورپی أبوسوفیان و عهمری کورپی عاص و قهیسی کورپی سعد و موغیرهی کورپی شوعبه و موهاجیرهکان: عبدالله کورپی بودهیلی خوزاعی و قهیس و ابن بودهیل له گه لعلی بوون(عليه السلام) و موغیرهش لهتایف و دهورو بهری گۆشه گیر بوو تا ههردوولا بریاریان دا له (أذهرج) کۆبینهوه^(٣) قهیس شهیوت: گهر ئیسلام نهبوایه فیلی وههام دهکرد عهرهب چاری نه کردایه.^(٤)

١١- ههزمان دهکرد بهسهروهتی خۆمان پيشيکمان بۆ قهیس بکروایه:^(٥)

١- تاریخ دمشق(٥٢/ ٢٩٢).

٢- الاستیعاب(٣/ ١٢٩٣).

٣- تاریخ دمشق(٥٢/ ٢٨٨).

٤- هه مان سهراوه(٥٢/ ٢٨٧).

٥- الاستیعاب(٣/ ١٢٩٢).

زۆربەيرى كۆرى بەكار باسى كىردۈە قەيسى كۆرى سەدى كۆرى عوبادەو عبدالله كۆرى
 زوبەيرو شورەيى قازى، ريشيان نەبوو، جگە لەزوبەيرىش باسيان كىردۈوۈ كەئەنصار
 وتوويانە: ھەزەمان كىرد بەسەرۈتە كەمان ريشمان بۆقەيسى كۆرى سەد بىرپايە، لەگەل
 ئەو ھەشدا قەيس (ﷺ) جوان بوو. ^(۱)

۱۲- ووتەى قەيس: بۆچى سەردانىكارم كەمە؟

قەيسى كۆرى سەد بە نەوۈد ھەزارمالىكى بەمعاويە فرۆشت، بانگكاريش لە مەدينە
 بانگيدا كەھەر كەسى قەرزى ئەوى بابجىتە مالى سەد، چل يان ھەفتا ھەزاري بەقەرزدا
 ئەو دواى مايەو، ھەرۈھا چەكىكى لەسەر ئەو كەسانە نووسى كە قەرزى پىدا بوو، كە
 نەخۆش كەوت سەردانىكارى كەم بوو، بەخىزانە كەى ووت: كە قەربەى كچى ئەبو
 قوحافەى خوشكى أبو بىر بوو، ووتى: ئەى قەربەى بۆچى سەردانىكارم كەمە؟ ووتى: تۆ
 قەرزت بەسەريانەو ھەيە بۆيە سەردانت ناكەن، چەكى خۆيان بۆ بگەرپنەو ەتاونو
 سەردانت بىكەن. ^(۲)

لە رىوايەتى تردا ھاتوۈ، قەيس نەخۆش كەوتوۈ و سەردانىكارى كەم بوو پى
 ووتراو كە قەرزاربەرەكان لەبەر قەرزە كەت لەشەرمدا سەردانت ناكەن، ئەويش فەرمانى
 دايە جاردەر جارىدات ھەر كەسى قەرزى قەيسى كۆرى سەدى بەسەرەو ەيە قەرزە كەى بۆ
 خۆى و قەيس نايەوى، ئىنجا خەلكى دەوريان لىدا بە جۆرىك خۆيان بۆ ئەكوتا. ^(۳)

۱۳- قەيسى كۆرى سەد لەگەشتە كانيدا نانى خەلكى دەدات:

قەيسى كۆرى سەد لەگەشتە كانيدا لەگەل پىغەمبەردا (ﷺ) نانى خەلكى دەدا،
 سەريەكى ھەبوو لەدەوريدا كۆدەبونەو، ووتراو: لەگشت رۆژىكدا جارىئەدرا: بىرۆن
 بۆگۆشت و نانە پلاو خواردن. ^(۴)

۱ - ھەمان سەرچاۋە (۱۲۹۲/۳).

۲ - تاريخ دمشق (۵۲/ ۲۸۴).

۳ - الإستيعاب (۱۲۹۳/۳).

۴ - تاريخ دمشق (۵۲/ ۲۸۳).

۱۴- ئەو باسەى نىوان قەيس و معاويه (رضي الله عنه) راست نيه:

معايه به قەيسى كۆرى سەدى ووتو: تۆيە كىكى لەئە حبارە كانى جولە كە گەر دەر كەوى ئەتكۆزىن و تۆش لەئىمە بالائىرى دوزمنايه تىت ئەكەين، ئەوئىش دەلى: تۆ و باوكت لەبتە كانى ئەفامىن و بەزۆر ھاتنە نىو ئىسلامەو و بەفشە و (خۆشپەو) دەرچوون^(۱) ئەم باسە (منقطع) ھە مونتقە تەئىش لەجۆرە كانى (ضعيف) ھە.

۱۵- كۆچى دوايى قەيسى كۆرى سەد (رضي الله عنه):

لەكۆتايىيە كانى خىلافەتى معاويەدا كۆچى دوايى كردووە، خەلىفەى كۆرى خەياط^(۲) و زەھبى^(۳) ىش ئەو بۆ چوونەيان ھەيەو، ابن حبانىش دەلى: كەلە سالى ۸۵ كۆچى و لەخىلافەتى عبدالمەلىك دا كۆچى دوايى كردووە^(۴) ابن حەجەرئىش لەگەل خەلىفە و زەھەبىش ھاودەنگن^(۵) و ابن عبدالر دەلى: قەيس چويەو ھەدینە لەسەر پەرستى بەردەوام بوو تاوھەكو لەشەستى كۆچى كۆچى دوايى كرد تىايدا، ووتراوئىشە: پەنجا و نۆسالى و لەكۆتايى خىلافەتى معاويەدا بوو، پىاوئىكى درئۆ و بى موو بوو.

دووەم: عبيدالله كۆرى عباس كۆرى عبدالمطلب ھاشمى: أبو محمد.

عبيدالله كۆرى ھاشمى كۆرى عبدالمطلب ھاشمى، ئامۆزاي پىغەمبەرى خوايە (ﷺ)^(۶) دايكىشى أم الفضل لوبابەى كۆر براى كچى حارىسى كۆرى حوزنى كۆرى بوجەيرى كۆرى ھوزمى كۆرى روھىيەى كۆرى عبدالله كۆرى ھىلالى كۆرى عامىرى كۆرى صەعصە^(۷) و براى عبدالله و كەسرو فەزل و قوسەم و مەعبەدو تەمامە^(۸).

۱- سير اعلام النبلاء (۱۱۱/۳).

۲- الإصابة (۳۶۱/۵).

۳- سير اعلام النبلاء (۱۱۲/۳).

۴- الإصابة (۳۶۱/۵).

۵- ھەمان سەرچاوە (۳۶۱/۵).

۶- الطبقات تحقيق السلمي (۲۱۴/۱) سير اعلام النبلاء (۴۱۲/۳).

۷- الطبقات تحقيق السلمي (۲۱۴/۱).

۸- سير اعلام النبلاء (۵۱۳/۳).

عبيدالله ی کورې عباس چهند کورپو منالیکې هه بوو: محمد به ویشه وه کونیه ی وه رگرت، فرعه ش دایکې بوو^(۱) که کچی قوتنی کورپې حارسې کورپې حوزنی کورپې بوجهیری کورپې هیلالی کورپې عامیره. عباس^(۲) وعالیه ی که علی کورپې عبدالله کورپې عباسی کورپې عبدالمطلب خواستی و محمدی کورپې علی لئ ی له دایک بوو، بابو و أم محمد و دایکې که عه مړه ی کچی عه ربیبی حمیری بوو^(۳) عبدالرحمن و (قشم) که أم حه کیمې کچی قارظی کورپې خالیدی کینانی دایکې بوو^(۴) عبدالله و جعفر و (أم کلثوم) و عه مړه و أم عباس و دایکیشیان أم وه له د بوو^(۵).

(۲) ته مهن و بینینی پیغه مبهری خوا (ﷺ):

عبيدالله کورپې عباس به سالتی له عبدالله کورپې عباس بچو کتربوو^(۱) پیغه مبهری خوا (ﷺ) وه فاتی کرد نه و دوانزه سالان بووه، پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) بینیه و فهرمووده شی لئ بیستوه^(۲)، و تراوه که پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) بینوه و فهرمووده شی لئ بیستوه له سونه تی نسائیدا فهرمووده ی پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) له وه وه وه رگرتوه: که غمیصاعیان رمیصاعها توه ته لای پیغه مبهری خوا (ﷺ) شکایه تی له میړده که ی کردوه که په یوه ندی یه که ی راپه رینی، نه ویش ووتبوی: نه ی پیغه مبهری خوا (ﷺ) درؤ نه کا په یوه ندی له که لدا هیه، به لام ده یوه ی بگه ریتتوه لای میړده یه که مه ی، پیغه مبهری خوا (ﷺ) فهرموویه تی: ((لیس ذلک حتی تذقی عسیلته))^(۸)، نه مه ش له ریگه ی هه شیم و به هه مان سه نه ده وه ریوایه تکراره راویه کانیش متمانه پیکران، به لام پروون نیه که

۱ - الطبقات تحقیق السلمي (۱/ ۲۱۲).

۲ - هه مان سرچاوه (۱/ ۲۱۲).

۳ - هه مان سرچاوه (۱/ ۲۱۳).

۴ - هه مان سرچاوه (۱/ ۲۱۳).

۵ - نسب قریش، ۳۱، الطبقات (۱/ ۲۱۴).

۶ - الإستیعاب (۳/ ۱۰۰۹).

۷ - الطبقات تحقیق السلمي (۱/ ۲۱۴).

۸ - سنن النسائي (۶/ ۱۴۸) له پټنوسدا له عبيدالله وه بز عبدالله وه گزراوه.

عبيدالله چيرۆكه‌ى بينيبى^(١) هه‌يسه‌ميش له (المجمع) دا^(٢) به‌كورتى له‌باره‌ى عبيدالله و فه‌زلى كورپى عباسه‌وه هه‌تاويه‌تى و ده‌لى: أبو يعلى رپوايه‌تى كردوه و پياوه‌كانيشى راستگۆن^(٣) ذهبى له‌سونه‌نى نسانيدا له‌باره‌يه‌وه ده‌لى به‌وه‌ى (مرسل) ه^(٤)، له‌عبدالله كورپى و عطاء و ابن سيرين و سوله‌يمانى كورپى يه‌سار و نه‌وانى تریش له‌باره‌يه‌وه قسه‌يان كردوه، عبيدالله نه‌مى‌وه گه‌وره و سه‌خى و سوباسكراوه بووه.^(٥)

أ - پيغه‌مبه‌رى خوا عبدالله و عبيدالله و كه‌سپرى كورپى عباسى وه‌سف كردوه. له‌عبدالله كورپى حارسه‌وه ده‌لى: پيغه‌مبه‌رى خوا (ﷺ) وه‌سفى عبدالله و عبيدالله و كه‌سپرى كورپى عباسى كردو پاشان نه‌فه‌رمووى: ((هه‌ركه‌سى به‌ره‌و لام رابكات و نه‌وه نه‌وه‌ى بۆ نه‌بو، نه‌وانيش رايانده‌كرده‌لاى و نه‌كه‌وتنه سه‌رپشت و سينيگى و نه‌ویش ماچيانى نه‌كردوو به‌خۆيه‌وه نه‌يگوشين.^(٦)

ب - عبيدالله به‌لاى عباسه‌وه له قثم خۆشه‌ويسترتبوو.

عبدالله كورپى جعفر ده‌لى: من (قثم) و عبيدالله ى هه‌ردوو كورپى عباس منداڵ بوين و ياريمان ده‌كرد، پيغه‌مبه‌رى خوا (ﷺ) به‌سه‌رولاخيكه‌وه تپه‌رى ووتى: نه‌مه‌م بۆ به‌رزىكه‌نه‌وه، نه‌وانيش له‌به‌رامبه‌ريدا منيان به‌رزكرده‌وه، به (قثم) ى ووت: ((نه‌مه‌م بۆ به‌رز بكه‌ره‌وه)) به‌رزى كرده‌وه و له پشته منوه سواری كرد و فه‌رمووى عبيدالله به‌لاى عباسه‌وه له قثم خۆشه‌ويستت، پيغه‌مبه‌رى خوا (ﷺ) له‌مامى شه‌رمينه‌كرد كه (قثم) ى هه‌لگرت و عبيدالله واز لى هه‌نا.^(٧)

٣) دانانى عبيدالله به‌والى يه‌مه‌ن له‌لايه‌ن على (رضي الله عنه) نه‌مى‌رى ئيماندارانه‌وه:

١ - مسند احمد (٢١٤/١)، رجاله ثلقات (روون نه‌كه عبيدالله نه‌و چيرۆكه‌ى بينيبى).

٢ - الجمع (٣٤٠ / ٤) رواه أبو يعلى، و رجاله رجال لصحيح.

٣ - سير أعلام النبلاء (٥١٣/٣).

٤ - هه‌مان سه‌رچاوه (٥١٣/٣).

٥ - هه‌مان سه‌رچاوه.

٦ - مسند احمد (٤٥٩ / ١)، رقم: ١٨٣٦.

٧ - تاريخ دمشق (٣٥٣/٣٩) الطبقات، تحقيق السلمي (١٤ / ٢)، إسناد حسن.

على كورې ئەبو تالېب گەرەي ئيماندارن (ﷺ) عبیداللہ كورې عباسى بەوالى يەمەن دانا و راپسپارد كە كاروبارى حج رېكېخات، ئەويش لەسالى سى و شەش و سى حەوتدا حەجى بەخەلكى كرد، كاتىكيش سالى سى و هەشت هات و هەروەها هەناردىە يەمەن و معاويەش لەو سالىدا يەزىدى كورې شجرة الرهاوى نارد تاوہكو كاروبارى حج رېكېخات، هەردووکیان كۆبونەوہ تاوہكو كار راپەراندن بەو بدرى، رېك نەكەوتن و لە ئەنجامدا رېك كەوتن لەسەرئەوہى شەيىەى كورې عثمان ئەنجامى بدات.

لەم باسەدا كەسانى ميژوو نووس (أهل السير) جياوازن، هەندىكيان دايان ناوہ كەسە هەلبژاردراوہ كەى نىوانيان قثم كورې عباس بووبى، خەليفەش ووتوويەتى: لەسالى چلدا معاويە (بسر بن أرطاة العامري) بۆ يەمەن ناردووہ، لەم كاتەدا عبیداللہ ى كورې عباسيش والى يەمەن بوو، هەرلەويشدا ماوہتەوہ تا شەهيدكردنى على (ﷺ).^(١)

٤- (بسر بن أرطاة العامري) وراستى چيرۆكى كوژرانى هەردوو كورە كەى عبیداللہ: هەندى كتيبەكانى ميژوو باس لەوہ دەكەن كە عبدالرحمن و (قثم) ى كورې عبیداللہ ى كورې عباس بسرى كورې ئەبو ئەرتەئە لە يەمەندا كوشتووينى: هەروەها هەندى پشتيوانانى على (ﷺ) لەويدا كوشتووہ وئىنجا گەراوہتەوہ شام و پيشتريش ئەميرى ئيمانداران جاريەى كورې قودامەى سعدى ناردووہ و هەمان كارى (بسر) ى ئەنجامداوہ و هەندى لەخۆشەويستانى عثمانى لەيەمەندا كوشتووہ.^(٢)

ابن كثير دەلى: ئەم هەوالە لای ميژوو نوسانەوہ بەناوبانگە و لەبارەى صەحيحەوہ قسەم هەيە^(٣)، گومانيش نيه كە كوشتى بيتاوانان لەو قۆناغە و تارۆژگارى بەسرەو (صفين) روى نەداوہ تا هەلەسايانى جەنگى هەردوولايەنيش، كەواتە چۆن لەقۆناغى ئاگرەستدا منال و ژن و بيتاوانان ئەكوژرى، كەواتە ناكرى ئەونەریتە دژەى نەریت و

١- الإستيعاب (٣/ ١٠٠٩).

٢- تاريخ الطبري (٦/ ٥٥).

٣- البداية والنهاية (٧/ ٣٣٤).

به‌های ثانی موسلمانان قبول بکریت^(۱)، هه‌روه‌کو گێڕانه‌وه‌ی کوشتنی هه‌ردوو منال به‌لای (بسر بن أبي ارطاة) هه‌وه‌، ابن سعد له‌رێگه‌ی واقیدیه‌وه‌ رپوایه‌تکراوه‌ که که‌سیکی (متروک) هه‌ – بی بنه‌ما و متمانه‌یه‌ – و (طبری) یش له‌میژوه‌ که‌یدا باسی کردوه‌^(۲)، له‌زیاد البکائی هه‌وه‌ ئه‌ویش له‌ (عوانه‌) رپوایه‌تکراوه‌ که‌ ده‌لێ: معاویه‌ ناردوه‌یه‌تی... ئه‌وه‌ش (ئیسنادیکی منقطع) هه‌ و پالپشتیکی دا‌پراوه‌ به‌و پێیه‌ی له‌باره‌ی عه‌وانه‌ی کورێ حه‌که‌می ئه‌خباریه‌وه‌ قسه‌ و باس هه‌یه‌.^(۳)

ابن عبدالبر له‌ (الإستعیاب)^(۴) چێژی کوشتنی کورێ عبیدالله ی کورێ عباسی له‌لایه‌ن (بسر) له‌رێگای هیشامی که‌لبی و ئه‌ویش له‌لایه‌ن ئه‌بو موخنه‌فه‌ وه‌ که‌هه‌ردووکیان بی متمانه‌ن (تروک) وه‌رگرتوه‌^(۵)، له‌باره‌ی هیشامی کورێ ساییی که‌لبیه‌وه‌ له‌زیاده‌ر په‌ویکردنی له‌شیعه‌یه‌تیدایه‌ کۆده‌نگن، ئه‌حمه‌د ده‌فه‌رمووی: کێ له‌باره‌یه‌وه‌ ده‌گێژێته‌وه‌؟ گومان نابم که‌سی لێیه‌وه‌ قسه‌ بگێژێته‌وه‌، (دار القطنی) یش ده‌لێ: که‌ (متروک) هه‌^(۶)، ابن حبانیش ده‌لێ: له‌شیعه‌یه‌تیدا توند بووه‌^(۷) ابن عه‌ساگیریش ده‌لێ: رافیزیه‌کی بی متمانه‌یه‌^(۸)، زه‌هه‌بیش ده‌لێ: رافیزه‌ ره‌چه‌له‌که‌.^(۹) ئه‌بو موخنه‌ف، لوتی کورێ یرحیا، ابن عه‌دی له‌باره‌یه‌وه‌ ووتویه‌تی: شیعه‌یه‌کی هه‌لبه‌ستکارو خاوه‌ن چێژو‌کانه‌^(۱۰)، ابن ته‌میه‌ش له‌رێزی شیعه‌ دا‌یناوه‌ و له‌باره‌وه‌ ووتویه‌تی: په‌راویز خراویکی درۆزنه‌ (متروک کذاب)^(۱۱)، میژوو نوسی متمانه‌ پێکراویش خلیفه‌ی بن خیاط چی

۱ - الإنصاف، د. حامد، لا ۵۷۵.

۲ - تاریخ الطبری، (۱۳۹/۵)، الطبقات، تحقیق السلمي (۲۱۳/۱).

۳ - الطبقات، تحقیق السلمي (۲۱۳/۱).

۴ - الإستعیاب (۸۹/۱).

۵ - الطبقات، تحقیق السلمي (۲۱۳/۱).

۶ - المجروحین لابن حبان (۹۱/۳)، تذکرة الحفاظ (۲۴۳/۱).

۷ - المجروحین لابن حبان (۹۱/۳).

۸ - سیر أعلام النبلاء (۱۰۲/۱۰).

۹ - تذکرة الحفاظ (۳۴۳/۱).

۱۰ - الکامل فی ضعفاء الرجال (۲۱۱۰/۶).

۱۱ - منهاج السنة (۸۲/۵).

له میژوووه کهی (تاریخ)^(۱) له (طبقات)^(۲) ه کهیدا باسی نه کردووه که (بسر) له یه مهن یان له حیجازدا لایه نگری علی کوشتبې، به لکو باسی ناردنی نه کات له لایه ن معاویه بؤ ده سترگرنه سر یه مهن و حیجاز، ههروه ها بوخاری له (الکبیر) و^(۳) و حاکم له (المستدرک)^(۴) دا وه هایان نه وتووه، هیچ کاتیکیش کوشتنی ههردوو کوره کهی عبیدالله له یه مهندا له لایه ن (بسر بن ابي أرطاة) وه راست نیه، خه لکی شام ده بینن که (بسری کورې أبو أرطاة) له پیغه مبهری خوا (ﷺ) بیستویه تی و یه کیڅک بووه له و که سانه ی عمری کورې خه تاب وه کو پشتیوان بؤ عه مری کورې عاص ناردوویه تی بؤ فه تحی میسر، به پی ی جیاوازیش له وه دا ووتویانه: چوار کهس بوونه: زوبهیر و عمری کورې وه هب و خاریجه ی کورې حوزافه و بوسری کورې نه رته شه، زوربهش ده لئین: زوبهیر و مقداد و عومهیری کورې وه هب، خاریجه ی کورې حوزافه که دلتیایی تیادا هه یه^(۵) بسری کورې نه رته شه دوو فهرمووده ی له پیغه مبهری خوا وه (ﷺ) پړویا هت کردوه، یه کیڅکیان: ((لا تقطع الأیدی فی المغازی))^(۶) واته: له جهنگدا ده ست نابردیت.

دوو ه میس: له پاران ه وه دا: پیغه مبهری خوا (ﷺ) ده فهرمووی: ((اللهم أحسن عاقبتنا فی الأمور كلها، وأجرنا من خزي الدنيا وعذاب الآخرة))^(۷)، واته: خوا یه گیان له گشت کاروباره کاندا نه نجامه کاغان باش بکهیت و له شهرمه زاری دونیاو سزای ناخیره ت به دورمان بگریت))، له بهرام بهر نه م لیڅو لینه وه پوخته دا کوژرانی ههردوو کورې عبیدالله له سه رده ستی (سبر بن أرطاة) راست نیه، و نه و شیعرهش که له کتیبه کانی میژوو و نه ده بدا نه یه دهنه پال عائیشه ی کچی عه بدللای دایکی دوو منداله که هیچ کات راست نیه که ده لئ:

ها من أحسن بابني اللذين هما كالدرتين تشظي عنهما الصّدق

۱ - تاریخ خليفة، لا ۱۹۸.

۲ - طبقات ابن خياط، لا ۲۷.

۳ - التاريخ الكبير في البخاري (۲/ ۱۲۳).

۴ - المستدرک (۵۹۱/۵۳).

۵ - الإستيعاب (۸۸/۱).

۶ - مسند أحمد (۴/ ۱۸۱)، الحديث صحيح.

۷ - مسند أحمد (۴/ ۱۸۱)، الحديث صحيح.

ها من أحسن بابنيّ اللذين هما   سمعي و عقلي فقلبي اليوم فختطف
 حدثتُ بسرّاً وما صدقتُ مازعموا   من ميلهم ومن الأثم الذي اقترفوا
 أنحى على ودجي إبنی مرهفة   مشحودة وكذلك الإثم يُقتـرفُ

وهای دانه‌نن که تووشی راپای و دهرن په‌شیوی هاتووه وله و هره‌دا داده‌نیشت و
 شیعرى نه‌وته‌وه و تفی لیّ نه‌کرد. ^(۱)

هه‌روه‌ها نه‌و شیعره‌ش که‌دراوه‌ته پالّ عبیدالله کورپی عباسه‌وه هیچ راستیه‌کی
 تیادانیه، میژوونوسان گپ‌راویانه‌ته‌وه که عبیدالله چووه‌ته‌لای معاویه له‌سه‌رده‌می
 خیلافه‌ته‌که‌یدا و دواى قسه کردنیك عبیدالله ی کورپی عباس ووتوویه‌تی:

یابن صخر وإبن حرب تبین   من تقسیون بعبد المطلب
 من إذا رأت قریش وجهه   عظموا المرء وخرّوا للركب
 صاحب الفیل وساقی زمزم   ثمت الفدیة رأس فی العرب
 وهدی آخرنا آخرکم   فیہ الملك لکم أجری الحقب
 إن بُسرّاً قتل إبنیّ وما   بین بُسر وبنی فهرنسب
 فاقتل العبد بفرضی هاشم   إن هذا من بواء العجب
 إجعل الفضة فینا ذهباً   ونضار القوم فینا ماغرب
 لایقر العین الإستقبل من   سبّ القتل وللقتل سبب
 ذاك ماذاك إبن حرب إنه   قُطب الشرّ وللشرّ قطب ^(۲)

هه‌روه‌ها وایان داناوه که معاویه (رضی‌الله‌عنہ) به‌م به‌یتانه وه‌لامی دابیته‌وه:
 إن بُسرّاً قتل إبنیک علی   غیر جُرم قاطعاً منك النسبُ

۱ - الإستعیاب (۸۹/۱).

۲ - تاریخ دمشق (۳۹/۳۵۴/۳۵۵).

أَنْزَلَ اللَّهُ بِسِرِّ بِأَسْـ____ وَعَلَىٰ بَسْرٍ مِنَ اللَّهِ الْغَضَبُ
أَضْرَبَ الْعَبْدَ عَلَىٰ يَافُوزِهِ ضَرْبَةً تَذْهَبُ مِنْهُ مَا ذَهَبَ
فِي مَقِيلِ الدَّهْرِ مِنْ ضَعْفٍ بِهِ لَيْسَ هَذَا مِنْ مَنَافٍ بِعَجَبٍ^(١)

٥) ووتەى عبيدالله: سويىند بەخوا ئەو لە ئيمە سەخيتەرە و ئيمە تەنھا هەندى لە سەر و تەمان پيداوه و ئەويش سەخى تر بووه لە خوێ و منالەكەى لەخۆگرتەوه بۆ ئيمە: ^(٢)

عبيدالله ى كورى عباس بۆ گەشتىكى دەرچوو خزمەتكارى كيشى لەلەگەدا بوو، لەرېگەدا بوو مالىكى ئەعرابيان لى دەرکەوتوو و بەخزمەتکارەكەى ووتوو: گەر ببوينايەتە ميان لەم مالدەدا بمانايەتەوه؟ ووتى: رۆيشت، عبيدالله پياويكى جوان و قسە خوش بوو، كاتىكيش ئەعرابيەكە ئەوى بينى رېزى گرتن و بەژنەكەى ووت: پياويكى بەرپزە و لايداواوەتە لای ئيمە و ئەعرابيەكە هينايە مالى، پاشان ئيعرابيەكە هاتەلای ژنەكەى و وتى: چىشتى ئىوارهمان هەيه بۆ ميانەكەمان؟ ئەويش ووتى: هيجمان نيه تەنيا ئەم مەرە نەبى كەشیری مندالەكەت ئەدات و ژيانى بەوهوه بەندە، ووتى: پيوسته سەريپر، ژنەكەى ووتى: كچەكەت ئەكوژى؟ ووتى: ئەگەر! وتى: پاشان هەردووکیان مەرەكەو چەقۆکیان بردو ئەيوت:

يَا جَارَتِي لَا تَوْظِي الْبَنِيَّةَ   إِنْ تَوْظِيهَا تَنْتَحِبَ عَلَيْهِ
وَتَنْزَعُ الشَّفْرَةَ مِنْ يَدَيْهِ^(٣)

پاشان مەرەكەى سەريپر و خواردنى لى ئامادەکردو پاشان چىشتهكەى هينايەلای عبيدالله و خزمەتکارەكەى، خواردنيان خواردو عبيدالله گویى لەقسەى ئەعرابيەكەو گفتو گۆي خيزانەكەى بوو كە پيشتر پروياندا، كە بەيانى بويهوه بەخزمەتکارەكەى ووت: هيجت پيیه؟ ووتى: بەلى پينج سەد دينار لەخەرجيمان زياده: ووتى: بيدەرە ئەعرابيەكە،

١ - هەمان سەرچاوە (٣٩/ ٣٥٥)

٢ - أسد الغابة (٣/ ٥٤٣).

٣ - أسد الغابة (٣/ ٥٤٣).

ئەویش ووتى: سوبحان الله! پىنج سەد دىنارى ئەدەيتى و مەپىكى بۆت سەرپىوھە كە
 نرخەكەى پىنج دىنارە؟ ووتى لەباردايكت چووبايەى! سويند بەخوا لەئىمە سەخىترە، ئىمە
 تەنيا ھەندىك لەوسەرۋەتەى دەدەينى كەھەمانە، ئەوسەخاوتى وپىزى لى گرتىن و
 بەخوينى خۆى و مندالەكەى بۆ ئىمە لەخۆى گرتەو، ئەوترى: ئەو پروداو بەمعاوېە
 گەشتووە ئەویش دەلى: الله چى دورىكە عبيدالله؟ لەچى سىپىايەك دەرچووە؟ لەچ
 ژيانىك ھەلكەوتووە؟^(۱) رىواتى يەكىك دا ھاتووە كە عبيدالله مامۆستايى سەخاوتى،
 سويند بەخوا وھا بوو ھەرۋەكو (الخطيئة) ووتوويەتى:

أولئك قوم إن بنوا أحسنوا البنيا وإن عهدوا أوفوا إن عقدوا شدوا

وإن كانت النعمى عليهم جزوابها وإن أنعموا لا كدروها ولا كدوا^(۲)

۶- لە نيوان عبيدالله ى كورپى جعفر و ھەسەنى كورپى على و عبيدالله ى كورپى
 عباسدا(ﷺ):

أبو الزناد دەلى: ووتراو: كام لەم سى كەسە سەختى ترە: عبدالله كورپى جعفر،
 ھەسەنى كورپى على، يان عبيدالله ى كورپى عباس؟ وترا: كەسمان نەبينو وەكو حسن زۆر
 بەخشىبى، كەسىشمان نەبينو وەكو عبدالله كورپى جعفر زۆر و كەمى بەخشىبىت و
 ھىچ كات بەلاى مالى عبيدالله ى كورپى عباسدا تىپەر نەبوو و خۆراكى پاراوى نەبوويت
 بەوھش ناوبراو قەساوھخانەكەى كورپى عباس، ووتراو: ووشتەر كەمبۆتەو تا نرخەكەى
 گەشتۆتە پانزە دىنار و لەو سەرپىنەشدا عبدالله كورپى جعفر لۆمەى كردوو و ئەویش
 دەلى: سويند بەخوا لەسەرپىن وازناھىنم.^(۳)

۷) ميوان گەلىك بەبى مەوعىد دانان سەردانى مالى عبيدالله يان كرد:

پىاويك لەمەدينەدا وويستى وزيان لەعبيدالله كورپى عباسى كورپى عبدالمطلب بدات،
 بۆيە ھاتەلاى گەورەكانى شارى مەدينە ووتى: عبيدالله كورپى عباس ووتوويەتى:

۱ - أسد الغابة (۳/ ۵۴۳).

۲ - تاريخ دمشق (۲۷/ ۳۶۰).

۳ - تاريخ دمشق (۳۹/ ۳۵۷)، الطبقات (۲/ ۲۳) إسنادہ ضعيف.

بامیوانی من بن، خەلکیش پۆشتن تا مائی عبیдалلە پڕ خەلک بوو، عبیдалلە نەیزانی
 ھۆی ھاتنی چیه و ھاتنی خەلک بۆ چیه، ووترا: ھەوالدەرت ھاتوو ھە خەلکی لای تۆ
 نان بخۆن، ئەویش زانی کەسە کە چی مەبەستە، بۆیە بریاریدا کە دەرگا داخجێت بۆ جۆرەھا
 میووە ھەنگوین و مۆز ناردارییە بازارو بەخواردنی میووە سەرقالیانی کرد و خواردن
 برژێنرا و سورکرایەو و لەمیووە خواردن نەبوونەووە خواردن ھێنرا، عبیдалلە ووتی:
 ھەركاتى بویستری ئەم خواردنە ئامادە دەبێ؟ ووتیان بەلێ، ئەویش ووتی: خەمم نیە
 ھەركەسى بێتە مالم.^(١)

٨) ئافرەتێك كە كەسى بۆنە مایەوہ:

ئافرەتێك لەسائێكى نەھامەتیدا ھاتە بەسەر و دوو کۆپى لەگەڵدا بوو، سائێكى بەسەر
 تێپەرنەبوو ھەردووکیان مردن و ناشتیانی و لە لەنیوان گۆرەکانیاندا دانێشت و ووتی:

قربین منى والمزار بعید	فلله عینانی اللذان نراھمما
وشکا سواد القلب، فهو عمید	ھما ترکا عینى لاماء فیھما
ولایسا لان الركب: أين یرید؟	مقیمان بالبیداء لا یبرحانھا

پێی ووترا: گەر بچویتیایە لای عبیдалلە کۆپى عباس و باسی خۆت بۆیکردایە،
 ئەویش چوو لای و پێی ووت: ئەى کۆپى مامى پێغەمبەرى خوا (ﷺ) من بێکەس بووم
 کەسم نى یەتا پاریزی ولای عەشیرەتیکیش دەست گڕۆم بکات، منیش بەشوین تەکا کارو
 ئومید پێکراو و بەخشەرێک دا ئەگەر پێم و بۆلای تۆ نێردراوم، یەك لەو سى شتانەم بۆ
 بکە: یان گیرسانەو، یان ھاوکاری و یان گەرانەنەو بۆلای کەس و کارم، عبیдалلە ش
 فەرموی: گشت ئەو داواکاریانەت بۆ ھەیە.^(٢)

٩) جوانى و فیکه و و سەخواوەتى لەمالى عباسدا:

١ - تاریخ دمشق (٣٩/ ٣٥٧).

٢ - ھەمان سەرچاوە (٣٩/ ٣٥٨).

أبو العباس أحمد الطبري المكي، له كتيبته كهذا (تراجم آل بيت رسول الله ﷺ) ذخائر العقبي في مناقب ذوي القربى)، باس ئەكا... كه وتراوه: ههركهسى جوانى و (فقه) وسه خاوهتى نهوى بابروانيته مالى عباس، جوانى بۆ فهزل فقه بۆ عبدالله و سه خاوهتیش بۆ عبيدالله.^(۱)

(۱۰) خیری دونیاو ئاخیرهت له مالى ابن عباسدايه:

ههركهسى دونیاو ئاخیرهت دهوى بابروانيته مالى عباسى كورى عه بدموته لیب؟
 ئەعرايیهك چوه مالى عباسى كورى عه بدموته لیب و له پال ئەومالدهدا عبدالله كورى عباس بوو، كه ههرشتیكى لى پاشگهز ده بوییه وه، لهو شانى تریه وه عبيدالله كورى عباس بوو كه ههركهسى بروائشیا ته مالىیه وه نانى دهدا^(۲)، له موسعه بی كورى عبدالله وه كه دهلى: هه ندی زانستخواز ووتویانه: عبدالله زانستی ده به خشی، عبيدالله خواردنى ده به خشی.^(۳)

(۱۱) حه كیمی ته نگهزه كان و سه رچاوه ی به خشنده یی:

عبدالله كورى عباس به حه كیمی ته نگهزه كان و عبيدالله به چاوكی به خشنده یی ناسرابوو، هه موو پۆژى نانى ده به خشی، باوكی پى وتوه: كورى شیرینم چیه به یانیان خواردن ته به خشی و ئیواران نایه به خشی؟ نانى به یانیت دا ئیوارنیش بیده، بۆیه عبيدالله به غولامیكى خۆی وتوه: كورى شیرینم به یانیان و ئیواران سه ربهره .^(۴)

(۱۲) ئەو شیرعه ی له باره ی سه خاوهتیه كه تیه كه یه وه وتراوه:

معاویه ده یوت عبيدالله كورى عباس قورپه یشى فیرى سه خاوهتى كرد، عبدالله سه خترین كهس بو له عه ره ب بۆیه شاعیریكى قورپه یش دهلى:

وعلمها عبيد الله مالم   تكن تأتیه من شيم الكرام

۱ - ذخائر العقبي، لا ۳۹۴.

۲ - تاريخ دمشق (۳۹/ ۳۵۶).

۳ - هه مان سه رچاوه (۳۹/ ۳۵۶).

۴ - تاريخ دمشق (۳۹/ ۳۵۶)، الإصابة (۴/ ۳۳۱).

وورثها مكارم ثابتات   نفى عنها بها لوم اللئام
وصية هاشم وبني أبيه   قصي والهام بن الهمام^(١)

(١٣) بهرۆژووبونه کهى له رۆژى عهرفهه دا:

له عبيدالله كورپى عباس كه رۆژى عهرفه عبيدالله ي براى بۆ چيشت خواردن بانگيكردوه، ئهويش دهلى: بهرۆژوم ئهويش دهلى: ئيوه پيشهوان و چاوتان لى دهكرى، پيغه مبهري خوام (ﷺ) بينوه لهم رۆژه دا بۆ شيرخواردنهوه دهعهو تكاروه و شيرى خواردۆتهوه. ^(٢)

(١٤) زانستخوازيه كهى:

به عبيدالله كورپى عباس ووتراوه: بۆ به شويى زانست دا نه گهرىي؟ ئهويش دهلى: كه خۆشى و چالاك بوو چيژى منه و گهر كه وتمه خه مهوه دلده رهويه. ^(٣)

(١٥) چاكه كهى بهرامبه ر پيريژنهو سى كوره كهى:

عبيدالله كورپى عباس به نزيك پيريژنيكدا تيده پهري كه سى كورپى هه بوو، ئهويش ريزى لى گرتن و عبيدالله ويستى بارقورسيان چاك بكات و چاكهيان له بهرامبه ردا ئه نجام بدات، كاتيى كه خوار دانيشتنه كهى عبيدالله وه دانيشت، ووتى: نه هاتوومه لاي ئيوه و داىكتان كه پيتان ناخۆش بيى، ووتيان كه واته چيه ؟ ووتى: هه زمكرد باردۆختان چاكبه كم و يارمه تيتان بدهم، ووتيان ئهم دياردهيه ده گمه نه يارمه تى يان سوال كردن يان پاداشتى كاريكى كونه، ئهويش ووتى: هيچ شتى له وانه نيه، بهلكو ئهم شهو لاي ئيوه لام داوه هه زمكرد ئه وهى خوا پيى خۆش بيى به شيكى له سهروه ته كه م ببه خشم، ووتيان: ئه مه چيه ؟ ئه وهى بۆ خوا پيى خۆشه و خواى خۆشه وى بۆ ئيمه پيى خۆش نيه، گهر ئيمه ش بۆ ويان بو نزم و نه بونه بى و گهر تۆش مه به ستت خوابى بيه دهى به كه سى شياو ئه وه له چاكه كاريه كه ت سوپاسكراو ده بيت، عبيدالله ده هه زار دره هم ويست و وشترى پيدان و

١ - تاريخ دمشق (٣٩/٣٥٥).

٢ - الإصابة (٤/٣٣١) سنده صحيح.

٣ - الإصابة (٤/٣٣٢)، تاريخ دمشق (٣٩/٣٦٤).

بارهه لگه کانیشی کرده ئیسترو وولاخ، ووتیشی: له عه ره ب و عه جه مدا که سم نه بینیه
 له م پیریژنه و کوره کانی بچیت و شیاوترییت. پیریژنه کهش به کوره کانی خوی ووت:
 هه ریه که تان شیعرئ له به ریزی پیاوه به ریزه دا بهوئیتیه وه:

کوره گه و ره کهی ووتی:

شهدتُ عليك بطيب الكلام وطيب الفعال وطيب الخير

ناوه راستین ووتی:

تبرعت بالجوّد قبل لسؤال فعال كريم عظيم الخطر

بجوو که کهش ووتی:

و حق لمن كان ذا فعللة بأن يسترق رقاب البشر

پیریژنه کهش ووتی:

فعمرك الله من ماجد ووقيت سؤال ردى والحـدر^(١)

(١٦) مردنی:

له دیاری کردنی سائی مردنی دا قسه و بۆچونه کان جیاوازن: بخاری^(٢) و فسوی^(٣) ده لێن:
 له سه رده می معاویه دا^(٤) مردوو^(٤) (خلیفه)^(٥) و کهسانی تریش ووتویه: سائی په نجاو
 ههشت کۆچی دواپی کردوو^(٦) أبو عبید و أبو حسان الزیادی ووتویه ههشتاو ههوت
 کۆچی دواپی کردوو^(٧)، ووتویه له پرۆژگاری یه زیدا کۆچی کردوو و پای زۆرینه ئه وه یه
 مردنه کهی له مه دینه دا بووه، ووتراویشه له یه مه ندا بووه به لām له مه دینه راستره.^(٨)

١ - الإصابه (٤/ ٣٣٢)، تاریخ دمشق (٣٩/ ٣٦٤).

٢ - البخاري في تاريخه الصغير، لا ٧٣.

٣ - المعرفة والتاريخ (٣/ ٣٢٢).

٤ - تاريخ الإسلام، حوادث سنة ٨١ - ١٠٠، لا ١٤٧.

٥ - في تاريخه، لا ٢٢٥.

٦ - تاريخ الإسلام، حوادث سنة ٨١ - ١٠٠، لا ١٤٧.

٧ - هه مان سه رچاوه، لا ١٤٧.

٨ - أسد الغابة (٣/ ٥٤٤).

له مردنی براکائی عبیدالله دا بۆدله زیندووہ کان پەندو نامۆژگاری و یادەوهری هەیه، عبیدالله کۆری عباس له (طائف) نێژراوه و (معبد) له ئەفریقا شەهید بووه و (قشم) لەسەمەر قەند شەهید بووه^(۱) عبیدالله لەمەدینەدا و هەموویان نەوہی یەک باوک و دایک، خۆی پەرەردگاریش دەفەر موی: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ [لقمان: ۳۴].

سێ یەم: عبداللە کۆری جعفری کۆری ئەبو تالیبی هاشمی:

ناوی عبداللە کۆری جعفری کۆری عبدالمطلب کۆری هاشمی گەوهری جیهانە، أبو جعفری قورەیشی هاشمی، لە حەبەشە لەدایک بوو لەمەدینەدا گیرساوێتەو، سەخی کۆری سەخی دوباڵ (ذوالجناحین) ه. (۲) دایکیشی ناوی ئەسمائی کچی عومەییسی خەسەمیە کچی مەیمونە ی حاریسە لەدایکیەو، عبداللە کۆری جعفری لەحەبەشەدا بو، یەکەمین کۆریەتی کە لەنێو منداڵە موسڵمانەکاندا لە دایک بوو^(۳)، لەوێشدا محمدو عون لەدایک بوو هەوای ئەوہی ئەسماعبداللە بوو نەجاشیش کۆریکی بوو و ناردویەتی بەشوێن جعفردا کە کۆرەکەت ناو ناوہ چی؟ ووتی: عبداللە نەجاشیش کۆرەکە ی ناوئا عبداللە، ئەسمای کچی عومەیس وەرێگرت تاپرینەوہ خۆی شیرێ پێدا بە لەگەڵ شیرەکە ی عبداللە کۆری جعفر و بەوہش ئەسماعیلەو پایە ی لایان هەبوو، هەرکەسێ لەحەبەشیەکان موسڵمان بوایە دەهاتەلای ئەسماعێویش فیتری ئەکردن.^(۴)

دوای شەهید بوونی جعفریش ئەسماعشوی بە أبوبکر کرد و محمدی لێ بو پاشان علی ماری کرد و یحیای لێ بوو^(۵) لەدایکیشەو^(۶) محمدی کۆری أبو بکر و یەحیای کۆری علی

۱ - تاریخ دمشق (۳۹/ ۳۵۰).

۲ - سیر أعلام النبلاء (۳/ ۴۵۶).

۳ - الإصابة (۴/ ۳۶).

۴ - الطبقات للسلیمی (۲/ ۷).

۵ - الإصابة (۴/ ۳۷).

۶ - اسد الغابة (۳/ ۱۹۹).

برای عبدالله کورپی جعفرن، عبدالله کورپی جعفریش به کۆتا کهسی بنه مالهی هاشم دادنری که پیغه مبهری خوا (ﷺ) پیش وه فاتکردنی بینییتی.^(۱)

۱. ژن مناله کانی:

عبدالله کورپی جعفر، جعفری نه کبهری بوو ههر به ویش نازناوی وه رگرت، (الأمیة) دایکیتی و (أم عمرو) نه ناسرا که کچی خراش نه لعبسیه^(۲) بوو، علی و عهونی نه کبهری و محمد و أم که لسومیش زینه بی کچی علی کچی نه بوو تالیب دایکان بوو که کچی پیغه مبهری خوايه (ﷺ).^(۳)

حسین و عهون و عهونی بچوکیش که له گهل حوسهینی کورپی عهلیدا کوژراوه وله پاش خۆی نه وهی نه ما^(۴) دایکی جومانهی کچی مهسیبی کورپی نه جبهی کورپی په بیعهی کورپی عهوفی نه وهی فه زاره بوو^(۵) أبو بکر و عبیدالله و موحه مه دیش، خوصائی کچی خه مسه فهی کچی ثقفی کورپی عابدینی کورپی حارسی ته میولای سه عله بهی کورپی بکری کورپی وائل بووه^(۶) صالحیش که کهسی له دوانه جی نه ما.

یه حیاو هارونیش پاشاوه یان نه بووه، موساو جعفریش ههروه ها دایکی محمدیش دایکیان له یلای کچی مه سعودی کورپی خالد بوو، حه مید و حه سه نیش أم ولد دایکیان بوو، جعفر و أبو سه عید أم حه سه نی کچی کعبی کورپی عبدالله کورپی أبویکری کورپی کیلابی کورپی په بیعهی کورپی عامری کورپی (صعصه) بوو^(۷). معاویه و ئیسحاق و (قثم) کهسیان له پاش نه ما، أم عهونیش دایکی زۆر مندال بوو.^(۸)

۱ - البداية والنهاية (۱۲/ ۳۰۰).

۲ - الطبقات الكبرى (۶/ ۲) تحقیق السلمي.

۳ - هه مان سه رچاوه.

۴ - هه مان سه رچاوه.

۵ - هه مان سه رچاوه.

۶ - هه مان سه رچاوه.

۷ - هه مان سه رچاوه.

۸ - هه مان سه رچاوه.

۲. هاتنی جعفری کورې ئەبو تالیب بە خیزانیه وه له حه به شه وه بۆمه دینه:

جعفری کورې ئەبو تالیب له گهڵ کۆچه رانی حه به شه له پوژی فه تحی خه به ردا له گهڵ ئەسمائی خیزانی و عبدالله و عه ونی و محمدي کورانی هاتن به هاتنی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) زۆر خوشحال بوو، پیغه مبه ری په یامی بۆ نه جاشی نارد که بیان گه رینیته وه ئەویش خستینه دوو که شتی و گه رانه ویان که و ته پوژی فه تحی خه به ره وه، له هاتنی جعفردا ئەبو موسای ئەشعهری و ئەشعهریه کانی تر هاوه لیتیان کردوه، له ئەبو موسا ئەشعهریه وه (ﷺ): ده رکه وتنی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) پیمان گه یشت و ئیمه ش له یه مه ن بوین، بۆیه به کۆچه ری بۆلای پیغه مبه ری خوا ده رچوین و دووبرام له گه لدا بوو که من بچو کترینیان بوم یه کییان ئەبو بورده بوو، ئەو ویتیش ئەبو ره هم بوو، و تراوه: چه ند که سینک بووین، به لام و توو یه تی په نجا و سی یان چه نجا و دوو پیای هۆزه که مان بووین، که شتی که مان ها ته لای نه جاشی له حه به شه و جعفری کورې ئەبو تالیبیش رازی بوو به وه ی هه موومان له و که شتی هه داین، هه موومان سه رکه وتین، گه یشتین به پیغه مبه ریش (ﷺ) له کاتی فه تحی خه به ردا بوو. (۱)

۳. ئەی خه لکی ئەم که شتی هه دوو کۆچتان (هه جره ت) هه یه:

له ئەبو موسا وه: خه لکانیک هه بوو ئەیانوت له هه جره تدا پیش ئیوه که و توون، ئەسمائی کچی عه میس چوه لای حه فسه ی خیزانی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) به سه ردانی که بۆ لای نه جاشی کۆچی کردبوو عه میش ها ته لای حه فسه و ئەسمائی له گه ل بوو، که ئەسمائی بی نی ووتی: ئەم ئافره ته کییه؟ ئەسماء وتی: کچی عه میس، عه می وتی: ئەمه حه به شیه؟ ئەمه ده ریایه؟ ووتی: به لێ: عه می وتی: ئیمه به هه جره ت له ئیوه پیشکه وتین و ئیمه ش شیوترن به پیغه مبه ری خوا، ئەسمائیش توپه بوو ووتی: نه خیر سویند به خوا، ئیوه له گه ل پیغه مبه ری خوا بوون و برسیانی تیر ئەکرد و نه فامتانی ته مبه ئه کرد، ئیمه ش له پی ناوی خوا و پیغه مبه ری خوا و له زه وی ره ق و زه بری حه به شه بووین، سویند به خوا نان و ئاو ناخۆمه وه تائه وه ی ووت به پیغه مبه ری خوا نه ئیم و لێ نه پرسم، سویند به خوا درۆنا که م و

۱- البخاری، کتاب: المغازی، رقم: ۴۲۳۰، ۴۲۳۱، معین السیره، ۲۵۳ لا

زیاتری ناخه مه سهر، کاتیک به پیغه مبهری خوا (ﷺ) گه یشت و وتی: ئاوها و ئاوها. پیغه مبهری خوا (ﷺ) فهرمووی: ((کس له ئیوه زیاتر بۆمن له پێشتر نیه و خۆی و هاوڕێکانی یه ههجره تیان ههیه و ئیوهش - خه لکانی کهشتی دوو ههجره تان ههیه ^(۱)، نه سمائی دایکی عبدالله کورێ جعفریش ئه و موژدهیهی پیدرا ئه ویش به نه ندامانی کهشتیه کهی ووت ^(۲) ههروه کو وتوتی: ئه هاتنه لام و له باره ی ئه و باسه وه پسیارن لی ئه کردن، له دونیادا هیچ شتی ئه ونده ی ئه و مژده ی پیغه مبهری خوا (ﷺ) دلخۆشی نه ده کردن ^(۳) پیغه مبهری خواش (ﷺ) دوا ی راویژکردنی به هاوه لانی (رهزای خویان لی بیت) به شداری فهتھی خه یبهریان کردبوو ^(۴) له ده سه که وته کانی خه یبهردا به شی دان.

۴. شه هید بوونی جعفری کورێ ئه بو تالیب له موته دا:

یه حیای کورێ ئه بو یه علاوه وتی: بیستم عبدالله کورێ جعفری ئه یووت: له بیرمه پیغه مبهری خوا (ﷺ) هاته لای دایکم و هه وائی باوکی پیدرا، من ئه مپوانیه پیغه مبهری خوا (ﷺ) و ئه ویش دهستی به سه رمه و برا کهم دا ئه هی نایه وه و چاوه کانی پر فرمی سک بوو ده ره ره یین و که و تنه سه ر ریشی، پاشان فهرمووی: ((خوایه گیان جعفر بۆ باشتین پاداشت هه نگاوینا له نه وه که شیا باشتین شتی لی به جی به یلله که له نه وه ی هیچ به نده یه کی تر دا نه بی)) پاشان فهرمووی: ئه ی ئه سماء موژده ت بده می؟ ئه سماعوتی: به لی دایک و باوکم به فیدات بی ئه ی پیغه مبهری خوا (ﷺ)، ئه ویش فهرمووی: ((خوا دووبالی به جعفر داوه و له به هه شتدا پێان ده فری)) ئه سماء ووتی: دایک و باوکم به فیدات بی ئه ی پیغه مبهری خوا خه لکی له وه دا ئاگاردار بکه، پیغه مبهری خواش (ﷺ) هه ستا و دهستی گرت و دهستی به سه رمدا هی نا تاگه یشته سه ر مینه رو له به رامبهری خۆی و له پایه ی خواره وه دا داینیشاندم و خه فه تی پێوه دیار بوو، قسه ی کردو و فهرمووی: ... ((جعفر شه هید بوو، خواش دووبالی پیداو له به هه شتدا پێان ده فری))، پاشان پیغه مبهری خوا (ﷺ) دابه زی و چوه مالی خۆی و له گه ل خۆیدا برده می، فرمانی پی کردن چیشت

۱ - البخاری، کتاب المغازی، رقم: ۴۲۳۱.

۲ - فقه السیره للفضیلان، لا ۵۳۵.

۳ - مسلم، رقم: ۲۵۰۲، ۲۵۰۳.

۴ - الصراع مع اليهود لآبي فارس (۳/ ۹۶).

دروست بکهڻ وبڅڅڙانه که مان چيشت کړاو ناردی به شوین براکه مدا ولای پیغه مبهري خوا (ﷺ) چيشمان خواردو، سویند به خوا خواردنیکي خوش و پیروز بوو، سه لمانی خزمه تکاری جوی هاری و پاشان پاکي کردووۀ ناماده یکرد... ینجا من و براکه م له گهل پیغه مبهري خوا (ﷺ) نامان خوارد^(۱)

۵. له مړو به دوا بو براکه م مه گرین:

عبدالله کورې جعفر ده لئ: دواي سې رږژ له هه والی کوژرانی جعفر پیغه مبهري خوا (ﷺ) هاته لایان و فرمووی: ((له مړو به دواوه بو براکه م مه گرین))، پاشان فرمووی: ((برازاکام بو بهینن)) نیمه یان هیناو سرمان گف بوو، فرمووی: محمد له نه بو تالیبی مامان نه چیت، عبدالله ش له خوړه وشتی به من نه چیت ((پاشان دهستی گرم ودهستی هینايه به قژمدا و، پاشان فرمووی: ((اللهم اخلف جعفرا في أهله، وبارك لعبدالله في صفاقته)) ووتی: پاشان دایکمان هات و باسی هه تیویانی کرد، پیغه مبهريش فرمووی: ((له هه ژاریان نه ترسی و منیش له دونیا و ناخیره تدا خاوه نیام))^(۲)

۶. پیغه مبهري خوا (ﷺ) ده یخاته سهر ولاخه که ی:

عبدالله کورې جعفر وتی: پیغه مبهري خوا (ﷺ) گهر له گه شتی که بهاتایه وه منالانی بنه مالهی نه خسته سهر ولاخه که ی، ووتی: له گه شتی که دا هاته وه پیشکه وتم و گه شتمه لای و له نیو دهستی خویدا دانیشاندم و گه شته یه کی که له دوو کوره که ی فاتیمه - حسن بوو، یان حوسه یین - له پشתי خوی سوار یکردو ووتی: به سی نه فهری و له سهر ولاخه که ی چوینه مه دینه وه.^(۳)

۷. پیغه مبهري بوی پارایه وه (ﷺ):

له (عمرو بن حریث): که پیغه مبهري خوا (ﷺ) به لای عبدالله کورې جعفر دا تیپه ربووه که عبدالله له گهل منالاندا یاری کردووۀ و فرموویه تی: خوايه گیان له به یعه تدا نه که یدا

۱- الطبقات تحقیق السلمي (۸/۲) إسناده ضعيف جدا، و له شواهد.

۲- مسند أحمد (۲۰۴/۱) له رنگی وهب بن جریر و نویښ له باوه کیوه به سنده وه به هیژشه وه.

۳- مسلم، رقم: ۲۴۲۸.

بهره‌گهت به عبدالله بده ^(۱)، له عبدالله کورې جعفریشه‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) سئ جار ده‌ستی به‌سهریدا هیناوه و فەرموویتى ((اللهم اخلف جعفرًا في ولده)). ^(۲)

۸. باسکردنی به‌یعه‌تدانی به پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ):

له هیشامی کورې عوروه نه‌ویش له‌باوکیه‌وه عبدالله کورې زوبیر و عبدالله کورې جعفر به‌یعه‌تیان به پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) دا که‌حه‌وت سالان بسون، پیغه‌مبه‌ری خواش (ﷺ) که‌بینیانی بزهی کردووه ده‌ستی خسته ده‌ستیان و نه‌وانیش به‌یعه‌تیان دا ^(۳) راستیش نه‌وه‌یه که عبدالله کورې زوبیر سالی (الهجرة) له دایک بوه. ^(۴)

۹. هاوړییه‌تیکردن و به‌سهرکر نه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا بۆ کورانی جعفر:

جابری کورې عبدالله ده‌لئ: پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) به‌ئه‌سمای کچی (عمیس) ی ووت: لاشه‌ی براز کام چپانه؟ هیچ پی‌ریسته‌کیان هدیە که‌وای لی هاتووه؟ نه‌ویش ووتی: نا، به‌لام چا و کاریان لی ده‌کا ئه‌یانپارێزم؟ پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) فەرمووی: دو‌عیان بۆ ئه‌خوینم که تووشی نه‌خوشی نه‌بن.

۱۰. ئه‌سماء شتیکی فی‌رکردم که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) پی ی فەرموو بوو کاتی له ناخوشیدا بی:

له عبدالله کورې جعفر ده‌لئ: ((دایکم ئه‌سمائی کچی عومه‌یس شتیکی فی‌رکردم که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فەرموویتى: له کاتی ناخوشیدا بلئ: ((الله انی لا اشرك به شیناً)) له شکایه‌تی و شتره‌که بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ): له عبدالله کورې جعفره‌وه: پۆژتیک پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له پشتی خۆی سواری کردم و کاریکی بۆ باس کردم که بۆ هیچ که‌سیکی باس نه‌که‌م و پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ه‌زی ده‌کرد ئه‌وه پێداویسته‌دا شاراوه‌بی و دار خوارما بوو ئه‌مه‌یه‌زیدی کورې هارون له‌م فەرمووده‌دا زیادى کردووه پۆژتیک پیغه‌مبه‌ری

۱ - سیر اعلام النبلاء (۴/ ۴۵۳) مجمع الزوائد (۹/ ۲۸۶) رجالهاثقات.

۲ - مسند أحمد (۱/ ۲۰۴) له‌پێگه‌ی وه‌ب بن جریر و نوویش له‌باوکیه‌وه به‌سهنده‌وه به‌هێزیشه‌وه.

۳ - المستدرک (۳/ ۵۶۶ - ۵۶۷). نیسماعیل کورې عباس له‌سهنده‌وه پدا ه‌ی لاوازه و خەلکی شاره‌کە یه‌.

۴ - الإصابة (۴/ ۳۸).

خوا (ﷺ) چوه باخيکي نه نصاريه کان و ووشتریکي تيا دا بوو دهنگي ليوه هات و چاوی کز کړد بوو، پيغه مبهري خوا (ﷺ) دهستی هينايه پشت گويچکه کانيدا نه ویش نارام بوو، پيغه مبهري خوا (ﷺ) فرموي (کي خاوهن هم ووشتره يه) ((گه نجیکي نه نصاري هات ووتی: نهی پيغه مبهري خوا هی منه (ﷺ)، پيغه مبهري فرموي: له خوا بترسه و بهرام بهر هم ناژه له که خواپيتي داوه شکايه تت لي ته کات که ماندووی نه که ی برسی نه که ی^(۱) له کاتي مردنی پيغه مبهري (ﷺ) ته مه نی ده سالان بووه^(۲) به هوی هاوړپسه تیکردنی پيغه مبهري خوا (ﷺ) فرموده ی گيړاوه ته وه له نه سمائي کچی عومه یسی دايکی و علی کورې نه بو تاليسي مامي و کورانيشي لييان گيړاوه ته وه، وه کو ئيسحاق و معاويه و محمدي کورې علی کورې حوسهين و سعدي کورې ئيراهيمي کورې عبدالرحمن کورې عهوف و عبدالله کورې مولیکه و عبدالله شه دادي کورې هاد و شه عبي و عباسي کورې سه هلي کورې سعد و موره قی عيجیلی و خاليد کورې ساره و محمدي کورې عه بدولړه همانی کورې نه بو رافعی فيهمی.^(۳)

۱۲. سلام کردنی ابن عمر له عبدالله کورې جعفر:

شه عبي ده لي: ابن عمر گهر سه لامی له عبدالله کورې جعفر بکردايه نه يفه رموو (السلام عليك) نهی کورې خاوهن دووبال (يا ابن ذي الجناحين).^(۴)

۱۳. علی نه میري ئيمانداران (ﷺ) سوربو بو فيرکردنی عبدالله کورې جعفر:

له عبدالله کورې شه داده وه که علی به عبدالله کورې جعفري وتووه (ﷺ): چه ند ووشه يه کت فيرکه م که که حسن و حوسينم فير نه کردووه، گهر بزشتی له خوا داوات کړدو سهر که وتنت وويست نه وه بلي: ((لا إله إلا الله وحده لا شريك له العلي العظم، لا إله إلا هو

۱ - الطبقات تحقيق السلمي (۱۱/۲) إسناده ضعيف

۲ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱۳/۲) إسناده صحيح.

۳ - الإصابة (۳۷/۴).

۴ - تاريخ دمشق (۱۶۹/۲۹).

وحده لاشريك له الحليم الكريم))،^(۱) هه‌ندی جاریش عبدالله کورپی جعفر هاوه‌ئیتی علی
(ﷺ) مامی کردووه و له‌ورژۆی (صفین) دا یه‌کیک بووه له‌ئهمیره‌کانی.^(۲)

هه‌والی به‌خشنده‌یی و سه‌خاوه‌تیه‌که‌ی:

عبدالله کورپی جعفر سه‌خی و زیره‌ک و نه‌رم نیان و داوین پاک و به‌ده‌ریاری
به‌خشنده‌یی ناسرابو^(۳) جه‌مسه‌ری سه‌خاوه‌تی پی‌ئوترا^(۴) ئه‌وتری له‌ئیسلامدا
له‌سه‌رده‌می خۆیدا له‌و سه‌خی تر نه‌بووه، ووتویانه: سه‌خیه‌کانی عه‌ره‌ب له‌ئیسلامدا
ده‌که‌س بوونه: سه‌خه‌ترین خه‌لکانی حیزاز عبدالله کورپی جعفر و عبیدالله کورپی عباسی
کورپی عبدالمطلب و سعیدی کورپی عاص ناسراو بوون، سه‌خیه‌کانی کوفه‌ش، عتاب کورپی
وه‌رقای نه‌وه‌ی ره‌باحی کورپی یه‌ربوع و ئه‌سمائی کورپی خارجه‌ی کورپی حصن الفزاری
عکرمه‌ی کورپی ره‌بعی فه‌یازی نه‌وه‌ی ته‌یولای کورپی ثعلبه، سه‌خیه‌کانی به‌سره: عمروی
کورپی ته‌لحه‌ی ته‌لحات و عبیدالله کورپی أبو بکر، سه‌خیه‌کانی شام: خالیدی کورپی
عبدالله کورپی خالیدی کورپی ئه‌سه‌دی کورپی أبوالعاسی نه‌وه‌ی ئومیه‌ی کورپی
عبدالشمس، گشت ئه‌وانه له‌ عبدالله کورپی جعفر سه‌خی و به‌خشنده‌ تر نه‌بوون، هیچ
موسلمانیک له‌سه‌خاوه‌تیدا به‌و نه‌گه‌یشتووه، له‌وه‌شدا لۆمه‌ کراوه و ووتوویه‌تی: خوا بۆمی
کردۆته نه‌ریت و بۆ خه‌لکیشم به‌نه‌ریت کردووه، ئه‌ترسم ئه‌و سه‌خاوه‌تیه‌ بپچرینم و خواش
لیمی برپیت،^(۵) له‌ علی کورپی حوسین و ئه‌ویش له‌ حوسینه‌وه (ﷺ) که‌ فه‌رموویه‌تی:
عبدالله کورپی جعفر سه‌خاوه‌تی فی‌رکردین^(۶)، ئه‌وه‌ش بۆ خاکه‌راییی حسین (ﷺ)
ئه‌گه‌رپیتته‌وه ئه‌گینا خۆی و حه‌سه‌نی برای له‌سه‌خاوه‌تی و به‌خشنده‌ییدا ده‌ستی بالاییان
هه‌بووه، ئه‌مه‌ی خواره‌وه‌ش باسی سه‌خاوه‌تی و به‌خشنده‌یی عبدالله کورپی جعفره‌.

۱ - الطبقات للسلي (۲/ ۱۶) إسناده صحيح.

۲ - الإصابة (۴/ ۳۷).

۳ - الاستيعاب (۳/ ۸۸۱).

۴ - الإصابة (۴/ ۳۷).

۵ - الاستيعاب (۳/ ۸۸۱).

۶ - تاريخ دمشق (۲۹/ ۱۸۷).

١. هیچمان نیه بتدهینی به لکو بچۆره لای کوری جعفر:

گێڕاویانه ته وه که له کاتی وهرزدا له مه دینه ئه عرابیه ک چۆته لای مه روان وداوای یارمه تی لی کردووه، ئه ویش ووتوو یه تی: هیچمان نیه بتدهینی به لکو بچۆره لای کوری جعفر، ئه عرابیه که ش چوو یه لای ابن جعفر و ته ماشا باری و لاخی کردووه، و شمشیره که ی بینه و عبدالله له ده رگا هاته ده رو ئه عرابیه که ئه یوت:

أبو جعفر أهل بیت نبوة صلاتهم للمسلمین طهور
أبا جعفر ظن الأمير باله وأنت علی مافی یدیک أمير
أبا جعفر یابن الشهید الذی له جناحان فی أعلى الجنان یطیر
أبا جعفر ما مثلك الیوم أرتجی فلا تترکنی بالغلاة أدور^(١)

ئه ویش ووتی: ئه ی ئه عرابیی ئه و ووشتره و باره به، ووریا شبه له شمشیره که نه خه له تینری، چونکه به هه زار دینار کریومه.^(٢)

٢. ئه وه مان به خشیوه که له نیو ئه چی و سوپاسمان پی ئه به خشی و پیا هه لدان ئه مینیتته وه:

شاعیریک مه دحی کردوه ئه ویش ووشتریک و ئه سپیک و به رگ و دینار و ده ره مه می پێداوه، پی ووتراوه: ئه م شتانه به و ره شه ئه ده ی؟ ئه ویش ووتوو یه تی: گهر شیوه ی ره شبی خو قزی سپیه به وه ی ووتی: زیاتری شیاه ئه ومان پێداوه که نامینی و ئه ویش سوپاسی پی به خشین که ئه مینیتته وه، ووتراوه که ئه م هه واله له عبدالله کوری جعفر له ته ک عبیدالله کوری قه یسی الرقیات،^(٣) روویداوه، له شیعه رش که بو عبدالله کوری جعفر دا ده لی:

١- تاریخ الإسلام، حوادث ووفیات (١، ٨٠، ٧٣١).

٢ - سیر اعلام النبلاء (٣/ ٤٥٩).

٣ - الإستیعاب (٣/ ٨٨٢) باسکراوه که عبدالله ناو بووه.

وماكنت إلا كالأغرين جعفر رأي المال لايبقى فابقي له ذكراً^(١)

ههروهها له عبدالله دا دهلئ:

نفدت بي الشهباء نحو ابن جعفر سواء عليها ليلها ونهارها
يزور أمراً قد يعلم الله أنه تجود له كف قليل غرارها
فوالله لولا أن تزور ابن جعفر لكان قليلاً في دمشق قرارها
أتيتك أثني بالذي أنت أهله عليك كما أثني على الروض جارها
ذكرتك إذا فاض الفرات بأرضنا وجلل أعلا الرقتين بحارها
فإن مت لم يوصل صديق ولم تقم طريق من المعروف أنت منارها^(٢)

موصعب كوري عبدالله ووتى: عبدالميكى كوري مهروان ووتى: له نيويجى نهى ابن
قهيس ناترسى كه له نيبو جعفردا دهلئ: أت رجلاً قد يعلم الله أنه يجود لة كف قليل
غرارها

بؤ نهت ووت: خه لكى نهزانن و نهتوتايه خوا نهزانئ، ابن قهيشش دهلئ: سويند به خوا
خواحافيريكردووه و نهویش فيرى بووه خه لكيش نهيزانن و فيريان كردووه،^(٣) شماخ بن
ضارارش له مهدهحى عبدالله كوري جعفردا دهلئ:

إنك يا ابن جعفر نعم الفتى ونعم مأوى طارق إذا أتى
وربّ ضيف طرق الحمى سرى صادف زاداً و حديثاً ماشتهى^(٤)

نه عرابيهك هاتوته لاي عبدالله كوري جعفر نهخوش بوو ووتى:

كم لوعة للندى وكم قلق للجود والمكرمات من قلقك
ألبسك الله منه عافية في نومك المعتري وفي أرقبك

١ - الإصابة (٤/ ٣٨).

٢ - الإصابة (٤/ ٣٨).

٣ - تاريخ دمشق (٢٩/ ١٨٥).

٤ - الإصابة (٤/ ٣٩).

أخرج من جسمك السُّقام كما أخرج ذمَّ الفِعال من عنقك
 ئەویش سەد ھەزار دیناری پێداوہ.^(۱)

پۆزێک عبدالله کوپی جعفر لە گەشتیکدا بو بە لای کۆمەڵە ھەرزە کاریک تیپەری و
 یەکیکیان پێ ووتوہ:

أقول له حين ألفيته عليك السلام أبا جعفر

عبدالله وەستا ووتی: عليك السلام ورحمه الله ووتی:

وهذي ثيابي قد أخلقت وقد عَقَنِي زمن منكر

عبدالله ووتی: ئەم بەرگەم ببە ئەویش ووتی:

فأنت كريم بني هاشم وفي البيت منها الذي يذكر

ووتی: ئەی برازا ئەوہ پێغەمبەری خوا بوو (ﷺ)^(۲)، پێاوێک نامەییەکی بۆ عبدالله
 کوپی جعفر نوسی خستیە نیۆ ئەو سەرینە لە سەری ئەخەوت و عبدالله سەرینەکی
 ھەلگەرانیوہ و پارچە نوسراوہکی خویندەوہ و خستیەوہ شوینەکی خۆی و کیسەییەکی
 پێنج ھەزار دیناری خستە شوینەکی و پیاوہکەش ھاتەوہ و عبدالله پێ فەرموو:
 سەرینەکە لا بەرە و پروانە شتیکی لەژێردایە و بێبە، پیاوہکەش کیسەکی بردو ئەیوت:

زاد معروفك عندي عظيمًا أنه عندك مستور حقيقير

تتناساه كأنه لم تأتاه وهو عند الله مشهور كبير^(۳)

۳. قەرزەکانی نیوان عبدالله کوپی زوبیر و عبدالله کوپی جعفر:

عبدالله کوپی جعفر سلفە ھەزار ھەزاری لە زوبیر وەرگرت، کاتیکی زوبیر مرد ابن
 زوبیر بە عبدالله کوپی جعفری ووت: لەنوسراوہکی باوکمدا بینومە ھەزار ھەزار
 دەرھەمی بە قەرز پێداوہ، ووتی راست ئەکات ھەرچ کاتی بتهوئ وەریبگرە، دوایی پێ

۱ - تاریخ دمشق (۲۹ / ۱۹۴).

۲ - ھەمان سەرچاوہ (۲۹ / ۱۹۹).

۳ - تاریخ دمشق (۲۹ / ۱۸۹).

ی گه‌یشت ووتی: تۆپاره‌ت به‌سه‌ره‌وه هه‌یه بۆناییه‌ی، ووتی: بۆ خۆیه‌تی ووتی: نامه‌وی^(۱)، (ذهبی) ده‌لێ: ئەم گێڕانه‌وه‌یه ئه‌وه‌په‌ری سه‌خاوه‌تی ابن جعفرمان پێ‌شاره‌زا ده‌کات^(۲)، له گێڕانه‌وه‌که‌ی ابن عه‌ساکیردا هاتوه کاتی‌ک عبدالله کورێ زوبیر به‌عبدالله کورێ جعفر ووتی: ئه‌وه‌م ناوی، ابن جعفر ووتی: سه‌ره‌شکه‌به‌ه‌زت کرد بیه و پێشت ناخۆشبوو ئه‌وه با قسه‌ی خۆت بێ، گه‌ر نه‌ته‌وێت ئه‌وه له‌ماله‌که‌یم پێ‌بفرۆشه، ئه‌وه‌یش ووتی: پێتی ئه‌فرۆشم، به‌لام کۆیده‌که‌مه‌وه، کۆیکرده‌وه و پاشان ماله‌که‌ی هێنا و ووتی: هه‌زنه‌که‌م که‌سمان له‌گه‌لدا نه‌بی، ووتی: بابروین و رویشتن و دایانه که‌سی‌ک هه‌یج مائی نه‌بووه عبدالله به‌غولامه‌که‌ی ووت: شوینی نوێزه‌که‌م بۆ پاک بکه‌وه، ئه‌وه‌یش پاکیکرده‌وه ئه‌ینجا دوورکات نوێژی و دو سجدی درێژ بردو ئه‌پارایه‌وه، کاتی‌ک پارانه‌وه‌که‌ی ته‌واو کرد، به‌غولامه‌که‌ی ووت، شوینی سوچه‌که‌م بۆ هه‌لکه‌نه، ئه‌وه‌یش هه‌لکه‌ندو بوه‌کانی یه‌ک ابن زوبیریش پێ‌ ووت بۆم بگێژه‌وه، ئه‌وه‌یش ووتی دوعاکه‌م خوایه قه‌بوڵی کرد ناگێژمه‌وه بۆت تاوا‌ی لی‌هات ئه‌وه‌ی لی‌وه‌رگرت بوو زیاتر بوو له‌وه‌ی له‌ده‌ستی ابن زوبیر دا‌بوو.^(۳)

٤. گه‌ر خوا په‌یمانی نیعمه‌تی ئاخیره‌تی پێ‌دا‌وین ئه‌وه تۆنیعمه‌تی دونیات پێ‌خیراکردین:^(۴)

له‌محمدی کورێ عبدالله کورێ ئه‌بو مه‌لیکه‌وه، ئه‌وه‌یش له‌باوکیه‌وه، ئه‌وه‌یش له‌باپریه‌وه، ابن عمار - ئه‌وکات زانای حیجاز بوو - چۆته‌لای نخاس جاریه‌یه‌ک نا‌ره‌زایی ده‌بری، ئه‌وه‌یش جاریه‌یه‌کی تری خستۆته به‌رده‌م که‌ نرخه‌که‌ی له‌و زیاتربوو، پرومه‌تی زۆر جوان بووه، بۆیه‌ده‌لێ چۆته سه‌ر و به‌کاریکی گه‌وره‌ی زانیوه، نه‌خاسیش بینییوه‌تی بۆیه نرخه‌که‌ی لێ‌ دوور خستۆته‌وه زیادی کردوه، عطاء و طاوس و مجاهد چوونه لای و سه‌ره‌زنه‌شتیان کردوه، وه‌لامی ئه‌وه‌یش ئه‌وه‌بووه ووتی:

يلومني فيك أقوام أجالسهم   فما أبالي أطار اللوم أم وقعا

١ - تاريخ الإسلام، حوادث ووفيات (١/ ٨٠، لا ٤٣١).

٢ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ٤٣١.

٣ - تاريخ دمشق (٢٩/ ١٨٧).

٤ - سير أعلام النبلاء (٣/ ٤٦١).

هه‌واله‌که به عبدالله کورپی جعفر گه‌یشت و نه‌ویش ناردی به‌شوین خاوه‌ن جارییه‌که و به چل‌هه‌زار دره‌هم لیتی کپی و فرمانی کرد جارییه‌که بر‌ازین‌ریته‌وه، جارییه‌که بر‌ازین‌رایه‌وه، هاته مه‌دینه‌و خه‌لکی هاتن سه‌لامیان لی‌کرد، خه‌لکی حیجاز هاتن ووتیان چیه نه‌وه نابینن ابن نه‌بو عمار سه‌ردانی بکات؟ هه‌والا به‌شیخ دراو هاته‌لای کاتی ویستی هه‌ل‌سی داین‌شان‌دن ابن جعفر پی‌ی ووت: فلانه نافرته خۆشه‌ویسته‌که‌ی له‌کوئیدایه، چی پی‌ت کرد، ووتی: له‌گوشت و خوین و موخ و ده‌مارو نیسقا‌م‌دایه، وتی: گهر بی‌بینی نه‌یناسیته‌وه؟ ووتی: به‌فیدات بم به‌رده‌وام وینه‌ی له‌چاوم‌دایه، ووتی: سویند به‌خوا له‌وکاته‌ی بووم به‌خواه‌نی نه‌و جاریه نهم بینوه، نه‌ی جاریه بی‌به‌ده‌ره، جاریه بر‌دیه‌ده‌ری له‌جوانی و پا‌زاوه‌ییدا شه‌وقی ده‌داوه، ووتی: نه‌مه خۆیه‌تی؟ نه‌ویش نه‌یوت:

هي التي هام في قلبي من تذكرها والنفس مشغولة أيضاً بذكرها

ووتی: ئیت هر خۆته‌و بی‌به‌وه، خوا به‌ره‌که‌تی به‌خاتی، نه‌ویش ووتی: به‌فیدات بم گه‌وره‌یه‌کت به‌ سه‌رم‌نه‌وه نه‌ب‌ما‌داوه ته‌نه‌ها خوا نه‌وگه‌وره‌یه‌ نه‌ب‌ما ده‌دات، کاتی‌ک رویشته و جارییه‌که‌ی برد به‌غو‌لامه‌که‌ی ووت: نه‌ی غو‌لام سه‌د هه‌زار دره‌مه‌می بدی، تاوه‌کو نه‌ک گرنگی پی‌یدا و جارییه‌که‌ش دلی نه‌چیتته سه‌ر، ابن ابو عماره له‌خۆشیاندا گریا و پاشان ووتی: ((الله أعلم حيث يجعل رسالته))، ((سویند به‌خوا به‌فیدات نه‌م، گهر خوا به‌یانی نازونیه‌مه‌تی ئاخیره‌تی پی‌داوین نه‌وه نازونیه‌مه‌تی دونیات زوتر پی‌ نه‌دا. ^(۱)

۵. له‌سه‌خواه‌تیدا ته‌نیا (شیخ العذری) به‌سه‌رماندا زال بووه:

له‌بوده‌ی خزمه‌تکاری عبدالله کورپی جعفر که ده‌لی: له‌گه‌ل عبدالله کورپی جعفر دا له‌هه‌ندی گه‌شته‌کانی ده‌رچووم و لاما‌نه‌دایه لای خۆیه‌تی‌ک، خاوه‌ن خۆیه‌ته‌که‌ پی‌او‌یکی نه‌وه‌ی (عذره) سوو، ووتی: ئیمه له‌ویدا سووین ته‌عرا‌یه‌ک وو‌شته‌که‌ی هی‌نا وه‌ستا له‌سه‌رمان پاشان ووتی نه‌ی هۆز چه‌قۆیه‌کم به‌ده‌نی، چه‌قۆیه‌کمان پی‌داو برینداری کرد ووتی: ئیت خۆتان پی‌وه سه‌رقال بکه‌ن، پۆزی دوا‌ی گه‌وره‌ی (عذره) هات و و‌ش‌تری‌کی تری هی‌نا و وتی: چه‌قۆیه‌کم به‌ده‌نی ئیمه‌ش ووتان: گوشتمان زۆره ووتی: لای من وگوشتی دوینی

بخۆن! چه قۆیه کم بدهنى، پۆژى سىييه مېش ماينه وه گه وهى (عذره) ووشترىكى ترى هيناو تاوه كو له سه زمان وهستا وتى: نهى هۆز چه قۆيه کم بدهنى، ئيمهش ووتمان: گۆشتمان ههيه تۆ چ ده كهى؟ ووتى له پالى مندا گۆشتى دوينى بخۆن! بۆ نه وهنده سه رزه نشتكارن، چه قۆيه کم بدهنى، چه قۆمان پيداو ئينجا ووتى خۆتان پيسه سه رقالا بکهن، ووتى: بۆ رۆيشتن خۆمان ئاماده کردوه ابن جعفر به جاريه كهى ووت: چييت پيسه؟ ووتى: بالهيهك بهرگ و چوارسه دینار، ووتى: باشه بۆ گه وهى (عذره) بيبه، ئه ویش بردى، جاريه كه رۆيشته خيوته كه، ئه ویش ووتى: ديارسيه كه بيبه بۆ ابن جعفر ئيمه هۆزىكين له سه ر ميوانداری كرى وه رناگرين، هاته لای ابن جعفر بۆى باسکرد كه چى بووه، ئه ویش ووتى: بۆى ببه گه روه رىگرت باشه ئه گه رنا فرپى بده پيش خيوته كه، ئه ویش گه رانديه وه ووتى: خوا بهر ده كهت بخاته مالت، برۆ ئيمه هۆزىكين كرى له ميوانه وه رناگرين، سویند به خوا گه ر گه وه كه م بتان بينى نازارتان ده دات، ووتى: باله كه وه پاره كهى فرپدايه به رده رگای خيوته كه و رۆيشتن، زۆر نه رۆيشتن تاكه سيك له دووره وه ده ركه وت، كه نزيبوه ته ماشا مانکرد گه وهى (عذره) و باله و شته كانى پيسه بۆى فرپى داين پاشان پشتى تىكردين و رۆيشتن و له ئاورى دايه وه ته ماشى ده كردهن ابن جعفر يش ووتى: كهس له سه خاوه تى به سه زماندا زال نه بووه، (شيخ العذري) نه بى.^(۱)

۶. له مه سه يرترم نه بيسته وه:

عبدالله كورپى جعفر بۆ به جييه نانى هه ج ده رچوو، له هه ندی رپگه به سه ر ولاخه كهى قورس بو، گه يشته ژنه ئه عرابيهك كه له به رده م ده رگای خيوته كه دانىشتبوو، له ولاخهى دابه زيو چاوه رپى هاوه له كهى كرد، ژنه كه كاتى بينى دابه زى هه ستا و به ره و لای رۆيشتن وتى: وه ره مالتى ئيمه خوا له مالتى چاكه كاراندا داتبنيت، ابن جعفر له قسه زانى ژنه كه سه رسورما، بۆ ده رگای خيوته كه رۆيشتن و ئه ویش جيگه يه كى بۆ هيناو له سه رى دانىشت و ئينجا رۆيشته پشت خيوته كه و بزنىكى سه ربړى و ابن جعفر هه ستى نه كرد، كه هاوړپكانى هاتن و ابن جعفر يان بينى ئه وانيش لايندا لای و نانيان خواردوو ماندوبونيان

دهرچووحهسايهوه، عبدالله ووتی: نه مړې پټوستان به خوار دنی ئیوه نیه، که ویستیان
 برژن خزمه تکاره که ی بانگ کرد ووتی: خهرجیمان هیچ ماوه؟ ووتی: به ئی، ووتی: چه نده؟
 ووتی: هه زار دینارمان پټماوه، ووتی: پټنج سهه دیناری بدهیی و ئه ویترا لای خوت
 هه لبرگره، ئه ویش پاره که ی به ژنه که دا و ژنه که ش ئاماده نه بوو ئه و پاره یه وهر بگری،
 عبدالله هه رقه سه ی بۆ ده کردوو ئه ویش ئه بیوت: چ ده که ی؟ سویند به خوا شه رمه زاری
 میرده که م ده بم حه زنا که م، عبدالله زورت کای لی کردوو تا وهر یگره، ئه وانیش رویشتن و
 زوری پټنه چوو تا ئه عربیه که به ووشتری که وه به دیار که وت، عبدالله ووتی: ئاگاردار که و
 ئه بینم گهر هه ندیکتان بگه رپنه وه لای و بیزانی ئه مانگاتی، هه ندی له هاوړیکانی
 گه رانه وه لای و تانزیکه دابه زین، کاتئ ئافره ته ئه عربیه که پیاوه که ی بینى هه ستا
 ئه بیوت: باوک و دایکم به فیدات بیت:

توسّمته لما رأیت مهابّة	علیه فقلت: المرء من آل هاشم
وإلا فمن آل المار فإنهم	ملوكُ ملوکٍ من ملوک أعظم
فقلت إلى عنزبیت أعزز	فأذبحها فعل امرئٍ غیرنا دم ^(۱)
یعوضني منها غنان و لم یکن	یساوي لحیم العنز خمس دراهم

دیناره کانی پیشاندا و چیرۆکه که ی بۆ گټپرایه وه، ئه ویش ووتی: سویند به خوا
 تۆمیوانداری باش نیت، چاکه کانت به پاره فروشتوو؟ ژنه که ووتی سویند به خوا قه بولم
 نه کردوو هه ر هه تکر دوته وه، ووتی: له شه رمه زاری ترسایت؟ سواره کان بۆ کوئ چوون؟ ئه ویش
 پټگای رویشتنی پیشاندا، ئه و پیاوه ش وه در که وت که عبدالله نارد بووی، به ژنه که ی
 ووت: ئه سپه که م بۆ ئاماده بکه، وتی: بۆ چیده که ی؟ وتی: تا به سواره کان بگه م و بیان
 ده مه وه، گهر چاکه میان دایه وه باش ئه گهر نا جه نگیان له گه ل ده که م، ژنه که ش
 به هاوړیکه ی عبدالله ووت: بۆ خوا داوات لیده که م چی ویست ئه نجامی بدهن، زله یه کی
 له ژنه که یدا و ووتی: په نات برده به سوک کردنی چاکه کاری؟ سواری ئه سپه که ی بوو،
 تیره که شی گرته ده ست و سواری ئه سپه که ی بوو، ئه و پیاوه ش له گه لیدا که وته ری که

عبداللہ ناردبوی پی ی دھوت: وایزنام بہ سوارہکان ناگہیت، ئەویش ئەبیوت: سویند بہخوا دیانگہمی گەر لەھەركۆی یەك بن، پیاوہكە كەزانی لەقسەى خوێ وازناھینی، ووتی: بەیارمەتیت من وا دەچمە لای سوارەكان و ھەوائی تۆیان بۆ دەگێرمەوہ، پیاوہكە رۆیشت و ابن جعفری تیگەیاندا و چیرۆكەكەى بۆ باسكرد، عبداللہ ووتی بیگومان لەخراپە و ناھونمیدی ووریایە كە، ابن جعفر سەلامی لەپیاوہكە كرد و باشەى ئافرەتەكەى بۆ باسكردوو ھەرقسەى بۆ دەكرد و لى دەپرسى، ئەعرابیەكە پازى نەبوو پارەكەى گەراندەوہ، عبداللہ كە ئەوہى بینی ووتی بابروانینن بزانی چى پی یە، ھەزناكەین شتیكمان دابیستی بۆمان بگێریتەوہ، ئەویش ھەستا و كەنارى گرت و دووركات نوێژى كرد، پاشان سواری ئەسپەكە بوو تیرو كەوانەكەى دەرھینا، عبداللہ پی ووت ئەو دوورەكات نوێژە چى بوو كردت؟ ئەویش ووتی راویژى پەرورەدگارم كرد بۆ جەنگ كردنتان، عبداللہ ووتی: عەزمت لەسەر چى بۆ دروست بوو؟ ئەویش ووتی: عەقلى بۆ وەرگرتم یان پارەى خۆتان ئەبەنەوہ یان چاكەى خۆمانان بۆ ئەگێرنەوہ، عبداللہ ش ووتی: ھەروا دەكەین و فرمانى كرد پارەكانیان وەرگرت ئینجا ئەعرابیەكە رۆیشت، عبداللہ پی ی ووت: خواردنت نەدەینی؟ ووتی: ئاوەدانى نزیکە پتۆیستیم پی نی یە؟ عبداللہ ووتی: بەلى؟ ووتی: چى؟ ووتی: ژنەكە باسى خراپ مامەلەبیت دەكات، ئەعرابیەكە پێكەنى و رۆیشت، عبداللہ كۆرى جعفر دواتر رۆیشتەلای یەزیدی كۆرى معاویە و ئەوروداوەى بۆ گێرایەوہ، یەزیدیش ووتی لەمە سەیرترم نەبیستوہ. ^(۱)

۷. خوای گەورە زیادەپۆیانى (مصرفین)ى خوش ناوی:

ئافرەتێك بە مریشكێكى پی بەستاوہوہ ھاتە لای عبداللہ كۆرى جعفر ووتی: باوكم بە فیدات بى، ئەم مریشكەم زۆر لەدڵما شیرینە و ھێلكەكەى ئەخۆم و ئەقیرپێنى و ئەمەوى لەبەرترترین شویندا بینێژم، سویند بەخوا لەزەویدا شوینێك نى لەسكى تۆ پێرۆزتر بى، ئەویش وتی: لى ی وەر بگرن ئەوہندە گەم و ئەوہندە خورماو درھەمى بەدەنى، شتى

زۆرئاماده كرا، كه ئه‌وشتانه‌ى بىنى، ووتى: باوكم به‌فيدات بىّ خوا خوشى به‌و كه‌وانه نيه زياده ره‌وى ده‌كهن.^(۱)

۸. بىيازارى كه‌لوپهل بازارى مه‌دينه‌دا:

پىتاويكى خه‌لكى به‌سره شه‌كرى هينايه مه‌دينه و شه‌كره‌كه‌ى بازارى نه‌بوو، ئه‌و پروداوه بۆ عبدالله باسكرا و ئه‌وئيش فرمانيكرد به‌رپرسي كانگاكه‌ى بيكرپ و به‌خوپا بيداته خه‌لكى، له گىرانه‌وه‌يه‌كىشدا هاتووه كه‌وا به‌ پياوه‌كه‌يان ووتووه: برۆره لاي عبدالله، ئه‌وئيش رۆيشته لاي عبدالله كورپى جعفر وه‌ه‌مووى لى كورپى عبدالله ووتى: هه‌ركه‌سى ئه‌يه‌وى بىبات، پياوه‌كه‌ش ده‌لى: منيش له‌گه‌ل ئه‌و خه‌لكه‌دا شه‌كر بيه‌م؟ ئه‌وئيش ووتى: بۆ خۆت هه‌لبگره.^(۲)

۹. به‌خشىنى ئه‌و سه‌روه‌ته‌ى له‌لايه‌ن يه‌زىدى كورپى معاويه‌وه پى ي گه‌يشت:

يه‌زىدى كورپى معاويه سه‌روه‌تيكى زۆرى به‌ديارى بۆ عبدالله كورپى جعفر ناردبوو، ئه‌وئيش به‌سه‌ر خه‌لكى مه‌دينه‌دا دابه‌شيكردبوو، هيجى نه‌برده‌وه‌ماله‌كه‌ى خۆى و له‌وه‌شدا عوبه‌يدى كورپى قه‌يسى روقيات ده‌لى:

وما كنت إلا كالأغبر بن جعفر رأى المال لايبقى فأبقى له ذكراً^(۳)

كاتىك عبدالله كورپى جعفر چه‌وله‌ى يه‌زىد، يه‌زىد فرمانى دووه‌زار هه‌زارى پىدابوو^(۴) (ذهبى) له‌سه‌ر ئه‌وه ده‌لى: ئه‌وه زۆر نيه، دياريه‌كى پادشاي دونيايه بۆ كه‌سى له‌وشياو تره بۆ خيلافه‌ت.^(۵)

۱۰. ئه‌عرابيه‌ك بۆ عبدالله كورپى جعفر ده‌پاريتته‌وه:

۱ - تاريخ الإسلام (۸۰ / ۱)، ۶ (۴۳۱ - ۴۳۲).

۲ - تاريخ دمشق (۱۹۳ / ۲۹).

۳ الإصابة (۴ / ۳۸) -

۴ - سير أعلام النبلاء (۳ / ۴۵۷).

۵ - هتمان سقرضاوة.

ئەعرابىيەك بە عبدالله كۆپى جەفرى ووت: خۇاى گەورە بە ناخۇشىيەك تاقىت
نەكاتەوئەتوانى ئام بگىرىت لەبەرەمبەرىدا، نازو نىعمەتتەك پىيىبەخىشى سۇپاست
لەبەرەمبەرىدا پىي نەكرى.^(۱)

۱۱. ئەو مالىيە پىيەوئە سەخى بووم:

عبدالله كۆپى جەفر بىنرا لەدەرەمبەرىدا گىربوو، پىي ووترا، تۆ لەسەرەوت و
ساماندا ئاوا و ئاوا سەخىت و بۆ درەمبەرى ئەم كىشمە كىشمە؟ ئەوئىش ووتى:
ئەوئەمبەرى پىيەوئە سەخى بووم و ئەمەش عەقلمە پىيەوئە چروك بووم.^(۲)

۱۲. ئەمە پىياوئەكە وىستى خەللى چروكن بن و، چاكەى باراند:

لەزانستخوازن گىراوانەتەوئە كە عبدالله كۆپى جەفر ئەم شىعەرەى ووتەوئە:

إِنَّ الصَّنِيعَةَ لَا تَكُونُ ضِيعَةً   حَتَّى يُصَابَ بِهَا طَرِيقُ الْمَقْنَعِ

مەمدى كۆپى عبدالله مەھرانىش ووتى: ئەم پىياوئە وىستى خەللى چروك بىكات و
بارانى چاكەى باراند، بۆيە گەر شۆيىنىكى گرتەوئە باشبوئەوئە ئەو شۆيىنەيە كە خۆت
ئەتەوئە، گەر نا بۆلاى خۆت ئەگەرپىتەوئە.^(۳)

۱۳. بەخىشندە ئەو كەسەيە چاكە دەست پىي دەكات:

عبدالله كۆپى جەفر (ذى الجناحين) دەللى: بەخىشندەوئە سەخى ئەو كەسە نىيە كە دواى
داواكردن ئەبەخىشى، چونكە ئەو كەسەى رپووى دواكارەكەى شەرمەزار ناكات گەورەترە و
بەخىشندە ئەو كەسەيە پىش داواكردن بىبەخىشى.^(۴)

۱۴. ئىمە لەچاكە كارىدا نرخ وپاداشت وەرناگرىن:

۱- تاريخ دمشق (۲۹ / ۲۰۱).

۲- ھەمان سەرچاوە.

۳- ھەمان سەرچاوە.

۴- ھەمان سەرچاوە (۲۹ / ۲۰۰).

کارزانیکی ره‌شپیسته قسه‌ی له‌گه‌لّ ابن جعفر دا کرد که له پیداو‌یسته‌کدا له‌گه‌لّ نه‌میری نیمانداران عه‌لیدا قه‌سه‌ بکا، نه‌ویش قسه‌ی تیادا کرد و پییدا چل هه‌زاری بو نارد، ووتیانه: کارزانه‌که پاره‌که‌ی بو ناردۆته‌وه نه‌میش به‌و که‌سه‌ی ووت: که له‌نیوانیدا بووه که نه‌هلی به‌یت چاکه نافروشن^(۱) له‌گیژانه‌وه‌یه‌کی تریشدا ئیمه له‌سه‌رچاکه‌کاری نرخ وه‌رناگرین.^(۲)

۱. له‌ماله‌که‌یدا خۆی و خه‌لکی هاوبه‌شن:

به‌معاویه‌ی کورپی عبدالله کورپی جعفر ووترا: چی به‌به‌خشنده‌یی عبدالله کورپی جعفر ده‌گات؟ نه‌ویش ووتی: خۆی و خه‌لکی له‌و ماله‌یدا هاوبه‌ش بونه، هه‌رکه‌سی داوی بکردایه پپی ده‌به‌خشی، هه‌رکه‌سی دیاری بدابایه دیاری داوه‌ته‌وه که‌پیتیستی بوايه نه‌یده‌شارده‌وه و هه‌لّی نه‌ده‌گرت^(۳)

سه‌ردانی معاویه و عبدالله ده‌کرد، زۆر به‌پرزو سه‌خی شیای پیشه‌وايه‌تیکردنی بو^(۴) په‌یوه‌ندی له‌گه‌لّ معاویه‌دا تایبه‌تی و به‌هیزبوو، ته‌نانه‌ت یه‌کێک له‌کوره‌کانیشتی ناوناوه معاویه، له‌ئه‌بانی کورپی ته‌غه‌لو‌یسه‌وه که ووتی: بۆمان باسکراوه که عبدالله کورپی جعفر چووه لای معاویه و هه‌موو سالیکی سه‌ردانیکی هه‌بووه و هه‌زار هه‌زار ده‌ره‌می پیداو و پیویستی خۆی لی وه‌رگرتووه.^(۵)

کتیبه‌کانی ئه‌ده‌ب و میژوو ریوايه‌ت گه‌لیکیان له‌نیوان معاویه و ابن جعفردا باسکردوه که‌ناسه‌لمێن و زۆرن، له‌وانه ئه‌وباسه‌ی که یه‌حیای کورپی سه‌عیدی کورپی دینار ریوايه‌تی کردوه: جاریک عبدالله کورپی جعفر شه‌ویک له‌کۆشکی (خضراء)^(۶) لای معاویه بوو له‌دیمه‌شق نامه‌یه‌کی له‌حوسینی کورپی عه‌لیه‌وه بو معاویه هات و معاویه‌ی خسته په‌ژاره‌وه و دای به‌زه‌ویدا و پاشان ووتی: کێ له‌کورپی ابن توراب لۆمه‌م ئه‌کات، سویند

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه (۲۹/ ۱۸۶).

۲ - هه‌مان سه‌رچاوه (۲۹/ ۱۸۷).

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه (۲۹/ ۱۹۸).

۴ - سیر أعلام النبلاء (۴/ ۴۵۸).

۵ - هه‌مان سه‌رچاوه (۳/ ۴۵۹).

۶ - کۆشکی معاویه بوو له‌دیمه‌شق

به خوا بهوئ وه ها و وه های پی ده کهم، عبدالله کوری جعفریش وه لامی دایه وه هستا
 رۆیشت و منیش له نیوانیاندا قۆخ بووم، سواری ئه سپه کهی بوو هر ئه وه شه وه پوه و
 مه دینه کهوته پی، معاویه ش به بیئاقه تی و په ژاره وه چوویه لای خیزانه کهی، که ^(۱) کچی
 (قرظة) بو، ووتی: ئه مشه و چۆن مامه لهی ابن جعفرم کرد چیم به نامۆز کهی ووت،
 له کاتی کدا ابن جعفر ئیمه ی خۆشه وئ، ژنه کهشی ووتی: سویند به خوا ناشیرین ترین کارت
 ئه نجامداوه، شه و بیزار بووهر باسی کرده وه کهی خۆی ده کردو بیری لی ده کرده وه تابه یانی
 نه خه ووت، ئینجا هه ستا ده ستیوژی شۆرد ووتی: سویند به خوا جگه له خۆم کهس
 له جگه کهی ووریای ناکاته وه، بۆلای رۆیشت و چوویه ژوره کهی سهیر ده کا نه ماوه و
 له باره یه وه پرسى و پی ی ووترا: ئه وکات لای تو رۆیشت بو مه دینه کهوته پی، ئه ویش به
 شوینیدا ناردی و ووتی: پی ی بگهن و بیگه پیننه وه گهر رۆیشتبیتته وه مائی خوشیه وه،
 ئه وانیش پی ی گه یشتن و گه راندیاننه وه، معاویه ش به رامبه ر ئه وشه وه وتی هه رشتی تو
 له پیکه بینوته و مولکی منه پیشکهشی توئ ئه کهم، ووتراوه ووشتر مه پیکى زۆری
 موعاوییه ی بینوو هه مووی پیداو وه ئه ویش هیچی له دلدا نه ماوه.

ئهم باسه به راست نازانری، چونکه ئیسناده کهی لاوازه و (منقطه)، چونکه یه حیای
 کوری سه عیدی کوری دینار ئه السعدی، شیخی واقیدی بوو نه زانراوه (مجهول)ه، ^(۲) ئهم
 شوینه واره ش بو نمونه یه، کتیبه کانی میژوو ئه دهب تو مارکرا و گه لیکی شیعرى نیوان
 معاویه و عبدالله کوری جعفر ئه گپ نه وه، له وانه: له یونسی کوری مه یسه ری کوری
 حوله بس ده لی: به معاویه گه یشتوو که عبدالله کوری جعفر تووشی لاوازی هاتوو و
 ئه ویش دووبه یته شیعرى بو عبدالله نویسه:

لما المرء يصلحه فيغني   مفارق أعف من القنوع
 يسد به نوائب تعتریه   من الأيام كالنهر الشروع

ئه ویش نامه ی بو ده نویسی که زیاده ره و نه بی و له گه شتکردن پیکیری ده کات و له وه دا
 عه بیی لی ئه گری عبدالله کوری جعفر وه لامی داوه ته وه:

۱ - فاخه ی کچی قرظنتی کوری عه مرى کوری نه و فه لی کوری عه بدوله ناف بووه.

۲ - هه مان سه رچاوه (۱۹/۲).

سلى الطارق المعتز يا أم خالد   إذا ما أتاني بين ناري ومَجْزري
 أبسط و جهي أنه أول القـرى   وأبذك معروفى بهم دون مُنْكري
 وقد أَشترى عرضي بمالي وما عسى   أخوك إذا ماضِيع العرض يشترى
 يؤدي إلى الليل إتيان ما جـد   كريم و مالي سارح مال مقتر

معاويه ش بهو نوسراوهى سهرى سورده ميئنئ شهوه چل ههزار دينارى يارمهتى بو
 ده نيئرئ بو دانه وهى قهرزه كانيدا.^(۱)

- جعفر و بيستنى گؤرانى:

زور له كتيبـه كانى ميژوو شهدهب بيستنى گؤرانى و سهرقالبونى به جاريه كانـه وه
 دهدهنه پال عبدالله كورى جعفر، شهو باسانهش راست و سه لماونين، بهلكو گيژپانه وه گهليكي
 لاوازن، ابن عهساكير رپوايه تيكي دريژئ له كؤمه لي له گه وره كانى قورهيشى خهلكى
 مهدينه گيژپاره شهوه كه ووتويانه و تيايدا باسى چيروكى عماره ي گؤرانى بيژيان كردوه كه
 زور شهيداي بووه^(۲)

ابن كه سيريش چيروكه كه ي به (صيغه) ي و تراوه (قيل) باسكردووه.^(۳)

أبو عمر بن عبد البر ده لي: .... شه و تريت ..... بيستنى گؤرانى به لاوه ئاسايى بووه^(۴)،
 زه هه بى له باسه كهيدا هيچ سه نه ديكي باس نه كردووه كه پشتى پئ بيه سترئت،^(۵) كؤمه له
 قسهيه كى بئ جه له وه غاوه و هه نديكي هه ر له بنچينه دا گومانى تيدياه و ناكريت
 ملكه چى بم به وهى عبدالله كورى جعفر گوييستنئ گؤرانى جاريه كان بويت و چيروكى
 خوشه ويستنئ هه بو بئ وه كو رپوايه ته كان وايداده نئين.

مردنى عبدالله كورى جعفر:

۱ - تاريخ دمشق (۲۹ / ۲۰۰).

۲ - هه مان سرجاوه (۲۹ / ۱۹۵).

۳ - البداية والنهاية (۱۲ / ۳۰۱).

۴ - الاستيعاب (۳ / ۸۸۱).

۵ - سير أعلام النبلاء (۳ / ۴۶۲).

عبدالله کوری جعفر سائی ههشتای کۆچی وهفاتی کردوو ه که سائی لافاوه پامالراوه که بو، که له مه کهدا پویداوه، بۆیه ناونراوه پامالهر، چونکه به هه رشتی گه یشتبی پامالیوه هه جاجی نیو مه کهکه وشتره کانی هه لگرتوو، پیاوان و ژنانیش که سی نه بووه رزگاریان بکات و ناو گه یشتوته ((حجون)) که چیا به که له سه رووی مه که و زۆر که سی نوقوم کردوو، ووتراو به رز بۆته وه خه ریک بووه که عبه دابپۆشی.^(۱)

ووتراو یشه سائی ههشتا و چوار یان ههشتا و پینج بووه ته مه نی ههشتا سال بووه، ابن عبدالبر سائی مردنی له ۸۰ی کۆچی به راست زانیوه و (أبان بن عثمان) نووی له سه رکردوو که نهو کاته نه میری مه دینه بووه^(۲) له سه رده می عبدملک کوری مه رواندا و دووبه یته شعریش له سه ر گۆره که ی دانراوه که تیا دا هاتوو.

مقیم إلى ان یبعث الله خلقه	لِقَاوُكْ لَا يُرْجَى وَأَنْتَ قَرِيبٌ
تَزِيدُ بَلَى فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ	وَتُنْسِي كَمَا تُبْلِي وَأَنْتَ حَبِيبٌ ^(۳)

۱- البداية والنهاية (۱۲/ ۲۹۶).

۲- الإستيعاب (۳/ ۸۸۱).

۳- (۲۹/ ۱۹۵).

جی باسی چوارهم

ناشته وایی حه سه نی کوری علی له گهل معاویه دا(ع):

به یعه تیکی گشتی به حسن درا(ع) و نه میره کانی باوکی و گشت نه و خه لکش به یعه تیان پیدا که به یعه تیان به علی(ع) دابوو، وه کو خه لیفه ده سه لاتی گرتی ده ست و کاره کانی ریکخت و نه میره کان و سه ربازه کانی به رپوه برد، به خشی نی دابه سه ربازه کان وه به وهش ره زامه ندی به ده ست خست^(۱) له توانای داهه بوو جه نگیکی سهخت دژبه مه عاویه به ربابکات و که سیه تیه بلیمه ته که شی له پوری سیاسی و سه ربازی و نه خلاق و ناینیشه وه له پال هۆکار گه لیکی تر دا هۆکاری یامه تیده ری به رباککردنی جه نگیکی بوو دژبه معاویه، وه کو قه سیی کوری سعدی کوری عوباده و حاته می کوری عه دی طائی و نه وسه رکرده موسلمانیه تریش که توانایه کی سه رکر دایه تی زوریان هه بووه، یه که خستنی ثومهت و ثاره زوو کردن بۆ لای خواو به که م گرتنی ده سه لاتی دونیا و پارستنی خویتی موسلمانان نه و هۆکارانه ی تر که دواتر به درپژئی باسی لیوه ده که ین حسن هه زی به ناشتی ده کرد.

بیگومان حه سه نی کوری علی سه رکر دایه تی نه و پرپژه چاکسازیه ی کرد که یه که خستنی ثومه تی خسته وه جله وی هه لویسته که ش له پال خو ی و پشتیوانه کاند بوو، به سه ربازی که ی به هیز بوو، ههروه کو له ریوایه ته که ی بوخاریدا هاتوو و عه مری کوری عاصیش نه وه ی ده ربیره که ده لئ: من ریزگه لیکی سه ربازان و نه بینم هه موو تیایدا له نیو بچن^(۲)، حه سه نی کوری علی ووتی: ئیسک و پروسکی عه ره بم له ده ستدا بووه جه نگی نه و که سه یان بکر دایه جه نگی بکات و ناشته وایی نه و که سه یان ده کرد ناشته وایم بکر دایه^(۳)، گه ره ی حسن به هیز نه بوایه نه وه معاویه(ع) به ووتی ژو ریکه و تنه له سه ره مه رج و ده سه به ریه کان نا چار نه ده بوو، به لام زانی نی لاوازی به ره ی حسن و

۱ - تاریخ العراق فی ضل حکم الاموی، لا ۶۷، مقاتل الطالبین، لا ۵۵.

۲ - البخاری، کتاب، الصلح ۲۷۰۴.

۳ - المستدرک(۳/ ۱۷۰). صحیح علی شرط الشیخین.

لېكېښنه وهی هیزه کهی و چونه کوفه وه بی ټه وهی خوی بو و توپړی پیکه وتنی که سیان له مخرج و داواکاریه کانی دهسته بهرداری بکات و بالادهستی معاویه ش له سهر حسن به هوی ټه میره کانه و ټیا حسن له بهر ټه و هکاره ناشته وایی له گهل معاویه کرد؟^(۱) ابن تیمیه له مناهج السنه دا ده ټی: حسن به وانهی له گهل ټیدا بووه توانیویه تی جهنگ له گهل معاویه بکات، گهرچی که متری ټه و که سانهی جهنگی دژه کانیان ده کرد له پال معاویه دابوون، به لام حسن خوړه و شتیکی گه وړه کردیه هوی نه هیشتنی پهرته وازه یی و یه کخستنی موسلمانان^(۲) به راستی ناشته وایی حسن له گهل معاویه دا (ﷺ) به یه کی له روداوه گه وړه کانی میژووی ټومه تی نیسلامی ده ژمیږدی، له پره خساندنې ټه و روداوه بو ټه و پاییه چه ند هکاریک یارمه تیده ره بوون، له وانه:

(۱) به وهی نیشانه یه که بووه له نیشانه کانی پیغه مبهریه تی.

(۲) به ره می ټه و ناشته واییه پاراستنی خوینی موسلمانان و یه کخستنیان بوو له سهر یه که پیشه و داوی سالانیک کی زور له پهرته وازه یی.

(۳) حسن (ﷺ) یه که م خلیفه بوو به ویستی خوی و به هیچ گوشاریک وله پینگه ی هیزه و نه که لاوازی و له پیناو موسلماناندا له پله ی خوی دهستی هه لگرت.

حسن (ﷺ) کوټا خلیفه ی قوناعی پیغه مبهریه تی بوو، به و هکاره و ټه وانه ی تریش کتیبه کانی عه قیده و سونه و میژوو و ټه دهب و سهرچاوه کانی تر پره له باسی ناشته وایی حسن له گهل معاویه دا (ﷺ)، خوینه ری ټه و سهرچاوانه و له وهش (تاریخ طبری) ټه و ته یینی زوریک گیرانه ووه دژکاری ټه یینی چه ند تیکه لیکی کراوه و روداوان له یه که ټه چن، هکار ی ټه وانه ش: پیکخستنی زه مه نی روداوه کان چاونه کراوه، سهرباری ټه وهی ماوه ی په وتی روداوه کان بو تیگه یشتنی روداوه که زور گرنگه^(۳) برای به ریژیش دکتور خالد الغیث هه ولیکی زوری داوه له توپړینه وهی ټه و سهرچاوانه و ده کردنی گیرانه وهی

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، بطاينة (٦٠، ٦١).

۲ - منهاج السنة (٤/ ٥٣٦)، دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦١.

۳ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ١٢٥.

پاستیه‌کان و، له‌پروداوه‌کانی ناشته‌واییدا پ‌یزبه‌ندیه‌کی جوانی داناوه سودی وه‌رگرتوه له‌و گ‌یرانه‌وه لاوازان‌ی له‌گه‌ل گ‌یرانه‌وه‌ی پاستیه‌کاندا گونجاوه - به‌پ‌ی ی نه‌و به‌نامه‌یه‌ی که‌له به‌یام به‌ ناوبانگ و زارناوه‌که‌یدا پونی کردۆته‌وه له (مرویات خلافة معاویة فی تاریخ الطبری) له پ‌یناو ته‌واو کردنی ته‌واوی پروداوه‌که‌دا^(۱)، ب‌یگومان منیش له و پ‌یزبه‌ندیه جوانه‌که‌ی بۆ به‌پ‌یوه‌چونی نه‌و ناشته‌واییه سوودم وه‌رگرتوه.

- گرنگ‌ترین قۆناغه‌کانی ناشته‌وایی (الصلح):

قۆناغی یه‌که‌م:

پ‌یغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) دوعای بۆ حسن کردوه بۆ نه‌وه‌ی خ‌وای گه‌وره ب‌یکاته ناشته‌وایی نیوان دوو کۆمه‌له‌ی گه‌وره‌ی موسلمانان، نه‌و دوعایه بوو که‌حسن (ﷺ) خسته سه‌ر پ‌ی تاوه‌کو به‌متمانه‌وه ناشته‌وایی بکات^(۲)، پ‌یغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فەرموویه‌تی: ((نهم کوره‌ی من گه‌وره‌یه‌و به‌لکو خ‌واب‌یکاته ناشته‌وایی نیو دوو کۆمه‌له‌ی موسلمانان))^(۳)، ئاماژه‌کردنی پ‌یغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌باره‌ی حه‌سه‌نی کور‌ی علی به‌وه‌ی خ‌وای گه‌وره ده‌یکاته‌هۆکاری ناشته‌وایی نیوان دوو کۆمه‌له‌ی موسلمانان ته‌نیا ئاگاردار کردنه‌وه‌یه که حسن و موسلمانان ب‌یستویانه وه‌کو ئاگارداریه‌که‌کانی تر و به‌ پاستیان زانیوه، به‌لکو وشه‌ی ئاراسته‌یه بۆ پ‌یشه‌وایه‌تی حه‌سه‌نی کور‌ی عه‌لی (ﷺ) له‌ئاراسته مامه‌له‌و به‌رنامه‌ی ژياندا، ب‌یگومان تیایدا سه‌لماوه و به‌سه‌ر هه‌ستیا زالبوه و ت‌یکه‌ل به‌ گوشت و خ‌وینی به‌وه وه‌کو وه‌سیتی پ‌یغه‌مبه‌ر دایناوه - که‌پ‌یغه‌مبه‌رو باپ‌یری بوو - خ‌وشی له‌چاوی و ره‌وتیا بینیه‌و، وه‌کو ئاماغ‌چ‌یکی ژیان وه‌کو په‌ه‌شت‌یکی ب‌لند له‌داهاتوویدا پ‌ییه‌وه پابه‌ندبووه.

شوینه‌ورای نه‌و موژده‌و ئاگاردار کردنه‌وه‌یه له هه‌موو جو‌له‌و وه‌ستان‌یکیدا ده‌رکه‌وت، ته‌نانه‌ت له‌قسه‌کردنیشی له‌گه‌ل نه‌و باوکه گه‌وره‌یه‌یدا که‌وه‌ک خ‌ۆشه‌ویستی مناله و چاکه‌کارن بۆ باوکه مه‌زنه‌کانیان هه‌بوو نه‌وانه‌ی خ‌وای گه‌وره به‌هره‌و جوام‌یری پ‌یدان،

۱ - هه‌مان سه‌رچاره، ۱۲۵.

۲ - هه‌مان سه‌رچاره، ۱۶۲۵.

۳ - البخاری، رقم: ۷۱۰۹.

له خه لکی زیاتر به موژده و هاوه لیتیهی پیغه مبه ر شاره زاتر بوو، زانا و داناiane گه وړه ی
 راده گرت، له دوا ی کوزرانی عثمان ئاماژه ی کرده علی کور ی ئه بو تالیبی باوکی به وړه ی
 له خه لکی دوور بکه ویته وه تاکیشه ی نیو عه رب نه میتی وپی ی ووت گه ر له کونی بز نه
 مژه که ش بی دهرت نه هینن و به یعه تت پی دده دن گه ر خوتیشیان پشان نه ده ی، کاتیکیش
 علی وویستی جهنگی خه لکی شام بکات و خوی ئاماده ده کرد و له مه دینه ده رچو تاوه کو
 بجهنگی، حه سه نی کور ی علی (ﷺ) هاته لای و ووتی: باوکه گیان له م کاره ده ست
 هه لبرگه، چونکه خوینی موسلمانانی تیدا ده رژی و جیاوازیان ده که ویته نیوانه وه^(۱)،
 به لام علی وازی نه هیئا له وه ی حسن ئاماژه ی پیکرد و خه لکی به جی نه هیشت و له و
 ئاشوبه یه دا تا فرمان به چاکه نه کا ورپیگری له خراپه نه کات و شوینی خوی و ماف بو
 خاوه ن ماف نه گه رتیتیه وه بو خاوه نه که ی، علی له و بو چونه یدا پیکابووی، به راستی
 موعجیزه ی پیغه مبه ر ده رکه وت و به پهره روه رده کردنی حه سه نی کور ی علی له سه ر
 په روه رده یه کی ئیسلامی ره بانیه به لوتکه ی خوی گه یشت، به وه ی ئه م حه سه نه
 پیشه وایه کی گه وړه یه و، گه وړه نیه به هوی زورداری و خوینرپی و به فیرو دانی سه روه ت
 وپروزیه کان، به لکو پیشه و او گه وړه یه له پاراستنی خوینی موسلمانان و نه هیشتنی رق
 وکینه کان، گه یشته لوتکه ی پیشه وایه تی، ئه وگه وړه یی و پیشه وایه تی که ئه وکه سه ی
 له به ده ست گرتنیدا بیر له هیژ ده کاته وه پی ی ناگات.

حسن له گه ل معاویه دا ئاشت بوویه وه له کاتیکدا هه زاران که سی له ده وړدا بوو له وانه ی
 شمشیریان له نیو ده ستدا بوو، به لام زور زوریشیان دل سوژو به ئه مه ک بوون، حسن نه یویست
 له پینا و خویدا دل پیک خوین برپیژری و سه روکایه تیکردنی ئه و قومار بازیه ی که خوین
 وویرانه و سه ر شوړکاری و جینو فروشی له گه لدا یه، خاوه نه که شی ده گاته توپه یی خوا و
 نه فره تی میژوو، ته نانه ت بو سوربوون له سه ر گه وړه یی و ده سه لات و هه لپه دان له دونیا
 شه پو لی خوینی مرو فایه تی به درپیژی سه رده مه کان رپیژرا وه !!!^(۲) به راستی حسن زاهید
 بوو له دونیا و پادشایی و سه روکاتیه تیدا، گه ر بیویستایه سال گه لیگ جهنگ بلتسه ی

۱ - البداية والنهاية (۷/ ۲۲۹ - ۲۳۰) نقلًا عن مرتضى اللووي، لا ۱۹۸.

۲ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۹۴.

دهدا، به لآم ئەو چاوه پێی پۆژی ئاخیرهتی ده کرد و پاراستنی خوینی ئومەتی محمد (ﷺ) به لآوه مەبەست بوو، حەسەنی بەسریش دەلی: کاتیک حسن بۆ خۆی نەیهیشت دڵپیک خوین بریژی^(۱) به ئاشکرا رایگه یاندو شانازی ده کرد که ئامۆژگاری پیغه مبهرو رهوتی پهروه ردهیی خوایی جی به جیکردوه،^(۲) خوی گهوره به حسن ناشته وایی خسته نیوان خه لکی عیراق و گشت ئوممه تهوه، پیغه مبهرو (ﷺ) چاکخوازی کردوه به یه کیك له گه وره یه کانی حسن، له گه لآ ئەوهش که حسن وازی له خیلافهت هینا و دایه معاویه، گهر جهنگ فرمان پیکرا و بوایه به بی وازهینان له خیلافهت و ناشته واییکردنی معاویه، ئەوه پیغه مبهرو (ﷺ) مه دحی نه ده کرد له دهست هه لگرتن له دهسه لات و خیلافهت و شیاوتر واز لی نه هیئت، به لکو زانیویهتی ئەوهی حسن کردویهتی ئەوکاریه که خوا و پیغه مبهرو کهی هزی پی ده کات نه ک کوشتار.^(۳)

قوناغی دووهم:

مه رجی ئەوبه یعه تهی که حسن (ﷺ) داینا وه کو بنه مایه ک تابه یعه تی خه لکی قبولبکات، ئەو مه رجه بوو که ده قی گرتبوو له سه ر ئەوهی ناشته وایی هه رکه سی بکه ن که داوای ناشته وایی ده کات و دژایه تی ئەو که سه بکه ن که ئەو دوژمنایه تی ده کات.^(۴) مه یونی کوری مه ه رانه وه ده لی: حەسەنی کوری علی دوا ی علی به دووبه یعه ت به یعه تی له خه لکی عیراقی وه رگرتوه: له سه ر ئەمیری کردن و به یعه تی وه رگرتوه له وهی چوومه هه ر پیکه وتنی که وه له گه لدا بن و رازین به هه رشتی ئەو پی ی رازیسی^(۵) له ریوایه تی کی تریش هاتوه خالیدی کوری (مصرّب) وه ده لی: گویم لی بوو حەسەنی کوری علی ده یووت: سویند به خوا به یعه تیان لی وه رناگرم تا قسه یه کم هه یه قبولی نه که ن، ووتیان چ

۱ - دلائل النبوة للبيهقي (٤٤٣/٦) الدوحة النبوية الشريفة، لا ٩٥.

۲ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ٩٥.

۳ - الفتاوى (٣٠٠/٢٨).

۴ - مرويات خلافة معاوية فر تاريخ الطبري، لا ١٥٦.

۵ - الطبقات، تحقيق السلمي (٣١٧/١، ٣١٦). إسناده حسن.

قسهیهك ؟ووتی: ناشته‌وایی له‌گه‌لّ ئه‌وكه‌سه‌ی ناشته‌وایی له‌گه‌لدا ئه‌كه‌م و جه‌نگی ئه‌وكه‌سه‌ بكه‌ن كه‌ جه‌نگی له‌گه‌لدا ده‌كه‌م.^(۱)

له‌ وریایه‌ ئه‌وه‌ وه‌رده‌گیرێ كه‌ حسن(عليه‌السلام) له‌ به‌خه‌لیفه‌ بوونی وویستی ناشته‌وایی هه‌بووه‌، ئه‌وه‌ش به‌جێ هینانی ئاماژه‌كه‌ی پیغه‌مبه‌ره‌(عليه‌السلام)،^(۲) حسن(عليه‌السلام) به‌مه‌رجێ به‌یعه‌تی عیراقیه‌کانی قه‌بول‌کرد به‌وه‌ی ناشتی و بواری گفتوگۆ و کار له‌سه‌ر کردن هه‌یه‌ ته‌نها ویستی ناشتی تیایدا نیه‌ به‌سه‌ر جه‌نگه‌وه‌ ئه‌وه‌ هه‌ردووکی پێكه‌وه‌ کۆکردۆته‌وه‌، گه‌رجی داوای ناشتی کردووه‌، ئه‌وه‌ش به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ هه‌لکه‌وتووێه‌ و جوان سه‌رکرده‌یی ئه‌وه‌بووه‌ وله‌کاروباره‌کان شاره‌زا بووه‌، هه‌روه‌ها حسن(عليه‌السلام) بۆ خیلافه‌ت چووه‌ته‌ پێشه‌وه‌ له‌به‌رئه‌وه‌ی له‌خیلافه‌تدا به‌رژه‌وه‌ندی نیسلا‌م و موسلمانانی تیدا بووه‌.

قوناغی سییه‌م:

پروودانی هه‌ولێ سه‌ره‌تایی تیرۆرکردنی حسن(عليه‌السلام) داوی ئه‌وه‌ی نیه‌تی ناشته‌وایی له‌گه‌لّ معاویه‌ دا (عليه‌السلام) ده‌رکه‌وت، ئه‌م هه‌ولێش له‌وه‌یه‌ داوی كه‌مێك له‌به‌خه‌لیفه‌ بوونیدا بێت، ئه‌وه‌ هه‌ولانه‌ بوو كه‌ پریایه‌ته‌کانی خواره‌وه‌ ئاماژه‌ی بۆ ده‌که‌ن: ئه‌وه‌ پریایه‌ته‌ی ابن‌ سعد له‌ (طبقات) ه‌ که‌یدا له‌ریگه‌ی ئه‌وه‌ جه‌میله‌ وه‌ ته‌خریجی کردوه‌^(۳) کاتێك هه‌سه‌نی کورپی (عليه‌السلام) له‌سه‌ربه‌ندی کوزرانی عه‌لیدا کرایه‌ خه‌لیفه‌ له‌ نوێژدا بوو پیاویك هاته‌ سه‌ری و به‌خه‌نجهر لییدا (حصین بن عبدالرحسن السلمي) وای داناوه‌ كه‌ ئه‌وه‌ كه‌سه‌ی پێی گه‌یشته‌وه‌ به‌ خه‌نجهر لێ ی داوه‌ پیاویکی نه‌وه‌ی ئه‌سه‌د بووه‌ هه‌سه‌نیش له‌سوجه‌دابه‌وه‌، (حصین) ده‌لێ: حسن پیاوه‌كه‌ی نه‌بینوه‌ و وتراو كه‌لێدانه‌كه‌ به‌رسمتی كه‌وتوووه‌ و چهند مانگیك به‌هۆیه‌وه‌ نه‌خۆش كه‌وتوووه‌ و پاشان باش بووه‌، ئینجا چۆته‌ سه‌رمینه‌به‌ر و دانیشته‌وه‌ ده‌لێ: ئه‌ی خه‌لكی عیراق له‌به‌رامبه‌رماندا له‌ خوا بترسن ئێمه‌ میوان و ئه‌میری یوه‌ین و ئال و به‌یتین ئه‌وانه‌ی خوا له‌باره‌یان هه‌وه‌ ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ

۱ - هتمان سترضاوة(۱/۳۸۷، ۳۸۶). إسناده صحيح.

۲ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ۱۱۱.

۳ - مبصرة بن يعقوب، أبو جملة الطهوي الكوفي ذكره ابن حبان في ثقافته(۵/ ۴۲۷).

اللَّهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً﴾ [الأحزاب: ۳۳]، به‌رده‌وام شه‌وی ده‌وته‌وه: تا گریانی ده‌رکه‌وه‌ت ^(۱).

قَوْنَاغی چواره‌م:

ده‌رچونی حسن(ﷺ) به‌سوپای عیّراقه‌وه له‌کوفه‌وه بۆ مه‌دانین و ناردنی هیّزی لیّدانی سوپاکه‌ی (الشرطة الحمیس) به‌سه‌رکردایه‌تی قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده ^(۲) بۆ مه‌سکه‌ن.

ابن سعد له (طبقات) ه‌که‌یدا ناماژه‌ی کردۆته شه‌و پیواته‌ی له‌پیڭه‌ی (الشعبی) یه‌وه (تخرجی) ی کردووه ده‌لّی: خه‌لکی عیّراق دوا‌ی علی کورپی شه‌بو تالیب به‌یعه‌تیان دابه‌حه‌سه‌نی کورپی علی و پاشان به‌حه‌سه‌نیان وت: برۆ گیان شه‌وانه‌ی له‌خواو پیڭه‌مبه‌ره‌که‌ی یاخی بوون و خراپه‌ی گه‌وره‌یان کرد و کاروباری خه‌لکیان به‌زۆر داگیرکردووه، نیّمه‌ش ئومیدمان هه‌یه خوا له‌ دژیاندا توانادارت بکات، بۆیه حسن سوپایه‌کی نارد شه‌ام و قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده‌ش بوویه‌سه‌ر گه‌وره‌یان و دوانزه هه‌زار بوون و به‌(شرطة الحمیس) ناسراون. ^(۳)

له‌ پیاویه‌ته‌که‌ی پیڭشودا ده‌رده‌که‌ویّت که‌ خه‌لکی عیّراق بوون حه‌سه‌نیان پالدا بۆ ده‌رچون له‌ کوشتاری خه‌لکی شه‌ام بیّ شه‌وی حسن له‌و حه‌زی له‌و ده‌رچونه‌هه‌بی، شه‌وکاره‌ش ابن که‌سیر به‌ره‌حه‌مت بیّ ناماژه‌ی بۆ کردووه ده‌لّی: حسن نیّه‌تی نه‌بووه یه‌که‌ که‌سیکیش بکوژی، به‌لام ناچاریان کردو کۆمه‌لّی بیّ وینه‌ کۆبونه‌ته‌وه و حه‌سه‌نی کورپی عه‌لیش فرمانی کردۆته قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده به‌سوپایه‌کی دوانزه هه‌زاریه‌وه ده‌ربجیّت بۆ شه‌ام، کاتیّک به‌مه‌دانین گه‌یشّت له‌ویّدا دابه‌زی، حسن ژیرییه‌کی گه‌وره‌ی ده‌رخست و به‌لگه‌ی ئاسۆ فراوانی و به‌رچاو پرونی بوو، سه‌ره‌تا ویستی ناشتی ده‌رخست له‌گه‌ل معاویه‌و نه‌یویست پروبه‌رپرووی خه‌لکی عیّراق بیّته‌وه، ده‌سه‌لاته‌که‌ به‌ معاویه‌ بدات، بۆیه ویستی پاستگۆیی خۆی بۆیان ده‌ربخات، سه‌لامه‌تی خۆی ده‌ربخات له‌

۱ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/۳۲۳).

۲ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/۳۲۱).

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه (۱/۳۱۹، ۳۲۱)، نیسنادی کێشه‌ی تیا‌دا نیه‌.

پښتني بۆ لای معاویه، ^(۱) دهړچوونی حهسه نی کورې عه لیش له کوفه وه بۆ مه داتین وهک دکتور خالد الغيث ته نکیدی له سهر کردوه له مانگی سه فهری سالی دواتری بووه، واتا ۱۴۱.ک. ^(۲)

قوناغی پینجه م:

دهړچوونی معاویه (رضی الله عنه) له شامه وه پوهو عیراق دواي گه یشتنی حسن به سوپا که یه وه له کوفه وه بۆ مه داتین، ابن سعد له (طبقات) ه که یدا ده لئ: معاویه له شام دهړچو به مبه سستی گه یشتنه حسن و تاله دی (جسر منیج) لایدا ^(۳)، هه روه ها ده لئ: له جیسره وه بۆ مه سکه ن که و ته ری له ماوه ی پینج پوژدا، پوژه شه شه م چوه مسکن ^(۴)، دهړچونی معاویه درهنگ بوو، شه وهش به هو ی درهنگ بیستنی دهړچونی حسن به سوپا که یه وه بوو، معاویه له نه نجامی هه ولئ شه و تیرورکاریه ی که له لایه ن برک بن عبدالله التمیمی خه وار یچه وه ربه روی بویه وه سخت بریندار بوو، معاویه بۆ نویژی به یانی دهړچوو ویسترا تیرور بکری، شه هه وله بوو که له به یانی هه مان پوژدا بوو علی (رضی الله عنه) تیادا تیرورکرا، که به یانی پوژی جومعه ی حه قده ی مانگی په مه زانی سالی ۴۰ ی کوچی بوو، به پی ریواته صه حیحه کان، ^(۵) خه لالیش ناماژ به سه ختی بریندار بونی معاویه ده کات و ده لئ: نیمه له گه شتی کدا له ته ک گه ل سعد بوین و دابه زیم له گه لئ پویشتم سوپاسی خوام کرد و باسی گه وره ییم کرد و وتم: معاویه خراب لییدراوه و ابزانم کوژراوه خه لکیش ^(۶) که سانی شوراو هاوه لانی پیغه مبه ری خوا (رضی الله عنه) شه کوژن بۆ خوا تکات لیده که م گهر کاریکیان بگریته ده ست یان پریزه کانیان په رته وازه بکه ی یان بۆ له نیو چوون بانگیان بکه ی، شه ویش سوپاسی خوی کرد و پاشان ووتی: سویند به خوا پریزه کانیان په رته وازه ناکه م و بۆ

۱ - العالم الإسلامي في العصر الأموي، د. عبد الشافعي محمد، لا ۱۰۱.

۲ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ۱۳۰.

۳ - جسر منح دینه که له دوورگی فورات، الطبقات السلمي (۱/ ۳۲۱).

۴ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱/ ۳۲۳).

۵ - البداية والنهاية (۱/ ۱۳۱).

۶ - مبه ست به خه وار یچه کانه.

کارێکی له نۆیه‌ریش بانگیان ناکەم، بەجێان ناھێڵم تا شمشیرێکم بۆ نەهێنن و بلین: ئەو سەد ئەمە باوەردارە وازی لێ بێنە و ئەمەش بێباوەرە بیکۆرە^(١)، لەکاتیکیدا حسن لە مەدائین بوو، یەکیەک لەخەڵکی عێراق ھاواریکرد قەیس کوژرا، لەوەدا پەشیوی لەسوپادا بلۆ بوویەو و سروشتی ناچێگری و بێ ئارامی بۆ خەڵکی عێراق گەپایەو، دەستیان کردە ستمکاری و تالابردنی سوپای حسن و خواردن و کەل و پەلەکیان دزی و لەحەسیر و نەعلەکی پێشیدا پێقابەتیان کرد، لەحەسەنیان داو برینداریان کرد، لێرەوہشەوہ روداویەک روویدا کەبەلگەییەکی گەورە بوو، والی مەدائین سعدی کوپی مەسعودی سەقەفی بوو کەعلی داينابوو، برازاکی ھاتەلای کە موختاری کوپی أبو عبدی کوپی مەسعود بوو، ووتی: دەولەمەندی و گەورەییەت ئەوہی؟ وتی: چۆن؟ وتی: حسن بێسەتەو و بێدەیتە دەست معاویە، مامی پی ی ووت: نەفرەتی خوات لێییت، کوپی کچی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بێسەتەو، تۆخراپترین پیای (٢)، حسن کاتی کاری دۆستەکانی بینی دلتیا بوو کەسودیان نیە و سەرکەوتن لەسەر دەستیان نایتەدی، لەسەرەتاشدا ھەر ئەو باوەرەہی ھەبوو^(٣)، ئەو کارە پالێ پێوہنا کە ھەنگاو گەلێکی فراوان بپێ و زیاتر لەناشتەواپی نزیک بپێتەو.

قوناغی شەشەم:

گۆڕینەوہی نامە لەنیوان حسن و معاویە ئاشتەوايش کەوتەنیوانیانەوہ پەزای خوايان لێ بیت، بوخاری (پەجمەتی خوی لێ بیت) لە صحیحەکەیدا ئەوساتە ناسکانە میژووی ئومەتی ئیسلامی تۆمارکردوو، کە ھەردوو کۆمەڵ بەیەک گەیشتون، کۆمەڵی خەڵکی شام و کۆمەڵی خەڵکی عێراق، ئەو پێوايەتە لەحەسەنی بەسریەوہ پێوايەتکراوہ دەلێ: سویند بە خوا کە حەسەنی کوپی علی (ﷺ) بەکەتیبە گەلێک پووبەرووی معاویە بووہوہ نمونە چیاوون، عمروی کوپی عاصی ووتی: سویند بەخوا ئەم کۆمەڵانە ھەموو دەکوژرین، معاویە پی ووت: سویند بەخوا ھەردوولا باشتەین پیوانی تێدايە، ئەو عمرو،

١ - السنة للخلال تحقيق د. الزهراني، لا ٤٧٤، ٤٧٥، إسناده صحيح.

٢ - تاريخ الطبري (١٥٩/٥) نقلًا عن العالم الإسلامي في العصر الأموي، لا ١٠١.

٣ - العالم الإسلامي في العصر الأموي لا: (١٠١).

گەر ئەم كۆمەل ئەو كۆمەل بكوژى و ئەو كۆمەل ئەم كۆمەل بكوژى، كى كاروبارى خەلكى بەرپۆه ببات، كى ئاگارى لەمال و ئافرهتيان بىت، بۆيه دووپياوى قورەيشى نەوہى عبدالشمس ناردە لايان كە عبدالرحمن كورپى سەمرە و عبدالله كورپى عامرى كورپى كرىز بوون و ووتى: بۆنە لای حسن ئەوانىش رۆيشتەنە لای و قسەيان لەگەل دا كەردو حەسەنى كورپى على پى و ووتن: ئىمەى كورپانى عبدالمطلب لەم كارەدا زيانمان بەركەوت و ئومەتیش لەو خويندا تەلایەو، ئەوانىش ووتيان: معاوية بەئىنى وەهاو وەهاى پىداوى، حەزەكەت بتيينىت، ئەویش ووتى كى كەفالتى معاويةم بۆ دەكەت^(۱)، ووتيان: ئىمە كەفالتى معاويةت بۆ دەكەين،^(۲) ئەویش صولحى لەگەل كەرد، حەسەنى بەسرىش دەلى: بىگومان لە أبوبكرم بىست ئەيوت: پىغەمبەرى خوام (ﷺ) بىنى لەسەرمىمبەر و حەسەنى كورپى على لەگەلدا بوو جارى روى دەكەردە خەلك و جارى روى دەكەردە حسن و دەيفەرموو: ((ان ابني هذا سيد، ولعل الله يصلح به بين فئتين عظيمتين من المسلمين))، ((ئەم كورپەم سەيدە؛ خۆى گەورە دەيكاتە هۆكار بۆ ناشتەوايى نىوان دووكۆمەلەى گەورەى مۇسلمانان)).^(۳)

ابن حجر (رحمه الله) لەبارەى سودەكانى صولح دەلى:

۱. سودى ئەم چارۆكە يەكێكە نیشانەى كە لە نیشانەكانى پىغەمبەرايەتى پىغەمبەر (ﷺ).

۲. جوامىرى حەسەنى كورپى على دەرەكەوێت، كە لەبەر بى هیزى وازى لەدەسەلات نەهینا، بەلكو لەبەر پاداشتى لای خوا وازى لەدەسەلات هینا، بۆ ئەوہى پاراستنى خوينى مۇسلمانانى بۆ دەستەبەر بىت، بۆيه بەرژەوہەندى ئايىن و بەرژەوہەندى ئومەتى رەچاوكەرد.

۱ - الفتح (۱۳ / ۷۰).

۲ - هەمان سەرچاوە.

۳ - البخاري، رقم: ۷۱۰۹.

۳. په ددانه وی خه واریج بووه نهوانه ی علی و هاوه له کانی و معاویه و هاوه له کانیان به ییاوه په ده زانی، به شایه تیدانی پیغه مبر (ﷺ) بو هردوو کوومه له که، به وهی موسلمانان.

۴. گه وره یی وپروزی چاکه کاری نیو خه لکی تیدایه، به تاییه ت له پاراستنی خوینی موسلمانان.

۵. به لگه ی دلسوزی معاویه به بو شو خه لکانه ی له ژیر دهستی دان و قوه تی بیرکړنه وهی ته له بهرپوه بردنی کارباری ده ولت سهیرکردنی نه نجامه کانی.

۶. ده کریت که سی باش خیلافه ت راپهړینی، نه گهر باشتیش ه بهی، چونکه حسن و معاویه هردووکیان خیلافه ت یان بهرپوه برده، سعدی کوری وه قاص و سعدی کوری زهیدیش له زیاندا بوون و له به شدارانی به در بوون.

۷. ده کرئ خه لیفه خو ی ده ست له خیلافه ت هه لبرگی، نه گهر چاکه ی موسلمانانی تیا دا بینی و بهرامبر پاره ده ست له پله و وه زیفه ی ثانی و دنیا ییه کان هه لبرگی و له وه دا پاره وهرگری و بیبه خشی، له دوا ی هاتنه دی مهرجه کان به وهی ده ست هه لگرتن باشترو له پیشته، به و مهرجه ی له بهر ژه وه ندی گشتیدا بی^(۱)، ههروه ها ابن سعد له باره ی شو ناشته واییه دا رپویه تتیکی باسکردوه که له رپویه ته که ی بوخاری گرنگی که متر نیه و به ته واکه ری شو ی بوخاری داده نریت وله عمرو ی کوری دینار رپویه تکراره^(۲) که معاویه نه یزانی حسن له خه لکی زیاتر رقی له په شیویه، بویه کاتیک علی کوچی دوا یی کرد، نوینه ری ناره لای حسن و به نه یینی نیوان خو ی و حه سه نی باشکرد و معاویه به لیینی به حسن دا که له دوا ی خو ی حسن بکات، خه لیفه گهر هاتوو حسن له دنیادا مابی^(۳)، عبدالله کوری جعفر ده لی: لای حسن دانیشته بووم وویستم ههستم، نهویش بهرگه که ی پاکیشام ووتی: من بوچونیکم بو دروست بووه حزه کم له گه لماندا بیت، و وتم: شو بوچونه چیه؟ ووتی: گه یشتووم به و بریاره ی بگه رپومه وه مه دینه و له ویدا نیشته جی بسم و

۱- فتح الباری (۱۳/ ۷۱، ۷۲).

۲- عمر بن دینار المکی الجمعي مولاهم، ثقة ثبت، من الطبقة الرابعة مات ۱۲۶هـ اخرج له السنة التقريب، لا: ۴۲۱.

۳- و اتادوا ی خو ی بو خه لیفه بپالوری کاتیکیش ته ماشای مهرجه کانی ناشته وایی نه که من به پشتوانی خوا پونه بیته وه کو نهو باره ی سه قامیگیر بوو شو به خه لیفه دوا ی معاویه به پاوینی نیو موسلمانانه

بۆ معاویه دەست لە خیلافەت هەلبەگرم، چونکە لەو بوو پەشیوی درێژی کیشاو خوین
 رێژراو پەییوهندی و خزمایەتی پچرا، عبدالله کوری جعفر ووتی: خوا لەبەر امبەر ئومەتی
 محمد پاداشتت بداتەو، منیش هاوارام لە گەلت لەو بۆچونەت، بۆیە حسن ووتی: حسینم
 بۆ بانگ بکەن، ناردی بەشوین حسین و هینایان، ووتی: براکەم من بەبریاریک گەیشتووم
 ھەژنەکەم هاو بۆچوونم بی، وتی: چیه؟ ئەوێی کە عبدالله کوری جعفر ووت حسین ووت،
 حسین ووتی: ئەتیاریزم بەخوا گەر علی لە گۆرە کەیدا بەدرۆنخەیتەو و معاویه بەراست
 دابنێی، حسن وتی سویند بە خوا ھەرکاریک من ویستیم تۆ سەر پیچیت کردووم بۆلای
 غەیری خۆم، سویند بەخوا دەمویست بتخەمە خانویەک و دەرگات لەسەر داخەم ئیشی
 خۆم تەواو دەکەم، کە حسین تورەیی ھەسەنی بینی، ووتی: تۆ کۆرەگەورەیی علی و جی
 نشینی ئەوی، ئیمەش فرمانمان پێی کراوە شوین کەوتەبین، ئەوێی ئەتەوێ بیکە^(۱)
 لەریوایەتەکانی بوخاری و ابن سعد تییینی دەکری ھاو دەنگن لەسەر ئەوێ معاویه (رضی اللہ عنہ)
 خاوەنی دەستپیشخەر بوو لەپەییوهندیکردن بەحسن (رضی اللہ عنہ) و ئاشتەواویی خستە بەردەمی^(۲).

کی دەستپیشخەر بوو بۆ ناشتی حسن یان معاویه؟

لێرەدا خوینەر دەپرسی: کی دەستپیشخەری کردوو بۆ ناشتی، ئایە حسن بوو (رضی اللہ عنہ)
 کە فەرموودەیی پیغمبەری خوا (ﷺ) لە بارەییەو ھاتوو، کە خەریک بو لە ھەولێ
 سەرەتادا بەھۆی مەرەجی بەیعت وەرگرتنەکەیی خستە سەر خەلکی خەریک بوو تیرۆر
 بکری کە لەو مەرەجەشدا ویستی ئاشتەواویی معاویەیی ھەبوو، یان معاویە
 (رضی اللہ عنہ) دەستپیشخەری کردوو؟ وەلامە کەش ئەوێ: ویستی ئاشتەواویی لە ھەردوولا دا
 ھەبوو، حسن (رضی اللہ عنہ) بۆ ئەو ئاشتییە تیکۆشاو و لەساتەکانی یەکەمی بەیعت وەرگرتندا
 پلانی بۆ دارشتوو و پاشان معاویە ھاتوو دەستپیشخەری کەیی ھەسەنی تەواو کردوو،
 بۆیە کاری بارسەنگی ھەولێ سەرکەوتنیش بۆ ھەسەنە.

۱ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۳۱، ۳۳۰).

۲ - مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، ۱۳۸۶.

ههولیکێ دیکه‌ی تیرۆزکردنی حسن(ﷺ):

دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی وتویژه‌کانی ناشتی نیوان حسن و معاویه(ﷺ)، حسن(ﷺ) هه‌ولیدا شوینی‌که‌وتوانی نه‌و صلحه قبول بکه‌ن، بۆیه هه‌ستا وتاریکی دان تاوه‌کو ناشته‌وایی نیوان خۆی و معاویه‌یان بۆ پونبکاته‌وه، خه‌ریک بوو وتاری ده‌دا هه‌ندی له‌سه‌ربازه‌کانی به‌ مه‌به‌ستی کوشتنی هه‌رشیان کرده‌ سه‌ر، به‌لام خوای گه‌وره‌ پزگاری کرد وه‌ک چۆن پێشتر له‌هه‌ولێ له‌و شیوه‌یه‌دا پزگاریکرد، (بلاذری) باسی نه‌و ووتاره‌ی کردوه که حسن بۆ شوینی‌که‌وتوانی داوه، هه‌روه‌ها هه‌ولێ کوشتنه‌که‌ی گه‌یاوه‌ته‌وه ده‌لی: ئومیده‌وارم یاشترین نامۆزکاریکه‌ری دروستکراوی دروستکراوم یم، هیچ رق و کینه‌یه‌کم له‌کس نه‌بووه، نه‌وه‌ی له‌کۆمه‌لدا رقتان لێیه‌ باشتره‌ بۆتان له‌و په‌رته‌وازه‌یه‌ی پیتان خۆشه، بۆیه من تیروانینی من له‌ تیروانینتان باشتره، بۆیه پێچه‌وانه‌ی فرمانم نه‌که‌ن و په‌تم مه‌که‌نه‌وه، خوا له‌من و ئیوه‌ش خۆش بی‌ت، خه‌لکی ته‌ماشای یه‌کتریان کرد ووتیان: سویند به‌خوا خۆی ئاماده‌ کردوه بۆ صلح له‌گه‌ڵ معاویه‌و، لاوازی نواندو، بۆیه چوونه‌سه‌ری و به‌رگه‌کیان به‌تالان برد، پاشان عبدالرحمن کورێ عبدالله کورێ نه‌بو جه‌عالی نه‌زدی عه‌باکه‌ی له‌به‌ردا که‌ند، به‌س شمشیره‌که‌ی پێوه‌ مایه‌وه و سواری وه‌لاخه‌که‌ی بوو، خه‌لکی ده‌وره‌یان لیدا، هه‌ندیکیان به‌لاوازیان نه‌وته‌وه هه‌نده‌که‌ی تریش خه‌لکیان دورخسته‌وه و نه‌یانده‌هه‌شت نزیکێ بکه‌ونه‌وه، پیاویکی نه‌وه‌ی نه‌سه‌دی کورێ خوزه‌یه‌ نه‌وه‌ی (نضربن قعین) حارث بن ثعلبه‌ بن داود بن أسد، که (الجراح بن سنان)^(١) پێ ده‌وت و بۆچوونی خه‌واربچه‌کانی (مظام ساباط)ی هه‌بوو،^(٢) له (مظلم) دا چاوه‌پێی نه‌کرد، جه‌سه‌نی بی‌نی له‌و لاخه‌که‌ی نزیک بوویه‌وه و په‌شمه‌ی وه‌لاخه‌که‌ی گرت و ناسنیکێ تیژی ده‌ره‌ینا و وتی: نه‌ی حسن چۆن باوکت شیرکی کرد تۆش شیرکت کرد، به‌چۆقه‌که‌ دای له‌پانی و شه‌قی کرد، وه‌خت بو برینداریه‌که‌ی بگاته‌ ئیسقان و حسن دای به‌نیوچه‌وانی

١ - الجراح بن سنان الأسدي، له‌خراپه‌دا پێشینه‌ی هه‌بوو، له‌که‌سانه‌ بوو هه‌تایان به‌ سعدي کورێ وقاص(ﷺ) کرد له‌ پزگاری خه‌لافه‌تی

عمردا بۆ لادانی له‌ کوفه‌دا هه‌ولیان نه‌دا، سه‌عیش له‌ دۆیان وه‌ستا یه‌وه، نه‌عامیان خراپ بوو الطبري (١٤١/٤).

٢- سباط شوینیکی پزخی پزۆژاوا‌ی رۆبباری ده‌جله‌یه، (مظلم) شوینی‌که‌ له‌ویدا، معجم البلدان (١٦٦/٣)، ١٥٢/٥.

و عبدالله کوری (فضل البطائي) یش ئاسنه که ی له دهست کرده وه و (ظبیات ابن عمارة التمیمی) یش^(۱) لوتی گرت و به شمشیر دای به نیو چهوانی تامرد، حهسه نیش هیئرا مه دانییه وه.... پاشانیش سعدی کوری مه سعود پزیشکی بو حسن هیئا و چاودیری نه کرد تا چاک بووه یه وه بر دیه (أبيض المدائن)^(۲)، له و وتاره ی حسن نه وه ده خریته روو، به لای (بلاذری و نه بی حه نیفه) ی دهینه وه ریه پیش ناشته واوی معاویه و حسن هاتووه، به لام نه وه ی ریوایه ته که ی بوخاری هاتووه له وه سفی سوپا که ی حسن، نه وه دهرده که ویته که سوپای حسن به هیژ بووه و سوپای عیراق له باشتین باری مادی و مه عنه وه یدا بوو سوپای عیراق به رامهر به سوپای شام وه ستابی، نه وه ی له واقیعه وه نزیک بی نه وه یه وتاری حسن له سهر بازگه که ی خو ی دوا ی به یه گه یشتنی هه ردوو سوپای عیراق و شام بووه و دوا ی روودانی ناشتی نیوان حسن و معاویه^(۳) نه مهش سهرباری نه وه ی وتاره که ی حسن دهر وازه و دهستی که بوو بو هه ولدانه ی شوینکه وتوانی به وه ی ناشته وایی نیوان خو ی و معاویه هاتوته دی، نه م گێرانه وه یه ی خواره وهش رونی ده کاته وه: ابن سعد له ریگه ی ره یاحی کوری حارسه وه ته خریچی کردوو^(۴)، که حه سه نی کوری علی دوا ی وه فاتی علی (رضی الله عنه) هه ستاو سوپاسی خوا ی کردوو پاشان فه رمووی: به راستی هه موو نه وه ی دیت نزیکه، فرمانی خواش دیته دی گه رچی خه لکیش هه زی پینه که ن، سویند به خوا هه زم نه کردوو هیه کاریکی ئومه تی محمد بگر مه ده ست که تیایدا دلژییک خوین بریژریت، بیگومان ده زانم چهند زیانم لیده دات، بویه گو بیستی گه وره تان بن^(۵) نه وتریت که: نه م ریوایه ته له کوفه دا و وتراوه نه که له مه دانیندا، وه لامی نه وهش نه وه یه: که نه هه دی کوری حه نبه له هه مان نه م ریوایه ته ی له ریگه ی ره یاحی کوری حارسه وه به ئینسادیکی راست تخریج کردوو^(۶) تیایدا هاتوو: که خه لکی له مه دانیندا له لای حه سه نی کوری علی

۱ - (ظبیات ابن عمارة) له عه لی گیراویته وه و له تابعیه کانی کوفه بووه، نه م بۆچونهش.

۲ - به کۆشکی سپی نه ناسراو نه که وته سه رکه ناری پۆژه لانی رو باری دجله وه، الروض المعطار، ۹۷.

۳ - أنساب الأشراف للبلاذري مخطوطة نقلًا عن مرويات خلافة معاوية، ۱۴۲.

۴ - مرويات خلافة معاوية (رضی الله عنه)، ۱۴۲.

۵ - رباح بن الحارث النخعي ثقة، التقريب، لا: ۲۱۱.

۶ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱/ ۳۱۷).

کۆبونه وه ^(۱)... پاشان پاشماوهی ریوایه ته که ی ابن سعدی باسکردووه، گهر چی وتراوه
 ئه ووتاره ی له مه دائین داوه ^(۲)، به لām به راستی دوا ی ناشته وایی حسن له گه ل معاویه ئه م
 وتاره دراوه، ههروه ها ابن سعد له پێگه ی هیلالی کور ی خه بابسه وه ^(۳) تخریج کراوه ده لئ: ئه ی
 خه لکی عیراق ئیوه له سی شتدا منتان سه رسوپما وکرد: کوشتنی باوکم، بریندار کردم
 و تالان کردم، یان ووتی: عه با که تان له شان دا که ندیم، ئیوه ش به یعه تان پیدام ناشته وایی
 هه رکه س بکه ن که ناشته وایی له گه ل بکه م و جهنگی هه رکه س بکه ن جهنگی له گه ل بکه م،
 منیش به یعه تم به معاویه دا، بۆئه وه ی ئیوه ش گو ییست و گو یزایه لی بن، پاشان دابه زی و
 چووه کۆشکه وه. ^(۴)

۱. هه لویستی (شرطه الخمیس) له ناشتیدا:

سه باره ت به هه لویستی (شرطه الخمیس) له و ناشتیه دا - پێشهنگی سوپای عیراق بوون
 بۆ مه سه کن. ئه وه حا کم له (أبی الغریف) وه ^(۵) تخریجی کردوه ده لئ: له پێشه وه ی هه سه نی
 کور ی عه لیدا بووین، به دوا نزه هه زاره وه، شمشیره کا مان له تیژیدا بۆ کوشتنی خه لکی شام
 دلۆیه خوینی لئ ده تکا و أبو العمرطه گه وره مان بوو. ^(۶)

کاتیک ناشته وایی هه سه نی کور ی علی له گه ل معاویه مان پێگه یشت وه ئه وه وابوو
 له تو ره بییدا پشتمان شکابی، کاتیکیش هه سه نی کور ی علی ها ته کوفه، پیاوی له ئیمه که
 ئه با عامر سو فیان بن الیللی پی ئه و ترا ^(۷) هه ستاو ووتی: السلام علیک ئه ی سه ر
 شو رکه ری ئیمان داران، هه سه نیش پی ووت ئه ی باوکی عامر وا مه لئ، ئیمان دارانم
 سه رشو رنه کردووه، به لکو هه زم نه کرد له داوا کردنی پا دشتایه تیدا بیان کو ژم ^(۸) وه ها

۱ - فضائل الصحابة (۲/ ۷۷۳).

۲ - هه مان سقراطه (۲/ ۷۷۳) [سناد صحیح.

۳ - هلال بن خباب العبدی، صدوق، التقرب، ۵۷۵.

۴ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۲۴).

۵ - عبید الله بن خلیفه الحمدانی المردی، صدوق، رمی بالتشیع، التقرب ۳۷۰.

۶ - ناوی عومری کوری یه زیدی کنیده، له بزوتنه وه که ی حجر بن عدی له سالی ۵۱هـ.

۷ - لهوکه سانه بوو که به دوا ی خوینی حوسیندا به شارای موختاری سه قه فیان کرد ۶۶هـ.

۸ - المستدرک (۳/ ۱۷۵).

دهرده كه ویت كه أبو العروطة، گهر نه میری كۆمه لئكى سوپای خه میس بوویت و (أبو الغریف) یان تبادا بووه، چونكه سه لماوه كه سوپای خه میس قه یسی كوری سعد (رضی الله عنه) سه ركردایه تی كردووه و ریوایه ته صحیحه كانیش باسی بوونی عبیدالله ی كوری عباس ناكهن كه سه ركردایه تی سوپای خه میسی كردبێ، نه وهش گومان له بوونی عبیدالله كوری عباس نه كات كه لهو ماوه یه دا له عیراق بووی^(۱) ههروه ها ئاوړ به لای نهو ریوایه ته هیچ و پوچانه ی نادریته وه، كهوا داده نین عبیدالله له بهرام بهری بهرتیلی معاویه دا خیانه تی له حسن كردووه.

قه یسی كوری سعد راڤا بوو له چوونه نیو نهو ناشته وایه و دوركه و ته وه، پاشان خوا دلی فراوان كرده وه و به شداری ناشته وایی كرد و به یعه تی به معاویه دا (رضی الله عنه)، له گێڤانه وه كانی دواتریشدا رونه كرده ی هه لۆیستی قه یس هیه، كه هه وائی ناشته وایی پئ گه یشته، ابن حجر له ریگه ی حبیبی كوری نه بو سابته وه،^(۲) ریوایه تی كردوه كه ده لئ: حسن بۆ به یعه تدان چوو یه لای معاویه، ئینجا حسن بۆ قه یسی كوری سعد نهو هه وائی نووسی و ناردی، قه یسی كوری سعدیش به كۆمه له كه ی ووت: نه ی خه لکینه دوو هه وائتان بۆ هاتوه، پئو یستیشه یه كێکیان هه لئ بژیرن: چوونه نیو ئاژاوه وه یان كوشتار له گه ل جگه له ئیمامدا، خه لکی ووتیان نه وه چیه؟ ووتی هه سه نی كوری علی به یعه تی به معاویه داوه.^(۳)

ریوایه تی پئشوو ئاماژه به خیرا به شداری بوونی به شیکی گه وری (شرطه الخمیس) بۆ نیو نهو ناشته وایه ده كات، كه هه وائی رودانی ناشتی نیوان حسن و معاویه یان بیست (رضی الله عنه)، به لام باس له وه ناكات كه قه یسی كوری سعدی سه ركرده یان چو بیته نه م ناشتی وه، ابن كه سیریش (په همه تی خوی لی بیته) ئاماژه ی به م قسه یه كردووه، هه سه نی كوری علی نوینه ری نارد له لای قه یسی كوری سعدی نه میر كه بیستی و گوێڤایه ل بی، قه یسی كوری سعدیش ره تیکرده وه كه گوێڤلئ بكات له گوێڤایه لی كردنی هه ردووكیان

۱- مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، ۱۱۴.

۲- حبيب بن أبي ثابت بن دينار الأسدي، التقريب ۱۵۰.

۳- المطالب العلية (۳۱۷/۴ - ۳۱۹) هذا الإسناد صحيح.

دهرچوو، پاشان پاشگه زبويه وه به يعه تي به معاويه ي دا ^(۱)، ههروه ها ابن ابي شيبه له باره ي هه لوئستي قهيسي كورپي سعد ^(عليه السلام) و شوينكه وته كاني له (شرطة الخميس) باس كردوو لهو ناشته وايه دا وتوويه تي، له لايهن هيشامي كورپي عوروه و نهو يش له باوكيه وه ده لي: قهيسي كورپي سعد ي عوباده له گه ل حه سه ني كورپي علي ^(عليه السلام) له پيشه وه ي سويا بوو، پينج هه زار سه ربازي كه له گه لدا بوو، دواي مردني علي كورپي ابو تاليب ^(عليه السلام) سهريان تاشي و به يعه تيان له سه ر مردن پيدا، كه حسن به يعه تي به معاويه دا، قهيس ره تي كرده وه به شداري نهو به يعه ته بكات، به هاوړپي كاني ووت: چونتان نه وي؟ نه تانه وي نهو جهنگه بكه ين تامردن؟ يان نه مانتان بو ودرده گرم، ووتيان: نه مانان بو ودرگه، نهو يش به لين ي چي و چي بو ودرگرتن كه به هيچ شتي سزانه درين و خوشي كه سي بي له وان و هيچ شتي كي تاييه تيشي بو خوي ودرنه گرت، كاتيكيش روه و مه دينه رو يشت هه موو روژي به چكه ووش تريكي بوسه رنه برين كه يشتن. ^(۲) له رپوايه تي پيشودا - له پيشخستن و دواختني ماهي روداو ده كان ئاماره يه بو ژماره ي نهو كه سانه ي له (شرطة الخميس) كه له كوي دوانزه هه زار كه س شوين قهيسي كورپي سعد كه وتبون. ^(۳)

۲. هه لوئستي نه ميره كاني علي ^(عليه السلام) له به رامبه ر نهو ناشته دا:

هه لوئستي نه ميره كاني علي ^(عليه السلام) به رامبه ر جياواز بوو، هه نديكيان پيشوازيان لي ده كرد، هه نديكي تريش حه زيان به ناشتي نه بوو، نه مه ي خواره وه رونه كرده وي نهو هه لوئسته نيه:

أ - هه لوئست ودرگرتن و به باشدانان، له پيشي نه وانيش عبدالله كورپي جعفري كورپي نه بو تاليب بوو ^(عليه السلام).

ب - هه لوئستي ره كرده وه پاشان قه بولكردن، له پيشي نه وانيش قهيسي كورپي سعد ي كورپي عوباده ^(عليه السلام) وزياد بن ابيه.

۱ - البداية والنهاية (۸/ ۱۶).

۲ - همان سرچاوه (۸/ ۱۶).

۳ - مصنف ابن ابي شيبه (۷/ ۴۷۲).

ج - کۆمه‌لی سۆیه‌میش چونه ناو ئهو ئاشتییه‌واییه‌وه‌و هه‌زیشیان پی نه‌بوو،
ئهوکه‌سانه‌ش دوو به‌ش بوون.

— به‌شیکان ره‌ئیان وابو ته‌نیا تاییه‌ته به‌ ماوه‌ی ژیانیه‌سه‌نه‌وه (ع)، هجری
کۆری عدی (ع) نوینه‌ری ئهو که‌سانه‌ بوو.

— به‌شیکه‌ی تریش ره‌ئیان وابو که‌ په‌یوه‌سته به‌ماوه‌ی ژیانیه‌حسن و معاویه‌وه
(ع)یان مردنی ئه‌وی دواتریان، حوسه‌ینی کۆری عه‌لیش (ع)نوینه‌ری ئهو کۆمه‌له‌یه
بوو.

قۆناغی هه‌شته‌م:

حه‌سه‌نی کۆری علی وازی له‌خیلافه‌ت هێنا و کاروباری دایه‌ ده‌ست معاویه (ع)،
دوای ئه‌وه‌ی خوای گه‌وره‌ هه‌سه‌نی کۆری علی له‌وفیتییه‌ پزگار کرد که‌ له‌سه‌ر بازگه‌که‌ی
پویدا مه‌دائینی به‌جیه‌یشت و بۆ کوفه‌ به‌پیکه‌وت، (بلاذری) له‌باره‌ی پۆیشتنی حسن بۆ
کوفه‌ ده‌لی: ووتویه‌نه‌ کاتیک حسن ویستویه‌تی له‌ مه‌دائینه‌وه‌ برپات بۆ کوفه‌، ابن
عامر^(۱) و ابن سه‌مه‌ره^(۲) هاتنه‌ لای و نوسراوی ئاشتیان بۆ هێنا، له‌ونامه‌یه‌دا معاویه
به‌ئینی هه‌موو شتیکی پێدا بوو که‌ حسن بیه‌ویت، ئه‌ویش له‌وتاره‌که‌یدا ووتی: ده‌کرێ
رقتان له‌شتیک بی‌ت و خوای گه‌وره‌ش خیری زۆری تیدا برپێژ و به‌ره‌و کوفه‌ به‌پیکه‌وت،
(۳) دوای ئه‌وه‌ش معاویه (ع) له‌مه‌سکه‌نه‌وه‌ به‌رو نه‌خيله^(۴) به‌پیکه‌وت، له‌وه‌شدا (بلاذری)
ده‌لی: معاویه له‌مه‌سکه‌نه‌وه‌ به‌روه‌ کوفه‌ که‌وته‌ری و له‌نیوان نه‌خيله‌و دارالرزق^(۵) لایدا،
پاشان حسن (ع) له‌کوفه‌وه‌ به‌ره‌و نه‌خيله‌ که‌وته‌ری بۆئه‌وه‌ی پیشوازی له‌ معاویه
بکات (ع) و کاروباری بداته‌ ده‌ست، له‌مجالد^(۶) و ئه‌ویش له‌ شه‌عبیه‌وه^(۷) ده‌لی:

۱ - عبدالله ی کۆری عامر بووه (ع).

۲ - عبدالرحمنی کۆری سه‌مه‌ره‌ بوو.

۳ - أنساب الأشراف مخطوط ٤٤٧ نقلاً عن مرويات معاوية، لا ١٥٠.

۴ - نه‌خيله: شوتیکی نزیکه‌ی کوفه‌یه‌ به‌پووی شامدا، معجم البلدان (٥/ ٢٧٨).

۵ - أنساب الأشراف نقلاً عن معاوية، لا ١٥٠.

۶ - مجالد بن سعید الهمزاني - قسقی لسترة.

۷ - عامر الشعبي متانة شیکراوة.

حهسه نی کوری عه‌لیم (ﷺ) له‌نه‌خيله بى که له‌گه‌ل معاویه (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) صولحی کردوو، معاویه‌ش ده‌لئى: که‌واته هه‌ستا و خه‌لکى تى بگه‌ینه نه که خيلافه‌تت به‌من داوه، سوفيانيش ده‌لئى: خه‌لکى ناگاداريکه‌روهه که ئەم کاروباره‌ت به‌من داوه، ئەویش هه‌ستا و چويه سه‌مينبه‌ر و سوپاس و ستایشی خواى کرد و شه‌عه‌بى ده‌لئى: منیش ئەم‌بيست پاشان فهرمووى: به‌راستی باشتري‌ن ژيري‌ه که له‌خواترسانه، گيلتري‌ن گيليش خراپه‌کاریه، ئەم خيلافه‌ته‌ش که‌من و معاویه له‌سه‌رى جياواز بووين مافى منه و له‌به‌رژه‌وه‌ندى ئومه‌ت و پاراستنى خو‌بيان به‌وم داوه، يان ئەو به‌من شي‌او‌تره‌و منیش پي‌مداوه: ﴿وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّهٗ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ﴾ [الانبیاء: ۱۱۱]، هه‌روه‌ها ئەو پري‌وايه‌ته‌ی ابن‌سعد^(۱) و حاکم^(۲) و أبو‌نعيم الأصفهاني^(۳) بيه‌قى^(۴) و ابن‌عبدالبر^(۵) و هک پري‌وايه‌تى له‌رشه‌عبي‌ه وه گي‌راويه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها پري‌وايه‌تى ئەحمه‌دى کورى حه‌نبه‌ليش له‌ري‌گه‌ی ئەنه‌س ابن‌سيري‌نه‌وه ته‌خري‌جى کردوو و ده‌لئى: حه‌سه‌نى کورى على‌رؤ‌ژى له‌گه‌ل له‌گه‌ل معاویه قسه‌ی کردوو و تويه‌تى: ((له‌ني‌وان جابلص^(۶) جابلق پياوي‌ک هه‌يه)) منیش به‌باشى ده‌زانم ني‌وان ئومه‌تى محمد (ﷺ) باش بکه‌م و خو‌شم مافدارم به‌وان، به‌لام به‌يعه‌تمان به‌ معاویه کردوو و نازانم له‌وه‌يه فيتنه‌ بى‌ بو‌ ئيوه. ^(۷) له‌ري‌وايه‌تى ابن‌سعد و له‌ري‌گه‌ی عه‌مرى کورى ديناره‌وه هاتوو: ... حسن و تويه‌تى: ئەى خه‌لکينه، يه‌که‌مين که‌سي‌ک بو‌وم ر‌قم له‌ ده‌سه‌لات و ه‌رگرتن بو‌و، منیش کو‌تاييه‌که‌يم چاک کرد بو‌ خوا‌هن مافي‌ک که‌له‌من مافدارتره‌و مافم بو‌ گه‌رانه‌وه، يان مافي‌که کردومه‌ته ئاشته‌وايى بو‌ ئومه‌تى محمد، تو‌ش ئەى معاویه خواى گه‌وره ئەم خيلافه‌ته‌ی پي‌داوى بو‌ چاکه‌يه‌ک ده‌زانى تياتدايه يان خراپه‌يه‌ک که تياتدايه و تاقيت ده‌کاته‌وه، (منیش نازانم يان فيتنه‌ يه‌که بو‌ ئيوه يان

۱ - الطبقات، تحقيق السلمي (۳۲۹/۱).

۲ - المستدرک (۱۷۵/۳).

۳ - حلية الأولياء (۳۷/۲).

۴ - دلائل النبوة (۴۴۴/۶).

۵ - الاستيعاب (۳۸۸/۱ - ۳۸۹).

۶ - جابلص و جابلق دووشارن، يه‌کي‌کيان له‌رؤ‌ذه‌لات و توي‌ريان له‌رؤ‌ذناوايه.

۷ - فضائل الصحابة (۷۶۹/۲) إسناده صحيح.

((خوشیه)) پاشان دابه‌زی، به‌لام نه‌و ریوایه‌ته که‌ناماژه ده‌کات به‌وهی عمروی کورپی عاص
 وأبو الأعور السلمی به معاویہ و یه‌یان و وتوه: گهر فهرمانت‌کردایه حسن چوبایه سه‌رمیبه‌ر
 و ناروون و تروکی قسه‌ی نه‌کرد و خه‌ل‌کیش لی‌ی نه‌ره‌وینه‌وه، معاوی‌ه‌ش ده‌لی: وانه‌که‌ن
 سویند به‌خوا پیغه‌مبه‌ری خوام (ﷺ) بینوه زمان و ده‌می مژیوه، زمانیکیش تروک نابی
 پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) مژیویتتی، نه‌وانیش له معاوی‌ه بیتزاربوون، بژی‌ه حه‌سه‌نیش چویه
 سه‌رمینه‌رو سوپاس و ستایشی خوایکردوه....)) شه‌م ریوایه‌ته له پرووی نیسناد‌ه‌وه
 (باطلة)، چونکه نیسناد‌ه‌که‌ی (ضعیف) و مه‌ته‌که‌شه (منکر)^(۱) و معاوی‌ه‌ش
 نه‌وه‌نبوه توانای ره‌وانیژی و ووتاریژی‌ه‌که‌ی حه‌سه‌نی نه‌زانییت.

له رپوایه ته که ی (بالا زری) هاتووه که حسن له گه له قهیس چووه لای معاویه بو
به یعت دان، له جوړه یری کورې حازم شوه ده لئ: بیستم محمدی کورې سیرین ده یوت:
کاتئ حسن به یعتی به معاویه دا، حسن سوار بوو بو چونه نیو سهر بازگه ی و قه یسی
کورې سعدی کورې عبادده شی له پشته وه ی خزی سوار کړد بوو، که چونه سهر بازگه که وه
خه لکی ووتیان: قه یس هات، قه یس هات، قه یس هات، که چونه لای معاویه حسن
به یعتی پیدا، و پاشان به قه یسی ووت: به یعت بده، قه یسیش به دهستی وت: ناو هه،
دهستی بو معاویه به رزنه کړده وه و معاویه ش له سهر ته ختی خو ی بوو، معاویه ش نزیک
بویه وه و دهستی به دهستی قه یسدا هی ناو، جوړه یری کورې حازم ده لئ: محمدی کورې سیرین
بو ی گتړا ینه ته وه، وای کړد پی بکه نه ی و قه یسیش پی اوی کی توانا دار بوو، ^(۲) به ده ست
هه لگرتنی حه سه نی کورې علی له خیلافه ت و به یعت دانی به معاویه (ﷺ) ماو ی
خیلافه تی پیغه مبه ریتی به ته واو ی کو تایی پی دیت که سی ساله و به لگه ش له وه دا
فرموده ی پیغه مبه ری خوا یه (ﷺ) که خیلافه ت سی ساله، پاشان خوا ی گه و ره
بادشایه تی نه هی نی، ^(۳) فرمود یه تی: ((الخلافه فی امتی ثلاثون سنة، ملک بعد ذلک))،

١ - الطبقات، تحقيق السلمي (٣٢٥/١) إسناده ضعيف ومتمنه منكرأ.

٢ - أنساب الأشراف نقلاً عن مرويات خلافة معاوية، لا ١٥٤، إسناده صحيح.

٣- سنن أبي داود ومع شرح عون المعبود (٢٥٩/١٢) صحيح سنن أبي داود الألباني (٨٧٩/٣).

(خیلافەت لەئومەتە کەمدا سی سائە، پاش ئەو پادشایەتیە))^(۱) ابن کەسیریش لەسەر ئەو فەرموودە یە قسە ی کردووە دەڵێ: بە خیلافەتی حسن ئەو سی سائە تەواو بوو، دەست هەلگرتنیشی لەخیلافەت بۆ معاویە لە پەیبەیی یە کەمی سائی چل و یەک، تەواوکاری سی سائە لەمردنی پیغەمبەری خواوە (ﷺ)، چونکە لە پەیبەیی یە کەمی سائی یانزە ی کۆچی پیغەمبەری خوا وەفاتی کرد، ئەو هەش بەلگەکانی پیغەمبەرە (ﷺ)^(۲) وەبەو هەش حەسەنی کورپی علی پینجەمین خەلیفە ی راشیدینە.^(۳)

- گەرنگی هۆکارو پالئەرەکانی ناشتی:

هۆکارو پالئەرە جۆرە جۆرەکان هەبوون بۆ ئەو ی حەسەنی ئەمیری ئیمانداران صولح لەگەڵ معاویە (ﷺ) بکات، لەوانەش:

یە کەم: ئارەزووی پاداشت لای خوای گەورە و ویستی باشکردنی ئومەت :

حەسەنی کورپی علی (ﷺ) کاتیک نەفیری حەسەنی ووتی: خەلکی دەڵێن: تۆ خیلافەت ئەوێت، وەلامی دایەو و ووتی: ئێسک و پروسکی عەرەم لە دەستدابوو، ناشتەوایی هەرکە سێکیان ئەکرد ناشتەواییم بکردایە، جەنگی هەرکە سێکیشیان ئەکرد کە من جەنگم بکردایە، لەبەر پەزەمانەندی خوا دەستم لەخیلافەت هەلگرت^(۴)، لەو وتارەشدا کە تیایدا بۆ معاویە خیلافەتی بەجێهێشت، ووتی: گەر مافی منیش بێت ئەو لەبەر ژەو نەدی ئەومیللەتە وازی لێ دەهێنم^(۵)، بێگومان حسن و ویستی پازیبونی خوای هەبوو، بۆیە ئامادە بو و پێداگیریکر، چونکە صولح لەئیسلا مە شۆینی گەورەییە، یەکیکە لە پێرۆزترین پەوشتە کۆمەلایەتیەکان، لەبەر ئەو ی بەهۆیە جیاوازی و ناکۆکی نامینی، کە لە پرووی مادی یان کۆمەلایەتیەو لە نیتوان کارپەرە پینەراندە دروست بێت و بە هۆیەو خۆشەویستی

۱ - سنن الترمذی مع شرحها تحفة الأحوذی (۶/ ۳۹۵ - ۳۹۷) وقال الترمذی: هذا حديث حسن صحيح.

۲ - البداية والنهاية (۶/۸).

۳ - مائثر الاناقرة (۱/۱۰۵)، للقلشندی (۱/۰۵) مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ۱۵۵.

۴ - البداية والنهاية (۲۰۶/۱۱).

۵ - المعجم الكبير للطبراني (۳/۲۶) إسناده حسن.

وبرایه‌تی ده‌گه‌پرته‌وه نیو ئه و که‌سانه‌ی ناکۆک بون، له‌به‌رئه‌وه‌ی هه‌ردوولایه‌نی ناکۆک په‌زای نه‌کات و ده‌ماری ناکۆکی نه‌برئ، بۆیه‌ صو‌لح یه‌کیکه‌ له‌ گه‌وره‌ترین داخو‌ازییه‌ شه‌ریه‌کانه‌ بۆ به‌دییه‌تنانی براهیه‌تی، هه‌روه‌ک خو‌ای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ [الحجرات: ۱۰] ته‌نها براهیه‌تیه‌ی م‌ل‌م‌لانی و ناکۆکی نیوانیان ناهیه‌تی، بۆیه‌ قورنان زۆرگرنگی صو‌لح داوه‌ فرمانی و پیکردوه‌، موژده‌ به‌شوینکه‌وتوانی ده‌دات.

۱. فرمان کردن به‌چاکسازی:

له‌قورنانی پیرۆزدا هاتوه‌ خو‌ای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ [الأنفال: ۱]. هه‌روه‌ها خو‌ای گه‌وره‌ فه‌رمو‌یه‌تی: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَفَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (۹) ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ [الحجرات: ۹، ۱۰] له‌م نایه‌ته‌دا ده‌بینین خو‌ای گه‌وره‌ فرمانی به‌به‌نده‌کانی کردووه‌ که‌ په‌یوه‌ندی نیوان خو‌یان باش بکه‌ن له‌و براهیه‌تییه‌ی له‌نیوانیان دایه‌، هه‌روه‌کو خو‌ای گه‌وره‌ له‌نایه‌تی سوره‌تی حجرات به‌راشکاوی ئاماژه‌ی پیکردووه‌: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ...﴾ [الحجرات: ۱۰] ئه‌بینین ئه‌م نایه‌ته‌ی ه‌و‌ی فرمانکردن به‌ چاککردنی نیوان ئیماندارانی به‌سیغه‌ی (قصر) پونکردۆته‌وه‌ که‌ حال وباریانی له‌ حالی براهیه‌تیدا کورت کردۆته‌وه‌، پته‌و کردنی نیوموسلمانان ئه‌و په‌چه‌له‌که‌ی له‌نیوانیاندا‌یه‌و بۆیه‌ک بنچینه‌ ده‌گه‌پرته‌وه‌، ئه‌ویش بنچینه‌ی سه‌رچاوه‌ی باوه‌ره‌ که‌سه‌رچاوه‌ی مانه‌وه‌ی هه‌میشه‌یه‌یه‌ له‌به‌هه‌شتدا، بۆیه‌ پرسته‌ی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ ئاماژه‌یه‌ بۆ بوونی پێویستی ناشتی و چاکه‌ خو‌ازی نیوان ئیمانداران، له‌م فرمانه‌ قورنایانه‌ ده‌زاین که‌ چاکخو‌ازی نیوان خه‌لکی قسه‌ی زیادنیه‌، به‌لکو فرمانیکی خو‌ایی و ئه‌رکه‌ له‌سه‌ر ئه‌وکه‌سانه‌ی توانایان به‌سه‌ردا هه‌یه‌، تا‌کو براهیه‌تی ئیمانداران نیو ئیمانداران به‌هێز بکه‌ن، له‌گه‌ڵ هاوکاریکردن له‌سه‌ر چاکه‌کاری و

خوابه‌رستی و فرمان‌کردن به‌چاکه و ریگری‌کردن له‌خراپه، خوی گه‌وره له‌نایه‌ته‌کانی قورئان فرمانی پی‌ کردووه و پرونیسه که‌نه‌ونه‌رکه شهرعیانه له‌ په‌یوه‌ندیه کۆمه‌لایه‌ته‌کانی‌اندا نه‌رکه به‌سەر ئیماندارانه‌وه، به‌چاکه‌کاری نیو موسلمانان و خه‌لکی به‌گشتی هه‌لسن، بۆ‌نه‌وه‌ی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی به‌برایه‌تی و خۆشه‌ویستی به‌ریوه به‌جیت^(۱)، نه‌وکارانه‌ش پالنه‌ری حه‌سه‌نی کوری علی(علیه‌السلام) بوون بۆ هه‌ولدان بۆ چاک‌خوای و ناشته‌وایی.

۲. ویستی هه‌ستان به‌چاکسازی:

خوی گه‌وره هه‌ستان به‌چاکسازی پاداشتی گه‌وره‌ی داناوه که نه‌نجامده‌ره‌که‌ی به‌ده‌ستی ده‌هینی له‌بهر په‌زامه‌ندی خوی گه‌وره ده‌فه‌رموی: ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ [النساء: ۱۱۴] په‌یانی لی‌خۆش‌بوون و سۆزیشی به‌نه‌نجامده‌رانی داوه، هه‌روه‌ک ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُواهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ [النساء: ۱۲۹] له‌م نایه‌ته‌دا ناماژه‌ده‌کات بۆ لی‌خۆش‌بوونی خوی گه‌وره^(۲) خوی گه‌وره ده‌فه‌رموی: ﴿فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ [البقرة: ۱۸۲] له‌م ناماژه‌ی تێدایه بۆ لی‌بووردن و په‌حه‌متی خوی گه‌وره بۆ چاکه‌خوای، نه‌ویش به‌لگه‌یه‌ی په‌تکرده‌وه‌ی تاوان و سپنه‌وه‌ی به‌هه‌ردوو سیفه‌تی لی‌بووردن و په‌حه‌مه‌ته، نه‌وه‌ش ناماژه‌یه‌کی گه‌وره‌و په‌روژه^(۳) خوی گه‌وره وه‌سفی خۆی کردووه: ﴿إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ﴾ [الأعراف: ۱۷۰].

۳. ناماژه‌دان به‌ ناشته‌وایی و هه‌لسۆرپنه‌رانی:

دوباره‌بوونه‌وه‌ی نه‌و موژده‌یه به‌لگه‌ی گه‌وره‌یی شوینی ناشتی و چاکسازی یه‌ له‌ نیو خه‌لک لای خوی گه‌وره، بۆیه پاداشتی هه‌لسۆرپنه‌ری ناشتی نه‌و پاداشته‌ گه‌وره‌و

۱ - أخلاق النبي في القرآن والسنة (۲/ ۹۷۱).

۲ - همان سەرچاوه (۲/ ۹۷۱).

۳ - همان سەرچاوه.

مه‌زنه‌یه، فهرمایشتی خوای گه‌وره‌ش به‌لگه‌یه‌کی تره: ﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾، [النساء: ۱۲۸] و ه‌س‌ف‌کردنی ناشتیش به‌چاکه به‌لگه‌ی پایه به‌رزیه‌تی لای خوای گه‌وره، نه‌وه‌ش ده‌گه‌ریت‌ه‌وه بۆ کاریگه‌ری گه‌وره‌ی چاکه‌کاری و ناشته‌وایی نیو خه‌لک، به‌لگه‌ی ره‌وشت پی‌روزی کاریک‌ه‌رنیانه، بۆیه دیارترین نه‌خلاتی پیغه‌مبه‌ران بووه سه‌لامی خویان لی بی، ه‌روه‌کو خوای گه‌وره له‌سه‌ر زمانی شوعه‌یب فهرموویه‌تی: ﴿إِنْ أُريدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ [هود: ۸۸] ه‌روه‌کو له‌سه‌ر زمانی موسا بۆ هارونی برای ده‌لی: ﴿وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ﴾ [الأعراف: ۱۴۲] به‌لگه‌ی نایه‌ته‌کانی تر، ناشته‌وایی نمونه‌ی نه‌و دوو‌نایه‌ته گشتیه‌دا، ناشته‌وای دونیاو ئاخیره‌ت له خۆده‌گری، ه‌روه‌ها ناشته‌وایی نیوان خه‌لکیش له خۆده‌گری‌ت که‌له کیشه و ململانی ی بیبه‌ش نیه ^(۱)، نه‌و داوا و مه‌به‌سته قورئانیه پی‌روژه‌ش پالنه‌ری ه‌سه‌نی کو‌ری علی بووه بۆ ناشتی و ه‌نگاه‌ه‌کانی پیغه‌مبه‌ری باپیری (ﷺ) گرتۆته به‌ر له‌پیدا‌گیری له‌ناشتی و ناشته‌وایی، پۆژئیکیان ه‌موالی پی گه‌یشته که خه‌لکی قوباعه‌رامبه‌ر به‌یه‌کتر وه‌ستانه‌ته‌وه بۆ کوشتن، پیغه‌مبه‌ریش فهرمووی: بابرۆین و ناشته‌وایی بخه‌ینه نیوانیانه‌وه ^(۲)، له‌به‌رگرنگی و گه‌وره‌یی ناشتی له نیو خه‌لکیدا ئیسلام رینگه‌ی داوه، درۆی تیایدا بکری، گهر هاتوو ئامانج له‌و درۆیه ناشته‌وایی نیو دوناکۆک بی، بیگومان پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فهرموویه‌تی: ((ليس الكذب الذي يصلح بين الناس فينمي خيراً أو يقول خيراً))، ((نه‌که‌سه درۆزن نیه که ناشته‌وایی نیوان خه‌لکی نه‌کات و گه‌شه‌ی پی نه‌دا یان چاکه‌یه‌ک ده‌لی)) ^(۳)، نه‌ورینگه‌دانه‌ش له‌به‌رگه‌وره‌یی و ترسی ناکۆکی موسلمانانه و خراب بوونه له‌گه‌ل یه‌کدا، ه‌وه‌ره‌ک پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) رونی‌کردۆته‌وه: ((ياكم والسوء الذات البين فإنها الحالقة))، ((ووریاین له خراب‌بوونی په‌یوه‌ندیتان چونکه پاماله‌ره)) ^(۴)، واته: نه‌و ره‌وشته‌یه

۱- ه‌مان سه‌رچاوه.

۲- البخاری، کتاب: الصلح، رقم: ۲۶۹۰.

۳- أخلاق النبي في ضوء القرآن والسنة (۲/۹۷۹).

۴- سنن الترمذی، رقم: ۲۵۰۸، قال عنه الترمذی صحیح غریب من هذا الوجه.

که پتویسته نه هیلت مبهستی ئه وهیه که سیفه تیکی خراپه و تاین له نیوه بات ههروه که چون گوێزان موولاده بات^(۱) پیغه مبه ره خوا (ﷺ) روئیکردۆته وه که ناشته وایی چ پاداشتیکی گه وره ی ههیه: ((تایه هه وائتان بده می که چ شتی پله ی له پله ی پۆژوو سه ده قه زیاتره؟)) ووتیان: به ئی ئه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) فهرمووی: ((چاکه و ناشته وایی نیوانتان و خارپوونی نیوانتان))^(۲)، بۆیه ئومید و ئاواتی گه وره ی له ره چه له کی پیرۆزیدا له دوائ وه فاتی له حه سه نی که چه زای پووده دات، له م فهرموویه ده ی له أبوبکر (رضی الله عنه) ریوایه تکراره ده ئی: پیغه مبه ری خوام بینی (ﷺ) له سه ر مینه ر و حه سه نی له شان وهیدا بوو، جارێ پویده رکرده خه لکی و جارێ پرووی ده کرده لای حسن و ده یفه رموو: ((ئه م کورهم سه یده و هیوام وایه خوائ گه وره بیکاته هۆی ناشته وایی نیوان دوو کۆمه لی گه وره ی موسلمانان))^(۳)، بۆیه حه زی حه سه نی کورێ علی (رضی الله عنه) له پاداشت و وویستی بۆ چاکسازی و ناشتی پالیدا بۆ ئه و ناشتی پیرۆزه.

دووه م: ئه م کورهم سه یده و ئومیدم وایه خوابی کاته مایه ی ناشته وایی نیوان دوو کۆمه لی گه وره له موسلمانان:

پارانه وه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) بۆ ناشته وایی نیوان دوو کۆمه لی گه وره ی موسلمانان، پالنه ری حسن بوو بۆ پلان دانان و خۆ ئاماده کردنی بۆ ناشتی و زالبون به سه ر ته نگه ژه کانی دیته ریگه ی، بیگومان ئه و فهرمووده یه ووشه ی ئاراسته و پیشه نگی حسن بوو، له ئاراسته و مامه له و به رنامه ی ژیا نیدا و، له ده رو نیدا گیر سایه وه و به سه ره ست و سۆزیدا زال و تیکه له به خوین و گوشتیشی بوو، له ریگه ی ئه و ئاراسته یه وه قۆناغه کانی به شکردوه و له ئه نجامه که شه ی دلیابوو، بیگومان فهرمووه ی پیغه مبه ر پالنه ر و هۆکارێکی سه ره کی بوو بۆ پال دانی حسن پرووه و ناشتی.

۱- جامع الاصول لابن الاثیر (۶/۶۶۸).

۲- سنن الترمذی، رقم: ۲۵۰۹، وقال الترمذی حدیث صحیح.

۳- البخاری، رقم: ۷۱۰۹.

سى يەم: پاراستنى خوینى موسلمانان:

حسن فەرموۋى: ترسام لە قىيامەت داخەفتا ھەزارىيان زىياترىيان كەمتر بىت و خوینىيان لى بچۆرۈ و شكات لای خوا بکەن كە لەچىدا خوینىيان پڤتېرا^(۱)؟ ھەرۋەھا فەرموۋىيەتى: بىگومان بپيارو فەرمانى خوا دىتە دى گەرچى خەلكىش پىيان ناخۆش بى، ھەزم نەكردوۋە كاروبارى ئومەتى محمد بگرمە دەست و تىايدا دلۆبى خوین بپىژرى، زانىومە چەندە زىانم لى دەدات بەر لەۋەى قازاغى بۆم ھەبى^(۲)، لەۋوتارەش كە دەستبەردارى خىلافەت بوو بۆ معاۋىيە فەرموۋىيەتى: گەر مافى منىش بىت كە بۆ معاۋىيە بەجىم ھىشتوۋە ئەۋا بۆ ناشتەۋاىى ئەم ئومەتەو پاراستنى خوینىيان^(۳)، لەۋوتەكەى حسندا (ﷺ) زۆر ترسانى لەخواتى بىنى دەكرى، ئەو ترسەى كە بۆ ناشتى پالیدا، خۋاى گەۋرەش ستايشى پىغەمبەرانى (عليهم السلام) و دلۆزۋانى بە لەخواترسان ئەكات: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ﴾ [الأنبياء: ۹۰]، ھەرۋەھا فەرموۋىيەتى: ﴿وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ﴾ [الرعد: ۲۱] ترسى لەخۋا مړوځ ھەلدەنى بۆ زانست و دووركەوتنەۋەى لەھەۋاۋ ئارەزۋەكان و دلږەنچىنى لە ږووكردنه لای دونيا و بانگى دەكا ږوۋە و دەست ھەلگرتنى لەدونىاى لەخشتەبەر، بەبى قسەى دەرون كە كاريگەرى نىە لەۋازھىنان لەكارە سەرىپچكارىەكان و كردنى گوږپايەليەكان، حسن لە نزيكبۈنەۋەى لەخۋا ترسى لى پىچىنەۋەى خوا لەقىيامەت لەبەرامبەر ږوانى خوینى موسلمانان ئەيويست خوینى موسلمانان بپارىزىت، گەرچى گەياندىەۋازھىنان لە خىلافەت، بەلام پالئەريك بوو ږوۋە ناشتى، چونكە ھەسەنى كورى على (ﷺ) مەترسى خوین ږوانى نىو موسلمانانى ئەزانى، چونكە ئەۋە مەترسىترىن ئەۋ كارانەيە كە قەۋارەى مړوځايەتى لەرژوك دەكات، بۆيە ھەرامە و ھەږەشەى لەسەر كراۋە، زۆريك لە دەقى قورئان و فەرموودەدا سزاكەى دىارى كراۋە، كوشتن يەكەم شتىكە لە ږۆزى قىيامەتدا مړوځەكانى لەسەر دادگايى دەكرى، ئەۋەش بەلگەى گەۋرەى كوشتنى مړوځ و ستەمكردنه لە پىږۆزى مړوځ، بوخارىش لە

۱ - البداية والنهاية (۲۰۶/۱).

۲ - تاريخ دمشق (۸۹/۱۴).

۳ - المعجم الكبير للطبراني (۲۶/۳) إسناده حسن.

عبدالله کوری مهسعوده وه (ﷺ) گێڕاوه یه تیه وه که فهرموویه تی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) فهرموویه تی: ((یه که مین دادگاییکردنی خه لکی له سه رخوینه))^(۱) بۆیه خوین رشت له رۆژی قیامه تدا مه ترسیه کی گه وریه، کارکردن له دونیاشدا بۆ پاراستنی یه کی که له مه به سته شه رعیه کان ((المقاصد الشرعیه))، بۆیه حسن پێداگر بوو له ناشتی به مه به سته پاراستنی خوینی موسلمانان، ئه و شریعه ته ئیسلامیه ی حسن تی ی گه یشتبوو گرنگیه کی ته وای به پاراستنی خوینی موسلمانان داوه، بۆیه ئه و بریاره ی داوه که به رژه وندی بۆ هیه وئه وهشی لاداوه که بۆی خراپه، ئه وهش له زۆر پاراستن دایه و دورخسته وه ی ده سترژییه له به رامبه ری، چونکه به ربه رونه وه ی ده رونه کان له به رامبه ر تیا چووندا ئه وکه سه له ده ست ئه چی که بریاره خواپه رستی به و تیاچونه ش ئه بیته مایه ی تیاچوونی ئاین، مه به سته به و ده رونه ش که ئیسلام گرنگی به پاراستنی داوه ده رونه کانی پارێزراوه به ئیسلام و جزیه یان به ئه مانه وه^(۲)، بۆیه که له لایه ن به ره له سته کارانی ناشتی وه به حسن ووتراره: ئه ی نه نگی (عار)ی ئیمانداران، ئه ویش ده لێ: نه نگی و عاری و شه رمه زاری له ئاگر باشته (للعار خیر من النار)^(۳)، له گێڕانه وه که ی ابن سعد هاتوه: من له به رامبه ر ئاگری دۆزه خدا شه رمه زاریم هه لێژاردوه،^(۴) تی بی نی ده که ی که حسن گفتوگۆ له گه ل شوینه که وه ته کانی ده کا و پالنه ره کانی رونه کاته وه، هه ولێ قایل کردنیان ده دات، له وکه سانه نه بوو هه زی له سه رکردایه تی هه بێ، غه می ئه وه ی بێ گوێگرانی چی داوا ده که ن، به پی نی بۆچون و تیگه یشتنی راسته قینه ی له کاروباره کان قسه ی ده کرد و دوورده که وه ته وه ی به خه لکی کاریگه ر بیست، چونکه هه نگاهه کان روه و رهامه ندی خوا و به رژه وندی موسلمانانه، ئه مه ش وانه یه کی گه وریه بۆ زۆریک له سه رکرده ئیسلامیه کان له وه ی سه رکرده ئه وکه سه یه که زۆریه ی خه لکی سه رکردایه تی ئه کات و به رزیان ده کاته وه روه ئامانجه کانیان، له باردۆخی هه سه نیدا سه رکرده کان له م نیوانانه ن:

أ- ئه وه ی جه ماوه ر داوای ده کات.

۱ - البخاری، کتاب: الدیات، رقم: ۶۸۶۴.

۲ - روضة الطالبین (۱۴۸/۹) مقاصد الشریعة للیبوبی ۲۱۱.

۳ - تاریخ دمشق (۸۸/۱۴).

۴ - الطبقات، تحقیق السلمي (۳۲۹/۱)، إنشاده که ی زۆر لاوازه.

ب- نهوهی گرنگی نادات وه لّامی کهس نادات.

ت- کاری راست و بالا کردی جه ماوهر، نه بینین حهسه نی کوری علی ریگهی سی یه می هه لّیژاردووه، که کاری چاکه و راست و بهرز کردنه وهی جه ماوهره و پروه و نه و نامانجه پیرو زانه یه که وینه ی کیشاوه، بویه هه ستاوه به پیشکه شکردنی بو چونیکی پروون وهه نگا و گه لیکی جی به جیکاری به پی ی قوناغ و ره خساندن و دانانی مهرجه کان و زال بون به سهر ته نگه ژه کان، گرنگی به تیگه یاندنی جیا واز کارانی داوه تا له بوچونی خوی تیان بگه یتنی.

چواره م: پیداگیری کردنی له سهر یه کبونی نومه ت:

حهسه نی کوری علی (ﷺ) له یه کیک له قوناغه کانی ناشتیدا ووتاری بو خه لک ددهاو ده یه فرموو: نهی خه لکینه، من کینه م له هیچ که سیک له موسلمانان نیه، چون بوخوم نه روانم و بیرده که مه وه ناوه هاش بو ئیوه بیرده که مه وه، بوچوونیکم هه یه و ره تی مه که نه وه بهروومدا، نه وهی له کومه ل رقتان لیته تی باشره له وهی له پهرته وازه ییدا هه زتان لیته تی.^(۱) به پشتوانی خوا نه وه یه که خسته نه هاته دی، پاشان حسن سوربوو له سهر یه که خسته نی نومه ت که مه به سستیکی گه وره یه، به مه به سستی پاراستنی خوینی موسلمان و دور که و تنه وه له خراپه کاری گه ورو دهستی له خیلافه ت هه لگرت، نه وهش مه به سستی گه وره یه و خیلافه تی واز لی هیئا، که مانه وهی واتای به رده وام بوونه له فیتنه و خوین ریژی و په یوه ندنی پچران، به پشتیوانی خوا به وازه یینانی له شتیکی پوچی دنیا یه کبونی نومه ت هاته دی، تاوه کو نه و ساله به سالی کومه ل (عام الجماعه) ناسرا،^(۲) نه وهش به لگهی تیگه یشته نی حهسه نه له ره چاو کردنی نه نجامی هه لسوکه و ته کان، نه و تیگه یشته نش رواله ته کانی له قورئان دایه، خوی گه وره بریاری له سهر نه نجام و دیمه نه کانی داوه، نمونه ی نه وهش:

۱. ریگیر کردن له جنیودان به موشریکان.

خوی گه وره ده فرموی: ﴿وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ [الأنعام: ۱۰۸] سهر پای نه وهی سوک کردنی خوی موشریکان کاریکی ریگه

۱ - الأخبار الطوال، لا ۲۰۰.

۲ - إعتبار المآلات ومراعات نتائج التصرفات، لا ۱۶۷.

پیدراوه، له‌وهی سهرشوپړی و هیچ و به‌تالی و سهرخستنی راستی تیدایه، به‌لام خوای کاربه‌جی پړوانینی خوی له‌م نامانجه نژیکه، به‌لکو پړوانیویه‌ته شه‌نجامی شه‌وکاره پړه‌وایه و شه‌و شوینه‌واره نار‌ه‌واییه‌ی لی‌ه‌وه دروسته بی، پاشان بریاری داوه خوای هاوه‌لدانه‌ران سووک و جنیو نه‌دری تا نه‌بیته پاسه‌ونه‌دان (سد الرزیه) له‌جنیودان به‌خوا وه‌کو توله‌سه‌ندنه‌وه‌ی خوای خو‌یان و سهرخستنی گوم‌پاییان، چونکه شه‌و به‌رژه‌وه‌ندی‌ه‌ی که له‌جنیودان به‌خواکه‌یان دیته‌دی زورکه‌متر له‌و خراپیه‌ی جنیوبه‌خوای گه‌وره بدن، گهر(مفسده) له‌سهر به‌رژه‌وه‌ندی (مصلحه) زیاتر بوو، شه‌وه لادانی شه‌و خراپیه‌یه پیش وهرگرتنی به‌رژه‌وه‌ندی‌ه‌که شه‌که‌وی ((قَدْ مَرَّ الْمُسْهَدُ عَلَى جِلْبِ الْمَصْلَحَةِ)).^(۱)

۲. ریگیرکردن له‌ده‌نگ به‌رزکردنه‌وه‌ی قورئان خویندن له‌نوئیډا:

خوای گه‌وره ده‌فرموی: ﴿وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾، [الإسراء: ۱۱۰] خوای گه‌وره ریگیری له‌خوشه‌ویستی خوی محمد (ﷺ) کرد له‌نوئیډ ده‌نگ به‌رزبکاته‌وه، نه‌ک موشریکان گوئیستی خویندنه‌وه‌ی قورئانه‌که بن و وایان لی بکات جنیو به‌خواو دین و قورئانه‌که‌ی بدن^(۲)، ابن عباس له (سبب نزول) شه‌م ثایه‌ته‌دا ده‌لی: پیغه‌م‌بر (ﷺ) کاتیک له‌مه‌که خوی شاردبووه کافران کاتیک قورئانیان بییستایه جنیویان به‌قورئان و شه‌وکه‌سه‌ش دده‌ا که‌دایه‌زاندوته سهر پیغه‌م‌بر (ﷺ)، بویه خوای گهور به‌پیغه‌م‌بره‌ره‌که‌ی (ﷺ) فرمویه‌تی: ﴿وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ﴾، واته خویندنه‌وه‌ت به‌رزمه‌که‌وه، چونکه هوشریکان نه‌بیستن و جنیوی پی دده‌ن، ﴿وَلَا تُخَافُ بِهَا﴾، له‌به‌رام‌بر رقارانت که‌ناییستن، ﴿وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾.^(۳)

۳. خضرو نو‌قم‌کردنی که‌شتیه‌که:

خوای گه‌وره ده‌فرموی: ﴿أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا﴾ [الكهف: ۷۹] ده‌ستدریژی کردنه

۱ - هه‌مان سهرچاوه، لا ۱۲۴.

۲ - اعتبار المالات، لا ۱۲۵.

۳ - أسباب النزول للواحدي، لا (۲۲۴، ۲۲۳).

سەرمولگی کەسانێتر بەناڕەوا لەو کارە قەدەغە کراوانەییە کە لە ئیسلامدا قەدەغە کراوە، بەلام ئەبەینین خەزر ئارەزووی نوو قەمکردنی کەشتیە کە ئەکات کە لەڕۆالەتدا عەبیدار کردنی زیان گەیانندنەبەخاوەنە کە، کاتی کیش موسا (علیه السلام) لەو کارەدا بەرپەرچی دایەو فرمانی مامەلە ی جوانی دابەرانەر بەخاوەن کەشتیە کە بێ کرێ سواریان کردبوو، بۆی ڕوونکردووە کە ئەم خراپەییە تەنیا بۆ دوورخستنەوێ خراپە و مفسەدەییەکی تر، ئەویش داگیرکردنی کەشتیە کە بوو، چونکە پادشایەکی هەییە و کەشتیە بێ عەبیەکان بەزۆری زۆرداری ئەبات، گومانیش نیە کردنی زیانی کە یە کسەر چارەسەر دەبوو، ئەگەر لادانی خراپەییەکی گەورە تی دای و، بە کاریکی جوان و باشیش دادەنری، شەریعەتیش دەروانی و تی بینی ئەنجامەکان ولادانی خراپە گەورە کراوەکانی داهاوو ئەکات، خراپەیی نووکردنی کەشتیە کە عەبیدارکردنی دەکرێ بە چاککردن فریای بکەوێ، بەلام گەر کەشتیە کە برا، ئەو لە هینانەویدا ئومیدی کە نیە.

٤. هەڵبژاردنی بچوکترین خراپە لە نێوان دوو خراپە، لەوانە نەکوشتنی دوو ڕووان، لە جابر کوری عبداللە (ﷺ)، ووتویەتی: لەغەزداربووین موهاجیری کە لە گەل ئەنصارێک بوو یە دەمەقالەیان و ئەنصارێکە ووتی: ئەی ئەنصارێکە، موهاجیرە کەش هاواری کرد: ئەی موهاجیران، پیغەمبەر (ﷺ) ئەو هاوارانەیی بیست و فەرمووی: ئەو چیە؟ ووتیان: موهاجیری کەسە بە ئەنصارێک ووتو ئەنصارێکەش هاواری بۆ ئەنصارەکان بردووە موهاجیرە کەش بۆ موهاجیرین، پیغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ((لەو کارە دەست هەڵبگر نازاوە و پەشیویە)) جابر ووتی: لەهاتنی پیغەمبەر (ﷺ) بۆ مەدینە ئەنصارەکان زۆر بوون پاشان موهاجیرین زیاتر بوونەو، عبداللە کۆری ئوبەیش ووتی: چیە وەهايانکرد زۆرین؟ سویند بەخوا گەر گەراينەو مەدینە گەورو بەرێزەکان لاوازەکان دەردەکەین، عمری کۆری خەتابیش (ﷺ) ووتی: ئەی پیغەمبەرێ خوا ڕێگەم بدە لە گەردنی ئەم دوو ڕووە بدم پیغەمبەریش فەرمووی: ((وازی لی بهینە تاووە کو خەلکی نەلین محمد هاواری کانی خۆی دەکوژی))^(١) کوشتنی دوو ڕووان ڕیشە کیشکردنیان و پاککردنەوێان لەوێ خراپە بچەنەو

له‌پروا له‌تدا به‌رژه‌وه‌ندی موسلمانان تېدايه، به‌لام له‌به‌رژه‌وه‌ی متمانه به‌موسلمانان کهم
 نه‌بيته‌وه له‌نيو خه‌لکيدا ته‌وتریت که محمد هاودینانی خوی ده‌کوژیت، به‌لام چاوداختن له
 کوشتیان نه‌بيته به‌رژه‌وه‌ندیه‌کی بالآتر له‌به‌رژه‌وه‌ندیه‌کی تر که پشه‌کیش‌کردنیانه،
 سه‌ره‌پای ته‌وه‌ی مانه‌وه‌ی دووروان زیانی هه‌یه و هېچ ژیریه‌کیش نه‌وه په‌تناکاته‌وه، به‌لام
 مانه‌وه‌یان له‌و حاله‌ته‌دا باشتره، بویه پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) برپاری لادانی خراپه‌یه‌کی
 گه‌وره‌ی دابه خراپه‌یه‌کی بچوک^(۱)، هه‌روه‌ها له‌به‌رچا‌ورونی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ)
 له‌په‌چا‌وکردنی نه‌نجامی هه‌لس و که‌وته‌کان و، وازه‌ینانی بو له‌نوێ‌کردنه‌وه‌ی که‌عبه و
 خستنه سهر قه‌واعیده‌که‌ی ئیبراهیم بو (علیه السلام)، له‌فه‌رمووده‌دا هاتووه له‌دایکی
 ئیماندارانه‌وه عائیشه (رضی الله عنه) ده‌لی: پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) پی ی فه‌رموم: ((لولا حادثة
 عهد قومك بالكفر، لنقضت الكعبة وجعلتها على أساس ابراهيم، فإن قریشاً حين بنت
 البيت استقصرت، ولجعلت لها خلفاً))، ((گه‌ر قه‌ومه‌که‌ت سه‌رده‌میان به‌بی‌باوه‌پری نزیک
 نه‌بویه، نه‌وه که‌عبه‌م سه‌ره‌له‌نوی ته‌هینایه‌وه سه‌ره‌بناغه‌که‌ی ئیبراهیم^(۲)، له‌به‌رژه‌وه‌ی
 که‌عبه‌ی پیروژ گلێنه‌وه دلێ موسلمانانه و هه‌له‌هاتنی میژووی لانکه‌ی پیغه‌مبه‌ری
 سه‌ره‌تایه، بنچینه‌یه‌ویه له‌سه‌ر نه‌وبناغه‌یه بمی‌نیه‌وه‌که پیغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة
 والسلام) دایانناوه و به‌جیان هی‌ناوه، به‌لام قوره‌یش که‌له‌سه‌رده‌می نه‌فامیدا ویستیان
 که‌عبه دووباره نوی بکه‌نه‌وه پاره‌ی ته‌واو و لا‌خه‌کانیان نه‌بوو بونیاته‌که‌ی دوباره‌بکه‌نه‌وه،
 توانایان نه‌ما و به‌وشیویه ماوه‌یه‌وه که له‌سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ردا بوو (ﷺ) ده‌رونی
 پیغه‌مبه‌ریش تامه‌زرۆ بوو بوته‌واو کردنی نه‌و که‌م و کورپانه‌ی له‌سه‌روه‌تی قوره‌یشدا
 هه‌بوو، به‌لام وازی له‌و به‌رژه‌وه‌ندیه به‌دیها‌تووه هی‌نا له‌گه‌راندنه‌وه‌ی بونیاتی که‌عبه له‌سه‌ر
 نه‌و بناغه‌یه‌ی خوی که ئیبراهیم (علیه السلام) دانیابوو، له‌ترسی له‌رزۆک بوونی ریزی
 که‌عبه له‌دلان ورا‌کردنی موسلمانان له‌ئیسلا‌م به‌و بۆ‌چونه‌ی که نه‌و‌کاره بو‌یریه‌که به‌رامبه‌ر
 به‌که‌عبه له‌دلان و شکاندنی پیروزیه‌که‌یه‌تی^(۳)، هه‌سه‌نی کوری علی (رضی الله عنه) تی‌گه‌یشتنی

۱ - اعتبار المآلات، لا (۱۳۸ - ۱۳۹).

۲ - البغاري، كتاب: الحج، رقم: ۱۵۸۵.

۳ - رسالة الألفه بين المسلمين، لابن تيمية، لا ۲۷.

قولی هه‌بوو بۆ ر‌ه‌چا‌و‌کردنی مامه‌له و هه‌لس و كه‌وتی كات و، نه‌نجامی سروشتی په‌روه‌ده‌بوونی به قورئانی پی‌و‌ژ و سونه‌تی گه‌وره‌ی پی‌غه‌مبه‌ران، تی‌گه‌یشتوو بو‌به مه‌به‌سته‌شه‌ریعه‌كان (المقاصد الشرعیه) و توانا‌دا‌ری‌وو له‌چه‌سپان‌دنی نی‌وان شه‌ریعت و نه‌و واقیعه‌كرداریه‌ی كه‌ نه‌وتییدا ده‌ژیا، نی‌جته‌اده‌كانی ده‌گمهن بو‌و، له‌سیاسه‌تی شه‌رعیدا ئاسۆیه‌کی جوانی خسته نی‌و موسلمانان، له‌به‌ده‌سته‌ینانی یه‌كبوونی ئومه‌ت و یه‌ك‌خستنی ر‌یزه‌كانی و ه‌یزو‌گه‌راندنه‌وی ر‌ۆله شارستانیه‌ته‌كه‌ی، نه‌م تی‌گه‌یشتنه وردو قوله‌ش ئی‌مه له‌ژیانی نی‌ستاماندا زۆر پی‌ویستمان به‌تی‌گه‌یشتن و کاری‌پ‌کردنی‌تی، بۆیه حه‌سه‌نی كور‌ی علی بن‌چینه‌یه‌کی گه‌وره‌ی بن‌چینه‌كانی نی‌سلامیمان فی‌رده‌كات، كه‌ پار‌یز‌گاری‌کردنی كۆمه‌له، ده‌ست‌گرتنه به‌ئاینی خوا‌ه‌ په‌رت‌ه‌وا‌زه نه‌كردنه - كه‌گه‌وره‌ترین بن‌چینه‌كانی نی‌سلامه- نه‌وه‌یه خوا‌ی گه‌وره له‌قورئانه‌كه‌یدا وه‌ستی‌ی پ‌ی‌ك‌ردوو، پی‌غه‌مبه‌ریش (ﷺ) هه‌روه‌ها عمر، بۆیه حه‌سه‌نی كور‌ی علی هه‌ستاوه به‌د‌ژایه‌تی كردنی په‌رت‌ه‌وا‌زه‌یی و دو‌به‌ره‌کی و به‌ئاراسته قورئانیه ئامانج‌داره‌كان كاری ك‌ردوو بۆ یه‌ك‌خستنی ئومه‌ت، خوا‌ی گه‌وره ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (١٠٣) وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (١٠٤) وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (١٠٥) يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ﴾ [آل‌عمر: ١٠٣، ١٠٦]

پ‌ی‌ن‌جه‌م - كو‌ژرانی ئه‌میری ئیمان‌دارن علی (ﷺ):

ئه‌وه‌ۆ‌کارانه‌ی حه‌سه‌نی كور‌ی علی ئه‌میری ئیمان‌دارانی بۆ‌ناشتی پ‌ال‌دا، كو‌ژرانی با‌و‌و‌کی بو‌و، ب‌ی‌گومان كو‌ژرانی بۆ‌شاییه‌کی گه‌روه‌ی خسته به‌ره‌ی ع‌ی‌راق و ت‌ی‌و‌ر‌ك‌ردنه‌كه‌شی کاری‌گه‌ری خسته ده‌رونی حه‌سه‌نه‌وه (ﷺ)، كو‌ژرانه‌كه‌ی دو‌ونا‌خۆشی گه‌روه‌ی به‌ج‌ی ه‌یشت، نه‌م پ‌یشه‌وا مه‌زنه به‌ب‌ی ه‌یچ تا‌وان‌یک كو‌ژرا و خه‌وا‌ری‌یش ره‌چا‌وی گه‌وره‌یه‌كه‌یان له‌ نی‌سلامدا نه‌ك‌ردوو، نه‌و خ‌زمه‌ته گه‌ورا‌نه‌شی كه‌ بۆ نی‌سلام پ‌یشه‌كه‌شی

کرد، بینگومان ژيانی ئەو کەلە پیاوێ پڕبەهاو پەندو کارکردن بوو لەکاتی جی بەجێکردنی
 حوکمە شەرعیەکان لەناستی گەل و دەولەتدا، علی (ﷺ) مامۆستایەك بوو
 لە مامۆستایەکانی ئیسلام و پووناکی و جیاکەرەوەی حق و باتل بوو، بۆیە سروشتی بوو
 موسلمانان بەلەدەست دانی کاریگەر بن و هەست بەو بۆشاییە گەرۆیە بکەن کە جی ی
 هیشت، بینگومان کوژرانەکە ی نەهامەتی یەکی گەرۆبوو بۆ موسلمانان و خەمی پێدان،
 فرمێسک بەچاوانیاندا ئەباری، و زمانیان بەستایش و سۆزو بوو بۆ علی (ﷺ)، کوژرانی
 هۆکاریك بوو بۆئەوێ خەلکی عێراق لای حسن پێویست نەبن، کەچی ئاژاوە و تەماح
 لەخشتە یانی بردبوو، لەپێگەی راست لایاندا بوو، جگە لەو دۆسۆزە راستگۆیانە ی بۆئاین
 و جی نیشنە مەزنە گۆچکردوو کەیان (ﷺ)، بینگومان کوژرانەکە ی لێدانێکی بەهێزبوو
 سەر دەمی خێلافەتی راشیدی رۆبەرپوێ بویەو لە هۆکارانە ی نەمانی بوو لەدواتردا.

شەشەم: کەسیستی معاویە (ﷺ):

خێلافەت لەلایەن حەسەنی کورپی عەلیەو بۆ معاویە لەگەڵ ئەوێ زیاتر لەچل هەزار
 کەس بەیەعتی مردنیا ی پێ دابوو، ئەوێ گەر معاویە شیاوی ئەو خێلافەتە نەبایە ئەو
 ئەو دەسەلاتە ی پێ نەدەدا و جەنگی لەگەڵ ئەکرد^(۱) معاویە (ﷺ) لەبەر بێ کەسی
 سەرکردایەتی خەلکی شامی نەدەکردو، بۆیە میژوو نوسەکان گەرۆییەکی زۆری ئەم
 هاوێلە پایە بەرزە دەگێژنەو، ئەمە ی خوارەوێش هەندێ نمونە یەتی:

۱. نمونە ی قورئانی پیرۆز:

معاویە بەشداری غەزووی حونەین کردو، خوای گەرۆ دەرەرمووی: ﴿ثُمَّ أُنْزِلَ إِلَيْهِ
 سَكِينَتُهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ
 الْكَافِرِينَ﴾ [التوبة: ۲۶] معاویە ش (ﷺ) یەکیکە لەوانە ی بەشداری غەزووی حونەین
 کردو، لەو ئیماندارانە بوو کە لەگەڵ پێغەمبەر دا خوای گەرۆ ئارامی و خۆپاگری و
 سەکینەتی بۆ داباراندن.^(۲)

۱ - الناهية عن طعن أمير المؤمنين معاوية، لا ۵۷.

۲ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، خالد الغيث، لا ۲۳.

دوعای پیغمبەر (ﷺ) بۆ معاویە، لەو پارانە وەبەش: ((اللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ هَادِياً مَّهْدياً واهِداً به))^(۱)، ھەروەھا فەرموویەتی: ((اللّٰهُمَّ عِلْمَ مَعَاوِيَةَ الْكِتَابِ وَالْحِسَابِ وَقِهِ الْعَذَابِ))^(۲)، پیغمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی: ((أول جيش من أمتي يغزون البحر قد أوجبوا))، ((یەكەمین سوپایەکی ئومەتەكەم جەنگی دەریا دەكەن خوالیان خۆش بوو))^(۳)، أم حەرامیش دەلتی: ووتم ئەي پیغمبەری خوا (ﷺ) من لەگەڵیانم فەرمووی: ((یەكەمین سوپای ئومەتەكەم غەزوی شاری قەیسەر دەكەن خوا لیان خۆشبوو)) ووتم: — واتە أم حرام — منیشیان تێدایە ئەي پیغمبەری خوا؟ فەرمووی نەخیر^(۴)، (المهلب)^(۵) یش دەلتی: لەم فەرموودەدا جوامیژیەكە بۆ معاویە یە چونكە یەكەمین كەسێك بوو جەنگی دەریای كرد. ^(۶)

۳. تێروانینی زانایان بۆ معاویە (رضی اللہ عنہ):

أ- محەدالله كۆری عباس بە ابن عباس ووترا: قسەت چیه لەبارەي معاویەي ئەمیری ئیمانداران كە خیلافەتی كردهیەك لایەنە، ووتی: ئەو فەقیهە. ^(۷)

— ستایشی عبدالله كۆری مبارك:

ب — عبدالله كۆری موبارەك دەلتی:

معاویە لای ئیمە بەرێزو دیار بوو، ھەركەسێکیان ببینایە بەخرایە باسیكردایەو بۆی بڕوانایە ئەو بەتاوانبار بەرامبەر بەھاوێلان تاوانبارمان دەكرد. ^(۸)

۱ - صحيح سنن الترمذي للالباني (۲۳۶/۳).

۲ - موارد الظمان (۲۴۹/۷) إسناده حسن.

۳ - فتح الباري (۱۲۱/۶).

۴ - البخاري، رقم: ۲۹۲۴.

۵ - المهلب بن أحمد الأندلسي، مصنف شرح صحيح البخاري، ۴۳۵ هـ مردووة.

۶ - فتح الباري (۱۲۰/۶).

۷ - الفتح الباري (۱۳۰ / ۷).

۸ - مرويات خلافة معاوية، لا ۲۸.

ج - ستایشی نه حمده دی کوری حنبهل.

له پېشهوا نه حمده (به ره حمهت بیت) پرسپار کرا، خوا ره حمهت پېکا چی ده لئی لهو
که سدهی ده لئی: نالیم معاویه نووسه ری وه حیه و ناشلیم خۆشه ویستی ئیماندارانی کردوه،
چونکه به شمشیر دهسه لاّتی گرتۆته دهست؟^(۱) أبو عبدالله ده لئی شهوه قسهیه کی خراب و
ناشیرینه، له وانهوه له گه لیاندا دامه نیشن، بۆ خه لکیش کاروباریان پونده کهینه وه.^(۲)

ح - ستایشکردنی معاویه (رضی الله عنه) له لایهن قازی (ابن العربی) یه وه.

ابن العربی له باره ی شهو خو رهوشتانه وه قسهیه کردوه که له معاویه (رضی الله عنه) هه بوه:
ههستانی به پارێزگاری کردنی و پاراستنی سنور و چاککردنه وه ی سه ربازان و سه رکهوته
سه ر دوژمن^(۳) محب الدین الخطیب له سه ر شهو دهقه زیادی کردوه ده لئی: گرنگی و پهروشی
معاویه له وهدا هه ره شهی له پادشای رۆمی کردوه که له گه رمه ی جهنگی له گه ل عه لیدا
بوو له (صفین) دا، پئی ی گه یشتوه پادشای رۆم به هیژیک زۆره وه له سنور نزیک بۆته وه^(۴)
له وه شدا ابن که سیر ده لئی: پادشای رۆم دوا ی شهو ی معاویه ترساندی و تیکیشکاند
ته ماعی کرد بووه معاویه، کاتی که پادشای رۆم معاویه ی بینی سه رقائی جهنگه له گه ل
علی به هاوپیته تی به هیژیک زۆره وه نزیک بوویه وه و ته ماحی کرده شهو خاکه ی له
ژێردهستی معاویه دابوو، معاویه ش نامهیه کی بۆ نارد تییدا نووسی: سویند به خوا شه گه ر
دهست هه لته گری و نه گه ریته وه ولاّتی خۆت، شهو خۆم و ناموزاکه م ناشت ده بینه وه و
ده دهین به سه رتاو له هه مووولاّتا ده رت ده کهین و زه ویت له سه ر ته سک ده کهینه وه،
له وه وه پادشای رۆم ترساو نوینه ری بۆ ناگرهست نارد.^(۵)

ه - ستایشی ابن ته میه بۆ معاویه (رضی الله عنه):

۱ - هه مان سه رچاوه، ۲۸.

۲ - السنة للخلال، تحقیق عطیة الزهرانی (۴/۴۳۴).

۳ - العواصم من القواصم، لا ۲۱۰، ۲۱۱.

۴ - مرویات خلافة معاویه، لا ۳۱.

۵ - البداية وانهایة (۸/۱۱۹).

ابن تیمیہ لهو بارہیہ وہ دہلّی: به (التواتر) له بارہی معاویہ وہ سہ ماوہ، ((پیغہ مبهری خوا (ﷺ) وه کو فرمان کردنی به کهسانی تر فرمانی به معاویہ کردوون له گه لیدا جیهادی کردووه، له نووسینه وهی وه حیدا ئه مینی پیغہ مبهری خوا بووه (ﷺ) و له وه دا پیغہ مبهر (ﷺ) تاوانباری نه کردووه، عمری کوری خه تابیش که باش پیای ناسیووه کردوویته به والی، خوی گه ورهش حقی خستبووه سهر زاری و له ولایه ته کهیدا تاوانباری نه کردووه.^(۱)

و - ستایشی ابن کثیر بۆ معاویہ (ﷺ).

ابن که سیر له بارهیه وه دهلّی: موسلمانان له سالی چل و یه کدا له بهیعه تی کۆبونه وه... له وماو هیه دا هه تا ئه وسالهی که تیا دا کۆچی دوابی کرد لهو کار و جیهاد له ولاتی دوژمن و بهر زکردنه وهی ووشه ی خوادا وازی نه هینا، له هه موولایه کی زهویه وه دهسکهوتی بۆ نه هات و موسلمانان و له گه لیدا له حه سانه وه دادو لیبوردندا ده ژیان^(۲)، و بی فیزو سه رکده و گه وه بوو له نیو خه لکی و به خشنده و دادگهر بوو^(۳)، ههروه ها له بارهیه وه دهلّی: ژیانیان جوان و لیبورده و داپۆشه ربوو، خوا به زهی پیدابیتته وه.^(۴)

۴. معاویہ فرموده ی پریایه ت کردووه:

معاویہ (ﷺ) به یه کئی له وکه سانه ده ژمیردیت که پرتزی گیرانه وهی فرموده یان له پیغہ مبهروه (ﷺ) وه رگرتوه، هۆکاری نه وهش هاو پیتیه تی کردنی پیغہ مبهری خوا (ﷺ) بووه له دوی فته ی مه که و ژن و ژغوازیه تی و نوسه ری پیغہ مبهری خوا (ﷺ) بووه، معاویه سهدو سی وشهش فرموده ی پیغہ مبهروه گیراوه ته وه، بوخاری و مسلم له سه ر چوار فرموده یه کده نگن، بوخاری چواره میانی داناوه موسلیمیش پینج^(۵)، ژیانی معاویه (ﷺ) له گه ل ژێرده ستانی ولایه ته کایدا له باشترین ژیانی والیه کان بووه، وه های کردووه

۱ - الفتاوی (۷۲/۴)، سیر اعلام النبلاء (۱۲۹/۳).

۲ - أفر ابن أبي الدنيا، وأبو بكر بن أبي عاصم تضيافاً في حلم معاوية.

۳ - البداية والنهاية (۱۱۸/۸).

۴ - هه مان سه رچاوه (۱۲۶/۸).

۵ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، ۲۳.

خەلکی خوشیان بوی، لە فەرمووده‌شدا لە لایەن پێغەمبەرە (ﷺ) گیراوە تەو (صحیح) ه
 کە فەرموویەتی: (خيار أئمتکم حکامکم الذین تحبونهم، و یحبونکم وتصلون علیهم
 ویصلون علیکم، و شرأئمتکم الذین تبغضونهم، و یغضونکم، تعلنونهم ویعلنونکم)
 باشترین دەسەڵاتدارە کانتان ئەوانەتان کە خوشیانان ئەو و ئەوانیش ئێوەیان خوشەو
 ودوایان بۆ دەکەن و ئەوانیش دوایان بۆ دەکەن، پەیوەندیان لە گەڵ یە کدا بە هیژە،
 خراپترین دەسەڵاتدارێشتان ئەوانەن کە رقتان لێیانە و ئەوانیش رقیان لە ئێوەیە،
 نەفرەتیان لێ دەکەن و نەفرەتتان لێ دەکەن.^(۱)

۵. ووتە ی ئەمیری ئیمانداران علی کۆری ئەبو تالیب لە بارە ی والیە تە کە یەو:

لە (سفیان بن اللیل) هەو دلی: کاتیک حەسەنی کۆری علی لە کوفەو بۆ مەدینە
 بەرپێکەوت بە حسنم ووت: ئە ی سەر شوێر کەری ئیمانداران، حسن ووتی: وەها مەلی: من
 بیستم باوکم ئەبیوت: شەو و پوژ ناروا تا معاویە دەگاتە دەسەلات، منیش زانیم کە فرمانی
 خوا هاتۆتە دی و حەزم نە کرد لە نیوان من و ئەودا خوینی موسلمانان برپێژری^(۲)،
 لە گیراوە یە (ﷺ) هاتوو کە فەرموویەتی: رقتان لە ئەمیری مەعاویە
 نەبی، سویند بە خوا گەر لە دەستی بدەن ئەو سەرانی ک ئەبینن وەکو گوزالکە
 لە ماندوویە تیدا دیتە دەر^(۳)، ئەو هەش کۆمەلە (أثر) یکە بە لگە ی بە هیژی معاویە دەر دەخات
 لە بەرپۆ بەردنی ئیمانداران دا شیوازی معاویە لە وتوێژ کردن وە مامەلە کردن لە گەڵ حسندا
 بە شداریە کی هاو بەشی دۆزیووە لە گە یشتنە چاک سازیدا، گەر چی ئەندازیاری کرداری
 پوژری ناشتوونەو (الصلح) حەسەنی کۆری علی بوو، بە لام کە سیەتی معاویە و ناسۆ
 فراوانی و دل فراوانیە کە ی و ئەو نەرم پەویە دەر یخست، یامە تیدەری سەر کەوتنی ناشتی
 بوو، معاویە (ﷺ) پێزی حەسەنی ئەگرت گەورە یی ئەهلی بەیتی ئە گیراوە یە باسی ئە کرد،
 ئەو هەش بە لگە ی خستە پوی ماف و راستیە لە تە ک ئەو مەملانی و ناکۆکیە کی پێشتر

۱ - مسلم، کتاب: الإمامة، رقم: ۶۵.

۲ - تاریخ دمشق (۱۰۵/۱۲).

۳ - همان سراجوه (۱۰۵/۱۲).

به قهدهری خوا پرویدا. ^(۱) نیمام نه محمد له (مسند) ه کیدا و له پریگه ی معاویه وه
 ته خریجی کردووه ده لئ: پیغه مبهری خوا (ﷺ) زمان و ده می حه سه نی ده مزی و خوی
 گه ورهش زمانی یان ده می سزاندات که پیغه مبهری خوا (ﷺ) مزییستی ^(۲)، هه روه ها
 معاویه له ته که خویدا راستگۆ و دانی دنا به تاوانه کانیدا و ئومیدی لیخوشبونی خوابوو،
 له یینو شه هابه وه له عوره وه نه ویش له (المسور) وه ته خریجی که هاتۆته لای معاویه و
 معاویه ش ده لئ: نهی میسور تانه ی تۆ چی به گه وره کان (أثمه) کرد؟ و وتم: له وه وازهینه،
 نه وه باشته که بۆیمان کردووه، وتی: ناختم بۆ باسکه چیم له لی به عه یب ده گری؟ و وتم:
 هه مووشتی کم رونکردۆتوه، نه ویش ووتی: له تاوان بهری نیم نه و چاکسازیم بۆ ناژمی دردی
 که بۆ بهرژه وندی گشتی کردوومه، تاوانه کان نه ژمی دردی و چاکه کان واز لی ده هیستی؟
 و وتم: به لی، ووتی: بۆ خۆم دان به هه موو تاوانیک ده نیم، تۆ تاوانیکت هه یه، لی ی بترسی؟
 و وتم: به لی، ووتی: که واته چی وای لی کردوی له من شیاوتری به ئومیدی خوا، سویند
 به خوا له نیو هه مووشتی کدا هه رخوام هه لباردووه، ئاینیکم هه یه کاری تیادا قبولده کری و
 چاکه ش پاداشت ده دری، عوره ده لئ: میسور باسی عاویه ی بیستایه سه لامی بۆ نه ناردو
 بۆی نه پاراپه وه ^(۳) پشت به خوا باسکردنی معاویه به دوورو دریزی دی گهر خوی گه وره
 به منته و به خشنده یی خوی هیزی پیداین و له باره ی ده ولته ی نه مه ویه وه دواين، له گه ل
 باسکردن له باره ی معاویه (ﷺ) به دوورو دریزی نه وه هیچ پریگریک نه له وه ی ترسی
 له خوی بالا ده ست پون بکهینه وه کاتی که له دانیشتنه کیدا نه وفه رموده یه نه بو
 هورهیره (ﷺ) له پیغه مبهری خوا وه (ﷺ) باسکرده وه که یه که مین که سیکی ئومه تی محمد
 ئاگری دۆزه خی پی گهرمده کری: قورئان خوینیکی ریا بازه و به خشه ریکی ریا بازه و
 مواه دیکی ریا بازه، پیغه مبهری خوا (ﷺ) نه وه ی بۆ نه بو هورهیره (ﷺ) رونکردۆته وه:
 ((نه ی نه بو هورپره نه و سئ کۆمه لیه یه که مین مه خلوقی خوان ئاگری پۆژی قیامه تیان

۱ - الناهیه عن طعن أمير المؤمنين معاوية، لا ۵۷.

۲ - المسند، رقم: ۱۶۸۴۸ إسناد صحیح.

۳ - سير أعلام النبلاء (۳/ ۳۹۲).

پئی گەرمەدە کری))^(۱) معاویە کاتی ئەو فەرموودەیی بیست ئەویوت ئەوانە وەهایان کردووە ئەنجامیان وەها بوو دبی خەلکانی تر چۆن بن؟ راپۆیه کە دەلی: پاشان معاویە زۆر گریا تا گومانمان برد مردبی پاشان هاتەووە هۆش و دەمو چاوی سەری و ووتی: خواپیتغەمبەرە کە راستیان کرد: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ (۱۵) أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ [هود: ۱۵، ۱۶].

بەرستی کە سایەتی معاویە (رضی اللہ عنہ) و میژوووە کە لە ئیسلامدا یارمەتیدەریکی گەرم بوو بۆ سەر خستنی ناشیدا، وەهاش دانانین لە پێزی خەلیفەیی راشیدیە کەندا بن، بە لکو لە پادشا دادپەرەره کەن بوو، ژیا نیامە کەشی پرە لە تیگە یشتنی سیاسی و کاریگەری و سەربازی و ئابوری و کۆمەڵایەتی، ئەو هەش پێویستی بە توێژینه وەیه کە قۆلی سەردەمە کە هەیه و لە خواش داوامانە بۆ ئەو توێژینه وەیه سەرمان بجات.

هەوتەم: هەژانی سوپای عێراق و خەلکی کوفە.

دەرچونی خەواریج کاریگەریان هەبوو لە لاوازکردنی سوپای ئەمیری ئیمانداران علی کورپی ئەبو تالیب دا (رضی اللہ عنہ)، هەروەها جەنگەکانی (صفین و جەمەل و نەهرەوانیش) خەلکی عێراقیان لە جەنگ بێزار کردو لە بەرامبەر هەڵدەهاتن، بە تاییەت جەنگی خەلکی شام لە صفیندا، جەنگی ئەوان وەکو جەنگی کەسانی تر نەبوو، چونکە جەنگی (صفین) لە هارپو لە نیۆبەر بوو، چەندە مندالی هەتیو خست و ژنی بیو هۆن کرد بە بێ ئەو هی مەبەستیان بێتە دی، گەر ئەو ناشتیە نەبویە کە علی ئەمیری ئیمانداران و زۆریە هی هاو لە کانی پیشوازیان لێ کرد، ئەو کارە ساتەکانی بە سەر جیهانی ئیسلامیە وە خەیاالی شوینە وارو کاریگەری نالەباریەکانی نەدە کرا، بۆیە جاریکی تر سستی نواند لە پۆیشتن لە گەل علی (رضی اللہ عنہ) بۆ شام جاریکی تر بۆ لایە نیکیان باش بوو، دەر و نیشیان ئارەزووی دە کرد^(۲)، لەوتەنگە ژەیه کە هیزی ئەمیری ئیمانداران علی (رضی اللہ عنہ) کە مکرده وە، دەرکەوتنی گروپێک بوو کە عەلیان گەورە کردووە گەیاندا نە پێگەیی خواپیتغە، تا بۆ هەندیک وەها

۱ - رواه الترمذي والحاكم عن أبي هريرة، وصححه الألباني، رقم: ۱۷۱۳.

۲ - خلافة علي بن أبي طالب، عبد الحميد علي، لا ۳۴۵.

دهرکهوت که پەرچه کرداری خوارچه کان بن ئەوانەى لەعلى بەریبون و بەبێ باوەریان دەزانى^(۱)، بەلام ئەو کەسانە مەبەستێکی بۆگەنیان هەبوو، کە هینانی بۆ چونی هیچ و خراپە کاری بۆ موسلمانان بوو بە مەبەستی و یرانکردنی ئاین و لاوازکردنی موسلمانان بە گشتی بوو ئەک سوپای علی بەتەنیا^(۲)، بەلام وەک پوئمانکردووە علی ئەمیری ئیمانداران بە هەموو هیژو تینیکەووە پوئەپریان بوویەووە و، گومانیش نیە کە جیاوازی خەوارێج و کوشتاریان زۆرێک لایەنی علی لاوازکرد، پاشان دوایی زۆرێک لە علی پەوینەووە، (خریت بن راشد) لەکۆمەڵەکەى پێشەواعلی دورکەوتەووە و تراوە کە ناوی (الحارث بن راشد) بوووە لەوالیەکانی علی بوووە لەئەهوازدا، بانگەوازی لادانی علی کردووە، زۆر کەس دوایکەوتوون و لاوتی خستۆتە ژێردەست و سەروەت و سامانی کۆکردۆتەووە، علی بەسەرکردایەتی معقل بن قیس الریاحی سوپایەکی بۆ ناردووە و تیکشکاندووە و کوشتویەتی^(۳)، خەلکانی خەراجی علی تەماحیان کردۆتە شکاندنی خەراج و خەلکی ئەهوازی پاپەریبون، بێگومان علی لەویدا پوئەپرووی هەندێ ناپەحەتی دارایی و سەربازی بۆتەووە، لەم لایەنەشەووە بەتایبەت لەشەعبی رپوایەتکراوە کاتێک علی خەلکی نەهەرەوانی کوشتووە و جەنگیان لەگەڵ کردووە، زۆرێک کەس پێچەوانەیان کردو، خەلکانی خەراج تەماحیان کردووە بۆیە پاپەرین بوووە نەوێ (ناجیە) دژی وەستان، (إبن الحضرمي) یش هاتۆتە بەسەر و خەلکی ئەهوازی پاپەریون، خەلکانی خەراجیش تەماحیان کردۆتە شکاندنی و سەهل کۆپی حەنیفی کار پاپەرتنەری علی کۆپی تالیبیشیان لەفارس دەرکردووە^(۴)، حەسەنیش (عليه السلام) خیلەفەتی گرتە دەست سوپای عێراق شەژاو و خەلکی کوفەش لەکاریان دا دووڤل بوون، لە (المجتبی) یی ابن دورەیدیشدا هاتووە: حسن دواى مردنى باوكى ههستاو ووتى: سویند به خوا گومان و پەشیمانیمان لەخەلکی شام نیە، بەلکو بەسەلامەتی و ئارامیەووە جەنگیان لەگەڵ دەکردن، بۆیە سەلامەتیە کە بەدووژمنایەتی پڕبوو، ئارامیش بەناپەحەتی و ئێشەش لە پوئیشتن بۆ (صفین) ئاینتان لەپیش دونیاتانەووە بوو، واتان لێهات بۆیە خۆتان و دونیاشتان لەپیش ئاینتانەووە، ئێمە

۱ - نظام الخلافة في الفكر الإسلامي، لا ۱۵، ۱۶، مصطفى حلمي.

۲ - خلافة علي بن أبي طالب، عبد الحميد، لا ۳۵۰.

۳ - تاريخ الطبري (۶/ ۲۷/ ۴۷).

۴ - تاريخ الطبري (۶/ ۵۳).

ئىستا بۆ ئىتوھ وەكو جارانين، كەچى ئىتوھ بۆ ئىتمە وەكو جاران نين، ئىتوھ لە ئىتو دووكوژراوھدا بون، كوژراوئىك لە (صفين) بەسەرىدا ئەگريان و كوژراوئىك لەنەھرەواندا داواى تۆلە سەندەنەوھى بۆ دەكەن، ئەوى تىرىش كەمايەوھە دۆران وگرياوئىش تۆلە سىنن، ئىستاش معاويە بۆ شتئىك بانگى كردوين وگەورەيى تىدانىيە بۆ ئىتمە، گەر مەرگيان بۆى ئەوھە وەلامى ئەدەينەوھە، گەر ژيانىشيان بۆى ئەوھە لەھەموولايەكەوھە لەو كۆمەلەى قبولى ئەكەين^(۱)، لەپاستى دا خستەنە پالى ئەووتارە بۆحسن گومانم ھەبوو، بەلام وئىنەى ھەسەنى پىشەوامان و شوئىنەكەوتوانى ئەكات لەوھى لەناشتى نىوان خۆى و معاويەدا(ﷺ) پەلەى يىكردووه،^(۲) حسن لەبارەى ئەوکارەوھە قسەيىكرد، كە ھەندى خەلئى عىراق پىيان كردووه و ئەو خراپەكارىيانەشيان كەبەسەرىدا ھىناويانەو قسەى خۆى ئاشكرىكردو فەرمووى: سوئند بەخوا وەھى ئەبىنم معاويە بۆمن باشترە لەوكەسانەى خۆيان بە لايەنگرم ئەزانن، ويستيان بمكوژن و سەرەتەكەم بەن، سوئند بەخوا گەرپەيمانى لە معاويە وەرېگرم و خۆم كەس و كارم ئەپارىزى وباشترە لەوھى بكوژىم و كەس وکارەكەم لە ئىتو بچن، سوئند بەخوا گەر صولح لەگەلدا بكەم خۆشەويست ئەم و باشترە لەوھى بكوژىم و بەند بكرىم، يان منەتم بەسەر دا بكەن، منەتكردن بەسەرەوھى ھاشمدا كۆتايىيە، ھەرەوھە ووتوى: خەلئى كوفەم بۆ دەرکەوت و ئەيانناسم، ئەوھيان كە خراپن بۆ من ناشين و وەفایان نىو لەقسەو كەرداردا ھىچ لەئەستۆ ناگرن وجودان و دەلئىن: دليان لەگەلئماندايە كەچى شمشىريشيان بەسەرماندا بەناوبانگە^(۳)، دواى ئەوھى باوكيان كوشت و ھەولئى كوشتنى خۆياندا و سەرەت سامانەكەيان بەتالانېرد، حسن متمانەى بەخەلئى كوفە نەما، لەوتارىكدا ئەوھى دەرېرى و وتى: ئەى خەلئى عىراق بەسى شت وريا بومەوھە، كوژرانى باوكم لەلايەن ئىتوھە و لىدانم و بەتالان بردنى سەرەت و سامانم، بە حسن ووتراوھ: چى واى كرد صولح بكەى؟ وتى: رقىم لە لە دزنىا بو بينىم خەلئى كوفە ھەركەسى متمانەى پى نەكردېن بەسەريان دا زال بوو، لەگەل يەك ھاوپا نين، باوكم بەھۆيانەوھە توشى كارەساتى گەورە بوو، دەبۆ دواى من بۆ كى باشن^(۴)، ئەو قسەيەش بە

۱ - سير أعلام النبلاء (۳/ ۲۶۹).

۲ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۹۳.

۳ - ھەمان سەرچاھە، لا ۳۷۹۷، نقلاً عن الاحتجاج للطبرسي، لا ۱۴۸.

۴ - الكامل في تاريخ (۲/ ۴۴۸).

رهبایی نه‌بووه، چونکه ده‌کرا سوپای حسن به‌هیزبکرایه‌وه و کۆمه‌لانیکی زۆری سوپاکه‌ی ناماده‌ی جه‌نگ بوون و له‌ سهر هه‌موویانه‌وه قه‌یسی کوپری سعدی خه‌زرجی و سه‌رکرده‌وکانی تریش بوون.

هه‌شتمه‌: ده‌سه‌لاتی سوپای معاویه (رضی الله عنه):

له‌لایه‌کی تهره‌وه معاویه (رضی الله عنه) به‌هه‌موو ئامرازه نه‌ینی و ئاشکراکان بۆ لاوازکردوی لایه‌نی خه‌لکی عیراق له‌سه‌رده‌می عه‌لیدا (رضی الله عنه) کاری ده‌کرد، بۆیه ئه‌و لیکترازانه‌ی سوپای علی به‌کاره‌ینا به‌سه‌رکردایه‌تی عمرو کوپری عاص (رضی الله عنه) سوپایه‌کی نارده سه‌رمیسر خسته سه‌رشام، له‌وه‌شدا هۆکارگه‌لیک یارمه‌تیده‌ری بوون.
له‌وانه:

۱. سه‌قالبوونی ئه‌میری ئیمانداران علی به‌خه‌واریه‌که‌انه‌وه.

۲. کارپاپه‌پێنه‌ره‌کانی علی ئه‌میری ئیمانداران (رضی الله عنه) له‌میسر محمدی کوپری أبو بکره و قه‌یسی کوپری سعدی کوپری عوباده‌ی سعدی خه‌زرجی لی‌زان نه‌بوون، بۆیه له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌که‌سانه‌ی داوای خوینی عثمانیان ده‌کرد که‌وته جه‌نگه‌وه، وه‌کو قه‌یس له‌گه‌ڵیاندا نه‌ده‌جولایه‌وه بۆیه تیکیان شکاند.

۳. پێکه‌وتنی بۆچوونی نیوان معاویه و داواکارانی خوینی عثمان له‌میسردا و ئه‌وه‌ش یارمه‌تیده‌ری زالبون بووبه‌سه‌ر میسر بوو.^(۱)

۴. دووری میسر له‌ده‌سه‌لاتی ئه‌میری ئیمانداران علی (رضی الله عنه) و نزیککی له‌شامه‌وه.

۵. سروشته جوگرافیه‌که‌ی که‌ لکاوه به‌ولاتی شام له‌پێگه‌ی سیناوه که‌ درێژیه‌کی سروشتی بۆ به‌دیارده‌خات، میسریش هه‌یزیککی مڕۆیی و ئابوری گه‌وره‌ی خسته سه‌ر هه‌یزی معاویه (رضی الله عنه)، علی ئه‌میری ئیمانداران بۆ به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی هه‌یزیککی نارد^(۲) معاویه‌ش (رضی الله عنه) بۆراکێشانی گه‌وره‌ی هۆزه‌کان و کارپاپه‌پێنه‌ری علی (رضی الله عنه) هه‌ولیدا، هه‌روه‌ها هه‌ولیدا قه‌یسی کوپری سعد کار پاپه‌پێنه‌ری علی (رضی الله عنه) له‌ میسر به‌لای خۆیدا

۱ - الطبقات لابن سعد (۳/۸۲۹)، خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحميد، ۱۳۵۱هـ/إسنادة صحيح.

۲ - تاريخ خليفة، ۱۹۸ لا بون سند.

رابکیشی، به لām له وه شکستی هیڼاو توانی و کهسانی ده رویه ری علی و راپوژکارانی
 بوروژینی و قهیس لابات، لادانی قهیسی کوری سعد ده سکه وتیکی گه وره بوو بۆ معاویه،
 ههولای دا زیادی کوری ثوبه ی کار راپه رینی علی نه میری ئیمانداران (ﷺ) له فارسدا بۆ
 خۆی رابکیشی، له وه شا شکستی هیڼا^(۱)، معاویه به وه به ئینانه ی نهیدا توانی هندی
 گه وره ده سه لاتدارو والی کاریگر بکات، به و توانایه ی هه یبو، ته نانه ت علی له یه کیڤ
 له وتاره کانیدا ده لای: به سر له لایهن معاویه وه هه لاهاتوه، وایده بینم نه و کۆمه له یه
 سه ربکه ون، نه ویش به کۆمه لبونیان له سر داوا باتلیه که یان و و په رته وازه یی ئیوه
 له به رامبه ر راستیدا، بۆ گوێرپایه لیکردنی نه میره که یان و سه ریپچیکردنتان بۆ نه میره که تان،
 به گه یاندنی له نه مانته و به ناپاکی ئیوه، فلانه که سم کرده والی، ته نانه ت وای لیها توه
 هه رکه س دابنیم له په یوه ندی به معاویه وه نه ترسیم، خوایه گیان لییان توپه بووم و توپه یان
 کردم، خوایه له من وله وانیش خۆش به^(۲)، ته نانه ت تا دوا ی کوشتنی علی نه میری
 ئیماندارانی (ﷺ) معاویه له په یوه ندیکردن به عیراق به رده وام بوو، کۆمه له هۆکاریڤ
 هه بوو بۆ معاویه کۆبونه وه که یارمه تیده ری هیزه که ی بوون، له وانه: گوێرپایه لای سوپا که ی
 و کۆبونه وه ی خه لکی شام له ده وری و توانا کارگێرپه که ی له ولایه ت که به رژه وه ندی ئومه تی
 تیا دا نه بین.

مه رجه کانی ناشتی:

سه رچاوه میژوویه کۆن و نوێکان باس له هینانه دی ناشتی ده که ن به پی ی نه و
 مه رجانیه ی هه ردوو لادایان ناوه، نه ومه رجانیه ی له نیو میژوونوسان په رت بوونه وه هه ندی
 له زانایانیش هه ولای کۆکردنه وه و ریکخستنیان داوه، به وه پی ی گه یشتوون هه ولده ده یان
 ریکی بجه یان به وپییه ی توانایی خۆمان له گه ل قسه کردن له سه رگشت به نده کانی صولح .

۱ - الإستیعاب (۲/ ۵۲۵ - ۵۲۶).

۲ - التاريخ الصغير للبغاري (۱/ ۱۲۵) بسند منقطع و له شواهد.

یه کهم: کارکردن به قورئان و سونه تی پیغه مبه ر و ژیانامه ی خلیفه کان:

ریوایه تیکی بوخاری باس له وده کات که حسن پرسیاری له شانده که نه کردووه - که عبدالرحمن کوری سه مره و عبدالله کوری علی بوون -، ته نه ده لئی: ئیمه به وه له گه لئداین، باسکردنی کارکردن به قورئان و فرموده ی پیغه مبه ری خوا و رپیازی خلیفه راشیدییه کان گونجاوه له گه لئو حالته که ناشتی تیادا هاته دی و جوړیکه له یادکردنه وه و پابه ندرکردنی معاویه به قورئان و سونه تی پیغه مبه ر (ﷺ) و رپیازی خلیفه کانی راشیدین، گونجاویش نین له گه لئو وراپه ی که هه ندی میژوونوس و له نیوانیاندا مامۆستام دکتۆر محمد به تاییه ت بۆی پۆیشتون به وه ی باسکردنی ئه و قسه یه له نیو مهرجه کانی ناشتیدا بۆ راستکردنه وه ی تۆمه تبارکردنی معاویه بووه و ئه وه ش له نیوان مهرجه کانی ناشتی هه ردوولانه بووه. ^(۱)

هه ندی له زانایان ئه و مهرجه یان باسکردووه، له وانه ابن حجر الهیثمی، که باسی ناشتی نیوان حسن و معاویه ی کردووه و تیایدا هاتووه ناشته وایی کردووه که ویلایه تی موسلمانانی پیبدات، به و مهرجه ی کار قورئان و سونه تی پیغه مبه رو رپیازی خلیفه راشیدییه کان بکات ^(۲)، ته نانه ت هه ندی کتییی شیعه ش ئه و مهرجانه یان باسکردووه، ئه وه ش به لگه ی ریز دانانی هه سه نی کوری عه لیه بۆ ابوبکر و عمرو عثمان و علی و تا ئه و ناشته ی کردتیه مهرجیک له مهرجه کانی به سه ر معاویه ی کوری ابوسوفیانه وه (ﷺ) که کار به قورئان و فرموده و رپیازی خلیفه راشیدییه کان ^(۳)، له نوسخه که ی تردا - خلیفه چاکه کاران - هاتووه ^(۴)، له م مهرجه شدا ریکی بنچینه و به رنامه ی ژییانی ده و له تی ئه مه وی دا ده رده که وی، ئه و مهرجانه ش شتی تیده گه یین:

۱. سه رچاوه کانی بریاردان له سه رده می خیلافه ی راشیدیدا:

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦٨.

۲ - الصواعق في الحرقه (٣٩٩/٢).

۳ - الشيعة وأهل البيت، لا ٥٤.

۴ - منتهی الامال (٢١٢/٢) نقلاً عن الشيعة وأهل البيت لا ٥٤.

ا - قورئانی پیروژ:

پهروهردگار ده فهرموئ: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيماً﴾ [النساء: ۱۰۵]، بویه قورئانی پیروژ یه کهمین سه رچاوه یه نهو حوکمه شهرعیانه له خو ده گری که په یوه ست به کاروباری ژيانه وه، وه که بنه ما چه ند بنه ماو حوکمیکی یه کلا که ره وهی لایه نی ژيانی له خو گرتووه، ههروهه قورئانی پیروژ گشت نهو شتانه ی روونکردو ته وه که موسلمانان پیوستیان پییه تی.

ب - سونه تی پیروژ:

سه رچاوه ی دووه مه که ده ستوری ئیسلامی بنچینه کانی لی وهرده گریت و له ریگه یه وه ده توانریت شیوازه کانی جیبه جیکردنی بریاره کانی قورئان وهرده گیریت^(۱)، خوا فرمانی داوه گوئیږایه لی پیغه مبه ر(ﷺ) کهین، فهرموویه تی: ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ [آل عمران: ۳۲]، خوی گه وره مه ترسی نهو که سه شی روونکردو ته وه که پیچه وانه ی فرمانی پیغه مبه ری خوا(ﷺ) بکات و فهرموویه تی: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ [النور: ۶۳]، سه ریچی کردنی ئیماندارانی ره تکر دو ته وه که پیغه مبه ری خوا(ﷺ) بریاریک بدات: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ [الأحزاب: ۳۶]، خوی گه وره فرمانی داوه له کاتی نا کوکیکی له سه ر کاریک بو پیغه مبه ره که ی(ﷺ) بگریږدیتته وه: ﴿فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ [النساء: ۵۹]، گه راندنه وهی کار له کاتی ململانیډا بو لای پیغه مبه ری خوا(ﷺ) یه کیکه له پیوستیه کانی باوه، بویه فهرموویه تی: ﴿إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ [النساء: ۵۹]، بویه سهروشتیه سونه تی پیغه مبه ری خوا(ﷺ) له سه رچاوه کانی ته شریعی سه رده می خیلافه تی راشیدینی بیټ، بیگومان ده و له تی خیلافه تی راشیدی ملکه چی شه ریعت بوو، سه رده می شه ریعتی ئیسلامیش تیایدا له سه روی گشت ته شریع و یاسایه که وه بووه، وینه یه کی

۱ - فقه التمكن في القرآن الكريم للصلاحي، لا ۴۲۲.

پرشنگداری بوو، ده‌ولته‌تی ئیسلامی ده‌ولته‌تی شهریه‌ت بوو به‌هه‌موو ده‌زگا‌کانیه‌وه ژۆرباری بریاره‌کانی ئهم شهریه‌ته‌بی، ده‌سه‌لاتداره و حاکمیش په‌یوه‌سته به بریاره‌کانه‌وه له‌برامبه‌ریدا سستی و زیاده‌پره‌وی ناکات^(۱)، بۆیه له‌سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدی و له‌کۆمه‌لگه‌ی هاوه‌لاندا، شهریه‌ت له‌سه‌رووی هه‌مووانه بوو، حاکم و مه‌حکوم پێه‌وه‌پابه‌ند بوون، بۆیه أبوبکری سدیق ئهو گوێپرایه‌لیه‌ی له‌ ئومه‌ت داواو ده‌کرد و به‌ گوێپرایه‌لی کردنی خواو پێغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌وه په‌یوه‌ست ده‌کرد و ووتی: گوێپرایه‌لم بن تاگوێپرایه‌لی خوا پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی ده‌که‌م، گهر گوێپرایه‌لی خوا پێغه‌مبه‌ره‌که‌یم نه‌کرد، ئه‌وه گوێپرایه‌لی‌کردنم له‌سه‌ر ئێوه نیه.^(۲)

۲. گرنگی سونه‌تی خوله‌فایی راشیدین:

- هه‌ر وه‌کو باسمان کرد - هه‌سه‌نی کورپی علی(علیه‌السلام) باش له‌سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدی تیگه‌یشتبوو، هه‌روه‌ک باسمانکرد له‌و په‌ندو وانو سودانه‌ی سه‌رده‌می أبو بکری سه‌دیق و فاروق ذولنورین و علی باوکی(علیه‌السلام) سودی وه‌رگرتبوو، چونکه سه‌رده‌می راشیدی گرنگی سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌رو نزیکه‌تی لی ده‌گه‌شایه‌وه، سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدی درێژووبونه‌وه‌ی سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌رایه‌تی بوو، له‌گه‌ڵ ئه‌وه پارێزگاریکردن له‌گشت ئه‌وانه‌ی له‌سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا هاتبووه‌دی چه‌سپاندنی به‌ده‌ق واتای خۆشیه‌وه و به‌رده‌وام پابه‌ند بوون پێه‌وه، هه‌روه‌کو سه‌رده‌می راشیدی ئهو رێکخستنه‌ نویانه‌ی دانا که په‌یوه‌ست بوون به‌دامه‌زراوه‌کانی ده‌ولت و ئومه‌تی ئیسلامی سودیان لی‌وه‌رگرت و به‌لگه‌ش له‌به‌ر گرنگی سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدین به‌سه‌ بۆ ده‌سه‌لاتدارانی موسلمانان، ئه‌وه‌شی له‌پێی خوا واریسییتی و هه‌ر میراتی خوایه و پێغه‌مبه‌ری خوا(صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) ده‌فه‌رموی: ((علیکم بسنتی وسنته‌ الخلفاء الرشدين المهديين من بعدی)): ((به‌سونه‌تی من خه‌لیفه‌ راشیده رێنیشانده‌ره‌کانی دواي خۆم پابه‌ندبن))^(۳)، پێغه‌مبه‌ریش(صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) فه‌رمویه‌تی

۱ - نظام الحكم في الإسلام، ۲۲۷.

۲ - البداية والنهاية (۶/ ۳۰۶).

۳ - سنن أبي داود(۴/ ۲۰۱)، الترمذي (۵/ ۴۴) حسن صحيح.

((اقتدوا بالذین من بعدی أبی بکر وعمر)): ((چاو لهم دوانه دواى من بکهن أبو بکرو عمر)).^(۱)

۳. بنه مایه کانی خیلافه تی راشیدین.

أ - خهلیفه کانی پیغه مبه ر(ﷺ) له بریارو مامه له و ره چاوکردنی دهوالت و چاره سهرکردنی پرووداوه کان نیسلام سهر چاوه ی موسلمانان بریاریان بوو.

ب - هیچ که سیکیان به خو سه پانندن کاری موسلمانانی نه گرتوته دهست، ههر له أبو بکره وه تا وه کو علی، به لکو به راویژی موسلمانان بووه، به لام نه وراویژه وینه گه لیکی جوړبه جوړی له خو گرتووه و به لگه یه له سهر نه وه ی نیسلام له هه لېژاردن و دیار یکردنی خهلیفه دا چو نیه تیه که ی نه سه پاندووه، به لکو چو نیه تیه که ی باس نه کردووه به جی ی هیشتووه.

ج - دواى هه لېژاردنی سهر چاوه گرتو له شورا دا، به یعه تدان به خهلیفه به ناشکرا بو، گوئ به و که سانه نادری که په شیوی دروست ده کن، گرنه نه وه یه زوړبه ی ثومت پی ی په زامه نده و گهر به یعه تیش درا نابی هه ولوه شیندن ریته وه کوفریکی ناشکرا (کفر بواج) له و خهلیفه یه ده رکه وئ.

د - ثومت به برپر سیاره له گشت هه لئس و که و ته کانی خهلیفه ههر له کاروباری دارییه وه تا کاروباره کانی سیاست و ده سه لات و ولایهت، به لام نه وه ش له چوار چی وه ی نیسلام سنوری بو کیشاوه و له ریگه ی (أهل الحل والعقد) هه دیته دی و نابیت ثومت به شیوه ی هه په مه کی بیته ده نگ، چونکه ده بیته مایه ی په شیوی و بلاو بونه وه ی ده نگوکان، هه وه کو له فیتنه ی عثمان دا(ﷺ) پرویدا.^(۲)

بنه مای لیپرسینه وه له ده سه لات دار و مافی ثومه ته له چاو دی ری کردنی دا، خهلیفه راشیدینه کان به کردارو قسه یان بریار یان داوه، نه وه أبو بکری سدیقه نه فه رموئ: گهر

۱ - صحیح سنن الترمذی لالابانی (۳/ ۲۰۰).

۲ - الخلفاء الراشیدین أعمال وأحداث، د. أمين القضاة، لا ۱۳.

باشمکرد پشتیوانم بن و گهر هه‌له‌شمکرد راستمبکه‌نه‌وه^(۱)، عمر ده‌لێ: خۆشه‌ویست‌ترین که‌س به‌لامه‌وه‌ شه‌وه‌که‌سه‌یه‌ عه‌یه‌یه‌ کام‌ پێشان‌ بدات^(۲)، هه‌روه‌ها ده‌لێ: ده‌ترسم هه‌له‌ بکه‌م وه‌که‌سێ له‌ئێوه‌ش هه‌له‌ که‌م راست نه‌کاته‌وه^(۳)، عثم‌ان ده‌لێ: گه‌رله‌قورئاندا بینیتان پێم بجه‌نه‌ کۆته‌وه‌، نه‌وه‌ پێم بجه‌نه‌ کۆت و به‌نده‌وه‌.^(۴)

علی (عليه السلام) فەرموویه‌تی: ئەم کاروباره‌ی ئێوه‌ ته‌نیا هی خۆتانه‌ و منیش بێ ئێوه‌ هیچ نیم^(۵)، بۆیه‌ له‌سه‌رده‌می خه‌لیفه‌کانی راشیدیندا له‌ ملکه‌چی بۆئومه‌ت و مافی چاودێری کردنی ده‌سه‌لاداران ئیش نه‌کرا و که‌سی‌کیش نه‌وه‌ی په‌ت نه‌کردۆته‌وه‌ و کۆده‌نگی له‌سه‌ر بووه^(۶)، هه‌روه‌ها هاوه‌لان له‌سه‌رده‌می خه‌لافه‌تی راشیدیندا یه‌که‌ده‌نگ له‌سه‌ر نه‌وه‌ی (حاکم) و (محکوم) ده‌سلاتدارو ده‌سه‌لات به‌سه‌ر کراو هاوالاتی یه‌ک واتای هه‌بووه‌، شه‌وه‌ش تیگه‌یشتنی ته‌واو وله‌ قورئان ورپه‌گی کارکردن به‌ سوننه‌ت.^(۷)

ه - خه‌لیفه‌ بۆی هه‌یه‌ شه‌و کاره‌ی ده‌قی له‌سه‌رنیه‌، شه‌ویش له‌ژێر ناوی دروشه‌کانی (المصالح المرسله) و (شورادا) به‌گوێره‌ی شه‌وی له‌هینانه‌دی به‌رژه‌وه‌ندی گشتیدا وه‌گونجای شه‌زانی.

هه‌روه‌ک أبوبکر له‌کۆکردنه‌وه‌ی قورئان و عمر له‌ (أرض السواد) و کاروباره‌ رێکخستنه‌کانی وه‌ک دیوان و جوندو خه‌راج و عثم‌انیش قورئانی کۆکرده‌وه‌ نارديه هه‌ریم و شاره‌کان

و- جیاوازی زنايانی ئومه‌ت شتیکی سروشتیه‌، به‌لام له‌ژێر سایه‌ی براهه‌تی و ئامۆژگاری و گه‌ران به‌دوای به‌رژه‌وه‌ندی ئومه‌تدا بێ، چونکه‌ جیاوازی عه‌قله‌کان جیاوازی بیروبۆ چونه‌کان شه‌خاته‌وه‌، هه‌روه‌کو له‌سه‌قیفه‌ی به‌نی ساعیده‌ جه‌نگی هه‌لگه‌راوه‌کان و

١ - البداية والنهاية (٣٠٥/٦).

٢ - الشيخان أبو بكر وعمر من رواية البلاذري، لا ٢٣١.

٣ - هه‌مان سمرجاه، لا ٢٣١، نظام الحكم في عهد الخلفاء الراشدين، لا ١٩٨.

٤ - مسند أحمد الموسوعة الحديثية، رقم: ٥٢٤ ثبت إسناده إلى عثمان.

٥ - تاريخ الطبري (٤٤٩/٥)، ٤٥٧.

٦ - الدولة والسيادة في الفقه الإسلامي فتحي عبد الكريم، لا ٣٧٨.

٧ - علي بن أبي طالب، للصلاحي (٣٤٥/١).

کۆکردنەوێ قورئاندا روویدا، پێویستە ئەو جیاوازییە نەگاتە پەرتەوازی کردنی ئومەت، چونکی ئەبێتە مایە شەکت و لەوەشدا حال نیە، بڕیاریش لەوەدا قورئان و سونەتی پێغەمبەری خوا (ﷺ).^(۱)

ز- ئەکرێت پوختاوەکانی خێلافەتی راشیدی لەسیستەمی سیاسیدا لابدرێتەوێ لای مەرجەعیەتی بالای قورئان و سونە، دەسەلاتی شەریعەت، دەولەتی یاسا، حاکمییەتی هەلبژدراوە، بەیتول مال بۆ ئومەتە نەک بۆ حاکم، سیستەمی شورا گشتگیرە و ئالیەتی پەزنامەندی نیو ئەندامەکانی کۆمەڵگەیە لەبونیاتنانی کۆمەڵایەتیدا لە سەر دەمی خێلافەتی راشیدی لەکۆی خۆیدا تاییبەتەند بوو، ئامادەیی باوەریانەو هیزی ئامۆژگاری ناوەخۆیانە جەنگکردن دژبەرگەزەپەرستی و ئامادەیی تەواوی مەرجی موسلمان و پاراستنی مافەکانی مەرج بەگشتی پارێزگاری کردنی یەکبوونی ناوخۆییو پاراستنی سنوری دەولەت و بەرپرسیاریەتی شارستانیەتیش لەسەر هەمووان بوو بەحاکم و مەحکومەو، ئەوەشە بنچینەو چەمکە بنەرەتیەکان، کە بووبەنمۆنەو پێوەر لەهەموو سەر دەمەکاندا، موسلمانەکانیش بەوشە خێلافەتی راشیدین ناویان بردووە، تاوەکو لەهەموو شێوەکانی دەسەلاتی تردا، جیاوازیی.^(۲)

بۆیە حەسەنی کۆری علی صولحەکەیدا لەگەڵ معاویە (رضی اللہ عنہ): کارکردن بەقورئان و سونەتی پێغەمبەر (ﷺ) و پڕیازی خەلیفە راشیدیەکانی بەمەرج دانا.

دووهم: سەرۆت و سامان:

بخاری لە (صحیحە) کەیدا باسی کردووە کە حسن بە شاندهکەیی معاویەیی ووت: کە عبدالرحمن کۆری سەمرەو عبدالله کۆری عامری کۆری کرێز بوو: ئیمە ئەوێ عبدال مطلب لەسەر وەتدا بەشمان هەبوو، بەلێنم پێ دەدەن؟ ئەوانیش ووتیانە لەوەدا ئیمە ئەستۆی دەگیرن کە بۆت دەستە بەرییت.^(۳)

۱- هەمان سەرچاوە. (۳/۴۵/۱)

۲- الذاکرة التاريخية للأمة، د. قاسم محمد، لا ۷۰.

۳- البخاري، كتاب: الصلح، رقم: ۲۷۰۴.

حسن له باره ی سهروته که یه و ده و اووه که پیشتَر بۆ خۆی و کهسانی تر بووه، حسن دهیهوئ که معاویه لهو سهروته دا وانه کانت و باس له سهروته یێک نیه که معاویه بیدات^(۱)، (إبن أعثم) باسی کردووه ده لئ: حسن وتی: سه باره ت به سه روه ت و سامان شه وه معاویه بۆی نیه مه رجم بۆ دابنئ^(۲)، رونی شه که هینانی خه راج و وه رگرتنی له کاره گرنه گه کانی ده ولت، له م پرووه شه وه په یوه ندیه کی راسته وخۆ له نیوان حسن و خه لکی به سه رده نیه، به لām شه و ریوایه ته ئاماژه ده کات شه و ی خه راجی برد لهو سهروته نه بووه که بۆ حسن نیردراوه و خه لکی به سه رش داوای پشکی خۆیانیان تیا دا کردووه^(۳)، شه گێر نه وه حسن به معاویه ی ووتوه: من قه رزم له سه ره، بۆیه شه ویش له به یته ول مال چوار سه ده هزار یان زیاتری بۆ داناوه^(۴)، إبن عه ساکیر شه گێر ته وه: له بیتول مالدا پاره ی پیدراوه و شه و قه رزو به لئنانه ی به جیه ی ناوه که به لئنی پیدابوو، خه رجی خۆی و که س و کاره که شی پی به جی هینا^(۵)، هه ندی له میژوونوسان وه های بۆ ده چن هۆکاری هیشته وه ی پینج ملیون دره مه می به یته ول مال بۆ خۆی بۆ جه نگا وه ره کانی خۆی بووه و به سه ریاندا دابه شی کردووه و بۆ بژیوی خۆی و ها وه لانی دانا بوو^(۶)، گومانیش له وه دانیه دابه شکردنی سهروته و سامان به سه ریاندا زۆر ناره حه تی و پاراییان که م ده کاته وه، شه وه ش که له گێرانه وه که ی بوخاریدا هاتووه شه و بۆچونه یه که وه ک بۆچونی منه، شه و ریوایه ش ئاماژه به وه ده کات که معاویه سالانه ملیونئ دره مه می به حسن داوه، دوو ملیونیش بۆ حسین، له به خشین و له په یوه ندی دا به نه وه ی هاشیه وه له نه وه ی عبدالشمس حسن به ریزترو له پیشتَر دانا بۆ^(۷) وه ک شه وه وایه حسن خیلافه تی به معاویه فرۆشتبئ، شه و ریوای و لیکنۆلینه وانه که له باره یه وه ووتراوه جی متمانه و پشت پی به ستن نین، چونکه هه ستی

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦٤.

۲ - الفتح (٢٩٣/٣).

۳ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦٤.

۴ - تاريخ الإسلام، عهد معاوية، لا ٧.

۵ - تاريخ دمشق (٩٠/١٤).

۶ - في التاريخ الإسلامي، شوقي أبو خليل، لا ٢٦٨.

۷ - الأخبار الطوال، لا ٢١٨.

حسن بۆ بەرژەوہندی ئومەت لەبەرەمبەر بەرژەوہندیە تایبەتیەکاندا لاواز پێشاندەدات^(۱)، مافی بەخشنەویی تەنیا وەکو یەکێ لە موسلمانان بوو، گەر پشکی لەکەسی تر زیاتر بێ ئەو پێگەری نیە، بەلام ناگاتە یەک لەسەر دە رپوایەتەکان باسیان دەکەن.^(۲)

سێ یەم: خوین

رێکەوتنی ناشتی نیوان هەردوولا ئەو لەخۆ دەگرێت گشت خەڵک پارێزراوان و لەخۆرا لێپێچینەو لەگەڵ کەس ناکرێ، لە رپوایەتی بوخاریدا هاتوووە حسن بەشاندەکە ی معاویە ووت: ئەم ئومەتە لەخوین گەوزا، بۆیە شاندەکەش لەگشت ئەوانە خۆش بوو دەستیان لەخوین پرشتندا هەبوو گرنتی ئەو پاداشتەشیان بەحسن دا^(۳)، بەلام گێرانیە وە زەهری باسی لەوە کردوووە کە عیبدالله کورێ عباسی سەرکردە ی سوپاکە ی حسن کاتیک زانیویەتی حسن چی لە معاویە دەوێت، کەسی ناردۆتە لای معاویە و داوای پارێزراوی کردوووە و مەرجی پارێزراوی داناو، مەرجی پارە ی بۆخۆ ویستوو، پاشان شەویەک دەرچوو و خۆی بەوان گەیاندهو، قەیسێ کورێ سعدی کە لەجینگەکە ی خۆی داناو خۆی و سوپا پەیمانی کوشتنی معاویەیان دا، تاوێ کو بۆ کۆمەڵەکە ی علی پارە و خوینیان دەستەبەر بکرێت^(۴)، (فلھوزن) ی رۆژە لاتناسیش هەولیداو ئەو تۆمەتە پوچە بە عبدالله کورێ عباسەوە بلکینی و، دەلی: سەرکردە ی سوپا عبدالله کورێ عباس بوو، (فلھوزن) لەو قسە یەدا پشتی بەستوو بەوانو و کە لەهەندی دەستنوسەکانی میژوو ی تەبەریدا ناوی عبدالله کورێ عباس هاتوو، جیاوازی دەستنوسەکانیش لە عبدالله و عیبدالله دا سەرچاوە ی نوسەر نیە، بەلکو راپوێکانە کە ئەیانەوێ ئەو شەرمەزاری بە عبدالله کورێ عباسی باپیری عباسیەکانەوە بلکین کە براکانی عیبدالله بەلایانەوە ناسایی بوو بێ بەرگری لێ نەکەن^(۵)، میژوو دەلی: سەرکردە ی سوپا حەسەنی کورێ علی بوو،

۱- دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ۶۳.

۲- همان سەرچاوە.

۳- البخاری، کتاب: الصلح (۲/ ۹۶۳).

۴- تاريخ الطبري (۵/ ۱۶۳، ۱۶۴).

۵- تاريخ الدولة العربية، لا ۱۰۳، ۱۰۶.

سەرکردەى پيشه‌نگى سوپاش قەيسى كورپى سعد بووه ناوى عبدالله كورپى عباس و عبيدالله براى لەم بارهوه باس نه‌كراوه^(١) ته‌نيا ئەو رپوايه‌ته لاوازه‌كان ئەوه‌باس ده‌كەن كه به‌لگه‌ نابن، هه‌روه‌ك له لايەن أبى حنيفه‌الدينورى له (الأخبار الطوال)^(٢)، ابن حجر له (المطالب العالیه)^(٣)، ابن الأعثم له (الفتوح)^(٤) هاتوو، هه‌لسورپينه‌رى سوپا حه‌سه‌نى كورپى على قەيسى كورپى سعد بوونه و باسى عبدالله كورپى عباس و عبيدالله كورپى عباس نيه^(٥)، فله‌وزن دوپاتى ده‌كاته‌وه عبدالله كورپى عباس سەرکردەى سوپا بووه نه‌ك عبدالله و پيداگریشى وه‌ك ئاماژه‌ى پندرا پيچه‌وانه‌يه به‌و گيرانه‌وه‌يه‌ى زيادبن عبدالله البكائى و ته‌ویش له (عوانة بن الحكم) هوه كه به‌خۆشه‌ويستنى عباسيه‌كان تاوانبار ناکریت ده‌لى: عبيدالله كورپى عباس والى على بووه له‌يه‌مه‌ن، كاتيك بيستويه‌تى (بسرین أرطاة) بۆى هاتوو عبدالله كورپى عه‌بدى له‌جى ى خۆى داناوه‌و بۆ كوفه‌ بۆلاى على هه‌لاتوووه‌و ئەو روداو‌ه‌ش له‌سالى چلى كۆچى بوو، على سوپا‌يه‌كى دژ به‌سوپاى (بسر) بۆ يه‌مه‌ن ناردوو و له‌هه‌مان سالدّا على شه‌هيدكرا، هه‌يچ رپوايه‌تيكيش نيه‌ ئاماژه‌به‌وه بکات به‌وه‌ى عبيدالله كورپى عباس به‌ره‌و يه‌مه‌ن كوفه‌ى به‌جيه‌يشتبى^(٦)، گەر سەرکردەى سوپاش عبدالله كورپى عباس يان عبيدالله يان هه‌ر كه‌سيكى ترييت ئەوه هه‌يچ پائنه‌ريک نيه‌ تاوه‌كو سەرکردەى سوپا‌كه‌ى حسن په‌يوه‌ندى بکات به‌ معاويه‌وه‌ داواى پاريزگارى بکات، وه‌ك لای بوخارى هاتوو سوپاى حسن به‌هه‌يزبووه، حسن سەرکردە‌كانى بۆ ناشتى و ده‌ست هه‌لگرتنى بۆ معاويه‌ تيگه‌يانده‌بوو، فرمانى پى‌كردن بچنه‌ نيو كۆمه‌ل و به‌يعه‌ت به‌ده‌ن به‌معاويه‌، قەيس وه‌او‌ه‌لاكانى له‌گه‌لى دابوون كه بينيان له‌گه‌ل پيشه‌واكه‌يان نه‌ماون پيوستيشه‌ گوپرايه‌لى بکه‌ن وازيان له‌جه‌نگ هه‌يناو به‌يعه‌تيان به‌معاويه‌داو تيگه‌ل به‌

١ - تاريخ الطبري (٥/ ١٥٩ - ١٦٠).

٢ - الأخبار الطوال، لا ٢١٧.

٣ - المطالب العالیه (٤/ ٣١٨، ٣١٩).

٤ - الفتوح (٣/ ٢٨٩).

٥ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦٦.

٦ - تاريخ الطبري (٥/ ١٣٩، ١٤٠) دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦٦.

کۆمەڵ بوون^(۱)، بێگومان حسن مەرجی لەسەر معاویە دانا کە لەسەر هیچ شتێک داوای هیچ کەسیکی خەلکی مەدینە و حیزاز و عێراق نەکات.^(۲)

ئەوێ میژووونوس تیپی دەکات ئەوێه لەوکاتەدا معاویە وازی لەخوێنی عثمان هێناوه^(۳)، پێکەوتنە کە هاتە دی هیچ کەسێ سزا نەدرێ لە هاوێلانی علی، ئەوێه یاسایەکی گرنەبوو، سێپنەوێ پابردوو کردنەوێ لاپەرەیه کی نوێ کە گرنگی بخاتە سەر ئیستا و داهاوو^(۴)، پێکەوتنە کە تەواو بوو بەپاوەندبوون بەتەماکانی شەرعهوێ هاتە دی، ناشتی و لێخوشتن و لێبوردە ی پەها لەلایەن هەردوو لاهاتە دی، هەرلەپیش راگەیانندی ناشتیدا، بەکردارێش معاویە لەسەرکاری پابردوو کەسی سزانەدا، بەوێه ناشتیه کی حسن لەسەر چاکە کاری و لێبوردن دڵەکانی دامەزراندەوێ، ئەوکارە گەورەبوو حسن پێ هەستاو کە بوەوێ پاراستنی یە کبونی ئومەت، سەرلەنوێ ناشتی و ئاسایش و پاراستنی خوێن بالی کیشاوه بەسەر ئومەت لەسەر دەمی معاویەدا، بەپشتیوانی خوا بەدریزی لە شوێنی خۆی باس دەکەین.

چوارەم: ولایەتی عەهد، وازهینا لە کارو باری موسلمان بەشور

ووتراو: ئەو مەرجانە ی هەردوولا لەسەری پێکەوتوون ئەوێه کە داوای معاویە حسن خەلیفە بێت^(۵)، معاویە بەلێنی دا ئەگەر پووداویکی بەسەر هات لەم کاتە حسن زیندوو بوو ئەو خێلافەت دەدا بە حسن^(۶)، بەلام (ابن أعثم) لەم بارەیهوێ لە حسن رپوایە دەکات دەلێ: سەبارەت بە ولایەتی عەهد داوای ئەو ئەوێه کی من حەزم پێ هەبوو، گەر حەزم لێ بووایە بەوم نە دەدا^(۷) لەو دەقی ئەو ناشتیه کە (ابن الهیثمی) باسی کردووە:

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، ۶۷۷.

۲ - التبيين في أنساب القرشيين، لا ۱۲۷.

۳ - الخلفاء الراشدين للنجار، لا ۴۸۲.

۴ - الدور السياسي للصفاة في صدر الإسلام، لا ۳۴۱.

۵ - فتح الباري (۷۰/۱۳).

۶ - سیر أعلام النبلاء (۳/ ۲۶۴).

۷ - الفتح (۲۹۳/۴/۳).

خیلافهت دواى معاویه بهشورا نیو موسلمانان بو^(۱)، نه گهر لهو پړوايه تانه وربینهوه باس لهو ده کهن، که حسن دواى معاویه خیلافهتی وویستوه نه یینین دژ به هیژو گهره یی حسن، نا خو چۆن له بهر پاراستنی خوینی موسلمانان و پرهزامه ندی خوا ده ستبه رداری بو و پاشان به پا شکویه تی پرهزامه ند ده بو و داواى دونیای ده کرد، جاریکی تر خو ی بۆ خیلافهت ده خسته مه ترسی له چوون، به لگه ی بۆ بنه مایی نهو قسه یه ش نهو یه که (جبر بن نضیر) باسی کردوه ده لئ: به حه سه نی کوړی علی ووت خه لکی وادوزانن تۆ خیلافهت ده وی؟ نهویش ده لئ: من نیسک و پروسکی عه ره بم به ده ستوه بوو ناشتیم له گه ل هه رکه س بکر دایه ناشتیان له گه لدا ده کردو، جهنگی هه رکه سم بکر دایه جهنگیان له گه لدا ده کرد، له بهر پرهزامه ندی خوا وازم لی هیئا.^(۲)

تیبینی: هیچ کوړی هاوه لئ یان هاوه لیک باسیان نه کردوه که له ماوه ی به یعه تی به زیدا هیچ شتیکیان لهو مه سه له یه دا باس نه کردوه، گهر وه نهو ی که پړوايه ته کان باسی ده کهن نهو ی دواى معاویه حسن بیّت، نهو حوسه یینی کوړی علی (ﷺ) ده یکرده به لگه، به لام هیچ شتیک لهو ده دا نابیستن و نهو هشی دوپاتی نهو ده ده کهنه وه له بابه تی جی خبیلافه تی حسن دواى معاویه دوره له راستی، گهر حسن (ﷺ) پله ی ولایه تی عهدی له مه رجاکان بوايه، نهو به پړوه پړوه بردنی ده ولت له معاویه نزیک ده بۆوه، یان یه کی له هه ریمه گه وره کانی به پړوه ده برد، نهک بړوات له مه دینه دانیشیت واز له کاروباری ده سه لات و به پړوه بردن بیئی، هه روه ها پړوحی نهو سه رده مه ناماژده کات به بنه مای هه لئ بژاردنی ده سه لات داری له لایه ن نومه ته وه و له ریگه ی شوراوه.

قسه وتن به علی نه میری نیمانداران له نیوان معاویه و حسندا:

کتیبه کانی میژوو لهو باس ده کهن که حسن (ﷺ) مه رچی له سه ر معاویه داناوه جنیو به علی نه درئ و نهو گو ی لی بیّت، وه نهو ی حسن لی بورده بیّت به رام بهر نهو ی قسه

۱ - الصواعق المرسلة (۲/ ۲۹۹).

۲ - البداية والنهاية (۱۱/ ۲۰۶).

به‌علی (علیه‌السلام) بوتری و نهو گوی ی لی نه‌بی، بۆیه مامۆستام دکتۆر محمد بطاینة ده‌لی: نهو باسه له‌نیوان حسن و معاویه باس نه‌کراوه. ^(۱)

شیعه‌ش معاویه‌یان (علیه‌السلام) تاوانبارکردوه به‌وهی له‌سه‌رمینه‌ری مزگه‌وته‌کاندا خه‌لکی بۆ جنیودان به‌علی و نه‌فرت لی کردنی هانداده، نهو قسه‌یه‌ش هیچ راستیه‌کی نه‌یه، نه‌وه‌ش که ده‌ری نه‌خات نه‌وه‌یه لی‌کۆڵینه‌ره‌وان به‌بی په‌خنهو لی‌کۆڵینه‌وه‌ی نهو درۆیه‌یان وه‌رگرتوه، تاوه‌کو وه‌های لی‌هاتوه به‌لای موحه‌قیینه‌وه به‌یه‌کیک له‌وسه‌لمی‌نراوه‌ دابنریت که بوا‌ری مشتومرکردنی نه‌یه و له‌ری‌وایه‌تیکی سه‌حیحا هاتوه هیچ کات نه‌سه‌لماوه، متامانه‌به‌و ری‌وایه‌تانه‌ناکریت که له‌کتیبه‌کانی ده‌میری و یه‌عقوبی و نه‌بو فره‌جی نه‌سفه‌هانی هاتوه، به‌جۆری می‌ژووی راست وو پی‌چه‌وانه‌ی نهو می‌ژوونوسانه‌یه ^(۲) له‌ری‌زو گه‌وره‌دانانی بۆ معاویه و نه‌میری ئیمانداران علی و ئال و به‌یت.

بۆیه به‌نه‌فرت کردن له‌علی له‌سه‌رمینه‌ره‌کانی به‌نی ئوممه‌یه له‌گه‌ڵ مه‌نتقی پووداوه‌کان و سروشتی نا‌کۆکی‌کاراندا نا‌گونجی و ریک نا‌که‌وی‌ت، هه‌روه‌ها گه‌رگه‌ری‌ینه‌وه بۆ کتیبه‌هاوچه‌رخه می‌ژوویه‌کانی نه‌مه‌ویه‌کان نه‌وه هیچ کات شتیکی له‌و جۆره نابین، به‌ل‌کو له‌کتیبه‌ی نه‌و دوا‌یه نه‌بین نه‌وانه‌ی می‌ژووه‌که‌یان له‌سه‌رده‌می عباسیدا نووسی به‌مه‌به‌ستی ناشیرینکردنی ناوبانگی نه‌مه‌ویه‌کان له‌تیروانینی جه‌ماوه‌ری مه‌سلماناندا، مه‌سه‌عودی له‌ (مروج الذهب) و شیعه‌کانی تر نه‌وباسه‌یان نویسه‌وه، نهو درۆیه‌ش خراوه‌ته نیو کتیبه‌کانی می‌ژووی نه‌هلی سونه‌وه‌و ری‌وایه‌تیکی راستی تیدانیه، بۆیه نه‌و ری‌وایه‌ته سه‌لامه‌تی گواسته‌وه‌ی نه‌یه و سه‌نه‌ده‌که‌شی له‌ (تجریح) به‌ری نه‌یه، مه‌ته‌که‌شی قسه‌ی له‌سه‌ره‌و کی‌شی نه‌و پرپا‌گه‌نده‌یه‌ش لای لی‌کۆڵه‌ره‌وان ناشکرایه، معاویه (علیه‌السلام) له‌غونه‌ی نه‌وتۆمه‌تانه بی تاوانه، نه‌وه‌ش به‌و گه‌وره‌یه‌ی له‌ ئیسلامدا بۆی دانراوه، نهو ژیا‌ننامه پوخته‌ی له‌نیو ئومه‌ت و ستایشکردنی هه‌ندی هاوه‌لان و تابیه‌عه‌باشه‌کان شایه‌تیان بۆ داوه

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ۶۸.

۲ - الحسن والحسين، محمد (علیه‌السلام)، لا ۸ کلام الحق د. أحمد أبو الشباب.

و شایه‌تی ناین و زانست و دادپه‌روه‌ری و نه‌رمونیانی و هه‌موو سیفه‌ته‌چاکه‌کانیان
بو‌داوه^(۱):

۱. عمری کو‌ری خه‌تاب (ﷺ) کاتی کردویه‌تی والی شام: معاویه ته‌نیا به‌چاکه‌باسی
بکه‌ن.^(۲)

۲. علی (ﷺ) دوا‌ی گه‌پانه‌وه‌ی له (صفین) ده‌لی: نه‌ی خه‌ل‌کینه رقتان والیه‌تی معاویه
نه‌بی، نیوه گه‌ر له‌ده‌ستان دا ئه‌وه له‌نازاری ویلایه‌ته‌سه‌ره‌کان وه‌کو گو‌ژال‌که‌ده‌بینن.^(۳)

۳. ابن‌عمره‌ده‌لی: له‌دوا‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) له‌معاویه گه‌وره‌ترم نه‌بینیوه،
ووتراره: باو‌کیشت؟ ووتی: عمری باو‌کم له‌معاویه باشت‌بوو، معاویه‌ش له‌و
گه‌وره‌تر‌بوو.^(۴)

۴. ابن‌عباس ده‌لی: که‌سم نه‌بینیوه وه‌ک معاویه شیاوو به‌ری‌زی‌ت بو‌پادشایه‌تی^(۵)، له
صحیحی بو‌خاریدا هاتوه به‌ابن‌عباس ووتراره: هیچ شتی‌کت له‌سه‌ر نه‌میری ئیمانداران
معاویه هه‌یه‌که ده‌سه‌لاتی کرده‌ی خو‌ی، نه‌ویش ووتی: معاویه فه‌قیهه^(۶) لای ابن‌عباس
باسی معاویه کراوه، نه‌ویش ده‌لی: (ئه‌للّاه ابن‌هیند چ گه‌وره هه‌یه که په‌چه‌له‌کی چه‌ند
به‌ری‌زه، سو‌یند به‌خوا قه‌ت له‌سه‌ر مینه‌به‌ر جنیوی پی‌نه‌داوین وله هیچ شو‌ینی‌کدا گو‌مانی
ناشرینمان به‌په‌چه‌له‌ک یه‌کتر نه‌بردوه).^(۷)

۵. ماشا‌و الله له‌ابن‌هند: - واته معاویه - ئیمه لی‌ی ده‌ترساین و شیر له‌کاتی چ‌پرنوک
وه‌شاندنی دا له‌معاویه به‌جهر‌گتر نه‌بوه وئیمه و فیلمان لی‌ده‌کرد و هیچ که‌سی تر نه‌بووه
له‌سه‌ر گۆیی زه‌وی له‌و زیره‌کتر بی‌ت و خو‌ی وایشان ده‌دا، که فی‌لی لی‌کراوه، چاو پۆشی

۱ - الانتصار للصحب و الال، ۳۶۷ للرحيلي.

۲ - البداية والنهاية (۲۵/۸).

۳ - البداية والنهاية (۸/۱۳۴).

۴ - السنة للخلال (۱/۴۴۳) سير اعلام النبلاء (۲/۱۵۲).

۵ - البداية والنهاية (۸/۱۳۷).

۶ - البخاري، رقم: ۳۷۶۵.

۷ - تاريخ دمشق (۱۲۸/۶۲ - ۱۲۹).

له ئيمه دهکرد، له گهڵ ئهوهش دا که لیّ دهترساین چه زمان دهکرد شاد بین به تهمن دريژی ئهوه (معاویه) تا بهردیک لهم چيايه دا مه بهستیش لهم بهرده ئه بو قوبه یس.

٦. له عبدالله ی کوری زوبیره وه که دهلیّ: بوّ خوايه چاکه ی هیند واتا معاویه چ گه وه ره یکه، ئيمه به پریمان داده نا و گه ورهش ئاماره مان بوّ ئه کرد و لیّ ی ئه سه له مینه وه، شیر به چرپوکه نانه وه له و بویرتر نه بووه، که چی بوّ ئيمه ئه ترسا، ده مانغه له تاند وله زه ویشدا که سیّک نه بوو وه کو (ابن ليله) ژیر تر بیّ و ماخه له تیّنی.

٧. الزهري دهلیّ: معاویه به پیتی ژيانی عمری کوری خهتاب سالانیک ئیشی دهکرد به هیچ جوړی لیّ لانه ده دا، ستایشی لای هاوه لّان و تابعین زوره و ئيمهش ته نیا به شیّکمان باسکردوه.

ههروه ها زانا مو حه قیقه کانی سپره و میژووو ستایشی معاویه یه یا نه کردوه (ﷺ):

١. ابن تهيمه (ﷺ) دهلیّ: زانایان هاوده نگن له سه ره ئه وه ی معاویه باشتین پادشایانی ئه م ئومه ته یه، چواره که ی پیّشووی خه لیفه ی پیّغه مبه ریتی بوون و ئه ویش یه که مین پادشابوو، پادشایه تیه که شی پادشایه تی و سوژ بوو^(١) دهلیّ هیچ پادشایه موسلمانان نیه له معاویه باشتربیی، خه لکی زه مانی هیچ پادشایه تیه کیش نیه له خه لکی زه مانی معاویه باشتربن.^(٢)

٢. ابن کثیر له باسی ژيانی معاویه دا (ﷺ) دهلیّ: خه لکی له سالی چل و یه کدا له سه ر به یعه تدانی کوژونه وه یه کده نگن بوون، له وه دا بهرده وام بوو تا ئه وساله ی مرد تیایدا جیهاد له ولّاتی دوژمن بهرده وام بوو، ئاینی خوا بالاده ست بوو، له هه موو لایه کی زهویه وه دهسته که وتی بوّ ده هات، موسلمانانیش له گه لیّدا له خوشی و هه سانه وه و لیّبو رندا بوون.^(٣)

١ - مجموع الفتاوى (٤/ ٤٧٨).

٢ - منهاج السنة (٦/ ٢٣٢).

٣ - البداية والنهاية (٨/ ١٢٢).

۳. ابن أبي العز الحنفی دهفرمووی: یه کهمین پادشای موسلمانان معاویه یه و باشتترین پادشای موسلمانان بووه.^(۱)

۴. (الذهبی) ده لئی: شه میری نیمانداران پادشای نیسلام بووه^(۲)، ده لئی: معاویه له باشتترین شه پادشایانیه داد گهریان به سهر سته مکاریاندا زال بووه^(۳) گهر شه له بارهی معاویه وه (ﷺ) سه لما، شه وه زور مه حاله که سی شه ژیان و په وشته بیت و له سهر مینبهره کاندا خه لکی بو نفره تکردنی علی (ﷺ) هانبدات، شه وش واتای شهویه زانیان دواي شه وان به وجوره ستایشیان کردوه دووریان خستوته وه لهو سته مهی باسه کریت^(۴)، شه وش بوختانیکی گه ورهیه بو زانیانی هاوه لان و تابعین شه زانا خوا ویستانه ی پربازی شه وانیان وه رگرتوه، هه که سی که ژیان معاویه (ﷺ) له پادشایه تی و شه نه رمونیانی و دلقراونی و جوان به رتیه بردنی ژیره ستیان بزانی، شه بو ده که ویته ده که گه وره ترین درویه به رامبه ری ده کری، چونکه معاویه (ﷺ) له نه رمونیانی و پیشه نگی شه وه کاندا وه کو په ندو وانا ووتراونه ته وه.^(۵)

شه وش چه ند نمونه یه ک:

۱. عبدالملک کوری مه روان کاتی باسی معاویه ی لا ده کرا ده یگوت: هیچ که سی کم نه بینیه له نه رمونیانی ورپزو به خشنده پیدا وه ک معاویه بی.^(۶)

۲. قبیصه کوری جابر ده لئی: هیچ که سی کم نه بینیه وه ک معاویه نه مونیان و وقسه ی خوش و به خشنده بی.^(۷)

۳. پیاویک به معاویه ی ووت: له تو سوو کترم نه بینیه، معاویه ش ووتی: به لئی هه که سی ناوها له گه ل پیاوان قسه بکات^(۸)، شاخو نه رمونیانی کی له نه رمونیانی

۱ - شرح العقيدة الطحاوية، لا ۷۲۲.

۲ - سير اعلام النبلاء (۳/ ۱۲۰).

۳ - هه مان سهرچاوه، لا ۱۲۰.

۴ - البداية والنهاية (۸/ ۱۳۸).

۵ - هه مان سهرچاوه، لا ۳۷۱.

۶ - هه مان سهرچاوه (۸/ ۱۳۸).

۷ - البداية والنهاية (۸/ ۱۳۸).

معاویه (رضی اللہ عنہ) زورتره، کەسێ ئەمیری ئیمانداران بێ پاشان لەسەر مینبەردا فرمان بە جێنۆدان بکات بە خەلیفە ی راشید علی کۆری ئەبو تالیب و بەفرمانی والیەکانیشی خەلکی لە شاراندا هان بدات و ئەو جێنۆفرۆشیە بێنیتەوه تاوەک عمری کۆری عەبدوالعەزیز (بەرەحمەت بێت) ئەو جێنۆ فرۆشیە هەڵ دەوێنیتەوه بپارێش لەوهدا ئەوێهە هەموو کەسیکی عاقل تێگەیشتنی خۆی هەیە^(۲)، ئەو درۆیەش کە شیعه بەبەلگە دەهێننەوه لە (صحیح مسلم) دا ئەو نیه کە بەو یان داناوه، لەعامری کۆری سعدی کۆری ئەبو وهقاسهوه ئەویش لەباوکیهوه کە معاویهی کۆری سوفیان (رضی اللہ عنہ) بەسعدی ووتوو: چ شتێک پێگرت لی دەکات لەوهی جێنۆ قسە ی ناشیرین بە ئەبو توراب بڵێی؟ ئەویش ووتی: سێ شت وەک پێغەمبەر (ﷺ) لەبارەیهوه دەلێ بۆیه جێنۆ پێنادەم، هەریهکی لەوانه لەو شتری (حمر النعم)^(۳) بەلامهوه خۆشهویسترن.

نەوهوی دەلێ: ئەو قسەیهی معاویه ئەوێهە کە فرمانی جێنۆ دانی بەحسن دابی، بەلکو لە هۆکاری پێگرتنی جێنۆ دانی لی پرسیوه، وەک بڵێی: گەر پێزو گەوره دانان بێ ئەوه پێکاوتە و چاکەکاری، گەر لەبەرشتی تربی ئەوه وەلامێکی تری هەیە، لەوه دەچیت سعد لەنێو کۆمەڵێکدا بووبی بە قسەو جێنۆدان بێ و ئەویش جێنۆی نەدابی و پێگری کردبێ و ئەویش ئەو پرسیاره ی لیکردبێ.

ووتویانە: پێدەچی ئەگەرێکی تریش هەلگەری کەواتاکە ی ئەوه یە، پێگری چیه لەوهی بۆ چوونی دەر بڤهیت و بۆ چوونی راستی ئێمەش بۆ خەلکی ئاشکرا بکەین کە حسن هەلەیه.^(۴)

أبو العباسی القرطبي خاوهن (المفهم) لەسەر وهسفی (ضرار الصدائی) لە علی (رضی اللہ عنہ) و ستایشکردنی بەئامادهیی معاویه لە وهداو بەراستخستنهوهی ضرار دەلێ: ئەو قسەیه بەلگەیه لەسەر ئەوهی کە معاویه فەزل و گەورهیی علی (رضی اللہ عنہ) زانیوه و لەوه شدا دووره معاویه داوای نەفرەتکردن و جێنۆ پێدانی کردبێ، لەبەرئەوهی کە معاویه عاقل و بەدین

۱ - همان سەرچاوه.

۲ - الانتصاب للصحب والال، ۷/ ۳۷۲.

۳ - مسلم، کتاب: فضائل الصحابة (۴/ ۱۸۷۱).

۴ - شرح صحیح مسلم (۱۵/ ۱۷۵).

و نەرمونیان و ئەخلاق جوان بوو، ئەوەی لێ ى دەگیردرێتەوه درۆیهو ئەوی راست بێ لەوقسانەش ئەوەیە، کەبەسەدی کۆری ئەبو وهقاسی ووتو: لە قسەووتن و جێئۆدان بەأبو توراب چ شتێ پێگرت لێ دەکات؟ ئەوەش داوای جێئۆدان و قسە پێ ووتنی نیە، بەلکو پرسیاریک بوو بۆ ئەوەی پێ ى دەربکات کە هۆکاری قسە پێ نەوتنی چیه، کە معاویه ئەوەی بیست بێدەنگ و کپ بوو، مافی خاوەنەکەشی زانی.^(۱)

دکتۆر إبراهيم الرحيلي خاوەنی کتییى (النفس القيم الانتصار للصحب والأل من افترايات السماوي الضال) دەلێ: ئەوەی لێردا بۆم دەردەکەوێت ئەوەیە: معاویه تەنیا بۆ خۆی ئەوەی بەسەد ووتوو و یستویهتی هەندێ فەزلی علی(ﷺ) بۆ دەرکەوی، چونکە معاویه پیاویکی ژێرو ووریا بوو، حەزی بەگالتە پیاوان و دەرخستنی قسەیانێ هەبوو، و یستویهتی بزانی سەد لەعەلیدا (ﷺ) چ شتیکی هەبوو، بۆیە بەوشیوازه ووروزێنەرە پرسیارەکە کردوو، ئەووه وەك ئەو قسەیهتی (ﷺ) بە ابن عباس: تۆ لەسەر ئاینی عەلیت؟ ابن عباسیش دەلێ لەسەر ئاینی عثمانیش نیم، بەلکو لەسەر ئاینی پیغەمبەری خوام (ﷺ).^(۲)

دیارە لێردا قسەى معاویه بۆ ابن عباس بۆ گالتە و خۆشی بوو، قسەش بۆ سەد بەهەمان شیوە بوو، ئەوەی شیعەش دەیهوی جێئۆی مەبەست بوو و فرمانی پێکردوو، پاکى بێ گەردى بۆ معاویه شتی وای لێ دەرکەوی^(۳) پێگیش لەویدا چەند شتیکیە:

۱. معاویه(ﷺ) خۆی جێئۆی بەعلی(ﷺ) نەداوێ تاوێ کو کەسى تر فرمان پێ بکات، بەلکو گەورە رایگرتوو، دانى بەگەورەیی وزوو موسلمان بوونی داناو، قسە سەلماوێ کانێ لەبارەو ئەو راستیە دەسەلمێنێ.

۱ - المفهم للقرطبي (۶/ ۲۷۸).

۲ - الإبانة (۱/ ۳۵۵)، شرح أصول اعتقاد الاكثاني (۱/ ۹۴).

۳ - الانتصار للصحب والأل، لا ۳۷۴.

أ - ابن کەسیر دەلێ: لەیەك پووهوه نەهاتوو: أبو موسلیمی خەولانی و کۆمەلێك
لەگەڵیدا هاتونەتەلای معاویەو پێی دەلێن: علی باشتەر یان تۆ وەك ئەوی ئەویش دەلێ
سویند بەخوا ئەزانم لەمن باشترو بەرپزترە و ئەوشیاوترە بۆ خیلافەت.^(۱)

ب - ابن کثیر لە جورەییە کۆری عبدالحمید ئەویش لەمۆغەیرەو پڕیوایەتی کردەو
دەلێ: کاتێ هەوالتی کۆژرانی علی بە معاویە گەشت، معاویە گریا، ژنەکە ی پێ ووت:
بۆی دەگری و جەنگیشت لەگەڵ دەکرد؟ ووتی: لەنیو بچی تۆ نازانی خەلکی چ فێقە و
زانستیکیان لە دەست داوه^(۲)، ئاخۆ لە ژیری و ئاین جی ی دەبیتهوه معاویە قسە بە علی
بلی، بەلکو خەلکیشی بۆ هان بدات، ئاخۆ ئەوی لی چاوەری دەکری^(۳)!.

۲- بەلگەییەکی راست نیه کە معاویە (رضی اللہ عنہ) لەجەنگەکانیداو لە ژیانی عەلیدا بە جێو
یان بەقسە ی ناشرین بەرامبەر علی (رضی اللہ عنہ) هاتیبێتەو، ئاخۆ عەقڵ قەبول دەکات دوا ی
کۆتایی هێنان بەجەنگ و مردنی جێو و قسە ی ناشرینی پێ بلی، ئەو زۆر دوورە لای
خاوەنی عەقڵان و دوورترە لەو ی بۆ جێوو قسە پێ بلی و خەلکی لەدژدا هان بدات.

۳- معاویە (رضی اللہ عنہ) پیاویکی ژیر و بلیمت و بەناوبانگ بوو، گەر بیوستبوا ی، خەلکی
بۆ قسەووتن بە علی هان بدات - دوور بی لە معاویە (رضی اللہ عنہ) - ئەو لەفونە ی سعدی کۆری
ئەبو وەقاس داوا ی قسە پێ و تن دەکات کە زیرەکی و گەورەیی و زۆر بەرپز بوو و هەردوو
بوو لەو ئاشوبەییە، ئەو کارەش کەسی کەم عاقل نایکا، چ جای معاویە.

۴- معاویە (رضی اللہ عنہ) دوا ی ئەو ی حەسەنی کۆری علی (رضی اللہ عنہ) وازی لەخیلافەت هێنا بۆ
معاویە، ئەو خیلافەت بۆ معاویە مایەو و یەکدەنگی موسلمانانی بۆ هاتەدی و هەموو
ولایەتەکان چوونە ژێردەسەتی دەسەلاتە کەییەو، کەواتە جێودان و قسەووتن بە علی چ
سوودیکی بۆ هەیی؟ بەلکو دانایی و جوان بەرپۆەردنی ئەو بریاردانە نادات، چونکە

۱ - هەمان سەرچاوە (۱۳۳/۸).

۲ - هەمان سەرچاوە (۱۳۳/۸).

۳ - الانتصار للصحب والال، ۷، ۳۷۵.

ئارامى دەرونگەكان و سەقامگىر بوونى كاروبارەكانى تىدايه، غونەى ئەوئەش لە معاويەدا (ﷺ) شاراوەنيە كە ئومەت شاھتەى بەرپۆتەبردنى رىككىان بۆ داوہ.

۵- معاويە (ﷺ) دواى بوونى بە خەليفە لە نىوان خۆى و نەوئەى عەليدا خۆشەويستى و نزيكايەتەى ھەبوو، بەوئەى لە كتيبەكانى سىرەوہ ميژوودا بەناوبانگە^(۱)، حسن و حوسەينيش سەردانى معاويەيان کردوہ و ئەويش دووسەد ھەزارى پىداون و پىى ووتون: ھىچ كەسيكەم پىش خۆم ئاوەھا نەبەخشيوە، حسين پى ووتە بەئىمە باشتريش نەدراوہ^(۲) جاريككىان حسن چوہ لاي معاويە و معاويەش دەلى: بەخىر بىى ئەى كچەزاي پىغەمبەرى خوا (ﷺ) و سى سەد ھەزارى پىداوہ^(۳)، ئەوئەش ئەو درۆيە دەمكوت دەكاتەوہ لەبەرامبەر معاويەدا درۆ درۆ بانگەشە دەكات، بەوئەى خەلكى بۆ قسەوتن بەعلى (ﷺ) ھاندابى، ئاخۆ چۆن شتى وا پرودەدات كە لەنىوان راستى و راستەقىنە دەرتەكەون و شەوق دەدەنەوہ^(۴)، ھەرەوھا ئەو كۆمەلگەيەش بەگشتى پابەند بوون بەبريارەكانى شەرع و لەجى بەجى كردنيدا پابەند بوون، بۆيە دوورە پەريزترين خەلك بوونە لەتانەدان و نەفرت و قسەى سووك و ھىچ و پوچ، ابن مسعود (ﷺ) دەلى: پىغەمبەرى خوا (ﷺ) فەرموويەتى: (ليس المؤمنين بالطعان ولا باللعان ولا بالفاحش ولا البذئي): ((ئيمانداران تانەدەرو نەفرتكارو قسەى سووك و ناشيرىنى و سووكى نالى)).^(۵) پىغەمبەرى خوا (ﷺ) رىگرىكردوہ لەوئەى جنىوو قسە بەموشرىكە مردووەكان بدري ئەى بۆ دلسۆزە چاكەكارەكانى خوا چى و چۆن دەبى، لە عائىشەوہ بەمەرفوعى رىوايەتكراوہ پىغەمبەر (ﷺ) فەرموويەتى: ((جنىوو قسە بەمردوان مەدەن، چونكە ئەوان پۆيشتون بۆ لاي ئەوكارەى ئەنجاميان داوہ)).^(۶)

۱ - ھەمان سەرچاوہ، لا ۳۶۷.

۲ - البداية والنهاية (۸/ ۱۳۹).

۳ - ھەمان سەرچاوہ (۸/ ۱۴۰).

۴ - الانتصار للمصحب والال، لا ۳۷۷.

۵ - صحيح ابن جبان، رقمك ۴۷، صحة الألباني في الصحيحة، رقم: ۳۲۰.

۶ - البخاري، رقم: ۶۵۱۶.

دوای ئه‌وه‌ی که ناشتی هاته‌دی و حسن وازی له خیلافه‌تی هینا قۆناغه‌کانی خیلافه‌تان
 رونه‌کرده‌وه. لاپه‌ره‌ی ناکۆکی و په‌رته‌وازه‌یی بپ‌چرایه‌وه‌و یه‌کده‌نگی هاته‌دی معاویه‌ش
 به‌یه‌کده‌نگی بووه‌ خه‌لیفه‌ی موسلمانان ووترایشه‌ که‌سائی چلی کۆچی بووه^(١)، به‌لام ابن
 ئیسحاق^(٢) وواقیدی^(٣) وه‌خه‌لیفه‌ ابن خیاط^(٤) ئه‌و ناشته‌وایه‌یان به‌ سائی چل و یه‌کی
 کۆچی داناوه‌ له‌و مانگه‌دا جیاوازن، که‌ ناشتی تیایدا به‌رجه‌سته‌ بووه: ئایه‌ په‌بیع‌ الاول
 بووه، یان په‌بیعی‌ الثاني، جه‌مادی یه‌که‌م بووه، یان جه‌مادی دووه‌م؟^(٥) معاویه‌ش
 کاروباری ئومه‌تی به‌په‌یه‌برد، بی ئه‌وه‌ی په‌یه‌بو فیتنه‌ خو‌ش بکات.^(٦)

– هه‌لۆیستی معاویه‌ به‌رامبه‌ر به‌ بکوژانی عثمان:

ده‌کرێ بپرسرێ معاویه‌ دوای ئه‌وه‌ی خیلافه‌تی گرت‌ده‌ست چی به‌بکوژانی عثمان کرد؟
 ابن‌ قوته‌یه‌ له‌ (عیون‌ الاخبار) دا وه‌لامی داوه‌ته‌وه‌و ده‌لێ: معاویه‌ی کورپی نه‌بو سو‌فیان،
 که‌ سائی کۆ بوونه‌وه‌ (عام‌ الجماعه‌) هاته‌دی چوه‌ مائی عثمانی کورپی عفان، عانی‌شه‌ی
 کچی عفانی کورپی عثمان‌ هاواریکردو گریاو بانگی باوکی کرد، معاویه‌ش ووتی: کچی
 برام خه‌لکی گوێپه‌یه‌یان داوه‌و ئیمه‌ش ئه‌مانه‌تان پێداون، نه‌رمونیانیمان بو‌ده‌رخستوون و
 ژیره‌وه‌ی نه‌رمونیانه‌ که‌ تو‌ره‌یه‌، ئه‌وانیش ژێرباریه‌کیان بو‌ ده‌رخستوین و ژیره‌وه‌ی رقه‌،
 هه‌موو مرو‌ثیک شمشیریک‌ی پیه‌و شوینی هاوه‌لانی‌شی ده‌زانی، گه‌ر به‌لێن بشکینین
 ئه‌وانیش په‌شیمان ده‌بنه‌وه‌، ناشانین ئیمه‌ ئه‌یه‌ینه‌وه‌ یان نه‌وان، کچی مامی ئه‌میری
 ئیمانداران بی له‌وه‌ باشته‌ ژنی به‌رده‌ستی خه‌لکی بی.^(٧)

ئه‌وه‌ش که‌ قسه‌ی ابن‌ قوته‌یه‌ پشته‌ی پێ ده‌به‌ستری، له‌و په‌یمان و به‌لێن نامانه‌ که‌ له‌
 نیوان معاویه‌ و حسندا هاته‌دی و ناشتی نیوان خه‌لکی پتویستکرد و نه‌مانی جه‌نگ و

١ - المعجم الكبير للطبراني (٢٦/٣)، دراسة في الخلفاء الأمويين، لا ٦٩.

٢ - تهذيب التهذيب (٢/ ٢٩٩) ترجمة حسن بن علي.

٣ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦٩.

٤ - تاريخ خليفة، لا ٢٠٣.

٥ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦٩.

٦ - هه‌مان سه‌رچاوه‌، لا ٦٩.

٧ - هه‌مان سه‌رچاوه‌، لا ٧٠.

پاراستنی خوین، سهریاری نهوهی نهو پینج سالهی که جهنگی حمل و سهفین و نههرهوان و میسرو شوینانی تری لهخو گرت نهوکهسانهی لهنیو برد، که به تۆمهتی کوشتنی عثمان ناویان هاتووه، لهگهڵ نهوهشدا کوشتنی عثمان لهمیشتکی زۆرینهی خهلیفهکانی نهوهی و شوینگرهکانیان مابوویهوه، سهرخستنی نهوهیهکان بو عثمان کاریکی راستهقینه بوو،^(۱) ههروهها نهو هاوانهی بهیعتیان به معاویه (رضی الله عنه) دا دهکری حهلالیان کردبی لهسهه مینهههکانی نهوهیهیهکان جنیو بهعلی درابی و کهسیان قسهی نهکردبی یان فرهمانیان بهچاکه و پینگریان لهخرابه نهکردبی، نههش ناوهکانیان: نهوهی له نهوزاعیهوه ریوایهتکراوه دهلی: خهلیفایهتی معاویه چهند هاوهلیکی پیغهمبههه (صلی الله علیه و آله) دوپاتیانکردۆتهوه لهوانه: سعدو نوسامه و جابرو ابن عمر و زهیدی کوری سابت و مهسلههه کوری موخلدو نهو سعیدی خودری و رافعی کوری خدیج و أبونومامه و نههسی کوری مالیک و پیواویتیکی زۆر، که چرای پوناکی و کانگای زانست و نامادهی دابهزینی قورئان بوون و لهپیغهمبههه (صلی الله علیه و آله) واته کهیان وهگرتوه، تابیههکانیش نهمانه بوون: عبدالرحمن کوری الاسود کوری عبد یغو و سعید کوری المسیب و عروه کوری الزبیر و عبداللهی کوری محریز و هاوشیوهکانیان دهستیان له یهکبونی تۆمهتی محمدا (صلی الله علیه و آله) نهدهکیشاهه.^(۲)

نهنجامهکانی ناشتی:

یهکهه: یهکبونی تۆمهت

(عام الجماعه) له میشتکی نهو تۆمهتهدا تۆمارکرا، نهو پرووداوه به درێژایی سهردهمهکان بووه جی شانازی تۆمهت، معاویه بهسهکردهی ههلبژاردو رهزامههه بوو، که معاویه نههیری بی و موسلمانان لهدوای پههتهوازهی لهناوهه بهو یهکبونه گهشایهوه فەزڵ لهوهشدا بو خوا بوو، پاشان سهیدی گهوهه نههنازیاری پرۆژهی چاکسازی ههههه کوری علی کوری نهو تالیب بوو (رضی الله عنه)، (عام الجماعه) بهیهکی له نیهانهکانی پیغهمبههه (صلی الله علیه و آله) و گهوههیی حسن دادههه، بهوهش گوئی بهه (العقاد) نادهه لهبههه

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ۷۰.

۲ - البداية والنهاية (۳/ ۸) نقلًا عن أثر العلماء عن الحياة السياسية في الدولة الأموية، عبد الله الحمران، لا ۸۳.

(عام الجماعه) هېرشه ههلهكهى بۆ سهر ئهو ميژوونوسانهى، كه سالى (٤١)ى يان به (عام الجماعه) ناساندووه، نوسيويتى لهوه گومراترو نهفامانهتر نيه ئهو ميژوو نوسانه سالى (٤١)ى كۆچيان به (عام الجماعه) ناساندووه، چونكه ئهو ساليه معاويه خيلافهتى داگير كردو كهسى ترى بهشدار نهكرد، چونكه ئيسلام لهسهرهتادا ساليكى واى نهبينيوه، وهك ئهو ساليه موسلمانان تيدا پهترهوازه بوون^(١)، العقاد ئهو برياره ههلهيه يداو شتيكى تازهى نههيناو، بهلكو زۆريك له ميژوو نوسه شيعه(الاثنا عشرية)يهكان لهوهدا پيشى كهوتون، معاويه ئهوهى بوشانازيبه، كه هاوهله زيندووهكان لهوماويه دا بهيعهتيان پى داوه، بى گومان زۆريك لههاوهلانى پيغهمبهرى خوا(ﷺ) بهيعهتيان پى داوه.^(٢)

لهوهشدا (ئيبن حزم) دهلى: بهيعت بهحسن درا، پاشان دهسهلاتى دابه معاويه، ئهو هاوهلانهى كه مابوون له ههر دووكيان باشت بوون و، لهپيش فعتدا سهروهت و سامانيان بهخسى و جهنگيان كرد هه موويان بهيعهتيان به معاويه دا پيشهوايهتيان تيدا بينى^(٣)، تيگهيشتنى حسن و ههلويسى هاوهلان له بهيعهتدان به معاويه تيدهگهين يان فيرى تيگهيشتنى قولى ئهوان دهبن، بۆ ئهو نايهتانهى ريگري لهجودايى و پهترهوازهى دهكه ن پهروهردگار دهفرموى: ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ١٥٣﴾ [الأنعام: ١٥٣]. ريگاي راست: قورئان و ئيسلام و ئهو خوړسكهيه (الفطرة) كه خواى گهوره خهلكى لهسهر دروست كردووه، ريكچكه كانيش: ههواو ئارهزوو پهترهوازهى و بيدعهيه، موجهيد لهبارهى نايهتى: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ﴾ دهلى: واته: بيدعهيه، گومان و گومرايه.^(٤)

خواى گهوره ريگري لهم ئومهته كردووه، وهكو ئومهتهكانى پيشتر دواى هاتنى بهلگه و كتيبى ئاسانيان كهوتنه پهترهوازه جوداييهوه، بۆيه خواى گهوره دهفرموى: ﴿وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ٣١ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ

١ - معاوية بن أبي سفيان، لا ١٢٥ للعقاد.

٢ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ١٦٧.

٣ - الفصل (٦/٥).

٤ - تفسير مجاهد، لا ٢٢٧.

فَرَحُونَ ﴿٣٢﴾ [الروم: ٣٠-٣٢] خوی گهوره هه‌والی داوه پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ری و دووره له‌وکه‌سانه‌ی ئاینه‌که‌یان به‌ش ده‌که‌ن و دابه‌ش ده‌بن بۆ چه‌ند فرقه‌یه‌ک^(١) فهرموویه‌تی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا لَّسَتْ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ [الأنعام: ١٥٩] په‌روه‌ردگار فرمانی داوه ده‌ست به‌ ئاینی خۆیه‌وه بگریت: ﴿وَاَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾.

به‌فه‌زلی خوا یه‌کبون هاته‌دی و، پاشان به‌سه‌رکه‌وتنی حسن له‌ ناشته‌وايه‌که‌یدا له‌گه‌ل معاویه‌دا یه‌کیک له‌گه‌وره‌ترین مه‌به‌سته‌شه‌رعه‌یه‌کانی یه‌کبونی موسلمانان هاته‌دی، ئه‌و مه‌به‌سته‌ش (مقصد) له‌گرنه‌ترین هۆکاره‌کانی جی‌گیر کردنی ئاینی خوايه‌، ئیمه‌ش فرمانان پێ کراوه به‌راستی و ئارام‌گرتن، بۆیه‌ پێویسته‌ هه‌واله‌کان چرپه‌کریته‌وه له‌لایه‌ن بانگه‌وازخو‌ازان و سه‌رکرده‌ی بزوتنه‌وه ئیسلامیه‌کان و له‌ناو زانایان و زانسته‌خو‌ازان له‌ پیناو چاکسازیه‌کی راسته‌قینه‌ له‌ناو موسلماناندا نه‌ک پێچه‌وانه‌، چونکه‌ نیوه‌ چاره‌سه‌ریه‌کان خراپ‌تر و زۆرت‌ره له‌وه‌ی چاک ده‌کری، شیخ عبدالرحمن سعدی قسه‌ له‌باره‌ی ئه‌و جهاده‌ په‌یه‌سته به‌موسلمانانه‌وه ده‌کات له‌خۆشه‌ویستی و یه‌که‌ده‌نگی دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌و ئایه‌ت و فهرموودانه‌ی باس‌کردووه‌، که به‌لگه‌ی پێویستی هاوکاری و یه‌کبونی موسلمانانه‌و ده‌لی: گه‌وره‌ترین جههاد هه‌ول‌دانه‌ بۆیه‌ که‌خته‌نه‌وه‌ی دلی موسلمانان و کۆیونه‌وه‌یان له‌ده‌وری ئاینه‌که‌یان و به‌رژه‌وه‌ندیه‌ ئاینی و دونیاییه‌کانیا‌نه.^(٢)

به‌ راستی وه‌رگرتنی هۆکارو شی‌وازه‌کان پوه‌وه یه‌ که‌خته‌ستی دلی موسلمانان و یه‌ که‌خته‌ستی رێژه‌کانیا‌ن گه‌وره‌ترین جههاد، چونکه‌ هه‌نگاوێکی زۆر گرنه‌گه‌ پوه‌و سه‌ربه‌ست‌کردنی موسلمانان و دامه‌زراندنی ده‌وله‌ته‌که‌یان و هوکمه‌کردنی شه‌ری خوایان، ئه‌وه‌ش تی‌گه‌یه‌شتنی خه‌لیفه‌ راشیده‌کان بووه و له‌جوانترین و پازاوه‌ترین وینه‌دا له‌ده‌سته‌به‌ردار‌کردنی هه‌سه‌نی کورپی علی (ﷺ) له‌ خیلافه‌ت بۆ معاویه (ﷺ) له‌پیناو یه‌کبونی ئومه‌ت و پاراستنی خوینی و پا‌داشت لای خوی گه‌وره‌ ده‌رده‌که‌وی.

١ - دراسات في الأهل والفرق والبدع، ناصر العقل، ٤٩.

٢ - وجوب التعاون بين المسلمين، ٥.

دووه‌م: گه‌رانه‌وه‌ی فتوحاته‌کان وه‌کو جاران

بانگه‌وازکردنی خه‌لکی بۆ هاتنه‌ ناو ئایینی خوا، یه‌کینکه له‌مه‌به‌سته‌گه‌وره‌کانی ئایینی ئیسلام و هه‌روه‌ها یه‌کێک له‌و نامرازانه‌ی، که له‌سه‌رده‌می پاشیدیندا بۆی به‌کارهێنرا بزوتنه‌وه‌ی فتوحاته‌ پێرۆزه‌کان بوو، نه‌و ناشوبه‌یه‌ش که‌بووه مایه‌ی شه‌هید کردنی عثمان (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) به‌گه‌وره‌ترین نه‌و ته‌نگه‌ژانه‌داده‌نریت، که‌توشی بانگه‌وازی ئیسلامی بوو دوای بزوتنه‌وه‌ی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی سه‌رده‌می أبوبکر (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ)، شه‌هید کردنی عثمان بووه مایه‌ی وه‌ستانی جیهاد و ئاراسته‌کردنی شمشیری موسلمانان به‌رامبه‌ر یه‌ک له‌ناشوبه‌یه‌کدا گه‌ر خوا ره‌حمی نه‌کردایه‌و هه‌سه‌نی کورپی علی (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) نه‌کردایه‌ته‌ هۆکار بۆ ناشته‌وایی له‌گه‌ڵ معاویه‌دا (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ)، نه‌وه ئه‌م ئومه‌ته‌ تیا‌ده‌چوو، سه‌رچاوه‌کانیش پێ به‌و ده‌قانه‌ن کاریگه‌ری نه‌و ناشوبه‌یان له‌ گه‌مارپۆبوونی بزوتنه‌وه‌ی جیهاد رو‌نکردۆته‌وه^(۱)، نه‌مه‌ش چه‌ند غم‌ونه‌یه‌که:

۱. له‌هه‌سه‌نی کورپی عه‌لیه‌وه (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) که‌ فه‌رمویه‌تی: به‌باشم زانی بگه‌ریمه‌وه مه‌دینه و خیلافه‌ت بۆ معاویه به‌جی به‌یتم، نه‌و ناشوبه‌ درێژه‌ی کینشاوه‌و خوینی تیا‌یدا پڕێنراو سۆز و به‌زه‌یی پچرا و سنور و جیهاد له‌کارکه‌وت.^(۲)

۲. نه‌وه‌ی أبوزرعه‌ الدمشقی ته‌خریجی کردووه به‌ إسنادی خۆی، ده‌لێ: کاتی عثمان کوژرا و جیاوازی که‌وته ناو خه‌لکی، خه‌لکی جیهاد و فتوحاتیان نه‌بوو تاوه‌کو معاویه بوو به‌ خه‌لیفه.^(۳)

۳. قسه‌ی أبوبکری مالیکی: نه‌و ناشوبه‌ روویدا و عثمان (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) شه‌هید کرا، عه‌لیش (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) دوای نه‌وجیگه‌ی گرت‌ه‌وه‌و نه‌فریقیا‌ش وه‌کو خۆی مایه‌وه تا خه‌لیفایه‌تی معاویه (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ).^(۴)

۱ - مرویات خلافة معاوية، ۳۰۹.

۲ - الطبقات، تحقیق السلي (۱/ ۳۳۱).

۳ - مرویات خلافة معاوية، ۳۱۰.

۴ - ریاض النفوس (۱/ ۲۷).

یه کیټک له نه نجامه کانی ناشتی گه پړانه وهی بزووتنه وهی فتوحات بووه، وه کو جاری جاران و له سهرده می معاویه دا سی بهری سهره کی هه بوو:

۱. بهری پړم:

نهم بهریه به گرنګترین بهره کان و مترسیتین بهره داده نریت: نه وهش به پروانین بۆ هیزی پړم و هاوسیتیان بۆ ولاتی موسلمانان، سهرباری خاوه ننداریکردنی سوپایه کی پیاده بی و کهشتی ده ریایی که پیکخستن و شاره زاییه کی له پراده بهری هه بوو، نه وهش وهای کرد موسلمانان پالبدات له پرووی ده ریایی و ووشکانیه وه جهنګی پړم بکن.

۲. بهری پړژاوا (جبهه المغرب).

نهم بهریه په یوه نندیه کی توندو تۆلی به بهری پړمه وه هه بووه، نه وهش له بهر بوونی موسته عمه ره پړمه کانی ولاتی مه غریب و کاریگه ریه کی گوره شی هه بوو له تنګه ژه خستنه وهی بزووتنه وهی فتوحاته ئیسلامیه کان له و ناوچانه دا.

۳. بهری سیجستان و خوراسان و ماوراء النهر.^(۱)

خوراسان و سجستان به ولاته یه کهمه کان داده نریت، که دواي شهید بوونی عثمان (رضی الله عنه)^(۲) دژ به موسلمانان هه ستانه وه، بیگومان معاویه (رضی الله عنه) مه شخه ل گه لیکی پرونی به جی هیشت له سیاسه ته جهاده کهیدا و خلیفه بن خیاط له میژووه کهیدا باسی کردووه ده لی: کو تا شتیك معاویه وه سیه تی پیکرد بی نه وهیه: ده ست بخه نه گه روی پړم، چونکی ئیوه به نه هیشتنی نه وان نه ته وه کانی ترتان ده که ویتته ده ست^(۳)، معاویه بۆ جی به جیکردنی و هیئانه دی نه و سیاسه ته له ماوهی خیلافه ته کهیدا کو مه لیك هه نګاوی گرت بهر.

أ - گرنګی دان به پړۆسه ی پارتییزانی و به به شکردن و په رتکردن، له پیناو هیئانه دی ئامانج گه لیك له وانه:

۱ - مه به ست به زار وهی (ماوراء النهر) نه و ولاتانه یه که له و دیوو ده ریای جه یونه.

۲ - مرویات خلافة معاویه، ۶، ۳۱۴.

۳ - تاریخ خلیفه، ۶، ۲۳۰.

* په رتکردنی نه ته وهی پړوم و ماندوووکردنی.

* برینی ده ستپیشخه ری پړوم و خستنیانه بهرگریه کی بهرده وامه وه.

* ناچار کردنی پړوم، که هیزه کانیان بهش بکن و به هیرش گه لیکی یه کلاکه رده وه و به هیز دژبه ده ولته تی نیسلامی نه توان.

ب - هیرش کردنه سهر پړوم له جهرگهی ولاتیان و گه مارژدانی پایه ته خته که یان وله وهش وره یان لاواز ده بی و ترس خستنه دلپانه وه.

ج - بهر ته سکردنه وهی هیزی دهریایی پړوم له ریگهی سهر دهریای شام و له وهشدا بیبه شکردنی که شتییه پړومیه کان له پیگه دهریاییه کانی خویاندا، سیاسه تی معاویه (رضی الله عنه) له بهره ی پوژتاوا دا (المغرب) بهم شیوه یه ی خواره وه بوو:

۱. معاویه گرنگیه کی ته وای به بهره ی پوژتاوا دابوو به جزی خوی سهر په رشتیاری ده کرد و تاسالی ۴۷ کوچی مهرجه عی راسته وخوی سهر کرده کانی نهو بهر یه بووه، سالی ۴۷ که نه و ساله که بهره ی مغرب خرایه پال والی میسر.

۲. معاویه (رضی الله عنه) بو دامه زرانندی پیگه یه کی جیهادی پیشکه وتوو له نیو جهرگهی ولاتی مه غریبدا کاریکرد، که سهر بهرزی بوو بو نیسلام و موسلمانان، نه وهش به دامه زرانندن دروستکردنی شاری قهیره وان.^(۱)

سیاسه ته کانی معاویه (رضی الله عنه) له بهره ی سجستان و خوراسان و ماوراء النهر بهم شیوه یه بوو:

۱. معاویه (رضی الله عنه) پشتی به سهر کرده ی پژگاریکاری سجستان و خوراسان له پوژگاری عثماندا (رضی الله عنه) به ست، که عبدالله ی کوری عامر (رضی الله عنه) بوو، داوای لی کرد جاریکی تر فته ی بکاته وه.

۲. کارکردن بوچه سپانندی حوکی نیسلامی وبلاو کرده وهی بانگه وازی نیسلامی لهو ناوچه یه داو له ریگهی نیشته جیکردنی په نجا هه زار خیزانی عهره ب له خوراساندا.^(۱)

۱ - مرویات خلافة معاویه، ۳۶۳.

گه رخوای گه وره نه بوايه و، پاشان دهسته بهرکردنی حهسه نی کوری علی له خيلافهت
بو معاويه نه وه وه کو جارانی فتوحات و جيهاد نه ده گه رايه وه.

یه کئ له نه نجامه کانی نه و ناشتی یه به دیهانتی نه و مه بهسته شه رعیه گه وره یه بوو،
چونکه یه کبونی نیوان موسلمانان به پیی قورئان و سونه تی پیغه مبه ر (ﷺ) به ره ه می
پیروزی هیه له دونیای موسلمان، گه ر ئومه تیش به گشتی و سه رکرده کان به تاییه تی نه م
مه بهسته گه وره یه یان له گوئنا و خستیانه بهرچاوو له ژيانیدا جی به جییان کرد، نه وه هه ل
ومهرج و بو بالادهستی ده ره خسی.

سی یه م: ده رکردنی خه واریج ده ولته

یه کئ له نه نجامه کانی نه و ناشتییه ده رکردنی خه واریج بوو له ده ولته تی ئیسلامی
به هوئی لاواز کردنیان، بیگومان معاویه توانی به هیزو به رنگاری بزوتنه وه که ی فروقه بن
نوفل الشجعي و بزوتنه وه که ی (المستورد بن علف التیمی) و بزوتنه وه ی حیان بن ظبیان
السمی که هه موویان له کوفه ده رکه وتن^(۲)، بزوتنه وه که ی یزید الباهلی و سهم الهجیمی
و بزوتنه وه که ی قریب الأزدي و زحاف الطائي و نه وانه ی تر له به سه ره بوون^(۳) هه موویانی
لاواز کرد، ئیره شوینی نه وه نیه دریره ی نه ومله لانییه ی نیوان ده ولته تی ئیسلامی و
خه واریج باسبکه یین، به لکو له هه ولتی برپاردانی نه نجامیکی سروشتی نه و ناشتییه،
نه ویش به رته سه رکرده وه به ره رنگارونه وه ی خه واریجه، بویه بزوتنه وه ی خه واریج له سه رده می
معاویه (ﷺ) سه ریپانه و هه ره مه کیانه و بی ریکه ستن بوو، پرۆسه کانیان شیوه ی
خوکوشتنیکی کومه لکاری هه بوو، چونکه به کومه لکی که م نه هاتنه مهیدان و بی
ئاماده یی و ره خساو نه ده بوون پیوستیان به سه رکرده یه تیکی ووشیار بوو بتوانی زیره کی و
جوامیریان له به دیهتانی ئامانجه کانیان به به ره ییتی، هه له ی بزوتنه وه کانی پیشوویان
دووباره ده کرده وه له و نه زمونانه سویدیان نه ده بیینی و له بانگه شه کانیان دیاربوون له شیوازی

۱ - مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، ۳۶۶، ۳۶۵.

۲ - هه مان سه رچاوه، لا (۱۹۶، ۱۷۹).

۳ - هه مان سه رچاوه، لا (۱۹۷، ۲۰۸).

وتووژوو به هیزه وه ههولئ سه پاندنیان بیرخویان ده دا به سهر کۆمه لگهی موسلماناندا، تیکه لکردنی ئهو پالنه ره ئاینیهی که خه واریج بانگه شهی ده کرد له گه ل پالنه ره ده مارگریه نه فامیه کانی بزوتنه وه کانیان خۆی له تۆلهی سه ندنه وهی کوژراوه کانیان ده بینیه وه هه ستیان به نامۆیی له نیو کۆمه لگهی موسلمان ده کردو ویستی هه له اتن و باوه رپان وه هابوو که کوشتنی موسلمانان باشترو له پیشتره له جیهادی بی باوه رپان، بۆیلا و کردنه وهی بانگه وازه کانیان به شوین خاکیکهی نویدا ده گه رپان و گرنگیان خستبووه سهر هه ندی شاری عیراق، به تاییه ت کوفه و به سره ^(۱) بۆیه ئه نجامه به ده ست هاتوو هه کانی ئهو ناشته واییه گوشاری بوو بۆ سهر خه واریج.

- کۆتاهاتنی سه رده می خیلافه تی راشیدی:

به ده ست هه لگرتنی هه سه نی کورپی علی بۆ معاویه (رضی الله عنه) سه رده می خیلافه تی راشیدین کۆتایی هات، بیگومان پیغه مبه ری خوا (رضی الله عنه) فه رمووی: پیغه مبه رایه تی تانه و کاته ی خوای گه وره بیه وی له ناویاندا ده مینی، پاشان که ویستی لی بی هه لیده گری، پاشان خیلافه یه کتان بۆ ده هینی که به رنامه ی پیغه مبه رایه تی بی ت، ئینجا هزی لی بی ت هه لی ده گری و پادشایه تی هه کی ته مبه کهر ده هینی، خوا چۆنی بوئ ئه مینیته وه ئینجا ئه ویش ناهیلئ، پاشان پادشایه کی زۆردار ده هینی و تاویستی لی بی ده مینیته وه، پاشان خوای گه وره ئه ویش ناهیلئ، پاشان خیلافه یه کی تر دی، ئینجا خیلافه یه کی پیغه مبه ریه تی ده هینی، پاشان بیده نگ بوو ^(۲)، رونی کردۆته وه که خیلافه تی پیغه مبه ریه تی سی سائه، پاشان خوای گه وره پادشایه تی ده هیتی، یان ده سه لاتی هه رکه سیکی بوئ ^(۳)، هه روه ها پیغه مبه ر (رضی الله عنه) فه رموویه تی: ((الخلافه فی امتی ثلاثون سنه، ثم ملک بعد ذلک): واته: ((خیلافه ت له ئومه ته که م سی سائه و پاشان دوا ی ئه وه پادشایه تی هه ^(۴)، به خیلافه تی حسن سی سالی ته واهو بوو، له ره بیعی یه که می سالی چل ویه ک خیلافه تی بۆ

۱ - هه مان سه چاره، لا (۲۰۹، ۲۱۰).

۲ - مسند احمد (۴/ ۳۷۱ - ۳۷۲)، سلسله الاحادیث الصحیحه.

۳ - سنن ابی داود شرح عیون المعبود (۵۱۲/ ۲۵۹)، صحیح سنن الالبانی (۳/ ۸۷۹).

۴ - سنن الترمذی شرح تحفه الاحوذی (۶/ ۳۹۵ - ۳۹۶) حدیث حسن.

معاویه جی هیشت، نهووش له گه‌ل مردنی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) سی سالی ته‌واوه، چونکه پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) له په‌بیعی یه‌که‌م له‌سالی یانزه‌ی کۆچیدا کۆچی دوا‌یی کرد، نهووش یه‌کی‌که له‌به‌لگه‌کانی پیغه‌مبه‌رایه‌تی^(۱) به‌ووش قۆناغی خیلافه‌تی پیغه‌مبه‌ری‌تی به‌ده‌ست هه‌لگرتنی حسن (ﷺ) له‌خیلافه‌ت بۆ معاویه (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) له‌مانگی په‌بیعی یه‌که‌می سالی ۱۷ کۆتایی هات.^(۲)

نهو فەرمووده‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) ئاماژه ده‌کات بۆ چه‌ند قۆناغی‌کی میژوو‌یی:

۱. سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ر.

۲. سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدی‌ن.

۳. سه‌رده‌می پادشای توند.

۴. سه‌رده‌می پادشای زۆردار.

۵. خیلافه‌ت له‌سه‌ر به‌رنامه‌ی پیغه‌مبه‌ریه‌تی.

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پونیکردۆته‌وه که خیلافه‌ت پیغه‌مبه‌ری و سۆزو پاشان پاشایه‌تی و سۆز ئه‌بی^(۳)، ده‌شکرێ که‌سانی دوا‌ی خه‌لیفه راشیدی‌نه‌کانیش به‌خه‌لیفه نابهری، گه‌رچی پادشاش بن و خه‌لیفه‌ی پیغه‌مبه‌رانیش نه‌بن، به‌به‌لگه‌ی نه‌وه‌رمووده‌یه‌ی که بو‌خاری و مسلم له (صحیحه) کانیا‌ندا له‌أبو هوره‌یره‌وه رپوا‌یه‌تیان کردوه ئه‌ویش له‌پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) که‌فه‌رموویه‌تی: (کانت بنو‌اسرائیل یسوسهم الانبیاء، کلما هلك بنی خلفه بنی وانه لانسبی بعدی، وستکون خلفا و فتکثر): واته ((به‌نی ئیس‌رائیل پیغه‌مبه‌ران کاروباریانیان به‌پۆیه ده‌بردن، هه‌رکه پیغه‌مبه‌ریک نه‌مایه پیغه‌مبه‌ریکی تر جی‌گه‌ی ده‌گرته‌وه‌و دوا‌ی منیش پیغه‌مبه‌ریکی تر‌نیه، به‌لکو جی‌نیشین وزۆرن))، وتیان: فەرمانمان به‌چی پێ ده‌که‌ی؟ به‌یه‌تیان پێ بده‌ن و مافیان پێ بده‌ن^(۴)، (زۆرئ‌ه‌بن - فتکثر)

۱ - البداية والنهاية (۸ / ۱۶).

۲ - مرویات خلافة معاوية، لا ۱۶۵.

۳ - سنن الدارمی (۲ / ۱۱۴) الاشارة الفتاوی (۳۵ / ۱۴).

۴ - البخاری، رقم: ۳۴۵۵.

به‌لگه‌یه‌له‌سەر ئه‌وه‌ی جگه‌ له‌خه‌لیفه‌پاشیدییه‌کان، چونکه‌ پاشیدییه‌کان زۆرنه‌بوون، ((وفوایعه‌ الاول فالاول)) یش به‌لگه‌یه‌ له‌سەر ئه‌وه‌ی جیاوازنه‌بن، پاشیدییه‌کانیش جیاواز نه‌بوون، هه‌روه‌ها ((مافی خۆیانیان پێ بدهن، خۆی گه‌وره‌ش لیپرسینه‌وه‌یان له‌گه‌ڵ ده‌کات له‌وه‌ی به‌رپرسیاریانی کردووه‌، به‌لگه‌یه‌ له‌سەر ئه‌وه‌ی ئه‌هلی سوننه‌ له‌وه‌ی له‌سه‌روه‌ت و ده‌سکه‌وت مافی ئه‌میره‌کان به‌دن^(۱)، بۆیه‌ معاویه‌ باشترین پادشای ئهم ئومه‌تیه‌ و ئه‌وانه‌ی پێش ئه‌ویش خه‌لیفه‌ی پێغه‌مبه‌ریه‌تی بوون، ئه‌ویش خه‌لیفایه‌تیه‌که‌ی پادشایه‌تی بوو، پادشایه‌تیه‌که‌شی په‌همه‌ت بوو، سودی زۆری بۆموسڵمانان هه‌بوو له‌کاتی خه‌لافه‌ته‌که‌ی باڵی کێشابوو به‌سه‌ریاندا، معاویه‌ گه‌رچی زاناو خاوه‌ن وه‌رع و دادپه‌روه‌ بوو وه‌کو خه‌لیفه‌کانی پێشووتر نه‌بوو هه‌روه‌ک له‌داری نێوان دلسۆزانی خواو فریشتان و پێغه‌مبه‌رانیش ئه‌و جیاوازیه‌ هه‌یه‌، که‌ ئه‌وه‌ ئیماره‌ته‌که‌ی گه‌رچی به‌کو‌ده‌نگی هاوه‌لانی‌ش راستبێ و حسن(رضی‌الله‌تعالیه‌) خه‌لافه‌تی پێ دا به‌لام له‌سه‌ربه‌نامه‌ی خه‌لیفه‌کانی پێش خۆی نه‌بوو، چونکه‌ ئه‌و سنوری رێپێندراوه‌کانی(المباحات)ی فراوانکردنه‌وه‌ که‌ چوار خه‌لیفه‌که‌ی پێشوو خۆیان لێ ده‌پاراست خه‌لیفه‌ش و ته‌رجیحه‌دانیان له‌عیبادات و معامله‌دا پوون و بێ په‌رده‌یه‌.^(۲)

این خلدون مه‌ودای ئه‌و گۆرانکاریه‌ی دیاریکردووه‌که‌ رویداوه‌، بۆیه‌ ده‌لێ: گه‌رچی بۆ پادشایه‌تی گۆراوه‌، به‌لام واتای خه‌لافه‌ت هه‌ندیکی هه‌رمابوو، به‌لکو‌ گۆرانکاریه‌که‌ له‌ده‌سه‌لاتدراو بوو، دواي ئه‌وه‌ی ئاین گۆرا بۆده‌مارگیری و شمشیر، مه‌به‌ستی له‌وه‌ش دواي ئه‌وه‌ی خه‌لکی به‌ئامۆژگاری ئاین مامه‌له‌یان ده‌کرد خه‌لافه‌تیش شورا بوو، ده‌سه‌لات وه‌های لێهات پشت به‌ده‌مارگیری وه‌یز بیه‌ستی، به‌لام واتاو مه‌به‌ست و ئامانجه‌کانی خه‌لافه‌ت وه‌کو خۆیان مانه‌وه‌، واتا مه‌به‌ست و ئامانجه‌کانی ئه‌و پادشایه‌تیه‌ ته‌نها به‌دییه‌تانی مه‌به‌سته‌کانی ئاین و کاردن بوو به‌پێی شه‌ریعه‌تی ئیسلام به‌دادگه‌ری و جی به‌جیکرنی ئه‌و ئه‌رکانه‌ی ئیسلام فرمانی پێکردووه‌، ئه‌و قوناغه‌شی پونکردۆته‌وه‌ که‌ خه‌لافه‌ت پێداتپه‌ربووه‌ ده‌لێ: پوونه‌ که‌ خه‌لافه‌ت سه‌رتا بێ پادشایه‌تی بووه‌، پاشان

۱ - الفتاوی (۱۵ / ۳۵).

۲ - الناهیه عن طعن أمير المؤمنين معاویه، لا ۷۸.

واتاکەى ئالۆزو تىکەل بەپادشایەتى بوو، پاشان پادشایەتى یەکلا بویەو و دەمارگیری تىکەل بەخیلافەت بوو.^(۱) قۇناغى یەكەم: ئاماژەى بۆکردوو ئەو سەر دەمى خەلیفە راشیدینەکانە کە سەر دەمى خیلافەتى پوخت و کاملە، قۇناغى دووهم: سەر دەمى خەلیفەى ئەمەوى و عباسیە پىگىرىش نیه لەو ەى کە عثمانیەکانیش ئەو سەر دەمى خیلافەتى تىکەل بەپادشایەتییان پادشایەتى تىکەل بەخیلافەتە بکەن: واتا لەوکاتەدا مەبەستەکانى بەدى ھاتوو. قۇناغى سى یەم: سەر دەمى پادشایەتى پروو نە کە مەبەست لى ى خودى پادشایەتى مەبەستە دونیایەکانە و جیاوازیۆتەو لە راستەقینەى خیلافەت یان واتە ئایینەکان، ئەو ەش وەسف یان شیکردنەو ەى ابن خلدونى میژوونوسى تیگەیشتوو وشارەزای ئەوپەر سەندن و قۇناغانیە کە خیلافەتى پىدا تیپەرپوو.^(۲)

بىگومان خیلافەتى راستەقینە، خیلافەتى پیغەمبەریتى سى سالى بەرەوام بوو، ئەویش سەر دەمى خەلیفە راشیدىەکانە وپاشان گۆرا بۆ پادشایەتى، بەلام بۆ ئەو ەى حەقیقەت دەربەرین پیویستە ئەو دیاریکردنە رەچاوبکریت، ئەو بەخیلافەت کۆتایی نەھاتبوو، بەلکو مەبەستەکانى مابوو، گۆرانیش لەوبناغەییەبوو کە بناغەکەى لەسەر داندرا ودامەزرا، بەلام حەقیقەتەکەى وەک خۆى مایەو، کەواتە گۆرانە کە گشتى نەبوو، بەلکو بەشیکى بوو واتە: خیلافەت لەسەر دەمى یەكەمدا خیلافەتى کامل و نمونەیی بوو، پاشان لەروپوێکەو یان لەچەند روپوێکەو لەو نمونەییە کە مېو، بەلام زۆریەى رەگەزەکانى مایەو، خیلافەتیک بوو کە مەتر لەپەدا بوو یان خیلافەتى تىکەل بە پادشایەتى بوو^(۳)، بۆچونى گشتى لەئىسلامدا خۆى بە نمونە دەبەستیتەو یان بەخیلافەتى پیغەمبەریتى یان خیلافەتى کامل، کە لەسەر شوارا و ەلئۆاردنى ئومەتەو دەو سستیتەو، گەرچى واقع و ەل و مەرج و ھۆکارە کۆمەلایەتەکانیش گەیاندى ئەو پەرەسەندنە، ەلگرتنى ئەوبارەیان قبول کردنى کاتى نیه و لەروپوێ پیویستەو نیه، بەلکو پیویست دەکات نمونەى کامل و ەمیشە لەبیری راي گشتیدا بوونى ەبى، تەنیا بەرپەوینەى ئەو گەرانەو بۆ بەدیھیتانى

۱ - مقدمة ابن خلدون، النظريات السياسية، لا ۱۹۵.

۲ - ەمان سەرچاوە، لا ۱۹۵.

۳ - ەمان سەرچاوە، لا ۱۹۷.

نمونه‌ی کامل، بویه نویسنده‌ی نسیسنامه‌ی پهلوی به پادشاهان به پادشاهان و بنه‌ماکانیشی له‌ووه پوخته‌کراوه جیاوازی نیوان نهو خیلافته راسته‌قینه و شه‌ریه‌ی کردوه له‌گه‌ل نهوخیلافته واقعیه‌ی کهم یان زور له راسته‌قینه که دورکه‌وتوته‌وه.^(۱)

ابن تهیمه باسی کردوه: گواستنه‌وه‌ی خیلافته بو پادشاهیته‌ی والی و قازی و نه‌میره‌کانیشی ته‌نیا ته‌واوی نه‌وکه‌سانه‌نیه به‌ته‌نیا، به‌لکو ناته‌واوی ده‌سه‌لاتدارو خه‌لکه به‌گشتی، چونکه نیوه چون بن ناوه‌هاش به‌ریوه‌ته‌برین، خوی گه‌وره‌ش فه‌رمویه‌تی: ﴿وَكَذَلِكَ نُولِي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا﴾ [الأنعام: ۱۲۹].

بی‌گومان ده‌ولته‌تی خلیفه‌ی راشیدی‌نه‌کان نه‌ما و بویه پادشاهیته‌ی و ناته‌واویته‌ی له‌نه‌میره‌کان ده‌رکه‌وت و چند که‌سیکی که‌می به‌شدار بووی به‌درما‌بون وهاوه‌لانیس نه‌مان له‌نیما‌ره‌تی زوبیر و عبدالملیک دا، کوی تایعی تایعه‌کانیش له‌کو‌تاییه‌کانی ده‌ولته‌تی نه‌مه‌وی و سه‌ره‌تا‌کانی ده‌ولته‌تی عباسی نه‌مان.^(۲)

– نایه معاویه به‌یه‌کیک له‌دوانزه خلیفه‌که‌داد نه‌ری؟

جابرکوری سمره (رحمته‌اللهه) ده‌لی: له‌گه‌ل باوکمدا ریویشتمه لای پیغه‌مبه‌ری خوا (رحمته‌اللهه) گویم لی‌بووده‌یفه‌رموو: (إن هذا الامر لا ینقضی حتی یمضی فیهم اثنا عشر خلیفة) واته: ((نه‌م کاروباره‌ی نایینه ته‌واو نابی تا دوانزه خلیفه‌کانی تیایدا بی))، پاشان له‌سه‌رخو قسه‌ی کردوه له‌منی شارده‌وه، به‌باوکمم ووت: پیغه‌مبه‌ر (رحمته‌اللهه) چی فه‌رموو؟ ووتی: ((گشت نه‌و دوانزه خلیفه‌یه قوره‌یشین))^(۳)، له‌ریوایه‌تیکی ترده‌له‌جابه‌وه نسیس‌لام تادوانزه خلیفه‌که سه‌ربه‌رزو عه‌زیزه هه‌موو قوره‌یشین))^(۴)، هه‌رله‌ریوایه‌تیکی ترده‌له‌وه: ((نه‌م نایینه سه‌ربه‌رزو عه‌زیزه تا دوانزه خلیفه‌که هه‌موویان قوره‌یشین))^(۵) أبووداود له‌سونه‌که‌یدا زیادی کردوه به‌نیسنادی خوی له‌جابه‌وه (رحمته‌اللهه) ده‌لی: که‌گه‌رایه‌وه مالی خوی و کۆمه‌لی قوره‌یش هاتن و ووتیان: پاشان چی ده‌بی؟ فه‌رموو: ((ده‌بیته‌ کوشتارو

۱ - الفتاوی (۱۵ / ۳۵).

۲ - هه‌مان سه‌رچاوه (۲۰۷ / ۱۰).

۳ - صحیح مسلم علی شرح النووی (۵۰۲ / ۱۲).

۴ - هه‌مان سه‌رچاوه (۵۰۳ / ۱۲).

۵ - هه‌مان سه‌رچاوه (۲۰۳ / ۱۲).

ناشوب))^(۱) ابن کثیر ئەم فەرمودەییە پاقە کردوو دەلی: واتای ئەم فەرمودەییەش دان نانه بەبوونی دەخەلیفە چاک کە دادگەری بەر جەستەدەکەن، چوارکەسیان لی هاتوو کە أبوبکر و عمرو عثمان و علی (رضی اللہ عنہ) بەلای گەوره زانایانیشەو بیگومان عمری کوری عبدالعزیزیان تێدایە و هەندێ لەخەلیفەکانی (بنی العباس)یش، قیامەتیش نایەت تا ولایەتیان نەیتەدی و مەهدی موژدەپێدراویش یەکیکە لەودوانزەکەسە کە لە فەرمودە داموژدە پێدراو... لەپال ئەوانیش کە ابن کثیر باسی کردوو پێنجەمین خەلیفە راشیدی نیش دێ کە ئەمیری ئیماندران حەسەنی کوری عەلیە (رضی اللہ عنہ)، بیرو بۆچونی ئەهلی سوننە و شیعە ئیمامیشم پوونکردۆتەو لە: (أسمى المطالب في سيرة المؤمنين علي بن ابي طالب شخصية وعصره) هەرکەسیک باسی تەواوی ئەوی باتەماشای بکات و سوپاسی دەکەم، سەبارەت بەقۆناغی دوانزە خەلیفە کە ئەو بەپشت بەستن بەورووێ کە ابن کثیر باسی کردوو، ئەو ئەم قۆناغەش تاییەتمەندە بەوێ زەمەنەکی تێکەڵ بەگشت ئەو قۆناغانە، خەلیفەکانی ئەم قۆناغەش دەرکەوتیان لەم ئومەتەدا یەک لەدوای یەکەو پەرتیشن، ئەوێش سۆزی و میهری خوا یە بۆ ئەم ئومەتە، دەسپێکردنی ئەو خەلیفانەش بەکۆچی دواوی پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەست پێ دەکات، واتە: بەخیلافەتی أبوبکر (رضی اللہ عنہ) و تەواو بوونی ئەو قۆناغەش بەدەرکەوتنی کۆتایان لەئاخێرەماندا تەواودەبێ.^(۲)

ئایە حەسەنی کوری علی (رضی اللہ عنہ) لە بەهیزی یان بێ هیزی بۆ معاویە دەستبەرداری خیلافەت بوو؟ بەلک و حەسەنی کوری علی (رضی اللہ عنہ) لەهیژدا بۆ معاویە دەست بەرداری کرد، ئەمەش نیشانەو بەلگەگەلیکە:

۱. ئەو شەرعیەتە ی حسن هەیبوو:

بەیعەت پێدانی لەمانگی ڕەمەزانی سالی ۴۰ی کۆچی بوو، دواي شههید کردنی علی (رضی اللہ عنہ) ئەمیری ئیماندران، حسن دواي ئەو بەشورا هەلبۆژدرا و خەلیفە ی شەرعی حیا جازو یەمەن و عێراق و گشت ئەو شوێنانە بوو کە لە ژێر دەسلاتی باوکیدا بوون، شەش مانگ لە خیلافەتە کەیدا بەردەوام بوو، ئەو ماویەش دەچیتە نیو ئەو خیلافەتی راشیدی

۱ - سنن أبي دود مع شرحها عون المعبود (۱۱/ ۲۴۹)، صحیح سنن الالبانی (۳/ ۸۰۷).

۲ - مرویات خلافة معاوية، لا ۱۶۵.

که پیغمبره‌ری خوا (ﷺ) ناماژه‌ی پیداوه که‌سی سالّه و پاشان نه‌بیته پادشایه‌تی، ترمزی به نیسنادی له پیغمبره‌ری خوا (ﷺ) ریواته‌ی کردوه پیغمبره‌ر فرموویه‌تی: ((الخلافه فی أمتی ثلاثون سنه ثم ملک بعد ذلک) واته: ((خیلافه‌ت له ثومته‌که‌مدا سی سالّه، دواى نه‌وه پادشایه‌تیه)).^(۱)

ابن کثیر له باره‌ی نه‌وه‌ر مووده‌یه ده‌لئ: سی سالّه‌که به‌خیلافه‌تی حه‌سه‌نی کوپری علی ته‌واوبوو، چونکه له ره‌بیعی یه‌که‌می سالی چل و یه‌ک بۆ معاویه وازی خیلافه‌ت هینا، له‌وه‌فاتی پیغمبره‌ر (ﷺ) تائه‌وکاته سی سالی ته‌واوبوو، چونکه له‌ره‌بیعی یه‌که‌می سالی یانزه‌ی کوچی دوا‌یکردوه، نه‌وه‌ش یه‌کیکه‌له نیشانه‌کانی پیغمبره‌ری خوا (ﷺ)^(۲)، به‌وه‌ش حه‌سه‌نی کوپری علی پینجه‌مین خه‌لیفه‌ی راشیدین^(۳)، زۆریکیش له‌زانایانی نه‌هلی سوننه له‌باره‌ی شه‌ریعه‌تی خیلافه‌تی حه‌سه‌نه‌وه قسه‌یان کردوه، له‌وانه ابوبکر بن‌العربین^(۴) وقاضی عیاض^(۵) و ابن کثیر^(۶) و پافه‌کاری طحاوی^(۷) و مناوی^(۸) و ابن حجر الهیثمی^(۹).

نه‌گەر حسن بیویستایه به‌و پیّه شه‌ریعه‌تی هه‌یه نه‌یتوانی معاویه مان‌دوبکات و هه‌لمه‌تیکی راگه‌یان‌دنی به‌هیزی له‌نیو خه‌لکی شامدا ده‌ست پئ ده‌کرد بۆ راکیشانی متمانه‌یان یان به‌لای که‌مه‌وه پیگه‌ی معاویه‌یان لا لاوازیبکات، بیگومان هیزیکی مه‌عنه‌وی و رۆحی هه‌بوو به‌وینه‌یی شه‌ریعه‌تی هه‌بوو به‌رته‌وه‌ی که‌چه‌زاونه‌وی پیغمبره‌ری خوا بوو (ﷺ).

۱ - سنن الترمذی مع شرحها تحفة الأحوذی (۳۹۷/۶) حدیث حسن.

۲ - البدایة والنه‌ایة (۱۳۴/۱۱).

۳ - مائثر الأناقة (۱۰۵/۱) مرویات خلافة معاویه، لا ۱۵۵.

۴ - کلام القرآن لابن‌العربی (۱۷۲۰/۴).

۵ - شرح النووي علی صحیح مسلم (۲۰۱/۱۲).

۶ - البدایة والنه‌ایة (۱۳۴/۱۱).

۷ - شرح الطحاوی، لا ۵۴۵.

۸ - فیض‌الق‌دیر (۴۰۹۹/۲).

۹ - الصواعق‌المحرقة (۳۹۷/۲).

۲. هه‌لسه‌نگاندنی هه‌سه‌نی کوری علی بۆ هه‌لۆیسته‌کان و توانا

سه‌رکردایه‌تیه‌که‌ی:

کاتی نه‌فیری کوری هه‌زه‌می پێ ی ووت: خه‌لکی وه‌های داده‌نێن که‌خه‌لافه‌تت بۆی، ووتی: ئێسک و پروسکی عه‌ره‌م له‌به‌رده‌ستدا بوو، ناشته‌واپی هه‌رکه‌سم بکردایه‌ ناشته‌واپان نه‌کردو دوژمنایه‌تی هه‌رکه‌سم بکردایه‌ جه‌نگان نه‌کرد، بۆیه‌ له‌به‌ر په‌زامه‌ندی خوا ده‌ستم لی هه‌لگرت.^(۱)

ئه‌وه‌ش شایه‌تیه‌که‌ له‌هه‌سه‌نه‌وه‌(ﷺ) به‌وه‌ی له‌هه‌لومه‌رجیکی به‌هه‌یزدا بوو. شوێنکه‌وتوانیشتی ناماده‌ی جه‌نگ و ناشتی بوون، هه‌روه‌ها توانایی وتاریژی و زمان پاراوی پونی هه‌بوو، سۆزی پاستگۆیانه‌ و کاریگه‌ری به‌هه‌یزو نژیکی له‌په‌غه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) هه‌بوو، ئه‌وه‌ش توانا و هیژی زۆر پێداوو، به‌لگه‌شمان بۆ ئه‌و ده‌رحونه‌یی خه‌لکی کوفه‌ له‌گه‌ڵ باوکیدا، ئه‌بو موسای ئه‌شعه‌ریش(ﷺ) له‌ده‌رحوون و کوشتار ریگریکردن و ئه‌وناگادارکاریه‌ی به‌گۆیدان که‌له‌ په‌غه‌مبه‌ره‌وه‌(ﷺ) بیستوو له‌به‌شداریبوون له‌ناشوبه‌دا.^(۲)

علی(ﷺ) پێش حسن، محمدي کوری أبوبکر و محمدي کوری جعفری نارد، به‌لام له‌کاری خۆياندا سه‌رکه‌وتوو بوون، دواي ئه‌وه‌ش علی هاشمی کوری عوتبه‌ی کوری ئه‌بو وه‌قاسی ناردوه‌، ئه‌ویش له‌کاری خۆیدا شکستی هه‌نا، ئه‌وه‌ش بۆ ئه‌و بوو أبوموسا کاریگه‌ری له‌سه‌ریان هه‌بوو^(۳)، علی عبدالله عباس نارد ئه‌ویشان سارد کرده‌وه‌، بۆیه‌ عماري کوری یاسر و هه‌سه‌نی نارد^(۴)، حسن کاریگه‌ری پوونی هه‌بوو، بۆیه‌ له‌نیوخه‌لکه‌که‌دا هه‌ستاو ووتاریکی دا ووتی: ئه‌ی خه‌لکینه‌ به‌ده‌م بانگه‌وازی ئه‌میره‌که‌تانه‌وه‌ به‌چن و بۆلای براکاتنان به‌رێکه‌ون، چونکه‌ بۆ راپه‌راندنی ئه‌م ده‌سه‌لات و کاره‌ که‌سی ده‌دۆزێته‌وه‌ بۆی

۱ - البداية والنهاية (۲۰۶/۱۱).

۲ - تاريخ الطری (۵/ ۵۱۴) مصنف ابن أبي شيبة(۱۲/۱۵) إسناده حسن.

۳ - خلافة علي بن أبي طالب، لا ۱۴۴، عبد الحميد، سير أعلام النبلاء(۳/ ۴۸۶).

۴ - فتح الباري(۱۳/ ۵۲)، علي بن أبي طالب للصلاحي(۲/ ۶۰).

بیت، له‌خیراییدا غوونەى هەیهو له‌ئەنجامیشدا پاداشته، بۆیه بەدەممانەوه وەرن و یارمەتیمان بەدن لەوەى ئیّمە و ئیّوه پێیه‌وه تاقى بۆینه‌وه ^(١)، لەوەشدا زۆرێك له‌خەلكى كوفە له‌گەڵ عمارو حسندا بەشەش تا حەوت هەزار پیاو بۆلاى على دەرچوون. ^(٢)

ئەوێشان له‌ بیر نه‌چىّ أبوموسای ئەشعەرى والى كوفە ویه‌كێك بووه‌ له‌سەركرده‌ خوشە‌ویسته‌كانى عێراق له‌سەرده‌مى عمرو له‌گەڵ ئەو زانست و زوهد و پینگەیه‌ى لاى خەلكیدا حسن توانیویتى بۆرێزه‌كه‌ى خۆى خەلكى راكێشى و له‌گەڵیدا دەرچن.

١. كۆمەله‌كه‌ى حەسەنى كورپى على خاوەنى سەركرده‌ گه‌وره‌كان بوو، وه‌كو حوسەینى براى و عبدالله كورپى جعفر ئامۆزای و قەیسى كورپى سعدى عوباده‌ كه‌له‌ عاقل شارەزایه‌كانى عەره‌ب بوو، عەدى كورپى حاتەم و ئەوانەیتەر، بۆیه‌ گەر خییالافەتى بویستایه‌ ئەوه‌ بواى جولا‌نه‌وه‌ى به‌سه‌كرده‌كانى ئەدا خەلكى ئاماده‌بكه‌ن و له‌گەڵ معاویه‌دا بچنه‌ جه‌نگه‌وه‌ و به‌لاى كه‌مه‌وه‌ تاوه‌ختێك له‌ده‌وله‌ته‌كه‌ى خۆیدا خەلیفه‌ ده‌بوو.

٢. حسن توانایه‌كى به‌هێزى هه‌بوو له‌مامه‌له‌ كردنى له‌گەڵ خەلكى عێراق و شارەزابوونیان و بۆیه‌ له‌سەرتای خیلافه‌ته‌كه‌یدا به‌خشینی بۆیادکردن، هه‌روه‌ها هه‌ولێ گرنكى خۆى كه‌ بۆ سەرکه‌وتنى پرۆژه‌ى ئاشته‌واى ئه‌یبه‌خشى سه‌خت بوو له‌جه‌نگى له‌گەڵ معاویه‌دا، له‌گەڵ ئەوێشدا زالبه‌نه‌به‌سه‌رزۆرێك له‌وته‌نگه‌ژانه‌ى به‌رووى ده‌بووه‌، هه‌ولیاندا بیکوژن، هه‌ندى خەلكى ئاشتیان، به‌لام به‌سه‌ر هه‌موویاندا زال بوون، ئەوانمانجانه‌شى هێنايه‌دا كه‌بۆ پاراستنى خۆین ویه‌كه‌ستنى ئوممه‌ت و پاراستنى رێگاكان و گه‌رانه‌وه‌ى بزوتنه‌وه‌ى فتوحات و... هتد وێناى كێشا، ئەوه‌ش به‌لگه‌ى توانا سەركردایه‌ له‌پاراده‌ده‌ره‌كه‌یه‌تى.

٣. هه‌لسه‌نگاندنى عەمرى كورپى عاص و معاویه‌ بۆ هێزه‌كانى حسن (رضی‌الله‌تعالى‌عنهما):

له‌ صحیحى بوخاریدا هاتوه‌ حسن به‌هێزێك رۆبه‌رووى بۆوه‌ غوونەى چیا‌بوون، بۆیه‌ عەمرى كورپى عاص ووتى: من واى ده‌بینم هه‌موو له‌ناوبچن، معاویه‌ش ووتى: ئەى

١ - تاریخ الطبری (٥١٦/هـ).

٢ - مصنف عبدالرزاق (٤٥٦/هـ - ٤٥٧) بسند صحیح إلى الزهري.

عەمر گەر ئەوانە بکوژرێن چی لەژن و منال و پیرەکانیان بکەم؟ بۆیە دووپیاوی ناردکە
عبدالله کۆری عامری کۆری کرێز و عبدالرحمن کۆری سەهرە لەنەوێ عەبەشەش بوون
ووتی: هەردووکتان بپۆنەلای ئەوپیاووە چەند شتیکی بخرە بەردەست و داوای لێبکەن.^(١)

أ - عەمری کۆری عاص(ﷺ) سەرکردەی سەربازی بەناوبانگ و سیاسییەکی هەلکەوتوو
بوو کە جەنگ پیری کردبوو فەرمووی: من ئەبینم ئەم کەتیبانە هەموویەک بکوژن.

ب - معاویەش (ﷺ) هەلسەنگاندنی بۆ هەلۆستە سەربازیه ئەو بوو کە هیچ کەسیک
ناتوانی سەربکەوی و تەنیا دواي زیانیکی زۆری هەردوولا ئەتوانی سەربکەوتنیکی
سەربازی بەدی بهێنرێت، تەنانەت گەر معاویەش سەربکەوی ئەو ناتوانی
ئەودەرھاوێشتانە لەبێوژن و هەتیو و کوژرانی باشتترین مۆسڵمانان گریته ئەستۆ کە
جەنگ بەجێ ی هێشتوو، چونکە زیانیکی گەورە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوری
ئەخلاقى بۆ ئومەتی ئیسلامی بەجێ دەهێلێ.

ج - دوو کەسیایەتی گەورە لە هاوێلانێ پیغمبەر(ﷺ) هەلبژارد کە خاوەن
پێگەیهکی بالابوون لە کۆمەڵگە ئیسلامی ئامادەیی و پرێزان بوولای حەسن(ﷺ) و
هەردووکی قورەیشی بوون ئەوانیش:

* عبدالرحمنی کۆری سەمرە کۆری حەبیب کۆری رەبیعی کۆری عبدالشمس کۆری
عبدالمناف أبوسەعید القرشی العبشمی یە، عبدالرحمن لەپۆژی فەتحدا مۆسڵمان بوو،
یەکیکیش بوو لەگەورە ناودارەکان، لەبەسرە دانێشت و غەزای سەجیستانی کرد^(٢)،
ئەو کەسە یە کە پیغمبەری خوا(ﷺ) لەبارەو فەرموویەتی: ((ئەم عبدالرحمن، داوای
بەرپرسیاریەتی و دەسەلات مەکە، کە بێ هۆ ئەنجامت دا ئەو پەشیمانی لەسەر
ئەکیشتی، گەر وەکو خۆیشی گەیاندت ئەو پاداشت لی هەیه))^(٣)، لەمسندی بقی ابن
مخلد چوارده فەرموودە ی هەیه، ئەمانەش لەبارەیهو قسەیان کردوو: ابن عباس و سعید
کۆری مسیب و عبدالرحمن بن أبی لیلی، حیان کۆری عمیر و ابن سیرین و حسن و سعیدی

١ - البخاری، کتاب: الصلح، رقم: ٢٧٠٤.

٢ - سیر أعلام النبلاء (٢/ ٥٧١).

٣ - مسلم، کتاب: الإيمان، رقم: ١٦٥٢.

کۆری ئه‌بو حه‌سه‌نی ب‌رای و‌حه‌میدی کۆری ه‌یلال، گوتراوه‌ ناوی عب‌دالک‌لال بو‌وه‌و پ‌یغه‌مبه‌ری (ﷺ) ناوه‌که‌ی گۆرپووه‌^(١) بۆ عب‌دالرحمن و س‌ال‌ی په‌نج‌ا له‌به‌سه‌رده‌ا کۆچی د‌وایی کرد‌ووه‌، و‌وت‌رایشه‌ س‌ال‌ی په‌نج‌اویه‌ ک بو‌وه‌.^(٢)

عب‌دالرحمن‌ی کۆری سه‌مه‌ره‌ هاوه‌ل‌ئ‌کی پایه‌به‌رزو خ‌اوه‌ن پ‌یگه‌بو‌و له‌وسه‌رده‌مه‌دا له فت‌وحاته‌کان و به‌رپ‌وه‌ برد‌نی سو‌پا به‌شه‌داربو‌و له‌سه‌رده‌می ع‌ثمان، به‌ئاشتی س‌ج‌یست‌انی فه‌تح کرد‌وو، د‌وای ئه‌وه‌ش ش‌اری (ب‌وست‌)ی فه‌تح کرد‌وو و د‌وات‌ریش بۆک‌اب‌ول و زاب‌لستان ر‌ۆیش‌ت‌وو و هه‌مووی فه‌تح کرد‌وو و غه‌نیمه‌ی بۆ این‌ عام‌ر(ﷺ) نارد‌وو^(٣)، ئه‌و‌یت‌ریش عب‌دالله کۆری عام‌ری کۆری کر‌یز کۆری ر‌ه‌بیعه‌ی کۆری عب‌دالش‌مس کۆری عب‌دالمناف کۆری ق‌وسه‌ی ق‌وره‌یش‌ی عب‌دالش‌می بو‌و^(٤)، س‌ال‌ی چ‌واری کۆچ‌یدا له‌سه‌رده‌می پ‌یغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌دایک بو‌وه‌^(٥)، کات‌ی پ‌یغه‌مبه‌ری خ‌وا(ﷺ) س‌ال‌ی حه‌وت‌ی کۆچی چ‌ویه‌وه‌ مه‌که‌بۆ عه‌مه‌ره‌، عب‌دالله کۆری عام‌یریان ه‌ینایه‌لا، این‌ حه‌جه‌ر ده‌ل‌ئ‌: یاری له‌گه‌ل‌دا کرد‌و پ‌یغه‌مبه‌ری خ‌وا(ﷺ) فه‌رم‌ووی ئه‌وه‌ کۆری س‌وله‌یه‌؟ و‌وت‌یان: به‌ل‌ئ‌، فه‌رم‌ووی: به‌ ئ‌یمه‌ ده‌چی، پ‌اشان ت‌فی کرد‌ه ده‌می و د‌وع‌ای بۆ ده‌کرد و ئه‌و‌یش ت‌فه‌که‌ی پ‌یغه‌مبه‌ری خ‌وای (ﷺ) ق‌وت دا و فه‌رم‌وی: ((ئ‌اوم پ‌ی‌ده‌ات)) به‌هه‌ر زه‌ویه‌که‌وه‌دا ب‌ر‌وات ئ‌اوی بۆده‌رده‌که‌وئ‌^(٦)، له‌ک‌ت‌یبه‌که‌مه‌دا له‌باره‌ی ژ‌یانی ع‌ثمان(ﷺ) و له‌باره‌ی دامه‌زراوه‌ی و‌لایه‌ته‌کان‌ی سه‌رده‌می ع‌ثمان(ﷺ) باسی ژ‌یانیمان کرد‌وو.

این ته‌یمیه‌ ده‌ل‌ئ‌: ئه‌و پ‌یاوه‌بو‌و که خ‌ۆشه‌ویستی و د‌ل‌س‌ۆزی له‌د‌ل‌ئ‌ی خه‌ل‌ک‌یدا هه‌بو‌و، زه‌هه‌ب‌یش له‌باره‌یه‌وه‌ ده‌ل‌ئ‌: له‌گه‌وره‌ ئه‌م‌یرانی عه‌ره‌ب سه‌خ‌یت‌رینیان بو‌و، نه‌رم‌ونیانی ت‌یدا بو‌وه‌^(٧)، ئه‌وه‌که‌سه‌ بو‌و له (ج‌مل و صف‌ین) دا له‌ ک‌وش‌تن دور‌که‌وته‌وه‌، بۆیه‌ ئه‌و د‌وو‌پ‌یاوه‌ی

١ - س‌یر أعلام النبلاء (٢/ ٥٧٢).

٢ - هه‌مان سه‌رچ‌اوه‌ (٢/ ٥٧٢).

٣ - ت‌اریخ دمشق (٢٦/ ٢٨٩ - ٢٩٠).

٤ - الب‌دایه‌ و‌الن‌هایه‌ (٨/ ٩١).

٥ - ته‌ذیب‌ الم‌ته‌ذیب‌ (٥/ ٢٧٢).

٦ - الط‌بقات (٥/ ٣١)، ته‌ذیب‌ الم‌ته‌ذیب‌ (٥/ ٢٧٢).

٧ - س‌یر أعلام النبلاء (٣/ ٢١).

معاویه (رضی اللہ عنہ) ناردیانی به لگهی پیداکری بوو له سهر که ورتنی ناشتی له گهل حسن به ههرنه ریتیک که بکریت، جلهوی کاروباریش به دهستی حه سنی کوری علی (رضی اللہ عنہ) و پشتوانه کانی بوو، ههروه کو ریوايه ته کانی بوخاری باسکراوه.

روبه روبونه وهی حه سهنیش (رضی اللہ عنہ) بۆکوشتن و دهستدریژی ئه وه نه گیریتیه وه بۆ چه ند هۆکاریک که په یه وهسته به کوشتارو ناشتی له گهل معاویه دا، راسته قینه بی یان درۆ وه کو باسما نکرده، بیگومان ترسینه ران تیکشکان ئه وه پیاوهش کوژرا که به سته مکرده سهر ههستا و دواتریش له گهل معاویه کوږوه معاویهش پیوستی پی بوو توژی له گهل بکات و دهسته بهر یه کانی قبول بکات، به لام لاوازی و په شیوی بی هیزی ریگا به چاوانیه وه بینی و بی توژی که سی یان وازه یانی له مهرج و داواکاری ده چویه کوفه.^(۱)

حسن له توانیدا هه بوو جهنگی له گهل معاویه ی بکر دایه، نه وهش به و پشتیوان و یاریده رانه ی که هه بوو، به لام حسن هزی له ناشتی و رقی له ناشوب و په رته وازی بوو، خوای گه ورهش به هوی ئه وه موسلمانانی یه کخستنه وه، پیغه مبه ریش (رضی اللہ عنہ) ئاماره ی به وه کردوه^(۲) و فهرمو یه تی: (ان انبی هذا سید، ولعل الله یصلح به بین فستین عظیمتین من المسلمین) واته: ((ئهم کورهی منه سهیده، هیوادارم وه هایه خوای گه وره ناشته وایی نیو دوکۆمه لێ گه وره ی موسلمان ی بکات)).^(۳)

حسن و به که مگرتنی ده سه لات:

حه سنی کوری علی (رضی اللہ عنہ) له خۆبه رزگرتن له به رامبه ر ئاره زووی دونیا و داواکردنی ئه و پاداشته لای خوای گه وره هیه پی شه نگه بۆ موسلمانان، چونکه گوینه دان به پله و پایه و ده سه لات هکان له و شتانه یه که له سهر دهرونی مرقفه وه قورسه، برا و دلسوزان و نزیکانی له سهر کورسی و ده سه لات یه که تر ده کوژن، بۆیه پروانه میژووی کۆن و نوێ سه رسوپه ی نه رترین شت ده بینی، به که مگرتنی سه روکایه تی که مترین کاریکه له دونیای

۱ - دراسة في تاريخ خلفاء الدولة الأموية، لا ٦١.

۲ - همان سەرچاوه، لا ٦١.

۳ - البخاري، رقم: ٧١٠٩.

خەلکیدا، ئاخۆ چەندە خەلکی دوریان نواندوو لەسەر وەت و ئافەرەت و شتە دنیایەکانی تردا، بەلام لەبەرەمبەر سەرکردایەتی کردن و پەلە و پایەکاندا تێکشکاوان، بۆیە دوری نواندن لە دەسەڵات کەمترین شتیکی دونیای خەلکیە و و تراویشە کۆتاشتیکیە لەدەلای چاکەخوازاندا ئەبێت و دەو و بڕوانە و تەکەیی سوفیانی سەروری کە فەرەمویەتی: ((زۆھەم نەبێنە لەشتیکدا کە کەمتر بێت مەگەر لە سەرۆکایەتی نەبێت، کەسێ دەبینی لە خواردن و خواردنەو و سەر وەت و بەرگدا زۆھەد دەنوێنێ، ئامان تۆو خۆشەویستی دەسەڵات و گەورەیی، چونکە ئەو پیاوێ سەرۆکایەتی لەزێرو ئالتون بەلاو خۆشەویستەر، ئەو لەدەرگایەکی تەمومژاویەو، تەنیا زاناماستا و چێشەکان ئەبێنن، بۆیە خۆت ووشیاربکەو بەنیازەو کاربکە، بزائە خەلکی دۆراندا فرمانیدا کە کەسە بمرێت.^(۱)

بۆیە حەسەنی کورپی علی فیرمان دەکات چۆن واز لە دەسەڵات و کورسی بەینیین و لای ی دورکەوینەو، گەر لەوازی ئەهینانیدا ئەمانەیی تێدا بوو: پەرەزەماندی خواو بەرژەویندی ئومەت و پاراستنی خۆینیان و کارکردن لەیە کەخستنیان و لەو کاروبارانەش کە یارمەتی دویا بەکەمگرتنمان ئەدات، هیوا کورتی و یادێ مەرگ و سەردانی گۆرستانە، حەسەنی کورپی علی لەسەر ئەنگوستیلەکەیی نوسرابوو:

قَدَمَ لِنَفْسِكَ مَا اسْتَطَعْتَ مِنَ التَّقَىٰ   إِنْ الْمُنِيَّةَ نَازِلَ بِكَ يَافَتَىٰ
أَصْبَحْتَ ذَا فَرَحٍ كَأَنَّكَ لَا تَمُوتُ   أَحْبَابُ قَلْبِكَ فِي الْمَقَابِرِ وَالْبَلَىٰ^(۲)

واتە: چەندە دەتوانی خواپەرستی بۆخۆت ئەنجام بدە، چونکە مردنت بۆدیت ئەو لای بویتە بەخواوەن خۆشیەک وەک ئەوێ نەبینی خۆشەویستان لەگۆرو خۆلدا.

بێگومان حەسەنی کورپی علی زاهیدترین کەسێ سەردەمی خۆی بوو، ئەو پەلەو پایەشی بەدەست هێنا، وازی لەدویا و خۆل و خاشاکەشی هێنا و پەرەزەماندی خواو سەرقالبوو وازی لەپەلەو پایەیی لای دروستکراوەکانی هێنا، لەگەڵ ئەوەشدا خواي گەرەو خۆشەویستی

۱ - حلیۃ الأولیاء (۳۷۶/۶)، فقہ الفتن، عبد اللہ شعبان، لا ۱۴۲.

۲ - تاریخ دمشق (۸۶/۱۴).

و پړیزی حهسه نی خستبووه دلی مرۆفه کانهوه، گهرچی خۆیشی نهوهی نه ده ویست و به شوینهیدا ده گهرا، به لکو سهخترین شیوه لی هه لده هات تاوه کو مرۆفه کان له خوای گه وهی دانه برن: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا﴾ [۹۶] مریم: [۹۶]، واته له دلی بهنده کانیدا، له فهرمووده شدا هاتووه: ((إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا نَادَىٰ يَاجُزِيلُ إِنِّي أَحَبُّ فُلَانٍ فَيَجِبُهُ جَزِيلٌ، ثُمَّ يَحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ ثُمَّ يَوْضَعُ لَهُ الْقَبُولَ فِي الْأَرْضِ)).^(۱)

به هه رحال گه پان به دوای پړیزی ناخه تدا پړیزی دونیاشی له گه لدا دیته دی، گهرچی خاوه نه کهشی نهوهی نهوی، گه پان وداواکردن پړیزو گه وهی و دونیاش له گه ل پړیزی ناخه تدا کۆنابیتته وه، به خته وه ریش نه و که سهیه مانه وهی به سهه له و ناوچوودا پیش نه خات.

أبو الفتح البُستَی دهلئ:

أمران مفترقان لستُ تراهما يتشوقان الخلطة وتلاقي

طلب المعاد مع الرياسة والعلی فدع الذي لما هو باقي^(۲)

دوو شتی جیاوازن و نایینم ئاره زووی بهیه کگه یشتن و تیکه لبون بکهن، ویستی ناخه رت له گه ل ویستی گه وهی و سهرو کایه تی، بویه واز له وه بهینه که له نیو بجی بو نه وشته ی که نه مینیتته وه.

به پاستی حهسه نی کورپی علی (علیه السلام) فیرمان ده کات چۆن ده سه لات و ناوبانگی به کهم بگرین له پینا و په زامه ندی خوا دا، بویه حسن (علیه السلام) به وازه ینانی له دنیا گه وهی و پله ی زیاتر به رزبونه وه بویه هیمایه کیش بو خۆره تکر د نه وه و بویه ماموستا و قوتا بجان و شانازی بو ئومه ت له وه ی یه کبونی ئومه تی پیشخست و خۆینه که ی پاراست و پیشخسته سهه به رژه وه ندیه کانی تر...

۱ - مسلم، رقم: ۲۶۳۷.

۲ - امراض النفس، د. کرزون، ۷، ۷۷.

بینگومان هەزی گەوری دلی زۆریکی داگیر کردوو و بۆ پێ گەیشتنی پکابەری و کێپکێیانە و لەپێناویدا سەروەت و ووه دەبەخشن و بەفیل و لەخشته بردن هەولێ پێگەیشتنی دەدەن و ئەینە پێش ئارەزووی مالا خویشیست، ئەوەش لەبەر ئەم ھۆکارانەی خواوە:

۱. چونکە بەھۆی گەورەیی گەیشتنە سەروەت و سامان ئاسانتەرە لەبەمال گەیشتنە گەورەیی، چونکە زانایان خواناس کە گەورەیی لەدەکا دا ھەیە گەر سەروەتی بۆی ئەوە خەلکی لەمالی خۆیان سەروەتی بۆ کۆدەکەن.

۲. سەروەت و سامان ئەگەری تیاچون و مەترسی پێ گەیشتنی ھەیە، بەلام گەورەیی گەر چوێ دڵانەو، ئەو دەبێتە خواوەنی وتیایدا جێگیر دەبێت، مەترسی نامینیت تا ئەوکاتە تێروانینی خەلکی بۆ ئەوکەسە دەگۆرێت.

۳. بوون بەخواوەنی دڵان ئاسانەو بەپێی خۆماندووکردن و پق نواندن زیاد دەکات، خەلکیش ئەگەر بەکەسی سەرمام بن زۆر پێیدا ھەل دەلێن و قسە لەبارەو دەکەن و ناویانگی لە ناویاندا بلۆدەبێتەو.^(۱)

- ژیا نی حسن دوا ی ئاشتەوا یی لە مەدینە دا:

حسن بۆ دەستەبەر کردنی خیا لەت بۆ معاویە، لەگەڵ ھاوێلان و نەوێ ھا شیدا کوفە ی بەجی ھیشت پروو و مەدینەو لەوێ گیرسایەو، ھا شیمەکان جی ی ریزو گەورەیی معاویە بوون (ﷺ) و سەرکردایە تیشیان لای ھەسەنی کوری علی (ﷺ)، مەدینەش لەو کاتە دا ژمارە یەکی زۆری ھاوێلانێ تیدا بوو، سەرباری ژمارە یەکی لەو تابیعانە ی قوتابی ھاوێلانە زاناکان بوون و رێبازی ئەوانیان وەرگرتبوو، ئەوانەش تیکەلە یەکی کۆچەران و ئەنصاران و جگەلەوان بوو، کاری گرنگی ئەو خەلکەش پەرستن و فیترکردنی خەلکی و گیرانەوێ ئەو فەرموودانە بوو کە لە پیغەمبەری خواوە (ﷺ) لەبەریان کردبوو، بەشداری ئەو دەبوون کە ئومەت دەچوێ ناویەو، دژی کەس نەبوون، لەوانە عبدالله کوری عمر و عبدالله کوری

عباس و ئەبو ھورەیرە و أبو سەئید خدری و جابری کوری عبداللہ^(۱)، زیان لە مەدینە زانیکی زانستی بوو، کە زانستخوازان تیایدا یەکلایبۆنەو بەو گۆگێرانیەوێ فەرموودە و ڕاقە کردنی قورئان و ھەڵبەجانی حوکمە شەریعیەکان، چونکە ئارامی و دلتیایی تێدا بوو ئەوێش یارمەتیدەری زانست و لێکۆڵینەوێ بوو.^(۲)

۱. پەییوەندی نێوان حسن و معاویە (رضی اللہ عنہ) داوی ناشتی:

حەسەنی کوری علی (رضی اللہ عنہ) لەکاتی خێلافەتی معاویە دا سەردانی معاویە دەکرد، جاریکیان ڕۆیشتە لای معاویەش پێی ووت: پاداشتیکت دەدەم هیچ کەسیکم پێشتر بەو جۆرە پاداشت نەدابی، لەویدا چوار سەد ھەزاری پێداو ئەویش وەرگرت^(۳) لەو ڕیوایەتەس ھاتوو: حەسەنی کوری علی ھەموو سالیکی سەردانی معاویە دەکرد، معاویەش سەد ھەزار درھەمی پێی دەدا، سالیکی نەڕۆیشت و معاویەش ھیچی بۆ نەنارد، بۆیە داوی پەڕەیی کرد تەبۆ معاویە نوسراو بنوسی، لەوێدا خەوی لی کەوت و لەخەویدا پێغەمبەر (ﷺ) ی بینی پێی ووت: بۆ دروستکراویک نامە دەنوسی و داوی پێویستی لی دەکەیت و لەپەروردگارت داوا ناکەیت؟ حەسەنیش ووتی: چیبکەم ئەو پێغەمبەری خۆقەرزم زۆربووە؟ پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: بلی: ((اللهم إني أسألك من كل امر ضعفت عنه قوتي وحياتي ولم تنتصه إليه رغبتني، ولم يخطر ببالي ولم يبلغه أمني، ولم يمر على لساني من اليقين الذي أعطيته أحدا من المخلوقين الأولين والمهاجرين والآخرين إلا خصصتني يا أرحم الراحمين))، حسن دەلی: وریا بوومەو فەرموودە کەم لەبەرکرد و ئەموتەو ئەوێ پێنەچوو کە و قەبیری معاویەو ووتی: ئەم سال بۆنەھات، بۆیە دووسەد ھەزار درھەمی بۆناردم^(۴) لە ڕیوایەتیکی تردا ھاتوو کە ئەو پارانەوێ پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەخەودا حسن فێر کرد ئەمەییە (ﷺ): ((اللهم اقذف من قلبي رجاك، واقطع رجائي عن سواك حتى لا أرجو أحدا غيرك اللهم وما ضعفت عنه قوتي

۱ - تاریخ الطبری (۸۰/۶)، المدینة فی العصر الأموي، لا ۸۴ شراب.

۲ - المدینة فی العصر الأموي، شراب، لا ۶۲.

۳ - سیر اعلام النبلاء (۲۶۹/۳).

۴ - تاریخ دمشق (۸/۱۴).

وقصر عنه عملي، ولم تنته عليه رغبتی، ولم تبلغه مسالتي ولم يمر على لساني مما أعطيت أحداً من الأولين والآخرين من اليقين فخصني به يارب العالمين)) ده‌لئ: سویتند به‌خوا هه‌فته‌یه‌کی پیته‌چوو له‌وتنی ته‌ویارانه‌یه‌وه‌دا تامعاویه هه‌زار هه‌زار و پینج سه‌د هه‌زاری بۆناردم، منیش ووتم: سوپاس بۆ خوا که یادی له‌بیر ناکرئ و له‌هاوارپی‌کردنی یدا بی ئومیدمان ناکات، له‌خه‌ودا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)م بینی فهرمووی ئه‌ی حسن چۆنی؟ ووتم: باشم ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خواو بۆم گێڕایه‌وه ئه‌ویش فهرمووی: ئابه‌وشیوه‌یه کوری شیرینم هه‌رکس داوا له‌خوای بکات داوا له‌دروستکراوه‌کانی نه‌کات خوای گه‌وره‌ دوعای قه‌بول ده‌کات)).^(۱)

۲. سه‌ردانی معاویه بۆلای حسن و حسین و عبدالله کوری زوبیر (ﷺ):

معاویه فهرمانی سه‌د هه‌زار بده‌ن به‌ حسن بۆی برد، به‌ که‌سانه‌ی ده‌وره‌به‌ری ووت: هه‌رکس ئه‌یه‌وئ با بیبات و فرمانی دا سه‌د هه‌زار بۆ حسین کوری علی، دووسه‌د هه‌زاریش به‌ عبدالله کوری جعفر^(۲) معاویه هه‌رکات به‌حه‌سه‌نی کوری علی بگه‌یشتایه ده‌یگوت: سلّو و ریز ئه‌ی کوری پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) گه‌ر به‌عبدالله کوری زوبه‌یریش بگه‌یشتایه‌ده‌یگوت: سلّوت لی بیت ئه‌ی کوری پوری پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ)، فرمانی سی سه‌د هه‌زار به‌حسن و سه‌د هه‌زاری به‌ عبدالله کوری زوبه‌یر دا^(۳)، هه‌ندئ ریوايه‌تیش به‌ (سندیکی حسن)هاتوه به‌وه‌ی معاویه هه‌میشه په‌یه‌ه‌ندی به‌ حسینه‌وه هه‌بووه بۆ جئ به‌جئ کردنی داواو پێداویستیه‌کانی زو جئ به‌جئ ده‌کرد^(۴)، شیعه‌کانیش خۆشیان دانیان ناوه به‌به‌خشینی معاویه به‌حسن و حسین و عبدالله کوری جعفر^(۵)، واده‌ر ده‌که‌وئ په‌یه‌ه‌ندیه‌کانی حسین به‌ معاویه باش بووه و په‌یه‌ه‌ندیه‌کانی نیوان هه‌ردوولا ریزو گه‌وره‌یی بووه هه‌روه‌ها داوی ده‌رچونی حه‌سن و حسین له‌کوفه‌و نیشته‌جیبونیان له‌مه‌دینه‌دا خه‌لکی

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه (۸/ ۱۴).

۲ - هه‌مان سه‌رچاوه (۶۲/ ۱۳۳).

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه (۶۲/ ۱۳۳).

۴ - مصنف ابن أبي شيبة (۱/ ۹۴)، بسند حسن، موافق المعارضة في خلافة يزيد بن معاوية، ۱۷۷۷.

۵ - بروهانه: (جلاء العيون) المجلسي، ۳۷۶، و. الكافي في الفروع كتاب: الحقيقة باب الأسماء. والكنى (۶/ ۱۹) الامالي للطوسي (۲۲/ ۳۳۴).

۳۳۴)، شرح ابن أبي الحديد (۲ - ۸۲۳) وقد فصل الدكتور محمد الشيباني في كتابة موافق المعارضة في خلافة يزيد حول الحسين، لا ۱۷۷.

کوفه په‌یوه‌ندیان به‌حسن و حسین نه‌ پچرا، به‌لکو په‌یوه‌ندیان به‌رده‌وام بوو له‌پرته‌گی شه‌و
 نامانه‌وه که خه‌لکی ده‌یاننارد، له‌وه‌ده‌چی نامه‌کان داوای بهر هه‌لستکاری ده‌سه‌لاتیان لی
 کردبی، مافی خیل‌افه‌تیا بۆ دووباره‌کردبیته‌وه و په‌ژاره‌یی خو‌یان بۆنیشانداوه، شه‌و
 نوسراوانه‌کاری نه‌کردۆته سهر حسن به‌لکو سروشتیکی رونی پیداوه بهرام‌بهر شیعه‌ی
 کوفه به‌وه‌ی خراب وناشوبه‌چین و یه‌کده‌نگی و یه‌کبونی ئومه‌تیا ناوی^(۱) له‌ریزه‌ندی
 لاپه‌ره‌هاتوو ده‌لی: حسن کۆمه‌له‌ لاپه‌ره‌یه‌کی بۆ هی‌نراو ووتی: نه‌ی جاریه‌ شته‌که‌م بۆ
 به‌ینه‌وه لاپه‌ره‌کانی خستۆته ناو‌ئاوه‌و هیچی لی‌نه‌خو‌یندوه و ته‌ماشاشی نه‌کرد، ووتم: نه‌ی
 باوکی محمد ئه‌م نامانه‌ هی کییه‌؟ ووتی خه‌لکی عی‌راق خه‌لکانی‌کن بۆلای راستی
 ناگه‌رینه‌وه‌و له‌پوچه‌لی دوور ناکه‌ونه‌وه‌و ده‌ست هه‌لناگرن، به‌لام ناترسم من له‌خسته
 به‌رن، به‌لام ده‌ترسم حسین له‌خسته به‌رن^(۲)، کاتی‌ه‌سه‌نی کورپی علی کۆچی داوی کرد
 شیعه له‌مالی سلیمان بن‌صرد کۆبونه‌وه‌و نامه‌ی پرسه‌یان بۆ حسین نارد وتیایدا
 نوسی‌بی‌یان: خوای گه‌روه‌ تۆی گه‌وره‌ دروست‌کردوو له‌وه‌ی رابردوو، ئیمه‌ش
 شه‌ولایه‌نگه‌ریه‌ن(شیعه) که‌به‌کۆسته‌که‌ت کۆستان که‌وتوو، به‌خه‌فه‌تیشته‌ خه‌فه‌تبارین،
 به‌خۆشیت خۆش‌حالین و چاوه‌ری‌ی فره‌مانتین^(۳) حوسه‌ینیش وه‌لامی دانه‌وه، داوا ده‌که‌م
 خوا ره‌حم به‌براکه‌م بکات، له‌شو‌ینن خۆتاندا دانیشن و هه‌وا و ئاره‌زوو بکوژینه‌وه‌ تاوه‌کو
 این هیند زیندوو، گه‌ر شتیکی لی‌ پرویدا و منیش زیندوویم شه‌و پشت به‌خوا دیته‌ پال
 بۆ چوتان^(۴) بی‌گومان له‌داوی حسن پایه‌ی حسین له‌لای موسلمان گومان هه‌لناگری،
 هه‌ستیکی به‌هیز هه‌بوو، به‌وه‌ی داوی کۆچی معاویه تاکه‌ پالی‌ئوراو بۆ خیل‌افه‌ت حسین
 کورپی علی بووه (ﷺ) گه‌وره‌یانی حیجازو کوفه‌ سه‌ردانیان ده‌کرد گومانیان نه‌بوو له‌وه‌ی
 داوی معاویه ده‌بیته‌ خه‌لیفه.^(۵)

۱ - موافق المعارضة في خلافة يزيد بن معاوية، لا ۱۷۸.

۲ - المعرفة والتاريخ (۲/ ۷۵۶) بإسناد حسن، معجم الطبراني وقال المعجم (۶/ ۲۴۳) ورجاله الصحيح غير عبد الله بن عكلم بن أبي زياد وهو ثقة.

۳ - أنساب الأشراف (۳/ ۱۵۲)، بإسناد جمعي، الأخبار الطوال، لا ۲۲۱، ۲۲۲.

۴ - هه‌مان سه‌راوه (۳/ ۱۵۲)، موافق المعارضة، لا ۱۷۹.

۵ - هه‌مان سقرضاوة (۳/ ۱۵۲) بإسناد جمعي، نقلاً عن مواقف المعارضة في خلافة يزيد، لا ۱۷۹.

هه‌وایی خەڵکی کوفە کورت نەبویەوه سەر حسین، بەلکو داویان لە محمدی ابن الحنفیه کرد کە سەردانی کردبوون و وریابوو لەمە ترسی خەڵکی کوفە بەسەر کوفە بەسەر خوێ و بنەمالەی کوپی ئەبو تالبەوه (ع) بۆیە حسین وریا دەکرده وه که بکهوتته داویان و قسه کانیان بهراست بزانی، وهك به حوسهینی وتووه: ئەمانە دیانەوی ئامان لی بخۆن و خوینان برێژن.^(۱)

بیگومان نامه‌کافی نیوان حسین و خه‌لکی کوفه مه‌ترسی به‌نی ئومه‌یه له‌مه‌دینه
وروژاندو نامه‌یان بۆ معاویه نووسی و له‌کاری حسین دا راویژیان پی ده‌کرد: ئه‌ویش بۆیانی
نووسی که‌هیچ کات به‌ره‌هلستکاری نه‌که‌ن^(۲)، ناشیی ئه‌و نامانه ئه‌و په‌یوه‌ندیه توندو
تۆلانه‌ی که‌ حسین و خه‌لکی کوفه‌ی پیکه‌وه به‌ستۆته‌وه‌به‌لائی معاویه‌وه شاراه‌بێ، بۆیه
معاویه بۆ حسین نوی: که‌ له‌خوا بترسی و ریزی موسلمانا په‌رت نه‌کات و له‌کاروباری
موسلماندا خوای بیر هینایه‌وه^(۳)، بیگومان حسن و حسین(علیه‌السلام) دلسۆزی په‌یمان‌که‌یان
بوون به‌ معاویه و حسین ره‌ئیان وابوو که‌به‌ یعه‌ته‌که‌یان په‌یوه‌سته به‌ژیانی حسن و
معاویه.

۳. تايه تاو نبارکردنی معاويه به زه هرپيدانی حسن کوری علی (علیه السلام) راسته؟

هه‌ندی له‌ری‌وایه‌ته‌کان باس له‌وه‌ده‌که‌ن که‌حسن به‌وژه‌هر مروده‌که‌بۆی دانرا بوو، په‌نج‌ه‌ی تاوانیش ئاراسته‌ی ژنه‌که‌ی حسن کراوه‌که‌جعدی کچی ئه‌شعه‌سی قه‌یسی ئه‌میری کینه‌ده‌بوو، أم موسی سربه‌ی علی جه‌عه‌ده‌تاوانبار ئه‌کات به‌وه‌ی ژه‌هری به‌حسن داوه‌، سه‌ری ئیشاوه‌ته‌شته‌ئاویکی بۆ چل پۆژ خراوه‌ته‌وه‌ژێر⁽⁴⁾، ئه‌م ری‌وایه‌ته‌ئینسه‌ده‌که‌ی لاوازه⁽⁵⁾، هه‌ندی راوی و میژوو نویش هه‌ولیانداوه‌که‌په‌یه‌ندی به‌نیوان به‌یعه‌تدان به‌یه‌زیدو وه‌فاتی هه‌سه‌نه‌وه‌هه‌بی، وایانداناوه‌که‌یه‌زیدی کوری معاویه‌نامه‌ی بۆ جه‌عدی کچی قه‌یس ناردووه‌، ژه‌هر به‌حسن بدات و دوای خۆی ماره‌ی بکات ئه‌وه‌یش ژه‌هری

١ - الطبقات إبن سعد (١٥ / ٣٥٦).

٢ - أنساب الأشراف (٣ / ١٥٢) موافق المعارضة، لا ١٧٩١.

٣ - أنساب الأشراف (٣ / ١٥٢) موافق المعارضة، لا ١٨٠.

٤ - الطبقات، تحقيق السلمي، (١/٣٣٨) إسناده ضعيف.

٥ - هتمان سقرضاوة (١/٣٣٨).

پیداوه، کاتیکیش حسن مرد ههوالی بۆ یهزید نارد که بهرامبهر په میانه کهی بهوه فا بیست، نهویش دهلتی: سویند به خوا ئیمه لهوه دا په زامه ندیان نه کرد ئیستا بۆ خۆمان له په میانی تۆ دلتیا بین^(۱)، له سه نه ده که شدا یهزیدی کوری عه یاز هاتوو، ابن جعدیه که مالیک و کهسانیکی تر به درۆزنیان داناوه^(۲)، ئهو گیرانه وه یهش به بی پوخت کردنه وه له کتیبه کانی نه هلی سونه دا هاتوو، بۆ زانیارش ئیسناده کانی ئهو گیرانه وه لاوازه^(۳).

زانا موحه قیقه کانیش لهو باره یه وه قسه یان ووتویه:

أ - ابن العربی دهلتی: گهر ووتراوه ژهر به حسن دراوه و پی گه یشتون ئه وه له دوورووه ده لئین مه حاله. یه که میان: کهی له حسن تر ساوه له کاتیکدا کاروباری ده سه لاتی وازلی هینابوو. دووه: کاریکی شاراووه نیه ته نیا خوا ده زانی، ئاخۆ چۆن له زه مه نیکی دووره وه ده یخه نه پال به نده یه کی خواوه و متمانهش به که سی راوی ناکری که له نیوان کۆمه لئیکی ئاره زوو بازو له دوخیکی ئاشوبه وه و ده مارگیردا بووه، هه مو کهس ئه وه خاته پال دوژمه نه کهی، بۆیه ته نیا گوئی بۆ راستی راستی راده گیرئ^(۴)

ب - ابن تیمیه دهلتی: ئه وهی دهلتی: معاویه ژه هری به حسن داوه، ئه وه یه که هه ندی خه لکی باسیان کردوو، ئه وه به به لگه یه کی شه رعی یان بریاریکی ئیعتیبار کراو ناسه لمی، ئه وه یه زانیاری له سه ر نیه، بۆیه قسه له سه رکردنی بی زانیاره^(۵). له ابن ته مییه هاتوو بۆ په تدانه وهی تۆمه تبارکردنی معاویه به کوشتنی حسن له لایه ن معاویه وه به ژهر پیدان به وهی فرمانی به ئه شه سی کوری قه یس داوه بۆ ئه وهی ئه و تاوانه ئه نجام بدات، چونکه که چه کهی خیزانی حسن بووه، ئه وهش به لگه ی په خنه ی زانستی به یزی ابن ته مییه بۆ ریوایه ته میژوویه کان دهلتی: گهر ووتراوه معاویه فرمانی به ئه شه سی باوکی جعه ده داوه، حسن ژهر خواردو بکات ئه وه ته نیا گومانیکی پرووته، پیغه مبه ریش (ﷺ) فەرمویه تی: (إياکم والظن، فإن الظن أكذب الحديث....)، واته (ووریایی گومان بن،

۱ - تهذب الکمال (۶/ ۴۵۳) له سه نه ده کهش یهزیدی کوری عه یاز هاتوو و مالیک به درۆزنی داناوه.

۲ - تهذب التهذب، لا ۶۰۴

۳ - مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ۳۹۳۳.

۴ - العواصم من القواصم، لا (۲۲۰، ۲۲۱).

۵ - منهاج السنة النبوية (۴/ ۴۶۹).

چونكه گومان درۆترین شته)، پاشان ئەشعەسی كۆری قەیس سائی چل یان كه وتراوه چل ویهك كۆچی دواى كردوه، بۆیه لهو ناشته واییهدا باسی نههاتوو كه لهنیوان معاویه ههسەنى كۆری علی لهو سالدەدا ئەنجامدرا كه بهسائی (عام الجماعة) ناسراو سائی چل ویهك بوو، ئەشعەس خەزوری ههسەنى كۆری علی بوو، گەر تائەو کاته لهژیاندا بوایه ئەوه باسیکی لهوهدا ده‌بوو، ئاخۆ ئەو پێش حسن به‌ده سال مرد بى چون فرمانى به كچه‌كه‌ی كردوو كه‌ئەو كارە ئەنجام بدات.^(١)

ج- الذهبی ئەلئى: وۆتم: ئەمه راست نیه وكى بینویهتى^(٢)

ح- ابن کثیر دەلئى: هەندێکیان رپوایەت دە‌کن كه‌یه‌زیدی كۆری معاویه نوێنەری ناردە لای جەعەدەى كچی ئەشعەس حسن ژەهرخواردی بكات، خۆی ماریه‌ی بكات، ئەویش كارەكه‌ی ئەنجام دا، حسن مردوو نامەى بۆ یەزید ناردوو بۆ ئەوه‌ی په‌یمانی جى به‌جى بكات، ئەویش دەلئى: ئیمه به‌كوشتنى حسن پازیبون به‌كوشتنى خۆمان ناپه‌خسین و بۆ كوشتنى حسن پازى بوم، ئاخۆ بۆ خۆم پازى ده‌م؟ ئەمه به‌لامه‌وه راست نیه‌كه‌یه‌زید كرديت، بۆ معاویه‌ی باوكی ئەولاتره راست نه‌بیت.

ث- ابن خلدون دەلئى: ئەوه‌ی رپواتكراوه كه معاویه له‌پێگه‌ی خێزانەكه‌یه‌وه جەعەدەى كچی ئەشعەس حسن كوشتبى قسه‌ی شیعیه‌یه‌و دوره له معاویه ئیشى وای كرديت.^(٣)

ج - دكتور جميل المصرى له باره‌ی ئەم باسه‌ ده‌لئى: پاشان باسى دەرمان خواردکردنى حسن له‌لایه‌ن معاویه‌وه یان یەزیده‌وه گه‌وره بوه. پێده‌چیت گه‌وره‌کردنى ئەوباسه‌ ئەوكاته بلاو نه‌بووبى، چونكه‌له‌باسى هه‌ستانى حسن شوێنه‌وارى نابین، یا له‌لایه‌ن حسین بۆ معاویه هه‌یج سه‌ر زه‌نشته‌ك نابین.^(٤)

١ - المنتقى من منهاج الاعتدال، لا ٢٦٦.

٢ - تاريخ الاسلام، عهد معاوية، لا ٤٠.

٣ - تاريخ ابن خلدون (٥٢٧/٢).

٤ - أثر أهل كتاب في الفتن والحروب الأهلية، لا ٤٨٢ مرويّات خلافة معاوية، لا ٣٩٥.

(دكتور خالد الغيث) يش له كتيبہ كہى (مرويات معاوية فى تاريخ الطبري) لايہنى
 پزىشكى له گيڙانه وه كاندا گفتوگوده كات كه، نينو سعد به ئيسنادى خوى ته خريجى كردووه:
 كه حسن چووه ته ئاوده سته كهى خوى پاشان دهرچوو فهرمووى.....سوئند به خوا پارچه يهك
 له جهرگم كهوت به داريك ئاوديو ئه وديوم كرد، چهند جار ژهر خوارد كراوم هيچ جار يك
 وهك ئه م جار نه بووه ^(۱)، ابن سعد به ئيسنادى خوى ته خريجى كردووه، كه حسن (رضي الله عنه)
 ده لئى: زياتر له جار يك ژهر خوارد كراوم وهك ئه م جار ژهر خوارد نه كراوم و جگهرم
 ده توتيه وه ^(۲)، ههروه ها ابن سعد به ئيسنادى خوى ته خريجى كردووه، ده لئى: ههسه نى كورى
 على چهند جار: ژهر خوارد كراوه لئى پزگار بوو، تا ئه وه جارى كوتايى كوچى دوايى
 پئى كردووه و بهرده وام چۆوه هه مام ئاوده ست له پاشه وه جگهرى تواوه ته وه ^(۳)، ئه م ده قانه ش
 پهيوه سته به لايه نى پزىشكى ئه م باسه وه هه يه خسته بهرده م أ.د. كمال الدين حسين
 الطاهر وئوئيش واى وه لام دايه وه: نه خوئ له هيچ خوئ به به ربونيك ئازارى نه ديووه،
 تاوه كو هيچ ماده يه كى كيمياوى پئى بدرت كه بتوانى خوئنه كه به ستييت و له توانه وه
 بپاريزيت، روونيشه كه هه ندى ماده كيمياوييه كان و ژهره ده گه يننه خوئ به ربوون،
 چونكه تواناي وه ستانى جگهرى هه يه خوئ به ستي، يان ئه و بهر گر يانه ي تواناي پرۆسه ي
 هه يه، چونكه خواردنى ئه و مادانه ده بيتته هوى خوئ به ربوونى هه ندى ئه ندامه كانى
 جه سته وه كو: چاوو دهم و لوت و گه ده و خوئ له پاشه وه به ربيت، له شيوه ي تۆپه ليشدا
 دهرناكه وى، بزيه دووره نه خوئ ماده يه كه له و ماده كيمياو ژهره ي پئيدر اييت كه تواناي
 پودانى خوئ به ربونيان هه يه. ^(۴)

له باره ي سروشتى ئه و پارچه خوئنه ي رپوايه ته كان ئاماژه ي بو ده كه ن به وه ي
 پارچه جهرگه ك بووه، دكتور كمال الدين حسين الطاهر ده لئى: جوړى شير په نج يان وهرمى
 گه ده هه يه، جينگير يان يان گوازاراوه له رينگه ي پخۆله كانه وه كه ده بيتته هوى خوئ به ربونى

۱ - الطبقات تحقيق السلمي (۱/ ۳۳۵) إسناده ضعيف.

۲ - هه مان سهرچاوه (۱/ ۳۳۸) إسناده ضعيف.

۳ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱/ ۳۳۹) غسناده ضعيف.

۴ - مرويات خلافة معاوية، لا ۳۹۶.

بەستوو تېكەل بە شانەكان و ناوئەوى گەدە بەشپەندەى پارچە دەردەچن يان پارچەى جەرگ
 وەك لەگىزانەوئەكان هاتوو بەئەو بەلامەو وەهاىە كە نەخۆشەى كە جۆر بوو لە شىرپەنجە
 يان ئاوساوى رېخۆلەكان بوو.^(۱)

ئەم شىكارىە پزىشكىەش لەبارەى رىواتە لاوازەكان هاتوو و پاشان ملكەچ بوون بۆ
 ئەوئەنجامەى كە پى گەيشتو سەختە، سەبارەت بەژەر خواردنى حسن (ﷺ) ئەو پەتەى
 ناكەينەو، چونكە گەر سەلما ژەر خواردكرابى ئەو شاىەتەى كى گەورىەى كە بۆ خۆى^(۲)،
 بەلام تاوانباركردنى معاوىە كۆرەكەى ئەو لەرووى سەند بەراست نازانرى، ئاخۆ
 جەعدەى كچى ئەشعەسى كۆرى قەيس پىوىستى بەگەورەى وسەرۆت هەبوو- وەكو
 رىواىەتەكان باس دەكەن- كەبۆ بەجىئەننى ئارەزووى زەيد لە جى بەجىكردنى ئەو
 پىلانەدا و بىتە خىزانى، كى يش كچى ئەمىرى هۆزى كىندە ئەشعەسى كۆرى قەيس،
 پاشان ئايا مېردەكەى حەسەنى كۆرى على نەى كەبەرئىزترىن خەلىكەو لەوئەشدا ئىچەوانە
 نەى، چونكە حسن داىكى فاتىمەى و پىغەمبەرى خوا (ﷺ) باپرىەتى كەشانازى پى
 كردنىشى بەسە، باوكىشى على كۆرى ئەو تالىبەى يەكەى لە دەكەسە مۆژدە پى
 دراوكانى بەهەشت و چوارەمىن خەلىفەى راشىدینە، كەواتە ئەو شتە چىە جەعدە هەولئى
 بۆدەدات، تاوئەكو ئەو كارە ترسناكە جى بەجى بكات^(۳)، زۆرىك هەن لەوانەى دوژمنى
 يەكبونى ئىسلامن ورق ئەستور بوون بەرامبەر ئەوئەى حەسەنى كۆرى على پى ى هەستا،
 قەناعەتى بەهېزان هەبوو بەوئەى زىندوو بونى حسن سەرچاوى ئاسابشى ئومەتە، پاشان
 بۆ ئەوئەى رووداوەكان پەشپو بى و ئاشوبە وەك جارن بگەرپتەو ئەو پىوىستە لەناو
 بىرئەت، بۆىە لە بۆ چوونى مندا تاوانبار سەبەئەكانن، شوئىنكەوتەكانى عبداللە كۆرى
 سەبەئن، ئەوانە بوون حسن گورزىكى بەهېزى لىدان كاتى دەستبەردارى خىلافەت بوو بۆ
 معاوىە و بۆمىلانئى يەسنورىكى دنا، پاشان ئەوئەوارىجانەى ئەمىرى ئىمانداران على

۱ - هەمان سەرچاوە، لا ۳۹۷.

۲ - منهاج السنة (۴/ ۴۲).

۳ - موافق المعارضة في خلافة يزيد بن معاوية، لا ۱۲۳.

کورپی ئەبو تالیبیان شەهید کرد، خەنجەریان لە لە پانی دا پێدەچیت ویستبان
تۆڵەسەندنەوهی کوژراوەکانی نەهرەوان و ئەوانی تر کرد بکەونەو.^(۱)

۴- خەو بینیی حسن و نزیکبۆنەوهی مردنی:

عمرانی کورپی عبدالله کورپی تەلخە ووتی: حەسەنی کورپی علی خەوی بینی لەنیوان
هەردووچاویدا نوسرا بوو((قل هو الله أحد)) و مۆژدەیی بەکەس وکارەکی دا، ئەوانیش بو
سەعیدی کورپی موسەبیان گێڕایەوه، ئەویش ووتی: گەر وەها بێ ئەوه مردنی زۆری
نەماوه، تەنها چەند رۆژیکێ تر ژیا.^(۲)

۵- رۆژگارەکانی کۆتایی ژیاانی حسن:

لە ماوهی ژیاانی لە مەدینەدا چەند جاری ژەهرخواردکرا، جاری کۆتایی پزیشک
هاتەلای ووتی: ژەهر پێخۆڵەکانی بریوه^(۳)، عومەیری کورپی ئیسحاق دەلی: من و
قورەیشیەك چوینە لای حەسەنی کورپی علی، ئەچووە ئاودەست و دەهاتەوه ووتی:
پارچەیهك لەجەرگم توابووه بەو دارە وەرم گێراوه، چەند جارێك ژەهر خواردکراوم هیچ
جارەك وەك ئەم جارە سەخت نەبووه، بەو پیاوهی ئەوت: لێم بپرسە پێش ئەوهی لێم
نەپرسی، ئەویش ووتی چیت لێ بپرسم خوا شیفات بدات، ئینجا رۆیشتین بەیانی کە
هاتینەوه سەیرمان کرد لەسەر مەگدا بوو، حسین هاتە لای سەری دانیش ووتی: براکەم
کێ دۆژمنتە؟ ووتی: ئەتەوێ بیکوژی؟ ووتی:بەلێ، ووتی: گەر دۆژمنەکەم ئەوه بێ کە
گومانم لێیەتی ئەوه نەهامەتیەکی سەختە بۆم گەر ئەو نەبێ، حەزناکەم لەبەرمن
بیتاوانێک بکوژی.^(۴)

۱- هەمان سەرچاوه، لا ۱۲۴.

۲- الطبقات، تحقیق السلمي(۱/ ۳۳۴) إسناء منقطع عمران لم يدرك الحسن. (عمران حەسەنی نەبیبی)

۳- الدوحة النبوية الشريفة، لا ۹۷، ۹۸.

۴- الطبقات، تحقیق السلمي(۱/ ۳۳۵) إسناده ضعيف.

أ - وهسیه تی حسن بو حسین (علیه السلام):

ابن عبدالبر دهلی: لهچند کهسیکه وه بزمان گیردراوه ته وه حسن کوپی علی کاتی گه یشته سهره مهرگ به حسین برای ووت: براهم باوکمان په همتی خوی لی بیّت کاتی پیغه مبهری خوا (علیه السلام) کوچی دواپی کرد، داوای راپه پندنی نهو کاروباره ی لی کر نهویش داوای کرد لی ی لادهن خواش لی دوورخسته وه، ابوبکر به پړوهی برد، که ابو بکر گه یشته سهره مهرگ ویستی بو هه بوو، به لام خوا به عمری دا، نهویش که گه یشت سهره مهرگ کردی به شورا له نیوان شهش کهس نهویش یه کیکیان بوو، له وه شدا بو عثمان بوو گومانیشی نه بوو، که عثمان کوژرا به یعت به دورا، پاشان مملانی پرویدا و شمیری هه لکیشرا، هیچ شتی له وانه سوودی بو نه بوو، سویند به خوا خوی گوره له نیمه ی نه هلی به یتدا پیغه مبهرایه تی و خیلافهت کونا کاته وه، زور ده ترسم نه فامه کانی کوفه هه لک بخه له یتنن به تخه نه ناوکیشه وه^(۱)، ابن عبدالبر لهو رپوایه ته دا ئیسناده کانی باسنه کردوه، به لام له مه تنه کهیدا شتی هیه، ههروه ک دژبه وهیه، که علی (علیه السلام) خیلافه تی به شیایو ابوبکر و عمر زانیوه له کتیبه کام نهوم له باره ی ابو بکر و عمره وه (علیه السلام) پونکردوته وه.

ب - بیرکردنه وهی حسن له مه له کوتی ئاسمانه کان و لیپرسینه وهی خوی

گه وره:

کهحه سنی کوپی علی گه یشته سهره مهرگ ووتی: بهینه بمه نه چه وشه تابروانه ئاسمان، بویه جیگه که یان برده دهره وه وروانی وئینجا ووتی: خویه گیان لیپرسینه وهی خوم لای توده کهم که خۆشه ویستین شتی که لاهه وه، نه هه لو یسته گه وره و دیمه نه ترسناکیه، پروکردنی حسن پوه وخوا به ته نیا دانانی خوا له گه وریی وکیریادا دهرده که وئ، له وده برپینانه وه واتای ملکه چی و کزولی بوخوی گه وره دهرده که وئ، له گه ل ته وای ئومید و په یوه سنبوونی دل خوی تاک و تونها، چونکه نابی دلمان به جگه له خوا وه په یوه ست بی، ههروه ها نه وکه دونیا به جی ده هیلی پهرستنی بیرکردنه وهی بیرناچی له مه له کوتی

ناسمانه کان و بونه و هره جور به جور هه کان: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ واته (بهراستی له دروستکردنی ناسمانه کان وزهوی و جیباوازی شهوو رۆژ به لگهی زۆر ههیه بۆ خاوهن ژیرییه کان) [آل عمران: ۱۹۰]. پاشان پروانییه خۆی که دوای پیغه مبهری خوا پیروژترین دهرونه لای خۆی لای خوای گهوره دیاری کردوه: ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ [الذريات: ۲۱] بینگومان پامان و بیرکردنه وه له گهردون و دهروون و وثایه ته بینراوه کانی خوای گهوره پالنه ریکی به هیژه بۆ باوه رهیتان، چونکه نهوشتانه ی تیدا ده بینریت که به لگهی گهوره ی خوایه، که جوانی و پێکی نهو فرمانانه ی تیدایه خاوهن عهقله کان دهسته وستان دهکات، به لگهی فراوانی زانستی خواو و گشتگیری حیکمه ته کانییه تی، نهو سودو نیعمه ته زۆرانه ی تیدایه ناژمی دریت و به لگهی فراوانی سوژو به خشنده یی خوایه، گشت نهوانه داوای گهوره یی پاگرتنی داهینه رو دروستکاری خویان ده کهن بۆ دلسۆزی ثاینی خوای گهوره، نهوش گیانی باوهرو نهینیه کهیه تی^(۱)، گهر پروانییه دروستکراوه کانی خوا نهو ده ده بینن له هه موو پروه کانه وه پێویستی به پهروه ردگاریتی و به چاوتروکانیکیش بۆ خوا ناکرێ، به تاییه ت له دهرونی خۆتدا به لگهی هه ژاری و نهو په ری ناچاری ده بینن، هه موو نهوانه ش بهنده ناچار دهکات بۆ پارانه و کپوزانه وه بۆ خوا دهکات: به وه سوودی ثاین و دنیایی دینیه ته دی و نهو هی زیانی دنیای و ثاینی ههیه له لایانده دات و نهو په ری پشت به ستنه خواو وته وای متمانه یه به به لێن و پروانین و به خشنده یی ده خاته وه، به وه ش نیمان دیته دی و خوا په رستی به هیژ ده بی، چونکه پارانه وه کرۆک په رستن^(۲)، بۆیه هه سه نی کوری علی (علیه السلام) باش له په رستنی بیرکردنه وه گه یه شوو، له ساته ی له کۆتاییه کانی کۆتایی ژیا نیدا بوو، واتایه کی گه وه رو مه زنیشی له تیگه یشتن و چه مکه گشتیه ی په رستنمانی ده کردوه لیپرسینه وه ی خۆی کردوه و ساته کانی خۆی ژماردوه، هاوه لانیش به و شیویه تیگه یشتبوون، موعاز (علیه السلام) کاتی به أبو موسای نه شعهری ووتی: ده خهوی نهی موعاز؟ نهویش ووتی: سه ره تای شهو ده خه وم و ئینجا هه لدهستم که به شیکی خه وم کردوه و قورئان ده خوینم و خه وه کهم ده ژمیرم چۆن هه ست

۱ - شجرة الإيمان للسعدي، لا ۴۹، الوسطية في القرآن الكريم للصلاحي، لا ۲۳۹.

۲ - التوضيح والبيان لشجرة الإيمان، لا ۵۱، الواسطية للصلاحي، لا ۲۳۹.

ناکه‌م ژماردووهمه^(۱)، بۆیه خواردن و جوتبونیش گهر موسلمان لای خوا حیسابی بۆ بکات، نه‌وه‌پاداشتی لای خوا گهروره‌هیه، هه‌سه‌نی کوری علی حیسابی خۆی لای خوا ده‌کات و به‌پهرستنی بیرکدنه‌وه و بیرکدنه‌وه له‌ نه‌هامه‌تیه‌کان خوا حافیزی له‌دونیای ده‌کات، په‌زای خوای لیبیت ته‌م فه‌رمایشته‌ی خوای ده‌گوته‌وه: ﴿قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾^(۱۲) لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿[الأنعام: ۱۶۲، ۱۶۳].

ج. براكه‌م من، من ده‌پۆمه‌ فرمانێك له‌فرمانه‌كانی خواوه و هیچ کات بۆی نه‌چووم و دروستکراویکی خواش ده‌بینم که هیچ کات نه‌م بینوه: ^(۲)

أبو نه‌عیم ده‌لی^(۳): کاتی هه‌سه‌نی کوری علی نازاری زۆربوو پیاویك هاته‌لای و پی‌ی ووت: نه‌ی باوکی محمد و ته‌م نازاره‌ چیه؟ من وای ده‌بینم رۆحت جه‌سته‌ت به‌جی ده‌هیلێ و برۆی بۆلای علی باوکت و فاتیمه‌ی دایکت و پیغه‌مبه‌ری باپیرت (ﷺ) و خدیجه‌ی داپیرت و مامه‌کانت هه‌مزو جعفر و خالۆکانت قاسم و طیب و إبراهیم و پوره‌کانت روقیه‌و و (أم کلثوم) و زه‌ینه‌ب، و ترا پی‌ی خۆشحال بوو^(۴)، له‌ریوایه‌تیکیشدا هاتوه‌و ته‌وه‌که‌سه‌ی وه‌ی گوتوه، حسن پی‌ی ووتوه: براكه‌م: من پوه‌وه فرمانیکی خوا پێگا ده‌بهرم هیچ کات به‌فرمانی و نه‌پۆیشتوم و دروستکراویکی خوا ده‌بینم که هیچ کات دروستکراویکی وام نه‌بینوه، ووتی: حسین (ﷺ) گریا^(۵)، له‌ریوایه‌تیکیشدا: براكه‌م من پوه‌وه کاریکی گه‌وره‌و په‌ژاره‌یی پێگه‌ده‌گرم که هیچ کات نه‌و پێگه‌یه‌م نه‌بریوه^(۶)، گه‌شتی مروّقی گێراوه‌ته‌وه له‌وکاته‌ی رۆحی ده‌رده‌چی تاوه‌کو به‌هه‌شتیان له‌ به‌هه‌شتدا و دۆزه‌خیانیش له‌ دۆزه‌خدا ده‌گێریته‌وه، بۆیه سه‌له‌ف له‌پاشه‌پۆژی خراپ ده‌ترسان، هیچ که‌سیان نه‌یانده‌زانی به‌ج کاری کۆتایی دیت، چونکه کاروکرده‌وه‌کان به‌کۆتاییه‌کانه، ئیماندارانیش له‌هه‌موو جوله‌و

۱ - البخاري، كتاب: المغازي، رقم: ۴۳۴۲.

۲ - البداية والنهاية (۲۱۰/۱).

۳ - الفضل بن دكين.

۴ - البداية والنهاية (۲۱۰/۱).

۵ - تاريخ دمشق (۱۰۹/۱۴).

۶ - تهذيب الكمال (۲۵۶/۶)، سبک العبرات (۱/۱۴۶).

هنگاه یکدا له نه نجام و پاشه پوژی خراب ده ترسن، نه وانه که خواي پهره درگار وه سفیانی کردوه: ﴿قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰٰ أَعْقَابِكُمْ تُنْكِرُ صَوْنَ﴾ [المؤمنون: ٦٦] له سهر مهرگ و پوچ کيشان و پاشه پوژ زانين ده ترسان، پیغه مبهري خوا (ﷺ) ده یفه رموو: (اللهم هون علی سكرات الموت) ((خوايه گيان پوچ کيشانم له سهر سووک بکه))^(١)، له گهل ترسان له سهره مهرگدا فریشته ی سهره مهرگ له وینه ی فریشته ی گيان کيشان دیت و ترس و بیم ده که وته دلان .^(٢)

قورتوبی ده لی: بینینی فریشته له کاتی سهره مهرگ نه و ترس و بیمه ی ده که ویتته دلوه، کاریکه له گه وره یی و ناخوشی و سخت بیني ده نابریت، هیچ که سیکیش نه و حقیقه ته نازانی نه و که سه نه بی که ده گاته سهره مهرگ و ده بیني.^(٣)

له گهل نه و ترسه ی که له سهره مهرگ و وینه ی فریشته که دا ده بیني، چونکه نه و کاره مه ترسی داره، که ترسی زیاترمان بو ده خاته سهره نه و، ده که وتنی نه نجامی تاقی کردنه وه ی دونیا به له و کاته دا ناخو نیمه له وانه بین که فریشتان پیان ده لین: ﴿أَلَا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ [فصلت: ٣٠] (مه ترسن وخه فته مه خو ن وموژده ی نه و به هه شته تان بو هدی له دونیا دا به لینتان پی دراوه) یان له وانه بین...؟ ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾ [الانفال: ٥٠] پیغه مبهري خوا (ﷺ) فه رمویه تی: هه که سی حه زی به لبقای خوا بیت خواش حه زی به لبقایه تی، هه که سیکیش رقی له لبقایه تی خوا بی، خواش حه زی به لبقای (نیه) عائیشه ش ووتی: نیمه حه زمان به مردن نیه، فه رموی: ((نه و نه یه، به لکو نیماندار کاتی به مهرگ نه گات به ره زامه ندی خوا موژده نه در ی و هیچ شتیکی به لاوه خو شه ویست نیه له وه ی له پیشدایه وه کو لبقای خوا و خواش حه زی به لبقای نه و، بیتاوه ریش که به مردن نه گات به سزا و توله ی خوا موژده ی پی ده در ی و هیچ شتیکی به لاوه ناخو شتریه

١ - الترمذی، کتاب: الجنائز، رقم: ٩٧٨.

٢ - ایمان أولا، ٩٤، ٧.

٣ - التذکره: (١/١١٣).

وهكو شهوى له پيشدايه، بويه ههزى به ليقاي خوا نيه و خواش ههزى به ليقاي نهوناكات.^(۱)

له ابو هوريره وه (رضي الله عنه) دهلي: پيغه مبهري خوا (رضي الله عنه) فرموويه تي: ((كه روحى بهندهى باوهردار دهرده چي دوو فرشته دين و بهره و سامان نه يهين و بو نه خوشه كه ي بلا و ده بيتته وه و فريسته ي سامانيش نه لين: بونيكي پاك له زهويه وه ديت سهلامى خوات له سه ربى و له لاشه يه به خيوت كرد، روجه كه نه به نه لاي خواى و پاشان خوا دهلي: نه م روجه به نه شويني خوي و تاكاتى خوي ديت، بيباوه ريش كه روي دهرده چي بونيكي بو گه ني لي بلا و ده بيتته وه فريسته ي سامانه كانيش نه لين: رويكي پيس و بوگن له لايه ن زهويه وه هات، نه وتري: بيبه ن بو شويني خوي و تاكاتى خوي ديت^(۲) گوريش گوشينه ري ههيه و كه سي لي رزگار نابي)).

ههروه كو پيغه مبهري خوا (رضي الله عنه) فرموويه تي: ((گورگوشيني ههيه گه ر كه سيكي لي رزگار بووايه نه وه سعدى كورپى موعاز ابو))^(۳) گوريش ههروه كو پيغه مبهري (رضي الله عنه) فرموويه تي: يان چاليكه له دوزه خ يان باخچه يه كه له به ههشت^(۴) له پيشمانيشدا حشر و هاتنى قيامته، پهروه رديش نه فرمووي: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾ [الحج: ۱] هه مو له سه ره تا وه تاكو تاي قيامت كو تاي به سه ردا دينت^(۵): ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَن خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لُّهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ﴾ [هود: ۱۰۳]، قورثان و فرموده ي پيغه مبهري خواش له باره ي ناره حه تيه كانى روي قيامت دواون: ﴿كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا (۲۱) وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا (۲۲) وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى (۲۳) يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ

۱ - البخارى، رقم: ۶۵۰۷.

۲ - صحيح مسلم، صحيح الجامع، رقم: ۵۰۴.

۳ - مسند احمد (۵۵/۶) رجاله رجل الصحيح.

۴ - سنن الترمذى، رقم: ۲۵۷۸ حديث غريب.

۵ - الإيمان اولاً فكيف تبدأ به، لا ۹۶.

لِحَيَاتِي ﴿ [الفجر: ۲۱- ۲۴] پیغمه مبهەر (ﷺ) شه فهرموئ: جهه نم شههینرئ و حهفتا ههزار جلهوی ههیه و ههرجلهویکی حهفتاهزار فریشته گرتوویهتی و پایشه کیشن. ^(۱)

ئاخو چی دیمه نیکی ترسناکی ههیه دلان پی ی راده چه له کیئ ^(۲)، بویه حهسه نی کورئ علی ووتی (ﷺ) (العار خیر من النار) ^(۳) ترسا له دهرونه پاکه که ی خوی له پوژی قیامه تدا خوای گه وره لیپرسینه وهی له گهل بکات، پیغمه مبه ریش (ﷺ) فهرموویه تی (أول ما یقضي بین الناس يوم القيامة في الدماء) واته: ((یه که مین شتیئ له پوژی قیامه تدا خه لکی لیپرسینه وهی له سه ر بکریئ خوینه)). ^(۴)

یه کیئ له دیمه نه ترسناکه کانی قیامه تیش فهرمووده ی پیغمه مبه ر (ﷺ): ((له پوژی قیامه تدا کوژرا و بکوژ ده هیئت و نیو چاوانی به دهسته وهیه تی و لهه موولا کانیه وه خوین ده چوژئ و ده لی: پهروه ردگار له مه پهرسه که بوچی منی کوشت؟ تاوه کو له عهرش نزیکئی شه کاته وه)) ^(۵) به لی ئازارو نارچه تیه کانی به پرتویه، گهر گه وره ی گه نجانی به ههشت بترسی له وهی پرووه فرمانیکی خوا دهروات قهت بوی نه چووه، ئاخو من و توی خوینهری به پرتز، پیویسته په ند و وه بگرین و بو شه و شوینه ی ترسناکه کاربکهین و داوا بکهین خوای گه وره به رهم و لیپوردنی خوی لیمان ببورئ، ههر خوشی به پرتزو نه رم و نیان و به سوژه.

۶. ناشتنی له به قیعدا:

کاتی حهسه نی کورئ علی گه یشته سه ره مه رگ به حسین ووت: شه وه لای باو کم - واته پیغمه مبه ر (ﷺ) بمنیئن، گهر له خوین رشتنی نه ترسان، گهر ترسان شه وه له به ر من خوین مه پرتزن، له گورستانی موسلمانان بمنیئن، که گیانی ده رچوو حسین خوی پر چه ک کردو لایه نگرانی کو کرده وه، بویه أبوهوره یه پی ی ووت: له به رخا داوات لی ده که م وسیه تی براهت بهار پرتزه شه و کو مه شه ته نیا خوینیان ده وی، چونکه مهروانی کورئ حه که م

۱ - مسلم، کتاب (صفة النار)، صحیح الجامع، رقم: ۸۰۰۱.

۲ - الرحلة إلى الدار الآخرة، لا ۳۹۰.

۳ - البداية والنهاية (۱۲ / ۲۰۴).

۴ - أخرجه البخاري، ومسلم وأحمد عن مسعود، صحیح الجامع، رقم: ۲۵۷۷.

۵ - رواه الترمذي والنسائي وابن ماجه وصحیحه الالباني فی صحیح الجامع، رقم: ۸۰۳۱.

نهيهشت لای پیغمبهری خوا (ﷺ) بنیژری، ووتی بههیچ جوړی لیږه نانیژری،
 أبوهورهیرهو جابری کوږی عبدالله و ابن عمر و عبدالله کوږی جعفر و مسور ابن فرمهو
 نهوانیتر زوریان ههولدا تاباشگهزیتهوهو له (بقیع) نیژرا لای زههراي دایکی.^(۱)

له ریوايهته لاوازهکانیش باسی ناشتنی هسهنی کوږی عهلیدا (ﷺ) ټیکهلهیان
 کردووه، خاوهن ههواو ثارهزوهکانیش شهو بوارهیان شیواندو پیلانیان دوزیوهتهوه،
 هندیکیان وایان داناوه که عایشه پتهی کردوتهوه لای پیغمبهری خوا (ﷺ) و ابوبکر و
 عمر بنیژری دهلی: نابی ببه چوارکس و نه مه له مائی منه پیغمبهری خوا (ﷺ)
 لهژیانیدا پیمی بهخشیوه، نه مهش ناسملی و نیسناده کهشی نادیاره^(۲)، ابن تیمیه شهوهی
 سهلمانده عایشه (ﷺ) پتگی داوه له مائی دا بنیژری، بهلام خه لکانیکی تر قبولیان
 نه کردووه، چونکه عثمان (رضی الله عنه) تییدا نه نیژراوه بویه نابی کهسی تری تییدا بنیژری و
 خه ریک بوو ناشوب هه لگیرسی^(۳)، شهوهی له کتیه کانی میژوو دوهوتریتهوه بهوهی شه بانی
 کوږی عثمانی کوږی عفان دهلی: نه مه سهیرترین نیسه کوږی بکوژی عثمان له گهل
 پیغمبهری خوا (ﷺ) ابوبکرو عمردا بنیژری، نه میری نیمانداری شه هیدی سته م
 لیکراویش له (بقع الغرقه) نیژرابی^(۴)، هه ندی ریوايه تیش هه یه باس له نارپازیبونی مهروانی
 کوږی هه که م ده کهن له ناشتنی حسن لای پیغمبهری خوا (ﷺ)، بهلام نیسناده کانیان
 لاوازه، دکتور محمد صامل السملی له لیکولینهوهی کتیبی (الطبقات) باسی کردووه^(۵)،
 بهلام گیرانهوهی راست له مه دا بریتی یه شهوهی که ابو حازم گیراویه تهوه دهلی: که حسن
 کهوته سه ره مهرگ به حسین ووت: لای باو کم - واته پیغمبهری خوا (ﷺ) بمنیژن - گهر
 له خوین رشتن نه ترسان، گهر له خوین رشتن ترسان شهوه له پیناوی مندا خوین مه ریژن و
 له گورستانی موسلمانان بمنیژن. که مرد حسین شمشیږی هه لگرت و لایه نگره کانی

۱ - الدوحة النبوية الشريفة، ۹۸ لا

۲ - سيرة أعلام النبلاء (۲۷۶/۳).

۳ - الفتاوى (۲۷۷/۲۷۲).

۴ - الغرقه: گورستانی خه لکی مه دینیهی (الطبقات)، تحقی السملی (۳۵۵/۱) إسناده ضعیف جداً.

۵ - هه مان سه رچاوه (۳۵۵/۱).

کۆکردوه، بۆیه أبوهورهیره ووتی: بۆ خاتری خوا وهسیهتی براكهت بپاریزه، چونکه ئهم نهتهوه ناهیلن له نیتوانندا خوین بریژری، ههر بهردهوام بوون له گهڵیدا تا پاشگهزیبۆوه و پاشان له به قیعدا نیترا، أبوهورهیرهش ووتی: نابینن که کۆپه کهی موسا هیئرا تاوه کو له گهڵ باوکیدا بنیژری و ریگیگر کرناخۆ سته میان لی کردوه؟ ووتیان به ئی، ووتی: ئه مهش کۆری پیغه مبهری خواجه و هیئراوه تاوه کو له ته نیشته باوکی بنیژری^(۱)، سعیدی کۆری عاص نوژی له سهر حه سه نی کۆری علی کردوو گریا، ئه وه نه خۆشیهش که هۆیه وه کۆچی دوا ی کرد چل پۆژبوو^(۲)، حسین کۆری علی داوا ی له سعیدی کۆری عاص کرد له سهر حسن نوژی بکات، چونکه سعید والی مه دینه بو له لایهن معاویه وه له ناشوبه که وه دوری گرت و له گهڵ معاویه شدا جهنگه ی نه کرد، بۆ عثمانی کۆری عه فانیش والی کوفه ی بوو و فه رزده قیش له باره وه ده ئی:

تری الغر الجحاج^(۳) من قریش إذا ما الأمر ذو الحدثن عالا
قیاما ینظرون إلی سعید كأنهم یرون بــــه هلال^(۴)

سعیدی کۆری عاص به هۆی زمان پاراویه که ی وشیاوای قسه کردی به پیغه مبهری خوا (ﷺ) عثمانی کۆری عوفان کردیه نوسه ری کۆکه روه ی قورئان.^(۵)

أبوهورهیره له مزگه وته که ی پیغه مبهری خوا (ﷺ)، وه ستا بو ده گریا و به دهنگی به رز هاواری کرد: ئه ی خه لکی ئه مپۆ خۆشه ویستی پیغه مبهری خوا (ﷺ) کۆچی دوا ی کردوو نیه وهش بگرین^(۶)، خه لکیش بۆ ته رمه که ی کۆبونه وه وای لی هاته بقیع له قه ره بالغیدا جی ی که سیکی تر نه ده بۆوه^(۷)، گهر ده رزی فری بدرایه ده که وته سهر خه لکی^(۸)، حسن (ﷺ)

۱ - هه مان سه رچاوه (۱/ ۳۴۰) إسناده صحیح.

۲ - المستدرک علی الصحيحین (۳/ ۱۹۰).

۳ - گه وره یه کی به مخشنده و لیتورده.

۴ - سیر أعلام النبلاء (۳/ ۴۴۵).

۵ - هه مان سه رچاوه (۳/ ۴۴۸ - ۴۴۹).

۶ - البدایة والنهاية (۱۲/ ۲۱۱)، الدوحة النبویه الشریفة، لا ۹۸.

۷ - البدایة والنهاية (۱۲/ ۲۱۱).

۸ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۵۱) إسناده ضعیف.

نەرم و نیا و خۆبە که مگرو بە پێژیو، دنیا بە که مگرتنە کهی هانی دەدا بۆ وازەینان لە دەسلالت و دنیا و حەزکردن لە بەخشین و پەزامەندی خوا، زەهەبی لەبارەییەو دەلی: ئەم پێشەوایە سەیدو و کەشخەو جوان و ژێرو بەخشندەو سوپاسکرا و ئاین پەرورەو بە پێژ بوو^(۱)، بۆیە سۆزو بەزەیی و لیخۆشبونی خوا بۆ ئەم سەیدە پایە بەرزو و خوای گەورە ئەو لە گەڵ پێغەمبەران و راستگۆیان و شەهید و چاکەکاران کۆمان بکاتەو.

بۆیە ژیا ننامە ی پەندە بۆ که سێ پەندوەر بگرتی و بەرچا و پونیشە بۆ که سێ عیبرەت وەرگرتی، پەحمەتی خوا لە محمد ئیقبال بی، که دەلی:

في روض فاطمة فما غضبان لم   ينجبها في النيرات سواها
فأمر قافلة الجهاد وقطب دا   ثرة الوثام والاتحاد إبنها
حسن الذي صان الجماعة بعدما   أمسى تفرقها يحل عراها
ترك الإمامة ثم أصبح في الدنيا   إمام ألفتها وحسن علاها^(۲)

۷. لی کۆلێنەو لە سالی مردنی و تەمەنی:

مردنی حەسەنی کورپی علی بە پێی زۆریە بۆ چوێنە کان سالی چل و نۆی کۆچی بوو^(۳)، ووتراویشە سالی پەنجابو^(۴)، ووتراویشە سالی پەنجایە ک بوو^(۵)، دکتۆر (خالد الغیث) یش ئەوێ بە راست داناوێ که کۆچی دوایی حەسەنی کورپی علی لە سالی ۵۱ ی کۆچیدا بوو^(۶) ئەوێش و تەوی بوخاریە^(۷) و منیش هەمان بۆ چوێنە هەییو (جعفر بن صادق) یش ووتوویەتی: حسن چل و حەوت سال ژیاو^(۸) لەوێدا زەهەبی تەعلیقی داوێ که بەهەلە تیکەلی کردووە ئەو کەسێ لە جعفرەوێ گواستوویەتیەو تەمەنی پەنجاو هەشت سال

۱ - سیر أعلام النبلاء (۲۵۳/۳).

۲ - تاریخ الخلفاء، لا ۲۰، أنساب الاشراف (۳/ ۶۴)، تهذيب الكمال (۶/ ۲۵۶).

۳ - الأنباء بأبناء وتواريخ الخلفاء، فتح الباري (۷/ ۱۲۰).

۴ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ۴۰۲.

۵ - هەمان سەرچاوە.

۶ - سیر أعلام النبلاء (۲۷۹/۳).

۷ - هەمان سەرچاوە (۳/ ۲۷۷).

۸ - هەمان سەرچاوە.

بووه^(۱)، دکتور خالد الغيث ده‌لې: له‌ته‌مه‌نی چل و هه‌شت سالیډا کۆچی دوايي کردووه^(۲) به‌وته‌ی ابن عبدالبر ده‌لې: که‌له‌دايکبونی حسن له‌نيوه‌ی مانگي په‌مه‌زانی سالی سی‌ی کۆچی بووه، شه‌وه ته‌واوترين بۆ چونه که‌له‌وه‌دا و تراوه^(۳)، له‌وه‌شدا ابن حجه‌ر بریویه‌تیه‌وه^(۴)، به‌وه‌ش ته‌مه‌نی حسن له‌کاتی مرديدا چل و هه‌شت سال بووه و له‌سالی ۵۱ هی کۆچی کۆچی دوايي کردووه، والله أعلم.^(۵)

به‌و جوړه حه‌سه‌نی کورې علی (عليه السلام) به‌شه‌هیدی و به‌ده‌ستی غه‌در و خيانه‌ت له‌دونيادهرچوو، دواي شه‌وه‌ی کارگه‌لینکی پیرۆزو پیرۆزه‌یه‌کی چاکسازي ده‌گمه‌نی پيشکه‌شکرد، که‌بووه هو‌ی یارمه‌تیده‌ری یه‌کبونی ثومه‌ت و گه‌راندنه‌وه‌ی رۆله شارستانیه‌تیه‌که‌ی بوو له‌بلاو کردنه‌وه‌ی ثایني خوا، ثومه‌تی ئیسلامیش به‌قه‌رزارداری شه‌م سه‌یده‌گه‌وره و پایه‌به‌رزه ده‌میښته‌وه، که‌ ئالای یه‌کبونی و بریاه‌تی و پاراستنی خوین و چاکسازي له‌نیوان خه‌لکی و جیهاد و پیرۆزیه‌که‌ی و ئارامگریه‌جوانه‌که‌ی ده‌میښته‌وه و غونه‌گه‌لیکن بۆ شه‌و که‌سانه‌ی به‌دریژایی سه‌رده‌مه‌کان به‌پيشه‌واي خو‌یانی ده‌زانن، هه‌لویسته بلندو به‌رزراگرتنی به‌سه‌ر خۆل و خاشاکي دونیاو میژوو بۆی پاراستوینه شه‌وگاره‌کانیش له‌بیریان نه‌کردووه و له‌مه‌ره‌کانی زه‌مه‌ن و سه‌رده‌مه‌کانیش له‌ئیمه‌یان دانه‌بریوه.

به‌وجوړه له ۲۱ سه‌فه‌ری ۱۴۲۵ ک به‌رامبه‌ر ۱۱ / ۴ / ۲۰۰۴ زاینی کاتژمیږ نۆو چل و پینچ ده‌قیقه‌ی شه‌و له‌م کتیبه‌ بومه‌وه.

له‌کۆتایشیدا فەزل و پیرۆزی بۆ خوايه‌و داواکارم خواي گه‌وره شه‌م کاره ساده‌یه‌م لی وه‌برگړیت و دلې به‌نده‌کانی بۆ سوود لی وه‌رگرتنی فراوان بکات و به‌منه‌تی خو‌ی به‌ره‌که‌تداری بکات، په‌روه‌دگاریش ده‌فه‌رموی ﴿مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ [فاطر: ۲].

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۲ - مرويات خلافة معاوية، ۶ - ۴۰۲.

۳ - الاستيعاب (۱/ ۳۸۴).

۴ - الإصابة (۲/ ۶۸).

۵ - مرويات خلافة معاوية، ۶ - ۴۰۲.

له کۆتایی ئەم کتێبه شدا ئەوهم بۆ مایه وه به دڵیکێ پرپاوه پرپاوه له خوا بپارێمه وه و دان به نازو نیعمهت و فەزڵ و به خشنده بیدا بنیتم و داوای ده کهم به ناو و سیفه ته جوانه کانی خۆی ئەم کاره م به دڵسوژی و له بهر پر زامه ندی خۆی و سودی بۆ به ندە کانی هه بیته و هه ر پیتیک نویسیم پاداشتم بکات و بیخاته سه ر ته رازووی چاکه کانه م و پاداشتی ته و بپارێنه شم بدات که هاوکاریان کردووم.

له هه موو مسوڵمانیکێ خوینهری ئەم کتێبه شم داوایه که ئەم کتێبه ی به ندە ی هه ژاری به باره گایی پرهمه تی خواو له دوعای چاک بێ به شم نه که ن: ﴿رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ {النمل: ١٩}.

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك، وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين.

به ندە ی هه ژاری به رباره گایی پرهمه تی خوا ی په روه ردگار

علي محمد محمد الصلابي

١٨ ذي الحجة ١٤٢٤ کۆچی

ناوه‌ڕۆك

- پیشەکی ١
- جیّ باسی یەكەم: حەسەنی كۆری علی كۆری ئەبوتالیب لە ٣
- باسی یەكەم: ناو و ڕەچەڵەکی نازناوی (كونیه‌کی) ٣
- یەكەم: ناوو ڕەچەڵەك و نازناوە‌کی (كونیه‌): ٣
- دووەم: لە دایكبوون و ناو لێنان و نازناوی تیگە‌یشتنی پیغە‌مبەر لە: ٣
- سیّ یەم: بانگ دانی پیغە‌مبەر بە گۆیچە‌كانی حسندا ٨
- چوارەم: شیرن کردنی مە‌لاشوی كۆریە‌لە: ٩
- پینجەم: تاشینی قزی حسن (ﷺ): ١١
- شە‌شەم: گۆیژە‌بانە (العقیقة) ١١
- هە‌وتەم: خە‌تە‌نە‌کردنی حە‌سە‌نی كۆری علی (ﷺ): ١٣
- هە‌شتەم: (أم الفضل) دایە‌نی حسن بوو. ١٤
- نۆیەم: هاوسەرگیری حسن و، خێزانە‌کانی، ئەو ڕیوایاتانە‌ش کە‌لە‌بارە‌یانە‌وه‌ هاتوو: ١٦
- دە‌یەم: منداڵە‌کانی ٢٤
- یازدە‌هەم: براو خوشکە‌کانی ٢٧
- دوازدەم: مام و پورە‌کانی ٣١
- سێزدەم: خال و پورە‌کانی: ٣٣
- باسی دووەم: دایکی حە‌سە‌نی كۆری علی خاتوو ٤٤

- یہ کہم: مارہبی و نامادہ کرنی: ۴۴.....
- دو وہم: زہ ماوہندی ۴۵.....
- سیّ یہم: خواردنی زہ ماوہند (ولیمہ) ۴۶.....
- چوارہم: باری گوزہ رانی علی و فاتیمہ (علیہ السلام): ۴۶.....
- پینجہم: خواناسی و (زهد) و نارامگرنتی فاتیمہ (خودا لیّ رازی بیت) ۴۸.....
- شہ شہم: خوشہ ویستی و جگہر سۆزی پیغہ مہر (علیہ السلام) بۆ خاتو و فاتیمہ: ۵۰.....
- حہوتہم: راستگۆیی زمان و قسہ کردنی: ۵۲.....
- ہہ شتہم: گہورہبی فاتیمہ لہ دنیاو دوارپۆژدا ۵۲.....
- نۆیہم: أبو بکر و فاتیمہ لہ باسی میراتی پیغہ مہر (علیہ السلام): ۵۳.....
- دہیہم: دل نہرمی و چاو پۆشی فاتیمہ لہ گہلّ أبو بکر (علیہ السلام): ۵۴.....
- یازدہم: کۆچی دواپی خاتو و فاتیمہ (پہزای خوی لیّ بیت): ۵۶.....
- باسی سیّ یہم پلہ و پایہی حسن لہ لای باپیری خوشہ ویستی ۵۹.....
- یہ کہم: خوشہ ویستی و بہزہبی پیغہ مہر (علیہ السلام) بۆ حسن و گالتہ کردن لہ گہلّیدا: ۶۰.....
- دو وہم: حسن هاوشیوہی پیغہ مہر بوو (علیہ السلام): ۶۸.....
- سیّ یہم: حسن و حسین گہورہی گہنجانی بہہشت: ۷۱.....
- چوارہم: حسن و حسین دوو ریحانہ بۆخوشہ کہی پیغہ مہر لہ دوونیا دا: ۷۳.....
- پینجہم: گہورہبی و شکۆداریہی حسن لہ دنیا و ئاخیرہ تدا: ۷۴.....
- شہ شہم: خۆم پہنا دەدہم بہ ہہموو وشہ تۆکمہ و تہواوہکانی: ۷۶.....
- حہوتہم: ئەو فہرموودانہی حہسەنی کورپی علی لہ ۷۷.....

- هه‌شتم: خەسلەتەکانی پێغەمبەر (ﷺ) وەك حەسەنی كۆری : ٨٧.....
- نۆیەم: ئایەتی پاكدردنەو (التطهير) و فەرموودەى پۆشاك: ٩٠.....
- دەيەم: ئایەتی نەفرەتكارى و وەفدى گاوەرەكانى نەجراڤان. ١٠١.....
- ياز دەهەم: شۆینەوارى پەرورەردەى خێزانى لەسەر حەسەنى كۆرى على: ١٠٢.....
- دواز دەهەم: شۆینەوارى كۆمەلایەتى لەپەرورەردەى حسن (ﷺ): ١٠٥.....
- جى باسى چوارەم ..... ١٠٧.....
- حەسەنى كۆرى على لەسەر دەمى خولەفاى راشیدین ..... ١٠٧.....
- یەكەم: پلەو پایەى حەسەنى كۆرى على لە سەر دەمى أبوبكرى سدیق ..... ١٠٧.....
- دووەم: - لەسەر دەمى عمرى كۆرى خەتاب: ..... ١٣٤.....
- سێیەم: لە سەر دەمى عثمانى كۆرى عفاندا (ﷺ): ..... ١٤١.....
- چوارەم: حەسەنى كۆرى على لەسەر دەمى باوكیدا (ﷺ) ..... ١٦٨.....
- ١- دەرچوونى ئەمیری ئیمانداران على ..... ١٧٠.....
- ٢- ئامۆژگارى حەسەنى كۆرى على بۆ باوكى: ..... ١٧١.....
- ٣- کاریگەرى حەسەنى كۆرى على لە رێكخستنى خەلكى كوفە: ..... ١٧٤.....
- ٤- هەولەكانى ناشتەوایی: ..... ١٧٥.....
- ٥- رۆلى سەبئیە لە هەلگیرساندنى جەنگ لە شەری جەمەلدا: ..... ١٧٦.....
- ٦- ژمارەى كوژراوانى جەمەل: ..... ١٨١.....
- ٧- بانگەوازی ئەمیری موسولمانان لە دواى ئەو جەنگە: ..... ١٨٢.....
- ٨- گەڕانى بەسەر كوژراوەكان و بەزەیی پێداهاتنەو پێیان: ..... ١٨٢.....

- ۹- کاریگر بوون به کوژرانی طلحة..... ۱۸۳
- ۱۰- هه‌لۆیستی بهرامبەر ئهو کهسه‌ی زوبه‌یری کوشت: ۱۸۳
- ۱۱- علی ئه‌میری موسوڵمانان به‌ پێژه‌وه‌ عاتیشه‌ به‌ری خست..... ۱۸۴
- ۱۲- په‌شیمانی کێشانیان له‌وه‌ی لییان پرویدا: ۱۸۵
- جهنگی صفین: ۱۸۷
- له‌و پروداوه‌ گه‌ورانه‌ی هه‌سه‌نی کوپی علی له‌سه‌رده‌می باوکیدا بینی..... ۱۸۷
۱. ئایه‌ معاویه‌ که‌له‌ فرمانی علی (ع) دهر چو له‌ به‌ته‌ماعی دونیایی بوو؟ .. ۱۹۰
- ۲- ئه‌میری ئیمانداران علی پاش جهنگی صفین: ۱۹۶
- ۳- کوژرانی عه‌ماری کوپی یاسر (ع): ۱۹۸
- ۴- تێگه‌یشتنی زانایان له‌ فهرمووده‌که‌ی پێغه‌مبه‌ر بۆ عه‌مار(ع): ۲۰۱
- ۵- هه‌لۆیستی هه‌سه‌نی کوپی علی له‌و جهنگه‌دا: ۲۰۴
- ۶- شه‌هید بوونی ئه‌میری ئیمانداران علی ۲۰۶
- ۷- وه‌سیه‌تی ئه‌میری ئیمانداران علی بۆ حسن و حسین(ع): ۲۰۸
- ۸- ئه‌میری ئیمانداران علی پێگه‌ نادات: ۲۱۱
- ۹- وتاری هه‌سه‌نی کوپی علی (ع) له‌ دوا‌ی کوژران باوکی: ۲۱۳
- به‌شی دووهم ۲۱۶
- جی‌ باسی یه‌که‌م: به‌ یعدت پێدانی هه‌سه‌نی کوپی علی..... ۲۱۶
- یه‌که‌م: به‌ر په‌رچدانه‌وه‌ی کێشه‌ی ده‌ق له‌سه‌رخه‌لافه‌تی حسن ۲۱۷
- دووهم: ئه‌وه‌ی شیعهی دوا‌نزه‌ ئیمامیه‌کان له‌ ۲۲۴

- سى يەم: ماوەى خىلافەتى ھەسەنى ئەمىرى ئىمانداران و : ۲۲۶.....
- چوارەم: وتارىك حسن دواى كوژرانى باوكى وتبىتى دانه پال حسن دروست نيه:.. ۲۲۷
- ۱- ئەسفەھانى خاوەنى كىتبى (الأغاني)..... ۲۲۸
- جى باسى دووھ..... ۲۳۳
- گرنگىزىن سيفەت و ژيانى لە كۆمەلگەدا..... ۲۳۳
- يەكەم: گرنگىزىن سيفەتەكانى..... ۲۳۳
۱. زانست:..... ۲۳۳
۲. عىبادەتى:..... ۲۴۶
۳. دونيا بەكەمگرتنى (زەھدە)..... ۲۵۴
۴. بەخشىن و سەخاوەتیهكەى:..... ۲۵۸
۵. نەرمونىيانیهكەى:..... ۲۶۴
۶. خاكەرايبوونى(تواضع)ى:..... ۲۶۷
۷. گەورەبیهكەى..... ۲۶۸
- دووھ: لەژيانى ھەسەنى كورپى على لە كۆمەلگادا:..... ۲۷۰
۱. نەھىشتنى بىرۆكەى گەرانەوھ:..... ۲۷۰
۲. وەجى ھىنانى پىويستىھەكانى خەلكى:..... ۲۷۱
۳. ژن ھىنان لە تەلھەى كورپى عىبدالله ى(ﷺ):..... ۲۷۲
۴. ژن ھىنانى بەخەولەى كچى مەنزور:..... ۲۷۳
۵. داىكى ئىمانداران نابىنى:..... ۲۷۳

۶. غیرت له ره‌چه‌له‌کی پیغه‌مبه‌ردا: ۲۷۳
۷. نویژ‌کردنی له‌سهر نه‌شعه‌سی کوږی قه‌یس: ۲۷۴
۸. مامه‌له‌کردنی نه‌وکه‌سه‌ی خراپه‌ی له‌گه‌ل بکر‌دایه: ۲۷۵
۹. ره‌وشت جوانی حسن له‌نیو خه‌ل‌کدا: ۲۷۶
۱۰. یاری‌کردنی به‌(المدا‌حی). ۲۷۶
۱۱. دوو‌ربونی له‌زور و‌تندا: ۲۷۶
۱۲. ریز‌گرتن و به‌خشیشی حه‌سه‌نی کوږی علی بو. ۲۷۸
۱۳. حه‌سه‌نی کوږی علی و جوله‌که‌یه‌کی هه‌زار: ۲۷۸
۱۴. ریز‌گرتنی ابن‌عباس له‌حسن و حسین ۲۷۹
۱۵. پیا‌هه‌لدانی عبدالله کوږی زوبه‌یر به‌حسن: ۲۸۰
۱۶. نیوان حسن و حسین (ﷺ): ۲۸۰
۱۷. به‌ریز‌ترین خه‌ل‌کی له‌باوک و‌دایک و: ۲۸۰
۱۸. خۆشه‌ویستی خه‌ل‌کی بو‌حسن و حسین و: ۲۸۱
- سی‌یه‌م: له‌و قسه‌و ووتار و نامۆز‌گاریانه‌ی، که‌خه‌ل‌کی لییه‌وه له‌به‌ریان کردووه: . ۲۸۱
- جی‌باسی سی‌یه‌م: گرنگ‌ترین که‌سایه‌تیه‌کانی خیلافه‌تی حه‌سه‌نی ۳۳۵
- یه‌که‌م: قه‌یسی کوږی سعدی کوږی عوباده ۳۳۶
- دووهم: عبیدالله کوږی عباس کوږی عبدالمطلب هاشمی: أبو محمد ۳۶۱
- سی‌یه‌م: عبدالله کوږی جعفری کوږی نه‌بو تالیبی هاشمی: ۳۷۴
- جی‌باسی چواره‌م: ناشته‌وایی حه‌سه‌نی کوږی علی ۳۹۶

قۇناغى يەكەم:	۳۹۸
قۇناغى دووہم:	۴۰۰
قۇناغى سىيہم:	۴۰۱
قۇناغى چوارہم:	۴۰۲
قۇناغى پىنجہم:	۴۰۳
قۇناغى شەشہم:	۴۰۴
قۇناغى ھەوتہم:	۴۰۸
۱. ھەلۋىستى (شرطۃ الخميس) لە ئاشتیدا:	۴۱۰
۲. ھەلۋىستى ئەمىرەكانى ەلى	۴۱۲
قۇناغى ھەشتەم:	۴۱۳
يەكەم: ئارەزووى پاداشت لای خوای گەورەو ويستى:	۴۱۶
۱. فرمان کردن بە چاکسازى:	۴۱۷
۲. ويستى ھەستان بە چاکسازى:	۴۱۸
۳. ئاماژەدان بە ئاشتەوايى و ھەلۋىستىنەرانى:	۴۱۸
دووہم: ئەم کورہم سەیدەو ئومىدەم وایە خوايىکا بە	۴۲۰
سىيہم: پاراستنى خويىنى موسلمانان:	۴۲۱
چوارہم: پىداگىرى کردنى لەسەر يەكبونى ئومەت:	۴۲۳
پىنجہم: کوزرانى ئەمىرى ئيماندارن ەلى	۴۲۷
شەشہم: کەسىتى معاويہ	۴۲۸

- ٤٣٤ ..... هه‌ژانی سوپای عیراق و خەڵکی کوفە.
- ٤٣٧ ..... هه‌شتم: ده‌سه‌لاتی سوپای معاویه
- ٤٣٨ ..... مه‌رجه‌کانی ناشتی:
- ٤٣٩ ..... یه‌که‌م: کارکردن به‌قورئان و سونه‌تی پێغه‌مبەر و ژيانامه‌ی خه‌لیفه‌کان:
- ٤٤٤ ..... دووهم: سه‌روه‌ت و سامان:
- ٤٤٦ ..... سی‌یه‌م: خوین.
- ٤٤٨ ..... چواره‌م: ولایه‌تی عه‌هد، وازه‌ینا له‌ کارو باری موسلمان به‌شور.
- ٤٤٩ ..... قسه‌وتن به‌علی ئەمیری ئیمانداران له‌نیوان معاویه و حسندا:
- ٤٥٨ ..... - هه‌لۆیستی معاویه به‌رامبەر به‌ بکوژانی عثمان:
- ٤٥٩ ..... ئەنجامه‌کانی ناشتی:
- ٤٥٩ ..... یه‌که‌م: یه‌کبونی ئوممه‌ت
- ٤٦٢ ..... دووهم: گه‌ڕانه‌وه‌ی فتوحاته‌کان وه‌کو جاران
- ٤٦٥ ..... سی‌یه‌م: ده‌رکردنی خه‌وارێج ده‌ولەت
- ٤٦٦ ..... - کو‌تاهاتنی سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدی:
- ٤٧٠ ..... - ئایه معاویه به‌یه‌کی‌ک له‌دوانزه خه‌لیفه‌که‌دا ده‌نری؟
- ٤٧١ ..... ١. ئەو شه‌رعیه‌ته‌ی حسن هه‌یبوو:
- ٤٧٣ ..... ٢. هه‌ل‌سه‌نگاندنی هه‌سه‌نی کۆری علی بۆ.
- ٤٧٧ ..... حسن وبه‌که‌م‌گرتنی ده‌سه‌لات:
- ٤٨٠ ..... - ژيانی حسن دوا‌ی ناشته‌وا‌یی له‌ مه‌دینه‌دا:

۱. په یوه ندى نیوان حسن و معاویه ۴۸۱
۲. سهردانى معاویه بۆلای حسن و حسین و عبدالله کورې زویویر (ﷺ): ۴۸۲
۳. ثایه تاو نبارکردنى معاویه بهزه هر پیدانى حسن کورې علی ۴۸۴
۴. خه و بینى حسن و نزیکبونه وى مردنى: ۴۸۹
۵. رۆژگار هکانى کۆتایى ژيانى حسن: ۴۸۹
- أ. وه سیه تی حسن بۆ حسین (ﷺ): ۴۹۰
- ب. بیرکردنه وى حسن له مه له کوتى ئاسمانه کان و لیپرسینه وى خواى گه وړه: ۴۹۰
۶. ناشتنى له به قیعدا: ۴۹۵
۷. لیكۆلینه وه له سالى مردنى و ته مه نى: ۴۹۸
- ناوهړوك ۵۰۱